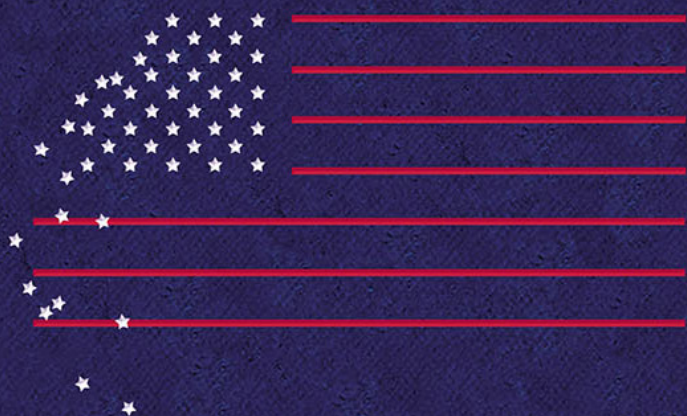
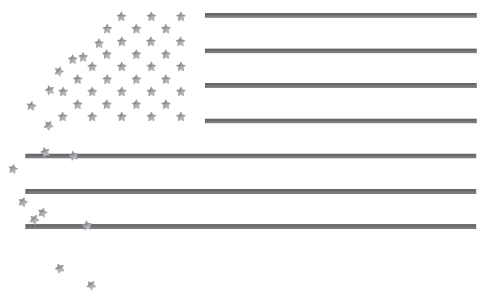

ЛАУРЕАТ ПУЛІТЦЕРІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

ФІЛІП
РОТ

АМЕРИКАНСЬКА
ПАСТОРАЛЬ

PHILIP
ROTH

AMERICAN
PASTORAL

A NOVEL

ФІЛІП
РОТ

АМЕРИКАНСЬКА
ПАСТОРАЛЬ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.111(73)
Р79

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Roth Ph. *American Pastoral* : A Novel / Philip Roth. —
London : Vintage, 2016. — 432 p.

Переклад з англійської *Анатолія Сагана*

Дизайнер обкладинки *Ігор Дунець*

ISBN 978-617-12-4611-9 (PDF)
ISBN 978-617-12-4327-9
ISBN 978-0-099-77181-4 (англ.)

© Philip Roth, 1997
© Неміро Ltd, видання українською мовою, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2018

До Дж. Г.

Мрій, коли день спливе,
Мрій, пам'ять оживе,
Не все погано, друже мій,
Ти мрій, мрій, мрій.

Джонні Мерсер
(з популярної у 1940-х роках пісні «Мрій»)

рідкісна з'ява
сподіваного...

Вільям Карлос Вільямс
(«У Кеннета Берка», 1946)

I. СПОГАДИ ПРО РАЙ

1

Швед. Під час війни, коли я вчився у середніх класах, це ім'я чарувало квартали нашого Ньюарка, навіть дорослих, які лише покоління тому облишили старе міське гетто на Принц-стрит і ще не настільки просочилися всім американським, щоб захоплено ахати від спортивного генія атлетичного старшокласника. Це ім'я чарувало — як і його нетипове лице. З кількох світлошкірих євреїв у нашій державній школі, де здебільшого євреї і вчилися, ніхто не міг похвалитися таким вольовим підборіддям і незворушним ликом, як цей синьоокий блондин-вікінг, син нашого племені Сеймур Ірвінг Левов.

Швед, без жодних перебільшень, був зіркою: гравець лінії нападу у футболі, центровий у баскетбольній команді, перший базовий у бейсболі. З-поміж цього переліку лише баскетболісти домоглися чогось серйозного, двічі стаючи чемпіонами міста, але поки гриміла слава Шведа, спортивні заслуги мало цікавили школярів, чії батьки та різні старші родичі, здебільшого темні та затуркані, над усе цінували успіхи академічні. Фізична агресія, навіть припоряджена в спортивну форму, регламентована чіткими правилами і не націлена проти євреїв, не мала ніякого успіху в нашого брата єврея. І все ж таки, завдячуючи Шведу, вся округа пірнала в ілюзорну реальність, де і люди, і їхнє оточення були геть не такими, — пірнала в реальність, яку повсюди створюють спортивні вболівальники: подібно до всіх неєвреїв (в міру їхніх уявлень про неєвреїв), наші родичі забували про все, спрямовуючи

потугу власних сподівань на спортивні змагання. І найголовніше: в такі хвилини ніхто не думав про війну.

Той факт, що Швед Левов став Аполлоном для віквейських євреїв, мабуть, найлегше пояснити таким побитом: тривала війна проти німців з японцями та проти породжених нею страхів. Поки на ігрових майданчиках гриміла Шведова слава, оте вирування життя давало людям, котрі жили в непроминальному страху ніколи більше не побачити сина, брата або чоловіка, химерну, ілюзорну підпору, дозволяючи долучитися до Шведової непогрішності.

Але як така слава позначалася на ньому — оте возвеличення кожного влучення в кошик, усіх перехоплених у стрибку м'ячів, кожного потужного лайн-драйву, що, подвоївши ставки, дозволяв добігти до другої бази? Чи не вона зробила з нього хлопця з непроникним і мовби витесаним з каменю лицем? Чи те, що видавалося дорослою солідністю, було всього лише проявом його запеклої невидимої боротьби з нарцисизмом, який наша громада плекала в ньому своїм захватом і любов'ю? У старшокласниць-чірлідерок була навіть гуканка для Шведа. На відміну від інших гуканок, для підтримки всієї команди чи підігріву глядацьких емоцій, ця ритмічна скоромовка, супроводжувана тупотінням ніг, адресувалася тільки Шведу, його неперевершений, незаплямлений досконалості. Під час баскетбольної гри вона щоразу струшувала зал після його підборів чи закинутих «гачком» м'ячів, проносилася над нашим сектором футбольного стадіону після кожного здобутого ним очка чи перерваної ним подачі. І навіть на малолюдних домашніх іграх з бейсболу в Ірвінгтон-парку, де не було чірлідерок, котрі вітали б його з-за бокової, на дерев'яних лавках завжди знаходилася жменька завзятих віквейських фанатів, яка зчиняла рідкий галас щоразу, коли Швед готувався до удару чи робив банальний аут на першій базі. Ця гуканка мала вісім складів, три з яких — ім'я Шведа; і коли вона линула над трибунами — «Ба-ба-ба! ба-ба-ба... ба-ба!» — її темп із кожним повтором зростав (а надто на футбольних іграх), і шал обожнення, сягнувши піку, різко розряджався круговертю оранжєвих трико і строкатих спідниць десяти міцненьких старшокласниць, які крутили «колесо». Ми зачудовано дивилися на цей яскравий феєрверк

любові, адресованої не вам, не мені — а лише неперевершуваному Шведу. «Швед Левов! Звучить як... “любов”!» «Швед Левов! Звучить як... “любов”!» «Швед Левов! Звучить як... “любов”!»

Так, де би він не з'являвся, люди ледь не вмлівали. Власники цукерень, яким ми, хлопчиська, весь час докучали, для яких ми були «Чуєш-ти-не-чіпай!» чи «Малий-гуляй-звідси!», шанобливо зверталися до нього «Швед». Батьки всміхалися й ласкаво називали його Сеймуром. Малі щебетухи, котрих він проминав на вулиці, одразу німіли, проводжаючи його закоханими поглядами, а найвідважніші кричали навздогін: «О, повернися, повернися, Левов мого життя!» І він не заперечував проти цього, ходив, сп'янілий від людського визнання, і поводився так, мовби це звичайна річ. На відміну від нас усіх, котрі могли хіба що мріяти про захват від загального обоження, Швед сприймав ті потоки любові так, наче вони змивали всі його почуття. У цьому хлопцеві, котрий для багатьох був уособленням сили, рішучості, бадьорості відваги — загалом, усього того, що дозволить призначеним на службу нашим випускникам повернутися неушкодженими з Мідвею, Салерно, Шербур, Соломонових островів, Алеутів, Тарави, не було ані грама насміху чи іронії, які домішувалися б до золотого тягара відповідальності, що він його ніс. Сміх чи іронія лише збивали б з кроку такого малого, як Швед; іронія — зброя людини, яка шукає заспокоєння, і вона позбавлена сенсу, коли ступаєш на шлях бога. Можливо, була в ньому ще якась грань особистості, яку він цілком притлумив чи не встиг пробудити, а можливо, й не було такої грані. Його відчуженість, вдавана байдужість при обдаровуванні його поголовною ласкою робили Левова якщо не богом, то створінням, що возносилося над нами, простими смертними. Він був причетний до історії, був *знаряд-дям* історії, поцінованим з пристрасстю, котрої могло б ніколи й не бути, якби він побив віквейський баскетбольний рекорд — двадцять сім очок у грі проти Баррінджера — якогось іншого, а не того сумного-пресумного дня 1943 року, коли аси «Люфтваффе» збили п'ятдесят вісім «летючих фортець»: дві були збиті зенітним вогнем, а ще п'ять знищені вже над Англією, коли вони, відбомбившись по мішенях у Німеччині, повертались назад.

Молодший Шведів брат, Джеррі Левов, був моїм однокласником — худорлявий, дрібноголовий, з фантастичною гнучкістю й тілом, яке наче складалося з лакричних паличок, математичний вундеркінд, найкращий у нашому випуску, він виголошував прощальний спіч у січні 1950 року. Джеррі ні з ким по-серйозному не дружив, але з роками, на свій владний вередливий копил, зацікавився мною, і років з десяти я пропадав у нього, де він регулярно вигравав у мене в пінг-понг в обставленому підвалі їхнього окремого будинку на розі вулиць Вінд-мур і Кер. Підвал вважався «обставленим», тому що був обшитий сучкуватими сосновими панелями й так-сяк обжитий, а не тому, як, схоже, вважав Джеррі, що він безперешкодно обставляв мене в настільний теніс.

Спортивну злість, якою Джеррі вибухав за грою в пінг-понг, годі було й порівнювати із братовою агресивністю під час будь-якої гри. Розміри та форма тенісного м'ячика такі, що навіть при бажанні ти не виб'єш ним око супротивнику. А то інакше я й не брався б грати в підвалі Джеррі Левова. Якби не можливість похвалитися людям, що я вхожий у дім Шведа Левова, ноги моєї не було б у їхньому підвалі, де весь мій захист зводився до дерев'яної ракетки. Тенісний м'ячик — річ надто легка й делікатна, щоб нею можна було вбити, але Джеррі так по ньому лупцював, що думка про вбивство напрошувалася сама по собі. Мені аж ніяк не спадало на гадку, що цей виплеск агресії був якось пов'язаний з тим, що Джеррі — молодший брат Шведа. Я вважав, що бути братом Шведа — краще за все на світі, крім хіба що бути самим Шведом, і мій розум відмовлявся збагнути, що Джеррі сприймав це як найбільшу з усіх мук.

Спальня Шведа — в яку я так і не наважився зайти, хоч постійно туди зазиравав, коли проходив до вбиральні, що розташовувалася за кімнатою Джеррі, — тулилася під самісіньким скоше-ним дахом у задній частині дому. Похила стеля, мансардні вікна, віквейські вимпели на стінах — так на мої тодішні смаки і мала виглядати кімната справжнього хлопчиська. З пари вікон, що виходили на газон за будинком, виднівся дах гаража, де взимку Швед, тодішній учень середньої школи, вправлявся в ударі, підвісивши бейсбольний м'яч до крокви. Мабуть, він запозичив цей

прийом із «Малого з Томкінсвілля» Джона Тьоніса. Про існування цієї та інших «бейсбольних» книжок Джона Тьоніса — «Залізний Дюк», «Дюк вирішує», «Хлопці з Кістоуна», «Новачок», — я вперше дізнався, побачивши їх на полиці над ліжком Шведа. Вони стояли в алфавітному порядку між двома солідними бронзовими книготримачами — мініатюрними копіями роденівського «Мислителя», подарунком на Бар-Міцву. Я швиденько метнувся в бібліотеку, вигріб із неї всього Тьоніса, якого міг знайти, і почав із «Малого з Томкінсвілля» — жорсткої, але напрочуд цікавої хлопчачої повісті, написаної просто (подеколи аж занадто), проте відверто і достойно. Її герой — пітчер Рой Такер на прізвисько Малій, приємний хлопчина із коннектикутських горців-фермерів. Батько його помер, коли йому виповнилося чотири роки, а в шістнадцять він утратив ще й матір і залишився з бабусею. Допмагаючи їй звести кінці з кінцями, вдень він трудився на батьківській фермі, а вечорами підробляв в «аптечній крамниці Мак-Кензі, там, де дорога повертала на Південний Мен».

Книжка 1940 року видання містила чорно-білі ілюстрації, автор яких легкими експресіоністськими штришками, озброївшись знаннями з анатомії, уміло зображав незгоди хлопцевого життя ще в ті часи, коли бейсбол не мав найменшого стосунку до мільйонних статків і радше був пов'язаний із життєвими хуртовинами в людській долі, а знамениті бейсболісти скидалися не на міцненьких великих дітей, а на худющих, голодних трудяг. Здавалося, що ілюстрації неначе перенесені на сторінки з суворої, похмурої американської реальності часів Великої Депресії. Через кожен десяток книжкових сторінок ішло скупе зображення якогось драматичного сюжетного моменту з не менш скупим підписом: «Нарешті він зважився...», «М'яч пролетів над огорожею...», «Кульгаючи, Резл дійшов до лави запасних...» — то чорно-білий, чіткий і важкий від надлишку чорнил образ сухорлявого, з вилицюватим лицем бейсболіста, що контрастував із білизною порожньої сторінки, однаково відірваний від світу природи і світу людей, неначе найсамотніша у світі душа; то позначена тільки штришками трава на бейсбольному полі, по якій ламаним, по-хробачому викрученим силуетом простелилася

тінь. Навіть у повному бейсбольному спорядженні тодішній гравець не мав сьогodenного лоску; навіть якщо це був пітчер, то рукавичка на його руці скидалася на лапу звіра. Передивляючись малюнок за малюнком, ти розумів: вони дохідливою мовою переконують, що нехай ти й зажив у ті часи слави і начебто вибився в герої, проте вся ця слава сукупно з героїзмом — не що інше, як просто ще одна форма важкої, невдячної праці.

Назву «Малий із Томкінсвілля» з не меншим успіхом могла б замінити інша назва — «Агнець із Томкінсвілля», або навіть «Агнця із Томкінсвілля ведуть на забій». Малий прийшов у «Бруклін Доджерс», які пасли задніх, і став мотором команди, проте після кожного тріумфу його спостигала якась кара — то гірке розчарування, то жорстока катастрофа. Міцна приязнь, що виникла між самотнім Малим, який знудгувався за домом, та заслуженим кетчером Дейвом Леонардом, котрий стає його гідом по світу писаних і неписаних правил вищих бейсбольних ліг і, стоячи на домашній базі, «непомітними рухами карих очей допомагає обирати непомильний напрямок кидка», що часто-густо залишає їхніх супротивників без жодного хіта, несподівано обривається через шість тижнів від початку сезону, коли старого ветерана раптом викидають із команди. «Ось вона — швидкість, яку нечасто згадують, коли говорять: швидкість, з якою бейсболіст злітає на вершину, а потім летить з неї сторч головою». А потім, коли Малий виграє п'ятнадцяту гру поспіль — рекорд, на який ще не спромігся жоден пітчер-новачок у жодній лізі, він ненароком падає в душі, не витримавши навали радісних товаришів по команді, котрі вітали його з цією визначною перемогою, і травма ліктя, отримана при падінні, ставить хрест на кар'єрі пітчера. Кінець сезону він проводить у запасі, коли-не-коли виходячи беттером на заміну, бо добре грає на домашній базі, а сніжну зиму знову проводить у Коннектикуті — удень працюючи на фермі, а вечорами — в аптечному магазині. Малога вже всі знають, проте він і надалі залишається бабусиним онуком. Він старанно виконує настанови Дейва Леонарда, відпрацьовуючи удар биткою («Ти занадто опускаєш плече, м'яч летить зависоко, і це твоя найбільша вада»), почепивши м'яч на шнурку до крокви в сараї

та лупцюючи по ньому холодними зимовими ранками «своєю улюбленою биткою» аж до сьомого поту. «Крек, — чути чистий звук битки, що по прямій вривається у м'яч». До наступного сезону він увиходить у форму і повертається до складу «Доджерів», стає там прудконогим правим аутфілдером, на позиції беттера видає показник результативності 32,5 %, і з його допомогою команда претендує на чемпіонський титул. В останній день сезону під час матчу з «Гігантами», які випереджали «Доджерів» усього на півгри, Малий розганяє нестримну атаку своєї команди, а в самому кінці чотирнадцятого інінгу — після двох невдалих спроб і двох удалих — «Доджери» вириваються вперед завдяки неймовірній, на грані можливостей, пробіжці Малого, який приймає м'яч у полі та з розгону вривається в правий сектор огорожі, де здобуває перемогу для команди. Цей неймовірний титанічний подвиг Малого виводить команду у фінал чемпіонату, а сам він залишається лежати «в куті правого сектора, корчачись від болю на зеленому дерні». Тюніс закінчує свою повість такими словами: «Темрява опускалася на скупчених гравців, на величезний натовп глядачів, що вибігли на поле, і на двох чоловіків, які насилу пробивалися через натовп із ношами, де лежало знечулене тіло... Вдарив грім. На поле стадіону «Поло» ринув дощ. Зійшла темрява, і загриміло» — ось так закінчилася ця хлопчача Книга Йова.

Мені було десять, і нічого подібного я ще не читав. Немилосердність життя. Його несправедливість. Таке не вкладалося в голову. Якщо хтось серед «Доджерів» і слова доброго був не вартий, то це Резл Наджент — знаний пітчер, але рідкісний пияк і забіяка, ладний втопити Малого в ложці води. А в підсумку не він лежить «знечулений» на ношах, а Малий, найкращий з-поміж них усіх, сирота з ферми, скромний, серйозний, невинний, вірний, наївний, життєрадісний, невтомний працелюб і шанобливий лицар, неперевершений спортсмен — і просто свій хлопець. Мабуть, і так зрозуміло, що в моїй уяві Швед із Малим злилися в неподільне ціле, і я запитував себе, як Швед подужав прочитати книжку, від якої я ледь не пустив сльозу, а потім довго ще не міг заснути. Якби мені вистачило духу спитати в нього навпростець,

я б неодмінно поцікавився, що він думає про кінцівку книжки: кінець Малому, чи ще є надія на щасливе повернення? Мене дуже лякало те слово «знечужений». Чи не став завершальний кетч року для Малого фатальним? Що знав про це Швед? Чи це його хвилювало? І чи не виникало в нього думки: якщо таке нещастя сталося з Малим, то чи не може спостигнути щось подібне і його — знаменитого Шведа? А можливо, ця книжка про талановитого бейсболіста, жорстоко і несправедливо покараного долею, ця повість про гравця з Божої ласки, чий найбільший гріх — занадто опущене праве плече при ударі та зависока траєкторія м'яча (хоча і цього досить, щоб накликати на себе гнів небес) — була вона всього лише звичайною книжкою на Шведовій полиці з «Мислителями» по краях?

Кер-авеню населяли багаті євреї — принаймні вони видавалися багатіями для більшості наших родин, які орендували квартири в поділених на дві, на три, а інколи й на чотири сім'ї будинках із цегляними східцевими ганками — невід'ємними атрибутами наших спортивних розваг поза школою, як-от, для прикладу, ігри в кості та в очко, а в ступбол узагалі ми грали доти, поки хтось так не припечатував об сходи дешевенький м'яч із гуми, що той з лускотом тріскав по шву. Тут, де колись стояла ферма Лайонсів, а на початку 1920-х, коли Америка переживала бум, повиростали, перекреслюючи одна одну під прямим кутом, засаджені ріжковими деревами вулиці, наступна після іммігрантів генерація євреїв Ньюарка утворила громаду, для якої традиційні цінності американського суспільства важили більше, ніж дух польських єврейських містечок, що його зберігало у кварталах Принц-стрит незможного Третього округу покоління батьків, котрі ще розмовляли на ідиші. Євреї, які замешкували на Кір-авеню і в котрих уже були облаштовані підвали, засклені ганки, обкладені каменем-плитняком парадові сходи, — це був наш авангард, наші першопрохідці в світ американських благ, що оптимізують людське життя. І в перших лавах цього авангарду йшла сім'я Левових, яка благословила нас своїм нащадком Шведом — хлопцем, котрий дуже скоро майже нічим не відрізнявся від гоїв. Зрештою, все те саме чекало й на нас.

Самі Левови, Лу та Сильвія, належали до тих батьків, які були американцями не більше і не менше, ніж мої тато і мама, євреї з Джерсі, і не різнилися від них ні вихованістю, ні освіченістю чи інтелігентністю. Пригадую, мене це дуже здивувало. Якщо не брати до уваги односімейного будинку на Кір-авеню, то між нами і ними не було тих відмінностей, які можна побачити, між, скажімо, селянами й аристократами (як ми вчили у школі). Як і моя мама, місіс Левов була охайною господинею, із бездоганними манерами, миловидною, неймовірно уважною до чужих почуттів і як ніхто вселяла у своїх синів відчуття власної ваги. Вона представляла численну когорту тогочасних жінок, що й на гадці не мали ухилитися від численних домашніх обов'язків, у центрі яких були діти. Від матері молодші Левови успадкували довготелесість та світле волосся, хоча волосся місіс Левов було рудіше й кучерявіше, а шкіра досі зберегла юнацьке ластовиння, через що її схожість з арійцями була не такою кидкою, як у хлопців, і в гущі облич із наших вулиць вона аж ніяк не здавалася казна-яким генетичним курйозом.

Шведів батько мав на зріст п'ять футів і сім-вісім дюймів, він був вертлявий, як маленький павучок, і ще метушливіший за його батька, котрий заражав мене своїм сум'яттям. Містер Левов належав до тих єврейських тат, котрі вирости в нетрях, і їхнє примітивне, не обтяжене знаннями світобачення породило до життя ціле покоління наполегливих єврейських синів, котрі таки спромоглися здобути освіту. Він був батьком, для котрого будь-який обов'язок — річ непорушна і свята, а всі вчинки діляться на добрі та погані, і третього не дано; його сплав амбіцій, упереджень і переконань був вивіреним настільки, що вирватися з-під його гніту було складніше, ніж це здавалося на перший погляд. Обмеженість таких батьків з лишком компенсує енергія, що б'є у них через край; вони швидко сходяться з людьми і швидко до них байдужіють; їхнє життєве кредо — *рухатись, ні на що не зважаючи*. Ми ж були синами цих батьків. І любити їх було нашим заняттям.

Так уже сталося, що батько мій був хіроподом, і наша вітальня роками правила йому за медичний кабінет. Він заробляв достатньо, щоб утримати сім'ю, але не більше, а містер Левов забагатів

на виробництві дамських рукавичок. Його батько, дід Шведа Лєвова, перебрався до Ньюарка зі Старого Світу в 1890-х і взявся міздрити овечі шкури, котрі по кілька днів дубились у вапняних чанах. Одинокий єврей у вариві з ньюаркських неотес зі слов'янським, ірландським та італійським корінням — працівників дубильні з Наттмен-стрит, якою володів король лакованої шкіри Т. П. Говелл, велике цабе в ті часи, котрий уособлював найстарішу і найбільшу промислову галузь міста — вичинювання шкір і виробництво шкіряних речей. У цьому промислі найважливішим виробничим компонентом є вода: шкіри прокручують у величезних барабанах із водою; відтак брудну рідоту з них зливають, і по трубах надходить свіжа, холодна та гаряча — сотні тисяч галонів. Маючи доступ до хорошої м'якої води, ви можете варити пиво й виробляти шкіру, і Ньюарк займався і першим, і другим: на великих броварнях і потужних дубильнях не бракувало роботи для іммігрантської братії — виснажної, у сирості та смороді.

Його син Лу, батько Шведа Лєвова, у чотирнадцять років розпрощався зі школою і приступив до роботи в дубильні, допомагаючи батькові утримувати сім'ю з дев'яти ротів, і по деякім часі спритно орудував твердою плескатою щіткою, наносячи глиняну фарбу на замшу та впевнено розсортовуючи шкіру. Шкіряна фабрика, де смерділо бойнею та хімічним заводом, бо тут вимочували і прожарювали міздрю, знімали шерсть у спеціальних розчинах, засолювали голину; де в сушильному цеху з низькими стелями цілодобово обдувалися тисячі й тисячі шкур, від чого влітку температура тут доходила до ста двадцяти за Фаренгейтом; де в загромаджених чанами величезних приміщеннях було темно, як у печері, а під ногами чавкало та хлюпотіло; де схожі на чудовиськ роботяги у важених фартухах, котрі, озброївшись гаками та жердинами, штовхали і цупили навантажені через край вагонетки, викручували і розвішували вимоклі шкури, нагадували звірів, яких женуть через дванадцятигодинну зміну; де куди не глянь, повсюди бачиш лише брудну і смердючу клоаку, заюшену червоною, чорною, синьою та зеленою рідотою, всіяною клаптями шкур, слизькою від масних плям, поміж куп солі й бочок з реактивами — і була тою школою і тим коледжом, що їх закінчив Лу Лєвов. І в даному

випадку подиву гідне було не те, що він за grubів од такого життя, а те, що через оту грубу шкаралупу пробивалася вихованість.

Лу пішов з «Говелл і Ко», маючи трохи за двадцять, і разом із двома братами заснував невеличку компанію, що випускала дамські сумочки та виробляла всяку всячину з крокодилячої шкіри на замовлення Р. Г. Соломона — ньюаркського шкіряного магната, котрий працював із кордовською та крокодилячою шкірою. Здавалося, ніщо не віщувало лиха, проте розпочалася криза, і тріо відчайдушних підприємців братів Левових збанкрутувало. За кілька років з'явилася шкіряна компанія «Ньюарк Мейд», і цього разу за її з'явою стояв один лише Лу. Він скуповував дешеvu шкіряну галантерею — низькопробні дамські сумочки, рукавички, пояси — і торгував ними: у вихідні — з візка, а вечорами просто йдучи з товаром від хати до хати. Даун-Нек — це щось на взірєць півострова, найсхідніша частина Ньюарка, і кожна свіжа хвиля іммігрантів спочатку осідала там; пониззя, оточене річкою Пассаїк із півночі й сходу та солончаковими болотами з півдня; там Лу знайшов італійців, які в Європі виготовляли рукавички, і забезпечив їх надомною роботою. Він постачав їм шкіру, вони кроїли й шили жіночі рукавички, відтак Лу продавав їх по всьому штаті. До початку війни на нього працювала ціла група італійських сімей, які розкроювали та зшивали дитячі рукавички в горищному приміщенні на Вест-Маркет-стрит. Бізнес був так собі, без особливих перспектив, аж ось у 1942 році йому несподівано усмінулась удача: Лу отримав замовлення на постачання чорних шкіряних рукавичок для жіночого армійського корпусу. Він орендував стару фабрику парасолей — закопчену, наче кузня, чотириповерхову домину піввікової давнини на розі Централ-авеню й Другої вулиці, а невдовзі викупив її та став здавати останній поверх одній компанії, що виробляла змійки до одєжі. «Ньюарк Мейд» налагодила масовий випуск продукції, і раз на два-три дні до задніх дверей фабрики підїздила вантажівка та забирала чергову партію жіночих рукавичок.

Ще більшим приводом для торжества, ніж урядове замовлення, виявилась оборудка з магазином Бамбергера. Компанія «Ньюарк Мейд» стала основним постачальником тонких дамських

рукавичок, і то завдяки неймовірній зустрічі Лу Левова та Луїса Бамбергера. Під час урочистого обіду на честь Маєра Елленштейна, поважного міського чиновника з 1933 року і єдиного мера-єврея Ньюарка за весь час існування міста, хтось із вищого персоналу Бамбергера, почувши, що серед запрошених є батько Шведа Левова, підійшов до Лу і привітав із тим, що газета «Ньюарк ньюс» назвала його сина найкращим баскетбольним центровим у всьому окрузі. Вмить оцінивши ситуацію і побачивши, що другого такого шансу — одним махом подолати всі перешкоди й опинитися на вершині — більше може не трапитися, Лу тут же, за обідом на честь Елленштейна, домігся, щоб його відрекомендували самому легендарному Л. Бамбергеру — засновнику найпрестижнішого ньюаркського універмагу і філантропу, який власним коштом створив музей міста і був для тутешніх євреїв такою ж впливовою постаттю, як наблизений до президента Рузвельта Барнард Барух — для євреїв усєї Америки. Якщо вірити чуткам, що циркулювали округом, то Бамбергер лише поручкався з містером Левовим, порозпитував його трохи про Шведа, на що пішла від сили пара хвилин, а Лу більше й не треба було: «Містере Бамбергер, вас приємно здивують наші якість і ціни — чому б вам не брати рукавички в нас?» І ще не встиг закінчитися місяць, а «Ньюарк Мейд» отримала від магазину своє перше замовлення на п'ятсот дюжин пар.

Поки закінчилася війна, компанія (і не останню роль тут відіграли Шведові спортивні здобутки) заробила собі репутацію одного з найповажніших виробників жіночих рукавичок на південь від розташованого в штаті Нью-Йорк Гловерсвілля — серця рукавичного виробництва, куди Лу Левов поїздом (через Фултонвілль) відправляв свої шкури, аби їх продубили на найкращій у цій галузі фабриці. Минуло трохи більше десяти літ, і в 1958 році відкрилася фабрика в Пуерто-Рико, а сам Швед став молодим президентом компанії. Він щоранку приїздив на Централ-авеню зі свого дому, що знаходився за тридцять з гаком миль на захід від Ньюарка та його найвіддаленіших передмість. Він жив життям першопрохідця на стоакровій фермі, при путівці, який зміївся поміж розкиданими де-не-де плескатими пагорбами

аж за Моррістауном, в облюбованому багатіями мальовничому закутку Олд-Римрок, що в штаті Нью-Джерсі. Ціла вічність відділяла його від дубильного цеху, де Левов-дід, приїхавши в Америку, розпочинав із того, що зрізав із дерми міздю, набухлу та вдвоє грубішу після чанів з вапном.

У червні сорок п'ятого, уже на другий день після випуску з Віквейської школи, Швед записався в морську піхоту, сповнений бажання взяти участь у баталіях, що раз і назавжди поклали б край війні. Батьки, подекували, були проти і всіляко намагалися відраяти його від морської піхоти, щоб він пішов хоча б на флот. Якщо й перебороти сумнозвісний антисемітизм, яким так славиться морська піхота, ще хтозна, що на тебе чекатиме, коли дійде до висадки на японське узбережжя. Однак Швед уперто наполягав на своєму; коли стався Перл-Гарбор, він, тоді ще підліток, одразу вирішив, що чинитиме так, як повинен чинити справжній чоловік і патріот, відтак якщо по закінченні школи війна ще триватиме, то він піде туди, де плаксіям не місце. На базі Перріс-Айленд у Південній Кароліні подекували, що висадка морських піхотинців на японське узбережжя відбудеться першого березня сорок шостого року, але саме тоді, коли Швед закінчував курс новобранця, американці скинули на Хіросіму атомну бомбу. І Швед змушений був дослужувати на Перріс-Айленд інструктором із відпочинку та розваг. Кожного ранку перед сніданком він проводив у батальйоні півгодинну ранкову зарядку, ввечері пару разів на тиждень улаштовував боксерські бої, розважаючи новобранців, та ще багато часу проводив у роз'їздах по всьому Півдню, що було пов'язано зі змаганнями з армійськими командами: баскетбольними — взимку та бейсбольними — влітку. За той неповний рік, що Швед пробув у Каліфорнії, він устиг заручитися з дівчиною-ірландкою з католицької сім'ї. Її батько, майор морської піхоти і колишній футбольний тренер, прилаштував Шведа на спокійну посаду інструктора зі стрійової підготовки, аби подовше втримати на Перріс-Айленд такого класного гравця. За кілька місяців до демобілізації до Шведа на Перріс-Айленд приїхав батько і цілий тиждень мешкав у готелі в Бофорті, неподалік якого була база.

Поїхав він тільки тоді, коли були розірвані заручини між Шведам і міс Данліві. Додому Швед вернувся в сорок сьомому і вступив в Упсальський коледж в Іст-Оранжі. Двадцятирічний, не обтяжений дружиною-іновіркою, ще більше, ніж колись, приголублений славою: єврей — морський піхотинець, та ще й інструктор зі стройової, і не де-небудь, а в найсуворішому таборі у світі. Морпіхами стають у підготовчих таборах, і Сеймур Ірвінг Левов був одним із тих, хто кував цю породу.

Ми це все знали, бо містична слава Шведа й далі витала в коридорах і класах старшої школи, учнем якої в ті роки я був. Пригадую, навесні десь двічі або тричі ми вибирались разом із друзями на «Вікінг-філд» в Іст-Оранжі, щоб подивитися домашні суботні ігри упсальських бейсболістів. Їхньою зіркою — найкращим відбивальником і першим бейсменом — був Швед. Якось у матчі проти Муленберга він заробив три хоум-рани. І коли ми бачили на трибунах чоловіка в костюмі та капелюсі, то починали шепотіти одне одному: «Агент, агент, якась команда гострить зуб на Шведа...» Я навчався в коледжі іншого міста, коли дізнався від шкільного приятеля, котрий залишився в Ньюарку, що Шведу запропонували контракт із фарм-клубом «Гігантів», що виступав у лізі АА, та Швед відмовився від їхньої пропозиції на користь роботи в батьковій фірмі. Пізніше я почув від батьків, що він побрався з «Міс Нью-Джерсі». До участі в конкурсі «Міс Америка — 49» в Атлантик-Сіті вона встигла стати «Міс округ Юніон», а до того — «Королевою весни» в Упсалі. Родом з Елізабет, столиці округу. Шикса. Дон Двайр. Швед домігся свого.

Одного літнього вечора 1985 року, гостюючи в Ньюарку, я разом із друзями пішов на гру між «Метс» і «Астро» і, коли ми огинали стадіон у пошуках воріт до наших місць, я побачив Шведа, старшого на тридцять шість років, аніж той Швед, якого я бачив у матчі за Упсалу. Він був у білій сорочці, смугастій краватці, темно-сірому літньому костюмі — і божественно, невимовно вродливий. Золотисте волосся хіба що потемнішало на два-три тони, але геть не порідшало; Швед уже не стригся коротко, тепер його волосся майже повністю закривало йому вуха та спадало на комір. У цьому костюмі, що бездоганно облягав

його фігуру, він здався ще вищим, стрункішим, аніж раніше, будучи в баскетбольній чи бейсбольній формах. Першою зауважила Шведа одна дама з нашої компанії.

— Хто це? Невже це... це Джон Ліндсей?

— Боже мій! — озвався я. — Та звісно ж, ні! Знаєте, хто це такий? Це — Швед Левов. — І, обернувшись до друзів, я повторив: — Це сам Швед!

Поруч зі Шведом ішов білявий худорлявий хлопчик років семи-восьми в «метівській» бейсболці та гамселів по рукавичці першого бейсмена, що бовталась у нього на лівій руці, як і в самого Шведа. Явно тато і син. Коли я підійшов до них, вони про щось весело розмовляли.

— Я був знайомий з вашим братом у Віквейку... — почав був я.

— Ви Цукерман? — відповів він, енергійно потискаючи мені руку. — Письменник?

— Письменник Цукерман.

— О, знаю, ви з Джеррі були нерозлийвода.

— Ну, не думаю, щоб Джеррі дуже з кимось водився. Він був надто яскравий, аби просто дружити. Я грав з ним у пінг-понг у вашому підвалі і постійно йому програвав. Для Джеррі обставити мене в пінг-понг було справою честі.

— Так от, значить, який ви тепер. Мама завжди каже: «Він приходив до нас, завжди такий чемний, розважливий». Знаєш, хто це? — звернувся Швед до малого. — Отой самий дядько, що пише книжки. Натан Цукерман.

Хлопчик, пощулився і, спантеличений, пробурмотів:

— Привіт.

— Це мій син Кріс.

— А це мої друзі. — Я повів рукою в бік трійці, що стояла за мною. — А цей добродій, — пояснив я їм, — найвидатніший спортсмен за весь час існування Віквейської середньої школи. Істинний митець у трьох спортивних дисциплінах. Першого бейсмена грав як Ернандес, осмислено. Устигав відбити подачу і добігти до другої бази. Ти знав це? — спитав я малого. — Твій тато був нашим Ернандесом.

— Ернандес — шульга, — зауважив хлопчик.

— Так, це єдина відмінність між ними, — сказав я маленькому буквалісту і знову протягнув руку його батькові. — Радий був тебе бачити, Шведе.

— Я теж. Тримайся, Конику.

— Мої вітання брату, — сказав я.

Він усміхнувся, ми розійшлись, і потім хтось мені казав:

— Так-так-так, найвидатніший спортсмен за всю історію Віквейської школи назвав тебе Коником.

— Знаю. Аж самому не віриться.

І я справді почувався так, ніби мені сказали: ти обраний! Майже те саме я відчув у десять років, у натовпі хлопчаків, коли Швед звернувся до мене на прізвисько, дане мені друзями, бо я в початковій школі двічі перестрибував через клас. Чим не коник-стрибунець!

Посеред першого інінгу жінка з нашої компанії заявила мені:

— Бачив би ти своє обличчя: ти наче знайомив нас із самим Зевсом. Зате тепер я точно знаю, яким хлопцем ти був у дитинстві.

У 1995 році, за пару тижнів до Дня пам'яті, мій видавець переслав мені такий лист:

Шановний Конику Цукерман!

Я перепрошую, якщо цей лист завдасть тобі незручностей. Може, ти вже й забув нашу зустріч на «Ші-стадіум». Я був тоді зі старшим сином (зараз він першокурсник у коледжі), а ти приходив разом з друзями вболівати за «Метів». Було це десять років тому, за часів Картера, Гудена, Ернандеса, коли гра команди ще чогось вартувала, бо сьогодні дивитись її неможливо.

У мене є невеличке прохання: чи не могли б ми десь зустрітись для розмови? Я б і з радістю запросив тебе на обід у Нью-Йорку, якщо ти не проти.

Піти на таке панібратство і просити про зустріч мене змусила одна річ, що не дає мені спокою вже цілий рік, відколи помер мій батько. Йому було дев'яносто шість. До останнього подиху він зберіг свою непоступливість і бійцівський характер. І саме тому його втрата стає ще гострішою, дарма що він був у такому поважному віці.

Мені хотілося б поговорити про нього самого та про його життєвий шлях. Я вже навіть сідав за писання його біографії, щоб видати її маленьким накладом для вузького кола друзів, родичів, бізнес-партнерів. Мій батько майже всім здавався чоловіком невразливим, товстошкірим і запальним. Як же вони помиляються! Мало хто знав, як близько він приймав до серця всі ті біди, що випадали на долю близьких йому людей.

Утім, якщо твоя надмірна зайнятість не дозволить тобі відповісти на мій лист, будь певен, я поставлюся до цього з цілковитим розумінням.

Щиро твій,
Сеймур «Швед» Левов, Віквейська школа, випуск 1945 року

Якби з проханням обговорити нюанси батькової біографії, над якою він працює, до мене звернувся хтось інший, я просто побажав би йому всіх гараздів, та й по всьому. Що ж до Шведа, то знайшлися резони, які змусили мене відповісти йому. Словом, не збігло й години, як я набазграв йому, що буду радий прислужитися. Чому я зробив це? Ну, по-перше, тому, що Швед Левов побажав зі мною зустрітися. Мабуть, смішно, а тим паче на схилку літ, але мушу визнати: одного Шведового підпису наприкінці листа було достатньо, щоб на мене ринули спогади півстолітньої минувшини (які, виявляється, не втратили свого чару), і я згадав Шведа на спортивному полі та поза ним. Згадав, як того року, коли Швед тільки-тільки зайнявся футболом, я щодня ходив дивитись, як тренується його команда. Він уже був віртуозом баскетбольних данків, і ніхто не знав, чи стане він таким самим красунчиком на футбольному полі — поки тренер не виставив його на позиції нападника. І хоча наша футбольна команда продовжувала пасти задніх на міських змаганнях, вона вже заробляла по одному, по два, а інколи і по три тачдауни за гру, і щоразу — після пасів на Шведа. П'ять-шість десятків дітлахів товклося біля крайки поля під час тренування, спостерігаючи, як Швед у поношеному шкіряному шоломі та коричневій футболці з оранжевим номером 11 грає в основі проти запасних. Невтомний квотербек Лефті Левенталь постачав Левова передачами

(*Ле-вен-таль — Ле-во-ву, Ле-вен-таль — Ле-во-ву!* — цей анапест незмінно відсилав нас у часи Шведової спортивної слави), і захист резервістів робив усе, аби не дати Шведу Левову заробити очко. Мені вже за шістдесят, я давно не дивлюся на життя хлопчачими очима, проте в якихось закутках ще збереглися рештки підліткового захвату, і я донині пам'ятаю, як підводився Швед, безцеремонно збитий з ніг захисниками, як він, обтрусившись, осудливо поглядає на осіннє небо, що вже сутеніло, відтак скрушно зітхає і, наче не було ніякого падіння, біжить розігравати м'яч. Коли він заробляв очко, це була слава одного гатунку, коли його збивали з ніг і ще втискали в землю, а він просто підводився та обтрусювався, то вже був інший гатунок загального визнання, навіть коли це просто розіграш м'яча.

А якось і мені перепав промінчик Шведової слави. Мені було десять, я не відав, що таке визнання, і якби не Джеррі Левов, мабуть, ніколи не потрапив би в поле зору Шведа, як ті кілька-десять хлопчиськ, котрі стовбичили за крайкою поля. Джеррі саме перед тим заприянивсь зі мною, і Швед мав би мене помічати, коли я приходив до них (попри всю неймовірність такого припущення). І от одного пізнього вечора сорок третього року, коли Швед прийняв стрімкий пас від Левенталя і захисники резерву знову збили його з ніг і всією командою напосілися зверху, а тренер пронизливо засвистів, даючи відбій тренуванню, і Швед, підвівшись, обережно порухав рукою і, впевнившись, що лікоть не пошкоджений, напівпобіг-напівпошкандибав із поля, а тоді побачив мене в дитячому натовпі та гукнув:

— Атож, Конику, тут тобі не баскетбол.

Це божество (якому було аж шістнадцять років) провело мене в сонм спортивних небожителів. Об'єкт обожнювання зглянувся на того, хто його обожнював. Авжеж, у випадку з атлетами, як і з кінозірками, шанувальник вважає, що між ним і кумиром існує незримий, майже інтимний зв'язок, але цей зв'язок був чимось іншим: він формувався відкрито й невимушено найскромнішим з-поміж усіх знаменитостей, ніхто не ховав його від принишколої зграйки насторожених дітлахів. Незабутнє, скажу, відчуття, і душа моя аж бриніла. Щоки мої полум'яніли,

тіло тремтіло, і решту тижня я ледве міг думати про щось інше. Цей сміховинний, удаваний жаль до власної персони, ця чоловіча широта душі, шляхетне милосердя і радість людини, котра знайшла себе в спорті, така щедротна, що нею можна було без побоювань ділитися з фанатами — уся ця щедротність не просто приголомшила і пронизала мене (лишивши слід у прізвиську), а ще й закарбувалася в моїй свідомості як уособлення чогось більшого, ніж його спортивний хист. Цей талант «бути собою» та здатність випромінювати дивну всепоглинаючу велич і водночас зберегти голос, усмішку без натяку на зверхність — уродженна скромність людини, яка не зустрічала перешкод і ніколи не мусила виборювати місце під сонцем. Мабуть, я не один дорослий чоловік, що був колись єврейським хлопчиком, котрий волів стати стовідсотковим маленьким американцем у роки патріотичного піднесення, коли ще тривала війна і здавалося, що всі мілітарні сподівання нашої спільноти були спрямовані на фантастичну оболонку Шведа, котрий усе своє життя ніс із собою спогад про неповторний шлях талановитого хлопчини.

Гадаю, промовляло до нас і єврейство, яке він проносив так легко, як і належало представнику білявої раси спортивних звитяжців. Підозрюю, у тому, що ми так обожнювали Шведа і все його не усвідомлюване ним самим злиття з Америкою, були певний сором і навіть самозаперечення. Вже сам його вигляд пробуджував і водночас приборкував суперечні єврейські бажання; оте протиріччя, що закладене в євреях, які бажають і зливатися оточенням, і відрізнятися від нього, які всіх переконують, що вони не такі, та побіжно показують, що нічим не різняться від інших. Усе це розчинялося в переможному поступі Шведа, котрий насправді був лиш одним із наших Сеймурів, чиї предки були Соломонами й Савлами, а нащадків гукатимуть Стівами, а від них підуть Шони. І де сидів у ньому той єврей? Ви б його там не знайшли, хоча він точно там був, і ви в цьому впевнені. Де ховалася в ньому ірраціональність? Де б ви знайшли в ньому плаксія? Там не було ні хитрощів, ні схильності до комбінацій чи інтриганства. Все це відкидалося в ім'я досконалості. Де були нездоланні спокуси? Нічогосінько не було. Ані

тобі лукавих поглядів. Ані тобі дешевих поз. Ані банального крутіства. Ані тобі метушливості, невизначеності чи лицемірства — ні, тільки стиль, тільки закладена природою фізична витонченість зірки.

Ось тільки... що робило його особистістю? З чого складалася Шведова *особистість*? Мала би бути основа для неї, але ж як її уявити?

Ось вам і другий резон, чому я відповів на Шведів лист: це основа, субстрат. Чим він дихав, яким був його внутрішній світ? Що могло збити Шведа з життєвого шляху (якщо, звісно, могло)? Хто спроможний прожити життя, уникаючи втрат, чорних смуг і сум'яття? Навіть ті, кого в дитинстві оминула ця чаша, рано чи пізно дістають усереднену дозу, а подеколи й сильну. Усвідомлення кінця всього — річ неминуча, як і сам кінець. Проте я не міг уявити, яких форм прибере те чи друге, й навіть зараз не можу розвінчати його простоту: залишки підліткової фантазії дотепер переконували мене, що існує на світі не затьмарений болем життєвий шлях Шведа. Але ж на що тоді він натякав у своєму виважено-гrecному листі, коли, кажучи про свого покійного батька, геть не такого товстошкірого, як припускав загал, він писав: «Мало хто знав, як близько він приймав до серця всі ті біди, що випадали на долю близьких йому людей». Ні, схоже, Швед таки сьорбнув лихої долі. От він і хотів поговорити зі мною про те, що його мучило. Авжеж, не батькове життя він хотів обговорювати, а своє.

Я помилився.

Ми зустрілися в італійському ресторані в західній частині Сорокових вулиць, куди Швед роками ходив із сім'єю, приїжджаючи у Нью-Йорк подивитися бродвейську виставу чи гру «Нью-Йорк Нікс» на «Медісон-сквер-гардені», і я одразу зрозумів, що до основи мені не дістатися. Тут, у ресторані «У Вінсента», з ним були знайомі всі: і сам Вінсент, і Вінсентова половина, і метрдотель Луї, і бармен Карло та офіціант Біллі: кожен знав містера Левова, й кожен цікавився, як почуваються господиня та хлопці. З'ясувалося, що коли ще були живі батьки, він привозив їх до Вінсента — святкувати чи то день народження, чи якусь річницю. Ні, думав я, він запросив мене сюди, щоб тільки показати, що на

заході 49-ої Вулиці люди захоплюються ним так само, як на Ченселлор-авеню.

«У Вінсента» — один із тих старовинних італійських ресторанів, натиканих в осерді Вест-сайду між Медісон-сквером і Плазою, — маленьких ресторанчиків у три столи завширшки та завглибшки в чотири люстри, де обстановка та меню навряд чи змінилися відтоді, коли була відкрита рукола. По телевізору, який стояв у крихітному барі, транслиувалася якась гра, й один відвідувач час від часу підводився, підходив на хвилину ближче до екрана, питав у бармена рахунок, цікавився, як іде гра в Меттінглі, а потім повертався до своєї страви. Стільці були обтягнуті сяйливо-бірюзовим пластиком, підлога викладена цятковою плиткою лососевого кольору, одна стіна була дзеркальна, світильники зроблені під бронзу, а прикрашав інтер'єр схожий на статую Джакометті яскраво-червоний перцевий млинок на п'ять футів заввишки (як пояснив мені Швед, подарунок Вінсенту від рідного міста в Італії). У протилежному куті чи то для рівноваги, чи то для симетрії стояла на підставці, наче статуя, трілітрова пляшка бароло. По один бік від каси, де сиділа місіс Вінсент, пишалася ваза з безкоштовними м'ятними льодяниками після їжі, а по другий — столик, ущерть заставлений горщечками з фірмовою Вінсентовою «маринарою». Тут на десерт пропонували наполеон, тірамісу, листкове тістечко, яблучний пиріг і полуниці в цукрі, а стіна за нашим столиком була завішана підписаними фотографіями («З найкращими побажаннями Вінсенту й Енн») від Семмі Девіса-молодшого, Джо Неймета, Лайзи Мінеллі, Кай Баллар, Джина Келлі, Джека Картера, Філа Ріццутто і Джонні та Джоанни Карсонів. Якби ми досі воювали з німцями та японцями, а за вікном, через дорогу, розташовувалася Віквейська школа, то будьте певні, серед тих підписаних світлин знайшлося б місце й фотографії зі Шведом.

Офіціант Біллі, котрий нас обслуговував, приземкуватий, міцно збитий голомозий чоловік зі сплюснутим, наче в боксера, носом, не мав потреби доскіпуватися у Шведа, що він буде, позаяк Швед уже тридцять із хвостиком років постійно замовляв фірмову страву цього закладу — фірмове *dzimi* од Вінсента, а перед цим — мідій *nosilino*.

— Найкраще *дзімі* в Нью-Йорку, — запевнив мене Швед, проте я вирішив не зраджувати старомодним звичкам і замовив улюблене *каччаторе* — курку по-італійськи, «м'ясо без кісточок», як описав це Біллі. Приймаючи замовлення, Біллі повідомив Шведу, що вчора ввечері у них був Тоні Беннетт. Бачачи чоловіка з такою міцною статурою, як у Біллі, неважко було уявити, що все життя йому доводилось тягати речі значно важчі, ніж тарілка *дзімі*, й голос Біллі — пронизливий, сильний, напружений від якоїсь біди, яка надто йому дошкуляла — звучав несподівано і напручуд приємно.

— Бачите, де сидить ваш друг, містер Левов? Бачите його стілець, містере Левов? От на цьому стільчику й сидів Тоні Беннетт.

А мені він сказав:

— Ви знаєте, що каже Тоні Беннетт, коли люди підходять до його столика, щоб привітатися? Він каже: «Радий вас бачити». Ви саме сидите на його місці.

На цьому розваги закінчилися. Після того почалася робота.

Швед прихопив із собою знімки трьох своїх синів і від апетитиву аж до десерту практично вся наша розмова крутилася навколо вісімнадцятирічного Кріса, шістнадцятирічного Стіва й чотирнадцятирічного Кента. Котрийсь із них був успішніший у лакросі, аніж у бейсболі, але піддався на вмовляння тренера... котрийсь з однаковою легкістю оволодів футболом європейським і американським і тепер розривався між ними... а котрийсь був чемпіоном зі стрибків у воду і побив шкільний рекорд із плавання в стилі батерфляй та на спині. Всі троє були сумлінними учнями: оцінки — тільки добрі та відмінні; один серйозно захопився природничими науками, другий виказує схильність до всього суспільного, а третій... і все в тому ж дусі. На одній фотографії хлопці були з мамою — миловидною сорокарічною блондинкою, менеджеркою з реклами в тижневику округу Морріс. Але, покwapно додав Швед, на роботу вона пішла аж тоді, коли наймолодший із хлопчиків став дружокласником. Хлопцям явно пощастило з мамою, котра домашні клопоти та виховання дітей ставить вище за...

Чим довше ми обідали, тим більше я дивувався з того, як упевнено він проголошує ці банальності, як усе сказане ним розчи-

няється в його добродушності. Я все чекав, коли він зважиться відкрити щось серйозніше, ніж ці підкреслено незаперечні істини, та на зміну вже проголошеним банальностям приходили нові. Замість життя, подумав я, глазурована прісність, і цей хлопець аж світиться нею. Швед вигадав собі інкогніто, і це інкогніто стало ним. Кілька разів за їжею мені здалося, що більше я не витримаю і не зможу дочекатися десерту, якщо він і далі співатиме дифірамби на адресу своєї сім'ї... Тривало так доти, поки в мене не з'явилася підозра, що ніяке це не інкогніто, а просте божевілля.

Щось його мучило і не давало розвернутися на повну. Щось робило його сірою посередністю. Щось застерігало його: хай би що там було — не переч!

Швед, старший за мене десь на шість-сім років, наближався до позначки «сімдесят», але виглядав не менш чудово: зморшки біля кутиків очей, гострі вилиці, що вигинались, мабуть, трохи більше, ніж цього вимагали класичні стандарти. Попервах я пояснював його художню тим, що він посилено займається бігом чи тенісом, поки, вже перед завершенням трапези, не дізнався, що взимку йому робили операцію на простаті й Швед тільки-но став набирати втрачену вагу. Не знаю, що вразило мене більше: сама недуга, про яку я дізнався, чи сам той факт, що він мені сказав про неї. Я встиг навіть подумати, чи не його недавній хірургічний досвід і супутні обставини змусили мене засумніватися в його нормальності.

В якийсь момент я перервав його і, намагаючись не показувати, що вражений, поцікавився його справами — як воно сьогодні керувати фабрикою в Ньюарку? І тут з'ясувалося, що «Ньюарк Мейд» покинула Ньюарк ще на початку сімдесятих. Практично вся рукавична промисловість виїхала за кордон: через профспілки виробникам було дедалі важче заробляти гроші, важко було знайти людей, що згодні б працювати відрядно і з не меншою продуктивністю, а в інших країнах була тьмяна робочих, які, пройшовши відповідний вишкіл, досягли б того рівня, що був загальноприйнятним у рукавичній галузі сорок-п'ятдесят років тому. Його сім'я довше за інших тримала в Ньюарку свою фабрику; через почуття обов'язку перед людьми,

що давно працювали на нього (здебільшого чорношкірими) Швед після заворушень шістдесят сьомого року затримався в місті щедесь роки на шість, до останнього намагався протистояти економічним реаліям, що захлеснули всю галузь, і не зважати на прокльони батька, та поступова деградація виробництва, спричинена тими ж таки заворушеннями, була невблаганна. Хоч під час заворушень, які охопили все місто, його фабрика майже не постраждала, він був змушений її закрити. Чотири дні вуличних зіткнень вартували «Ньюарк Мейд» лише кількох розбитих вікон, тоді як дві інші будівлі за п'ятдесят ярдів од складських воріт були спалені вщент.

— Податки, корупція, чорношкірі. Мій старий триндів це всім і кожному. Йому було байдуже, звідки людина, хто вона, чи є їй якесь діло до Ньюарка — чи то в кондомініумі на Маямі-біч, чи на круїзному лайнері в Карибському морі, — він навішував їм на вуха лапші про свій улюблений старий Ньюарк, який підрубали під корінь податки, корупція та расове питання. Мій батько був з тих мешканців Принц-стрит, котрі все життя любили своє місто. Коли він бачив, що коїться з Ньюарком, йому серце кров'ю обливалося.

— Зараз, Конику, це найпаскудніше місто у світі, — казав мені Швед. — Колись там вироблялося геть усе. А зараз це столиця світу для автомобільних крадіїв. Ти знав це? Не найбридкіший з усіх способів заробітку, але таки брудний. Злодюги живуть там, де колись жили ми. Чорношкірі хлопці. Щодоби в Ньюарку викрадається сорок машин. Це статистика. Не слабó, скажи? Украдена машина — це знаряддя вбивства, вони мчать, як ракети. Будь-хто, опинившись на вулиці, може стати мішенню — старі, малі, хто завгодно. Вони зробили автодром перед самою фабрикою. Це ще одна причина, чому ми покинули місто. Четверо-п'ятеро підлітків, висунувшись із вікон, на швидкості вісімдесят миль на годину летять по Централ-авеню. Коли мій батько купив фабрику, по Централ-авеню ходили тролейбуси. Трохи далі були автосалони. «Централ Каділак». «Ласаль». У кожному провулку працювала якась фабрика, щось випускала. А зараз на всіх вулицях наливайки, будки з піцою та по церкві з обдертим фасадом. Усе інше або знесене, або забите дошками. А коли батько купив

фабрику, то просто по сусідству — каменем докинути — Кайлер випускав охолоджувачі для води, Фортганг — пожежну сигналізацію, Ласкі виготовляв корсети, Роббінс шив подушки, Хоніг робив пера для ручок. О Боже, я вже й розмовляю, як батько! Але він був правий. «Світ звихнувся!» — казав він частенько. Основна професія — крадій машин. Пройдися по Ньюарку будь-яким районом, пройдися серед білого дня — такого надивишся!.. От мене було грабанули на Берген-стрит неподалік від Лайонсів. Пригадуєш цукерню Генрі коло літнього театру в парку? Так от, грабанули там, де колись вона стояла. Перше моє шкільне побачення, повіз дівчину до Генрі випити по склянці содової. Арлін Данцигер. Там, у палатці. Ми з'їздили в кіно, а потім я повіз її на чорно-білу содову — на ту, що з ваніллю та кавою. Тепер на Берген-стрит чорно-біла — це не вода в цукерні Генрі. Це — найлютіша на світі ненависть. Ми їхали по вулиці — а там односторонній рух, і тут назустріч нам машина, і все, пиши пропало. Із вікон виглядало четверо шкетів. Двоє вийшло, хихоньки-хахоньки, приставили до скроні пістолет. Дав їм ключі, один із них заліз в машину, всівся за кермо. Якраз перед колишньою цукернею Генрі. Це було щось страшне. Навіть поліцейські машини гребуть серед білого дня. Тараняться лоб у лоб. Щоб подушки безпеки спрацьовували. Роблять бублики. Чув про це? Не знаєш, що таке робити бублики? Не чув? Вони для цього ті машини і крадуть. Тиснеш до межі газ, заклинюєш гальмо, врубаєш ручник, вивертаєш кермо, і машина пішла собі колами. І крутиться так на скаженій швидкості. Для них убити перехожого — раз плюнути. Збити на смерть мотоцикліста — теж раз плюнути. Розбитися на смерть самому — і на це плювати! У тебе мурашки по шкірі, коли ти навіть просто бачиш гальмівний слід. Того самого тижня, коли в мене забрали машину, перед воротами нашої фабрики на смерть збили жінку. Ті йолопи крутили свої «бублики» — і збили. Просто в мене на очах. Я саме вийшов з фабрики, збирався йти додому. Швидкість ненормальна. Машина реве. Вищить безбожно. Аж піт гонить з тебе. Мені кров у жилах заходила. А та жінка виїжджала з Другої вулиці, молода негритянка — і готова! Залишилося троє дітей. Два дні минуло — і вбили

мого працівника. Черношкірого. Та їм до лампочки, чорний ти, білий — однаково. І того вб'ють, і того. Кларк Тайлер звати того хлопця, був у мене експедитором — виїжджав із фабричних воріт, додому їхав. Дванадцять годин в операційній, чотири місяці в лікарні. На все життя інвалід. Травми голови, ушкодження внутрішніх органів, переламаний таз, розтрощене плече, пошкоджений хребет. І все через їзду на шаленій швидкості, якийсь шизанутий пацан на краденій машині, за ним копи на машині, врізається простісінько у водійські дверцята — і Кларк готовий. Вісімдесят миль на годину по Централ-авеню. Крадію дванадцять років. Щоби бачити над кермом, він поклав на сидіння скочені в рулончик килимки з підлоги. Півроку перебуває в Джеймсбурзі — і знову за кермо нової краденої тачки. І тут я зрозумів, що з мене годі. Погрожуючи пістолетом, відібрали в мене тачку, скалічили бідаку Кларка, убили ту нещасну жінку — і це за тиждень часу. Я був ситий по горло.

Сьогодні «Ньюарк Мейд» працює тільки в Пуерто-Рико. Пішовши з Ньюарка, Швед якийсь час співпрацював з комуністичним урядом Чехословаччини і поділив роботу між своєю фабрикою у пуертोरиканському Понсе та чеською рукавичною фабрикою в місті Брно. Втім, коли випала нагода придбати голящу фабрику в Агвадільї, що у Пуерто-Рико, неподалік від Маягвеса, він плюнув на чехословацьку бюрократію, що дратувала його від самого початку, і зосередив свої виробничі потужності в Пуерто-Рико, купив там другу фабрику, чимале підприємство, завіз туди устаткування, відкрив підготовчі курси для персоналу і найняв ще три сотні робітників. Проте на початку вісімдесятих навіть у Пуерто-Рико почало все дорожчати, і майже весь бізнес (окрім «Ньюарк Мейд») переметнувся на Далекий Схід, де не бракувало дешевої робсили: спочатку Філіппіни, потім — Корея, Тайвань, а тепер ще й Китай. Навіть бейсбольні рукавички, найамериканськіші з усіх рукавиць, які свого часу шили батькові друзі Денкерти у Джонстауні, що в штаті Нью-Йорк, давно робляться в Кореї. Коли перший виробник рукавиць у п'ятдесят другому чи третьому році покинув Гловерсвілл і став робити їх на Філіппінах, із нього сміялися, ніби він перебрався на Місяць. А коли він помер, у році десь сімдесят восьмому, то залишив по собі фабрику, де

працювало чотири тисячі робітників, і, власне, вся галузь до того часу перебралася з Гловерсвілля на Філіппіни. З початком Другої світової війни в Гловерсвіллі діяло дев'яносто рукавичних фабрик — великих і малих. Тепер нема жодної — або закрилися, або переключилися на імпорт.

— Оті ділки не відрізняють стрілки від напалка, — казав Швед. — Самі цифри в голові, тільки й знають, що треба сто тисяч пар таких рукавичок і двісті тисяч сяких, таких-то кольорів, таких-то розмірів, а як їх роблять, де їх роблять, із чого роблять — ні в зуб ногою.

— А що таке стрілка? — поцікавився я.

— Деталь рукавиці між пальцями. Маленькі довгасті шматочки між пальцями. Їх висікають так само, як і напалок — великий палець рукавиці. От їх ми й звемо стрілками. Зараз такі спеціалісти, що, мабуть, не знають і половини того, що я знав у п'ять років, і вони керують бізнесом! Купить такий ділок оленьчої шкіри... Вона могла б дати три з половиною бакси прибутку з квадратного фута, а він робить із неї долонні накладки для лижних рукавиць. Ото недавно розмовляв з таким. Нова серія, на кожну рукавичку йде смуга шкіри розміром п'ять дюймів на дюйм, і він платить за це задоволення три п'ятдесят за фут, а міг би заплатити півтора і непогано заробити. Помнож це на серйозне замовлення, і набігає вже сто тисяч доларів, але де йому про це знати! Міг би покласти сто тисяч собі до кишені, але ж ні.

Швед пояснив, що в Пуерто-Рико він застряг з тієї самої причини, яка свого часу тримала його в Ньюарку — здебільшого через те, що в нього тут дуже багато висококласних спеціалістів, які працюють на совість і забезпечують ту якість продукції, що їй вимагали від «Ньюарк Мейд» ще за часів його батька. І ще Швед зізнався, що його сім'я дуже полюбляє віллу, яку він десь п'ятнадцять років тому збудував на Карибському узбережжі, неподалік від фабрики в Понсе. Його хлопці там поживали і горя не знали... І знову пішло-поїхало: Кент, Кріс, Стів, водні лижі, вітрильники, дайвінг, катамарани... Із того, що він розповів, я зрозумів, що при бажанні Швед уміє захопити розповіддю, а от розібратися, що в його житті могло б зацікавити співрозмовника,

а що ні, то вже зась. Або з причин, для мене недоступних, просто обминав цікаві теми. Я багато віддав би, аби він знов переключився на Кайлера, Фортганга, Ласкі, Роббінса й Хоніга, на стрілки та інші подробиці виготовлення бездоганних рукавиць, навіть на менеджера, що переплатив за оленьчу шкіру, та коли Швед осідлав свого коника, не могло бути й мови про те, аби якось культурно примусити його зіскочити із синівських успіхів на суші та на морі на щось інше.

Поки ми чекали на десерт, Швед зауважив побіжно, що дозволив собі після *дзїті* такі жирні ласощі, як *дзабальйоне*, бо йому ще бракувало десять фунтів ваги, хоча простату видалили ще два місяці тому.

— Операція пройшла успішно?

— Цілком.

— А для двох моїх друзів, — сказав я, — все закінчилося гірше, ніж вони сподівалися. Для чоловіка така операція може закінчитись катастрофою, навіть якщо пухлину видалять.

— Так, я знаю, буває.

— Один став імпотентом, — сказав я. — Другий теж імпотент, плюс нетримання. Мої ровесники. Для них це був справжній удар. Хай Бог милує. А там і до підгузків рукою подати.

Тим «другим» був я сам. Оперували мене в Бостоні, про операцію не знав ніхто, крім мого бостонського друга, який підтримував мене й допомагав як міг, допоки я не звівся на ноги. Коли я повернувся до свого саїтницького дому в Беркширі, до якого від Бостона дві з половиною години на автівці, то вирішив, що буде краще, якщо ні про рак, ані про всі його ускладнення я нікому нічого не скажу.

— Що ж, — підсумував Швед, — я так бачу, що ти ще легко відбувся.

— Мабуть, так, — відповів я доволі приязно й подумав, що це ходяче втілення самовдоволення має все, чого йому хотілося. Він поважав усе, що треба поважати, приймав усе, що слід приймати, ніколи не марудився сумнівами, не потерпав від надокучливих думок, не мучився від безпорадності, не занапашував себе обуренням, не піддавався гніву... Життя просто розкручу-

валося перед Шведом, наче м'якенький клубок вовни. Цей ланцюжок міркувань повернув мене до його листа з проханням дати фахову пораду щодо батькової біографії, за яку він узявся. Я не збирався першим порушувати цю тему, і мені було дивно, чому він мовчить про це і навіть писав отой лист. Єдине пояснення, яке я міг дати — тепер, коли дізнавсь, яким було його життя, доволі бідне на контрасти і не дуже обтяжене суперечностями, — зводилося до припущення, що і бажання написати лист, і зміст його мають якийсь стосунок до перенесеної ним операції та тих незвичних відчуттів, що стали її наслідком, до несподіваних нових переживань, які він виказував. Так, думав я, лист з'явився тому, що Швед Левов нарешті відчув, що таке бути не здоровим, а слабосилим, бути не сильним, а кволим; що означає втратити привабливий вигляд і як воно — соромитися власної немочі, відчуття, що таке приниження, неповноцінність, близькість небуття і питати в себе: «За що?» Несподівано зраджений своїм чудовим тілом, що завжди дарувало йому тільки впевненість і відчуття переваги над іншими, він моментально втратив рівновагу і вчепився за мене, єдиного з усіх людей, як за чарівну паличку, покликану прикликати дух покійного батька і заручитися підтримкою його могутнього духу. На хвилюку його нерви дали слабину, і цей чоловік, котрий, як я міг бачити, все життя намагався залишатися річчю в собі, перетворився на слабку, змучену сумнівами істоту, якій дуже бракує підбадьорливих слів. Смерть увірвалася в солодкий сон його життя (як двічі за останні десять літ вона вривалася у мій світ), і тепер навіть його бентежило все те, що бентежить людей нашого віку.

Цікаво, чи виникало в нього бажання оживляти спогади про відчуття тлінності, що його він пережив під час хвороби, яка зробила певні неминучості не менш реальними, аніж обставини життя його родини? Пригадувати тінь, що непомітно розсувала пласти його благополуччя, наповнюючи шпари поміж ними замогилючим холодом? Утім, він прийшов на обід, як ми й домовлялися. Чи означало це, що його страхи ще й досі гнітять його, що янголи-заступники не встигли повернутись на свої позиції і що сигнал відбою ще не пролунав? Чи показна безтурботність, коли

йшлося про речі, які не так давно чіпляли за живе, допомагала розігнати останки його побоювань? Що більше я думав про цю безхитрісну з вигляду душу, що сиділа навпроти, наминаючи *дзавальйоне*, про її щонайщирішу щирість, тим подалі мої думки відносили мене від Шведа. Людина, що ховалася в цьому чоловіку, була для мене майже непроникна. Зрозуміти її я не міг. Я не міг уявити її взагалі, прийнявши своє власне пояснення Шведового розладу: невміння доходити висновків щодо чого завгодно, крім видимих проявів. Смішно, сказав я собі, підкопуватися під цього хлопця, намагаючись зрозуміти його. Це — заткнутий глекчик, який ви однаково не відкриєте. Думками вам його не взяти. Це і є таємниця його таємниці. Це все одно, що намагатися проникнути в суть «*Давида*» Мікеланджело.

У листі, який я написав у відповідь, я дав свій телефон. Чому ж він не зв'язався зі мною, щоб скасувати нашу зустріч, якщо його життя вже не отруює привид смерті? Якщо тепер все знову так, як раніше, якщо до нього повернулася колишня світлоність, що завжди дозволяла домогтися всього, чого він хотів, то навіщо я йому здався? Е, ні, подумав я, він у листі чогось недоговорює, бо інакше б сюди не прийшов. Ще залишалася якась крихта гарячкової потреби змін. Щось таке, що наздогнало його в клініці та дотепер сидить у ньому. Бездумне існування вже не в змозі вдовольнити всі його потреби. Він хоче щось увічнити, зафіксувати. От і звернувся до мене: зафіксувати, поки не пішло в забуття. Не зробиш цього — і пиши пропало. Але що ж це?

Чи, може, він просто щасливчик? Щасливі люди теж існують. Чому б їм не існувати? А всі спонтанні роздуми про Шведові мотиви — може, це просто моя фахова нетерплячка, моє намагання наповнити Шведа Левова подобою тієї тенденційності, якою Лев Толстой наділив свого Івана Ілліча, фактично препарованого в жорсткій повісті, де автор, висловлюючись мовою науки, аналізує феномен «звичайності». Іван Ілліч — добropорядний судовий чиновник середнього рангу, який живе «пристойним життям, загальноприйнятим у його колі», а зараз лежить на смертному ложі, охоплений агонією й жахом, і думає: «А може, я жив зовсім не так, як мав жити?» Життя Івана Ілліча, пише Толстой, на самому

початку висловлюючи власне судження про цього головуючого суддю з гарним будиночком у Петербурзі, пристойною платнею у три тисячі карбованців на рік і друзями тільки з вершків суспільства, *було простісіньке, звичайнісіньке і прежахливе*. Може, й так. Можливо, у Росії 1886 року так і було. Але в Олд-Римроку, що в штаті Нью-Джерсі, у 1995 році, коли Івани Іллічі юрмою йдуть у клуб поспідати після ранкової партії в гольф, і в повітрі бринить їхнє радісне: «Мабуть, краще уже не буває», цілком можливо, що такі Івани Іллічі значно ближчі до істини, ніж коли-небудь був близький до неї Лев Толстой.

Наскільки я міг висновувати, *життя Шведа Левова було простісіньким, звичайнісіньким, а отже, просто грандіозним, якщо міряти на американський лікоть*.

— Джеррі бува не голубий? — спитав я несподівано.

— Мій брат? — засміявся Швед. — Та ти жартуєш!

Мабуть, я таки жартував, а моє запитання було бешкетною спробою розігнати нудьгу. У пам'яті раз за разом зринали слова зі Шведового листа про його батька і про те, «як близько він приймав до серця всі ті біди, що випадали на долю близьких йому людей», і знову я намагався розгадати, на що ж натякала та фраза, і нараз несподівано в моїй пам'яті вигулькнув спогад про неймовірне приниження, якого зазнав Джеррі, коли ми вчилися в середніх класах і він спробував завоювати серце дивовижно непривабливої однокласниці, з тих, знаєте, дівчат, котрі самі вас цілують, не вимагаючи нічого навзамін.

На День святого Валентина Джеррі зробив їй шубку з хом'якових шкурок — зі ста сімдесяти п'яти хом'якових шкурок, які він висушив на сонці, а потім зшив кривою шевською голкою, поцупленою з батькової фабрики, де й зародилася в нього ця ідея. Шкільній біологічній лабораторії хтось презентував для дослідів три сотні хом'ячків, і Джеррі всіма правдами й неправдами розжився в учнів, які там займалися, омріяними шкурками. З огляду на дивакувату вдачу і непересічний розум Джеррі, його пояснення про науковий дослід, який він нібито проводить удома, виглядало цілком переконливо. Наступним кроком, випитавши зріст цієї дівчинки, він зробив викрійку, а потім вивітривши запах тих шкурок

(точніше, вирішивши, що він уже вивітрився), тобто довгенько потримавши їх під сонечком на гаражі, Джеррі старанно зшив їх докупи і дав білу шовкову підкладку, пустивши на неї шмат шовку від дефектного парашута, що прислав йому брат із військово-повітряної бази в Черрі-Пойнт у Північній Кароліні, де команда з Перріс-Айленд виграла останню гру сезону бейсбольного чемпіонату серед підрозділів морської піхоти. Єдиною людиною, кому Джеррі розказав про шубу, був я, його партнер з пінг-понгу, що вічно йому програвав. Він збирався послати дарунок у коробці від Бамбергера з-під маминої шуби, попередньо загорнувши його в лавандовий шовковий папір та перев'язавши оксамитною стрічкою. Та коли шуба «дозріла», то з'ясувалось, що вона така тверда (адже сушилась в ідіотський спосіб, як пояснив потім батько), що скласти її та запхати в коробку було неможливо.

Сидячи навпроти Шведа в ресторані «У Вінсента», я раптом чітко побачив ту сцену в підвалі: задубіла одежина з рукавами, що стирчали в різні боки. Гадаю, в наші дні вона б зібрала купу нагороду музеї Вітні, але тоді, в Ньюарку 1949 року, ніхто не знався на високому мистецтві, і ми з Джеррі сушили собі мізки, як запхати цю одежину в коробку. «Без коробки ніяк, — казав Джеррі, — отримавши її, дівчисько подумає, що там і справді дорога шуба від Бамбергера». Я ж більше бідкався тим, що дівчисько подумає, коли побачить, що вміст коробки не має жодного стосунку до Бамбергера. Ще мене мучило, чи варто аж так упрівати заради прищавої товстухи, яка навіть хлопця не має. Проте я був в одній упряжці з Джеррі, бо така його вдача: або тікай від нього світ за очі, або здавайся і не рипайся. Крім того, він — брат Шведа Левова, ми були в домі Шведа, і куди там не глянь, усюди бачиш незліченні Шведові призи. Шубу Джеррі в підсумку розпоров і зшив шкурки заново, але так, аби шов був на грудях, щоб її можна було скласти вдвоє та впхати у коробку. Я йому допомагав, і це скидалося на майстрування обладунків. Зверху на шубу Джеррі поклав сердечко, вирізане з картону, готичними літерами написав на ньому своє ім'я, і ми занесли пакунок на пошту. На те, щоб фантастичний задум перетворився в божевільну реальність, пішло три місяці. Крапля в морі людського життя. Вона відкрила

коробку і скрикнула. «З нею стався випадок», — розповідали її подружки. З батьком Джеррі теж стався випадок. «Так от що ти зробив з парашутом, який прислав тобі брат! Ти порізав його! Ти порізав парашут?» Джеррі ж був надто пригнічений і не спромігся пояснити, що ним рухало одне бажання, аби дівчина впала в його обійми та поцілувала його, як Дана Тернер цілувала Кларка Гейбла. Так сталося, що саме в моїй присутності батько останніми словами паскудив Джеррі за те, що той сушив на пекучому сонці хом'якові шкурки. «Шкурки потрібно виправляти правильно. Правильно! А правильно не означає смажити їх на сонці. Шкурки сушаться в тіні. Ти ж не збирався пекти їх на сонці, га, чорт забирай? Джероме, ти можеш раз і назавжди запам'ятати, що я скажу, і засвоїти, як слід поводитись зі шкурками?» І він почав розповідати, спочатку ледь тримаючи себе в руках, ледве стримуючи розчарування тим фактом, що син його як кожум'яка — повний бовдур! Він пояснював нам обом, що мусять знати і вміти торговці смушком в Ефіопії, які постачають овечі шкури на «Нью-арк Мейд». «Можна їх засолити, але сіль — задоволення не з дешевих. А особливо в Африці, вона там дуже, дуже дорога. І там її страшно крадуть. Там у людей немає солі. Хоч додавай отруту в неї, щоб не крали. Інший спосіб — це розтягування шкіри, і тут існують різні способи. Можна на дошці, а можна на рамі. Ви ту шкуру прив'язуєте, робите маленькі надрізи і сушите в тіні. В тіні, хлопці! Така шкура зветься прісно-суха. Посипаєте шкуру кременевою крихтою, і це захищає її від псування та комах...» Я відчув невимовну полегшу, коли дуже скоро від злості його не лишилося й сліду, а на зміну їй прийшла терпляча, хоч і нуднувата лекція-повчання, і схоже, це бісило Джеррі більше, ніж недавній роздрай. І хтозна, чи не того дня він заприсягнувся більше й на гарматний постріл не підходити до батькового бізнесу.

Аби відбити неприємний запах шкурок, Джеррі щедро поливав цю шубу материними парфумами, але поки посилку доставили з пошти, вони вивітрились, і шуба смерділа так само, як раніше, а дівчинка, відкривши посилку, відчула таку відразу, пережила такий жах і образу, що більше ані словом не озвалася до Джеррі. Як переказували інші дівчата, вона вважала, що

Джеррі власноручно вполював і вбив усіх звірят, а потім зробив цей дарунок, щоб познущатися з її прищавості. Почувши таке, Джеррі страшно розлютився, і коли ми рубалися в пінг-понг, шпетив усіх дівчат і обзивав їх довбаними ідіотками. Якщо раніше він просто побоювався запросити когось на побачення, то після цього не хотів про це й думати і був одним із трьох хлопців, які не зволили прийти на випускний у школі. Двох інших ми між собою називали «сестричками». Власне, тому я й звернувся до Шведа з таким запитанням, що мені навіть на думку не спало б у 1949 році, коли я дуже туманно уявляв собі, хто такі ті гомосексуалісти і, тим паче, не міг би навіть подумати, що це могло якось стосуватися когось із друзів. У ті часи я вважав, що Джеррі — це Джеррі, так, геній, але страшенно наївний і цілковитий невіглас у всьому стосовно дівчат. У ті дні це пояснювало все. Можливо, і сьогодні мало що змінилося. Але я дуже хотів знати, чи є на світі щось таке, що могло б протаранити невинність величного Шведа, і я, щоб не задрімати (що виглядало б доволі образливо), запитав: «Джеррі бува не голубий?»

— Коли Джеррі вчився у школі, то він завжди був трохи замкнутий, — сказав я. — Ні тобі дівчат, ні тобі щирих друзів, завжди собі на умі, а розуму йому не бракувало, ось і тримався одинцем...

Швед кивнув і поглянув на мене так, немовби глибинне значення моїх слів було для нього зрозуміліше, ніж для будь-кого ще, і через цей випробувальний погляд, який, я ладен присягнутися, нічого насправді не бачив, через це дарування, яке насправді нічого не дарувало і не давало, я геть не дотямлював, що в нього на думці й чи є в нього та «думка». Коли я на хвильку замовкнув, то відчув, що мої слова... не те щоб промайнули повз свідомість співрозмовника... вони ввійшли у неї, але ні за що не перечепившись, розчинилися в ній. Його невинний погляд — а точніше, створюване цим поглядом враження, що Швед завжди й в усьому непомильний, — починав мене дратувати, і я не став чекати, поки принесуть рахунок, після чого ми розійшлися б ще на півстоліття, з нетерпінням дожидаючи нової зустрічі в 2045 році, а завів мову про лист, який він мені написав. Ти долаєш свою поверховість, свою порожнечу, щоб підходити до людей, не будучи обтяженим

завищеними сподіваннями, упередженнями, марними надіями і пихою, ти роззброюєшся так, як тільки це можливо, залишаєшся без гармат, кулеметів і броні на півфута завтовшки; ти підходиш до них без загроз, відчуваючи землю п'ятами, а не роздираючи дерен гусеницями; зустрічаєш їх із відкритим забралом, як рівня рівню, як людина людину (казали ми колись), і все ж тобі не уникнути нерозуміння. І ти немов керуєш мізками танка. Ти натикаєшся на те нерозуміння ще до зустрічі, ще під час чекання на неї; відчуваєш його в момент спілкування, а коли, повернувшись додому, розповідаєш комусь про цю зустріч, то й тут між вами виростає глуха стіна нерозуміння. А що те саме відбувається і з ними стосовно вас, то насправді все зводиться до сліпучої ілюзії, позбавленої будь-якого сприйняття, до бентежного фарсу хибного розуміння. І все ж таки, як нам бути з цією надзвичайно важливою частиною буття інших людей, яка втрачає значення, що ми приписуємо їй, набуваючи натомість іншого, безглузлого наповнення, бо всі ми так створені, що внутрішня робота думки й незримі цілі інших — незбагненна таїна для нас. Чи всі ми повинні просто розійтися, замкнути за собою двері та сісти, відокремившись од світу, як роблять усамітнені письменники у своїх звуконепроникних келіях, збираючи людей зі слів, а потім гадаючи, що ці словесні люди ближчі до реального світу, ніж люди живі, яких ми зустрічаємо своїм невіглаством? Факт залишається фактом: розуміти людей так, як треба — це не про нас. Перекручене розуміння людей — оце і є наше все, і ми, сприйнявши їх не так раз, другий, третій, ретельно все переосмислюємо — і знову беремося за старе. Ми помиляємося — отже, ми живемо! Хтозна, може, чи не найкраще просто не думати, з ким ти повівся так, а з ким — не так, а рухатися далі по життю. І якщо тобі це вдається — що ж, вітаю, тобі пощастило.

— Коли ти писав мені про батька та удари, яких він зазнавав, мені подумалося, що, мабуть, одним із ударів став Джеррі. Мабуть, твоєму старому, як і моєму, було б важко зжитися з думкою про сина-гомосексуаліста.

Швед усміхнувся. В його усмішці не було зверхності, вона неначе переконувала мене, що жодна його частка не могла, та

й навіть гадки не мала мені опиратися; вона давала мені знак, що він, при всій свої обожнюваності, анітрохи не кращий за мене, а в дечому, може, навіть поступається.

— Ну, на щастя для нашого батька, до цього не дійшло. Джеррі був сином-лікарем. Татусь пишався Джеррі так, як більше вже ніким не міг пишатися.

— Джеррі — лікар?

— У Маямі. Кардіохірург. Мільйон баксів на рік.

— Одружений? Джеррі жонатий?

Знов усмішка. Беззахисність цієї усмішки була несподіваною — беззахисність качка, котрий бив колись усі рекорди, а зараз опинився сам на сам із грубою силою, потрібною для фізичного виживання. Усмішка — відмова визнавати (уже не кажучи про те, аби пустити в себе) ту дикунську впертість, що її потребує людина, аби проіснувати сім десятків років. Неначе кожен, кому більше десяти, упевнений, що усміхом, навіть таким привітним і приємним, можна скорити все, що насувається на тебе, захистити від руйнації, коли важка рука непередбачених обставин з розмаху дасть тобі по голові. Знову майнула думка, що, може, в нього не всі вдома, а безпорадна усмішка — це свідчення психічного розладу. В ній не було ані крихти штучності — й це лякало найбільше. Усмішка не була награна. Швед не старався створити завісу. Усмішка була карикатурою, до якої він мимохіть докотився, проживши ціле життя й увесь час дедалі глибше й глибше поринаючи... у що? Уявлення про себе як про зірку околиць оповивало його — й невже воно перетворило Шведа на мумію вічного хлопчика? Здавалося, що він зі свого внутрішнього світу викинув усе, що йому не пасувало, не тільки обман, насильство, знущання та безпринципність, а й усе навіть віддалено шорстке і незручне, найменшу ймовірність випадковості — страшного провісника безпорадності. Ані на мить не полишав він своїх спроб зобразити наші стосунки такими самими простими й щирими, якими могли видатися збоку його стосунки із самим собою.

Хоча, хоча... може, він просто зрілий чоловік, у міру відлюдкуватий, собі на умі — як і багато хто з нас. Можливо, відчуття, пробуджені онкологічною операцією, на якийсь короткий час

захмарили спокійне, безтурботне ставлення до світу, яке було його супутником усе життя, але стовідсоткове одужання розігнало їх. Може, він — не знеособлена особа, а особа, якій просто нічого показати, тверезомисляча людина, яка розуміє, що коли ти високо шануєш свою приватну територію і добробут своїх близьких, ти зовсім не схочеш відкриватися романісту, який ліпить книжку за книжкою. Подаруй романісту не історію свого життя, а бронзово-сйливу усмішку-відмову, обдай його зливою своєї всміхненої царственої ласки, потім дож свій *дзабальйоне* та забирайся до дідькової матері у свій Олд-Римрок, що в штаті Нью-Джерсі, де романіст не має жодного стосунку до твого життя.

— Джеррі вже вчетверте одружений, — усміхнувшись, повідомив Швед. — Сімейний рекорд.

— А ти?

Я вже прикинув, що, висновуючи з віку трьох його хлопців, білявка з ключкою для гольфу, якій трохи за сорок, із високою вірогідністю друга, а може, й третя Шведова дружина. І все ж розлучення не вписувалося в моє уявлення про чоловіка, котрий так уперто заперечував наявність у житті ірраціонального складника. Якщо в них дійшло до розлучення, то статися воно мало з подачі Міс Нью-Джерсі. Або вона померла. Або життя з чоловіком, котрий поставив собі за мету зберегти позірну непогрішність цього досягнення, з чоловіком, який усім своїм серцем відданий ілюзії стабільності, довело її до самогубства. Можливо, це й був той удар, якого зазнав... Мої не вельми зграбні спроби знайти відсутній фрагмент, який допоміг би побачити Шведа в усій його цілості та послідовності, примушували мене приміряти на нього то одну, то іншу прикрість, жодна з яких не залишила слідів на його старіючому взірцевому обличчі. Я не міг зрозуміти, чи була його прилизаність чимось на кшталт снігу, який щось ховає, чи просто сніговим покривом, під яким — повна ніщота.

— Я? Дві дружини — ось моя межа. Тут проти брата я слабак. Його новій дружині лише тридцять із хвостиком. Удвоє молодша за нього. Джеррі — він із тих лікарів, які одружуються на медсестрах. Четверо — і всі медсестри. Вони обожнювали навіть землю, по якій ступав доктор Левов. Чотири дружини, шестеро дітей.

Татові було від чого заціпеніти. Але Джеррі — видатний чоловік, і не з тих, що дуже церемоняться. До того ж він світило хірургії, плюс його владність — перед ним уся клініка ходить навшпиньки, — і тут навіть батько махнув рукою. А що було робити? Інакше він би просто втратив сина. Мій менший брат не любить панькатися. Тато при кожному його розлученні лютився і кричав, сотню разів погрожував, що застрелить його, та щойно Джеррі знов одружувався, як він одразу ж починав розповідати, що нова обраниця — ще більша принцеса, ніж її попередниця. «Вона лялечка, вона серденько, вона моя дівчинка...» І хай би хтось рота роззявив на половинку Джеррі — батько дав би йому прочухана! А його дітей він просто обожнював. П'ятеро дівчат, один хлопчисько. Батько любив малого, але дівчата — вони були найбільшою розрадою його очей. На світі не було нічого, чого б він не зробив для них. Та й для будь-кого з наших дітей! Коли ми збиралися в нього — і дорослі, і діти, геть усі, — то батько був на сьомому небі від щастя. Дев'яносто шість років, і хоч би день тобі відхворів! Час після серцевого нападу, за півроку до смерті, був найважчим. Але він молодець, гідно пройшов відміряну йому путь. Гарно прожив життя. Справжній боєць. Ходяче втілення природних сил. Ні перед чим не пасував.

Легке, летке звучання слів, коли він розповідає про батька, його голос, де ви вчуваєте шанобу люблячого сина, яка безсоромно виказує, що саме бажання виправдати сподівання батька і було найбільшим стрижнем, який пронизував усе його життя.

— А страждання?

— Могло бути значно гірше, — сказав Швед. — А так тільки шість місяців, та й з тих він половину вже не розумів, що коїться. Одної ночі взяв і відійшов... і ми залишилися без нього.

Кажучи «страждання», я мав на увазі ті страждання, на які він посилався у листі й від яких потерпав його батько, приймаючи до серця всі ті біди, «що випадали на долю близьких йому людей». Та навіть якби я додумався прихопити з собою цей лист і взявся б трусити ним перед Шведом, він одмахнувся б від своєї писанини так сам легко, без зусиль, як однієї суботи п'ятдесят років тому на міському стадіоні обтрусив із себе півзахисників «Саут-сайду»,

найслабкішого нашого супротивника, і встановив рекорд штату, забивши чотири рази поспіль із чотирьох прийнятих передач. Авжеж, подумав я, авжеж, моє прагнення докопатися до основи, моя вічна підозра, що за позірним має бути щось іще, здійняло в ньому острах, що я на цьому можу не спинитися й розповісти йому, що він — не той, ким здається... Відтак я замислився: навіть що думати про нього стільки часу? Звідки таке бажання зрозуміти цього хлопця? Невже все через те, що колись він сказав персонально мені: «Атож, Конику, тут тобі не баскетбол»? Чому ти так вчепився в нього? Що це з тобою? Таж нема там нічого, крім того, що бачиш. Він є таким, яким він є. І завжди ним був. Невинність його аж ніяк не удавана. Ти намагаєшся розкопати глибини, яких не існує. Цей чоловік — ходяче втілення ніщоти.

Але я помилявся. Як ще ні з ким ніколи в житті.

2

Пам'ятаєте тогочасне піднесення? Американці примудрялися давати раду не лише собі, а й ще двомстам мільйонам людей в Італії, Австрії, Німеччині та Японії. Процеси над військовими злочинцями раз і назавжди звільнили землю від дияволів, що її населяли. Сила атома була підвладна тільки нам. Життя, коли всього без лишку і все треба лічити, добігало кінця, крок за кроком знімалося регулювання цін. Пішла хвиля протестів, працівники автомобільної індустрії, шахтарі, транспортники, моряки, сталевари — мільйони трудівників згадали про свої права і страйкували, вимагаючи кращих умов. Хлопці, що повернулися живими з війни — чиїсь сусіди, кузени, старші брати, — недільними ранками грали в софтбол на полі біля Ченселлор-авеню, а на асфальтному майданчику при школі — в баскетбол; в їхніх кишечках шурхотіли грошики, отримані під час звільнення в запас, а закон про пільги демобілізованим відкривав перед ними такі перспективи, про які до війни вони навіть мріяти не могли. Наше навчання в старшій школі розпочалося за півроку після повної та беззастережної капітуляції Японії, у мить найсильнішої масової ейфорії в американській історії. Суспільне пожвавлення було

дуже заразливе. Життя довкола нас кипіло, наче в казані. Скінчилася пора самопожертв і тотальних обмежень. Велика депресія відійшла у минуле. Все рухалося і гуло. Суворі приписи, ліміти — все пішло в небуття. Американці, гуртуючись, хотіли почати все з чистого аркуша. Якщо когось не дуже надихали такі речі, як чудесне завершення цілої епохи, обнулення годинника історії та вивільнення всіх людських прагнень і мрій від кайданів минулого, то зоставався наш рідний світок із його загальною конвенцією, що ми, діти, повинні рости, не знаючи, що таке бідність, нещастя, хвороби, відсутність громадянських свобод, а над усе — жалюгідне існування. Не будь невдахою! *Стань кимось!*

Попри неявне відчуття неспокою, яке витало у повітрі, щодня навіваючи думи про неминучу загрозу бідництва, проти якої лиш один дієвий засіб — така ж неминуча старанність; попри тотальну недовіру до неєврейського світу; попри страх залишитись ні з чим, який після Великої депресії тримав у своїх клешнях не одну сім'ю, наша громада аж ніяк не животіла потемки. Місце, в якому ми жили, освітлювалось працелюбністю. Ми завзято вірили в життя й невтомно кермували в бік успіху: ми вперто тримали курс на краще життя. Нашою метою було *прямування* до мети, нашим завданням було *виконання* завдань. Нерідко в цьому приписі вчувалися нотки істерії — войовничої істерії людей, котрі вже з власного досвіду знали, як навіть найменший прояв ворожості безнадійно руйнує життя. Але саме цей припис — дарма, що емоційно перенавантажений невпевненістю старших поколінь і їхнім баченням усіх життєвих перешкод — саме він спаяв нашу громаду в неподільне ціле. Зробив з неї спільноту, що безнастанно переконувала нас бути старанними й робити все на совість, щохвилини нагадувала, що потрібно ловити свій шанс, користатися перевагами та бачити *справді важливе*.

Між поколіннями було досить розбіжностей, і приводів для суперечок не бракувало теж: тут і уявлення про світ, від яких ніхто не готовий відмовитись; і правила, незаперечні для старших, але дивні для нас після якихось двадцяти років в Америці; і та невпевненість, яка була властива їм, але якої вже не розділяли ми. І поставало питання: чи маємо ми право скинути ці пута, і не одного

з нас терзали сумніви, коли він намагався відповісти на нього. Дехто виявлявся доволі зухвалим і відкрито бунтував проти найлютіших (як нам здавалося) обмежень, але такого конфлікту поколінь, як двадцять років по тому, не було навіть тоді. Наша громада ніколи не ставала полем бою, яке було б усіяне тілами тих, кого не зрозуміли. Слухняності домагалися велелюбовними зверненнями; найменшу можливість підліткового бунту тримали в шорах тисячі вимог, застережень і заборон — і це ставало нездоланною завадою. Не сприяло бунтарському настрою й те, що ми могли реально оцінити свій найбільший інтерес, та й всюдисуща добродієність тих часів із її настановами та заборонами, які вливалися в нас разом із материнським молоком, також не схиляла до бунту. Додайте ще сюди тодішню догму про батьківську жертвовність, що в зародку гасила будь-яку незгідливість і примушувала нас маскувати чи не кожне бажання вийти за рамки усталеного.

Знадобилося б значно більше відваги — а може, дурощів, — ніж переважна більшість нас могла собі дозволити, для того щоб розчарувати їхні пристрасні, неослабні ілюзії щодо нашої здатності стати кращими і нашого вміння заходити далеко за межі дозволеного. Вони вимагали від нас законослухняності й водночас недосажності для інших, ми не могли їм у цьому відмовити, і це давало їм над нами майже абсолютну владу, і таким побитом, спираючись на нас, молодших, старші рухалися далі — ми робили їх кращими. Можливо, в когось і лишався ледь помітний слід від подібного угодовства, проте до зривів не доходило майже ніколи; принаймні в ті часи ніхто про них не чув. Та й тягар тих очікувань був, дякувати Богу, не критичний. Бували, звісно, і такі родини, де послаблення батьківських гайок пішло б тільки на користь, та в переважній більшості випадків тертя, що виникало між різними поколіннями, якраз і ставало тим рушієм, який штовхав нас уперед.

Чи помиляюсь я, вважаючи, що тамтешнє життя цілком нас улаштувало? Кому не відомі омани, які породжує в старих людях ностальгія! Та, мабуть, я не дуже помилюся, припустивши, що життя, яким жили діти із заможних родин Флоренції часів Ренесансу, годі й порівнювати з нашим дитинством, проведеним на роздоллі, просякнутому пахощами маринадів із барилець Табачника?

Чи помилюся я, припустивши, що навіть там, у яскравому тогоденні, повноводе життя підносило наші емоції до небувалих висот? Чи захоплював після того когось із нас такий шалений і бездонний вир життєвих деталей? *Деталі*, їхнє безмежне розмаїття, їхня нездоланна сила... вони огортають тебе, молодого, мовби шість футів землі, що вкриють колись твій останній притулок.

Мабуть, за самим уже означенням округа є тим місцем, якому дитина спонтанно віддає всю свою увагу; це та позбавлена фільтрів дорога, по якій приходять до дітей значення, смисли, злітаючи просто з поверхонь речей. І все ж через півсотні літ я запитую: чи траплялося ще колись таке повне занурення в реальність, як на тих вуличках, де кожен дім, кожен задвірок, кожен *поверх*, де стіни, стелі, двері, вікна навіть у найдальших твоїх друзів мали свою неповторну індивідуальність? Чи доводилось нам ще де-небудь із такою мікроскопічною гостротою зауважувати фрагменти повсякденних речей, фіксувати найдрібніші відмінності в соціальному статусі за допомогою звичайного лінолеуму та клейонки, свічок, що їх запалюють у пам'ять про померлих, кухонних запахів і жалюзі на вікнах? Ми знали все одне про одного: в кого який обід лежить у шафі, хто і яку сосиску замовляє в Сіда; знали, в кого які фізичні особливості: хто кульгає, а в кого ростуть груди, від кого пахне олією для волосся, а хто плюється під час розмови; ми знали, хто з нас забіяка, а хто дружелюбний, хто напрочуд розумний, а хто тупий наче дуб; чия мама говорить з акцентом, чий батько має вуса, в кого мама працює і чий тато помер; ми навіть дізнавалися якимось хитромудрим чином, як конкретні обставини в конкретній сім'ї важко ламають людські долі.

І, звісно, не могло обійтися без бур, породжених людськими потребами й апетитами, фантазіями і тугою, страхом перед знеславленням. Маючи дороговказом тільки підліткову інтроспекцію, кожен із нас, безповоротно зрілий і сформований, намагався непомітно для інших осмислити все це, і то в ті часи, коли цнота була ще в ціні, нарівно з державними інтересами, і подавалася молодим у зв'язці зі свободою та демократією.

Просто диво, що ми з фотографічною точністю пам'ятаємо і своїх однокласників, і всі видимі речі, які стосувалися наших

тодішніх життів. Просто диво, що навіть нині при вигляді одне одного нас переповнюють почуття. Але найбільше диво — те, що ми прямуємо до того віку, в якому були наші дідуся та бабусі, коли ми, новачки-старшокласники, першого лютого сорок шостого року вперше зібралися в корпусі школи. Просто диво, що ми, ті, що й гадки не мали, як усе повернеться далі, тепер знаємо достеменно, як склалися наші життя. Хіба не диво, що здобутки випускників п'ятдесятого року — це відповіді на ті запитання, які тоді не мали відповідей, і хіба не диво, що ми вже знаємо своє майбутнє? Та й просто жити — в цій країні, в наш час, будучи тими, ким ми були. Чим не диво!

Так виглядав би спіч, який я не проголосив на зустрічі однокласників, котрі сорок п'ять років тому закінчили школу, спіч, із яким я звертався до самого себе, маскуючи його під звернення до інших. Творити його я почав уже *після* зустрічі, коли валився в ліжку і не міг заснути, намагаючись докопатися, що ж мене так здивувало. Тон звернення — надто глибокодумний для бального залу в замиському клубі та радісної події, на яку були налаштовані всі присутні, — зовсім не видавався недоречним у період між третьою ночі та шостою ранку, коли я, ще не здолавши своє перезбудження, намагався зрозуміти суть тих зв'язків, що спонукали нас зустрітися, тих наших спільних переживань, що об'єднували нас у дитинстві. Попри градації у бідності та заможності, попри численні тривоги, викликані неймовірним розмаїттям сімейних незгод — тих незгод, які, на превелике щастя, мали геть не такі фатальні наслідки, яких можна було сподіватися в сам момент дійства, — наше возз'єднання мало серйозне, хоч і важко вловиме підґрунтя. Об'єднувала нас не тільки спільність місця, з якого ми вийшли, а й спільність того місця, у яке ми прямували, і способу, за допомогою якого ми збиралися туди потрапити. У нас були нові знаряддя й нові цілі, нові зобов'язання й нові мотиви, інша психологічна організація — ми значно *легше* й спокійніше реагували на зумисну відокремленість від нас усього нееврейського. І з якого контексту постали всі ці трансформації — з якої історичної драми, несвідомо розіграної маленькими протагоністами в класах,

на кухнях, які своїм виглядом анітрохи не нагадували великий театр життя? Що і з чим мало зіткнутися, щоб викресати з нас цю іскру?

Не спалося, я лежав, формулюючи запитання та шукаючи відповіді — примарні від безсоння тіні запитань і відповідей. Минуло вже вісім годин, відколи я приїхав із Нью-Джерсі, де в погожу неділю наприкінці жовтня ми зібралися в замиському клубі єврейського передмістя, вдалині від суєти, яка панувала на вулицях міста нашого дитинства, а зараз відданого на поталу злочинцям й отруєного наркотою. Зустріч розпочалась об одинадцятій годині ранку і гула аж до самого вечора. Дійство проходило в бальному залі, що займав кут майданчика для гольфу, який належав замиському клубу, й було організоване для чималої групи немолодих уже людей, які в тридцятих і сорокових, ще будучи віквейськими дітьми та підлітками, щиро вважали, що «грєнлік» (як називалися тоді металеві ключки для гольфу) — це, мабуть, грінка з маслом. Останнє, що пригадую, — лежачи тепер без сну, — хлопця з автостоянки, котрий припарковує мою машину під піддашся ганку, головну організаторку зустрічі Сельму Бреслофф, яка грєчно поцікавилася, чи мені тут сподобалось, і як я відповів їй: «Ну, це як після Іводзіми повернутися в розташування свого полку».

Ближче до третьої години ночі я встав і всївся за письмовий стіл. В голові аж гуло від рою розтривожених дум. Налаштувавшись на робочий лад, я працював до шостої і написав отой невиголошений спіч, який ви вже читали. І лиш тоді, коли я приліпив до нього емоційну кінцівку та кульмінаційну фразу «Чим не диво!», я врешті так звільнився од тієї «дивовижності», що спромігся на пару годин провалитися в сон — чи то в якусь його подобу, яка наполовину складалася з моєї біографії, що стрічкою крутилася в голові, та спогадів, які пронизували аж до мозку кісток.

На жаль, навіть після такої вегетаріанської забави, як зустріч однокласників, не просто взяти й повернутися до свого звичного існування, схованого за завісою монотонності та повсякденщини. Якби я мав років із тридцять-сорок, то, напевне, за ті три години, що їхав додому, ця зустріч вивітрилася б з моєї голови.

Та коли тобі шістдесят два, і до того ж рік тому ти переніс онкологічну операцію, такий номер уже не пройде. Тому не я поринув у минулий час, а час проник у мене сьогоденного, і я, мов опинившись поза часовими рамками, ракетою прошив його осердя.

У години нашого єднання, коли ми тільки те й робили, що душили одне одного в обіймах, чоломкали й перебивали одне одного, сміялися й гуртувалися купками, згадували вселенські проблеми, які здавалися нікчемними тепер, з висоти прожитого, гукали: «Ви подивіться, хто прийшов!», «Скільки літ, скільки зим!», «Пам'ятаєш мене? Я тебе не забуду»; питали одне одного: «А то, бува, не ми колись з тобою?..», або «Так це ти — той малий, що колись?..»; повторювали, наче трислівне заклинання: «Стривай, не йди!», аби утримати колишніх однокашників у колі спілкування, і всі розмовляли з усіма, підтримуючи кілька бесід одночасно; і, звісно ж, танцювали, танцювали наші старомодні танці — притиснувшись щочка до щочки, під акомпанемент «чоловіка-оркестру» — бороданя в смокінгу та в червоній бандані (який народився щонайменше років через двадцять після того, як ми під бадьорий фінал «Юланти» востаннє вийшли зі шкільних аудиторій). Він грав на синтезаторі й виконував пісні Ната Кінга Коула, Френкі Лейна, Сінатри, грав упродовж тих кількох годин, розтягнутих у часовий ланцюжок — цю бісову процесію всього, з чого складається поняття часу, таке, здавалося, просте і зрозуміле, наче пундик, що аж тане в роті, запитий ранковою кавою. «Чоловік-оркестр» у бандані шкварив «Поїзд мулів», а я сидів і думав: «Ангел часу пролітає над нами в цю мить, і кожен його подих — частка нашого життя. Він точно є тут, у бальному залі, який належить заміському клубу “Седар-гілл”, так само, як і цей музикант, котрий виводить “Караван мулів” а-ля Френкі Лейн». Я дививсь на своїх однокашників, і мене не полишало відчуття, що надворі ще й досі п'ятдесятити рік, а «1995» — це такий футуристичний експромт, який ми ставимо на шкільній вечірці, понатягнувши задля цього смішні маски з пап'є-маше: дивіться, мовляв, які ми будемо наприкінці двадцятого століття. І все те пообіддя — не більше, ніж містифікація, створена саме для нас.

У глечичках, які нам роздавала на прощання Сельма, лежало по півдожини малих тістечок *ругелак* в оранжевих пакетиках із цупкого паперу, акуратно загорнутих в оранжевий целофан і перев'язаних спіральною оранжево-коричневою стрічкою. Це були кольори нашої школи. Мама пекла *ругелахи*, якими я ла-сував удома після школи, за рецептом, узятим в учасниці гуртка з маджонгу, а зараз це був подарунок від дівчинки з нашої паралелі, яка стала кондитером у містечку Тінек, що в Нью-Джерсі. Від закінчення зустрічі не минуло ще й п'яти хвилин, а я, розірвавши подвійну обгортку, лигонував оці тістечка — усі шість равликів з присипаного цукровою пудрою тіста, яке було перешароване корицею й начинене родзинками впереміш із подрібненими волоськими горіхами. Жадібно закидаючи до рота пригорщі пахучих крихт, я, вірогідно, сподівався, що борошніста маса, з маслом і кислим кремом та ваніллю, яєчним жовтком і цукром, яку я любив ще з дитинства, допоможе Натанові збутися того, чого збувся Марсель, якщо вірити Прусту: передчуття смерті, що зникло в ту ж мить, коли він знову відчув «смак малої *мадленки*». «Звичайний смак, — пише Пруст, — і слово “смерть”... утратило для нього всякий сенс». Я їв жадібно, не вситимо, не бажаючи сповільнитися навіть на мить, щоб призупинити оте вовче заковтування насичених жирів, проте все було марно, й Марселевого успіху я не досяг.

Продовжмо розмову про смерть і бажання — зрозумілого на схилі літ відчайдушного бажання — відвернути смерть, не піддатися їй, робити все можливе, аби побачити цю смерть із чим завгодно, де завгодно, як завгодно, — тільки щоб не при доброду розумі.

Один хлопець із Флориди — як сповіщав надрукований перед зустріччю буклет, що його отримував кожен при вході, зі ста сімдесяти шести учнів нашого потоку двадцять шестеро живуть у Флориді... гарний знак, він означав, що донині кількість мешканців Флориди з нашого випуску перевищує (аж на шість чоловік) число тих, хто покинув цей світ. І до речі сказати, не я один цілий день бачив хлопців у чоловіках, а в жінках — дівчат. Отже, один пацан розповідав мені, що дорогою від Ньюаркського

аеропорту, де він приземлився і взяв напрокат автівку, до Лі-вінгстона він мусив двічі зупинитись на заправках і випрошувати ключ від туалету, позаяк він дуже хвилювався. То був Менді Гурлік, якого в 1950 році визнали першим красенем у класі, широкоплечий, з довгими віями, мачо, найкращий з-поміж нас танцюрист джитербагу. «Спокійно, Джеконе!» — полюбляв він казати, коли проходив повз мене. Якось старший брат Менді прихопив його з собою в «кольоровий» бордель на Огаста-стрит, де вічно сновигали сутенери, а буквально за рогом стояла Брандфордська винарня, у якій заправляв його батько. Як врешті-решт зізнався нам сам Менді, він сидів там у холі, навіть не думаючи роздягатися, гортав журнал «Меканікс ілюстрейтед», що лежав на столику, й чекав на брата, зайнятого «тою справою»: з усього класу Менді був би найкращою кандидатурою на роль «малолітнього правопорушника». Саме він, Менді Гурлік (а сьогодні Гарр), водив мене в «Адамс-театр» на Іллінойса Джекета, Бадді Джонсона й на «нашу ньюаркську» Сару Воган; і він же, роздобувши квитки, водив мене на Містера Б. — Біллі Екстайна, коли той виступав у «Мечеті»; а в сорок дев'ятому Менді дістав нам квитки в Лорел-гарден на конкурс краси «Міс Засмага Америки». А ще з тим самим Менді я був разів зо тричотири на радіо, коли вів своє шоу Білл Кук — чорношкірий ді-джей з оксамитовим голосом. Шоу виходило в ефір пізно ввечері в студії ВААТ, яка знаходилась у Джерсі. Суботніми вечорами я часто усамітнювався у своїй спальні, вимикав світло і слухав передачу Білла Кука «Музичний караван». Заставкою до передачі була композиція Дюка Еллінгтона «Караван» — напрочуд екзотичний і медитативний мотив, де вчувалися й Африка, й арабський Схід; ця мелодія ідеально пасує до танцю живота, і вже лиш через неї можна було вмикати радіо. «Караван» у виконанні самого Дюка викликав у мене приємну ілюзію, що я руйную всі бар'єри заборон, і навіть той факт, що я лежу між маминими свіжими простирадлами, не розвіював цю ілюзію. Перше «тум-тум» — початок, тоді набирає обертів тромбонна партія, а вже опісля — облеслива, по-змійному заворожлива флейта. «Музика, від якої стояк», — полюбляв казати Менді.

Щоб потрапити на ВААТ і до студії Білла Кука, ми дістались чотирнадцятим автобусом до центру міста і вже за кілька хвилин тихенько, наче парафіяни в церкві, сиділи на стільцях, поставлених рядочком перед його зааскленою студією. Білл Кук покинув мікрофон ведучого, вийшов до нас і привітався. Поки з вертлика награвало «расове музло», розважаючи невдах, яким не поталанило потрапити на студію, Кукі тепло потиснув руки двом високим струнким білошкірим «типам» в однорядних костюмах з «Американ шоп», у сорочках із «Кастом шоппе» з виложистими комірцями. (Свій прикид на той вечір я позичив у Менді.)

— А що б я міг такого для вас збацати, джентльмени? — поцікавився Кукі, що був сама гречність. Менді, телефонуючи до мене, завжди імітував цей теплий тон. Я попросив щось мелодійне, що-небудь із репертуару «міс Діни Вашингтон» чи «міс Саванни Черчилль» — о, як захопливо звучало в ті роки це хтиво-шляхетне «міс» в устах ді-джея! — тоді як Менді у своїх смаках, куди різкіших і авторитетніших, ніж у Біллових одноплемінців, робив ставку на виконавців дещо іншого ґатунку: на Рузвельта Сайкса — салонного піаніста зі сміливими манерами, на Айворі Джо Гантера («Коли від мене ти пішла, я ле-е-е-е-едь не втратив розум»), і на один квартет, який Менді (мені так здалося) з особливою пихою називав «Рей-О-Вікс», наголошуючи перший склад точнісінько так само, як це робив Мелвін Сміт — чорний хлопчина із Саут-сайду, котрий у пообідню пору підробляв розносником товару в крамниці Мендіного батька. (У суботу й неділю доставкою замовлень займалися Менді та його брат). Одного вечора Менді зібрався з духом і разом із Мелвіном пішов на Бекон-стрит, щоб наживо почути бібоп — у вітальні, що знаходилася над кегельбаном, у помісті Ллойдменор, куди не потикався жоден білий, за винятком хіба що шибайголової Дездемони, яка приятелювала з музикантами. Не будь-хто, а саме Менді Гурлік уперше привів мене до крамниці платівок на Маркет-стрит, де ми рилися серед уцінених дисків по дев'ятнадцять центів за штуку, щось знаходили, тоді слухали знайдене і, прослухавши, вирішували, що купити знову. У роки війни задля підтримки морального духу на домашньому

фронті в липні та серпні раз на спортмайданчику біля Ченселлор-авеню проводилися щотижневі танці, і Менді зазвичай крутився у вируючому натовпі, — сусідів-дорослих, школярів і малечі, які до пізньої години весело витанцювали навколо пофарбованих у білий колір «баз», де влітку ми нескінченно грали у свій софтбол — та пропонував усім охочим щось гостріше, спокусливіше і звабливіше, аніж заслухані Гленн Міллер чи Томмі Дорсі: танці під музику, яку полюбляла майже вся наша братія, у примарному світлі, що сочилося зі шкільних вікон. Яку б танцювальну мелодію не грав оркестр, що сидів на прикрашеній прапорцями естраді, Менді практично весь вечір гасав майданчиком, наспівуючи: «Кальдоніє, Кальдоніє, чому твоя велика голова така тверда? Камінь!» Менді виспівував це, як він сам пафосно заявляв, «безкоштовно» з таким самим надривом, що й Луїс Джордан та його «П'ятірка барабанників» на платівці, яку він завжди ставив на програвач, коли запрошував «Сміливців» з якоюсь певною метою (для гри в «сім карт» зі ставкою не більше долара, для мільйонного розгляду «смажених» картинок із Трудяжкою Тілли в тих поодиноких випадках, коли збиралися для групової мастурбації), і ми, коли він був удома сам, вривалися в його кімнату, де завжди чорт міг ногу зламати.

І ось тепер я бачив Менді зразка 1995 року, віквейського пацана, з усіх нас найменш придатного на роль взірцевої дитини, чий психотип метлявся між ледь викличною відчайдушністю і безпардонною зухвалістю, якій ми заздрили, весь час балансував поміж веселою зневагою, хлопчачою чарівністю й облудою. Це був елегантний, непутящий, трохи навіжений Менді Гурлік, якого чомусь оминули і в'язниця (коли ми, четверо-п'ятеро «сміливців», за його командою сідали кружка в його кімнаті, спустивши штани, та змагалися, хто перший «стрельне», щоб виграти два долари призових, я був певен, що в'язниці йому не минути), і пекло (де, за моїми прикидами, він мав стовідсотково опинитись після смерті, найвірогідніше, підрізаний яким-небудь «укурком» — розумійте це слово, як хочете — в кольорових кварталах), а звичайний собі ресторатор, який вже відійшов від справ, власник трійки стейкхаусів «Гарр-гриль» у передмісті

Лонг-Айленд — та ще й на зустрічі з нагоди сорок п'ятої річниці випуску, що нівелювало всю його лиху славу.

— Дарма так хвилювався, Менді, ти й так виглядаєш нівроку. Добре зберігся!

І він справді виглядав нівроку: гарно засмаглий, підтягнутий, високий, вузьколиций бігун у чорних туфлях з крокодилової шкіри, у чорній шовковій сорочці та зеленому кашеміровому піджаку. І тільки срібляста чуприна сприймалася як щось чужорідне, так ніби це було не його волосся, а позичене зі скунсової спини хутро.

— Просто стежу за собою, от і весь секрет. Телефоную якомсь до Мутті...

Марті «Мутті» Шеффер — майстер бокових кидків, пітчер софтбольної команди «Смілівці», за яку виступали ми троє, а також, як свідчила подана в буклеті біографічна довідка, «фінансовий консультант» і (хоча здавалося, це вже фантастика, варто тільки було пригадати, що головною розвагою Мутті, який мав дитяче обличчя та до смерті боявся дівчат, була «гра в монетки») батько трьох дітей (36, 34 та 31 рік), діддвох онуків (2 роки, 1 рік).

— ...і значить, я кажу цьому Мутті, — продовжував Менді, — якщо ти не сидітимеш коло мене, то я взагалі не поїду. В бізнесі мені траплялися такі головорізи!... І я прикорочував оті чортові банди. Але сьогодні я не дав би їм ради. Знаєш, Конику, я мусив не двічі, а тричі спиняти машину на автозаправці та проситися до вбиральні.

— Ну що ж, багато років ми старанно вкривали себе непроникною фарбою, шар за шаром, а тут ніби заново випрозорішали.

— Думаєш?

— А хтозна. Всяке буває.

— Двадцять небіжчиків уже в нашій паралелі, — показав він на заголовок «Світла пам'ять» і прізвища під ним, надруковані на звороті буклету. — Одинадцять пацанів уже пішли, — зітхнув Менді, — і з них двоє «смілівців». Берт Бергман. Утті Орпенстайн. — Утті був беттером, грав у парі з Менді, Берт — другий бейсмен. — Рак простати. В одного і другого. І в обох — за останніх три роки. Тепер я регулярно здаю кров на аналіз. Коли дізнався про Утті, то кожних півроку. А ти робиш аналізи?

— Так. — Авжеж, для мене це було не актуально, я ж уже не мав простати.

— І як часто?

— Раз на рік.

— Мало. Треба кожних півроку.

— Добре. Візьму до уваги.

— А взагалі, у тебе з цим гаразд? — поцікавився він, поклавши руки мені на плечі.

— Так, я у формі.

— Слухай, це ж я навчив тебе «стріляти», не забудь?

— Так, Менделю. Днів через дев'яносто, максимум — сто двадцять я навчився б і сам. Просто ти перший натиснув на кнопку.

— Це я навчив Коника Цукермана «стріляти», — розреготався Менді, — і хай хтось скаже, що це не так!

Тут ми обійнялися: перший бейсмен із записаними і посивілими лівий філдер з поріділих «Сміливців» — команди нашого спортклубу. Торс, який відчули мої пальці, неспростовно доводив: він таки справді підтримує форму.

— І я досі можу «стріляти», — поділився радістю Менді. — А вже півсотні літ минуло. Рекорд для «Сміливців»!

— Не будь таким хвальком. Ще не знати, як Мутті.

— Я чув, ти мав серцевий напад.

— Ні, просте шунтування. Уже давно.

— Довбане шунтування. Це коли пхають трубку тобі в горлянку, еге ж?

— Чиста правда.

— Бачив я швагра з такою трубкою в горлянці. Мені вистачило, — сказав Менді. — Якби ти знав, як я не хотів сюди їхати — от не хочу, і все. Мутті телефонував, бубнів: «Ну, ти ж не вічний», а я йому кажу: «Нічого, Мутті, я ще всіх переживу!» А потім не витримав і приїхав, і перше, що бачу в цьому буклеті, — некрологи.

Коли Менді пішов шукати Мутті, а заодно і якусь випивку, я знайшов у буклеті його ім'я: «Ресторатор, на пенсії. Діти — 36, 33, 28, онуки — 14, 12, 9, 5, 5, 3». Цікаво, чи це шість онуків, серед яких, можливо, є близнята, примушують його так боятися

смерті, чи є якісь інші причини, скажімо, досі присутня тяга до повій та яскравого одягу? Треба було в нього запитати.

Того дня слід було б не одного його розпитати. Але потім, шкодуючи, що не зробив цього, я розумів, що будь-які відповіді, отримані на запитання, яке починається зі слів «А що сталося з...», не пояснили б, звідки в мене це надприродне відчуття, що за видимим фасадом криється саме те, що я бачив. Досить було одній із дівчат сказати фотографу за мить до того, як він мав натиснути на кнопку: «Тільки так, щоб без зморшок!..», — досить було разом з усіма засміятися з цього своєчасно кинутого дотепу, щоб відчути: доля, найбільша загадка цивілізованого світу (і тема нашого першого твору на початку вивчення грецької та римської міфологій, де я написав: «Мойри — це три богині людських доль: перша — Клото — пряде, друга — Лахесіс — відміряє довжину, а третя — Атропа — перетинає нитку життя»), стала тепер напрочуд зрозуміла, а все інше, позбавлене загадковості, як-от, скажімо, позування для фото в третьому ряді, одна рука на плечі Маршалла Гольдштайна (діти — 39, 37, онуки — 8, 6), друга — на плечі Стенлі Вернікоффа (діти — 39, 38, онуки — 5 і 2 роки, 8 міс.) стало чимось непоясненим.

Юний студент-кінематографіст із Нью-Йоркського університету Джордан Вассер, онук футбольного захисника Мілтона Вассербергера, приїхав до нас разом з Мілтом, щоб зняти студентський репортаж про нашу зустріч. Кружляючи залом і протоколюючи все на свій старомодний лад, я час від часу краєм вуха чув, як Джордан пише на камеру інтерв'ю з кимось із учасників. «Другої такої школи не було, — казала йому шістдесятирічна Мерилін Коплік. — Народ був класний, у нас були чудові вчителі. Найбільше, що могли нам закинути, — жування гумки...»

«Найкраща школа на всю округу, — казав шістдесятирічний Джордж Кіршенбаум, — найкращі учні, найкращі вчителі...»

«Найвидатніші уми, — казав шістдесятирічний Леон Гутман. — Бути серед таких розумників, як тут, мені більше ніде не доводилося...»

«Тоді школа була зовсім не така, — казала шістдесятирічна Рона Зіглер, а на наступне зі сміхом — хоч зі сміхом

не дуже й веселим — відповідала: — Тисяча дев'ятсот п'ятдесятий? Джордане, це ніби пару років тому сталося».

— Коли мене запитують, — говорив хтось до мене, — чи справді я вчився з тобою, то я завжди розповідаю, як ти писав за мене твір по «Червоному знаку звитяги».

— Але ж я не писав.

— Ні, писав.

— Звідки я взагалі міг знати про цей «Знак»?! Я ж до коледжу його в очі не бачив.

— Таж ні. Ти написав мені твір по «Червоному знаку звитяги». Я отримав «п'ять» із плюсом. Здав, щоправда, на тиждень пізніше, і Воллах сказав мені: «Така робота варта, щоб її чекали».

Мовець був куцим серйозним чоловічком з коротко підстриженою сивою борідкою, страшним шрамом під оком і двома слуховими апаратами — один із небагатьох, побачених мною того дня, над якими час попрацював на совість і навіть трохи перестарався. Чоловічок накульгував і, розмовляючи зі мною, спирався на палицю. Дихання його було важке. Я не впізнав його ні тоді, коли уважно роздивлявся з відстані шести дюймів, ані навіть тоді, коли прочитав на пришпиленій до грудей картці, що його звати Айра Познер. Хто був цей Айра Познер? І чого б я став робити йому послугу, а тим паче таку, на яку не був здатний? Невже я написав той твір, навіть не заглянувши у книжку?

— На мене дуже сильно вплинув твій батько, — сказав Айра.

— Он як?

— У ті кілька хвилин, проведені в його товаристві, я почувався краще, аніж будь-коли з рідним батьком.

— Я й не знав.

— Батько мій був мені все одно як чужий.

— А ким він був? Нагадай мені.

— Драїв підлоги, тим і заробляв. Усе своє життя драїв підлоги. Твій батько завжди тебе переконував, що треба добре вчитися. А мій вважав, що вистачить із мене й того, що він купить мені набір взуттєвих щіток, і я зможу сидіти біля газетного кіоску та начищати до блиску чужі туфлі — четвертак із клієнта. Оце він готував мені на випуск. Дурень неотесаний!

Як же гидотно було в тій сім'ї! Збіговисько безмозких неотес. І я жив з ними, наче звір в норі. А твій батько, Натане, тебе направляв, і ти не виріс чурбаком. Я мав брата, якого слід було здати в інтернат. Ти ж не знав цього. І ніхто не знав. Ми навіть імені його не згадували. Едді. Старший за мене на чотири роки. У нього бували припадки, і він гриз собі руки до крові. Часто вив, наче койот, поки батьки його не втихомирять. Якось у школі треба було відповісти на питання «Чи є в тебе брати і сестри?», і я написав: «Нема». Коли я був у коледжі, мої батьки підписали якийсь дозвіл, який вимагала у них психлікарня, відтак Едді зробили лоботомію, після якої він упав у кому та помер. Ні, ти можеш це собі уявити? Сказати мені, щоб я зайнявся чищенням взуття на Маркет-стрит, перед судом — оце вам батькова порада сину!

— І що ж ти вибрав замість цього?

— Я лікар-психотерапевт. І на цю думку наштовхнув мене твій батько. Він же був лікарем.

— Не зовсім. Ходив у білому халаті, так, а працював подологом.

— Коли я приходив до вас разом з іншими хлопцями, твоя мама завжди виставляла нам вазу, повну фруктів, а твій батько цікавився: «Айро, як ти подивишся на це? Айро, як ти подивишся на те?» Персики. Сливи. Нектарини. Виноград. Удома я навіть яблук не бачив. Моїй матері вже дев'яносто сім. Я перевів її у притулок для старих. Вона сидить там цілий день у кріслі й плаче. Але вважаю, що їй не гірше, ніж у ті часи, коли я був хлопчиськом. Твій батько, я так розумію, помер?

— Так. А твій?

— О, мій не міг дочекатися смерті. Він надто близько брав до серця всі свої невдачі, і вони його з'їли.

І все ж я не міг ані згадати Айра, ані зв'язати з чимось його розповідь, і взагалі, того дня, натикаючись на спогади про минуле, я бачив, що багато з-поміж них напрочуд важко відновити, так ніби їх і не було, байдуже, скільки Айр Познерів стояло б переді мною, переконуючи в протилежному. Таке враження, ніби Айра ласував у нас фруктами та слухав батькові поради тоді, коли мене ще й на світі не було. Все пов'язане з ним було геть-чисто вдерте з моєї пам'яті та змите плином забуття, і причина — моя

цілковита байдужість до цього. Але те, що було втрачене мною, вкоренилося в Айрі, змінивши все його життя.

Достатньо було просто глянути на мене і на Айру, аби зрозуміти, чому всі ми так твердо переконані, що помиляється хто завгодно, але тільки не ми. А позаяк ми забуваємо і те, що важить мало, й те, що важить забагато, позаяк і збережене, і забуте сплітаються у візерунок, заплутаний, як лабіринт, неповторний, як відбитки пальців, то чим не дивина, що фрагменти реальності, збережені кимось одним як справжні факти біографії, сприймаються як цілеспрямована міфотворчість кимось іншим, хто тисячі разів обідав з ним за одним кухонним столом. Та не для того люди платять по півсотні доларів для участі в зустрічі з нагоди сорок п'ятої річниці випуску, щоб вийти на естраду і сказати, що все було не так, як це запам'яталось комусь іншому; бо що примушує нас брати участь у цій зустрічі, в чому вершинне задоволення, пережите тобою в цей день? У тому, що твого імені ще немає у рубриці «Світла пам'ять».

— Давно помер твій батько? — поцікавився Айра.

— У шістдесят дев'ятому, — відповів я. — Двадцять шість років тому. Давно.

— Для кого — для нього? Не думаю, — сказав Айра. — Для мертвих це крапля в морі.

І в ту ж мить я почув, як Менді Гурлік питає когось за моєю спиною:

— Ти на кого дрович?

— На Лоррейн, — відповів його співрозмовник.

— А, ну це так. На неї всі дровичи. І я. А ще на кого? — запитав Менді.

— На Діану.

— Добре. Діана. В яблучко. Хто ще?

— Сельма.

— Сельма? Ніколи б не подумав, — сказав Менді. — Якщо чесно, здивований. От ні, чого ніколи не хотілося, так це трахнути Сельму. Вона ж низенька. Мені завжди подобалися довгі та гнучкі. Дивився, як вони після уроків займаються гімнастикою на спортмайданчику, а там ішов собі додому та дрович. Пресована пудра. Пресована пудра шоколадного кольору. В них на ногах.

Я від неї дурів. А ти нічого не помітив? Загалом пацани виглядають не так уже й зле, багато хто ще нічогенькі, а от, знаєш, дівчата... ні, сорок п'ята річниця з дня випуску — не краще місце, куди йдуть повитріщатись на чужі задки.

— Що є, то є, — відповів другий співрозмовник м'яким голо-
сом. Схоже, що, на відміну від Менді, йому не дуже дошкуляла
ностальгія. — Час був не дуже лагідний до жінок.

— А знаєш, кого вже нема? Берта й Утті, — повідомив Мен-
ді. — Рак простати. Дав метастази. У хребет. Зжер. Зжер обох.
Дякувати Богу, я здаю аналізи. А ти здаєш?

— Які аналізи? — запитав співрозмовник.

— Чорт забирай, ти не здаєш аналізів? Конику, прикинь, —
сказав Менді, відтягуючи мене від Айри, — Майзнер не здає
аналізів.

Нинішній Майзнер був викапаний містер Майзнер — Ейб
Майзнер, невисокий, кременезний чоловік з похилими плечима та
непропорційно великою головою, власник хімістки Майзне-
ра — «Ідеальне чищення за 5 годин» — на Ченселлор-авеню,
що між взуттєвою майстернею, де завжди гриміло італійське радіо,
поки ви сиділи на стільці за дверима й чекали, поки Ральф підіб'є
вам підбори, і салоном краси «Роліна», звідки мама якось принесла
номер «Срібlistого екрану» зі статтею, що вразила мене до гли-
бини душі. Та стаття називалася «Джордж Рафт — самотній чоло-
вік». Місіс Майзнер, така сама куца, жилава й приземкувата, як
і її чоловік, працювала з ним, приймала замовлення, і якось вони
з моєю мамою разом продавали військові облігації у кіоску, просто
на Ченселлор-авеню. Ми з їхнім сином Аланом пройшли ніздря
в ніздю всю школу, почавши з садочка, а потім одночасно пере-
стрибували через одні й ті самі класи початківки. Коли школі була
потрібна п'єса до якогось-небудь свята, учителі садили нас із Ала-
ном в якомусь класі й ставили завдання: написати щось до цієї
нагоди. І ми були як знамениті драматурги Джордж С. Кауфман
і Мосс Гарт. Упродовж двох сезонів одразу після війни хімістка
містера Майзнера за дивним збігом обставин отримала замовлен-
ня на обслуговування «Ньюаркських ведмедів» — молодіжної
команди «Янкі», що виступала в лізі ААА, й одної літньої днини —

для мене то була знаменна дата — Алан включив мене в число помічників, чийм обов'язком було відвозити почищену форму на Вілсон-авеню з трьома автобусними пересадками, потрібними для того, щоб дістатися резиденції клубу на «Рупперт-стадіум».

— Боже, Алане, — сказав я, — ти викапаний батько!

— Ну, а на кого я ще маю бути схожим! — відповів Алан, стискаючи моє лице в долонях і чоломкаючи.

— Алане, — сказав Менді, — розкажи Конику, що казав своїй дружині Шріммер. У Шріммера нова дружина, Конику. Шість футів зросту. Три роки тому він пішов до психотерапевта. Той питає його: «Що спаде вам на думку, якщо я попрошу вас уявити тіло вашої дружини?» А Шрім йому каже: «Мабуть, що треба перетяти собі горлянку». Туди-сюди, він розлучився і побрався із секретаркою-шиксою. Шість футів. Тридцять п'ять років. Ноги — до стелі. Алане, ану, розкажи Конику, що відмочила та *дишля*.

— Значить, вона сказала Шріму... — почав Алан, поки ми, радісно сміючись, плескали один одного по плечах і стискали кволенькі біцепси, — вона сказала: «Чому всі вони Мутті, Утті, Дутті й Тутті? Якщо він Чарльз, то до чого вже Тутті?» А Шрім їй каже: «Краще б я тебе не брав. І знав же, що краще не брати. Я цього не поясню. І ніхто не пояснить. Є речі *непояснимі*. І це — *одна з них*».

Ким же був тепер Алан? Син власника хімічестки, котрий вечорами після школи підробляв у батька, точнісінька його копія, він був тепер головою суду в Пасадені. На стінці мініатюрного батьківського закладу, над прасувальною машиною біля світлини мера Маєра Елленштейна з автографом, висіла забрана в рамку ротографюра Франкліна Делано Рузвельта. Я пригадав ці фотографії, коли Алан сказав, що він двічі був членом делегації республіканської партії на з'їзді, де висувався кандидат у президенти. Менді спитав, чи допоможе йому Алан із квитками на «Роуз-боул», і Алан Майзнер, з яким ми разом їздили в Бруклін подивитися на недільні тренування «Доджерів» у рік, коли в команді почав грати Робінсон; з яким о восьмій ранку ми сідали на автобус, що зупинявся біля нашого будинку і привозив нас на Пенсільванський вокзал, пересідали на нью-йоркське метро, тоді пересідали

на метро до Брукліна, і все задля того, щоб дістатися «Еббетс-філд» іще до того, як почнуть відпрацьовувати подачі, встигнути з'їсти прихоплені з дому загорнуті бутерброди, — Алан Майзнер, який під час гри глушив усіх навколо себе докладними коментарями кожної подачі обох ігор, — так ось, отой самий Алан Майзнер недбало вийняв кишеньковий щотижневик і зробив акуратну позначку. Позираючи через його плече, я дивився, як він пише «квит. на Р.-б. для Менді Г.».

Пусте? Нічого особливого? Що тут такого? Ну, в першу чергу це залежить від того, де ви виростили і яким боком оберталося до вас життя. Було б неправдою казати, що Алан Майзнер починав із абсолютного нуля, але все ж таки, пригадуючи хлопця із глухомані, який самовіддано кричав і свистів, просиджуючи, як приклеєний, до місця, з першої до останньої хвилини тренування на «Еббетс-філд», пригадуючи, як він розносив замовникам почищений одяг — у зимових сутінках, без шапки, у припорошеній снігом курточці, якось простіше було припустити, що на нього чекає щось значно скромніше, ніж Турнір Троянд.

Лише після того як обід із курятиною був увінчаний штруделем з кавою, що, з поправкою на загальне бажання шастати з місця на місце, зайняло все пообіддя; лише після того як діти з Мейпла, зійшовши на сцену, заспівали гімн школи з Мейпл-авеню; лише після того, як низка випускників, котрі підходили до мікрофона сказати «Нам випала чудова доля» чи «Я пишаюся всіма вами», скінчилася; після того як поступово вщухли дружні поплескування по плечах і не менш дружні обійми; після того як десять членів-організаторів, узявшись за руки з «людиною-оркестром», проспівали пісню Боба Гоупа «Спасибі за спогад», а ми аплодували їм, дякуючи за титанічну працю; після того як Марвін Лейб, чий батько продав нашому батькові «понтіак», який служив нам вірою та правдою, і завжди пригощав нас, підлітків, коли ми забігали по Марвіна, великою сигарою, повідав, що у нього виникли проблеми з аліментами — «Я не був такий мудрий тоді, коли одружувався вперше й вдруге, як мій хлопець тепер, коли він смоче з мене гроші»; після того як Джуліус Пінкус, котрий був найкращим з-поміж нас, а зараз через тремор, спричинений

прийманням циклоспорину, необхідного для тривалого функціонування пересаженого трансплантата, був змушений покинути роботу окулістом, із сумом розповів мені, як він отримав свою нову нірку: «Якби торік у жовтні не померла від крововиливу в мозок чотирнадцятирічна дівчинка, я був би вже мертвий»; після того як цибата молода дружина Шріммера сказала: «Ви класний письменник, може, ви поясните, чому всі вони — Утті, Дутті, Тутті й Мутті?»; лише після того як я ошелешив ще одного «сміливця», Шеллі Мінскоу, ствердно кивнувши на його запитання: «Ти сказав там, перед мікрофоном, що не маєш дітей, і все таке — невже це правда?»; лише після того як Шеллі, співчужаючи, потиснув мені руку зі словами «Бідний Коник», — тільки тоді я побачив, що тут, серед нас, стоїть Джеррі Левов, котрий приїхав на зустріч пізніше за інших.

3

Мені й на думку не спадало шукати його. Я знав від Шведа, що Джеррі мешкає у Флориді, ба навіть більше — що він завжди був сам по собі, майже не цікавився тим, що не входило до його незрозумілих інтересів, і здавалося неймовірним, що в нього виникне бажання слухати патякання своїх колишніх однокласників. Проте він з'явився буквально за кілька хвилин після того, як я розпрощався з Шеллі Мінскоу, в такому ж, як у мене, дворядному синьому блейзері, огрядний, з торсом, схожим на велику пташину клітку, і цілковито голомозий, якщо не зважати на жмутики сивого волосся, що лежали впоперек черепа, мовби канат. Статура його була напрочуд химерна: попри могутній торс, що утворився на місці плаского, немов качалкою розкатоного тулуба неповнолітнього незграби, він пересувався на прямих, як ступанка, ногах, через що в школі він мав найкумеднішу ходу; вони були не важчі й не ефектніші, ніж ноги Олів Ойл з коміксів про матроса Попая. Його фізіономію я розпізнав одразу: від часу наших тенісних баталій, коли моє лице було мішенню для його люті, коли я бачив, як його пика дико металася над тенісним столом, багряна з войовничості та вбивчої рішу-

чості, — так, образ личка, що належало цибатому довгорукому Джеррі, назавжди вривався мені в пам'ять; мале, як кулак, перекошене від напруження, маска звіра, що нипає поряд і вгамується аж тоді, коли виб'є тебе з лігва; тхоряча мордочка, що ніби промовляє: «І здумай мені заїкатися про якісь компроміси! Не визнаю ніяких компромісів!» Зараз на цьому обличчі читалася заповзятість людини, що *все своє життя* з люттю заштовхує м'ячі в чужі горлянки. Було зрозуміло, що, на відміну від брата, поваги від інших він досягає зовсім іншими способами.

— Не сподівався тебе тут побачити, — сказав Джеррі.

— А я не думав зустріти тебе.

— Мабуть, ця сцена тобі замала, — промовив Джеррі, сміючись. — Завжди був певен, що ти далекий від сентиментів.

— І я про тебе думав те саме.

— Хіба ти не звільнив своє життя від зайвих сентиментів? Ні тобі дурнуватої нудьги за домом. Ані потреби терпіти всілякий дріб'язок. Час іде тільки на те, що ти вважаєш за потрібне. Зрештою, все те, що ми тут називаємо «минулим», це ж навіть не частка минулого, і не частка від частки. Нічого ти не воскресиш, нічого не повернеш — нічогісінько. Це ностальгія. Точніше, лайно.

Ці кілька речень, якими Джеррі показав, чим є для нього я, чим є для нього все на світі, підтверджували його здатність поміняти не чотирьох, а вісьмох, десятьох, навіть шістнадцятьох дружин. У нас у всіх на зустрічі не бракувало нарцисичних думок, але цей мисленневий потік годі було й порівняти з нашими струмочками. Якщо тіло нинішнього велетня і зберегло щось від худорлявого підлітка, то у вдачі Джеррі не проглядалося нічого схожого на цю подвійність: він виглядав як щось суцільне й неподільне, був холоднокровно впевненим, що його слухатимуть. Яка еволюція: дивакуватий хлопчисько перетворився на дико впевненого у собі чоловіка. Схоже, колишні незграбні поривання грубо згармоніювалися із потужним інтелектом і залізною волею. У підсумку виїшла не просто людина, яка не тільки замовляє музику і потурає лише своїм забаганкам, ніколи і нікому не скоряється, а людина, яка ні перед чим не зупиниться. Тепер ще легше, ніж у підліткову пору, вірилося в те, що якби Джеррі ні сіло ні впало взявся б хоч

за найбільшу химеру, то з цього неодмінно вийшло б щось грандіозне. Я зрозумів, *що* мене захоплювало в цьому пацані, лиш тепер зрозумів, що мій захват цим хлопцем спричинявся не тільки тим фактом, що він Шведів брат, а й тим, що Шведів брат такий дивний, попри всю недовершену мужність, яка підкорювала соціум абсолютно не так, як атлетична мужність його брата.

— Чому ти приїхав? — поцікавився Джеррі.

Про торішній страх перед онкологією та вплив операції на про-статі на мої сечостатеві функції я навпростець йому нічого не казав. Чи радше сказав тільки те, що й слід було сказати (й то, можливо, не стільки для себе):

— Тому що мені шістдесят два. І я подумав, що з усіх форм доступної лайняної ностальгії ця має мінімум шансів обійтися без гидких сюрпризів.

Йому приємно було чути це.

— Ага, то ти фанат гидких сюрпризів.

— Буває. А ти чому приїхав?

— Та просто був неподалік. Я мав прибути сюди наприкінці тижня, от і приїхав. — Усміхнувшись мені, він додав: — Побоюю-сь, ніхто не сподівався, що великий письменник виявиться таким скромнягою.

Коли наприкінці застілля тамада (Ервін Левін, діти: 43, 41, 38, 31, онуки: 9, 3, 1; 6 тижнів.) викликав мене до мікрофона, я був певен, що правильно налаштувався на дух свята. Тому й не був багатослівним: «Я Натан Цукерман. Був віце-президентом у нашому 4-Б класі та членом комітету з підготовки до шкільного балу. Я не маю ні дітей, ні онуків, але десять років тому мені зробили аорто-коронарне шунтування, чим і пишаюся. Дякую за увагу». На мене, спіч як спіч (я далекий від думки, що хтось сподівався почути щось більше), досить кумедна, і тема медицини в ній також розкрита. Тож я з чистою совістю повернувся на місце.

— А ти чого чекав? — запитав я у Джеррі.

— Того, що ти сказав. Слово у слово. Простий віквейський смертний. Ні дати, ні відняти. Ти завжди робиш щось не те, чого від тебе сподіваються. І пацаном був таким самим. Ти завжди знав, де треба натиснути, щоб від тебе відчепилися.

— Ну ні, Джер, здається, то вже більше про тебе.

— Ще чого! Я завжди обирав щось не дуже практичне. Втілена безрозсудність, містер Псих у коротких штанцях. Коли щось не виходило на мій копил, мені тут же зривало дах, і я верещав як зарізаний. А ти вмів бачити все ширше. Ти був найбільший теоретик з-поміж нас. Ти вже тоді до всього намагався докопатися, всюди вишукував зв'язки, причини. Оцінював ситуації, робив висновки. Контролював кожен свій крок. Усерєдині — божевільний, а зовні — спокійний хлопчисько. На відміну від мене.

— Ну, кожен пнувся довести, що він правий.

— Так, — сказав Джеррі, — я ненавидів бути неправим. Терпіти не міг.

— А хіба зараз легше?

— Тепер я можу цим не перейматися. З операційної ти виходиш людиною, яка ніде не помиляється. Практично те саме письмо.

— Ні, з письмом ти тільки те й робиш, що хибить. І лиш затає ілюзія, що колись ти все зробиш правильно, дає можливість якось рухатися далі. Що там іще може бути? Письмо, як будь-яка патологія, руйнує життя, але не доценту.

— А як тобі ведеться? Де живеш? Я десь вичитав на звороті якоїсь обкладинки, що замешкуєш в Англії з аристократкою.

— Зараз я живу в Новій Англії, без аристократки.

— А з ким?

— Ні з ким.

— Не може бути. А з ким же ти тоді вечеряєш?

— Обходжуся без вечері.

— Ну, це ти зараз так кажеш, після шунтування. А мій досвід підказує, що персональні філософські системи існують два тижні — і привіт! А тоді все міняється.

— Зараз моє життя саме таке. Я рідко з ким бачуся. Там, на заході Массачусетсу, де я живу в маленькому містечку серед схилів і пагорбів, я спілкуюся тільки з одним чоловіком, власником магазину, і з жінкою, котра працює на пошті.

— Як зветься те містечко?

— Навряд чи ти про нього чув. Воно в лісах. За десять миль від містечка Афіни, де коледж. Коли я тільки став письменником, то зустрів там одного відомого автора. Зараз про нього вже не згадують, адже його уявлення про добротність завузькі для нинішнього читача, а тоді він був на слуху. Жив самотником. Молодому самотництво здавалося страшенним подвигом. Він переконував, що в цей спосіб розв'язав свої проблеми. Тепер я таким побитом розв'язую свої.

— Що за проблеми?

— Деякі проблеми цілком зникли з мого життя — і це проблема. У магазині — «Ред сокс», на пошті — погода, ось і все моє спілкування. Чи заслуговуємо ми погоди, яку маємо? Коли я забираю пошту, а надворі сонце, поштарка мені каже: «Ми не варті такої погоди». Хіба з цим посперечаєшся?

— А жінки?

— А з ними все. Живеш без вечери — живи без жінок.

— Ти що, Сократ? Я на таке не ведуся. Тільки письменник. Просто письменник. І все.

— Якби я від самого початку зайнявся письменством, то скільки колотнеч і сліз міг би уникнути! Це єдиний мій спосіб якось відгородитись від лайна.

— Якого ще лайна?

— Тих образів, які складаються в нас про всіх і все. Пласти, цілі пласти нерозуміння. Картинки *нас* самих. Марнотні. Надто самовпевнені. Такі спотворені, що мама рідна! Та нас таке не зупиняє, і ми далі живемо, орієнтуючись на ці уявлення. «Вона — це одне, він — це щось інше, а це ось я власною персоною. Сталося те-то й те-то, з таких от причин...» Та менше з тим. А знаєш, кого я бачив пару місяців тому? Твого брата. Він казав тобі?

— Ні, не казав.

— Він накатав мені листа й запросив пообідати в Нью-Йорку. Гарний лист. І як грім серед ясного неба. Я поїхав, зустрівся. Він саме хотів сісти за спогади про вашого старого. А в листі просив допомогти йому. Мене страшенно зацікавило, що в нього в голові. І ще більше зацікавив сам факт отого листа, де він зізнавався, що планує там щось написати. Для тебе він просто брат, ну

а для мене — все той самий Швед. Такі, як він, неначе все життя з тобою поряд. Я мусив поїхати. А за вечерею він навіть словом не обмовився про майбутню книжку. Можна сказати, що в нас просто вийшла світська розмова. В ресторані «У Вінсента». От і все. Вигляд у нього, як завжди, був першокласний.

— Він помер.

— Твій брат помер?!

— Помер у середу. Два дні тому поховали. У п'ятницю. Так я, власне, й потрапив до Джерсі. Спостерігав, як помирає старший брат.

— Від чого ж? Як?

— Рак.

— Але ж йому оперували простату. Він казав мені, що все позаду.

Джеррі сказав, утрачаючи терпець:

— А що він мав тобі казати?

— Він схуд, от і все.

— Ні, не все.

Тепер, отже, і Швед. Те, що наганяло жах на Менді Гурліка, нещадно проріджуючи лави «Смілівців»; те, що рік тому зробило мене «просто письменником»; те, що, ставши породженням інших утрат (і речей, і людей), опускало мене до становища індивіда, чії старечі сили ведуть його до непомильної мети, — на людину, що мала б шукати останню розраду, хоче вона того чи ні, у реченнях, і більше ніде; так от, воно вчинило найжахливіше з усього, що могло вчинити: позбавило нас невразливого віквейського героя часів війни, талісмана нашої округи, легендарного Шведа.

— Тобто він, зустрічаючись зі мною, знав, що в нього проблеми? — спитав я.

— Звісно, знав, але ще сподівався. Хоча на що? Там метастаз на метастазі.

— Як шкода!

— На другий місяць збирається його клас, п'ятдесят років після випуску. Знаєш, що він сказав у лікарні у вівторок? Мені та своїм дітям, за день до смерті? Його майже неможливо було зрозуміти, проте він двічі повторив так, що ми зрозуміли: «На

п'ятдесят піду». Він же чув, як усі однокласники питали: «А Швед прийде?» — і не хотів їх підводити. Він був дуже стійкий. Дуже хороший, простий і стійкий. Не жартун. Не запальний. Просто загальний улюбленець, який мав нещастя влипнути в історію зі справжніми психами. В певному сенсі його можна вважати цілком звичайним і банальним. Повна відсутність негативних цінностей — і більше нічого. Вихований мовчуном, сформований, як усі, і так далі. Те невибагливе добропорядне життя, якого прагне кожен, так. Соціальні рамки, так. Так, добряк. Але те, що він намагався зробити — це вижити і зберегти живими та здоровими свою сім'ю. Прорватися і нікого не втратити. Загалом, для нього це було війною. У ньому була якась шляхетність, чесно. Усе його життя — це нескінченні муки вибору і вічні зречення. Він застав війну, яку не він почав, і воював на ній, зберігаючи світ від розвалу, і загинув на ній. Банально, пересічно — може, й так, а може, й ні. Люди думають так, як їм хочеться. Я не хочу розкидатися оцінками. Мій брат — з-поміж найкращих, кого може дати ця країна, найкращий з-поміж найкращих.

Поки він говорив, я все думав, чи був Джеррі такої думки про Шведа за його життя, чи то було переосмислення прожитого, навіяне жалобою останніх днів, розкаяння в тому, що він, Джеррі як Джеррі, не дуже церемонився зі світлим образом старшого брата — вродливого, здорового фізично і психічно, врівноваженого, спокійного, в усіх аспектах нормального, всіма обожнюваного героя округи, з яким Лєвова-молодшого порівнювали так часто, що той просто змушений був стати ходячою карикатурою на свого брата. Це великодушне, без тіні осуду міркування про Шведа могло з'явитися у Джеррі завдяки нещодавно, кілька годин тому народженому співчуттю. Таке трапляється, коли люди помирають: нараз згасають пов'язані з ними суперечки, і ті, які за життя бісили так, що несила було терпіти, постають перед тобою в найпривабливішому світлі, а те, що позавчора ще здавалося тобі огидним, сьогодні, коли ти в лімузині котишся за катафалком, у тебе викликає співчутливу посмішку, а бува, і захоплення. Котра із тих оцінок правдивіша — безжальна, сповідувана нами до похорону, сформована в ході повсякденних життєвих сутичок, не засмічена

велемовними фразами, чи та, що наганяє сум на сімейних поминках, — годі побачити навіть зі сторони. Вигляд труни, яка занурюється в землю, може запустити в серці колосальну зміну — ви раптом бачите, що за життя покійний не був для вас гірким розчаруванням, — та я не ризикнув би припустити, ніби знаю, що споглядання труни робить з душею, зайнятою пошуками істини.

— Мій батько, — сказав Джеррі, — був нестерпний тип. Владний. Всюдисущий. Навіть не знаю, як на нього хтось міг працювати. Коли фабрика переїхала на Централ-авеню, то перша річ, яку там перевезли, був його робочий стіл, і першим місцем, де його поставили, був не кабінет за скляною стіною, а самісінький центр фабричного цеху, щоб він усіх там бачив як на долоні. Ти не уявляєш, який шум там стояв: швейні машинки торохтять, нютувальня вистукує — сотні машин одночасно, а посеред усієї цієї величі — стіл, телефон і сам його величність. Власник рукавичної фабрики, а підлогу в цеху підмітав власноруч, особливо — біля закрійників, бо за розміром обрізків вираховував, хто завдає йому збитків. Я відразу сказав Сеймуру, щоб він послав це все під три чорти, але Сеймур не такий, як я. Він мав велику, щедру вдачу, і вся ця покидь його просто загнала. Невситимий татуньо, невиситимі жінки, та й та мала паскудниця доклалася — доця-душогубка. Душогубка Меррі. Колись він був справжньою брилою. І «Ньюарк Мейд» була його незаперечним, абсолютним успіхом. Скількох людей він так зачарував, що ті готові були голови покласти задля фабрики! Дуже винахідливий бізнесмен. Знав, як кроїти рукавиці, чудово укладав угоди. Мав знайомих із Сьомої авеню, котрі правували у світі моди. Модельєри ділилися з ним усім, що знали. Ось чому він завжди був попереду. В Нью-Йорку він безнастанно ходив по магазинах, цікавився справами у конкурентів, вишукував щось цікавеньке в чужій продукції, а навідуючись у магазини, щоразу придивлявся до шкіри, розтягував рукавичку — все-все робив достоту так, як вчив його старий. Зазвичай він займався продажами сам. Сам вів усі серйозні розрахунки. Жінки-закупниці шаленіли від Сеймура. Ну, ти й сам розумієш. Приїде, бувало, до Нью-Йорка і давай водити по ресторанах усіх цих єврейських лярв, од яких ти залежиш — вино там, обіди, —

ну, їм дах від нього і зносило. А як доходить до вечора, то вже не він їх, а вони його улещують. Перед кожним Різдвом прислалали брату квитки в театр і ящик віскі — не він їм, а вони йому. Він знав, як увійти в довіру, залишаючись самим собою. Дізнається, куди найбільше жертвує клієнт, дістане квиток на щорічний обід того фонду у «Вальдорф-Асторії», прийде туди, наче кінозірка, у смокінгу, — зробить там щедрю пожертву на лікування раку або м'язової дистрофії, чи на «Об'єднане єврейське звернення», на все — і от «Ньюарк Мейд» має нового замовника. Він знав, які кольори будуть у моді наступного сезону, подовшають чи покоротшають рукавички. Надійний і відповідальний трудяга. Пара неприємних страйків у шістдесятих, висока напруженість. Його працівники теж пішли на пікет, але побачили машину Сеймура, і ось уже швачки щодуху вибачаються, що вони в цей час тут, а не за машинками. До брата вони були лояльніші, ніж до своїх профспілок. Усі любили його, абсолютно порядного чоловіка, котрий міг би прожити життя без дурнуватою почуття провини. Займався б собі рукавичками і горя б не знав. Аж ні, сором, невпевненість і біль не полишали його до самої смерті. Брат не мучив себе нескінченними роздумами, якими люблять забивати собі голови люди, стаючи дорослими. У нього були інші методи пошуку сенсу буття. Я не хочу сказати, що він був занадто простий. Дехто вважав, що він простий, бо він був дуже добрий. Але Сеймур не був простаком. Простий не означає простакуватий. А цим душевним мукам просто знадобився час, щоб його наздогнати. Зле, коли такі речі наздоганяють тебе зарано, а ще гірше, коли це стається запізно. Ота бомба рознесла його життя на друзки. Справжньою жертвою вибуху був Сеймур.

— Що за бомба?

— Бомба нашої любові Меррі.

— Я не знаю, що таке «бомба нашої любові Меррі».

— Мередіт Левов. Сеймурова донька. «Римрокська підришня» — це дочка Сеймура. Старшокласниця, котра підірвала пошту і вбила лікаря. Дівчисько, яке виступило проти війни у В'єтнамі, вбивши з цією метою людину, яка о п'ятій ранку вкидала листа до поштової скриньки. А та людина виявилась

лікарем, який ішов до лікарні. Чарівне дитячко, — промовив Джеррі, і мені здалося, що він хоче вмістити у свої слова всю ту зневагу та ненависть, які відчуває до неї, але надто великі його почуття. — Затіяла війну під носом у Ліндона Джонсона, підірвавши поштове відділення в магазині. Містечко таке крихітне, що пошта містилася в магазині — просто віконце в кінці залу, два ряди абонентських скриньок, от і вся пошта. Купуєш марки там, де мило, порошки і всяка всячина. Старомодна Америка. Сеймур прийняв цю старожитність. А дочка не прийняла. Він вирвав дівчину з реальності, а вона її повернула. Брат гадав, що, забравши сім'ю до Олд-Римрока, він захистить її від життєвих складнощів, але дочка просто макнула його в гущу цих проблем. Вона примудрилася втиснути бомбу в поштове віконечко, але коли та бахнула, навернувся весь магазин. Разом із лікарем, який вкидав листа до скриньки. Бувай, стара добра Америко, привіт, реальний світе!

— Це якось пройшло повз мене. Я навіть не здогадувався.

— Шістдесят восьмий рік, тоді це ще сприймалося як дикість. Але люди вже змогли побачити, як виглядає божевілля. Всі ці публічні акції. Геть заборони! Влада безсила. Молодь казиться. Наганяє на всіх страху. Дорослі не знають, що з усім цим робити, вони просто розгублені. Це просто поодинчий акт? Чи назріває «революція»? Чи, може, це чиясь гра? Щось на взірєць «поліцейських і злодіїв»? Що в біса діється? Діти ставлять країну на вуха, і дорослим починає відбирати розум. Але Сеймур на це не повівся. Він був із тих, хто знає, чого хоче. Він розумів, щось десь пішло не так, але ідеї Хо Ші Міна не прийняв, на відміну від пухкої дорогої доці. Як батько, він був ліберал і добряк. Король-філософ повсякденного життя. Виховував її, дотримуючись тої думки, що в стосунках з дітьми слід бути раціональним. Усе дозволяється, все вибачається — і це її бісило. Люди не люблять визнавати, що їх дратують чужі діти, але з цією дитиною все було просто. Вона була самовдоволеною нікчемою — паскудна вдача, і то змалку. Послухай, в мене теж є діти, їх у мене хоч греблю гати, я знаю, що таке підліток. Самозакохана чорна діра, в яку влізе все. Але одна річ — роз'їстися, одна річ — відпустити довгі патли, одна річ — слухати свій рок-н-рол на всю котушку, та зовсім інша — перейти

межу і пожбурити бомбу. Такому злочину не може бути виправдання. Після бомби брат уже ні міг повернутися до звичного життя. Бомба його підкосила. Скінчилося його взірцеве існування. Вона домоглася свого. За це вони тримали зуб на нього — дочка та її гоп-компанія. Він так пишався своєю щасливою долею, і вони його за це ненавиділи. Якимось ми всі зібралися у них на День подяки: мамуня Двайр, Денні, молодший брат Дон із дружиною, всі Левови, наші діти — всі-всі, — і Сеймур підвівся, щоб виголосити тост: «Я не набожний, але коли я озираю цей стіл, то розумію, що на мене ллється якесь світло». Вони зі шкіри пнулися, щоб йому насолити. І таки насолити. З таким самим успіхом ця бомба могла бахнути в його вітальні. Понівечили вони його неймовірно. Страшенно. Він у житті не мав нагоди себе запитати: «Чому все саме так, а не інакше?» Та й чого б йому цим перейматися, коли завжди все було пречудово? Чому все саме так, а не інакше? Запитання без відповіді, але до того дня благословенний Сеймур навіть не знав, що існують такі запитання.

Чи вже доводилося Джеррі колись стільки говорити про брата і його життя? Мені не спадало на думку, що нелюдська рішучість, зібрана в цій дивній голові, взагалі не дозволяла йому розпорощуватись на всі ці проблеми. Зазвичай, чужа смерть не ослаблює зосередженості на собі — вона її посилює: «Ая? А якщо і зі мною таке трапиться?»

— Він виливав тобі душу?

— Один раз. Тільки один, — відказав Джеррі. — Ні, Сеймур прийняв це як є: сталося, то сталося. На нього можна було насідати й насідати, а він тільки більше напружував сили, — сказав гірко Джеррі. — Бідний сучий син, така його доля — носити тягарі та лайно розгрібати.

І коли він сказав це, я пригадав, як на полі Швед завжди спритно вилазив з-під купи гравців суперника, міцно стискаючи м'яч у руках, і яку шалену симпатію я відчував до нього в той далекий вечір, коли стояла пізня осінь і він змінив життя десятирічного хлопчиська, виокремивши мене з-поміж інших і ввівши до казкового світу Сеймура Левова — коли на мить мені здалося, що я поповнив лави сильних світу цього і вже ніщо

не зможе перегородити мені шлях, бо на мене одного впав промінь прихильності нашого бога. «Це, Коніку, тобі не баскетбол». Якою ж чарівливою була для мене простота цієї фрази! Він уселив у мене відчуття власної значущості. Тоді, у сорок третьому, я, хлопчисько, навіть помріяти не міг про це.

— Ніколи не здавався. Міг бути жорстким. Пригадуєш, ми були пацанами, а він обрав морську піхоту, щоб бити япошок? Атож, то був ще той морпіх. Тільки раз дав тріщину, у Флориді, — сказав Джеррі. — Просто вже забагато впало на нього. Приїхав із усім своїм сімейством, синами та другою місіс Левов, бундючною себелюбкою. Два роки тому. Пішли ми в ресторан на крабів. Усі дванадцять душ. Шум, гамір, діти бігають, сміються. Сеймур любив таке. Все красиве сімейство у зборі, життя, як має бути. Коли ж дійшло до пирога і кави, він устав і вийшов. Не було його довго, і я пішов на пошуки. Дивлюся, він у машині. Сидить і ридає. Аж труситься. Я таким його, скільки живу, не бачив. І каже мені: «Я так сумую за дочкою». Питаю: «Де вона?» Я знав, що він завжди в курсі, де його шибениця. Всі роки, поки вона ховалася, він мотався до неї. Думаю, вони частенько бачилися. А він мені: «Померла, Джеррі». Спочатку я йому не повірив. Усяке буває, думаю, може, хоче, щоб я просто не знав, де вона. І ще подумав, що він, мабуть, тільки-но з неюдесь бачився. Ну й ну, думаю, їздить до неї всюди, де б вона не була, і досі любить оцю душогубку як рідне дитя — душогубку, якій сороковник, і тих, кого вона вбила, вже не повернеш. Аж тут він впав мені на руки і давай ридати, а я стою і думаю: невже той клятий виродок і справді упокоївся? Якщо так, то чого він тут сирість розвів? Мав би хоч трохи лою в голові, то зрозумів би, що така дочка — це ні в тин ні в ворота. Якби хоч трохи петрав, то вже давно б її зрікся і забув, як звати. Вирвав би з серця, та й по всьому. Злобливе дівчисько, щоразу біснுவатише та біснуватише, а свою біснуватість прикриває благими намірами. Щоб я через неї отак побивався?! Ні, на таке мене не взяти. І я йому кажу: «Щось я не розумію, ти мені брешеш чи кажеш, як є? Якщо не брешеш і вона померла, то це найкраща новина, яку я міг почути. Ніхто інший тобі цього не скаже. Лише киватимуть і співчуватимуть. А я разом з тобою ріс. І не стану кривити душею.

Найкраще, що вона могла зробити задля тебе, це померти. Від тебе в ній нічого не було. Що вона мала до того, чим міг похвалитися ти? Чи хтось інший? Ти грав у м'яч, у тебе було поле для гри. Її ж там близько не було. Ані на полі, ані коло нього. Усе ясно як день. Де ти, а де вона, ця помилка природи без обмежень і гальм. Годі за нею побиватися! Двадцять п'ять років живеш із відкритою раною! Пожив — і доста! Так і звихнутися недовго. Ще трохи поживеш з цією раною — і все, тобі гаплик. Померла, кажеш? От і чудово. Не чіпляйся за неї. Бо інакше — гниття і все твоє життя коту під хвіст». Так я йому сказав. Думав, хоч так роззлоститься. А він тільки плакав. Не міг це все від себе відчепити. Я попередив, що його це доконає, і так воно й сталося, власне.

Джеррі сказав, як станеться, і так воно сталося. На думку Джеррі, Швед чудовий, інакше кажучи — пасивний, а ще інакше — вічно правильний; стриманий у поведженні з іншими, він тримає у кулаку свої емоції, ніколи не давав волі гніву. Якщо ти не вважаєш гнів чимось потрібним, то й зиску з нього — нуль. І за теорією Джеррі, у підсумку саме відмова від гніву і згубила його. От прояви він агресію, вона б точно зцілила його або очистила...

У мене склалося враження, що гнів і вміння керувати ним якраз і дозволяли Джеррі рухатися далі, не потерпаючи ні від невпевненості, ні від докорів сумління, зберігаючи вірність власним принципам. Ще один його вроджений дар — він жив, не озираючись на минуле. Не та він людина, щоб озиратися, подумав я. Пам'ять не залишає на ньому відбитків. Для нього будь-яке звернення до минулого — ностальгійна дурість, і навіть те, що Швед через двадцять п'ять років після вибуху оплакував ту дочку, яка була до вибуху, озираючись у минуле і горюючи безпорадно за всім, чого його позбавив вибух. Праведний гнів, скерований на дочку? Не маю сумніву, що це допомогло б. Безперечним є й те, що жодне почуття не підтримує життєвих сил так, як цей праведний гнів. Але з огляду на обставини, чи не було б це занадто — вимагати від Шведа, щоб він переступив ті межі, в яких був самим собою і тільки собою? Мабуть, люди все життя вимагали від нього цього; мовляв, коли ти той міфічний герой Швед, які можуть бути обмеження! Щось схоже було і зі мною «У Вінсента»:

я по-дитячому сподівався, що на мене зійде благодать, а натомість зустрівся із цілком звичною повсякденністю. Коли тебе приймають за бога, то платиш за це тим, що твої шанувальники весь час перебувають у полоні химерних уявлень про тебе.

— Ти знав, яка була «фатальна пристрасть» Сеймура? Фатальна пристрасть до своїх зобов'язань, — сказав Джеррі. — Відповідальність — це було для нього все. Він міг би грати в бейсбол де завгодно, але пішов до Упсали, бо татусь хотів, щоб син був ближче до дому. «Гіганти» пропонували йому контракт у лізі АА, він міг в один прекрасний день зіграти з Віллі Мейсом, а натомість пішов на Централ-авеню у «Ньюарк Мейд». Для початку батько кинув його на дубильню. Півроку він пропрацював у чинбарні на Фрелінгюйсен-авеню. Шість днів на тиждень ти встаєш о п'ятій ранку. Ти ж не забув ще, що таке дубильня? Це суша клоака. Пригадуєш, як інколи бувало серед літа? Дмухне сильніший вітерець зі сходу — усі дубильні пахощі витають над Віквейським парком, і дикий сморід накриває весь куток. Сеймур, сильний, як бик, розібрався з дубильнею, але далі татуньо на півроку садить його за швейну машинку — і той хоч би писнув. Просто взяв та й освоїв цю довбану техніку. Дай йому заготовки — і він пошле рукавичку краще за будь-яку швачку, ще й удвічі скоріше. За нього вийшла б заміж будь-яка красуня, аби він захотів. А він бере й одружується з прекра-а-асною міс Двайр. Шкода, що ти їх не бачив. Кайфова парочка. Вертаються в Америку з-за кордону — від усмішок аж світяться. Вона — колишня католичка, він — колишній єврей, їдуть в Олд-Римрок будувати сімейний затишок і плекати щасливих нащадків — як же без цього! І в них з'являється на світ ота бісова душогубка.

— А що не так із міс Двайр?

— Хай би де вони жили, жоден дім їй не підходив. Скільки грошей на рахунку не мав би, їй все мало. Хочеш розвести племінних корівок? Будь ласка, ось тобі корівки. Ні, не те. Хочеш зайнятися розплідником дерев? Будь ласка, але знову не те. Тоді повіз її у Швейцарію до найкращих у світі пластичних хірургів — підтягнути лице. Бабі до п'ятдесяти — як до місяця пішки, але хоче підтяжку, і край, тож пакують валізи і летять до Женеві,

до того чувака, який оперував принцесу Грейс. Та краще б він усе життя програв у свій бейсбол. Трахав офіціанток з Фенікса і грав першого бейсмена в «Мад-хенс». Довбана доця! Знаєш, вона заїкалася. І щоб одним махом з усіма поквитатися за своє заїкання, шандархнула бомбу. По яких логопедах він її не водив! Вони облазили всі клініки, всіх психотерапевтів... Та що б він не робив, їй було мало. І яка віддяка? Бу-бух! Чому це дівчисько ненавидить рідного батька? Цього чудового батька, по-справжньому чудового! Вродливого, доброго, щедрого, який живе лише заради них, заради своєї сім'ї, — от за що вона його так? Наш безглуздий татуньо породив на світ такого блискучого батька, а від нього з'явилось воно — це так було задумано? Хтось пояснить мені, що це було? Така закладена природою потреба розбрату? Це через неї вона покинула Сеймура Левова і чкурнула до Че Гевари? Ні, ні! Що ж це тоді за отрута була, що викинула цього бідаку за рамки життя і протримала там аж до смерті? Він на своє, своє власне життя мав дивитися збоку. Він усе життя поклав на те, аби подужати цей жах. І що? Як міг великий, добрий і приємний дурник на подобу мого братика протистояти бомбі? Одного дня життя почало з нього насміхатися і вже ніколи не вгамовувалося.

Більше ми цієї теми не торкалися, обмежившись тим, що встиг наговорити Джеррі (якби я захотів дізнатись більше, то мусив би щось вигадувати), бо тут до нас підійшла невисока сива дама в коричневому брючному костюмі, і Джеррі, від природи не здатний більше п'яти секунд терпіти ситуацію, коли не він володіє увагою співрозмовника, жартівливо відсалютував мені та зник, а коли я пізніше намагався знайти його, мені сказали, що він мусив їхати, щоб устигнути на літак з Ньюарка в Майамі.

Коли я вже написав про його брата — на що в мене пішло кілька наступних місяців: міркував про Шведа по шість, вісім, інколи по десять годин поспіль, міняв свою самотність на його, вселявся у його особистість, геть не таку, як моя, розчинявся у ньому, вдень і вночі намагався розібратися в цьому чоловікові, в його видимій ясності, чистоті й невибагливості; відстежував його падіння; з плином часу робив із нього найважливішу особистість

мого життя — і якраз перед тим, як я почав міняти героям імена і заретушовувати найпомітніші риси, з-за яких визирав прототип, у мене виникло зазвичай притаманне аматорам бажання послати Джеррі примірник рукопису і поцікавитись його думкою. Я придумав це бажання: майже сорок років я писав і видавався й добре знав, що такі речі слід душити в зародку. «Це зовсім не мій брат, — сказав би Джеррі. — Зовсім не схожий. Той не подумав би такого, не сказав би так», і т. д., і т. п. Так, на той час до Джеррі вже, напевно, повернулась об'єктивність, якої не було одразу після похорону, а разом з нею — і колишня в'їдливість, через яку перед ним тремтіла вся лікарня, бо він ніколи не помилявся. А ще, на відміну від більшості людей, чиї близькі стають моделями для малювання, Джеррі Левов, гадаю, не так обурився б, як порадів із моєї невдалої спроби осягнути Шведову трагедію та вже вкотре лишився б задоволений своєю проникністю.

Можлива була б і така картина: Джеррі з насмішкою гортає мій рукопис і методично, пункт за пунктом, розбиває мене вщент. Словом, нічого доброго. «Дружина зовсім не така, як тут, доця зовсім не та, і навіть з батьком накрутив. Я вже мовчу, яким ти показав мене. Але дати такого маху з батьком — це занадто. Чоловіче, Лу Левов був ще той грубіян! А в тебе якийсь хлопчик-горобчик. Він у тебе всіх зачаровує, всіх прощає. Понад нами висіло не те, що ти тут змалював, це небо і земля. То був меч. Коли гнівався, він один був закон і порядок. Ні, зовсім не схожий... ось тут, наприклад, ти наділяєш мого брата тонким розумом, чутливістю. Цей пацан свідомо реагує на свою втрату. А мій брат мав серйозні когнітивні проблеми і все сприймав не так, як воно було. Ти приписуєш йому думки, яких він зроду-віку не мав. Божечки, навіть коханку придумав! Це вже нікуди не годиться, Натє! Пальцем у небо. Ну як такий серйозний мислитель міг понавгадувати такої бридні?

Що ж, якби реакція Джеррі була такою, то я б не дуже й сперечався. Я з'їздив до Ньюарка і знайшов закинуту будівлю «Ньюарк Мейд» на пустищі в кінці Централ-авеню. Відвідав віквейкські квартали, побачив їхній дім, уже сильно облуплений, навідався на Кір-авеню, але вирішив не виходити з машини біля гаража, де

Швед узимку відпрацьовував удар. На східцях сиділо троє чорних хлопців і з цікавістю розглядали машину, в якій сидів я.

— Тут жив мій друг, — пояснив я. Вони мовчали, і я додав: — Давно, у сорокових.

А потім я забрався. Поїхав у Моррістаун, щоб побачити школу, де вчилася у старших класах Меррі, а тоді на захід, в Олд-Римрок, де й знайшов на Аркадія-Гілл-роуд велику кам'яницю, де колись мешкала щаслива молода сім'я Сеймура Левова. Згодом, у місті, я випив філіжанку кави в новій крамниці Макферсона, що замінила собою заклад Гемліна, чие поштове відділення підірвала тінейджерка Левов, аби «показати Америці, що таке справжня війна». З'їздив до містечка Елізабет, де народилася й росла прекрасна Шведова дружина Дон, прогулявся гарним житловим районом Елмора; побував у церкві Святої Женев'єви, до якої ходила її сім'я, а відтак рушив на схід, до старого порту на річці Елізабет, де в шістдесятих роках кубинські емігранти та їхні нащадки остаточно замінили вихідців з Ірландії та їхніх нащадків. Я навіть зміг дістатись офісу Американського конкурсу краси в Нью-Джерсі й роздобути там глянсове фото двадцятидворічної Мері Дон Двайр, яка в травні 1949-го здобула корону «Міс Нью-Джерсі». Знайшов ще одне її фото, у тижневику округу Морріс за 1961 рік: вона стоїть у себе вдома перед каміном, у водолазці, спідниці, блейзері, а знизу підпис: «Місис Левов, Міс Нью-Джерсі в 1949 році, обожнює свій дім, збудований 170 років тому, та вважає, що він утілює всі цінності її родини». У громадській бібліотеці Ньюарка я переглянув мікрофільми спортивних сторінок «Ньюарк ньюс» (газети, що проіснувала до 1972 року), шукаючи турнірні таблиці та звіти про ігри, в яких Швед блискуче відстоював честь Віквейської старшої школи (яка в 1995 році ще працювала) та коледжу Упсали (до 1995 року вже був розформований). Уперше за п'ятдесят років я перечитав книжки Джона Тюніса про бейсбол і якийсь час навіть розмірковував, чи не назвати книжку про Шведа «Малий з Кір-авеню», відсилаючи до повісті Тюніса про хлопця-сироту з коннектикутського Томкінсвілля, що виступав у вищій лізі, але мав одну ваду: «трохи більше, ніж треба, опускав праве плече, від

чого м'яч летів зависоко». Вада була єдина, однак вистачило і її, щоб вищі сили знищили спортсмена.

І все ж, попри ці та ще інші мої намагання дізнатися більше про Шведа і його світ, я був готовий визнати, що мій Швед не є справжнім Шведом. Так, мені доводилося мати справу лише з його слідами; так, я не писав про те, ким він був для Джеррі, і на моєму портреті нема тих його рис, яких я чи не знав, чи й не хотів би знати; так, на сторінках моєї книжки сутність Шведа геть не та, що в реальному житті. Але чи означало це, що я створив істоту, фантастичну від початку до кінця, цілковито позбавлену неповторної індивідуальності реального створіння? Чи означало це, що моє бачення Шведа — більша хиба, ніж уявлення Джеррі про нього (яке він сам нізачо й ніколи не визнав би хибою)? Чи означало це, що Швед і його сім'я схожі на себе менше, аніж їхні образи, збережені в голові у Джеррі? Хто мені скаже? Чи може хтось узагалі це знати? Коли йдеться про те, щоб висвітлити Шведову герметичність, зрозуміти схожих на нього правильних хлопців, яких усі люблять, які мешкають серед нас, хто більше, хто менше виділяючись на загальному тлі, то, як на мене, ще не факт, що здогади одних будуть точніші, аніж міркування інших.

— Ти мене не пам'ятаєш, правда? — запитала та жінка, яка сполохала Джеррі.

Тепло всміхаючись, вона взяла мене за руки. Коротка стрижка, що увінчувала царствену, гарно окреслену голову, велику і сильну, яка кутастим силуетом навівала думки про античні зображення римських владарів. І хоча її лоб та вилиці були немов списані різцем гравірувальника, шкіра під рожевим макіяжем морщилася тільки біля губ, з яких за неповні шість годин цілунків стерлася майже вся помада. А на загал її обличчя було майже по-дівочому ніжним: можливо, їй дісталися не всі призначені жінкам випробування.

— Тільки на бейджик не дивись! То хто я?

— Скажи сама, — здався я.

— Джойс. Джой Гелперн. Я мала рожевий светр з ангори. Раніше він належав моїй двоюрідній сестрі Естель. Вона була

на три класи старша за нас. Її, Натане, вже немає. Лежить у землі. Моя гарна сестричка, яка курила і зустрічалася зі старшими хлопами. У старших класах крутила з хлопцем, який голився двічі на день. У її батьків був магазин білизни й суконь на Ченселлор-авеню. «Гроссман». Там працювала моя мати. Яюсь ми класно покаталися на возі сина. Хочеш вір, хочеш не вір, але це була я, Джой Гелперн.

Джой — мала жвава дівчина з рудуватими кучерями та веснянками на круглому обличчі. Її спокусливі округлості відзначив і дебелий червононосий містер Роско — наш учитель іспанської, і коли Джой приходила у светрі, одразу викликав її до дошки та змушував навстоячки відповідати урок. «Ямочки», — називав він її. Аж не віриться, що дозволяли собі люди в ті часи, коли ти й у думках не допускав чогось подібного.

Через асоціації, що викликали ці слова, мене продовжувала мучити статура Джой — анітрохи не менше, ніж містера Роско, — ще довго після того, як я востаннє бачив її, коли вона підстрибуючи неслася до школи вище по Ченселлор-авеню, у смішних розтоптаних калошах, найімовірніше, успадкованих від старшого брата, який з них уже виріс, як вродлива кузина — з ангорського светра. Щоразу, коли — просто так, без конкретних причин — у пам'яті спливали знамениті рядки Джона Кітса, я неодмінно згадував оту їзду на сіні та те, як я відчував своїм тілом її пухеньку повноту, її чудову пружність, які мій чутливий хлопчачий радар уловлював навіть через цупку тканину куртки. Вірш Кітса називався «Про смуток», і ось ці рядки: «...хто гроно радості пружніш притисне й розчавить об чутливе піднебіння...»

— Я пам'ятаю ту поїздку, Джой Гелперн. Чому ти не була тоді трішки люб'язніша?!

— А зараз я як Спенсер Трейсі, — сказала вона, засміявшись. — Не така перелякана, та вже пізно. Тоді я була соромлива — зараз ні. Старість, Натане, — вигукнула вона, і ми обнялися. — Старість, старість — як це все незвично! Ти хотів помацати мене за груди.

— Хотів — не те слово...

— Еге ж, — обізвалася Джой. — Тоді вони були ще молоденькі.

— Тобі було чотирнадцять, їм — рік.

— Між нами завжди різниця в тринадцять років. Тоді я була на тринадцять років старша за них, а тепер уже вони десь років на тринадцять старші за мене. Але ж ми з тобою цілувались, правда, любий?

— Цілувались, цілувались й цілувались.

— Я тренувалася. Цілий день тренувалася цілуватись.

— На кому?

— На своїх пальцях. Та, мабуть, слід було дозволити тобі розстебнути ліфчик. Якщо маєш бажання, розстібни його зараз.

— Боюся, мені забракне сили, щоб розстебнути ліфчик перед усім класом.

— Ото сюрприз! Щойно я дозріла, розумієш, а Натан уже виріс.

Ми жартували, міцно обійнявшись і закинувши голови, щоб краще роздивитись, як змінилися наші обличчя, фігури, як трансформувало нас прожите півстоліття.

Так, всепоглинаючий потяг тіла до тіла, що зберігається до самого кінця, можливо (я запідозрив це ще тоді, на сіні), є найсерйознішою річчю в житті. Тіло, якого людина не збудеться, хай би як намагалася, від якого не звільниться, поки не стрінеться зі смертю. Раніше, дивлячись на Алана Майзнера, я бачив його батька, а зараз бачив матір Джой — дебелу швачку зі скачаними до колін панчохами, що сиділа в підсобці гроссманівської крамниці-ательє на Ченселлор-авеню... Та думки мої були зайняті Шведом: я думав про нього і про тиранічну владу його тіла над ним — міцним, яскравим і самотнім Шведом, який так і не досягнув маленьких хитрощів життя, не захотів пройтися по життю зірковим хлопчиком і знаменитим першим бейсменом, обравши шлях серйозної людини, яка ставить чиїсь інтереси вище за свої, відмовившись від ампула великої дитини, впевненої, що цей безмежний, величезний світ був створений лише для її задоволення. Він хотів би народитись чимось більшим, ніж бути тілесною досконалістю. Ніби одній людині мало цього дару! Швед волів мати те, що вважалося вищим покликанням, і, на великий жаль, він знайшов його. Тягар відповідальності, що покладався на героя школи, переслідував його все життя. *Noblesse oblige*. Рецепт

простий: ти герой — тож, будь ласка, поведься, як личить герою. Треба бути скромним, треба бути поблажливим, треба бути поштивим, треба бути чуйним... І пішло-поїхало: ці героїчно ідеалістичні маневри, це стратегічне, дивне духовне бажання залишатись оплотом пошани і моральних зобов'язань — через війну, через усі невизначеності, породжені війною, через те, з якою силою емоційна спільнота, чиї кохані сини були за тридев'ять земель і дивилися власній смерті в обличчя, потяглася до цього худорлявого, м'язистого та суворого хлопця, котрий мав особливий дар ловити все — що б перед ним не кинули, і хто б це не зробив. Усе це почалося для Шведа — а хіба не так воно все починається? — з одного недолугого збігу обставин.

І закінчилось іншим збігом обставин. Бомбою.

Коли ми зустрічались «У Вінсента», гадаю, він тому стільки торочив про успіхи своїх синів, що думав: я знаю про бомбу, про його дочку — римрокську підривніцю, і через те, як багато хто інший, дивлюся на нього з підозрою. Така сенсаційна подія, тим паче, у його житті... і хоч минуло вже двадцять сім років, хіба б він допустив, що хтось це міг забути? Можливо, цим і можна пояснити, чому він не міг зупинити, якби навіть хотів, безкінечне вихваляння мирними здобутками Кріса, Стіва та Кента. Можливо, це було показником того, про що він хоче говорити в першу чергу. Бідою, що випала на долю близьких батькові людей, була дочка — це вона була бідою, що звалилася на їхні голови. Ось чому він запросив мене на ту розмову — обговорити *це*, допомогти йому написати про *це*. А я нічого не второпав — я, гордий з того, що ніколи не бував наївним, повівся набагато наївніше, ніж мій співрозмовник. Ось що повинен був би розповісти Швед під час зустрічі «У Вінсента», коли я подумки затаврував його як поверхового: підняти завісу над своїм прихованим і непізнаваним внутрішнім життям, повідати свою історію — трагічну, жахливу, повз яку не пройдеш не помітивши; сповідь душі перед прощанням з друзями — а я все прогавав.

Батько був тільки ширмою. Темою, яка рвалася з нього, була дочка. Наскільки добре він це усвідомлював? Дуже добре. Він усвідомлював усе — і тут я також помилявся. Проблеми

з усвідомленням були в мене. Він знав, що помирає, і весь той жах, який він мусив витримати, який він за прожиті роки почасти вигнав зі свідомості, а почасти — здолав, так от, цей жах повернувся до нього ще більшим, ніж був коли-небудь. Швед, як міг, старався його прогнати: нова дружина, нові діти — трійко чудових хлопців. У 1985 році, коли я бачив його з малим Крісом на «Ші-стадіум», він мав вигляд людини, котра цілком подолала цей жах. Упавши, Швед підвівся і зробив новий захід: другий шлюб, другий ривок до повноцінного життя, підпорядкованого здоровому глузду й обмеженого загальноприйнятими рамками — нова конвенція, що визначає все, велике і мале, та створює бар'єри для всього, що виходить за рамки. Повторне намагання стати звичайним вірним чоловіком і хорошим батьком, обіцянка знову бути відданим усталеним правилам і традиціям, що є основою сімейного ладу. Він мав талант до цього, мав те, що дозволяло уникати будь-чого безладного, будь-чого незвичного, будь-чого недоладного, будь-чого такого, що важко оцінити або осягнути. І все ж навіть Швед, щасливий власник повного комплекту для монументальної пересічності, не зміг отак просто взяти і вирвати дівчисько з пам'яті, як радив йому «термінатор» Джеррі, не міг пройти весь шлях і повністю звільнитись від навіженої одержимості, батьківської відповідальності, надокучливої любові до блудної дочки, відкинути найменший натяк на ту дівчину й на те минуле, навік позбутись того істеричного: «моє дитя!» Якби він тільки зміг втопити в небутті цей образ! Але навіть такій постаті, як Швед, це було не під силу.

З усіх уроків, які може дати життя, він осягнув найважчий: життя не має сенсу. І коли це стається, щастя вже не буває спонтанним. Воно стає штучним, але навіть тоді дістається ціною свавільного відчуження і від себе самого, і від свого минулого. З усіх поглядів приємний чоловік, котрий легко та безболісно розв'язує конфлікти і знімає суперечності, ставний колишній спортсмен, меткий і винахідливий у будь-якій борні з суперником, який грає за правилами, раптом стикається із суперником, який не визнає ніяких правил — зі злом, яке не викорениш із людини, — і це стає його кінцем. Він, чия природна шляхетність

бути тим, ким є, надто багато пережила, щоб знову дозволити собі оту наївну цілісність. Ніколи більше Швед не радітиме життю так довірливо, як це робив колишній Швед, котрого він — задля другої дружини і трьох їхніх синів, задля їхньої наївної цілісності — нещадно продовжує удавати. Він стоїчно намагається приборкати свій жах. Він вчиться жити під машкарою. Експеримент на витривалість упродовж з життя. Спектакль на руїнах. Швед Левов веде подвійне життя.

І зараз він помирає, а те, що тримало його здатність до подвійного життя, більше не в змозі тримати, і жах, утоплений у пам'яті наполовину, на дві третини, а подеколи і на дев'ять десятих, отримав нове дихання і знову вигулькнув на поверхню, попри всі титанічні зусилля зі створення другої сім'ї та виховання прекрасних синів; в останні місяці, коли він догоряв од раку, цей жах ожив, розрісся до таких величин, яких ще ніколи не мав; думки про неї — первістку, яка все перекреслила, — стають нестерпними; і однієї ночі, коли він крутиться в ліжку й ніяк не засне, а всі намагання опанувати думки, що розбігаються, виявляються марними, він, виснажений болем, думає: «У мого брата був однокласник, і він став письменником, то, може, розказати йому?..» Ну гаразд, розповість, і що далі? Про це він і гадки не мав. «Напишу йому листа. Я знаю, що він пише про батьків, про синів, тож напишу йому про батька — може, вигорить? Може, відгукнеться?» Приманка, на яку я мав клюнути. І я клюнув, бо це був не хтось, а Швед. Тут не треба ніяких приманок. Бо він і є приманкою.

Так, справи тільки погіршали, і він подумав: «Якби я розповів усе людині професійній...», але зустріч зі мною закінчилася пшиком. Саме тоді, коли вся моя увага була до його послуг, вона йому не знадобилася. Швед передумав. І був правий. Це ж не моє життя. Що це йому давало? Нічогосінько. Ось ти збираєшся до когось і міркуєш: «Я йому розповім». Але навіщо? Перша думка: розповіси — полегшиш душу. А потім ходиш як облупований. Душу вилити вилив, і якщо насправді все так страшно і трагічно, то замість полегші відчуваєш погіршення: душевний ексгібіціонізм, неминучий при сповіді, тільки посилює твої

страждання. І Швед це розумів. У ньому й близько не було того простакуватого спортсмена, якого зліпила моя послужлива уява, і він завиграшки змикитив, що до чого. Зрозумів, що зустріч із письменником не принесе йому полегші. Переді мною Швед не став би плакати, як тоді перед Джеррі. Я ж йому не рідний брат. Стороння людина, і він, зустрівшись зі мною, це зрозумів. Тож і балакав лише про хлопців, а потім забрався додому. Історія пропала, оповідач помер. А я лишився з облизнем. З усіх людей він звернувся до мене, і він усе розумів, а я тільки гав ловив.

Напевне, Кріс, Стів, Кент і їхня мати знаходяться в римрокському домі, а з ними, може, й місіс Левов — старенька матір Шведа. Їй уже десь років дев'яносто. І в свої дев'яносто вона оплакує смерть улюбленого Сеймура. А дочка Мередіт, Меррі... на похороні, судячи з усього, її не було: шафоподібний рідний дядечко, що й духу її не терпів, міг би помститися і здати її копам. Та коли Джеррі поїхав, вона могла покинути свій сховок і долучитися до жалоби, скажімо, приїхавши до Олд-Римрока під чужою личиною, і там, на пару зі зведенюками, мачухою та бабусею Левов, донесхочу оплакувати батькову смерть... Хоча ні, вона теж була мертва. Якщо Швед казав Джеррі правду, дочка померла, будучи в бігах: може, хтось порішив її в безіменному сховку, а може, сама звела порахунки з життям. Тут що завгодно могло статися, хоча саме те *що завгодно* і не мало статися, принаймні зі Шведом.

Жорстокість самого факту знищення цієї незнищенної людини. Те, що сталося зі Шведом Левовим, геть не нагадує долю Малого з Томкінсвілля. Навіть у дитинстві ми здогадувалися, що з ним не все так просто, як здається, і що тут не обійшлося без якоїсь містики, та хто міг уявити, що його життя розлетиться на друзки, і то в такий жахливий спосіб? Від комети американського хаосу відколовся уламок, упав на Олд-Римрок і вцілів точно у Шведа. Його ставна зовнішність, його неймовірна життєздатність, його слава й наша віра у те, що він — герой, а отже, вільний од усіх терзань і сумнівів, — усі ці прикметні атрибути мужності лише спровокували політичне вбивство, і це все змушує

ставити Шведа в один ряд не з самовідданим Малоюком з Томкінсвілля, якого змалював Джон Тьоніс, а з Кеннеді — Джоном Ф. Кеннеді, — іншим улюбленцем фортуни, старшим за Шведа на якихось десять років, блискучим уособленням Америки, вбитим у сорок з гаком літ, за п'ять років до того, як Шведова дочка, на варварський копил бунтуючи проти війни, що її вели Кеннеді та Джонсон, знищила батькове життя. Так, подумав я, звичайно. Він — це наш Кеннеді.

Тим часом Джой розповідала мені про своє життя, про речі, яких я, простакуватий хлопчисько, навіть не уявляв, шукаючи по окрузі нових переживань і вражень; Джой підкидала в киплячий казанок спогадів під назвою «зустріч випускників» нові факти, про які ніхто досі не знав (і не мав знати в ті дні, коли всі наші балачки про себе залишалися сама невинність). Джой повідала, як помер її батько від серцевого нападу, коли їй було дев'ять, і вони тоді жили в Брукліні; як вона, мама і Гарольд — її старший брат — перебралися до Ньюарка і притулилися при одіжному магазині Гроссманів; як жили на горищі магазину, як вона з матір'ю спала на двоспальному ліжку, що стояло в їхній єдиній великій кімнаті, а Гарольд — на кухонному дивані, який щовечора він розстеляв, а вранці застеляв, аби вони могли поспіяти перед школою. Вона запитала, чи я пам'ятаю Гарольда — фармацевта, а тепер пенсіонера, що живе у Скоч-Плейнс, і додала, що тиждень тому їздила на цвинтар у Брукліні на батькову могилу. І сказала, що їздить туди раз на місяць, і їй самій аж дивно, як багато важить для неї той цвинтар.

— А що ти робиш на цвинтарі?

— Говорю з ним, як оце зараз із тобою, — відказала Джой. — Мені в десять років не було так сумно, як тепер. Тоді мене дивувало, що люди мають по двоє батьків. Здавалося, що найкраща сім'я — це сім'я, що складається з трьох чоловік.

— Ну й ну, — сказав я. Ми обійнялись і погойдувались під пісню, якою завершував вечір «чоловік-оркестр»: «Мрі-і-ій всюди й повсякчас... мрі-і-ій звабний блиск не згас...» — А я зовсім нічого не знав, коли ми в жовтні сорок восьмого беркицькались у тому сіні.

— Я їй не хотіла, щоб ти знав. І не хотіла, щоб знав ще хтось. Не хотіла, щоб знали, що Гарольд ночує на кухні. Тому їй не дала розстебнути ліфчик. Не хотіла, щоб ти став моїм хлопцем, бував у нас і бачив, де тулиться брат. Так що причина не в тобі, милий мій.

— Ну, мені від твоїх слів аж відлягло! Шкода тільки, що ти не сказала цього раніше.

— Таки шкода, — погодилася Джой, і ми спочатку засміялися, а потім раптом Джой розплакалася, можливо, через ту трикляту «Мрі-і-ій», під яку ми колись танцювали, приглушивши світло, в чиємусь підвалі — у ті часи, коли Джо Стаффорд ще співав у «Пайд пайперс» і вони виконували пісню так, як і мали виконувати: невишукано гармонійно і чуттєво, з модним у сорокових завмираючим ритмом, який перебивав тонкий, глухий звук ксилофона; а може, через те що Алан Майзнер став республіканцем, а Берт Бергман, другий бейсмен, покинув цей світ, а Айра Познер, замість пуцувати чужі туфлі біля газетного кіоску під Ессекським окружним судом, утік із сімейки, вартої пера Достоєвського, і став психотерапевтом; а може, тому що Джуліус Пінкус потерпає від тремору, спричиненого ліками, які він мусить приймати, щоб організм не відторгнув пересажену нирку, що дісталася йому від чотирнадцятирічної дівчинки, завдяки якій він і живе, їй тому, що Менді Гурлік досі лишився сексуальним сімнадцятирічним парубійком, та ще тому, що Гарольд, її брат, десять років тулився на кухні, а Шріммер одружився з жінкою, котра заледве не вдвічі молодша за нього, їй тіло її не викликає у нього бажання вкоротити собі віку, хоча він змушений розжовувати їй усе, що стосується минулого; а може, тому що я один з усіх так і лишився без дітей та без онуків — без «усього такого», як казав Мінскоу; а може, тому що після стількох літ розлуки зустріч людей, геть чужих одне одному, затягнулася, і в мені заворушилися неслухняні емоції, і я знову почав згадувати Шведа, думати про ту скандальну славу, яку накликала на нього та його сім'ю зловмисниця-дочка в роки в'єтнамської війни. Людину, яка не знала за собою огріхів, зненацька перекинули в кошмар самокопання. І все, що було в житті нормального,

перекреслило вбивство. Усі невеличкі проблеми, неминучі в будь-якій родині, роздуті цією надзвичайною подією до страхінних розмірів і не допускають навіть гадки про замирення. Жирний хрест на заповітному американському майбутньому, яке неминуче прийшло б на зміну здоровому американському минулому: кожне наступне покоління розпізнавало обмеженість попередників, набиралося розуму й робило крок уперед — подалі від містечкової зашкарублості, ближче до розмаїття прав, які дарувала Америка, до образу ідеального громадянина, який відмовився від єврейських манер і звичаїв, звільнився від доамериканських страхів і допотопних упереджень та маній, що обмежували, — аби жити, вже ні перед ким не вибачаючись, як рівня серед рівні.

А далі — утрата дочки, представниці четвертого американського покоління Левових. Подалася навіть дочка, котра мала стати досконалою подобою його самого, як він сам колись став покращеним образом батька, а той — удосконаленою копією свого батька... Вічно всім невдоволена злюка, яка чхати хотіла на продовження успішної династії Левових, і цим вибила його з ніші, мов якого заблуду; це після її відмашки пішло переміщення Шведа в зовсім іншу Америку; його дочка і те десятиріччя рознесли на друзки всі утопійні Шведові уявлення, американська пошесть просочилася у Шведову твердиню й заразила там усіх; дочка, котра виперла його з омріяної американської пасторалі в дійсність, де все навпаки, де верховодили вороги пасторалі, де правували шаленство, лють і відчай протилежної реальності — у той споконвічний нескінченний вир, з якого й постала Америка.

Старі міжпоколінські системи відносин, прийнятні в колишніх країнах, де кожен знав свою роль і діяв чітко за правилами, акумуляція нового досвіду — щось давалося краще, щось гірше, — яким просочувалися всі ми, ритуал постіммігрантської борні за успіх, що часом набувала патологічних форм, — усе це відбувалось не де-небудь, а тут, у стінах твердині неперевершеного у своїй звичайності Шведа, фермера-джентльмена. Того, чії карти віщували зовсім інший хід подій. Того, хто зовсім не був

підготовлений до удару, якого зазнав. Як же міг він, при всіх своїх відкаліброваних уявленнях про доброчесність, як і звідки він міг знати, що ставки у грі «життя за правилами» аж такі високі? Він, власне, і «життя за правилами» обрав інтуїтивно, знижуючи ставки. Красуня дружина. Дім повна чаша. Бізнес, де він як риба у воді. Стосунки з батьком, підперті його дипломатичністю. Він і справді створив собі якусь подобу раю. Так і живуть успішні люди. Вони — чудові громадяни. Вони — пестунчики долі. Живуть, не забуваючи прославляти її. Бог усміхається їм зі своїх небес. З'являються проблеми — вони їх розв'язують. І раптом усе перекидається сторч головою, і неможливе перетворюється на можливе. Ніхто вже не всміхається тобі з небес. І хто тепер у змозі з цим упоратись? Такі люди не готові до поганого життя, що вже казати про речі, абсолютно нестерпні? Але як можна бути готовим до всього нестерпного, що може трапитися в житті? Чи може бути хтось готовий до трагедії та безмежних страждань? Аж ніяк. Трагедія людини, не готової до трагедії, — це трагедія кожного.

Він весь час намагався дивитись на своє життя немовби збоку. І справою всього його життя було сховати це. Але ж як він зробив би це?

Раніше не було причин питати: «Чому все так, як є?» Навіщо хвилюватися, коли в нього все було пречудово? Чому все так, як є? — на це запитання ми не маємо відповіді. До того дня Швед жив так безтурботно, що й не підозрював про саме існування таких запитань.

Після кипучих пристрастей, коли ми воскресали ті піввікової давнини невинні почуття, що панували в класі, — коли сотня пристарків, об'єднавши зусилля, нещадно намагалась відкрити стрілки на годину, коли пройдений час не викликав жалю, бо ще не було почуття безповоротності, — я, відчуваючи, як пообідне піднесення пішло врешті на спад, замислився: яких таких думок не міг уникнути Швед аж до самої смерті; як він став іграшкою в руках історії? Історія, історія Америки — все те, що вичитуєш у книжках і проходиш у школі, — накрила тихий Олд-Римрок, що дрімав десь у нетрях Нью-Джерсі, провінцію, де

не було нічого серйозного аж відтоді, коли армія Вашингтона двічі зимувала на прилеглому до Моррістауна нагір'ї? Історія, котра не баламутила життя тутешніх мешканців аж від часів Війни за незалежність, знову приплелася до усамітнених пагорбів і, начхавши на будь-яку правдоподібність, з усією властивою їй прогнозованою непередбаченістю зворохобила розмірене життя Сеймура Левова, не залишивши каменя на камені. Люди уявляють історію як щось напрочуд тривке, хоча насправді будь-яка історія — штука дуже стрімка.

Старанно погойдуючись із Джой під цю застарілу мелодію, я віддався думкам про те, що ж так спотворило долю віквейської знаменитості ще тоді, коли ця музика та її ніжні вмовляння так відповідали нашій суті, коли Швед, його оточення, його місто, його країна — все це буяло пишним цвітом, досягнувши свого піку, впевненості у майбутньому, коли всі ми з радістю всотували в себе всі ілюзії, породжувані сподіваннями. Знову міцно стиснувши в обіймах Джой Гелперн, яка тихенько плакала, під звуки допотопної мелодії, що намагалася розважити старі, по шістдесят із гаком, душі — «Мрі-і-ій, пам'ять живе...», — я звів Шведа на п'єдестал. Того вечора «У Вінсента» він мав тисячу причин, які не дозволяли йому просити мене зробити це. І хтозна, може, він і не збирався ні про що просити. Не факт, що він узагалі збирався підрядити мене на створення історії про себе. Це радше я збирався підрядитися — інших причин не бачу.

Так, це тобі не баскетбол.

Тоді, коли я був хлопчиськом, він пробудив у мені, як і в сотнях інших хлопців, найсильніше бажання — бути іншим, а не собою. Але бажання обрядитися в тогу чужої слави, будь ти хлопчисько чи дорослий, — річ, далека від здійснення, і неприйнятна з психологічних міркувань, якщо ти не письменник, а коли ти письменник, то з міркувань естетичних. Проте злитися зі своїм героєм у мить його падіння — пустити в себе життя свого героя, коли все на світі применшує його гідність, уявити, що всі удари долі дісталися не йому, а тобі, приміряти на себе не його бездумне домінування, коли ти невпинно обожнюєш

непорушній образ, а сповнене бентеги трагічне падіння, — о, так, тут є над чим подумати.

Отож... Я танцюю із Джой, міркую про Шведа й про те, що сталося із цією країною за якихось двадцять п'ять років: від ушлявлених днів віквейського школярства, які припали на війну, до бомби, підірваної в шістдесят восьмому його дочкою; міркую про цей загадковий, драматичний, нечуваний вибрик історії. Я думаю про шістдесяті та про хаос, спричинений в'єтнамською війною; як одні сім'ї втрачали дітей, а інші — ні; про те, що Левови — якраз із тих, котрі втратили, з родин, які були сама терпимість, доброзичливість і ліберальність, але в них з'явилися діти, котрі вибрали криву стежку насильства, потрапляли за ґрати, лягали на дно, втікали хто до Швеції, хто до Канади. Я думаю про страшне падіння Шведа, про те, що, мабуть, він пояснював своє фіаско тим, що десь він щось зробив не так, не те, не в той момент... Словом, усе розпочалося з *його* хиби. І байдуже, чи був він справжньою причиною чогось. Він переконує себе, що весь тягар відповідальності лежить на ньому. Він тільки те й робив, що брав на себе мислиму й немислиму відповідальність, тримаючи під контролем не тільки те, що стосувалося його, а й те, що рано або пізно звалося у хаос; робив усе можливе, щоб зберегти в цілості свій світ. Так, у його розумінні причиною нещастя мало бути серйозне проґрішення. Хіба він міг би пояснити це собі інакше? Проґрішення, однісіньке проґрішення, навіть якщо це думка тільки Шведа. У його розумінні, нещастя, що звалилося на нього, бере свій відлік від тієї миті, коли його відповідальність дала збій.

Що ж таке могло статися?

Розганяючи ауру обіду «У Вінсента», коли я поспішив із висновком, що суть цілком відповідає простуватій видимості, я вивів на передній план хлопчину, котрий мав би стати нашим гідом по Америці, дороговказом у наступне втілення, коли ти почуватимешся тут як удома, не гірше за породистого янкі-англосакса, ставши американцем просто так, а не тому, що ти — єврейський винахідник знаменитої вакцини, чи єврей-секретар Верховного суду, і геть не завдяки тому, що ти перевершив усіх інтелектом чи здібностями. Ні, просто тому, що ти так легко вписуєшся

у тутешнє тло, у тебе все виходить просто і невимушено, як у першого-ліпшого хлопця-американця. Під солодкоголосе «Мрій» я одділюся від своєї оболонки та нашої зустрічі й віддався на волю фантазії... я уявляв реалістичну хроніку. Став крок за кроком розбиратися в його житті — не в тому, яким жив би бог чи напівбог, чия звитяга п'янить підлітків, а у звичайному, повсякденному існуванні, де Швед — лише один із нас. І раптом ніби хтось сказав мені: «Дивись сюди!», і я побачив ньюджерсійський Діл та Шведа в прибережному котеджі. Літня пора, дочці одинадцять років, вона не злазить з його колін, вічно вигадує йому якісь пестливі назвиська і час від часу, не в змозі «опиратися спокусі» (як вона сама це називає), веде пальцем по батькових вухах, щільно притиснутих до черепа. Загорнута в рушник, вона літає домом, вибігає надвір, хапаючи з мотузки для білизни свій сухий купальник, і на бігу кричить: «Не дивіться на мене!» А вечорами вона декілька разів вривалася до ванної, коли там мився Швед, і, бачачи його, кричала:

— Oh, pardonnez-moi — j'ai pensé que ...

— Кру-ГОМ! — командував їй Швед. — І кроком звідси руш, *toi!*

Якось улітку вони їхали додому з пляжу, і вона, розімліла від сонця, ліниво сперлася на голе батькове плече, звела очі до нього і напівневинно-напівзавзято, не дуже вдало прикидаючись дорослою, сказала: «Тату, поцілуй мене так, як ти ц-ц-цілуєш м-м-маму». Батько, сам розморений після цілого ранку катання на прибийних хвилях, скопив очі на дочку і побачив бретельку купальника, що, спустившись, оголила дитячий пиптик. Тверда і червона, наче бджолиний укус, цяточка — її пиптик.

— Н-н-ні, — сказав він, і це нараз протверезило їх обох. — Поправ купальник, — додав він тихенько. Меррі слухняно виконала батьківський наказ. — Пробач, сонечко...

— Так мені й треба, — сказала вона, щосили стримуючи сльози і намагаючись стати колишньою чарівливо-щебетливою татовою подружкою. — У школі те саме. І з хлопцями теж. Як щось почну, то вже не можу зупинитися. Мене просто з-з-за, з-з-за-з-з-за...

Швед не пригадував, коли востаннє бачив дочку такою блідою, а її лице потворила така гримаса. Вона приборкувала непокірне слово довше, ніж міг терпіти батько того дня.

— З-з-за, з-з-за...

Та хай там як, а він найкраще знав, що можна, а що ні, коли її отак «заклинювало» (як казала сама Меррі). Вона могла покластися на батька, який не мав тупої звички нависати над нею щораз, коли вона розтулить рота. «Не панікуй, — звертався він до Дон, — розслабся, дай їй перевести подих», та в Дон нічого не виходило. Як Меррі починала дико заїкатися і мати міцно пригортала дівчинку, материнські очі міцно прикипали до вуст малої, ніби кажучи: «Я знаю, в тебе вийде», але разом із тим говорили: «Та знаю, все марно!» Мати важко страждала від доччиного заїкання, і Меррі, бачачи це, теж страждала. «Річ не в мені — річ у мамі!» І у шкільній учительці, котра, не бажаючи травмувати Меррі, не викликала її до дошки. І в тих, хто починав їй співчувати. І в компліментах, які відпускали їй, коли заїкання минало і слова давалися без зусиль. Меррі терпіти не могла, коли її за це хвалили, і щойно це ставалося, як від плинності мови не лишалося й сліду, і деколи, доведена до відчаю, вона казала: «Колись мене заціпять так, що більше не розціпять». Аж дивно, як їй ще вистачає сил насміхатися з себе. Мила, весела жартунка! От би ще Дон узяла себе в руки та хоч інколи підіграла її жартівливому тону... Не хто інший, як Швед найкраще розумів Меррі, хоч і йому подеколи вартувало нелюдських зусиль не заволати з відчаю: «Якщо можеш набратися духу і говорити нормально, то чому ти боїшся весь час так робити?» Його відчай ніколи не спливав нагору: він не заломлював руки, як мати, не стежив пильно за її губами, не підказував потрібних звуків, а як вона щось із себе вичавлювала, то не робив із неї пуп землі; словом, робив усе, що міг, щоб цей природний гандж не завадив Меррі відчути себе Ейнштейном. Батькові очі казали їй, що він зробить усе, аби допомогти їй, а поки вона коло нього, то нехай заїкається, скільки хоче, і нічим не гризеться. А тут на тобі — «Н-н-ні!» Передражнив її, чого, навіть під страхом смерті, не зробила б Дон.

— З-з-за, з-з-за...

— Послухай, сонечко, — промовив він, і саме тоді, коли зрозумів, що ці невинні зовні літні ігри — легкі інтимні дотики, такі приємні їм обом, що жаль відмовитись, і водночас такі не-серйозні, що не варт перейматися. Без натяку на будь-яку тілесність, вони звіються, шойно скінчаться канікули і вона знов пропадатиме в школі, він повернеться до роботи, і все, що сталося, швидко піде в забуття, а їхні стосунки повернуться до звичного річища. Так ось, коли він зрозумів, що в цьому літньому романі варто щось змінити, то славнозвісне чуття міри зрадило йому, він однією рукою пригорнув її до себе й поцілував у заїкасті губи з пристрастю, яку вона випрошувала цілий місяць, не дуже, мабуть, уявляючи, що просить.

Чи був це вияв почуття, котре затопило його? Все сталося раніше, аніж він устиг щось усвідомити. Їй — усього одинадцять. На мить його пройняв страх. Раніше Швед і думати не міг про щось подібне, для нього це було табу, навіть більше ніж табу, щось із ряду речей заборонених, які природно не робити, без жодних зусиль, а тут раз — і приїхали, дарма що все тривало куцу мить. За все життя він жодного разу — ані як син, ані як чоловік чи батько, і навіть як роботодавець — не піддався спокусі, що б аж так суперечила його моральним принципам. І потім він не раз картав себе, питаючи: чи не за цей химерний батьківський промах, який пробив діру в його системі зобов'язань, він змушений розплачуватися все життя? За тим цілунком не було чогось серйозного чи намагання щось удати, це сталося один-єдиний раз, та й тривало всього п'ять секунд... ну, десять від сили... але після трагедії, коли Швед заповзято шукав витоки їхніх бід, у пам'яті його зринала саме ця нетривіальна сцена: їй одинадцять, йому тридцять шість, і вони, розбурхані грайливим морем і пекучим сонцем, щасливі, разом повертаються додому з пляжу.

А далі Швед думав і про те, чи не занадто різко він одсунувся від неї, чи не було це зриме відсування більшим, аніж треба? Він же лише хотів показати Меррі, що їй не треба перейматися за майбутню батькову рівновагу — із нею все гаразд, — і не конче

гризтися через свій, загалом безневинний (хоч і пристрасний) потяг, а у підсумку все могло закінчитися тим, що, перебільшуючи значення того цілунку, перебільшуючи його причини, він лише продовжив руйнувати абсолютно невинний зв'язок, який спонтанно утворився між ними, і розхитав тягар непевності в її душі. А він завжди хотів лише допомогти своїй дочці — допомогти зцілитися!

Так що ж було тією травмою? Що травмувало Меррі? Сама по собі незгладима вада чи люди, які цю ваду спричинили в ній? Але чим? Що робили вони, окрім того, що любили її, піклувались про неї, підохочували, допомагали, підтримували, наводили на слухну думку, не зазіхали на її самостійність, яка здавалась їм доречною, та це не стало захисним щитом для Меррі — й вона заразилася! Збилася! Зшаленіла! Але від чого? Тисячі тисяч дітей заїкаються — але не всі заїки, виростаючи, стають загрозою для інших! То що ж було не так із Меррі? Що батько заподіяв їй такого, після чого вона не оговталась? Поцілунок? Отой поцілунок став непоправною травмою? Хіба може нещасний цілунок зробити з людини злочинця? Чи, може, наслідки того цілунку? Чи те, що він різко від неї відсунувся? Невже у цьому й була вся непоправність? Але ж він не зарікся після цього торкатися її, обіймати її, цілувати — він любив її. І вона знала це.

Відколи почалися незбагненні речі, це болісне самокопання не припинялося й на мить. Отримані відповіді, попри їхню культурність, приводили до нових запитань — приводили його, кому ще не доводилося ставити запитання по-справжньому злободенні. Після бомби Швед більше не міг ані приймати життя, як раніше, ані вважати, що воно — якраз таке, яким він його бачить. Своє безхмарне дитинство та підліткові успіхи він сприймав так, неначе це вони були винуватцями їхніх бід. Варто було копнути трохи глибше, як колишні звичаги дрібнішали, та ще дивнішим було те, що всі його риси, які вважались його чеснотами, тепер сприймалися як вади. У спогадах про минуле не було вже колишньої чистоти. Швед бачив, що в сказаному або більше, або менше, ніж ти хочеш сказати, а з того, що робиш, виходить або більше, або менше, ніж замислювалося.

Авжеж, твої слова не тотожні твоїм учинкам, але ж не тому так стається, що цього захотілося тобі.

Той Швед, яким він завжди себе знав — добромисний, зібраний, дисциплінований Сеймур Левов, — випарувався, лишивши по собі голе самокопання. Відкараскатися від думки про свою відповідальність було зовсім не легше, аніж пристати на диявольськи спокусливе припущення, що все сталося через випадковість. Перед Шведом була таємниця, ще тривожніша, ніж доччине заїкання: повна її неспроможність говорити нормально. Суцільне заїкання — і нічого більше. По ночах у ліжку він бачив усе своє життя як заціплені губи та викривлену гримасу — геть позбавлене причини й сенсу, життя, де все змішалось з усім. Про лад уже не йшлося. Ним там навіть не пахло. Зовсім. Власне життя уявлялось йому думками заїки, над якими він швидко втрачає контроль.

Того року найбільшою любов'ю Меррі (після батька, звичайно) була Одрі Гепберн. До неї була астрономія, а до астрономії — клуб «Чотирилисники» й одночасно з ним період захоплення католицизмом, що не дуже віталось Шведом. Бабуся Двайр брала онуку на службу в церкву Святої Женев'єви щоразу, коли Меррі гостювала в неї у місті Елізабет. Мало-помалу її кімната наповнялась атрибутами католицької віри, та поки Швед сприймав усе це як дрібнички, а релігійне доччине захоплення мав за дитячу примху, все було гаразд. Першою з'явилася в кімнаті пальмова гілка у формі хреста — бабусин дарунок на Квітну неділю. Добре, нехай. Зрештою, що страшного, якщо дитина почепить на стіну цю гілку? Потім взялася Вічна Свічка, з фут заввишки, у грубезній склянці, з наліпкою із зображенням Святого Серця Христа і текстом молитви, що починалася зі слів: «О, Пресвяте Серце Ісуса, що казав: “Просіть, і дасться вам”...» Теж начебто нічого особливого, тим паче, що свічку вона не палила, а поставила на комод як прикрасу: не здіймати ж через неї бучу! Потім над ліжком Меррі з'явилося зображення Ісуса — він був показаний у профіль у момент молитви, — і це вже було ні до чого, хоча й тоді Швед не сказав ані слова ні їй, ні Дон, ані бабусі Двайр, а себе заспокоїв: «Ну подумаєш,

просто картинка, для неї це просто приємна картинка красиво-го чоловіка. І кому яке діло, що він там робить».

Захвилювався він тоді, коли з'явилася фігурка — гіпсова статуетка Божої Матері, зменшена копія статуй, що стояли на видноті в ідальні бабусі Двайр і на туалетному столику в бабусиній спальні. Через ці статуетки Шведу не залишалось нічого іншого, як поговорити з Меррі й попросити її зняти і забрати з очей картинки, пальмову гілку, а також статуетку й Незгасиму Свічку — хоча б тоді, коли в них гостюватимуть бабуся і дід Левови. «Авжеж, — спокійно пояснив він Меррі, — твоя кімната — це твоя кімната, ти маєш право вішати на стіни все, що хочеш, але бабуся й дід Левови — євреї, як я, а євреї, подобається то комусь чи ні, так не роблять, і все таке». Оскільки Меррі була дівчинка чемна й не хотіла смутити нікого, а над усе — свого татка, то послухалася і зробила так, аби дари бабусі Двайр не потрапляли на очі Шведовим батькам під час наступної гостини в Олд-Римроку. А одної чудової днини всі ті католицькі мотиви безслідно зникли не лише зі стіни, а й з мода. Коли вже Меррі щось робила, то робила на совість, вкладаючи душу й серце. Якщо пристрасть до чогось раптово згасала, то все, з нею зв'язане, ховалося в глибоку шухляду, і Меррі рухалася далі.

А зараз була Одрі Гепберн. У пошуках світлин цієї кінозірки і бодай якихось згадок про неї Меррі прочісувала всі газети і журнали, до яких могла дотягнутися. Навіть розклад сеансів у кінотеатрі — «Сніданок у Тіффані», початок о 14:00, 16:00, 18:00, 20:00, 22:00 — після вечері акуратно витинався з газети і клеювався у спеціальний альбомчик, присвячений Одрі. Вона місяцями, де тільки могла, прикидалася бешкетуючою, сновигала з кімнати в кімнату легкою безтілесною ходою лісової німфи, із загадковою соромливістю всміхалася кожній дзеркальній поверхні й на батькові слова вибухала «заразливим» (як їй здавалося) сміхом. Роздобувши платівку з піснями зі «Сніданку у Тіффані», вона годинами слухала її у своїй спальні. Швед чув, як Меррі виводить за дверима «Місячну ріку», копіюючи чарівну манеру Одрі Гепберн і абсолютно не заїкаючись. Власне, тому,

попри всю безсоромну бутафорію акторської гри, ніхто в домі й вигляду не подав, що їм набридло те мугикання, не кажучи вже про сміховинну, неправдоподібну мрію про очищення, яка захопила дівочу уяву. Якщо Одрі Гепберн якось могла допомогти зцілитися від заїкання, то на здоров'я — нехай собі кривляється дівчинка, наділена золотавим волоссям і логічним складом розуму, високим коефіцієнтом інтелекту і здоровою, «як у дорослого», самоіронією, довгими стрункими ногами, можливою сім'єю та власною, тільки їй притаманною заповзятістю; словом, усім, окрім здатності розмовляти, як інші. Добробут, здоров'я, любов, усі мислимі та немислимі переваги, окрім можливості замовити в барі гамбургер, не ставши посміховиськом.

Як вона пнулася! Двічі на тиждень після школи ходила в балетний клас, двічі на тиждень Дон возила її в Моррістаун до логопеда. Щосуботи Меррі вставала раніше, сама готувала сніданок і їхала велосипедом за п'ять миль, через пагорби, в Олд-Римрок, у скромний кабінет тамтешнього психотерапевта. Швед незлюбив його, бо зауважив, що після кожного візиту до лікаря дівчинка заїкається ще сильніше. І де ж тут зцілення? А лікар, виявляється, вселяв у Меррі думку, що заїкається вона навмисно, просто щоб виділитися з натовпу; знайшла собі доступний спосіб і, побачивши його дієвість, вирішила, що користуватиметься ним надалі. «Як гадаєш, — питав її лікар, — як ставився б до тебе батько, якби ти не заїкалася? Що сказала б мама?» І давав наводку: «Чи бачиш ти якісь плюси в своєму заїканні?» У Шведа не вкладалося в голову: як можна винуватити дитину в тому, що від неї не залежить, — і вірити, що це їй допоможе? Не залишалося нічого іншого, крім як піти й познайомитися з цим ескулапом особисто. Зустріч відбулася, і, покидаючи кабінет, Швед був ладен убити лікаря.

Здавалося, проблема корениться в тому, що у дівчинки — гарні, успішні батьки. І якщо Швед має рацію, то на Меррі невпинно тиснула батьківська ідилія, і дівчинка — щоб не вступати в суперечку з матір'ю, щоб примусити її здувати з себе порошок, думати тільки про дочку, зі шкіри пнутися заради неї, а на додачу відбити батька у красуні матері, — сама себе

затаврувала сильним заїканням, і з позиції позірної слабкості крутила ними як хотіла.

— Таж Меррі потерпає через заїкання, — нагадав йому Швед. — Тому вона й у вас.

— Хтозна, може, втрати — ніщо поряд із перевагами.

Якусь мить Швед не розумів, що каже лікар, і сказав:

— Але ж ні, ні, коли мати бачить, як дівчинка заїкається, їй просто серце крається.

— А може, Меррі має це за перевагу? Дитина вона дуже кмітлива і запросто маніпулює іншими. Інакше б ви не сердилися так на мене за мої слова, що дуже часто заїкання — знаряддя маніпуляції, що дозволяє домогтися свого, а деколи — навіть і помсти.

«Він мене ненавидить, — подумав Швед. — Тільки за мій вигляд. І за вигляд Дон. Наша зовнішність не дає йому спокою. От і ненавидить, за те, що не опецьки, не потвори, як він!»

А психотерапевт тим часом розпинався далі:

— Вашій дочці важко бути дочкою людей, обласканих увагою з причин, які особисто вона не вважає серйозними. Повірте, непросто, коли в розпал закладеного природою суперництва матері та дочки люди питатимуть її шокроку: «Коли ти виростеш, теж будеш Міс Нью-Джерсі, як мама?»

— Таж ніхто не питає! Хто питатиме? В нас так не прийнято. Ми навіть не говоримо про це, які там розпити... Моя дружина — це не Міс Нью-Джерсі, моя дружина — її мати.

— Не ви, так інші запитають, містере Левов.

— О Господи, ну так люди постійно чіпляються до малих з пустопорожніми запитаннями — проблема тут аж ніяк не в них.

— Але ж ви розумієте, що дівчинка, яка має підстави вважати, що їй не витримати порівнянь із матір'ю, до якої вона не дотягує, що дівчинка може вибрати...

— Нічого вона не вибирала. Послухайте, мені здається, ви махлюєте, коли звалюєте на мою дочку такий тягар і ще втовкмачуєте їй, що заїкання — її «вибір». Нема тут ніякого вибору. Для неї заїкання — суще пекло.

— Не завжди, судячи з її розповідей. Минулої п'ятниці я запитав у неї навпростець: «Меррі, чому ти заїкаєшся?» А вона мені каже: «Бо заїкатися легше».

— Та ж ви прекрасно знаєте, що вона хотіла цим сказати. Ясно як день, що саме вона мала на увазі. Вона хотіла сказати, що так їй можна не проходити через те, через що ти проходиш, коли намагаєшся говорити нормально.

— І все ж я схильний вважати, що дівчинка мала на увазі не тільки це. Я вважаю, Меррі міркує десь так: якщо вона не заїкатиметься, ви станете цікавитися її справжніми проблемами, а в родині затятих перфекціоністів, де кожен вимовлений нею звук як золото, це тягне за собою певні наслідки. «Якщо я перестану заїкатися, то мама полізе читати мораль, а там і до справжніх моїх таємниць докопається».

— Та з чого ви взяли, що ми — затяті перфекціоністи? Господи! Ми звичайна сім'я. Чи, може, ви говорите словами Меррі? Це вона вам казала про матір? Що полізе читати мораль?

— Так, тільки дещо коротше.

— Бо це неправда, — сказав Швед. — Це не може бути причиною. Мені інколи здається, що в неї дуже гострий розум, куди гостріший за язик...

О, цей співчутливий погляд, із яким він дивиться на мене та вислуховує мої пристрасні пояснення!.. Зверхній покидьок. Холодний, безсердечний покидьок. Дурний покидьок. І дурість отут найбільше зло. А все через зовнішність — його, мою, Дон...

— Батьки часто не можуть прийняти... відмовляються вірити...

О, від тих дармоїдів жодної користі! Тільки шкода, ніякої допомоги! І хто це вигадав — іти до того чортового психотерапевта?

— Хай йому грець, я не збираюся тут щось приймати або не приймати! — вибухнув Швед. — Дозволю нагадати вам, я тут через дочку. Я роблю все, що кажуть профі, якщо це рятує від заїкання. І хотів би почути від вас, які такі вигоди отримує моя дочка від того, що їй перекошує все лице, тіло б'ється, наче у пропасниці, ноги сіпаються, руки луплять по столі, а сама полотніе — і ви ще кажете їй, що вона це робить, щоб керувати матір'ю та батьком?

— Добре, хто ж тоді винуватий у тому, що дівчинка лупцює по столі та полотні? Від кого тут усе залежить?

— Ну, та вже точно не від неї! — розлючено озвався Швед.

— Ви вважаєте, що я до дівчинки немилосердний, — підсумував лікар.

— Ну... в певному сенсі... як батько... так. Вам ніколи не спало на думку, що це може мати фізіологічне пояснення?

— Але ж я цього й не казав, містере Левов. Я можу запропонувати вам фізіологічне пояснення, коли так хочете. Але в нашому випадку від нього небагато користі.

Її щоденник заїкання. Коли після вечери Меррі сідала за кухонний стіл і писала в щоденнику звіт за прожитий день, в такі миті Шведа охоплювало непереможне бажання порішити цього горелікаря, котрий нарешті заявив йому — одному з тих батьків, які «не хочуть прийняти і відмовляються вірити», — що дівчинка перестане заїкатися лише тоді, коли в цьому відпаде потреба і їй схочеться поміняти характер «контакту» з довкіллям. Іншими словами, коли вона знайде заняття, цікавіше, аніж маніпулювання. Щоденник заїкання — це червоний блокнот на трьох металевих кільцях, де Меррі, на прохання логопеда, фіксувала кожен випадок, коли в неї виникали негаразди з мовленням. Коли ти сидиш і ретельно пригадуєш, а потім занотовуєш, як, де, коли ти затинався впродовж дня, за яких обставин — менше, у чий присутності — більше, тоді ти хоч-не-хоч зненавидиш цю ваду. І чи могло щось наганяти більше розпачу на нього, ніж читання цього щоденника одного п'ятничного вечора, коли дівчинка пішла в кіно з подружками і залишила цей блокнот розкритим на столі? «Коли я заїкаюся? Коли в мене питають щось таке, на що немає готової відповіді, тоді я дуже часто заїкаюся. Коли на мене дивляться. Дивляться люди, котрі знають про моє заїкання, і особливо в ті моменти, як вони на мене дивляться. Хоча при людях, що не знають мене, може бути ще гірше...» Меррі сторінка за сторінкою заповнювала свій щоденник зворушливо-охайним почерком — і з її писанини виходило, що заїкається вона завжди і всюди. Ось вона написала: «Навіть коли все нормально, мене весь час не покидає думка: “Як скоро він дізнається, що я заїка?”

Коли я почну заїкатися і цим зіпсую геть усе?»» І, незважаючи на всі розчарування, вона щовечора (включаючи і вихідні) сідала так, щоб бачили батьки, і заповняла свій щоденник заїкання. Разом із логопедом вона розробляла різні «стратегії» для різних ситуацій: як поводитися з незнайомцями; що казати продавцям; як спілкуватися з тими, кому ти більш-менш довіряєш. Вони розробляли стратегії, як поводитися з людьми з близького кола спілкування — учителями, подругами, хлопцями, врешті, з дідусями та бабусями, з батьком, з мамою. Стратегії так само фіксувалися в щоденнику. В щоденнику вона вела перелік тем, на які можна було б розмовляти з різними людьми, розбирала по пунктах, що слід робити в ситуаціях, коли загроза повернення заїкання ставала найбільшою, і ретельно до них готувалася. Як їй вдавалося витримувати весь цей тягар самокопирсання? Планування, яке вимагало від неї перетворення спонтанного на примусове, завзяття, з яким вона не обминала жодного мерзенного завдання — і після всього цей пихатий сучий син говорить про якесь «знаряддя помсти»? Такого неослабного завзяття, як тоді, Швед не відчував ще ніколи, навіть тієї осені, коли його вмовили зайнятися футболом і він, попри всю свою нехоть до цього жорсткого спорту, де часто діставалося по голові та й не тільки по ній, заграв, і ще й як заграв — і все «задля шкільного блага».

Однак як не старалася Меррі, всі її зусилля були марні. У тихому, безпечному коконі логопедичного кабінету, вилучена зі світу, вона, за висловом самого лікаря, почувалася краще, ніж у себе вдома: безперешкодно щебетала, сипала жартами, імітувала мову інших і співала. Та варто було повернутися до звичного оточення, як її «накривало», і вона була згодна на все, геть на все, аби уникнути слова, що починалося на «б», і дуже скоро починала белькотіти, бризкаючи слиною, а психотерапевт отримував заняття на другу суботу, препаруючи отой злощасний «б» і з'ясовуючи, «що він означав на рівні підсвідомості». Або — що підсвідомо означало «м», чи «к», чи «г». Та гріш ціна його здогадам! З усіх геніальних ідей хоч би одна допомогла малій бодай у чомусь? І що б там не казали, гріш ціна всій отій вовтузні. Психотерапевт не допоміг, не було користі ні з логопедових

стратегій, ні з щоденника; безсила була навіть Дон, навіть ясна, чітка вимова Одрі Гепберн. Якісь незримі клешні чіпко тримали Меррі та не відпускали.

А потім було пізно: немов той простак із чарівної казки, якого обманом отруїли чар-зіллям, дівчинка-стрибунка в чорному акробатичному трико, що плигала з крісла на крісло, з одних колін дорослого на інші, зненацька вимахала вгору, розповніла, закрутила в плечах і шиї, плюнула на чищення зубів і на красу волосся. З домашньої їжі вона майже нічого не їла, зате в школі, на вулиці весь час щось жувала і пила: чизбургери, картоплю-фрі, піцу, бутерброди з шинкою, салатом і томатами, підсмажені цибульні кільця, ванільні молочні коктейлі, коктейль «Рут-бір-флоут», морозиво з вершковою поливкою, тістечка, й ніхто не зчувся, як вона перетворилася на велику-велику неохайну, незграбну шістнадцятирічну дівулю неповних шести футів на зріст. Хо Ші Левов, як назвали її однокласники.

А своє заїкання вона перетворила на мачете — винищувала ним усю брехливу скверну. «Д-д-довбаний покидьок! Т-т-тупе б-б-безмозке чудисько!..» — гнівно кричала вона на Ліндона Джонсона, щойно в семигодинних новинах з'являлася його фізіономія. Вигукувала, бачачи в телевізорі обличчя віце-президента Гамфрі: «Ти, д-д-дешева підстилка, с-с-стули свою брехливу п-п-пельку, б-б-боягузе нещасний, д-д-дурний к-к-колаборант!» Коли батько як член спеціальної групи «Бізнесмени Нью-Джерсі проти війни» вирушив з координаційним комітетом у Вашингтон на зустріч із їхнім сенатором, Меррі відхилила його запрошення поїхати з ними.

— Але, — сказав Швед, який ніколи не входив до жодної політичної групи, і до цієї не пристав би, не увійшов би добровільно до її керівництва, не викинув би тисячу доларів на друк відозв у «Ньюарк ньюс», якби мав сумнів, що його помітна участь у цьому хоч якось ослабить скерований на нього гнів дочки, — це твій шанс сказати сенатору Кейсу, що ти думаєш. Там ти зможеш зустрітися з ним сам на сам. Хіба не цього тобі хочеться?

— Меррі, — звернулася до великої набундюченої дочки тендітна мати, — може, якраз і вплинеш на сенатора Кейса.

— К-к-кейс! — вибухнула Меррі та декілька разів сплюнула на кахельну підлогу в кухні. Батьки остовпіли.

Тепер вона весь час висіла на телефоні — дитина, що мусила колись удаватися до «телефонної стратегії» просто для того, щоб переконати, що, знявши слухавку, вона зможе сказати «алло» скоріше, ніж за півхвилини. Вона остаточно покінчила з нестерпним заїканням, хоча й не так, як сподівалися батьки та логопед. Так, Меррі дійшла висновку, що її життя спотворювало не саме заїкання, а безплідне намагання перебороти його. Божевільне й безглузде. Сміх та й годі, отак носитися з тим заїканням, аби, крий Боже, не розчарувати римрокських очікувань — і самих батьків, і вчителів, і друзів, — тож через це така дурничка, як її манера говорити, стала в її очах казна-якою цінністю. Їх хвилювало не *що* вона каже, а *як*. І щоб звільнитися від цього, треба було просто плюнути на їхні почуття, які охоплювали їх щоразу, коли вона збиралася промовити звук «б». Так, Меррі відсікла від себе всі думки про безодню, яка розверзається під ногами в кожного, щойно вона розпочне заїкатися; заїкання більше не було для неї центром буття, а тим паче — для інших, раз і назавжди вирішила Меррі. Вона раптом відмовилася від зовнішності та манер гарної дівчинки, котра прагне залишатися такою ж милою та славною, як інші взірцеві дівчата Римрока, відмовилася від безглузвих манер, махнула рукою на «що скажуть люди» і «буржуазні» цінності своєї сім'ї. Вона вже змарнувала купу часу на свою персону. «Я не збираюся все своє життя борюкатися з цим довбаним заїканням, коли т-т-такі п-п-покидьки, як с-с-сучий син Ліндон Д-д-джонсон, з-з-заживо спалюють д-д-дітей!»

Нині вся енергія Меррі, не зустрічаючи завад, виплескувала-ся на поверхню, збільшуючи силу опору, що доти переслідував зовсім іншу мету; забувши про колишні перешкоди, вперше у житті вона відчула не тільки цілковиту свободу, а й п'янку силу абсолютної впевненості в собі. Так з'явилася нова Меррі, котра у своєму опорі цій «б-б-брудній» війні зрештою знайшла проблему, гідну її великих, грандіозних сил. Північний В'єтнам вона називала Демократичною Республікою В'єтнам і говорила

про цю країну з таким патріотичним захватом, що, як казала Дон, можна було подумати, ніби Бет-Ізраель, де народилася Меррі, знаходився не в Ньюарку, а в самому Ханой.

— «Демократична Республіка В'єтнам»... Сеймуре, якщо я ще хоч раз почую це від неї, Богом клянусь, я збожеволю!

Він як міг переконував дружину, що, можливо, не все так погано, як здається.

— Дон, Меррі має певні погляди, політичну позицію. Можливо, не настільки зважену та продуману, й сама вона пояснює з п'ятого на десяте, але ж однаково за цим стоять якісь думки, плюс її переповнюють емоції, вона переживає, співчуває...

Та зараз будь-яка розмова з дочкою коли й не доводила матір до сказу, то змушувала втікати з дому до клуні. Швед чув, як вона біла горщики з Меррі щоразу, щойно вони залишались удвох хоч на пару хвилин.

— Хтось інший, — говорила Дон, — був би на сьомому небі від щастя, що має небідних батьків із середнього класу.

— Звиняйте, але мені ще не промили мізки, щоб я була одною з них, — відрізала Меррі.

— Тобі тільки шістнадцять років, — казала Дон, — я маю повне право вимагати, щоб ти робила те, що я тобі кажу, і я вимагатиму!..

— Ш-ш-шістнадцять років — ц-ц-це вже не маленька д-д-дівчинка! Я робитиму те, що я х-х-хочу!

— Ти виступаєш не проти війни, — казала Дон. — Ти виступаєш проти всього.

— А ти за що, мамо? За к-к-корів!

І щодня Дон лягала спати в сльозах.

— Що з нею робиться? Що ж це таке? — допитувала вона Шведа. — Я для неї більше не авторитет, і що мені робити? Сеймуре, я геть заплуталася. Як ми до цього докотилися?

— Нічого страшного, — заспокоював він дружину. — Просто вона міцний горішок. Із переконаннями. І метою.

— Звідки воно все взялося? Я не бачу пояснення. Хіба я погана мама? У цьому річ?

— Ти гарна мама. Ти чудова мама. Не картай себе.

— Не знаю, чому вона так ополчилася на мене? Що я такого їй зробила, що я їй винна? Що сталося, не розумію. Що з нею коїться? Від чого вона зробилася такою? Просто від рук відбилася. Я не впізнаю свою дитину. Думала, вона розумна. А розуму там кіт наплакав. Сеймуре, та вона ж отупіла, і кожен раз, коли я з нею розмовляю, вона тупіша і тупіша.

— Ні, це просто така груба форма агресивності. Їй самій ще треба розібратися що до чого. А щодо її розуму, то він нікуди не подівся. Вона дуже розумна. Просто всі підлітки такі. Дуже багато змін, от їх і трусить. Ні ти, ні я тут ні до чого. Просто вони бунтують проти всього, що бачать, не розбираючи.

— Невже то все від заїкання?

— Ну, ми ж робимо все, щоб вона його позбулася. І завжди це робили.

— Вона лютує, бо заїкається. Ні з ким не може зійтися, — сказала Дон, — бо заїкається.

— Неправда, друзі в неї були завжди. Вона й тепер має багато друзів. Крім того, боязнь заїкання вона пододала. Заїканням тут нічого не поясниш.

— Ще й як поясниш! Боязнь заїкання — річ нездоланна, — казала Дон. — Його боїшся повсякчасно.

— Доні, цим не поясниш того, що діється.

— А чим поясниш? Тим, що їй шістнадцять? — допитувалася Дон.

— Гаразд, припустімо, що воно так і є, — казав Швед, — і можливо, це правда. Тоді просто треба триматися, допоки не минуть її шістнадцять років.

— І? Після шістнадцяти стукне сімнадцять.

— А в сімнадцять вона буде не така. У вісімнадцять — не така, як у сімнадцять. Життя не стоїть на місці. З'являться нові інтереси. Почнеться коледж, академічне середовище. Ось побачиш, усе буде добре. Головне — весь час із нею говорити, бути в контактi.

— Не могу. У мене не виходить з нею говорити. Її тепер навіть корови бісять. Безумство та й годі!

— Ну, то я говоритиму з нею. Дуже багато залежить від того, чи не дамо ми їй залишитися самій, чи не спасуємо перед нею,

чи будемо ми з нею говорити, навіть якщо нам знову й знову доведеться товкмачити одні й ті самі істини. Якщо все виглядатиме марним, це не страшно. Ти ж не чекаєш, що твої слова одразу матимуть якийсь ефект.

— Йї слова мені у відповідь — ось твій ефект!

— Нехай відповідає, що захоче, то пусте. Ми маємо казати йї, що кажемо, навіть якщо без кінця доведеться казати. Потрібно чітко гнути свою лінію. Якщо такої лінії не буде, то вона нас і не слухатиме. Якщо ж буде, тоді п'ять шансів з десяти, що послухає.

— А якщо не послухає?

— Усе, що в наших силах, Дон — і надалі поводитися зважено, далі бути твердими, не втрачати надії, терпіння, і тоді одного дня вона переросте цей бунт проти цілого світу.

— Вона не хоче його переростати.

— Зараз — так. Сьогодні. А ще є *завтра*. Між нами є зв'язок, він дуже сильний. І поки Меррі поряд з нами, поки ми з нею говоритимемо, доти є сенс чекати того *завтра*. Авжеж, ми шаленіємо від неї. Я теж її не впізнаю. Але якщо ти не даси йї вимотати всі твої нерви, якщо ти зможеш говорити й говорити з нею, то у підсумку вона знов буде наша.

І так, попри всю зриму безнадію, він говорив, вислуховував і зберігав ясність розуму. Здавалося, цій боротьбі нема кінця, та він ніколи не втрачав терпіння; і як би далеко вона не зайшла, він тримав свою лінію. Скільки б люті вона не вклала в слова, відповідаючи на батькові запитання; скільки б іді, сарказму, неприязні, знущання не було в її відповідях — він, знай, розпитував її про політичні акції, про справи поза школою, про нових друзів; з м'якою наполегливістю, яка доводила її до сказу, цікавився її суботніми поїздками в Нью-Йорк. Удома вона могла кричати що завгодно, бо, попри все, залишалася дитям з Олд-Римрока, але його тривожило, чим Меррі може займатися в Нью-Йорку.

Розмова про Нью-Йорк № 1.

— Що ти робиш, коли приїдши у Нью-Йорк? З ким ти там зустрічаєшся?

— Що я роблю? Ходжу, дивлюся на місто. От і все.

— Що ти робиш там, Меррі?

— Те, що й усі. Витріщаюся на вітрини. А що дівчині ще робити?

— У Нью-Йорку ти спілкуєшся з людьми з політики.

— Не розумію, що ти хочеш сказати. Зараз політика всюди. Чищення зубів — теж політика.

— Ти спілкуєшся з людьми, які виступають проти війни у В'єтнамі. Хіба ти не до них їздиш у Нью-Йорк? Так чи ні?

— Вони — люди, це так. Вони — люди з ідеями, і д-д-дехто з них не вірить у в-в-війну. Б-б-більшість із них не вірить у війну.

— Ну що ж, я й сам не в захваті від неї.

— Так у чому проблема?

— Хто ці люди? Скільки їм років? За що вони живуть? Це студенти?

— А тобі це навіщо?

— Бо я хотів би знати, чим ти займаєшся. Кожну суботу ти сама в Нью-Йорку. Знаєш, не кожні батьки зважаться відпустити дочку, якій шістнадцять, у таку далечінь.

— Я ходжу в... ну, знаєш, люди, вулиці, собаки...

— Ти повертаєшся додому, нашпигована комуністичною пропагандою. Привозиш різні книжечки, журнальчики, брошури...

— Хочу чогось навчитися. Ти ж сам мені всі вуха прогудів, що треба вчитися, чи вже забув? Не просто ходити на заняття, а вчитися. К-к-комуністи...

— Так, комуністи. На сторінках чорним по білому написано: комуністи...

— Комуністи — це не тільки про комунізм.

— А про що іще?

— Про бідність. Про війну. Про несправедливість. У них багато ідей. Якщо ти — єврей, це ще не означає, що всі твої думки лише про євреїв. Ну й з комуністами те саме.

Розмова про Нью-Йорк № 12.

— А де ти в Нью-Йорку харчуєшся?

— Не «У Вінсента», дякувати Богу.

— А де ж тоді?

- Там, де харчуються всі люди. Ресторани. Кафе. Вдома.
- У кого вдома?
- У мене там є друзі.
- Де ж ти з ними познайомилася?
- Із кимось тут, із кимось — там, у Нью-Йорку...
- Тут? Це де?
- У старшій школі. Ш-ш-шеррі, наприклад.
- Не знаю ніякої Шеррі.
- Ш-ш-шеррі — це та, що грала на скрипці в шкільних виставах. Ти що, зовсім її не пам'ятаєш? Вона їздить у Нью-Йорк, б-б-бере там уроки музики.
- Вона теж цікавиться політикою?
- Тату, а де зараз немає політики? Як вона може не цікавитись політикою, коли в голові щ-щ-щось є?
- Меррі, я не хочу, щоб ти вляпалася в якусь халепу. У тебе зуб на цю війну. Ти не одна — багато в кого на неї зуб. Але дехто так злоститься на війну, що втрачає чуття міри. Ти знаєш, що таке міра?
- Міра. Ось ти, значить, про що. Про те, щоб не впадати в крайнощі. Та ні, часом доводиться впадати в ті довбані крайнощі. Що таке, по-твоєму, війна? Та сама крайність. А в нашому маленькому Римроку ніякого життя. Які тут в біса крайнощі?
- Себто, тут тобі не подобається? Хочеш жити в Нью-Йорку? Хочеш чогось такого?
- Ш-щ-ще б пак!
- А уяви, що ти скінчила школу і поступила в коледж у Нью-Йорку. Як такий варіант?
- Не знаю, чи матиму час на той коледж. Ти глянь, яка в тих коледжах адміністрація! Глянь, що вони виробляють із тими студентами, які проти війни. Як я після такого можу захотіти в коледж? Вища освіта... А про мене, це не вища, а нижча освіта. Може, піду в той коледж, може, не піду. Рано ще мені п-п-планувати.

Розмова про Нью-Йорк № 18, коли в суботу Меррі не приїхала додому.

- Щоб більше такого не було! Ніколи не ночуй в людей, яких ми не знаємо. Хто вони?

— Ніколи не кажи «ніколи».

— Хто ці люди, в яких ти ночувала?

— Друзі Ш-ш-шеррі. З музичної школи.

— Не вірю.

— Чому? Ти не можеш п-п-повірити, що в мене можуть бути друзі? Т-т-ти не віриш, що я можу подобатись людям? Н-н-не віриш, що люди можуть запропонувати мені заночувати в них? В-в-в що ж ти тоді п-п-повіриш?

— Тобі шістнадцять років. Ти маєш повертатися додому. Негоже ночувати в Нью-Йорку.

— Досить нагадувати, скільки мені років. Кожен з нас має скількись там років, і що?

— Коли ти вчора поїхала, ми чекали тебе до шостої. О сьомій ти зателефонувала додому і сказала, що лишаєшся в Нью-Йорку. Ми відповіли відмовою. Ти вперлася. Сказала, що маєш де заночувати. Тоді я дозволив.

— Так, дозволив. Чиста правда.

— Але більше так не роби. Ще раз повториться — і більше сама в Нью-Йорк не поїдеш.

— Хто це сказав?

— Твій батько.

— Ну, ще побачимо.

— Давай домовимось.

— Про що?

— Якщо ти знову поїдеш у Нью-Йорк і затримаєшся там допізна, і тобі буде потрібен нічліг, то ти підеш до Уманоффих.

— Уманоффих?

— Вони люблять тебе, ти їх любиш, вони знають тебе, скільки ти живеш. У них дуже гарна квартира.

— Ну, ті люди, у яких я ночувала, теж мають дуже гарну квартиру.

— Хто вони?

— Я ж казала тобі, це друзі Ш-ш-шеррі.

— Так хто вони?

— Білл і Мелісса.

— Хто такі Білл і Мелісса?

- Вони л-л-люди. Такі самі, як усі інші.
- Чим заробляють на життя? Скільки їм років?
- Меліссі двадцять два. А Біллу дев'ятнадцять.
- Студенти?
- Були. Зараз гуртують людей для підтримки в'єтнамців.
- Де живуть?
- Ти що — хочеш приїхати по мене?
- Я б хотів знати, де вони живуть. Нью-Йорк різний. Є нормальні місця, є не дуже.
- Вони живуть у найкращому б-б-будинку найкращого кварталу.
- Де?
- У Морнінгсайд-Гейтс.
- З Колумбійського універсу?
- Колись — так.
- Скільки народу живе в тій квартирі?
- Не розумію, чому я маю відповідати на ці запитання.
- Тому що ти — моя дочка і тобі шістнадцять років.
- Ага, то я твоя дочка, і тому все життя...
- Ні, коли матимеш вісімнадцять і закінчиш школу, тоді робитимеш усе, що заманеться.
- Тобто, вся наша розмова через якісь нещасні два роки?
- Саме так.
- А щ-щ-що такого особливого має статися за ці два роки?
- Ти станеш незалежною особою, котра може подбати про себе сама.
- Я й зараз могла б заробляти на себе, якби з-з-захотіла.
- Я не хочу, щоб ти ночувала в Білла й Меліссі.
- Ч-ч-чому?
- Як-не-як, я — твій батько і відповідаю за тебе. І я хочу, щоб ти зупинялася в Уманоффих. Якщо тебе це влаштує, то їдь собі у свій Нью-Йорк і ночуй там. Інакше я тобі забороняю. Вибирати тобі.
- Я зупинятимуся в тих, у кого схочу.
- Тоді ніякого тобі Нью-Йорку.
- А це ми ще побачимо.

— Ніяких «побачимо». Не поїдеш, і все.

— Хотіла б я побачити, як ти мене не пустиш.

— Думай. Якщо ти не хочеш ночувати в Уманоффих, то Нью-Йорк для тебе закритий.

— А як же війна?..

— Я відповідаю за тебе, а не за війну.

— О, я знаю, що війна — це не твоя відповідальність, тому й мушу їздити в Нью-Йорк. Б-б-бо там люди вважають себе відповідальними за цю війну. Вважають, що винні в тому, що Америка бомбить села у В'єтнамі. І в тому, що Америка шматує їхніх д-д-дітей. Але тут ти ні в чому не винний, і наша мама, звісно, теж. Навіщо мучити себе докорами, ще настрій, боронь Боже, зіпсуєш. Або, чого доброго, ночувати доведеться не вдома. Ти ж не зриваєшся вночі з думками про війну. Як не крути, та-тусю, ця війна тобі до лампочки.

Розмови про Нью-Йорк № 24, 25 і 26.

— Тату, скільки можна діймати мене цими розмовами? Все, закінчили! Доволі з мене! Ну хто ще доповідає так своїм батькам про кожен крок?

— Якщо ти неповнолітня, їдеш з дому на день і ночуєш не вдома, ти *зобов'язана* звітуватися перед батьками!

— Т-т-та я з вами з-з-здурію просто, такі всі чуйні, що хоч плач. Не хочу, щоб мене розуміли, хочу б-б-бути вільною!

— То ти хотіла б, щоб я став бездушним батьком, який навіть не хоче тебе розуміти?

— Так! Мабуть, що так! Ч-ч-чому, чорт забирай, тобі цього не спробувати! Отоді б я й побачила...

Розмова про Нью-Йорк № 29.

— Поки ти неповнолітня, навіть і не думай підривати життя нашої сім'ї. Подорослішаєш — тоді будь ласка. А поки ще не маєш вісімнадцяти...

— Ти тільки й можеш, що думати, говорити і дбати про к-к-клятий д-д-добробут нашої к-к-клятої м-м-маленької с-с-сім'ї!

— А хіба ти не думаєш тільки про сім'ї? Он як воно тебе бісить?

— Н-н-і! Н-н-ніколи!

— Так, Меррі, так. Ти сердишся через в'єтнамські сім'ї. Лютуєш, бо вони там гинуть. Вони теж живуть сім'ями. І їхні сім'ї такі самі, як наші, і вони мають право жити, як ми. Хіба не цього ти для них домагаєшся? Хіба не цього хочуть для них Білл і Мелісса? Щоб вони могли жити спокійно і мирно, як ми?

— Тобто, щоб мусили жити в привілейованій порожнечі? Ні, я не думаю, що Білл з Меліссою бажають їм такого. І я теж.

— Не бажаєш? А ти подумай. Я думаю, що життя в такій привілейованій порожнечі їм дуже навіть сподобалося би, чесно кажу тобі.

— Вони просто хочуть спокійно лягати с-с-спати, у своїй власній країні, жити своїм життям і не боятися, що вночі с-с-серед с-с-сну їх м-м-може розірвати на ш-ш-шматочки. На ш-ш-шматочки тільки задля того, щоб купка привілейованих покидьків із Нью-Джерсі ж-ж-жила с-с-своїм мирним, спокійним і тупим ж-ж-життям кровопивць!

Розмова про Нью-Йорк № 30, коли Меррі повернулася після ночівлі в Уманоффих.

— О, вони такі ліберали, ці Баррі та Марсія, тільки трусяться з-з-за своє б-б-буржуазне життя.

— Вони викладачі, серйозні величини в академічному світі, противники війни. В них хтось був?

— Ага, якийсь викладач англійської, паціфіст, викладач соціології, також проти війни. Принаймні цей усю свою сім'ю налаштував проти війни. Вони разом виходять на ма-ма-марші. Оце, розумію, сім'я! Не те що ваші довбані к-к-корови.

— Тож тобі в них сподобалося.

— Ні. Я хочу бути разом зі своїми друзями. Не хочу о восьмій годині пертися до Уманоффих. Усе найцікавіше починається після восьмої! Якби я захотіла після восьмої вечора бути в товаристві твоїх друзів, я просто залишилася б у Римроку. А я після восьмої вечора хочу бути зі своїми друзями!

— Усе ж таки це щось дало. Ми досягли компромісу. Ти не змогла побути зі своїми друзями після восьмої, але змогла

провести з ними день, а це вже набагато краще, ніж нічого. Ти пристала на нашу угоду, і я дуже радий, що нам це вдалося. Ти, сподіваюся, теж. У другу суботу теж їдеш?

— Я так далеко не загадую.

— Якщо схочеш їхати у наступну суботу, то слід буде зателефонувати Уманоффим заздалегідь і попередити їх, що приїдеш.

Розмова про Нью-Йорк № 34, коли Меррі не прийшла до Уманоффих ночувати.

— Отже, так. У нас була домовленість, ти її порушила. Більше в суботу нікуди не їдеш.

— Це домашній арешт?..

— На невизначений термін.

— Чого ж ти так боїшся? Що ж там, по-твоєму, зі мною станеться? Я сиджу у своїх д-д-друзів. Розмовляємо про війну, всякі серйозні речі. Не можу втямити, чому тобі так хочеться все знати? Ти ж не лізеш до мене з м-м-мільйоном запитань, коли я приходжу з магазину Гемліна. Чого ж ти боїшся? Тебе аж к-к-коробить од страху. Не можна все життя просидіти в цьому лісі. Не заражай мене своїм страхом, я не хочу боятись, як-от ви з мамою. От вас, крім к-к-корів, нічого більше не цікавить. Корови, дерева... Але ж у світі не тільки к-к-корови й дерева! Ще є люди! Люди зі справжніми болями. Чому ви не хочете бачити цього? Боїшся, що хтось затягне мене в ліжко? Так, цього боїшся? Не бійся вже, не залечу, не така я дурепа. Скажи, я хоч раз у житті поведилася безвідповідально?

— Ти порушила нашу домовленість. Її більше немає.

— Ми — не корпорація. І тут тобі не бізнес, тату. Домашній арешт. Щодня сидіти в цьому домі — однаково, що бути під домашнім арештом.

— Мені не подобається, що ти так поводишся.

— Помовч, тату! Мені от не подобається, як поводишся ти. І ніколи не п-п-подобалося.

Розмова про Нью-Йорк № 44. Наступна субота.

— На поїзд я тебе не повезу. Ти навіть із дому не вийдеш.

— І що ж ти зробиш? З-з-забарикадуєш мене всередині? Як ти збираєшся мене зупинити? Прив'яжеш до мого дитячого стільчика? То, значить, так ти обійдешся з рідною дочкою? Т-т-тримайте, бо впаду: батько погрожує мені фізичною силою!

— Яка фізична сила, що ти верзеш?!

— А як тоді ти втримаєш мене в домі? Я тобі не безсловесна мамина к-к-корівка! І не збираюся лишатись тут на віки вічні, чули, містере З-з-зосереджений, Зібраний і Завбачливий! Чого ти так боїшся? Чому ти боїшся людей? Чи ти не чув, що Нью-Йорк — один із найбільших центрів культури? Народ валить туди з усього світу, щоб набратися вражень. Тобі ж завжди хотілося, аби я мала свіжі враження. Чому б мені не їздити по них у Нью-Йорк? Усе краще, ніж к-к-киснути тут. От що тебе так злить, скажи! Що я дійду до чогось своїм розумом? Щось зрозумію раніше за тебе? Щось таке, що виходить за межі ретельно вивічених планів щодо сім'ї та щодо того, як усе повинно бути? Я сяду в отой чортів поїзд і поїду в місто, все! Мільйони чоловіків і жінок щодня це роблять, щоб потрапити на роботу. Зв'яжуся не з такими людьми? Чи, Боже борони, займу точку зору, якої не займає ніхто? Ти одружився з католичкою-ірландкою. Що думала твоя сім'я, коли ти лигався не з тими людьми? Вона вийшла з-з-заміж за єврея. Що думала її сім'я, коли вона зв'язалася не з тим? Чи я можу втнути щось набагато гірше? Скажімо, зв'яжуся з чорнявим — цього ти боїшся? Тату, я про це не думаю. Чому ти не думаєш про речі, справді варті уваги? Скажімо, про війну, а не про те, що твоя капець яка благополучна дівчинка сяде на поїзд і с-с-сама-одна поїде у в-в-велике місто?

Розмова про Нью-Йорк № 53.

— Ч-ч-чорт, ти так і не скажеш мені, яка така жахлива д-д-доля спіткає мене, якщо я сяду на той чортів п-п-поїзд до міста? У Нью-Йорку такі самі помешкання й такі самі дахи. Там також є замки, є двері. Замки — вони не тільки в Олд-Римроку, штат Нью-Джерсі. Ти коли-небудь про це думав, га, Сеймуре Левов-що-звучить-як-любов? Ти зараховуєш до п-п-поганого

все, що ч-ч-чуже тобі. А ніколи не спадало на думку, що й посеред ч-ч-чужих речей трапляється щось д-д-добре? І що я, як твоя дочка, мушу мати певний інстинкт на потрібних людей у потрібному місці? Ти чомусь завжди впевнений, що я десь облажаюся. Якби ти хоч трохи мені довіряв, то міг би допустити, що я тусуюся з тими, з ким треба. Але ти мені не довіряєш, зовсім.

— Меррі, ти чудово знаєш, що я кажу. Ти зв'язалася з політичними радикалами.

— Радикалами!.. Вони радикали, б-б-бо не згодні з т-т-тобою.

— Ці люди — виразники екстремістських політичних ідей...

— Тату, сильні ідеї — єдине, з чим ти можеш чогось досягти.

— Але ж тобі тільки шістнадцять, вони значно старші за тебе, вони вже мудріші, ніж ти...

— Добре. То, може, я чогось від них навчуся. Екстремізм — це коли з-з-зрівнюють із землею маленьку країну заради перекручених уявлень про свободу. Це — екстремізм. Коли хлопцям вибухом відтинає і ноги, і яйця між ними, — ось де, тату, екстремізм. А проїхатися до Нью-Йорка автобусом або поїздом, пересидіти ніч у безпечній квартирі, яка й замикається, — покажи, де тут твій екстремізм? Я гадаю, нормально, коли люди намагаються провести ніч не просто неба. С-с-скажи мені, в чому тут екстремізм? Ти кажеш, війна — це п-п-погано? Ц-ц-це ж, тату, чистої води екстремізм! Екстремізм не в ідеях, а в тому, що дехто не байдужий аж так, що намагається щось поміняти. Потвоєму, це екстремізм, га? То це твої проблеми. А для когось спроба врятувати людські життя важить більше, ніж можливість здобути с-с-с-ступінь у Колумбійському універі, — це теж екстремізм? Ні, екстремізм — він не в цьому.

— Ти про Білла й Меліссу?

— Еге. Вона пішла з універу, бо знайшлись справи серйозніші за д-д-диплом. Спинити бійню для неї важливіше, ніж отримати клаптик паперу з написом «бакалавр мистецтв». І це ти називаєш екстремізмом? Ні, як на мене, екстремізм — це жити так, мов нічого не сталося, коли навколо всі як подуріли, коли людей експлуатують пачками, експлуатують усіх, а ти тільки й робиш, що з дня у день надягаєш костюмчик, краватку і йдеш

на роботу. Ніби зовсім нічого не коїться. Оце — екстремізм. Ось вони, крайнощі — крайня тупість, як є.

Розмова про Нью-Йорк № 59.

— Хто вони?

— Вчилися в Колумбійському університеті. Потім кинули. Я тобі це все розповідала. Живуть у Морнінгсайд-Гейтс.

— Мені це нічого не каже, Меррі. Там наркотики, там бандюки, це небезпечне місто. Меррі, ти можеш так у щось вляпатися!.. Можеш навіть догратися, що згвалтують.

— Б-б-бо я не слухалася свого татка?

— Меррі, я не жартую.

— Дівчат гвалтують незалежно від того, слухають вони своїх тат чи не слухають. Часом тати й гвалтують. Гвалтівники теж мають д-д-діток. Гвалтують — і від цього з'являються діти.

— Запроси Білла й Меліссу на вихідні до нас у гості.

— Ага, вони тільки про це і мріють!

— Послухай-но, може, ти у вересні до школи вже не йди? Походиш два роки на підготовчі курси перед коледжем. Може, і справді досить нам жити під одним дахом?

— Знову ці твої плани. Весь час стараєшся прокласти оптимальний курс.

— А що я маю робити? Не планувати? Я чоловік. У мене сім'я. Я батько. І я керую бізнесом.

— Керую б-б-бізнесом, отже, існую.

— Шкіл на світі — видимо-невидимо. В них повно цікавих людей, там багато свободи... Ти поспілкуйся з вашим факультетським радником, я теж цікавлюся — і якщо тобі настобісіло з нами жити, їдь на ті курси. Я згоден, тут тобі нема де розвернутися. Давай усі зберемося й серйозно поговоримо, чи не поїхати тобі кудись на навчання.

Розмова про Нью-Йорк № 67.

— Якщо вже так хочеш, то бути активним учасником анти-воєнного руху ти можеш і тут, у Моррістауні, і в Олд-Римроку. Можеш і тут агітувати люд проти війни, у своїй школі...

— Тату, я хочу робити це п-п-по-своєму.

— Послухай мене. Будь ласка, послухай. Тут, у Римроку, ти не знайдеш антивоєнщиків. Радше, навпаки. Хочеш бути в опозиції? Будь в опозиції тут.

— І що я тут зможу робити? Проводити марші підунівермагом?

— Можна створити тут організацію.

— «Люди Римроку проти війни»? Ну, так, тоді справа піде. Або: «Старшокласники Моррістауна проти війни».

— Точно! «Приклич війну». Як тобі таке гасло? Так і залиши: «Приклич війну до себе в місто, в дім!» Тобі ж наче подобається бути непопулярною? Ти будеш дуже непопулярною, це я тобі гарантую.

— Непопулярність — не мій ідеал.

— А таки доведеться. Бо тут твоя позиція не популярна. Якщо на повен голос вступиш проти війни, повір мені, тоді таке завариться!.. Чому б тобі не пояснювати тутешнім людям, що таке війна? Це, знаєш, теж частина Америки.

— Незначна частина.

— Ці люди — американці, Меррі. Ти можеш активно виступати проти війни просто тут, у містечку. І в Нью-Йорк не конче їздити.

— Ага, зможу активно виступати проти війни просто в нашій вітальні.

— Ти можеш виступати проти війни в клубі общини.

— Де збиратимуться всі двадцять чоловік.

— Моррістаун — центр округу. Їздь туди щосуботи. Там точно є люди, які проти війни. Суддя Фонтейн проти неї, ти знаєш. Містер Ейвері проти війни. Вони разом зі мною підписали звернення. Старий суддя навіть у Вашингтон зі мною їздив. І знаєш, тутешній люд був не в захваті, коли побачив під петицією мою карлючку. Але така моя позиція. Можеш улаштувати марш у Моррістауні. Чому б тобі цим не зайнятися?

— А газета моррістаунських старшокласників напише про це. І ми введемо армію з В'єтнаму.

— Я так розумію, ти вже не криючись говориш про війну в тамтешній школі. Якщо ти вважаєш, що це дурна забавка, то

навіщо цим займатися? Отже, ти так не думаєш. Коли йдеться про війну, то думка кожного в Америці чогось вартує. Почни зі свого рідного містечка, Меррі. Реальний спосіб покласти край війні.

— Революції не починаються в п-п-провінції.

— Ми не про революцію говоримо.

— Це *ти* не говориш про революцію.

Це була їхня остання розмова про Нью-Йорк. Затія вдалася. Здавалося, тим балачкам не буде кінця-краю, однак він був терплячий, зважений, твердий — і все вдалося. Наскільки він знав, вона більше не їздила в Нью-Йорк. Прислухалася до його поради і залишилася вдома, але, створивши поле для баталій у вітальні, створивши поле бою в Моррістаунській школі, вона одного дня пішла та підірвала пошту, а з нею — доктора Фреда Конлона й місцевий магазин усякої всячини — невеличку дерев'яну халупку з дошкою оголошень на фронтоні, самотньою бензоколонкою «Санок» та металевою щоглою, на якій Расс Гемлін, котрий спільно із дружиною володів магазином і управляв поштою, щоранку вивішував американський прапор ще відтоді, коли президентом Сполучених Штатів був Воррен Гамаліел Гардінг.

II. ПАДІННЯ

4

Через чотири місяці після зникнення Меррі до Шведа заявила мініатюрна бліда дівчина, яка виглядала вдвічі молодшою за Меррі, але, за власним зізнанням, була на шість років старша. Міс Рита Коен — так вона назвалася. Формена сорочка, штани, потворні величезні черевики — вона вдягалася у стилі Ральфа Абернати, послідовника доктора Кінга. На голові — копиця торчкуватого волосся, котре лише підкреслювало дитячість її рис. Дивно, що Швед не зрозумів одразу, хто вона така. Він цілих чотири місяці чекав на з'яву саме такої людини, проте коли вона з'явилась, то виявилася такою маленькою, юною та нещасною, що Швед насилу повірив, що перед ним — студентка Вортонської школи бізнесу та фінансів Пенсильванського університету (яка пише роботу, присвячену шкіряній промисловості в Нью-арку, що в штаті Нью-Джерсі). Про те, щоб бачити в цій самозванці доччину наставниці з питань світової революції, навіть не йшлося. В час її приходу на фабрику Швед ще не знав, що Рита Коен, аби потрапити сюди, проникла в підвальний хід під естакадою, збиваючи зі сліду нишпорок із ФБР, виставлених на Централ-авеню відстежувати всіх, хто зайде в його офіс.

На фабрику по три-чотири рази на рік телефонували чи зверталися письмово з проханням провести екскурсію. Раніше гостями займався Лу, який завжди викроював часину і на ньюаркських школярів, і на загін бойскаутів, і на залітних знаменитостей, яких заносило на «Ньюарк Мейд» у супроводі посадовців з мерії чи

торгової палати. Швед не вважав себе докою в рукавичному виробництві чи авторитетом у питаннях шкіряної галузі — зрештою, як у будь-яких інших питаннях, — він не отримував і частки того задоволення, яке отримував його старий, та інколи погоджувався відповісти по телефону на запитання людей, які вивчали цю спеціальність, а якщо студент здавався йому досить серйозним, то міг і провести для нього маленьку екскурсію.

Авжеж, знай Швед, що ця студентка — зовсім не студентка, а посланка втікачки-доньки, він нізачо не призначив би зустріч на фабриці. Чому Рита не сказала Шведу, хто її прислав, чому тримала це в секреті до кінця екскурсії? Мабуть, хотіла спочатку промацати Шведа. А може, мовчала весь цей час тому, що просто хотіла розважитись. А може, упивалася своєю владою над ним. Чи була просто політиком, і більшість її вчинків диктувалася насолодою, яку давало почуття влади.

Оскільки Шведів стіл від машинного залу був відділений лише скляними загородками, то він і швачки за машинками постійно лицезріли одне одного. Загородки він звів, щоб захиститися від стукоту машин, і водночас вони дозволяли безнастанно спостерігати за роботою цеху. Його батько рішуче відмовлявся сидіти в будь-якому кабінеті — як у скляному, так і в будь-якому іншому; він просто втиснув свій стіл посеред царства з двохсот швейних машинок — і царював там як бджолина матка в самому серці переповненого вулика: і коли він розмовляв по телефону з клієнтами чи підрядниками, водночас проглядаючи папери, навкруги безперервно гудів, дзижчав, торохтів і вищав його рій. Тільки в цеху, казав він, крізь багатоголосий шум можна почути стукіт несправного «Зінгера», і швачка ще не встигне навіть попередити свою майстриню про несправність, як він уже з викруткою біля машинки. Так казала в притаманній їй манері — із сумішшю захвату й іронії — Вікі, вже немолода чорношкіра начальниця цеху, на банкеті з нагоди його виходу на пенсію. Коли ж усе було як слід, Лу не міг усидіти на місці, бігав, метушився — словом, резюмувала Вікі, поводився як будь-який нестерпний бос. А коли до нього підходив закрійник і скаржився на майстра, а майстер приходив скаржитися на закрійника; коли доставка шкір затри-

мувалася на місяць, сировина була неякісна або з дефектами; коли він виявляв, що переплачує постачальнику тканини на підкладку, а експедитор безсоромно бреше; коли він дізнавався, що оператор різальної машини, який носив сонцезахисні окуляри і їздив на червоному «корветі», ще нишком промишляв букмекерством серед працівників, приймаючи ставки на різні підпільні лотереї — тут він опинявся в рідній стихії та брався виправляти становище так, як умів тільки він.

— А коли все направилося, — підхоплював передостанній оратор, гордий своїм батьком син винуватця торжества у найдовшій за вечір жартівливій промові, переповненій хвалебними епітетами, — знову починав доводити до сказу всіх нас і себе. Він завжди був готовий до найгіршого, тож неприємності ніколи не барилися. Але ніколи вони не засакаували його зненацька. І все це загалом, як і сама «Ньюарк Мейд», свідчило про те, що вболівати за справу — штука правильна. Отже, пані та панове, за чоловіка, котрий усе життя був мені вчителем і вчив не тільки вболівати за справу; за чоловіка, який зробив моє життя безперервним процесом навчання, інколи важкого, але неодмінно плідного; за чоловіка, який відкрив мені секрет (ще тоді, коли я був п'ятирічним хлопчиськом), як робиться неперевершений продукт («Працюй над ним», — пояснив він мені); за чоловіка, пані та панове, який завжди сповідував цей принцип і йшов до висот, ще від того самого дня, коли в чотирнадцять років почав дубити шкіри; за рукавичника номер один, котрий знається в цій справі так, як не знається жоден із нас, за містера «Ньюарк Мейд» — за мого батька Лу Левова!

— Послухайте, — почав містер «Ньюарк Мейд», — нехай вас тут ніхто сьогодні не дурить. Я люблю працювати, я люблю рукавичну справу, я люблю труднощі, але мені не до вподоби сама ідея про відпочинок, позаяк я вважаю, що це перший крок до могили. Але все це абсолютно мене не хвилює з однієї вагомій причини: я — найщасливіша людина у світі. І щасливим робить мене одне слово. Найпрекрасніше слово на світі — «сім'я». Якби мене витісняв якийсь конкурент, я не стояв би усміхнений перед вами: ви мене знаєте — я би волав і кричав. Але мене витісняє не хтось там — мене витісняє мій улюблений рідний

син. Бог дав мені найчудовішу сім'ю, про яку тільки може мріяти чоловік: чудову дружину, двох чудових синів, чудових онуків...»

Швед попросив Вікі принести в кабінет овечу шкуру і дав її помацати студентці з Вортону.

— Її протравили, але ще не дубили. Це ворсистий смух. Тут не вовна, як у домашніх овець, а ворс.

— А що роблять із ворсом? Його десь застосовують?

— Гарне запитання. Ворс використовують для виробництва килимів. В Амстердамі, Нью-Йорку. «Бігелоу». «Могаук». Але найбільшу цінність тут становить шкура. Ворс — побічний продукт, і відділення його від шкури та решти — це окрема історія. Поки не було синтетики, ворс ішов головню на дешеві килими. Компанія-посередник переправляла ворс із дубилень до килимових майстерень, але вам це ні до чого, — сказав він, зауваживши, що хоча вони тільки почали, вона вже списала цілу сторінку розлінованого блокнота. — Та якщо вам цікаво, — додав він, зворушений і приваблений її заповзяттям, — а я бачу, що це вас цікавить, я можу скерувати вас до цих людей. Гадаю, їхня сім'я досі живе десь тут поряд. Це така бізнесова ніша, про яку мало хто знає. Але цікава. Тут усе цікаво. Ви порушили цікаву тему, мила леді.

— Гадаю, що так, — відповіла вона, приємно усміхнувшись до Шведа.

— Так от, а цю шкуру, — він взяв у неї смух і погладив бічною стороною великого пальця, як ото бува гладять kota, щоб він замуркав, — ми називаємо кабрета. Мала вівця. Дрібна порода. Водиться не далі двадцятій-тридцятій паралелі на північ і на південь від екватора. Це напівдика порода: в поселеннях Африки кожна сім'я зазвичай має чотири-п'ять голів, їх збивають в отару і випасають у буші. Те, що ви тримаєте — це вже не зовсім сировина. Ми купуємо ці шкури на так званій стадії протравлення. Ворс із них уже видалений, а самі шкури оброблені консервантами для доставки сюди. Колись ми завозили їх сирими — у величезних, перев'язаних мотузкою тюках, сушеними тільки на повітрі. У мене десь тут є — можу знайти, якщо захочете поглянути, — суднова декларація 1790 року, де йдеться про

вивантаження шкур у Бостоні, таких, які ми ввозили аж до минулого року. До речі, з тих самих африканських портів.

Так само міг би розмовляти з нею батько. Наскільки Швед пригадував, кожне слово з промовленого ним речення він чув з батьківських вуст, іще навчаючись у початковій школі, а потім знову чув їх сотні разів за той десяток літ, що вони спільно вели бізнес. У родинях рукавичників професійні екскурси були традицією, що нараховувала сотні літ, і в найкращих з них батько не просто втаємничував сина в секрети майстерності, а знайомив його з історією справи та численними професійними хитрощами. Те саме стосувалося дубилень, де процес обробки шкур ставився в один ряд із мистецтвом ресторатора і рецепти переходили від батьків до синів, а також рукавичних крамниць і закрійних цехів. Старі закрійники-італійці вчили тільки своїх синів, і син засвоював науку лиш від свого батька, як свого часу той — від свого. Відтоді, як він був п'ятирічним опецьком, і аж до змужніння батько залишався для нього непорушним авторитетом: коритися його авторитету було те саме, що вбирати в себе його професійну майстерність, завдяки якій «Ньюарк Мейд» стала найкращим у країні виробником жіночих рукавичок. Швед дуже скоро полюбив усе, що любив його батько, і як батько, всім серцем, і навіть, будучи на фабриці, мислив, як його старий. Голос і той був схожий, особливо, коли йшлося про шкіру, Ньюарк чи рукавички.

Ніколи після зникнення Меррі він ще не був настільки говіркий, як зараз. До нинішнього ранку він хотів лише одного: плакати або кудись забитися; але потрібно було заспокоювати Дон і вести справи, заспокоювати батьків: усі були вражені, паралізовані дикістю того, що сталося, тож ні приглушувані сльози, ні бажання перебути десь не псували його захисного фасаду, який він вибудовував перед світом, щоб захистити сім'ю. Але зараз слова захопили його, надихнули, понесли — батькові слова, виплеснуті на поверхню виглядом цього мініатюрного дівчиська, що ретельно заносило їх у блокнотик. Ця дівчина, подумав Швед, заледве вища, ніж ті третьокласники з класу Меррі, коли якимось наприкінці п'ятдесятих їх привезли на автобусі сюди за тридцять вісім миль від школи, щоб тато Меррі показав їм, як він робить

рукавички, а головне — показав їм те місце, яке Меррі вважала чарівним, великий стіл, де відбувалася остання операція — надання рукавичкам остаточної форми. Кожну рукавичку робітники акуратно натягували на розігріті парою мідні хромовані кисті. Кисті були дуже гарячі й блискучі, вони стояли сторчма рядочком, випинаючись просто зі столу — тонкі, немов розкатані кухонною качалкою, а потім ампутовані; здавалося, що ці прекрасні, ампутовані від тіла руки висять у порожнечі, наче душі мерців. Коли Меррі була ще малою, вона, заворожена їхньою загадковістю, називала їх «ручки-млинці». «П'ять доларів за дюжину, — пояснювала вона однокласникам. Цю фразу рукавичників вона чула від самого народження: п'ять доларів за дюжину і ні цента менше просили за свою продукцію. — На відрядній оплаті робітники завжди махлюють. І татові довелося звільнити одного чоловіка. Він крав його час», — пошепки казала Меррі вчительці. А Швед їй казав: «Сонечко, можна, тато сам проведе цю екскурсію, гарант?» Маленька Меррі була в захваті від самої химерної думки — красти час. Як горда власниця, вона літала з поверху на поверх, запанібрата теревенила з працівниками, пишалася, що все знає, і відати не відала (наразі), як грубо топче людську гідність безжальна експлуатація трударів жадібним до баришу хазяїном, котрий неправедно володіє засобами виробництва.

Не дивина, що він розмерзся: надто сильним було бажання виворотитися. Він миттю перенісся в ті часи, де ніщо не підірвано і ніщо не зруйновано. Їхня сім'я досі неслася по ніким не порушеній траєкторії іммігрантської долі, неначе пущена кимось ракета, все вгору та вгору, від прадіда, який гнув спину на чужого дядька, до діда, який став на ноги, потім до впевненого, самодостатнього, незалежного батька, і вже тоді — до літуна, який сягнув найвищих з-поміж них усіх висот, нащадка четвертого покоління, для якого Америка стала справжнісіньким раєм. Не дивно, що він не міг зупинитися. Зупинитися було неможливо. Швед не встояв перед простим людським прагненням знову прожити шматочок минулого часу, обдурити себе і перенестися на декілька блаженних митей до цільної у своїй діяльності минувшини, коли сім'я спиралася на істину, постала не з ідеології деструкції, а з віри в те, що

треба уникати тривкого руйнівного первня, запобігати його несподіваним проявам у створенні Утопії раціонального існування.

Він почув, як вона запитусь:

— Скільки приходить в одній партії?

— Скільки шкур? Пака тисяч дюжин шкур.

— А пака — це скільки?

Йому подобалося, що вона вдається у такі подробиці. Отак, розмовляючи з цією допитливою студенткою з Вортону, він несподівано відчув симпатію бодай до чогось, тоді як упродовж цих чотирьох місяців усе було йому противним і відгонило мертвечиною. Та навіть це він ледве розумів. Шведу здавалося, що все, чого не торкнися, наближає його кінець.

— Одна пака — це сто двадцять шкур, — відповів він.

Вона розпитувала далі та робила позначки в нотатнику.

— Шкури йдуть одразу на ваш склад?

— Вони йдуть у дубильні. Дубильня — наш підрядник. Ми купуємо матеріал, відтак передаємо цей матеріал йому, плюс наша технологія, й підрядник перетворює сировину на промислову шкіру. Мій дід і батько працювали в дубильні тут, у Ньюарку. І я працював там півроку, коли входив у бізнес. Ви бували в дубильні?

— Ще ні.

— Ну що ж, якщо ви хочете писати про обробку шкір, вам необхідно побувати в дубильні. Якщо ви не проти, я все влаштую. Там немає нічого складного. Технічний прогрес, звісно, вплинув на справу, але те, що ви там побачите, не дуже відрізняється від того, що ви бачили б там сотні років тому. Важка робота. Подіють, це найдавніше ремесло, чий сліди вдалося виявити на землі. Найдавніші чинбарні — примітивний праобраз дубильні — мають шість тисяч років. Знайшли їх, здається, в Туреччині. За первісний одяг правили звичайні шкури, обкурени димом: так їх дубили. Я вже казав вам, що коли заглибитися в це питання, воно дуже цікаве. Мій батько — справжній експерт зі шкіряного виробництва. От вам би з ним поговорити, але зараз він замешкує у Флориді. Почніть із ним розмову про рукавички — і він проговорить не зупиняючись два дні. Ми всі такі. Між іншим, тут нема нічого дивного. Рукавичники люблять своє ремесло

і все, що з ним пов'язане. Скажіть мені, міс Коен, ви коли-небудь бачили процес виробництва чого б то не було?

— Мушу зізнатися, що ні.

— Ніколи-ніколи?

— Ну, як була малою, бачила, як мама робить торт.

Швед засміявся. Причиною його сміху була ця дівчина. Завзята і наївна, жадібна до знань. Його дочка була на добрий фут вища за Риту Коен, білошкіра, білява, на відміну від темної Рити, але в усьому іншому Рита Коен, пересічний недомірок, чимось нагадала йому Меррі за тих часів, коли вона ще не набралася бунтарських настроїв і не ворогувала з ним. Доброзичливий розум, яким вона світилася, коли верталася зі школи, по вінця сповнена тих знань, які дістала на уроках. А яка в неї була пам'ять! Усе акуратно занотовувала в зошит і на ранок уже знала назубок.

— А знаєте, що ми зробимо? Я просто зараз проведу вас через увесь процес. Ходімо! Виготовимо для вас пару рукавиць, і ви побачите, як вони робляться — від початку й до кінця. Який розмір ви носите?

— Не знаю. Малий.

Він звівся з-за столу, обійшов його і взяв її за руку:

— Дуже малий. Гадаю, четвертий.

Він уже дістав із верхньої шухляди свого столу сантиметр з D-подібною дужкою на кінці, а зараз обернув навкруг її долоні, другий кінець протягнув через дужку та затягнув.

— Ану, погляньмо, чи я вгадав. Стисніть руку.

Вона стиснула пальці в кулак, від чого затилля долоні ледь розширилося, і Швед подивився на розмір, який вимірювався у французьких дюймах.

— Четвертий. Найменший дамський розмір. Далі вже дитячі. Ходімо, я покажу вам, як воно робиться.

Коли Швед і вона пішли старими дерев'яними сходами, йому здавалося, що він ступає просто в минуле. Він ніби збоку чув свій голос (і одночасно голос свого батька), який казав:

— Сортувати шкіри завжди треба в північних приміщеннях фабрики, де нема прямого сонячного світла. Так можна оцінити справжню якість шкіри. При сонці цього не побачиш. Примі-

щення для сортування та покрою завжди мусять знаходитися з північної сторони. Сортування — на верхньому поверсі. Покрій — на третьому. На другому поверсі, де ви були, — пошиття, а внизу — доводка й відвантаження. Ми підемо зверху вниз.

Так і зробили. І він був щасливий. Годі було із цим щось поробити. Це було неправильно. Це було нереально. Щось мало статися — щось таке, що поклато б цьому край. Але вона діловито занотувувала почуте, і він не міг спинитися перед дівчиськом, яке знало ціну завзяттю та уважності, цікавилось потрібною справою, цікавилось підготуванням шкіри та виробництвом рукавичок, і зупинитися було фізично неможливо.

Просити того, хто страждає так, як ото Швед, звільнитися від ілюзії душевного піднесення (хай би якими хисткими були його мотиви), було б надто жорстоко.

У розкрійному цеху було двадцять п'ять працівників, по шість чоловік за столом, і Швед підвів її до найстарішого з них, назвавши його Майстром; невисокий голомозий чоловік зі слуховим апаратом вовтузився з прямокутничком шкіри («Заготовка майбутньої рукавички, — не забував пояснювати Швед, — ми називаємо їх *платками*») і безперервно орудував лінійкою та ножицями, поки Швед розповідав їй, хто він такий, цей Майстер. Розповідав з легким серцем. Досі витаючи у своїх емпіреях. Без намагання зупинитися. Вільно наслідуючи батькові манери.

Розкрійний цех і був тим місцем, де у Шведа виникло бажання піти стопами батька і зайнятися рукавичною справою; місцем, де, як він сам вважав, відбулось його перетворення з хлопця на чоловіка. Розкрійний цех — високе, гарно освітлене приміщення — був його улюбленим місцем на фабриці з дитинства, коли старі закрійники-європейці приходили на роботу в однакових костюмах-трійках, накрохмалених білих сорочках, із запонками, у краватках, підтяжках. Кожен закрійник акуратненько знімав піджак і вішав його в шафу, але жоден із них на Шведовій пам'яті не знімав краватку і практично ніхто не дозволяв собі такої вольності, як знятий жилет, не кажучи вже про засукані рукави. І тільки після того надягали свіжі білі фартухи та бралися до шкур: знімали з них зволожений муслін, розпрямляли їх,

розтягували. На дубові розкрійні столи крізь широченні вікна у північній стіні падало холодне, рівне світло, якраз таке, при якому зручно сортувати, перебирати й різати шкіру. Відполірована гладкість заокруглених країв стільниць, які роками шліфувалися розкинутими на них шкурами, так вабила хлопця, що він ледь стримувався, щоб не кинутись до столу та не припасти щокою до опуклості дерева — але тримався, поки не лишався сам. Від ніг працівників, що цілий день стояли за столами, на дерев'яній долівці залишалися вм'ятини, і коли тут нікого не було, Швед полюбляв прийти сюди і встати так, щоб його черевки потрапили в ледь помітні обриси слідів, які відбилися у дереві за стільки років. Спостерігаючи за працею закрійників, він розумів, що перед ним — еліта, і ця еліта знає, що вона — еліта, і їхній бос теж знає, що вони це знають... А ті хоч і вважали, що мають більше підстав вважатися тутешніми аристократами, ніж інші, включно із босом, однак пишалися своїми зашкарубленими долонями, мозолястими від величезних, важких ножиць. А під білими сорочками ховалися могутні руки, груди та плечі трударів, котрі все своє життя розтягували та розправляли шкури, щоб не змарнувався жоден дюйм.

Працюючи, закрійник не раз і не два мусив лизнути палець, тож кожна рукавичка містила енну кількість людської слини, але, як примовляв його батько: «Клієнт про це ні сном ні духом». Закрійник плював у засохле чорнило, тер об нього пензлик і через трафарет наносив номери на клапті, накраяні з кожного *плátка*. Викроївши пару рукавиць, він знову слинив палець, прикладав його до позначених потрібними номерами деталей, щоб зліпити їх, а потім обтягував гумкою та відправляв до швачок. Єдине, що хлопцеві тут ніколи не подобалося, так це те, що найняті на «Ньюарк Мейд» перші закрійники-німці тримали біля себе чималенькі кухлі пива й відпивали з них, щоб, як вони жартували, «не дати пересохнути горлянци» й мати скільки треба слини. Лу Левов скоренько відучив їх від пива, а що ж тоді зі слиною? А нічого. Бажання позбутися слини не виникало ні в кого. Слина була присутня геть в усьому, що вони любили, і батько-засновник, і, анітрохи не менше, синок-спадкоємець.

— Гаррі, як закрійник, переплюне будь-кого на цілій фабриці. — Сам Майстер Гаррі стояв поруч зі Шведом і, ніби не чуючи слів боса, працював. — Уже сорок один рік працює в «Ньюарк Мейд», і як працює! Закрійник спершу прикидає, як виготовити зі шматка найбільше рукавичок. Відтак береться до кроїння. Тут потрібна неабияка вправність. Робота за розкрійним столом — це мистецтво. Ви не знайдете двох однакових шкур. Що не шкура, то різна; це залежить і від корму тварин, і від їхнього віку. І тягнуться ті шкури по-різному, а те, що з різних клаптів виходять однакові рукавички — просто диво. Та сама історія і з пошиттям. Така робота зараз не приваблює людей. Не можна просто взяти швачку, яка опанувала просту швейну машинку чи вміє покроїти сукню, і поставити на рукавички. Їй треба три-чотири місяці навчання, чутливі пальці та терпіння, і лиш тоді, десь за півроку, вона вийде на вісімдесят відсотків продуктивності. Шиття рукавичок — надзвичайно складна процедура. Якщо ти хочеш, щоб у тебе вийшла гарна рукавичка, то треба витратитися на навчання робітниць. Напруженої праці та уваги вимагають усі закрути і повороти, де сходяться пальцеві шви; це дуже непросто. Коли батько тільки починав свою справу, люди йшли сюди, щоб працювати до кінця життя, Гаррі — останній із них. А цей закрійний цех — один з останніх у нашій Західній півкулі. Та наше виробництво ще працює на повну силу. І людей, які знають свою справу, поки що вистачає. Більше ніхто не кроїть рукавички так, як ми, принаймні в цій країні, якщо їх тут ще взагалі хтось кроїть, та й не тільки тут, можливо, ще десь у маленьких майстернях Неаполя чи Гренобля. Люди, які тут працювали, все життя віддавали цій справі. Вони починали свій шлях з рукавичного виробництва і на ньому ж закінчували. А зараз ми тільки те й робимо, що перенавчаємо персонал. Сьогодні економіка така, що людина приходить до тебе, працює, а десь пообіцяють їй зайвих півдолара на годину — і привіт!

Вона записувала все, що він казав.

— Коли я тільки-но прийшов у цей бізнес, і батько послав мене сюди навчатися кроїти, то я просто стояв біля столу і дивився, як цей чоловік кроїть шкіру. Моє входження йшло за старими

лекалами. Знизу вгору. Скаже батько підлогу мести — підмітаю підлогу. Пройшов через усі цехи, став розуміти весь процес, чому це так, а те — інакше. Від Гаррі я навчився крою рукавичок. Не скажу, що я був рентабельним закрійником. Якщо викроював дві-три пари за день, то це уже було чимало, зате я осягнув усі базові принципи — так, Гаррі? О, він вимогливий учитель! Коли показує, як треба щось робити, то жодної дрібнички не пропустить. Після науки в Гаррі я почав жаліти свого батька. У перший день, коли я тут з'явився, Гаррі одразу наставив мене на шлях істинний: розповів, як там, на батьківщині, до нього приходили підлітки і просили: «Ви не могли б зробити з мене рукавичника?», а він казав: «Будь ласка, але спершу заплати п'ятнадцять тисяч, бо в стільки обійдуться витрачені час і шкіра, перш ніж ти сам заробиш бодай щось». Добрих два місяці спостерігав я за його роботою, перш ніж він підпустив мене до шкіри. В середньому закрійник робить три — три з половиною дюжини заготовок за день. Вправний, меткий робить п'ять дюжин. А Гаррі вирізав за день п'ять з половиною дюжин! «Це ще тільки квіточки! — казав він мені. — Бачив би ти мого батька!» Він розповів мені про свого батька і велетня з трупи Барнума та Бейлі. Пам'ятаєш, Гаррі? — Гаррі кивнув. — Цирк Барнума та Бейлі приїхав у Ньюарк... у 1917 році? Чи 1918? — Гаррі знову кивнув, не припиняючи роботи. — Значить, приїхали вони, і був там чоловік десь так футів на дев'ять заввишки. Ну, батько Гаррі побачив його на розі Центральної та Базарної, і так здивувався, що підскочив до нього, витяг шнурок зі свого черевика, там же, на вулиці, зняв мірку з правої руки цього велета, прибіг додому і зробив йому пару першокласних рукавиць сімнадцятого розміру. Батько Гаррі їх викроїв, мама пошила, вони пішли потім із ними в цирк і вручили їх тому велету. За це всю їхню сім'ю безкоштовно пустили на виставу, а вже на другий день «Ньюарк ньос» у барвах розписала цю історію.

— Ні, то був «Зоряний орел», — виправив Гаррі.

— Так, так, вони ще не злилися з «Бюлетенем».

— Яка краса! — засміялася дівчина. — Мабуть, ваш батько був неабияким мастаком.

— А от англійською — ні в зуб ногою, — повідомив Гаррі.

— Он як? Що ж, це чудово доводить, що не конче знати англійську, коли розкроюєш пару чудових рукавиць для дев'ятифутового велетня.

Гаррі сміятися не став, зате Швед засміявся і, сміючись, легонько обійняв її за плечі.

— Це Рита. Зараз ми зробимо їй рукавички четвертого розміру. Сонечко, вам чорні чи, може, коричневі?

— Коричневі?

Із купи шкур, поскладаних неподалік від Гаррі, Швед витягнув світло-коричневу.

— Колір, який не так просто знайти, — взявся він пояснювати дівчині. — «Англійський рудий». Тут усі відтінки цього кольору: тут світліші, там — темніші, бачите? Отак. Овеча шкіра. Та, що ви бачили у мене в офісі, вимочена в соляному розчині, а ця — у розчині таніну. Це продублена шкіра, але можна сказати, якій тварині вона належала. Це голова, це круп, оце передні ноги, оце задні, це спина: тут шкіра товстіша й твердіша, така, як у людини вздовж хребта...

Сонечко. Він почав називати її сонечком ще в розкрійному цеху і вже не звав інакше, хоч і не знав, що, стоячи коло Рити, уперше після вибуху в крамниці та зникнення свого «сонечка», він як ніколи за цей час наблизився до Меррі.

— Це французька лінійка, вона довша за американську десь на дюйм... А це в нас ніж для скромадження, закруглений на кінчику, але не гострений... Ним ми витягуємо шкіру, ось так, до потрібної довжини. Гаррі хотілося б побитись об заклад, що він витягне шкіру точнісінько за розміром, навіть не прикладаючи її до шаблону, але я закладатися не хочу, бо не люблю програвати... Це називається стрілка... Погляньте, яка ретельна робота... Він викроїть ваші рукавички, дасть мені, і ми підемо в пошивний цех... А це, сонечко, в нас розкрійна машина. Єдина механізована операція в усьому процесі. Прес і штамп — і розкрійна машина робить за раз чотири *плátки*...

— Ого! Який мудрований процес! — сказала Рита.

— О, то так. У рукавичному бізнесі важко заробляти, бо він дуже затратний: потребує часу, узгодженості багатьох процесів.

Більшість рукавичних фірм були сімейними. Від батька до сина. З пошануванням традицій. Для більшості виробників продукт — це всього лиш продукт. Підприємець, який випускає його, нічого про нього не знає. В рукавичному бізнесі це не так. Ця галузь має довгу, дуже довгу історію.

— Містере Левов, скажіть, для інших виробників рукавичний бізнес теж такий романтичний? Ви просто до нестями любите і це місце, і те, що в ньому відбувається. Я гадаю, це й робить вас щасливою людиною.

— Мене? — здивувався Швед. Йому здалося, що в нього устромили ніж, розітнули його та виставили на загальний огляд увесь його біль. — Мабуть, що так.

— Ви останній із могікан?

— Ні, переконаний, що більшість людей у нашому бізнесі зберігають і повагу до традиції, і любов до справи. У ньому здатні утримати тільки любов і почуття відповідальності за отриманий спадок. Щоб тягнути на собі цей тягар, слід бути міцно прив'язаним до минулого. Але ж ходімо далі, — припросив він, умить покінчивши з усім, що нависло над ним загрозливими тінями, і все ще зберігаючи здатність говорити твердо і рішуче, хоча вона і назвала його щасливою людиною, — повернімося до пошивного цеху.

Це шовкування, воно варте окремої розповіді, і саме з нього починається весь процес... Це машинка для піко, на ній прошивають найтонші шви, які так і зветься — піко, і потребують значно більшої вправності, ніж інші шви... Оце називається шліфувальна машина, оце — натяжний механізм, вас я зватиму сонечком, себе — татусем, це називається життя, а те зветься смерть, це називається безумство, а те зветься жалоба, це зветься пекло, суще пекло, і, щоб це витримати, треба бути міцно пов'язаним із життям, це зветься жити-так-мов-нічого-не-сталося, а те — заплатити-сповна-тільки-Бог-його-знає-за-що, а це — хотіти-вмерти-і-бажати-знайти-її-щоб-убити-врятувати-від-того-через-що-вона-мусить-проходити-зараз-цю-мить, цей неприборканий сплеск зветься витіснити-геть-усе, але *він не рятує, я напівбожевільний, надто велика у тієї бомби руйнівна сила...* Потім

вони знову прийшли в його офіс, чекаючи, поки придуть із доводочного цеху рукавички для Рити, і він почав розповідати їй улюблене батькове спостереження, котре той десь вичитав і регулярно частував ним своїх гостей, щоб справити на них враження. І при цьому він сам чув, як повторює слово у слово всю історію, так ніби це пішло від нього, а не від батька. Якби він міг зробити так, щоб вона залишилася тут і нікуди не йшла, а він розповідав би їй про рукавички — про рукавички, про шкіру, про свою нестерпну загадку, і просив би, благав би її: *Не покидай мене самого, не залишай наодинці з цією нестерпною головоломкою...* «Мавпи, горили, вони мають мозок, і ми теж його маємо, але вони не мають оцієї штуки — такого великого пальця. Їм не дано відставляти його, як нам, людям. Не можуть вони, як ми, вертїти в усі сторони великим пальцем. Тому, цілком можливо, саме завдяки йому ми відрізняємося від тваринного світу. А рукавичка захищає цей палець. І дамська рукавичка, і рукавиця зварника, і гумова рукавиця, і бейсбольна, ну й так далі. Наш великий палець — це запорука того, що ми зостаємося людьми. Він дозволяє нам виготовляти інструменти, будувати міста, робити ще багато всього. Він вагомїший навіть за мозок. Можливо, мозок деяких тварин навіть більший за людський, якщо брати в пропорціях до тіла. Я не знаю. Але рука сама по собі — дивовижна штука. Вона рухається. Жодна інша частина людського тіла, яку ми прикриваємо одягом, не пристосована до таких складних рухів...» Але тут на порозі з'явилася Вікі з рукавичками четвертого розміру.

— Ось ваша пара рукавичок, — сказала Вікі, даючи їх босові, який уважно оглянув обидві й потім, потягнувшись через стіл, показав їх дівчині.

— Бачите оці шовчики? Ширина шва, який з'єднує шматочки шкіри, — ось на що треба зважати, коли хочеш оцінити якість. Тут від краю до шва близько однієї тридцять другої дюйма. Така якість потребує дуже високої вправності, значно вищої від середнього рівня. Якщо рукавичка пошита погано, то від шва до краю одна восьма дюйма. І сам шов може бути кривуватий. А тут — погляньте, як стріла. Ось чому, Рито, рукавичка від «Ньюарк Мейд» — це гарна рукавичка. По-перше, прямі шви. По-друге,

тонка шкіра. Гарно просочена таніном. Вона м'яка. Вона еластична. Пахне, як салон новенької машини. Мені подобається гарна шкіра, подобаються делікатні рукавички, я виріс із переконанням, що рукавички мають бути найвищої якості. Це у мене в крові, і ні від чого іншого я не отримую такого задоволення, — він ухопився за свою велемовність, як хворий хапається за найменші ознаки одужання, — як від чудової нагоди подарувати вам ці гарні рукавички. Прошу, — сказав він, усміхаючись, і простягнув їй пару рукавичок, які вона жвавенько натягнула на свої маленькі ручки. — Тихіше, тихіше... великий палець запихаємо останнім, а вже тоді натягуємо на всю кисть... у перший раз завжди робіть це повільно.

Вона звела очі, всміхаючись йому у відповідь, задоволена, наче дитина, яка щойно отримала подарунок, покрутила руками, демонструючи, як гарно рукавички їх облягають, як ідеально вони їй пасують.

— Стисніть пальці в кулак, — сказав Швед. — Відчуваєте, як шкіра м'яко розширюється і набуває потрібної форми? Це заслуга закрійника, котрий гарно зробив свою роботу. Ніщо не розтягується у довжину — адже пальці не треба тягнути, і він подбав, щоб цього не було. Усе, що слід було зробити на розкрійному столі, він зробив, залишив тільки точно розрахований запас, який дозволить шкірі розтягнутися в ширину. Еластичність розтяжки — це завжди результат точного розрахунку.

— Так, це чудово, просто неперевершено, — сказала вона йому, стискаючи та розтискаючи одну руку, потім другу... — Вічного здоров'я прискіпливим розрахункам цього світу, — промовила вона зі сміхом, — які не дозволяють шкірі розтягуватися у довжину, зате дають можливість наростити ширину! — Лише дочекавшись, коли Вікі вийде, щільно прикривши за собою скляні двері кабінету, та повернувшись в шумний цех, Рита, майже нечутно, додала: — Вона хоче, щоб я взяла її альбом із вирізками про Одрі Гепберн.

Наступного ранку Швед зустрівся з Ритою на автостоянці біля Ньюаркського аеропорту і передав їй альбом з Одрі Гепберн. Покинувши свій кабінет, він спершу поїхав у протилежну від

аеропорту сторону, у напрямку Бранч-Брук-парку, звідки до аеропорту була не одна миля, відтак зупинив машину і, вийшовши, трохи прогулявся. Він самотньо пройшов по алеї, де цвіли японські вишні. Трохи посидів на лавці, спостерігаючи за старими, котрі гуляли із собаками. Відтак знову сів за кермо і поїхав — спочатку через італійські райони північного Ньюарка, потім через Бельвілль. Півгодини він повертав автівку тільки праворуч, поки остаточно не переконався, що за ним ніхто не стежить. «Тільки так, — попередила Рита, — бо інакше — ніякого побачення». Наступного тижня на тій самій стоянці він передав їй балетні пантофлі та трико, які Меррі надягала востанє в чотирнадцять років. Ще через три дні — її щоденник заїкання.

— Ну, хоч тепер, — промовив він, гадаючи, що зараз, у момент передачі щоденника, прийшов час повторити слова, які його дружина повторювала перед кожною його зустрічю з Ритою, хоча під час тих зустрічей він не робив нічого, окрім того, про що просила Рита, і свідомо не вимагав взамін якихось новин про дочку, — тепер вже можна розповісти щось про Меррі. Я не питаю, *де* вона, але ж я маю право знати, *як* вона?

— Не можу, — сухо відповіла Рита.

— Я хочу поговорити з нею.

— А от вона не хоче з вами говорити.

— Але якщо вона попросила ці речі... то чому вона це зробила?

— Тому, що вони її.

— Ми теж її — її сім'я, міс.

— Не чула, щоб вона казала щось подібне.

— Я вам не вірю.

— Вона вас ненавидить.

— Та ну? — недбало обізвався Швед.

— Вона вважає, що вас треба розстріляти.

— Аж так?

— Скільки ви платите робітникам на вашій фабриці в Понсе, Пуерто-Рико? Скільки ви платите робітникам, які шиють для вас рукавички в Гонконгу або на Тайвані? Скільки ви платите жінкам на Філіппінах, які сліпнуть, займаючись вишивкою, щоб

догодити поважним леді, які купуватимуть рукавички в магазині Бонвіта? Ви — не хто інший, як нищий дрібний капіталіст, який експлуатує чорних і жовтошкірих по всьому світу, а сам жирує в маєтку, відгородившись парканом і брамами від нігерів.

Досі Швед у спілкуванні з Ритою був сама ввічливість, попри всі її намагання зачепити його за живе. Рита була єдиною, кого вони мали, до того ж незамінною, і, вже не сподіваючись домогтися чогось від неї власною стриманістю, він щоразу приглушував власні емоції та брав себе в сталеві кліщі, аби не показати свого відчаю. Знущатися з нього було частиною її програми; підпорядкувати своїй волі це респектабельне втілення життєвого успіху, що мало шість футів три дюйми росту, із мільйонними статками — ось де була її хвилина слави! Та й кожен день із ними був для неї сходиною до зоряного п'єдесталу. В їхніх руках була Меррі — заїка шістнадцяти літ. І вони як хотіли вертіли життям її та її рідних. Рита більше не була хирлявою смертною, і тим паче новачком у житті, а перетворювалась на живе створіння, яке перебувало в прихованій симпатії до всього лихого, покликане в ім'я історичної справедливості бути таким самим жорстоким, як цей упир-капіталіст Швед Левов.

Бути в лабетах цієї дитини — це щось *нереальне!* Мерзенне дівчисько з головою, переповненою вигадками про «робітничий клас»! Дрібнота, яка в автомобілі Шведа зайняла б менше місця, ніж його вівчарка, бачила себе на світовій арені! Ця нікчемна *піщинка!* І чим була вся її нудотна підприємливість, як не злісним інфантильним егоїзмом, так-сяк замаскованим під одностайність із пригнобленими? Тягар її відповідальності за трудящих світу! Егоїстична патологія стовбурчиться з неї навсібіч, як її волосся, і буквально по-дурнувато му репетує: «Я йду куди хочу, і скільки захочу, і важить тут лише моє бажання!» Саме так, дурноголова кучма волосся вміщала половину її революційної ідеології, і була така ж придатна для виправдання її дій, як і друга половина — розпалений лемент щодо зміни світу. Їй було двадцять два, зросту не більше п'яти футів, і вона зважується на безрозсудну авантюру, використовуючи дещо, значення чого не розуміє навіть близько: владу. Ані найменшої потреби в думці. Думки просто блякли поряд

з їхнім невіглаством. Вони не замислюючись зараховували себе до всезнайонок. Не дивно, що його нелюдське намагання приховати своє хвилювання вмить відступило перед люттяю, яка затопила його, і він різко сказав їй — так ніби і не був пов'язаний з її маніакальною місією в найхимерніший спосіб; ніби для нього було питанням життя і смерті, щоб вона думала про нього тільки найгірше:

— Що ви тямите в тому, про що кажете? Американські фірми виробляють рукавички на Філіппінах, у Гонконгу, на Тайвані, в Індії, Пакистані та ще бозна-де — але не моя! Я — власник двох фабрик. *Двох!* На одній із них, у Ньюарку, ви були особисто. Ви бачили, які мої працівники нещасні. Ось чому вони гарують там по сорок років — бо я нещадно їх експлуатую! На фабриці в Пуерто-Рико працюють двісті шістдесят людей, міс Коен — людей, яких ми вивчили, вивчили з нуля, людей, яким ми довіряємо, людей, які до нашої появи в Понсе ледве могли знайти якусь роботу. Ми створюємо робочі місця там, де проблеми із зайнятістю, ми виховали вправних фахівців зі швейної справи на Карибах, де про неї не чули — чи майже не чули. Ви ж нічого цього не знаєте. Нічого ні про що не знаєте — навіть не знали, *яка* з себе фабрика, поки я вам її не показав!

— Я знаю, що таке плантація, містере Лєґрі... вибачте, містере Левов. Я знаю, що таке володіти плантацією. Ви дбаєте про своїх нігерів. Авжеж, чого б не дбати. Це називається — патерналістський капіталізм. Вони ваші, ви з ними спите, а варто вичавити з них усе без залишку, як ви одразу викидаєте їх геть. Лінчуєте лише за крайньої потреби. Використовуєте їх просто для розваги й отримання прибутку...

— Звиняйте, я не маю часу вислуховувати це дитяче белкотання. Ви не знаєте, що таке фабрика, ви не знаєте, що таке виробництво, ви не знаєте, що таке капітал, ви не знаєте, що таке праця. Ви й гадки не маєте, що означає мати роботу й що означає бути безробітним. Не маєте найменшого уявлення, що таке робота. Ви за своє життя і дня не працювали, а якщо і спробуєте щось собі знайти, то не затримаєтесь там надовго ні як працівниця, ні як менеджер, ні як власниця підприємства. Годі з мене дурниць. Я хочу, щоб ви сказали, де моя дочка. Більше від вас

я нічого не хочу. Їй потрібна допомога, їй потрібна серйозна допомога, а не ваші сміховинні гасла. Я хочу, щоб ви сказали мені, де я можу з нею зустрітися!

— Меррі більше не хоче вас бачити. І матері теж.

— Ви нічого не знаєте про матір Меррі!

— Леді Дон? Леді Дон із Помістя? Я знаю все, що треба знати про леді Дон. Так соромиться свого класового походження, що прагне ввести дочку до вищого світу.

— Меррі в шість років чистила гній з-під корови. Ви не знаєте, що верзете. Меррі була в клубі чотирьох чеснот. Меррі водила трактор. Меррі...

— Фальш. Суцільна фальш. Донька королеви краси і капітана футбольної команди — який кошмар для дівчини з душею! При-талені сукенки, тувельки, мініатюрне те, мініатюрне се... Постійна вовтузня з волоссям. Як вважаєте, вона вовтузилася з волоссям Меррі тому, що любила її та милувалася її зачісками, чи тому, що їй неприємно було її бачити, позаяк дівчинка не була схожа на маленьку принцесу, з якої виросте справжня красуня і стане «Міс Римрок». Меррі мусить займатися танцями. Меррі мусить ходити на теніс. Я здивована, чому їй не зробили корекцію носа.

— Ви не розумієте, що верзете.

— А чому, по-вашому, Меррі так в усьому косила під Одрі Гепберн? Бо думала, що в неї буде більше шансів догодити марнославної матусі. «Міс Марнославство — 49». Аж не віриться, що в таку кокетливу фігурку влізло стільки марнославства. Але влізло, якраз умістилося. А от із місцем для самої Меррі якось не склалося, чи не так?

— Ви не розумієте, що верзете...

— Де цій матусі знати, що таке не бути гарною, коханою, бажаною! Не такою, як вона. Фривольна, тривіальна ментальність королеви краси, і жодної думки про рідну доньку. «Не хочу бачити ніякого неладу, не хочу бачити нічого похмурого». Але світ не такий, мила Доні — він саме безладний, він саме похмурий. Він огидний!

— Мати Меррі цілий день працює на фермі. Весь день біля худоби, сільськогосподарської техніки, вона на роботі від шостої ранку до...

— Фальш. Фальш. Фальш. Вона працює на фермі просто як довбана великосвітська...

— Та ви ж не знаєте про це нічого! Де моя дочка? Де вона? Це безглузда розмова. Де Меррі?

— А ви не пам'ятаєте вечірку з назвою «Тепер ти жінка»? На честь її найперших місячних?

— У нас не про вечірку йдеться. Яка ще вечірка?

— Атож, не про вечірку, а про те приниження дочки рідною матір'ю — королевою краси. Йдеться про матір, яка заповонила доччині уявлення про себе. Йдеться про матір, яка не має навіть краплі почуття до рідної дочки, про матір, у якій глибини — не більше, ніж у ваших рукавичок! Повна сім'я, а все, про що ви в біса дбаєте, — це шкіра. Ектодерма. Поверхня. І жодного уявлення про те, що там під нею. Ви справді вважаєте, що вона любила дочку-заїку? Вона просто мирилася із заїкою, терпіла її, але ви не побачите різниці між любов'ю та терпимістю, бо для цього ви надто тупий. Ще одна ваша дебільна казочка! Вечірка на честь менструації. Ціла вечірка! О Господи!

— Ви хочете сказати... *ні*, все було не так. Вечірка? Вона просто збрала всіх своїх подружок у ресторані «Вайтхаус» — ви про це? Так то був день народження, дванадцять років. Яка «Тепер ти жінка», що за маячня? То був звичайний *день народження*. І місячні тут ні до чого! *Зовсім!* Хто вам сказав таке? Точно не Меррі. Я добре пам'ятаю ту вечірку. І *вона* пам'ятає ту вечірку. То був звичайний день народження. Зібрали всіх її дівчат і звезли у «Вайтхаус». Дуже гарно посиділи. Десять дванадцятирічних дівчат. Та це справа давня. Тут людина померла. І мою дочку звинувачують у вбивстві.

Рита вже сміялася.

— Містере Законо-Бля-Слухняний Громадянині Нью-Джерсі, ви ладні визнати дрібку фальшивої приязні за щирю любов.

— Того, про що ви кажете, нічого *не було*. Не знаю, звідки ви це взяли. Навіть якби й було, то це нічого не міняло, але в тому й штука, що не було.

— Ви не знаєте, чому Меррі стала Меррі? Тому що прожила шістнадцять років з матір'ю, яка її ненавиділа.

— За що? Скажіть мені. Ненавиділа *за що*?

— За те, що та була всім тим, чим не була леді Дон. Мати її ненавиділа, Шведе. І вам повинно бути соромно, що дізнаєтеся про це з таким запізненням. Її ненавиділи, бо вона не була маленькою крихіткою, бо не вміла зав'язувати волосся в елегантний хвостик на сільський копил. Меррі постійно відчувала ненависть, і та, наче отрута, проникала в неї. Навіть підкладаючи отруту в тарілку, леді Дон навряд чи досягнула б кращого результату. Леді Дон дивилася на неї з ненавистю, і Меррі перетворювалась на шматок лайна.

— Не було в її погляді ніякої ненависті. Щось могло не виходити... але це було не те. Там не було ненависті. Я знаю, про що вона каже. Те, що ви називаєте ненавистю, було материнською тривогою. Я знаю цей погляд. Але це було через заїкання. Боже мій. Боже, не було там ненависті! Все було навпаки. Була стурбованість. Було засмучення. Безпорадність.

— Ви й далі покриваєте свою дружину! — сказала Рита, знову сміючись із нього. — Фантастична тупість. Просто фантастична. Ви знаєте, за що вона її ще ненавиділа? Вона ненавиділа дівчинку за те, що вона — ваша дочка. Ні, все чудово, коли «Міс Нью-Джерсі» виходить заміж за єврея! Але бути матір'ю єврейки!.. Ось вам ще один міх штукоч-дрючок. Шведе, ваша дружина — шикса, але ж дочка не може бути шиксою. Ця, Шведе, «міс Нью-Джерсі» — просто сучка. Якби Меррі було потрібне молоко, то вже краще було б смоктати коров'яче вим'я. Принаймні корова має материнські почуття.

Він не заважав їй говорити, не заважав собі її слухати, але тільки тому, що хотів усе знати; якщо в їхній сім'ї щось не так, то, звичайно, він хотів би це знати. Де тут причина невдоволення? Що викликало образи? І найбільша загадка: як Меррі стала тією, ким стала? Проте відповідей на питання не було. Те, що казала Рита, не могло бути причиною. І не могло б підбурити Меррі на підрив будівлі. Ні. Зневірений у всьому чоловік віддався на милість підступного дівчиська не тому, що вона могла б зрозуміти, що пішло не так, а тому, що більше не було до кого звернутися. Він не так був людиною, яка шукає відповіді,

як удавав із себе того, хто її шукає. Вся ця словесна перестрілка була безглуздою помилкою. Сподіватися, що це дитя заговорить відверто. Вона топталася по ньому, і їй було мало. Все, пов'язане з їхнім життям, спотворювалося її ненавистю до невпізнання. Перед ним була ненависниця — ця маленька бунтарка!

— Де вона?

— А навіщо вам знати, де Меррі?

— Я хочу її бачити, — сказав він.

— Навіщо?

— Вона — моя дочка. Загинула людина. Мою дочку звинувачують у вбивстві.

— Що ви заладили одне й те саме? Знаєте, скільки в'єтнамців убили за ті кілька хвилин, поки ми тут, не знаючи, до чого причепитися, обговорюємо, любила Доні свою доньку, чи не любила? Все відносно, Шведе. Смерть — штука цілком відносна.

— Де вона?

— Ваша донька в безпеці. Вашу дочку люблять. Ваша дочка бореться за те, у що вона вірить. Ваша донька нарешті пізнає цей світ.

— Де вона, чорт забирай?

— Вона не власність, розумієте? Вона — не власність. Більше вона не безпорадна. Вона не річ, аби ви володіли нею так, як володієте будинком в Олд-Римроку, будинком у Ділі, квартирами у Флориді, фабриками у Ньюарку та Пуерто-Рико і пуерториканськими робітниками, всіма своїми «мерседесами», джипами та чудовими, пошитими на замовлення костюмами. Знаєте, що я зрозуміла про вас, добреньких заможних лібералів, які володіють цим світом? Ви не маєте навіть найменшого уявлення про природу реальності.

«Так ніхто не починає життєвий шлях», — подумав Швед. «Не може бути, щоб вона була такою. Оце бунтівливе дитя, це нестерпне, впертюще, озлоблене дитя не може бути напутницею моєї дочки. Вона — її тюремник. Щоб Меррі, з усім її інтелектом, підпала під чари дитячої жорстокості та люті? Одна сторінка її щоденника заїкання містить більше людяності, ніж весь отой садистський ідеалізм у безрозсудній голові цього дитяти.

Розтрощити б цю патлату довбешку — просто зараз, обхопити міцними долонями і стискати, стискати її, поки всі ці злочинні ідейки не підуть їй носом!»

От як дитина перетворюється на такого монстра? Чи можна бути настільки бездумним? Відповідь позитивна. Єдиною особою, яка пов'язувала його з донькою, було це дитя, котре нічого не знає, але береться виголошувати що завгодно і, найвірогідніше, зробить що завгодно, кинеться під що завгодно — аби полоскотати собі нерви. Її думки — суцільні стимули, мета яких — полоскотати нерви.

— Взірець для наслідування, — сказала Рита, говорячи до нього самими кутиками губ, неначе це полегшувало їй завдання — руйнацію його життя. — Взірцевий чоловік, якого всі обожають, який завжди й в усьому переможець, насправді не хто інший, як злочинець. Великий Швед Левов, всеамериканський злочинець-капіталіст.

Як на дитину, може, і розумна, хоча загалом божевільна фантазерка, цілком поглинута своїми ескападами, озлоблене божевільне дитя, яке в очі не бачило Меррі, а знало її тільки з фотографій у газетах; просто «політизована» дуринда — у Нью-Йорку на вулицях зараз повно таких, — злочинно звихнута єврейська дівчина, що нахапалася відомостей про їхнє життя із преси, телебачення, від її однокласників, які торочили одне й те саме: «Затишний Олд-Римрок на порозі серйозного потрясіння». Якщо їм вірити, то виходило, що Меррі ще напередодні вибуху ходила по школі та розповідала про свій задум чотирьомстам школярам. Усе звинувачення якраз і зводилося до свідчень школярів проти неї, коли вони з телеекранів твердили, що особисто чули від неї, що вона зробить це. Оце «чули від неї» плюс її зникнення — ось і всі докази проти Меррі. Пошта підірвана, крамниця постраждала «за компанію», але ніхто не бачив її там, ніхто не застав її за терактом; і якби не зникнення, то нікому й на думку не спало б бачити в ній терористку. «Її заманили!» Дон невпинно ходила по дому і крізь сльози примовляла: «Її викрали! Заманили! І зараз їй десь промивають мізки. Чому всі товкмачать, що це її рук справа? Ніхто ж її в очі не бачив! Вона до цього не причетна! Як

вони взагалі могли подумати таке про її дівчинку? Динаміт? Який Меррі має стосунок до динаміту? Ні! Це неправда! Вся ця історія — темний ліс!»

Він мав негайно сповістити ФБР про появу Рити Коен іще тоді, коли вона прийшла по зошит з Одрі Гепберн. Або принаймні зажадати від цієї Рити доказів, що Меррі в них і з нею все гаразд. І втаємничити не Дон, а когось іншого — виробити стратегію дій спільно з людиною, котра точно не накладе на себе руки, якщо Швед не робитиме те, що диктуватиме її відчай. Йти назустріч потребам дружини, знеямленої горем, здатної лише на дії та думки, зумовлені її істеричним станом, було непростенною помилкою. Він мав подолати свою недовіру і негайно зв'язатися з тими агентами, які допитувати його та Дон на другий день після вибуху. Він мав хапатися за телефон і набирати номер федералів, щойно стало зрозуміло, хто ця Рита Коен, навіть коли вона сиділа в нього в кабінеті. А замість цього він поїхав з роботи просто додому і, оскільки ніколи не міг щось вирішувати, ігноруючи почуття тих, хто був пов'язаний із ним любов'ю, оскільки бачити їхні страждання було для нього найбільшою мукою, позаяк ігнорувати прохання та очікування, навіть коли їхні аргументи були бездоказові й недоречні, вважав незаконним використанням переваги в силі, оскільки він не міг розбити так цінований усіма образ безмежно відданого сина, батька й чоловіка, оскільки він ніколи не обманював чиїхось сподівань — він сів у кухні за столом навпроти Дон і мовчки вислухав її довгу, напівбожевільну промову, яка переривалася розпачливим риданням і зводилася до слізного благання нічого не казати ФБР.

Дон благала Шведа, щоб він зробив усе, чого хоче та зайда: Меррі зможе уникнути арешту, якщо вдасться тримати її там, далеко, поки не вляжеться історія з крамницею і смертю лікаря Конлона. Якби тільки можна було її десь захвати, щось зробити для неї, хай навіть за кордоном, допоки не закінчиться це спровоковане війною полювання на відьом і не прийдуть нові часи! Лише тоді зможуть справедливо розібратися з тим, чого вона ніколи, ніколи не скоювала. «Її заманили!» — і він сам у це

вірив, бо в що батько ще може повірити? — поки не почув, як Дон із дня у день всоте повторює це.

І він передав зошит з Одрі Гепберн, трико, балетки і «заїкальний» щоденник, а тепер мав зустрітися з Ритою Коен у готелі «Нью-Йорк Гілтон», щоб передати їй п'ять тисяч доларів непоміченими купюрами по десять і двадцять доларів. Коли вона сказала принести зошит з Одрі, він ще тоді чудово усвідомлював, що краще було зателефонувати у ФБР. Тепер так само чітко усвідомлював, що коли він і далі виконуватиме її знущальні забаганки, то кінця-краю цьому не буде, і єдине, що він отримує взамін, — це нові болі та розчарування, які нікому більше не збагнути. Зошитом з Одрі, трико, балетками, «заїкальним» щоденником його хитро підвели до обтяжливих платежів.

Але Дон була переконана, що коли він поїде на Мангеттен, загубиться в тамтешньому натовпі й у домовлену годину, впевнений, що стеження за ним нема, прийде в готель, у номері чекатиме на нього Меррі — абсурдне очікування казкового закінчення, для якого не було жодних підстав, але йому не вистачило духу суперечити їй, сперечатися, коли з кожним телефонним дзвінком здорового глузду в дружини чимраз меншало.

Вона вперше була в спідниці та блузці з дешевої барвистої матерії та в туфлях на високих підборах. Невпевнено ступаючи у них по килиму, вона здавалася ще меншою, ніж у грубих черевиках. Волосся, як завжди, наїжилося, але обличчя — зазвичай як невеличке блюдце, без прикрас і бездушне — розцвічене помадою і тінями для повік, а щоки масно рожевіють. У неї був вигляд третьокласниці, яка добряче похазяйнувала в маминій кімнаті (якщо не зважати на те, що з-під шару косметики її невиразність була ще страшніша в своїй психопатії, аніж коли її обличчя було позбавлено людських рис маскою).

— Гроші при мені, — сказав він з порога, вивиснувшись над нею і знаючи, що робить найбільшу дурість із усіх можливих. — Гроші при мені, — повторив він і приготувався слухати докірливу розповідь про піт і кров робітників, у яких він украв ті гроші.

— А, добридень. Заходьте, — відказала дівчина. *Хочу вас познайомити зі своїми батьками. Мамо, тату, це Сеймур.*

Одні манери для фабрики, інші — для готелю. — Та заходьте вже. Почувайтесь як удома.

Пачки з грошима були в нього в портфелі. Не тільки п'ять тисяч десятками й двадцятками, як вона замовляла, а й ще п'ять — банкнотами по п'ятдесят. Цілих десять тисяч доларів — і жодного уявлення, навіщо. Чим допоможуть вони Меррі? Вона не побачить із них ані цента. І все ж, зібравши всі свої сили, щоб не видатися слабаком, він знову сказав:

— Я приніс гроші, як ви просили.

Він щосили намагався залишатися самим собою, попри всю фантастичність усього, що з ним відбувалося.

Вона зарухалася на розстеленому ліжку і, склавши ноги по-турецьки та підклавши під голову дві подушки, неголосно заспівала: «О, ле-ді я, о, ле-ді я, енцикло-пе-ді-я мо-я, о, леді вся в татú...»

Це була одна з тих старомодних дурних пісеньок, які він розчував ще з маленькою донькою, коли з'ясувалося, що за співом вона перестає заїкатися.

— Ну що, прийшли трахнути Риту Коен?

— Я прийшов, — сказав він, — віддати вам гроші.

— Може, п-п-потрахаймося, т-т-тату?

— Якби ви хоч трохи розуміли, як може почуватися людина, котра проходить через...

— Облиште, Шведе. Що ви знаєте про «почування»?

— Чому ви так з нами поводитесь?

— У-у-а-а-а!.. Скажіть мені щось інше. Ви прийшли сюди мене трахнути. Це ж зрозуміло. Чого б це псові-капіталісту середніх літ пертися в готельний номер, як не задля зустрічі з молодією сучкою? Звичайно ж, щоб її трахнути. Скажіть-но це. Просто скажіть: «Я прийшов тебе трахнути. Відтрахати тебе по повній». Давайте, Шведе, кажіть.

— Я не казатиму такого. Будь ласка, припиніть це все.

— Мені двадцять два. Я роблю все. Геть усе. Ану, Шведе, кажіть.

Невже це приведе його до Меррі — ця навала знущань і на-смішок? Вона з нього знущається, але їй цього мало. Може,

вона удає когось, діючи за сценарієм, розробленим заздалегідь? Чи він має справу з особою, з якою краще взагалі не мати жодних справ, бо вона ненормальна? І виглядає, ніби член якоїсь банди. А може, і не член, а ватажок — оця маленька блідолиця душогубка? У бандах ватагують найжорстокіші. І хто там найжорстокіший — вона, чи є ще хтось нещадніший, і зараз вони тримають Меррі в полоні, і просто зараз вона в їхній владі? А може, вона найрозумніша. Найартистичніша. Чи найрозбещеніша. Їхня повія, що тільки-тільки набирає силу. А може, це для них просто гра, позаяк діткам із середніх верств теж треба якось розважатися.

— Невже не хочеться? — запитала вона. — У такому великому тілі — і ні крапельки хоті? Давайте, не така вже я страшна. Ну чого боїтесь, я ж вам однаково не рівня. Ні, ви тільки погляньте на нього! Стоїть, як малий збитошник. Стоїть і до смерті боїться ганьби. Ви там у штанах маєте щось, окрім вашої знаменитої чистоти? Б'юсь об заклад, що він стоїть, як стовп, — промовила вона. — Опора суспільства.

— З якою метою ви все це говорите? Не поясните?

— Мета? Тут все просто. Тицьнути вас носом у дійсність. Ось ця мета.

— І скільки треба для цього?

— Щоб ткнути мордою в реальність? Змусити полюбити її? Присилувати до участі в ній? Вивести вас на передній край реальності? О, мавпочко, тут доведеться попотіти!

Він дав собі обіцянку ніяк не реагувати на її образи і не заводитися, хай би що вона казала. Він був готовий до словесної агресії і поклявся собі не реагувати на неї. Вона не була дурепою, могла не боячись сказати що завгодно — він це знав. Та він ніяк не сподівався, що в них дійде до хіті, не сподівався, що до словесних нападок може додатися щось іще. Попри гидливість, спричинену нездоровою білістю її шкіри, попри смішний, дитячий макіяж і дешевий одяг, створіння, що напівлежало на постелі, було молодою жінкою, і навіть Швед — уособлення витримки завжди й у всьому, заледве давав собі раду.

— Бідне створіннячко, — з насмішкою промовила вона. — Маленький багатійчик із Римрока. Які ж бо ми скуті. П-п-по-трахаймося, т-т-тату. Я відведу вас до дочки. Відміємо ваш прутик, застебнемо ширінку, і я відведу вас туди, де вона.

— Чому я повинен вам вірити? Звідки я знаю, що у вас на думці?

— Зачекайте. Подивіться, куди все поверне. Найгірше, що може чекати, — ну, пограєтесь з двадцятидворічною кізкою. Сміливіше, татуню! Підсаджуйтеся до мене, т-т-та...

— Припиніть! Де це, а де моя дочка! Між нею і вами нема нічого спільного! Ви — дрібне лайно, не гідне навіть здмухувати пил з її туфель! Моя дочка не має жодного стосунку до вибуху. І ви це добре знаєте!

— Заспокойтеся, Шведе. Заспокойтеся, мій коханчику. Якщо ви справді бажаєте побачити дочку, як стверджуєте, то просто заспокойтеся, підійдіть сюди і вдуйте Риті Коен як слід. Спершу трах, тоді приз.

Вона підтягнула коліна собі до грудей і, впершись п'ятами у постіль, широко розвела ноги. Барвіста спідниця була зака-сана вище колін, під нею не було нічого.

— Ось, — лагідно промовила вона. — Встав його просто сюди. Атакуй, нападай. Зайчику, тобі можна все.

— Міс Коен... — Швед не знав, за що хапатися, яка з усіх можливих реакцій виявиться рятівною. Вир цих печерних пристрастей, ця дешева риторика — він явно був не готовий до такої атаки. *Вона принесла до готелю шашку динаміту. Он воно як. Щоб його підірвати.*

— Що сталося, любий? — обізвалась вона. — Якщо ви хочете, щоб вас почули, то треба говорити, як великий хлопчик.

— Який стосунок має ця вистава до того, про що ми говоримо?

— Прямий, — відказала вона. — Ця вистава дасть вам таку чітку картину всіх подій, що ви здивуєтесь! Подивіться, — сказала вона, розвівши пальцями статеві губи і виставивши напоказ своє ество — слизьке, вологе, з венами та цятками, воскове від мокрого тюльпанного блиску епітелію.

Швед відвернувся.

— Там, унизу, цілі джунглі, — сказала вона. — Ніщо не стоїть на своєму місці. Те, що ліворуч, геть не схоже на те, що праворуч. А скільки ще всього є? Ніхто не знає. Стільки, що й не злічити. Наприклад, лімфатичні вузли. Ще один отвір. Стулки. Чи ви не бачите зв'язку між цим і тим, про що ми говоримо? Придивіться уважніше. Як слід придивіться.

— Міс Коен, — сказав він, фіксуючи погляд на її очах, єдиному відблиску краси, яким благословила її природа — дитячих, як він зауважив, очах, що належали чемній дівчинці, ніяк не причетній до того, що вона тут творила, — міс Коен, у мене пропала дочка. І ще загинула людина.

— Схоже, ви не врубаєтесь. Ні в зуб ногою. Подивіться сюди. Опишіть мені те, що ви бачите. Хіба в мене щось не так? Що ви там бачите? Чи ви хоч бачите там щось? Ні, ви нічого не бачите. Ви нічого не бачите, бо не дивитесь навіть.

— Це якась маячня, — сказав він. — Ви ні на кого цим не вплинете. Крім хіба як на себе.

— Ви знаєте, який у неї розмір? А подивімося, чи ви вгадаєте. Вона невелика. Четвертий розмір, я гадаю. Найменший із усіх жіночих розмірів, що може бути в піхви. Усе, що менше, вже дитяче. Погляньмо, як вам припасує цей малесенький четвертий розмір. Подивімося, чи не дасть четвертий розмір найприємнішого, найпалкішого, найщільнішого траху — всім трахам траху? Вам до вподоби гарна шкіра, ви любите тоненькі рукавички — ну то встроми його сюди. Але повільно, повільно. У перший раз завжди встромляй повільно.

— Може, все-таки досить?

— Гаразд, якщо ви вирішили так, якщо ви аж такі хоробрі, що вам страшно поглянути, тоді заплющте очі, підступіть до мене і нюхніть її. Треба зробити крок і вдихнути повітря. Це як багно. Воно засмоктує. Вдихніть-но, Шведе. Ви ж знаєте, як пахне рукавичка. Вона пахне, як салон новенької машини. От і життя так само пахне. Вдихніть цей запах. Відчуйте, як пахне всередині свіженька вульва.

Її дитячі темні очі. Сповнені збудження та веселощів. Сповнені зухвалості. Сповнені бездумності. Сповнені дивоглядства.

Сповнені Рити. І це лише наполовину гра. Щоб розпалити. Щоб роззлостити. Щоб пробудити. Вона була у світі химер. Дитя бунту. Джин гризот. Так наче бути його мучителькою, нівечити його сім'ю — це і було лиховісним сенсом її буття. Вахханальне поріддя.

— Ваша фізична витримка дивує, — сказала вона. — Невже ніщо не здатне зрушити вас із мертвої точки? А я й не вірила, що такі, як ви, ще існують. Хтось інший вже давно не витримав би свого стояку. Ви якийсь атавізм. Та скуштуйте ж її.

— Ви не жінка. Те, що ви собі дозволяєте, робить вас ким завгодно, але тільки не жінкою. На жіночу подобу ви ще виглядаєте. Але на огидну подобу. — Він похапцем відстрілювався, мов солдат від ворога.

— А чоловік, який боїться подивитися, хіба не убозтво? — звернулася вона до нього. — Чи дивитися суперечить природі людини? Що сказати про чоловіка, який відводить очі, бо йому не здужати реальність, бо природне суперечить його уявленням про світ? Бо у відомому йому світі нема ніякої гармонії? А він вважає, що вже знає його. Та скуштуйте вже! Авжеж, це огидно, чули, ви, мужній хлопче-бойскауте, я розбещена, — і, весело втішаючись з його відмови опустити погляд хоч на дюйм, вона дзвінко гукнула: — Ось!

Мабуть, вона залізла пальцями собі в піхву, бо рука зeszла в її тілі, а вже за мить вона врочисто показала її всю, цілком. Кінчики пальців, просякнуті запахом лона, опинилися перед ним, перед самісіньким його обличчям. Він не мав чим затулитися, і запах самиці шибонув йому в ніс.

— Ось де ключ до розгадки. Хотите знати, який стосунок це має до наших подій? — запитала вона. — Ось вам пояснення.

У ньому вирувало стільки емоцій, стільки вагань, стільки намірів і протидій, його так розривало від поштовхів та контрпоштовхів, що годі було зрозуміти, хто з них провів межу, яку не можна перетнути. Усі його думки були нібито іноземною мовою, та все ж він розумів, що є межа, за яку йому зась. Її не схопиш і не вкинеш у вікно. Не візьмеш за шкірку і не кинеш під ноги. Краще її взагалі не торкатися, хай там що. Ті сили, які в ньому

ще лишалися, слід зосередити на тому, щоб так і застигнути за крок від ліжка. Він не наблизиться до неї.

Покрутивши перед ним своєю кистю, вона стала описувати нею у повітрі плавні, кумедні, неширокі колові рухи, поступово наближаючи до свого рота. Наблизивши, взялася один за одним обсмоктувати пальці.

— Знаєте, як це смакує? Сказати вам? Це смакує, як ваша д-д-дочка.

І тут він кинувся з номера. Побіг щодуху.

Усе, кінець. Десять, дванадцять хвилин — і все скінчилося. Він зателефонував у ФБР, але поки агенти приїхали до готелю, її вже не було, як і портфеля, котрий він покинув у номері. Він утікав не від її дитячої жорстокості та підлості, навіть не від мерзенної провокації, а від чогось такого, чому він уже й назви не міг підібрати.

Зіткнувшись із чимось, чого не опишеш словами, він все робив не так, як слід було робити.

Збігає п'ять років. Батько римрокської підривноїці марно чекає, що в його кабінеті знову з'явиться Рита. Він не робив її знімків, не зберіг її відбитки пальців — адже під час їхніх нетривалих зустрічей вона верховодила над ним. А тепер вона зникла. Агент у присутності художника, який робить нариси, просить його скласти для ФБР портрет Рити, а зоставшись на самоті, він гортає щоденні газети і тижневі журнали, сподіваючись натрапити на фото Рити. Вона мусить з'явитися. Не може не з'явитися. Всюди вибухають бомби. У Боулдері, Колорадо, вибухають офіси Військової медкомісії та Управління Служби з підготовки офіцерів запасу при Колорадському університеті. У Мічигані — кілька вибухів в університеті та підриви поліцейських відділків і призивних пунктів. У Вісконсині бомба знищує склад боеприпасів Національної гвардії, а невеликий літачок, пролітаючи над заводом, де виробляють боеприпаси, скидає на нього дві бляшанки, начинені порохом. Бомби підкладають у будівлі коледжів університету Вісконсину. В Чикаго бомба знищує меморіал поліцейським, загиблим під час заворушень у Гаймаркеті. У Нью-

Гейвені хтось підриває бомбу в будинку судді, який веде процес над дев'ятнадцятьма членами організації «Чорні пантери», яких звинувачують у підготовці вибухів у кількох магазинах, управлінні поліції та на залізничному вокзалі. Бомби підкладають в університетські корпуси Орегону, Міссурі й Техасу. В супермаркеті Піттсбурга, в нічному клубі Вашингтона, в залі судових засідань штату Меріленд — усюди бомби. В Нью-Йорку ціла серія вибухів: на пірсі, до якого причалюють кораблі «Юнайтед фрут лайн», у Мідлендському морському банку, у Промисловому тресті, у «Дженерал моторс», у мангеттенській штаб-квартирі «Мобіл ойл», в Ай-бі-ем, у компанії «Дженерал телефон енд електронікс». Підірвано призовний пункт у центрі Мангеттена. Підірвано кримінальний суд. Три пляшки з «коктейлем Молотова» влітають у вікна школи на Мангеттені. Вибухають бомби в банківських сейфах у восьми містах. Десь там неодмінно мала бути вона. Вони знайдуть Риту, схоплять її на гарячому — пов'яжуть усю їхню банду, і вона виведе його до Меррі.

Щовечора він сидить у піжамах на кухні й чекає, що за вікном от-от майне її смагляве від сажі обличчя. Він сидить сам-один і чекає повернення свого недруга — Рити Коен.

У Лас-Вегасі підірвано літак ТВА. Бомба вибухає на «Квін Елізабет». Бомба вибухає в Пентагоні — у жіночій вбиральні на четвертому поверсі, в тому крилі, де міститься Командування військово-повітряних сил Пентагону! Невідомий терорист залишив записку: «Сьогодні ми атакували Пентагон, кубло американської воєнщини. Так ми реагуємо на ситуацію, коли США посилено атакують в'єтнамців з моря і з повітря, міноносці та крейсери блокують гавані Демократичної Республіки В'єтнам, а Вашингтон планує подальшу ескалацію військових дій». Демократична Республіка В'єтнам — якщо я ще хоч раз почую ці слова, клянуся, Сеймуре, я збожеволю! Це їхня донька! Меррі підклала бомбу в Пентагоні.

«Т-т-тату! — у кабінеті, крізь стукіт швейних машин, він чує цей голос. — Т-т-тату!»

За два роки після її зникнення стається вибух бомби в розкішній будівлі в стилі грецького Відродження, в одному з найспокій-

ніших районів Гринвіч-віллідж: потріпаний вибух і пожежа — і зі старовинної цегляної будівлі на чотири поверхи лишаються руїни. Будинок — власність заможного нью-йоркського подружжя, яке відпочиває на Карибах. Після вибуху з тієї будівлі ледь вилазять двоє оглушених дівчат. Вони в саднах, порізах, одній, що залишилася без одягу, судячи з описів, років шістнадцять-вісімнадцять. Обох пускає до себе сусідка. Дає їм сякий-такий одяг, але поки вона навідується у зруйновану будівлю глянути, чи не потрібна ще комусь допомога, за дівчиськими й слід прохолов. Одна з них — двадцятип'ятилітня дочка власників підірваного будинку, член радикального революційного крила «Студенти за демократичне суспільство», що йменують себе «везерменами». Особа другої не встановлена. Друга — Рита. А може, й Меррі. Вже й сюди її затягнули!

Цілу ніч він чекає на кухні, що прийде дочка і те дівчисько-«везерменка». Тепер вже можна не боятися: спостереження за домом і фабрикою, прослуховування телефонів зняті більше року тому. Тепер тут не страшно з'являтися. Він розморозує пакет із супом, якщо вони захочуть їсти. Вертається думками в ті часи, коли вона зацікавилася природничими науками. Дон розводила худобу, дівчинка вирішила, що буде ветеринаром. На вибір Меррі вплинуло й те, що вона заїкалася, бо коли вона зосереджувалась на якійсь справі, на ретельному виконанні конкретного завдання, мова її трохи кращала. Жодні батьки у світі не змогли б побачити якийсь зв'язок між цим захопленням і бомбами. Будь-хто прогавив би таку паралель — не він один. Її цікавість до наук була цілковито невинною. Все в ній було невинним.

Тіло молодого чоловіка, знайдене на згарищі, було ідентифіковане наступного дня: колишній студент Колумбійського університету, давній учасник бурхливих антивоєнних демонстрацій, засновник «Скажених псів» — радикального крила «Студентів за демократичне суспільство». Ще через день встановлена особа другої втікачки з місця вибуху: теж радикальна активістка, але не Меррі — двадцятишестирічна дочка нью-йоркського адвоката, який дотримувався лівих поглядів. Ще більше лякає

новина про новий труп, знайдений під руїнами будинку в Гринвіч-віллідж, — фрагмент тіла молодої жінки. «Тіло другої жертви не вдалося ідентифікувати одразу, і медексперт доктор Елліот Гросс сказав: “Потрібен час, щоб ми могли сказати, хто це”».

Її батько, який сидить один за кухонним столом, знає, хто вона. Шістдесят шашок динаміту, тридцять капсулів, начинка саморобних бомб — напхані динамітом дванадцятидюймові трубки — усе це було знайдено за якісь двадцять футів від тіла. Колись трубка, начинена динамітом, убила лікаря Гемліна. Вона складала нову бомбу, десь помилилася — і висадила в повітря дім у Нью-Йорку. Спочатку Гемлін, а тепер сама. Що ж, їй таки вдалося здивувати це повне сюрпризів містечко — і ось результат. «Доктор Гросс підтвердив наявність на тілі проникаючих поранень, спричинених цвяхами, що, за даними з поліцейських джерел, свідчить про те, що дану бомбу планувалось використати не як звичайний вибуховий пристрій, а як зброя вбивства».

Наступного дня — нові повідомлення, цього разу про вибухи на Мангеттені: три будівлі підірвані одночасно десь о 13:40. Той фрагмент тіла належав не їй! Меррі жива! Вибух і цвяхи пошматували не її, а когось іншого! «В результаті отриманого телефоном попередження поліція прибула до будівлі о 13:20 та евакуювала до вибуху 24 охоронці та інших осіб із числа обслуговуючого персоналу». Не інакше, як мангеттенська підривниця та її римрокська «колега» — одна й та сама особа. Якби вона додумалася попередити по телефону про вибух першої бомби, то ніхто б не загинув, а її не шукали б, інкримінуючи вбивство. А отже, як мінімум вона чогось навчилася, як мінімум, вона жива, і він не дарма тут, на кухні за столом, щоночі чекає, як за вікном майнуть вона і Рита.

Він читає про батьків двох дівчат, які зникли безвісти і розшуковуються у зв'язку з вибухом «грецького» дому. Мати і батько однієї з них звертаються до своєї дочки з екранів телевізора та благають сказати, скільки людей було в будинку на момент вибуху. «Якщо там більше нікого не було, — каже мати, — пошуки можна припинити, не чекаючи, поки всі стіни в домі розваллять. Я вірю в тебе, — звертається мати до зниклої дочки, яка

з компанією друзів перетворила нью-йоркський будинок на фабрику бомб, — і знаю, що ти не хотіла б примножувати смуток, спричинений цієї драмою. Будь ласка, прошу, зателефонуй, дай телеграму, чи попроси когось, щоб зателефонував чи передав цю інформацію. Ми хочемо знати лиш те, що ти в безпеці, і сказати тобі тільки те, що ми тебе любимо і дуже хочемо допомогти».

Те саме промовляв з газетних шпальт і телеекранів батько зниклої римрокської підришниці. Ми любимо тебе і хочемо допомогти. «Відповідаючи на запитання, чи він “добре лагодив” з дочкою, батько дівчини, що підірвала “грецький” дім, відповідав, — не менш правдиво й не менше гірко, як батько римрокської підришниці, якого запитали про те саме: “Як батьки, ми змушені сказати «ні», останнім часом не лагодили”. Судячи зі слів цього батька, його дочка боролася за те саме, що й Меррі, яка, сидячи за родинним столом, звинувачувала батьків в егоїзмі та в тому, що вони живуть, як буржуа, і проголошувала сенсом свого існування боротьбу за “зміну соціальної системи та передачу влади в руки дев’яноста відсотків населення, в цей момент позбавленого впливу на політичне та економічне життя країни”».

Батько другої зниклої дівчини йшов на контакт, за словами поліції, «вкрай неохоче». Він обмежився кількома словами: «Я не маю жодної інформації про її місцезнаходження». І батько римрокської підришниці вірить йому, і дуже добре розуміє його намагання від усіх відгородитися, краще за всіх інших батьків Америки відчуває всю важкість горя, що криється за апатичним формулюванням: «я не маю ніякої інформації про її місцезнаходження». Якби з ним не сталося того самого, він, найвірогідніше, купився б на цю маску з міцно стиснутими губами. Але він знає істину: ці безпорадні, як і він, батьки день і ніч борсаються, борсаються, марно намагаючись знайти адекватне пояснення.

Третє тіло, знайдене в руїнах «грецького» будинку, — тіло дорослого чоловіка. Потім, через тиждень, в газетах друкують повідомлення, зроблене, як запевняв журналіст, матір’ю другої зниклої дівчини, й це повідомлення змиває його співчуття до батьків кожної з дівчат. Відповідаючи на запитання про дочку, мати каже: «Ми знаємо, що вона в безпеці».

Їхня дочка відправила на той світ трьох людей, але вони знають, що вона в безпеці, тоді як його дочка, чия причетність до вбивства ще вилами по воді писана, яку просто використали ті радикальні покидьки на кшталт нью-йоркських багатіїв-підричників, підставивши цілком невинну дівчину, — вона, його дочка, бозна-де. Що він має з ними спільного? Його дочка такого не робила. І в підриві Гемліна вона винна не більше, аніж у вибухах у Пентагоні. Від 1968 року по всій Америці вибухнула не одна тисяча бомб, і дочка його не має стосунку до жодної з них. Звідки він знає це? Звідки й Дон. Дон упевнена в цьому. Бо якби їхня дочка справді збиралася це зробити, вона б не торохтіла на всю школу, що містечко Олд-Римрок на порозі серйозного потрясіння. Якби вона щось таке затівала, то мовчала б як риба.

Минають п'ять років — п'ять років пошуків пояснення, повернення до всіх обставин, що впливали на неї, формували її, до всіх людей та подій, і ніщо не підказує шляхів, що привели її до бомби, поки раптом він не згадує про буддійських ченців, про самоспалення буддійських ченців... Авжеж, тоді їй було десять років, може, одинадцять, і за роки, що минули відтоді, мільйон різних подій сталися з нею, і з ними, і зі світом загалом. Її страх не минав тоді тижнями, вона то ридала, згадуючи бачене на екрані в той вечір, то починала розмову про це, прокидаючись серед ночі від сну, бо і вві сні було те саме. Воно не відпускало її, йшло за нею по п'ятах. І крім того, пригадуючи, як вона сиділа там, у кімнаті, після вечері, з татом і мамою, і краєм ока стежила за новинами, як і всі в цій країні, геть не готова до того, що зараз коїться, і раптом зазвела, як ченця охоплює полум'я, він лиш утверджується в думці, що тут і криється першопричина всього, що станеться потім.

Це було 1962 чи 1963 року, незадовго до вбивства Кеннеді, ще до того, як набрала силу війна у В'єтнамі, коли практично всім здавалося, що Америка має найменший стосунок до тих далеких подій. Ченцеві, який вчинив це, було за сімдесят: худий, з поголеною головою, шафранова тога. Випрямивши спину і схрестивши ноги, він велично сидів серед порожньої вулиці десь у Південному В'єтнамі, а перед ним стояв натовп ченців, які

прийшли поглянути на це як на якийсь релігійний ритуал. Чернець відкоркував велику пластмасову каністру, облив себе чи то бензином, чи то гасом, що був у ній, полив асфальт навколо себе. Відтак він черконув сірником і опинився в кільці танцюючих вогненних омахів.

Інколи в цирку виступають такі пожирачі вогню, що викликають у глядачів відчуття, ніби полум'я виривається в них із рота, а тут, на вулиці якогось міста у Південному В'єтнамі, цей бритоголовий чернець якимось чином створював ілюзію, ніби це не полум'я охоплює його з усіх боків і лиже, а він стріляє навсібіч вогненними омахами, не тільки видуваючи їх із рота, а й продукуючи їх обличчям, черепом, грудьми, ногами, животом. Залишаючись абсолютно нерухомим і жодним чином не підтверджуючи зовні, що він дійсно у вогні, не рухаючи жодним м'язом і вже, зрозуміло, не видаючи ані звуку, він спершу сприймався як циркач, котрий виконує хитрий трюк, і скидався не стільки на охопленого полум'ям ченця, скільки на ченця, котрий без жодної загрози для свого життя підпалює повітря довкола себе. Поза, у якій він застиг, не змінилася анітрохи; це була поза людини, яка перебуває в якомусь далекому, іншому просторі, звільнившись від самої себе; людини, яка служить потойбічним цілям, відчувається зв'язною ланкою з вищими сферами; недосяжної для чуттів і жодним чином не пов'язаної з тим, що коїться з нею на очах усього світу. Ні криків, ні корчів, саме втілення спокою в самому серці палаючого вогнища — жодних тобі ознак болю, які могли б зафіксувати оператори, що знімали його, зате прямий вплив болю на Меррі, Шведа, Дон, нажахано завмерлих у своїй вітальні. В їхній дім уривається кільце вогню, знерухомілий чернець, чия плоть раптом тече струмками, тоді повільно хилиться і завалюється; вриваються й інші ченці, які нечуло сидять уздовж бордюру, дехто — стуливши долоні в традиційному знаку єднання та спокою; сюди, просто до них на Аркадія-Гілл-роуд, вривається обгоріле чорне тіло, яке лежить десь там, просто посеред порожньої вулиці.

Так ось у чому була річ. У їхній дім зайшов чернець і залишився там назавжди. Буддійський чернець, який незворушно вчинив

акт самоспалення, прийняв його свідомо, але й наче під наркозом. І ще в телебаченні, яке в найменших подробицях подало цю людську офіру. Якби був увімкнений інший канал, чи телевізор вимкнений, або зламаний, якби їх не було тоді вдома, то й Меррі не побачила б того, чого бачити не можна, і не вчинила б те, чого не можна чинити. Так, це єдине пояснення. «Ці т-т-тихі люди, — повторювала вона, поки Швед пригортав до себе довгоногу одинадцятирічну дівчинку, взявши її собі на руки, і тихо погойдувався разом із нею — вперед-назад, вперед-назад. — Ці т-т-тихі люди...» Спершу це її так налякало, що вона навіть плакати не могла, а лише повторювала знову й знову ці три слова. І тільки згодом, ідучи вже спати, раптом з криком зірвалася, пробігла через коридор у їхню спальню й попросилася — чого вже не робила з п'яти літ — до них у ліжку і врешті-решт почала виплескувати всі страшні думки. Вони не вимикали у спальні світло і, не перебиваючи, слухали, як вона говорить і говорить, сидячи між ними в ліжку, говорить доти, поки в ній не лишилося слів, які вселяли в неї жах чи наганяли паніку. Коли вона заснула, вже по третій, світло горіло далі; вона не дозволила вимкнути лампу, але хоч виговорилась і виплакалася так, що задрімала, втомлена. «Н-н-невже, аби люди задумалися, т-т-треба спалювати себе на вогнищі та с-с-стати мокрою калюжею? Всім байдуже? Ні в кого не залишилося совісті? Н-н-невже ні в кого в ц-ц-цілому світі не залишилося совісті?» Вимовивши слово «совість», вона знову починала плакати.

Що вони могли їй сказати? Як могли їй відповісти? «Так, люди мають совість, багато людей її мають, але, як це не гірко, бувають і люди без совісті. Тобі, Меррі, пощастило, ти напрочуд совісна. І просто диво, що у твої літа в тебе стільки совісті. Ми горді з того, що в нашої доньки стільки совісті, що вона бентежиться загальним благом і бере до серця чуже горе...»

Цілий тиждень вона не могла спати одна у себе в кімнаті. Швед уважно перечитував газети, вишукуючи там пояснення чернечого вчинку. Він витікав з дій президента Південного В'єтнаму генерала Зьема, з корупції, виборів, складних регіональних і політичних протиріч, ба навіть із самої природи буддизму... Але для Меррі це було в першу чергу крайнім заходом,

на який доводиться йти добрим людям у світі, де переважна більшість люду геть-чисто позбавлена совісті.

Тільки-но дівчинка так-сяк вернулася до тьми після сцени самоспалення того старенького буддійського ченця з Південного В'єтнаму, тільки-но змогла спати у своїй кімнаті сама і без світла, не зриваючись двічі-тричі за ніч, як усе повторилося знову: другий чернець у В'єтнамі вчинив самоспалення. Потім третій, четвертий... І коли закрутилося, Швед ясно зрозумів, що він уже не в змозі відгороджувати Меррі від телевізора. Якщо дівчинка пропускала репортаж про самоспалення у вечірніх новинах, то вставала раніше й дивилася перед школою в новинах ранкових. І як було покласти цьому край? Навіщо вона знову й знову витріщалася в екран, ніби збиралася дивитись нескінченно? Так, Швед хотів, щоб вона заспокоїлась, але ж не до такої міри. Чи, може, вона просто намагалася осягнути суть цього? Опанувати свій страх перед цим? Чи намагалася збагнути, як воно — зважитися на такий крок? Чи бачила на місці тих ченців себе? Не відривалася від телевізора від страху, чи тому, що це її заводило? Найбільшу тривогу й острах викликало припущення, що це вже цікавість, яка перемагає страх, і незабаром він теж був утягнутий у нескінченні спостереження, щоправда, не за самоспаленнями у В'єтнамі, а за змінами, які відбувалися в одинадцятирічній доньці. Він завжди пишався допитливістю, яку ще змалку проявляла його дівчинка, але тепер його не дуже тішило її бажання так докладно розбиратися в таких речах.

Хіба не гріх — накласти на себе руки? Як інші можуть просто стояти й дивитися? Чому вони його не зупиняють? Чому не гасять полум'я? Стоять і дивляться, як інші роблять телехроніку. Вони хочуть, щоб це показали по телевізору. Де їхня мораль? І що з мораллю тих телевізійників, котрі знімають? Чи не на ці запитання вона намагалася відповісти? Чи були вони невід'ємною частиною її інтелектуального розвитку? Швед не знав. Вона дивилася у повній тиші, така ж нерухома, як і чернець у центрі полум'я, й після того так само мовчала. Навіть якщо він розмовляв із нею, розпитував про щось, вона просто сиділа перед телевізором, втупившись не в мерехтливий екран, а десь углиб себе —

всередину, де, за теорією, все сходиться в єдине ціле й де немає суперечностей, де все, чого вона не знала, спричиняло колосальне зрушення, а все зафіксоване уже нікуди не дівалося...

Швед не знав, як спинити її, але шукав шляхів відволікти її, примусити не думати про божевілля, що коїлося в іншій половині світу з причин, котрі ніяк не стосувалися ні її, ні її сім'ї: брав її з собою вечорами на гольф, зводив на пару ігор «Нью-Йорк Янкіз», якимось узяв її та Дон в коротку подорож на фабрику в Пуерто-Рико, і після тижня там, на морі біля Понсе, її нарешті відпустило, але то не була заслуга Шведа. Річ була в самоспаленнях — вони припинилися. П'ять, шість, сім епізодів — і як відрізало. А Меррі знову стала колишньою Меррі, жила тим, що стосувалося її й відповідало її віку.

Коли президент Південного В'єтнаму, З'єм, проти якого виступали ченці-мученики, за кілька місяців потому був убитий (як припустили в недільному випуску Сі-Бі-Ес, убитий ЦРУ, яке й привело його до влади), Меррі начебто пропустила цю звістку повз вуха, а Швед нічого їй не став казати. На той час такої країни, як В'єтнам, для Меррі нібито й не існувало, та й раніше вона була для дівчинки якоюсь неймовірною тмутараканню, у декораціях якої відбувалося жахливе теледійство, котре так вразило її надміру чутливу одинадцятилітню душу.

Потім, виступаючи проти політики уряду, вона й словом не згадувала про мучеництво буддійських ченців. Схоже, трагічні події 1963 року нічого спільного не мали з бурхливим протестом, який вибухнув 1968 року і вилився в ненависть до імперіалістської політики капіталістичної Америки до селян, котрі боролися за національне визволення... І все ж під час денних та нічних роздумів батько завзято переконував себе, що це пояснення — єдиноможливе; інших, бодай приблизно рівних за мірою жаху і шоку, які могли б перетворити дівчину на підришницю, просто не було.

Минає п'ять років. Анжела Девіс, негритянка, викладачка філософії, десь однолітка Рити Коен (народилася в Алабамі 1944 року, за вісім років до народження римрокської підришниці), комуністка, яка викладає в Каліфорнійському університеті та виступає

проти війни, постає в Сан-Франциско перед судом. Її звинувачують у причетності до викрадення людей та вбивств, а також у змові. Її звинувачують у тому, що вона купила зброю, яка була використана під час збройної спроби звільнити під час судового засідання трьох чорношкірих, яких утримували в тюрмі Сен-Квентін. Револьвер, з якого застрелили суддю, нібито був придбаний нею за кілька днів до кривавих подій. Два місяці вона перебуває, уникаючи пасток ФБР, поки нарешті її арештовують у Нью-Йорку і повертають у Каліфорнію. Її прихильники по всьому світу, від Франції й Алжиру до СРСР, волають, що вся справа сфабрикована поліцією. Скрізь, де вона проїжджає в супроводі поліцейського конвою, уздовж доріг стоять шерехи білих і чорних, які розмахують перед об'єктами телекамер плакатами і гучно скандують: «Свободу Анжелі! Геть політичні переслідування! Кінець расизму! Кінець війні!»

Своєю зачіскою вона нагадує Шведу Риту Коен. Щоразу, бачачи цю буйну шевелюру, він починає думати, як мав би вчинити тоді в готелі. Не треба було її відпускати, ой, не треба...

Тепер він дивиться новини, відстежуючи лінію Анжели Девіс. Читає все, що може знайти про неї. Він знає, що Анжела Девіс може привести його до дочки. Згадує, що коли Меррі жила ще вдома, однієї суботи, під час її поїздки до Нью-Йорка, він зайшов в її кімнату, відкрив нижню шухляду письмового столу і, примостившись біля нього, перечитав усі наявні там папери. Всю цю політичну макулатуру — памфлети, листівки, розмножені на ксероксі брошурки з сатиричними карикатурами. Серед іншого був там і «Маніфест Комуністичної партії». Де вона його взяла? Точно не в Олд-Римроку. Хто її цим постачає? Білл і Мелісса. То були не просто заклики проти війни — це була писанина людей, які бажали повалити капіталізм і знищити уряд США, людьми, які відкрито закликали до насильства й революції. Йому було моторошно читати ці акуратно підкреслені нею, старанною ученицею, абзаци, але й припинити читати він теж не міг... Тепер Шведу здається, що там були й речі авторства Анжели Девіс. Перевірити це неможливо — ФБР конфіскувало всі папери. Посортували як речдоки, порозпиляли по конвертах, опечатали й вивезли з дому. В її кімнаті все

обсипали спецпорошком, бажаючи отримати чіткі відбитки пальців, щоб порівняти з тими, що вже є в кримінальній картотеці. Витребували всі телефонні рахунки, щоб з'ясувати, куди, до кого телефонувала Меррі. Довго рилися в її кімнаті, шукаючи тайників. Здирали килимове покриття, зривали підлогу, знімали стінні панелі, відкручували зі стелі плафон, обшукали всі сукні у шафі — чи не заховано що в рукавах? Після вибуху поліція штату перекрила рух на Аркадія-Гілл-роуд, виставила оточення, і цілих шістнадцять годин дванадцять агентів ФБР прочісували будинок від верху до низу. Коли добулися кухні та, шукаючи паперів, стали тельбушити пиросос, у Дон почалася істерика. І все тому, що Меррі читала Карла Маркса й Анжелу Девіс! Так, зараз він чітко пригадує, як сам намагався, сидячи біля столу Меррі, читати Анжелу Девіс, аналізуючи її думки, намагаючись уявити, як вони впливають на його дівчинку. Читаючи цю писанину, він почувався так, ніби сидить глибоко під водою, з аквалангом, у шоломі з максимально наближеним до обличчя віконечком, із дихальною трубкою в роті, але не може ні порухатися, ні повернутися, ні натиснути на спеціальний механізм, аби впливти на поверхню. Це чимось нагадувало читання тонких ілюстрованих книжечок із підписами, в яких ішлося про життя святих; старенька місіс Двайр часто підсовувала їх онуці, коли та гостювала в неї у Елізабет. На щастя, дівчинка переросла цю читанину, але ще певний час апелювала до католицьких святих: приміром, загубивши ручку, вона просила допомоги у святого Антонія, коли не була впевнена, що добре знає матеріал перед контрольною, молилася святому Юді, а коли мати змушувала в суботу зранку прибрати захарашену кімнату, зверталася до покровителя трудівників святого Йосипа. Яюсь, коли їй було дев'ять і якісь ретрогради-фанатики з мису Кейп-Мей оголосили, що під час пікніка їхнім дітям у світлі багаття явилася Пресвята Діва, і юрми людей ринули до їхньої ферми, чергуючи там удень і вночі, Меррі прийшла в дикий захват, та дивувалася не стільки з чудесної з'яви Мадонни в Нью-Джерсі, скільки з того, що обрана купка підлітків сподобилася лицезріти святий лик. «Чому це сталось не зі мною!» — сказала вона батькові та повідала про інше явлення Богоматері — трьом

пастушатам у селі Фатіма, що в Португалії, а він лише кивав і тримав язик за зубами, хоча дід її, почувши від онуки про цю з'яву на Кейп-Мей, сказав: «А наступного разу її, напевно, побачать у сироварні Квін», і Меррі не забула це переказати при поїзді до бабусі. Почувши це, старенька місіс Двайр стала просити святу Анну, аби вона допомогла онуці здолати всі сторонні впливи та залишитись ревною католичкою. А ще десь роки через два усі святі й молитви зникли з побуту Меррі. Вона вже не носила чудодійний медальйон із Пресвятою Дівою, хоч і клялась бабусі Двайр весь час його носити, не знімаючи навіть у ванній. Переросла святих — переросла б і комунізм. Переросла б, вона переростала все. Питання пари місяців. Можливо, тижнів; і цей мотлох з шухляди пішов би в повне забуття. Треба було тільки почекати. Та якби вона вміла чекати! Власне, у цьому і була проблема. Меррі ніколи не була терплячою. Можливо, такою зробило її заїкання — як знати. Та хай би чим вона захоплювалась, її захоплення тривало до року, а потім наче випаровувалося, так ніби й ніколи не було! Ще рік, і час було б іти в коледж. А на той час вона знайшла б собі нові предмети для ненависті та нові — для любові, змогла б зосередитися на чомусь новому, та й по всьому.

В одну з тих ночей за кухонним столом Шведу являється Анжела Девіс, як Богоматір з Фатіми в Португалії являлася тим дітям, як Пресвята Діва на місі Кейп-Мей. Він думає: Анжела Девіс може допомогти мені знайти її, — і ось, будь ласка, вона тут. Один на кухні, серед ночі, Швед провадить задушевні розмови з Анжелою Девіс, спочатку про війну, потім про інші речі, важливі для обох. Та Анжела, яка йому ввижається, має довгежні вії та великі сережки-кільця у вухах, і вона ще гарніша, ніж на екрані телевізора. У неї довгі ноги та кольорова міні-спідниця, щоб їх було добре видно. Волосся в неї — незвичайне. І вона, як дикобраз, виключно дивиться на тебе з-під кучерявої шапки, що начебто застерігає: «Не підійдеш — не заболить!»

Він їй розказує те, що вона хоче чути, і сам вірить усьому, що каже йому вона. Мусить вірити. Анжела вихваляє Меррі, називає її «солдатом свободи, піонером у великій борні проти гніту». Він мав би пишатися її політичною відвагою. Антивоєнний рух — це

рух проти імперіалізму, відтак, висловлюючи протест у тій єдиній формі, яка може вплинути на свідомість американців, шістнадцятилітня Меррі виходить на передній край цього руху, стає його Жанною д'Арк. Шведова дочка — натхненниця всенародного опору фашистському уряду, його звірячому придушенню інакшумців. А те, що вона скоїла, є злочином лише тому, що це вважає злочином держава, яка сама, по суті, є злочинницею, готовою до безжальної агресії проти будь-якої країни світу в ім'я збереження несправедливого розподілу багатств і надання підтримки тим суспільним інститутам, які охороняють панівний клас. Бунт проти дискримінаційних законів, пояснила вона, і насильницький спротив у тому числі, сягають ще часів аболіціонізму — й у цій боротьбі його дочка ступає попліч із самим Джоном Брауном!

Вчинок Меррі — не злочин, а політичний акт у боротьбі між фашистами-контрреволюціонерами та силами опору: чорними, мексами, пуерториканцями, індіанцями, ухильниками від армії, антивоєнними активістами, подібної до Меррі білої небайдужої шкільної молоді, які діють або легально, або, як висловилася Анжела Девіс, екстралегальними методами, прагнучи повалення збудованої капіталістами поліцейської держави. І хай він не хвилюється за неї, що вона ховається — Меррі не сама, вона — частина армії, яка налічує вісімдесят тисяч радикально налаштованих юнаків, котрі обрали підпілля для максимально успішної боротьби із соціальною несправедливістю, спричиненою репресивним політико-економічним ладом. «Усе, що ти чув про комунізм, — пояснює йому Анжела, — це брехня». Він мусить з'їздити на Кубу, якщо хоче побачити той соціальний лад, що зумів ліквідувати расову нерівність і експлуатацію трудящих та перебуває в гармонії з народними потребами та сподіваннями.

Він покірливо слухає. Імперіалізм, пояснює вона, це зброя, що її використовують білі багатії, щоб недоплачувати чорним за роботу, і він хапається за нагоду розповісти їй про чорношкіру майстриню Вікі, яка вже тридцять років у «Ньюарк Мейд», тендітну жінку з дивовижним розумом, витримкою, чесністю, випускницю ньюаркської школи, матір синів-двійнят, Донні й Блена, що вчать зараз у медичній школі. Їй розповідає, як Вікі, одна з усіх,

цілодобово чергувала з ним на фабриці під час заворушень 1967 року. Мер по радіо радив усім негайно покинути місто, але він залишився, бо сподівався, що його присутність урятує фабрику від вандалів. Була й інша причина, та сама, що утримує людей на місці, де лютує ураган: вони не можуть кинути напризволяще те, чим дорожать. Десь так само міркувала й Вікі.

Аби угамувати заколотників, які, розмахуючи смолоскипами, йшли від Саут-Оранж-авеню і могли кинутися на фабрику, Вікі виготовила плакати і розмістила їх на видноті — на вікнах першого поверху. На білих аркушах картону чорні написи: «Більшість працівників цієї фабрики — негри». Через дві ночі якісь білі розбили всі вікна з цими плакатами — чи то були надміру пильні активісти з північного Ньюарка, чи, як підозрювала Вікі, ньюаркські копії на машині без номерів. Вибили вікна й поїхали далі, ось і вся шкода, заподіяна фабриці за ті буремні дні та ночі. Все це Швед розказує святій Анжелі.

На другий день зіткнень за складом «Ньюарк Мейд» отаборився підрозділ молодих хлопців з Нацгвардії, скерований на Берген-стрит для локалізації заворушень, і коли Швед із Вікі принесли хлопцям гарячу каву, вона примудрилась переговорити з кожним хлопцем. В уніформі, у шоломах, в армійських черевиках, обвішані зброєю — від ножів до гвинтівок з багнетами, сини білих фермерів із Південного Джерсі — всі аж трусилися від страху. «Хлопці, перш ніж стрільнути комусь у вікно, добре подумайте! Там же не снайпери сидять! Там люди! Гарні люди! Добре думайте!» В суботу по обіді перед фабрикою зупинився танк, і Швед, побачивши його, нарешті зміг зателефонувати Дон і сказав: «Усе вляжеться!» А Вікі підійшла до танка і грюкала об люк доти, поки той не відчинився. «Не втрачайте голів! — прокричала вона до солдатів у танку. — Спершу думайте, тоді робіть! Ви потім поїдете, а людям жити. Тут їхній дім». Опісля губернатору Г'юзу перепало за введення танків, але Швед анітрохи його не засуджував: якби не танки, то не відомо, чим би все скінчилося. Однак Анжелі він цього не каже.

Під час двох найважчих, найстрашніших днів, у п'ятницю й суботу 14 і 15 липня 1967 року, коли він тримав зв'язок з поліцією

штату по рації, а з батьком — по телефону, Вікі весь час була поряд із ним. «Це ще й моє добро. Ви просто власник», — сказала вона. Він каже Анжелі, що знав усю історію стосунків Вікі з його сім'єю, знав, що ці стосунки давні та тривалі, знав, як усі прив'язані одне до одного, але й гадки не мав, що прив'язаність Вікі до «Ньюарк Мейд» нічим не поступається його власній прив'язаності. Він розповідає Анжелі, як після заворушень, після облоги, пережитої пліч-о-пліч з Вікі, він твердо вирішив будь-що лишитися, хоч би і одинцем, у Ньюарку, не кидати своїх чорношкірих робітників. Звичайно, він не каже про те, що тоді (та й тепер) він, не вагаючись, зібрався б і поїхав, якби не боявся, що, приєднавшись до виїзду з міста всіх уцілілих після заворушень підприємств, він дасть тим самим Меррі безпрограшну позицію для звинувачень. Він, мовляв, нехтує інтересами чорних, трудящих і бідноти, піклуючись лише про свою вигоду і діючи виключно з позицій невиситимої жадоби!

У цих ідеалістичних гаслах нема правди, ні краплі правди, але все ж таки, що він міг ще зробити? Не виправдовувати ж його власними діями божевільні вчинки дочки! Він лишився в Ньюарку, а після заворушень Меррі стала так чудити, що назвати її вчинки божевільними — це було б як комплімент. Ньюаркські заворушення, потім війна у В'єтнамі; спочатку тільки місто, тоді — вся країна, і це не могло не позначитися на Сеймурі Левові з Аркадія-Гілл-роуд. Один страшний удар, за сім місяців, у лютому 1968-го — другий, нищівний. Фабрика в облозі, дочка в бігах, і все це відкидає тінь на їхнє майбуття.

А на довершення, коли вже припинився вогонь снайперів, коли згасли пожежі, оголосили перелік двадцяти одної жертви перестрілок (усі — мешканці Ньюарка), Національна гвардія полишила місто, а Меррі зникла, з'ясувалося, що якість продукції «Ньюарк Мейд» через недбалість і байдужість деяких працівників дедалі падає: тільки сліпий не бачив зниження віддачі, і це скидалося на саботаж, хоч саботажу тут не було. Попри сильну спокусу, він не розкажує Анжелі про розбіжності між ним і батьком, спричинені його рішенням залишатися в Ньюарку: така відвертість викличе її ненависть до Лу Левова, й вона не скаже їм, де Меррі.

«І що ми маємо? — щоразу заводився батько, прилітаючи з Флориди просити сина тікати з цього міста світ за очі, не чекаючи, поки друга хвиля заворушень знищить його остаточно. — Там, де колись ми робили один крок, зараз доводиться робити два, три, чотири кроки. Один крок уперед — і одразу задкуєш на два: ріжеш заново, строчиш заново, ніхто не вкладається в денну норму, ніхто не робить справу так, як треба. Весь бізнес іде псу під хвіст через отого сучого сина Лероя Джонса в дебільному капелюсі, всюдисущого, всевидючого і якого там іще. Я все це збудував своїми руками! Своєю кров'ю! Чи, може, вони думають, що я прийшов на все готове? Що хтось дав мені це? Але хто? Хто міг мені це дати? Та ніхто! Все, що я маю, я сам і створив. Працею — *пра-це-ю!* А мене позбавили цього міста, а зараз хочуть відібрати й бізнес — усе, що я створював, день за днем, крок за кроком. Хтось хоче все перетворити на руїни. І думає, що хтось від того виграє! Палять свій дім — так вони розправляються з білими! Не лагодять, а палять! Жити в зруйнованому місті — ось воно, ідеал чорношкірої гордості! Велике місто перетворене на цілковиту пустку! І їм буде приємно тут жити! І я брав цих людей на роботу! Ну не сміх? Я наймав їх! «Левов, ти з глузду з'їхав», — казали мені друзі у парильні. — «Навіщо ти береш цих чорних? Ти не матимеш рукавичок, але матимеш повно клопоту». Але я приймав їх, приймав як нормальних людей, двадцять п'ять років облизував Вікі, і — хай воно западеться — на кожен День подяки дарував усім жінкам по святковій індичці. Вранці приходив, рот від вуха до вуха, вітав їх, стелився перед ними. «Як справи? — питаю. — Як ми тут поживаємо? Завжди до ваших послуг. Маєте скарги — то тільки до мене. І пам'ятайте: тут, за цим столом, я не вам так начальник, як вірний товариш і друг». Згадай-но те свято, яке я влаштував, коли діти Вікі закінчили школу! Який же я був ідіот! Ні, не був — дотепер ним лишаюся. Донині! Сиджу коло басейну, і коли мої чудові друзі відривають очі від газети і кажуть, що всіх чорних треба просто поставити до стінки, тільки я один їм нагадую, що так чинив колись Гітлер з євреями. І знаєш, що вони мені відповідають? Кажуть: «Як ти можеш порівнювати чорних з євреями?» Кажуть, що чорних треба розстріляти, а я кричу їм: «Ні!»

І в цей же час гине справа мого життя, бо вони не здатні зшити рукавичку точно за розміром. Погана форма, кривий шов — і таку рукавичку не вдягнеш на руку. Вони халтурники, халтурники, яких ще світ не бачив, і цьому нема ніяких вибачень! Дати маху в операції — це звести нанівець усе. І все ж, Сеймуре, коли я розмовляю з цими фашистськими покидьками, — євреями, євреями-однолітками, які бачили те саме, що і я, тобто з людьми, що мали б знатися на таких речах у мільйон разів краще, коли я в суперечці з ними наводжу аргументи проти, я виступаю проти там, де мав би виступати за». — «Так, але ти робиш це завзято», — зауважив Швед. «Чому? Чому я так роблю, скажи мені!» — «Мабуть, так диктує тобі твоя совість». — «Совість? Ну, а де їхня совість? Де совість тих чорних? Куди вони сховали свою совість, пропрацювавши в мене чверть століття?»

Чого б не вартувало Шведу відмовити старому в позбавленні від цих мук, він не піддавався на його вмовляння з дуже простої причини: якщо Меррі дізнається (а вона, безумовно, дізнається, від Рити Коен, якщо та з нею справді контактує), що фірма «Ньюарк Мейд» покинула приміщення на Централ-авеню, її захват не матиме меж. «Отже, і це його не спинило! Все віддасть задля наживи. Все! Для мого тата рідного Ньюарк — просто колонія чорних. Експлуатуй її, тягни з неї всі соки, а будуть проблеми — тікай, і чорт з нею!»

Ці думки та інші, ще дурніші, затямлені нею з книжечок на подобу «Маніфесту Комуністичної партії», точно вкрадуть останній шанс побачитися з нею знову. Попри все це, він міг чимало розповісти Анжелі Девіс про своє небажання покинути місто і про чорних, які в нього працюють, і, безсумнівно, це пішло б йому на користь, але він розуміє, що особисті ускладнення через подібне рішення навряд чи примирять його з абстрактними ідеалами святої Анжели, тож вирішує, що краще розповісти цій дивовижній примарі, що він — один із двох білих попечителів із Комітету з боротьби проти бідності (хоча це неправда, позаяк попечитель не він, а батько його друга), організації, яка регулярно збирається в Ньюарку і щосили сприяє відродженню міста, в яке він досі вірить (ось вам і ще одна брехня, бо відродження — фікція). Швед

говорить Анжелі, що, попри страхи дружини, він ходить на вечірні засідання в різних районах міста. Робить усе, що в його силах, для звільнення її народу. І необхідно, каже він, повторювати це щовечора: звільнення народу, американські негритянські колонії, негуманне суспільство, добро з кулаками...

Він не розкажує Анжелі, що його дочка по-дитячому хвалиться, плете небилиці, щоб справляти враження; що вона нічого не знає про динаміт і революції: це й інше для неї — просто слова, якими вона хизується, щоб почуватися сильною, попри свою мовну ваду. Ні, Анжелі відомо, де ховається Меррі, й коли вона взяла та просто так прийшла до нього, то це не світський візит. Чого б це Анжелі Девіс кожної опівночі сидіти в Левових на кухні в Олд-Римроку, якби вона не була тим вождем революції, якому доручено стежити, аби з його дочкою все було гаразд?! А якщо це не так, то навіщо їй приходити знову та знову?

Тож він каже їй: так, моя дочка — борець за свободу; так, я пишаюся нею; так, усе, що я раніше чув про комунізм, є брехнею; так, США піклуються лише про те, щоб світ був безпечним для бізнесу, і підтримують залежність бідних країн від багатих; так, США відповідальні за репресії в усіх частинах світу. І їхня мета, мета Х'ю Ньютона, мета Боббі Сіла, мета Джорджа Джексона, мета Меррі Левов, виправдовує усі засоби. За весь цей час він жодного разу не вимовляє ім'я Анжели Девіс ні при кому, а надто — при Вікі, яка вважає Анжелу Девіс порушницею громадського спокою, про що й каже дівчатам на фабриці. Лишаючись на самоті, він потай молиться — ревно молиться Богу, Ісусу, всім нараз, Пресвятій Діві, святому Антонію, святому Юді, святій Анні, святому Йосипу — за виправдання Анжели. І коли це стається, він на сьомому небі від щастя. Вона вільна! Але він не відносить на пошту листа, якого пише для неї в себе на кухні, коли дізнається про звільнення. Не відправляє його й кілька тижнів опісля, коли Анжела, з чотирьох сторін захищена щитами з куленепробивного скла, оголошує перед ста п'ятнадцятьма тисячами захоплених слухачів вимогу про звільнення політв'язнів, несправедливо засуджених і свавільно кинутих за ґрати. «Свободу римрокській підривниці! Свободу моїй дочці!» — вигукує Швед.

«Гадаю, настав час, — заявляє Анжела, — коли всім нам слід дати хороший урок правителям цієї країни». «Так, — кричить Швед, — так, цей час настав, настав час соціалістичної революції у Сполучених Штатах Америки!» Але він, як і раніше, сидить на самоті за кухонним столом, бо він і зараз не може зробити те, що треба, або повірити в те, у що слід повірити, та він уже навіть не знає, у що він, власне, ще вірить. І все ж таки робила вона це чи не робила? Зважся він трахнути Риту Коен — і знав би все, і трахав би цю посіпачку, секс-терористку до повного її підкорення! Допоки не відвела б його у сховок, де вони майструють бомби! *Якщо ти справді хочеш так побачити доньку, як кажеш, то заспокойся, підійди і трахни як слід Риту Коен. Не відводь очей від її вагіни, відчуй її смак — і відтрахай.* Чи вчинив так якийсь інший батько? Якщо він готовий на все задля Меррі, то в чому проблема? Чому ж він утік?

І це лише частина того, що умістилося під шапкою «Минає п'ять років». Дуже маленька частина. Все, що він читає, бачить, чує, має для нього лиш один-єдиний сенс. Жодного нейтрального сприйняття. Цілий рік, приїжджаючи в село, він неминуче впирається поглядом туди, де стояв магазин із заправкою. Щоб купити газету, пакет молока чи каністру бензину, він, як і решта мешканців Олд-Римроку, тепер мусить їхати до Моррістауна. І навіть щоб купити марку — теж. Село — практично одна вулиця. Рухаючись на схід, бачиш нову пресвітеріанську церкву — будівлю у псевдоколоніальному стилі, яка насправді не має жодного стосунку до будь-яких стилів, а збудована там, де стояла колись стара пресвітеріанська церква, яка вигоріла дотла у двадцятих роках. Неподалік од церкви — дуби, двійко кремезних двохсотлітніх дубів, гордість округи. Ярдів за тридцять за дубами — кузня, яку буквально перед Перл-Гарбором переобладнали в магазин господарських товарів. Тепер мешканки купують тут шпалери, світильники, всякі дрібнички, а також радяться із місіс Фаулер, як краще прикрасити дім. У дальньому кінці вулиці — автомаїстерня, де господарює п'яничка і кузен Расса Гемліна Перрі Гемлін, який ще займається плетінням крісел з очерету; ще далі тягнуться угіддя молочної ферми, де орудує Пол

Гемлін, молодший брат Перрі. Пагорби, схожі на ті, де Гемліни господарюють замалим не двісті років, тягнуться від північного сходу на південний захід, утворюючи смугу завширшки тридцять-сорок миль, перетинають північну частину Джерсі, зусібіч огинаючи Олд-Римрок, переходять у низку, що тягнеться до Нью-Йорка, а звідти, вже як Кетскілл, аж до Мена.

Навскіс од місця, де була крамниця, стоїть жовта поштукатурена школа з шести класних кімнат. Перш ніж вони відправили Меррі в школу Монтесорі, а потім у повну середню в Моррістануні, вона чотири роки вчилася тут. Діти, котрі ходять зараз у цю школу, щодня бачать місце, де колись був магазин, бачать його і вчителі, і батьки школярів, коли їдуть селом. Тут, у школі, збирається Громадська рада селища, тут члени ради влаштовують вечери в складку, тут голосують, і кожен, хто буває тут, бачить місце, де стояв магазин, і знову думає про вибух, про вбиту тут добру людину, про дівчинку, яка цей вибух влаштувала, і — в різних пропорціях змішуючи співчуття й обурення — про її сім'ю. Дехто тримається підкреслено привітно, дехто (він знає) уникає його. Приходять і листи антисемітського змісту. Це так огидно, що потім він ще кілька днів нездужає. Щось адресоване йому. Щось — Дон. «Усе життя живу тут. Ніколи раніше такого не було». — «А чого ви хочете? Їм тут взагалі нема чого робити». — «Вони здавались милими людьми. Але ж наперед не вгадаєш». Передня шпальта місцевої газети, в якій описують трагедію і поминають лікарку Конлон, пришпилена до дошки оголошень і висить на вулиці. І Шведу несила її зірвати, хоча дуже хочеться, хоча б заради Дон. Можна, звісно, сподіватися, що просто неба вітер, дощ і сонце, а там і сніг за кілька тижнів зроблять свою справу, перетворять її на розкислу ганчірку, проте вона цілий рік залишається неушкодженою, і більш того — її читають. Назва передовиці — «Доктор Фред». «Ми живемо в суспільстві, де насильство стає чимось буденним... нам не збагнути, в чому криються причини, і, можливо, ми їх ніколи не дізнаємося... гнів, що палає в наших серцях... нас переповняє найщиріше співчуття до загиблого та його близьких, до родини Гемлінів і всіх мешканців Олд-Римрока, які намагаються усвідомити те, що сталося,

й опанувати свої почуття... видатна людина і прекрасний лікар, якого всі ми добре знали... спеціальний фонд пам'яті доктора Фреда... внески, що допоможуть малозабезпеченим родинам у разі необхідності звернутись по медичну допомогу... в ці скорботні дні ми мусимо згуртуватися ще тісніше...» А поряд із передовицею стаття «Час лікує всі рани», яка починається так: «Усі ми вважали б за краще якнайшвидше забути...», а потім продовжується: «...до одних цілюще забуття прийде швидше, іншим доведеться почекати... Преподобний Пітер Балістон із Першої Конгрегаціоналістської церкви наголосив у своєму казанні на пошуках добра, що може дати ця трагедія... ще більше згуртує вірян у спільному горі... Преподобний Джеймс Вірінг із церкви Святого Патрика виголосив надзвичайно проникливе казання...» Крім цієї статті, висіла й третя вирізка з газети, якій там не місце, але зірвати її неможливо, втім, як і перші дві, тож вона теж висить на дошці оголошень цілий рік. Це інтерв'ю з Едгаром Бартлі, поряд з яким у тій самій газеті фотографія самого Бартлі з лопатою для снігу та собакою на тлі всього сімейства. На задньому плані — дім і доріжка, шойно розчищена від снігу. Едгар Бартлі — хлопчина з Олд-Римрока, років за два до вибуху ходив із Меррі в кіно. На клас старший за неї, одного з нею зросту, він, наскільки пригадував Швед, справляв досить приємне враження, але був страшенно сором'язливий і трохи дивакуватий. У газеті його зображають як бойфренда Меррі в ті часи, коли стався вибух, хоча, як відомо батькам, той похід у кіно дворічної давності взагалі був для дочки єдиним у житті побаченням із хлопцем. Хай там як, а хтось підкреслив чорним приписувані Едгару цитати. Може, хтось із однокласників пожартував. Може, й статтю зі знімком вивісили задля жарту. Але жарт чи не жарт, вона висить тут місяцями, і Швед ніяк не може придумати, як її спекатись. «Це щось нереальне... Ніколи б не подумав, що вона здатна на це... Я знав її як дуже гарну дівчину, приємну. Жодного разу не чув від неї злостивих зауважень. Не вірю, що це просто так... Я сподіваюся, її знайдуть і нададуть допомогу, якої вона потребує... Я завжди вважав, що в Олд-Римроку ви у повній безпеці. А тепер, як і всі, мимохить озираюся. Потрібен час, щоб життя відновило свій звичний плин...

Я просто рухаюся далі. Мушу рухатись. Про це треба забути. Мов нічого не сталося. Але це дуже сумно».

Єдина втіха, яку отримав Швед від дошки оголошень, — це відсутність там статті під заголовком «Особу, підозрювану в скоєнні вибуху, описують як розумну, обдаровану, але з “ослячою впертістю”». От її він би точно зірвав. Навмисне прийшов би глибої ночі туди і зірвав. Можливо, ця стаття й не гірша від безліку інших, які з’являлися у ті часи не тільки в тутешній щотижневій газеті, а й у в нью-йоркській пресі — в «Таймс», «Дейлі ньюс», «Дейлі Мірроу», «Пост»; у щоденних газетах Нью-Джерсі — «Ньюарк ньюс», «Ньюарк стар — Леджер», «Моррістаун рекорд», «Берген рекорд», «Трентон таймс», «Патерсон ньюс»; у газетах сусідньої Пенсильванії — «Філадельфія інквєрєр», «Філадельфія бюлетєнь», «Істон експрес», а також у «Тайм» і «Ньюсвік». Після першого тижня більша частина газет і телеграфних агенцій забуває про цю історію, але «Ньюарк ньюс» і, особливо, «Моррістаун рекорд», як і раніше, тримаються: «Ньюс» відряджає на цю тему трьох найкращих репортерів, і ті день у день риють землю в пошуках нових фактів про «римрокську підривницю». Орієнтована ж на тутешнього читача «Рекорд» невтомно нагадує, що бомба в Римроку — це найбільше нещастя, яке спіткало округ Морріс після 12 вересня 1940 року, коли вибух на пороховому заводі компанії «Геркулес», розташованому десь за дванадцять миль від Кєнвіля, забрав життя п’ятдесяти двох осіб і скалічив ще триста. Наприкінці 1920-х в окрузі Мідлсекс, в одному з провулків на околицях Нью-Брунсвіка, вбили священника та церковного регєнта, а у Бруксайді псих, який утік з грейстоунської божевільні, прийшов у гості до рідного дядька, а потім розкріїв йому сокирою череп. Місцеві страшилки отримують другє дихання, і їх підхоплюють любителі подібних історій. Тулять сюди і викрадення немовляти Ліндберга у ньюджерсїйському Гопвеллі, коли викрали, а потім убили маленького сина Чарльза Ліндберга, легендарного літуна, котрий першим перетнув на літаку Атлантику; газети жваво згадують і цю історію, передрукуюють повідомлення тридцятирічної давнини про вимоги викрадачів, про знівечєне тїльцє дитини, про Флємінгтонський процес,

наводять витяги з газет за квітень 1936 року з репортажами про страту на електричному стільці викрадача та вбивці, теслі-іммігранта на ім'я Бруно Гауптман. День у день ім'я Меррі Левов знов і знову фігурує в переліку звірств, які мали місце в історії округу, кілька разів воно з'являється поряд з іменем Гауптмана, і все ж таки жодна стаття не ранила його так, як стаття в місцевому тижневику зі згадуванням про «ослячу впертість». У цій статті містилася вказівка — нехай і неявна, — на провінційну самовдоволеність, простакуватість, а може, і глупство чистої води, і це його так розлютило, що він не допустив би, щоб вона з'явилася на дошці оголошень, де будь-хто міг, похитуючи головою, прочитати її. Могла таке вчинити Меррі чи не могла — він не дозволив би, щоб її життя препарували тут, біля самісінької школи.

ОСОБУ, ПІДОЗРЮВАНУ В СКОЄННІ ВИБУХУ,
ОПИСУЮТЬ ЯК РОЗУМНУ, ОБДАРОВАНУ,
АЛЕ З «ОСЛЯЧОЮ ВПЕРТІСТЮ»

На думку вчителів муніципальної школи Олд-Римрока, Мередіт «Меррі» Левов, котра підозрюється в підриві магазину Гемліна та вбивстві лікаря Фреда Конлона, який практикував в Олд-Римроку, була всебічно обдарованою і сумлінною ученицею. Ті, хто намагається знайти в її дитинстві ключ до скоєння нелюдяного вчинку, одразу полишають ці спроби, щойно пригадують, якою жвавою та дружелюбною вона тоді була.

«Ми не можемо в це повірити! — так відреагувала на запитання щодо підозрюваної директорка школи Ейлін Морроу. — В голові не вкладається, як таке могло статися».

Директорка Морроу відзначає, що, навчаючись у початковій школі, Меррі Левов «охоче бралася за все і ніколи не створювала проблем».

«Це просто не в її характері, — сказала місіс Морроу. — Принаймні так було, коли вона тут навчалася».

У школі, зазначила місіс Морроу, Меррі Левов навчалася переважно на «відмінно», брала участь у всіх шкільних заходах, була у пошані в однолітків і вчителів.

«Вона була дуже старанна й сумлінна, завжди прагнула більшого, — сказала місіс Морроу. — Вчителі вважали її дуже здібною ученицею, однокласники були в захваті від неї».

Меррі Левов подавала великі надії в малюванні, добре проявила себе в спортивних іграх, особливо в кікболі. «Вона розвивалася, як нормальна дитина, — сказала місіс Морроу. — Нам і приснитися не могло те жахіття, що сталося потім, — додала директорка. — На жаль, ніхто не в змозі передбачити майбутнє».

Місіс Морроу повідомила, що в школі Мередіт вважалася «сразковою ученицею», хоча подеколи в ній проявлялася «осляча впертість», коли вона, приміром, відмовлялася виконувати правила, без яких, як їй здавалося, можна прожити.

Інші також пригадували «ослячу впертість» підозрюваної, коли вона уже навчалася в середній школі Моррістауна. Саллі Каррен, однокласниця, 16 років, твердить, що Мередіт притаманне «зневажливе й зарозуміле ставлення до всіх людей, які її оточують».

Але, на думку Барбари Тернер (16 років), «Мередіт загалом була хорошою, хоч і з дивними переконаннями».

Хоч учні моррістаунської школи дуже по-різному описували Меррі, всі одностайно відзначали, що «вона без кінця говорила про в'єтнамську війну». Деякі учні додавали, що варто було зійтися з нею в суперечці про доцільність присутності американських військ у В'єтнамі, як вона просто «захлиналася від злості».

Згідно з відгуками класного керівника Мередіт, містера Вільяма Паксмана, займалася вона серйозно, домагалася успіхів, мала відмінні оцінки і самовіддано готувалася до вступу в його *alma mater* — Пенсильванський університет.

«Зайде мова про її сім'ю, тільки й чуеш: “Яка гарна сім'я!”, — заявив містер Паксман. — І ми досі не віримо в те, що сталося».

Єдиний негативний відгук про її заняття пролунав з вуст учителя підозрюваної, який вже був на допиті у ФБР. «Мені сказали: “Ми отримали багато інформації про міс Левов”».

Упродовж року це — «місце, де був магазин». Потім починають споруджувати новий магазин, і місяць за місяцем він спостерігає за процесом будівництва. Одного дня з'являється величезне червоно-біло-синє полотнище: «Надзвичайно розширений!»

Новий! Новий! Новий! Магазин Мак-Ферсона!»), і дата грандіозного відкриття — четверте липня. Він просить Дон сісти поряд із ним і каже їй, що вони ходитимуть до цього магазину, як і інші, хоча спершу це буде непросто, а далі, поступово... Та ні, непросто залишається і далі. Він не може зайти в новий магазин, не згадавши старого, навіть попри той факт, що Расс Гемлін відійшов від справ, а власники нового магазину — молода пара з Істона — про минуле не згадують, і вони не тільки розширили магазин, а й прибудували до нього пекарню, де випікають напрочуд смачні пиріжки й тістечка та щодня тішать покупців свіжими булочками й хлібом. На задвірках магазину, поряд із поштовим віконечком, з'явилася невеличка забігайлівка, де можна погомоніти із сусідом за чашкою кави з рогаляком чи, скажімо, погортати газету. У Мак-Ферсонів справа поставлена куди краще, ніж у Гемлінів, і незабаром, напевне, ніхто й не згадає про висаджену в повітря старомодну крамничку, окрім хіба що самих Гемлінів і Левових. Дон не може навіть просто пройти коло нового магазину й навідріз відмовляється заходити всередину, Швед же, навпаки, вважає за обов'язок зайти в кафе в суботу і, хай би що там думали, почитати за чашкою кави газету. Купує він тут і недільну газету. І марки теж купує тут. Він завиграшки міг би їх брати в себе на роботі та відправляти всю сімейну пошту з Ньюарка, але йому подобається опікуватися віконцем Мак-Ферсонів, і він не піде звідти, не обмінявшись парочкою зауважень про погоду з молоденькою Бет Мак-Ферсон, як колись — із Мері Гемлін, дружиною Расса.

Таким є позірне життя. Усі його сили спрямовані на те, аби воно було таким самісіньким, як і колись. Але тепер до нього додається життя внутрішнє, нестерпне внутрішнє життя деспотичних маній, притлумлених схильностей, марновірних очікувань, жахливих видінь, вигаданих розмов, запитань, які не мають відповідей. Безсонна, сповнена самокатування ніч за нічю. Неймовірна самотність. Невситима докірливість — навіть за той цілунок, коли їй було одинадцять, а йому тридцять шість, і вони вдвох, не перевдягнуті після купання, машиною їхали з Дільського пляжу додому. Може, тоді почався відлік ланцюжка подій? Чи причиною стало щось інше? А може, ніякої причини й не було?

Поцілуй мене т-т-так, як ти ц-ц-цілуєш м-м-маму.

А в повсякденному світі тільки те й залишається, що з респектабельним виглядом тягти ярмо і вдавати, що живеш, як і жив, і, начхавши на всі застереження, носити карнавальну маску взірцевого чоловіка.

5

Перше вересня 1973 р.

Шановний містере Левов!

Меррі працює у ветеринарній клініці на Нью-Джерсі-Рейлроуд-авеню, 115, у ньюаркському районі Айронбаунд, за п'ять хвилин їзди від Пенсильванського вокзалу. Працює щодня. Якщо ви чекатимете на неї надворі, то можете зустрітися з нею після четвертої години, коли вона йтиме додому. Про цей мій лист вона ні сном ні духом. Я вже дійшла до межі й не можу більше тут лишатися. Хочу все кинути і поїхати світ за очі, але ж на кого я залишу Меррі? Тож передоручаю її Вам. Але благаю: ні слова про те, що це я Вам сказала, де шукати її, бо цим Ви їй тільки нашкодите. Ваша Меррі — просто титан духу! Це завдяки їй я повністю змінила своє ставлення до світу. Я вляпалася в цю історію, бо не могла пручатись її впливу. Втім, це довга історія. Просто вірте мені: все, що я робила і казала — все робилося і казалося за вказівкою Меррі. Я була безсила проти неї. Ми тоді з Вами сиділи в одному човні. Збрехала я їй тільки один раз. Наплела, що між нами в готелі щось було. Бо коли б я сказала правду — що Ви не спали зі мною, — вона нізащо не взяла б гроші. І знову пішла б на вулицю старцювати. Повірте, я нізащо не стала б так із Вас знущатися, якби не моя любов до Меррі, що наливала мене силою. Маячня, мабуть, скажете Ви. Та повірте, це правда. Ваша дочка — свята. Як можна не скоритися її божественній владі, бачачи її страждання! Ви й гадки не маєте, якою я була нікчемою, поки не зустріла Меррі. Що чекало на мене? Лише забуття! Але все, з мене годі, а Ви в жодному разі, ні за яких обставин У ПРИСУТНОСТІ МЕРРІ НЕ ГОВОРІТЬ ПРО МЕНЕ ІНАКШЕ, ЯК ПРО ВАШУ МУЧИТЕЛЬКУ, ЩО Є ЦІЛКОВИТОЮ ПРАВДОЮ. ЯКЩО ВИ ЩИРО БАЖАЄТЕ ЇЙ

ОДУЖАННЯ, ТО ЖОДНИМ СЛОВОМ НЕ ОБМОВТЕСЬ ПЕРЕД НЕЮ ПРО МІЙ ЛИСТ. Коли поїдете на зустріч з Меррі, не забувайте про конспірацію. Зустріч із ФБР її погубить. Зараз її ім'я — Мері Штольц. Не заважайте їй іти своєю дорогою. Все, що нам залишається, — стояти збоку і дивитися на страждання, що наділяють її ореолом мучениці.

Рита Коен, яка називає себе Ученицею Меррі

Чого не міг зробити Швед — то це звільнитися від того, що ми звемо несподіванкою. І всю решту життя несподіване, мовби звір у засідці, чатувало на нього, дождаючи слушної миті, готове розірватися під самим носом Шведа, котрий до останнього нічого не підозрював. Раптовість, несподіванка — це був немов зворотний бік медалі. Адже він розпрощався з усім, що мав, а відтак витворив усе наново, і тепер, коли, здавалося, все знову налагодилось, йому підсунули свиню — удруге запропонували розпрощатися з усім. І якщо він це зробить, то єдине, що лишиться, — триклята несподіваність...

Несподіваність, несподіваність, несподіваність... Що тут ще скажеш? Не можуть вони все життя бути в неї в заручниках! П'ять років він чекав такого листа — він мусив прийти. Щоночі, лежачи в ліжку, він молив Бога, щоб завтра отримати цього листа. А потім настав дивовижний, переломний 1973 рік, і з Дон сталося диво. Вона кілька місяців була поглинута проектуванням нового будинку, і Швед уже з острахом думав про можливі новини, які могли прийти чи з вранішньою поштою, чи з телефонним дзвінком. Як же він міг допустити, що ця несподіваність увірвалася в їхнє життя саме зараз, коли Дон удалося-таки прогнати з їхнього буття весь шал пережитого ними. Вона стала колишньою Дон — хоча й ціною п'ятирічного поневіряння крізь життєві бурі. Швед виконував кожну її забаганку. Робилося все можливе, щоб вирвати її з пазурів жаху. І врешті-решт у їхньому житті з'явилися знайомі форми. Просто візьми і розірви той лист, викинь його до бісової матері. Так ніби його не було.

Через депресію та думки про самогубство Дон двічі мусила лягати в лікарню коло Принстона, і Швед узяв собі в голову, що

пошкоджена психіка — це вже на все життя, а отже, Дон тепер потребуватиме постійного нагляду лікарів і різних заспокійливих та антидепресивних препаратів; час від часу їй доведеться лягати в психіатричну клініку, а він ходитиме туди до неї, скільки вона там лежатиме. Швед уявляв собі періоди (по кілька на рік), коли він сидить біля неї в палаті, де на дверях немає замків. На письмовому столику ваза, у вазі — передані ним квіти; на підвіконні — вазони з якимись виткими рослинами, що раніше стояли в її кабінеті. Швед привіз їх у надії, що, доглядаючи за ними, Дон хоч трохи відволікатиметься від своїх проблем. На приліжковій тумбочці — родинні фотографії в рамках: він, Меррі, батько та мати Дон, її брат. Швед сидить на стільці коло ліжка, тримає руку Дон у своїй руці, а вона, у джинсах і светрі-водолазці, сидить, відкинувшись на подушки, і плаче. «Сеймуре, я боюся. Мені весь час лячно». Швед терпляче стирчить коло неї, а коли її починає бити дрож, каже їй дихати: повільно — вдих, повільно — видих; і думати — згадати найприємніше з усіх відомих їй місць і уявити себе там, у ньому, в оточенні спокою та благодаті, хай це буде пляж десь у тропіках чи гори невимовної краси, чи галяви, на яких вона відпочивала у дитинстві... Навіть тоді, коли вона, тремтячи всім тілом, починає йому докоряти, він робить те саме. Дон сиділа в ліжку, схрестивши руки на грудях, ніби хотіла зігрітися, і щосили намагалася загорнутися у светрик: смикала його, заривалася підборіддям у комір, натягувала поділ на сідниці, на коліна, на п'яти, сидячи, неначе в наметі. Часто вона просиджувала в цій позі весь час його відвідин.

— Ти знаєш, коли я востаннє була в Принстоні? Я знаю! Коли мене запрошували до губернатора. В його особняк. Була в нього на обіді. Мені тоді було двадцять два роки, на мені була вечірня сукня, і я ледь не вмирала від страху. Він послав по мене автівку аж в Елізабет, і я, з короною на голові, танцювала з губернатором штату Нью-Джерсі... От чому зі мною сталася *ця халепка*? Як це мене занесло *сюди*? То все ти винуватий! Проходу мені не давав. *Волочився* за мною. *Хотів* зі мною одружитися! А я мріяла стати вчителькою, от і все! Ось чого я *хотіла*. Я мала роботу. Вона *чекала* на мене. Навчати дітей музики, як прийнято в Елізабет,

а не з хлопцями вештатись — от і все. Я ніколи не мріяла про якусь «Міс Америку». *Ні за кого* не збиралася заміж. А ти *продиху* мені не давав, *очей* з мене не зводив. А я просто хотіла закінчити коледж, піти на роботу. Не треба було покидати наш Елізабет! Ніколи! Цей титул «Міс Нью-Джерсі» — знаєш, що він зі мною зробив? Він зруйнував мені життя. Я хотіла стипендію, щоб Денні міг піти в коледж і батько не платив за навчання. Чи гадаєш, якби не батьків інфаркт, я пішла б на цей наш «Міс округ»? Дзуськи! Просто мені були потрібні гроші, щоб Денні міг піти в коледж, не обтяжуючи батька. Я не для того туди йшла, щоб за мною волочились — я хотіла родину підтримати! А тут ти звідкись узявся. Ти! Ці руки! Ці плечі! Навис наді мною цим своїм *підборіддям!* Великий звір, який не відстане. Ані на мить від мене не відходив! Куди не піди, всюди мій хлопець, і він просто нетямився від того, що я там якась королева краси! Ти поводився, як *хлопчисько*. Тобі хотілося, щоб я була принцесою. Що ж, дивися, чим усе скінчилося. Я — в божевільні! Твоя принцеса в *дурдомі!*

Наступні роки вона запитувала себе, як могло з нею статися те, що сталося, і винуватила в цьому його, а він носив у лікарню її улюблені страви, фрукти, цукерки, тістечка, тішив себе надією, що вона з'їсть щось іще, крім хліба з водою; приносив журнали, сподіваючись, що вона зосередиться й хоч по півгодини на день читатиме; приносив одяг, щоб їй було в що вдягнутися за будь-якої погоди і пори року, коли вона гулятиме біля лікарні. Щовечора о дев'ятій годині він клав усе принесене в її шафку, обіймав її, цілував на прощання, потім знов обіймав, казав, що приїде завтра після роботи, а після того потемки цілу годину їхав в Олд-Римрок, а перед очима в нього маячила перелякана гґримаса Дон. Ця гримаса з'являлася на її обличчі за п'ятнадцять хвилин до прощання, коли в дверях поставала медсестра і лагідно нагадувала містеру Левову, що час побачення от-от мине.

І на другий день вона також була невдоволена. Виявлялося раптом, що саме через нього, Шведа, вона живе не так, як хотіла б жити. Всі її плани пішли шкереберть через нього і через цей помпезний конкурс «Міс Америка». Дон говорила це і не могла спинитися. Вона й не намагалася цього зробити. Чи був

якийсь зв'язок між її словами і тим, що їй довелося пережити? Та ні, всі знали, що події, які надламали її, було непросто пережити, та всі її нападки не мають до них жодного стосунку. Коли вона опинилась у лікарні вперше, Швед просто слухав її та кивав, і, як не дивно було чути сердиті ремствування дружини на адресу тієї події, яка, на глибоке його переконання, за інших обставин приносила б їй неабияке задоволення, час від часу в нього виникала думка: а може, й справді краще, щоб вона шукала витoki своїх проблем у далекому 1949 році, а не в тому, через що вони пройшли в році 1968?

— У старших класах мені всі вуха продзижчали: «Ти маєш виграти на “Міс Америка”!» Яке глупство! Чому це раптом я мала стати «Міс Америка»? На канікулах я працювала в галантерейному відділі універмагу, і люди, яких я обслуговувала за касою, теж казали: «Ви маєте перемогти на “Міс Америка”». А мене це бісило. Я цього терпіти не можу. Коли люди кажуть, що я мушу робити щось, бо в мене, бачте, зовнішність для цього годяща! І що я могла зробити, коли мені прийшло запрошення на чай від оргкомітету конкурсу «Міс округ»? Я ж тоді була геть зеленою. І подумала: а справді, чом не заробити трохи грошей, аби полегшити життя татові? Заповнила анкету і пішла, а вже потім, коли дівчата розійшлися по домах, ота дама мене обіймає та привселюдно оголошує: «Спішу вам повідомити, що ви провели цей вечір у товаристві не кого-небудь, а майбутньої “Міс Америка”». Я думаю: «Яка бридня! Навіщо люди без кінця мені це повторюють? Навіщо воно мені?» А коли я перемогла в конкурсі «Міс округ», мені казали: «До зустрічі в Атлантик-Сіті!» Ті люди знали, що кажуть, бо чудово розуміли, що я виграю, тому хіба я мала шлях до відступу? Не мала. Вся перша шпальта «Елізабет джорнел» була присвячена моїй перемозі на «Міс округ». І мені стало страшно. *Страшно!* Я ж гадала, все буде тишком-нишком: я виграю, візьму гроші — і все. Яким дівчиськом я була! І я не сумнівалася, що вже на «міс Нью-Джерсі» мені точно нічого не світить! Навколо мене було стільки гарних дівчат, і кожна знала, *що* вона має робити, *як* це робити!.. Куди мені до них!.. Вони вміли завивати волосся, наклеювали штучні вії, а я... Тільки через півроку,

коли я стала «міс Нью-Джерсі», я навчилася робити завивку. «Лишенько, — думала я, — що я маю робити з цією косметикою!» А які вони мали розкішні убори! В мене ж була одна-однісінька святкова сукня і трохи позиченого одягу, тож я навіть не мріяла про перемогу. Та ну, та яке там, це немислимо! Я була такою неотесою! І відлюдьком! Але я знову виграла. І тут за мене взялися по-справжньому: почали вчити, як треба сидіти, як стояти, навіть як слухати! Відрядили в модельне агентство, щоб я навчилася правильно ходити. Їм не подобалося, як я ходжу. А мені було байдуже, як я ходжу — ходила, та й все! Зрештою, не за ходу ж мені дали «Міс Нью-Джерсі»? Ну, а не стану «Міс Америка», то й не стану! *Ти повинна не йти, а пливати.* Дідька вам лисого! Я ходитиму так, як я ходжу! *Не вимахуй руками, і не притискай їх до боків, як дерев'яна!* Всі ці маленькі хитрощі для підняття самооцінки, від яких мене мало грець не вхопив! *Опуская вагу не на п'яти, а на подушечки пальців...* Ось через що я мусила пройти. Як мені це забути? Зробити так, щоб його не було? Дайте мені спокій! Я хочу одного: щоб ви дали мені спокій! Не треба мені перемоги за будь-яку ціну! Ну що, тепер ти зрозумів, чому я одружилася з тобою? Зараз ти це розумієш? Мені хотілося чогось звичайного! Тільки тому. Той рік допік мене так, що захотілося чогось звичайного! Як я шкодую, що це все зі мною було! *Оте все!* Тебе ведуть на п'єдестал, а ти про нього не просила, а потім скидають із нього, і все так швидко, що здуріти можна! Та я ні в кого цього не просила! Мене з тими дівками ніщо не об'єднувало. Я їх ненавиділа, вони — мене. Високі дівчиська з ногами від вух! Усі до одної нездари. Такі всі товариські, приємні! А я була серйозна, я займалася музикою. Я хотіла одного: щоб мені дали спокій, не клали на мене ту довбану корону, яка, мов навіжена, буде сяяти на голові! Не цього я хотіла від життя! *Не цього!*

Вертаючись додому після чергового побачення, він пригадував, яка вона була замолоду насправді, і викликаний із закапелків пам'яті дівочий портрет не мав нічого спільного з тим образом, який витворювала зараз Дон. Це додавало йому сил. Вересень 1949 року, до «Міс Америка» залишається тиждень. Вона щовечора телефонує йому в Ньюарк з готелю «Денніс», тримає

Шведа в курсі всіх подій, що сталися із нею за день, і він чує в її голосі захоплення людини, яка врешті знайшла своє місце в житті. Йому ще не доводилося цього чути, і не буде перебільшенням сказати, що це його насторожувало: неприховане задоволення своїм нинішнім місцем, статусом, тим місцем, де вона була... Життя негадано перетворилося на казку, в якій була тільки вона — Дон Двайр. Ці нотки несподіваного захвату, такі нові, такі незвичні, навіть змусили його замислитись: а чи погодиться вона після такого тижня знову повернутися до Сеймура Левова? Припустімо, вона переможе в конкурсі. Якими будуть його шанси проти всіх, хто поставить собі за мету одружитися з «Міс Америкою»? За нею упадатимуть кіноактори. За нею волочитимуться мільйонери. Вони роїтимуться коло неї зграями — нове життя, що відкриється перед нею, приведе нових, солідних залицяльників, і Шведа не залишиться там місця. Словом, його, її нинішнього залицяльника, неабияк хвилювала перспектива перемоги Дон, і чим реальніша вона була, тим більше причин для терзань і неспокою в нього було.

Їхні міжміські розмови тривали щонайменше по годині: надто схвильована вона була, аби заснути, хоча весь день крутилася наче білка в колесі. День починався зі сніданку в товаристві патронеси: за столиком тільки Дон і вона — дебела дамочка з тутешніх, у маленькому капелюшку, а Дон — у перекинутій через плече жакета стрічці «Міс Нью-Джерсі», у білих рукавичках із тонесенької шкіри — надзвичайно дорогих рукавичках, які подарувала «Ньюарк Мейд», де саме стажувався Швед, готуючись прийняти під оруду батькову компанію. Кожна дівчина мала такі рукавички зі шкіри козеняти, які мали чотири французьких дюйми завдовжки і закривали все зап'ястя. І тільки Дон вони дісталися задарма, як пара інших рукавичок — чорних, театральних, фірмової моделі «Ньюарк Мейд», також зі шкіри козеняти, але завдовжки аж шістнадцять дюймів (у «Саксі» такі рукавички вартували б купу грошей). Їх власноручно викроїв один із найкращих майстрів рукавичної справи, чи то італієць за походженням, чи то француз. Вінчала цю колекцію третя пара — матер'яні вечірні рукавички, що сягали вище ліктя й пасували до вечірньої сукні Дон. Швед попросив, аби вона прислала ярд тієї самої тканини,

з якої було зшите її плаття, і один друг сім'ї, котрий виробляв крамні рукавички, на знак поваги до «Ньюарк Мейд» пошив їх для Дон, не взявши за роботу ні centa. Тричі на день невідлучно супроводжувані патронесами в малих капелюшках прекрасні дівчата з гарними зачісками, у чарівних сукнях, у глибоких рукавичках на чотири дюйми, намагалися вхопити бодай шматочок від поданих страв, викроївши вільну хвилю між роздаванням автографів усім роззявам, котрі приходили в їдальню, та розповідями про себе. Дон мала титул «Міс Нью-Джерсі», а що й конкурс відбувався у Нью-Джерсі, то вона привертала більше уваги, ніж решта претенденток. Усім скажи щось приємне, всміхнися, дай автограф — і під час цього всього треба ще й перекусити. «Нічого не вдієш, — казала вона по телефону, — для того нас і селять безкоштовно в номерах».

Зустрівши Дон на вокзалі, її посадили в невеликий кабріолет «Неш Ремблер», де були вказані її ім'я та штат, і разом із нею їхала патронеса — дружина місцевого ріелтора, і куди б Дон не їхала, вона всюди її супроводжувала. Удвох вони сідали до машини, вдвох виходили з неї, а подеколи вони й ходили разом.

— Знаєш, Сеймуре, вона й на мить мене не полишає. Якщо в полі зору з'являється чоловік, то сто відсотків, що це — член журі. Нам не можна з ними розмовляти. Кілька дівчат приїхали зі своїми хлопцями, декотрі вже навіть заручені, але що з того, як вони не бачать одне одного? Такий порядок. Тут стільки всяких правил, що я навіть не знаю, чи зможу їх усі прочитати. «Представники чоловічої статі можуть розмовляти з конкурсантками тільки в присутності патронес. Конкурсанткам категорично заборонено заходити в коктейльний зал, а також уживати алкогольні напої». Є ще й правила, в яких регламентується хода...

— Хе-хе! — посміювався Швед.

— Я ще не закінчила, Сеймуре. Цей список можна продовжувати до безкінечності. «Брати інтерв'ю в конкурсантки можна тільки в присутності патронеси, яка захищає її інтереси...»

На час перебування в місті всі дівчата (не тільки Дон) отримали в користування невеличкі «ремблери». Залишать же автомобіль лиш тій, хто стане «Міс Америкою». У ньому вона виїздитиме

на футбольне поле, щоб привітати глядачів під час найцікавіших матчів студентської ліги. Чому «ремблери»? Бо один зі спонсорів — компанія «Америкен моторс».

Ще Дон знайшла в номері коробку цукерок «Фрелінджер оріджінал» і букет троянд — презенти конкурсанткам від готелю. Її троянди так і не розпустилися, а номери інших дівчат (принаймні тих, які жили в тому самому готелі) були тісні, незатишні, та ще й виходили на задвірки. Втім, сам готель, як збуджено пояснювала Дон, стояв на розі набережної та Мічиган-авеню і належав до тих респектабельних закладів, де близько п'ятої щодня дають чай із маленькими бутербродами, а ті, котрі живуть тут не коштом готелю, мають можливість грати в крокет на галявині, та й номери в них просторі, гарно умебльовані, і з них проглядався океан. Щовечора Дон поверталася знесилена у свою тісну кімнатку, обклеєну вицвілими шпалерами, перевіряла, чи не розпустилися її троянди, тоді набирала номер Шведа, і коли він цікавився її шансами на перемогу, детально все пояснювала.

Вона була однією із фавориток конкурсу (з-поміж чотирьох чи п'яти, і їхні портрети весь час маячили в газетах). Організатори, що представляли штат Нью-Джерсі, вважали, що переможе їхня землячка. І її щоденні фотографії ще більше переконували їх у цьому.

— Так не хочу їх підвести, — казала вона.

— А ти й не підведеш, бо переможеш, — казав він.

— Ні, переможе дівчина з Техасу. Я знаю. Вона така гарна. Кругловида. Щоки з ямочками. Не ідеал, але напрочуд мила. А фігура яка!.. Боюсь її до смерті. З якогось занюханого містечка в Техасі, танцює чечітку... Це буде вона.

— Її теж друкують, як і тебе?

— Весь час. Вона завжди як не в четвірці, то в п'ятірці. Мені простіше, адже ми в Атлантик-Сіті, а я — «Міс Нью-Джерсі», і коли люди бачать мене на набережній з цією стрічкою, то аж дуріють від радості. Але «Міс Нью-Джерсі» так зустрічають з року в рік. До того ж, Сеймуре, ще жодна «Міс Нью-Джерсі» не стала «Міс Америкою». А те, що «Міс Техас» потрапила в газети, означає, що переможе вона.

Одним із десяти членів журі був Ерл Вілсон, відомий колумніст газетного синдикату. Подейкували, ніби він, довідавшись, що Дон родом із міста Елізабет, на водному параді, де також була вона, катався на яхті в компанії двох дівчат, які мешкали в тому ж готелі, що й він, і прохопився, що дружить із Джо Брофі, який уже не перший рік є мером того міста. Вілсон сказав це одному, той поділився з другим, і так ця звістка докотилася до патронеси Дон. Ерл Вілсон — давній друг Джо Брофі, от і весь зміст його прилюдного висловлювання, і чи варто шукати в ньому підтекст? Але патронеса розміркувала інакше: він це сказав, оскільки бачив Дон на яхті, у вечірній сукні, а побачивши, вирішив, що голосуватиме за неї.

— Ну й чудово! — заявив їй Швед. — Один голос у нас є, залишилося набрати ще дев'ять. Так тримати, «Міс Америко»!..

Усі розмови Дон із патронесою зводилися до того, кого вважати найсерйознішими конкурентками, і, схоже, про те саме розмовляли зі своїми опікунками решта дівчат; про це тріпалися і по телефону, розмовляючи з домашніми, хоча в спілкуванні між собою всі були сама приязність! Найбільше слід остерігатися «південок», казала Дон. «О, ти така красуня, у тебе таке гарне волосся!..» Попервах це благоговіння перед волоссям спантеличувало простувату Дон. Якщо послухати тих дівчат, то волосся — основа всіх життєвих благ, і твій успіх залежить від нього, а не від того, як складеться твоя доля.

Разом із патронесами вони ходили на залізний пірс і на рибну вечерю в знаменитому ресторані морепродуктів капітана Старна, заходили в бар-яхту. На другий день вечеряли в «Стейк-хаусі» Джека Гішарда, вранці третього дня знімалися цілою групою на тлі «Конвеншен-холу», і один чиновник, який був членом конкурсного комітету, виголосив цілу промову, що цей знімок стане реліквією, яку вони пронесуть через усе життя, як і дружбу, яка зародилась між ними, а коли прийде час, то вони називатимуть власних дочок іменами своїх нових подруг. Та поки що, передивляючись ранкову пресу і натрапляючи на опубліковані там фотографії, вони тільки скаржились патронесам: «Ой Боженьку, мене нема!.. О мамо рідна, мабуть, ця переможе в конкурсі!..»

Упродовж цілого тижня йшли щоденні репетиції, а вечорами — відкриті покази. Щороку до Атлантик-Сіті на конкурс «Міс Америка» стікались ріки людю. Купували квитки на ці виступи, сиділи в залах у своїх вечірніх туалетах і споглядали дівчат, які по черзі демонстрували публіці свої таланти, а відтак, уже спільно, виконували різні костюмовані музичні номери. Одна з конкурсанток, котрі вміли грати на фортепіано, виконала «Місячне сяйво», а Дон дісталася помітна, надзвичайно популярна в ті роки мелодія «Допоки існує цей світ» (перероблений на танцювальний манір «Героїчний полонез»).

— Я пішла в шоу-бізнес. Цілий день на ногах. Жодної вільної хвилини. Організовує цей конкурс штат Нью-Джерсі, я, зрозуміло, у центрі уваги, і буде неймовірно прикро, якщо я не виправдаю сподівань. Як я житиму після цього?..

— Доні, все ти виправдаєш. Он на твоєму боці Ерл Вілсон, а це ж найбільша знаменитість у журі. Я це бачу. І знаю. Отже, ти переможеш.

Але Швед не вгадав, бо в конкурсі перемогла «Міс Аризона». Дон же навіть не ввійшла в десятку. В ті часи, коли оголошували переможницю, всі конкурсантки сиділи в глибині сцени. Уздовж дзеркал тяглася низка столиків, розставлених в алфавітному порядку назв штатів, сиділи конкурсантки, і Дон, що була посередині цього списку, мусила всміхатися, плескати в такт музиці, бурхливо аплодувати, святкуючи власний програш, а насамкінець — бадьоро крокувати сценою з такими ж, як вона сама, невдахами та під музичний супровід оркестру Боба Рассела виводити тодішню пісню «Міс Америка»: «І квіти, і травинки здіймаються навшпиньки... як “Міс Америка” повз них іде...», а тим часом маленьке, блаженське, смагляве дівчисько Джекі Мерсер з Аризони (яка виграла конкурс купальників, хоча Дон у житті не поставила б на її перемогу в конкурсі) вшановували бурхливими оваціями присутні в «Конвеншен-холі» глядачі. Пізніше, на прощальному балі, попри гіркоту цілковитого розгрому, Дон трималась значно веселіше, ніж решта переможених дівчат. Їм казали ті самі слова, які вона чула колись на конкурсі «Міс Нью-Джерсі»: «У вас усе попереду. Ви ще станете “Міс

Америкою»». «Такого суму, як той бал, — сказала вона Швед-ду, — я ще в житті не бачила».

— Ходиш туди-сюди, всміхаєшся — просто жаж! На бал за-просили військових з Аннаполіса, берегова охорона чи щось таке. Форма в них — очей не відірвеш!.. Біла така, нашивки, аксельбанти і все таке інше... Мабуть, хтось вирішив, що не буде нічого страшного, якщо ми трохи з ними потанцюємо. Як вони танцювали!.. Груди випнуті, голова відкинута, а потім вечір закінчився, і ми розійшлися.

Вона ще кілька місяців жила спогадами про цей конкурс краси; продовжуючи залишатись «Міс Нью-Джерсі», перети-наючи стрічки й вітаючи людей на відкритті універмагів і авто-салонів, вона часто питала себе: чи доведеться колись пережи-ти щось настільки ж фантастичне у своїй непередбачуваності, як отой тиждень у Атлантик-Сіті. На тумбочці коло її ліжка за-вжди лежав офіційний бюлетень конкурсу «Міс Америка» за 1949 рік, що був виданий оргкомітетом і весь той тиждень продавався в Атлантик-Сіті: портрети дівчат-конкурсанток, по-чотири на сторінку, під кожним фото — опис штату, який пред-ставляла конкурсантка, і коротка біографічна довідка. З фото-портрета «Міс Нью-Джерсі» на вас дивилася замріяно усміхне-на Дон у вечірній сукні та довжелезних, на шістнадцять дюймів, трикотажних рукавичках, пошитих спеціально під сукню; і напис на охайно загнутому кутику сторінки: «Мері Дон Двайр, 22 р., м. Елізабет, Н.-Дж., брюнетка, представляє штат Нью-Джерсі. Закінчила музичний факультет Упсальського коледжу в м. Іст-Оранж, Н.-Дж., Мері Дон хоче стати вчителькою музики в се-редній школі. Зріст — 5 футів 2,5 дюйми, очі блакитні, хобі — плавання, сквер-данс, кулінарія. (Ліва зверху)». Проти волі розлучаючись із досі невідомим їй збуренням, вона постійно щебетала про чарівну казку, в яку потрапила дівчина з Гіллсайд-роуд, донька тамтешнього слюсаря-водопровідника, і виступала перед натовпом людей, змагаючись за титул «Міс Америка». Вона сама ледь вірила в те, що зважилась на це.

— Ой, Сеймуре, цей подіум!.. Він такий довгий-предовгий, і ти йдеш по ньому і тільки усміхаєшся...

У 1969 році, коли в Олд-Римрок надійшло запрошення на двадцятиріччя конкурсу «Міс Америка», у якому вона брала участь, Дон, уже вдруге після зникнення Меррі, лежала в лікарні. Був місяць травень. Усе було таке саме, як і першого разу: люб'язний персонал, зручна палата, мальовничий пейзаж за вікном, тільки гуляти ще приємніше, ніж перше: навколо корпусів, де жили пацієнти, пломеніли тюльпани, зеленіли просторі газони, а очі звеселяли пречудові краєвиди. Та це було вже вдруге за два роки, і все довкіл було прекрасне, і коли він приїхав до неї надвечір просто з Ньюарка, щойно підстрижена трава сочилася солодкувато-гострим часниковим ароматом — і саме через те все сприймалося в тисячу разів важче. З цієї причини Швед вирішив не показувати Дон запрошення на двадцятиріччя конкурсу. Справи були кепські: він вислуховував якісь дивакуваті звинувачення на свою адресу та нескінченні ремствування: яка ганьба, що їй кінець, що все її життя пішло під укі!.. Для повного щастя бракувало тільки «Міс Нью-Джерсі» двадцятирічної давнини.

А потім щось змінилося. З невідомих причин їй захотілось позбутися всього несподіваного, неправдоподібного. Дон перестала відмежовуватися од власного життя.

Героїчне оновлення почалося з підтяжки обличчя в женецькій клініці, про яку вона вичитала у журналі «Вог». Швед, ідучи спати, не раз помічав, як вона стоїть у ванній перед дзеркалом і відтягує вказівними пальцями шкіру на вилицях, а великими стягує те, що висіло навкруг підборіддя, від чого зникали всі природні складки, а обличчя робилося наче виточене з дерева і відполіроване. І хоча чоловік розумів, що у свої сорок п'ять вона виглядає на всі *п'ятдесят п'ять*, йому й на думку не спадало, що пропозиція від «Вог» може якимось чьому зарадити; все це здавалося таким далеким від їхнього лиха, що він не бачив сенсу сперечатися з Дон, гадаючи, що справжній стан речей вона знає краще, ніж хтось інший, хоч і намагається вважати себе всього лише пересічною, надто рано зів'ялою читачкою «Вог», а не матір'ю римрокської підривниці. Можливості психіатрів і медпрепаратів вичерпалися, а електрошокової терапії, неминучої при третьому зверненні, вона боялась як вогню, і от настав той день, коли вони

гайнули в Женеву. В аеропорту їх зустрів лімузин із ліврейним водієм, і Дон стала пацієнткою лікаря Ла-Планта.

В апартаментах, де їх поселили, Швед спав на окремому ліжку поряд із Дон. У ніч після операції її постійно нудило, й він власноруч прибирав за нею та заспокоював, як міг. Кілька наступних днів, коли вона на стіни дерлася від болю, він сидів коло неї на краєчку ліжка і, як колись у Принстоні, вечір за вечором тримав її руку в своїй, не сумніваючись, що ця безглузда операція, ця марна й нісенітна мука веде до останньої стадії падіння Дон, яку він колись знав; далекий від думки, що це сприятиме одужанню дружини, Швед почувався мимовільним спільником людей, які її нівечили. Він дивився на її забинтовану голову, і йому здавалось, що він спостерігає, як готують до похорону її тіло.

Як же він помилився!.. За кілька днів до того, як він отримав послання від Рити Коен, Швед, проминаючи стіл Дон, побачив писаний її рукою коротенький лист, а біля нього — конверт з адресою женевського пластичного хірурга. «Шановний лікарю Ла-Плант! Минув уже рік, відколи Ви попрацювали над моїм обличчям. Зараз мені здається, що, прощаючись із Вами, я ще не усвідомлювала до кінця, *що* саме Ви мені подарували. Той факт, що Ви п'ять годин свого часу присвятили збереженню моєї краси, наповнює мене благоговійним трепетом. Де взяти ті слова, які могли б передати всю мою вдячність?! Схоже на те, що на відновлення після операції мені знадобились всі дванадцять місяців. Гадаю, Ви мали рацію, кажучи, що мій організм зношений більше, ніж я думала. Зараз мені неначе хтось подарував нове життя. І зовнішнє, і внутрішнє. Коли я зустрічаю старих подруг, яких давно не бачила, вони не можуть зрозуміти, що зі мною сталося. А я їм не кажу. Це просто диво, любий лікарю, і знайте: без Вас його ніколи не було б. З любов'ю і найщирішими подяками, Дон Левов».

Майже одразу після повернення своєму обличчю колишньої форми — ідеальної, виключної, схожої на сердечко; такої самої, як і до вибуху, — Дон вирішила прикупити десять акрів землі по той бік римрокських пагорбів і збудувати там невеличкий сучасний будинок, а стару кам'яницю, прилеглі будівлі та сотню з гаком

акрів угідь продати. (Худоба м'ясної породи і фермерський реманент були продані 1969 року, через рік після оголошення Меррі у розшук; доти стало зрозуміло, що Дон уже не зможе вести господарство, як раніше, Швед подав оголошення в якийсь фермерський щомісячник і за лічені тижні щасливо спекався тюкувальника, ворошилки, підбирача і худоби — всього, що мало стосунок до фермерства.) Коли ж він ненароком почув, як Дон говорить архітектору, їхньому сусіду Біллу Оркатту, що вона завжди ненавиділа їхній будинок, це уразило його так, ніби вона сказала, що ненавиділа *чоловіка*. Швед вирішив прогулятися, пройшов ті неповні п'ять миль, які були до селища, і всю дорогу нагадував собі, що Дон говорила про будинок, а не про нього. Та навіть після того він мусив здійснити титанічне зусилля, щоб повернути себе додому на обід: Дон з Оркаттом повинні були показати йому перші ескізи нового помешкання.

Вона ненавиділа їхню стару кам'яницю, улюблений перший і єдиний дім? Та як вона сміє? Швед мріяв про будинок ще з шістнадцяти, відколи, сидючи в автобусі та машинально поплескуючи по глибокій кишені своєї форменої куртки (їхня бейсбольна команда їхала на матч проти «Віппані» вузькими шляхами, що бігли на захід, петляючи серед пагорбів сільського Джерсі), і на пагорбі за кількома деревами він побачив великий кам'яний будинок із чорними віконницями. На гойдалці, почепленій за нижню гілку розлогого старого дерева, гойдалася маленька дівчинка, безстрашно злітаючи вгору. І тоді він подумав: мабуть, оце — найщасливіша в світі дівчинка. Це був перший побачений ним дім із тесаного каменю, і для нього, городянина, це було архітектурне диво! Образ кам'яної будівлі негайно запалив в його уяві слово «дім», якого не міг запалити цегляний будинок на Кір-авеню, хоч там і був окултурений підвал, де він вчив Джеррі грати в пінг-понг і шашки; була навіть і засклена задня тераса, де спекотними вечорами він лежав у півтімі на старому дивані та слухав репортажі з матчів «Джайантс». А ще там був гараж, де він, ще хлопчиськом, підвішував м'яча під перехресними бантинами та всю зиму після бейсбольних тренувань по півгодини відпрацьовував удар, щоб не втратити точності рухів. Він мав свою кімнату, в якій був скошений мансард-

ний дах і пара закруглених вікон, де в середніх класах він перед сном читав і потім знову перечитував «Малого з Томкінсвілля»: «...сивий чоловік у вицвілій сорочці та насунутій на самі очі синій бейсбольній кепці тицьнув Малому в руки форму і кивнув на шафку: “П’ятдесят шостий номер. Он там, у задньому ряді”. Шафки — звичайні дерев’яні стелажі футів зо шість заввишки, з полличкою за пару футів од верху. Його відділення було відчинене, на дверцятах висіла табличка: “Такер, № 56”. На грудях виданої форми красувалося “Доджерс”, а на спині був номер — “56”...»

Кам’яний будинок не просто тішив око (все хаотичне і безладне укладалося в якусь систему, складна головоломка перетворювалася в єдине прямокутне й непорушне ціле, яким здавалося це чудове житло), а й справляв враження надійного, незнищеного житла, яке не боїться ніяких пожеж і стоїть ще, напевне, від часів зародження держави. Грубе каміння, неотесані брили всіх видів і розмірів, які ви неодмінно помітили б між деревами, якби надумали пройти стежками Віквейського парку, — тут це трансформувалося в матеріал для дому, який глибоко врізався у Шведову пам’ять.

У школі Швед ловив себе на думці, що мимохідь перебирає, на котрій зі своїх однокласниць він залюбки одружився б, а відтак вони спільно стали б жити-поживати в тому будинку. Після тієї поїздки на гру проти «Віппані» варто було йому почути слово «камінь» (або навіть «захід»), як він негайно уявляв, що повертається з роботи в цей захищений за деревами будинок і бачить там свою дочку — свою маленьку дівчинку, котра високо злітає на гойдалці, яку він сам для неї змайстрував. Швед тільки другий рік ходив у старшу школу, але вже чітко уявляв собі дочку, бачив, як вона біжить назустріч, щоб поцілувати татка; як обіймає його, а він бере її на плечі та несе в дім, і там, минаючи кімнату за кімнатою, вони йдуть на кухню, де за плитою, натягнувши фартушок, клопочеться, готуючи вечерю, мама, яка всією душею упадає за своєю донькою. Так хто це був? Та ж ота віквейська дівчина, що минулої п’ятниці в кінотеатрі Рузвельта крутилась на сидінні перед ним; її волосся ще спадало на спинку стільця так близько до нього, що тільки руку простягни — і торкнешся його. Швед мав одну цікаву

особливість: він бачив своє життя цілком. Тільки якісь деталі час від часу додавалися до загального полотна. Втім, так і мало бути, він і себе вставляв — просто брав і додавав *себе* в загальне ціле.

А потім, уже в Упсалі, він побачив Дон. Вона саме йшла через двір перед центральним корпусом, де вешталися у перервах між заняттями студенти денного відділення. Тут, під евкаліптами, вона зазвичай теревенила з дівчатами, котрі мешкали в Кенбрук-холі. Якось він ув'язався за нею і йшов назирці Головною вулицею до зупинки автобуса коло Цегляної церкви. Раптом вона зупинилася біля вітрини магазину «Бест і Ко». Коли вона зайшла всередину, Швед підійшов до вікна і, роздивляючись манекен у спідниці «Нью лук», став уявляти собі, як Дон Двайр у самій комбінації стоїть у приміряльні і надягає на себе цю спідницю. Вона була така красуня, що навіть поглянути в її бік було важко, ти неначе торкався її, мовби горнувся до неї, і вона побачила б (ну, а як могло бути інакше?), що він не в змозі відірватися від неї, і звичайно, вчинила б так, як мала б вчинити будь-яка розважлива та скромна дівчина: вона мала скипіти, що він стежить за нею, неначе за здобиччю. За плечима у Шведа була служба в морських піхотинцях, заручини в Південній Кароліні та їх скасування, бо так зажадала родина, і він уже казна-скільки літ не згадував про кам'яницю з чорними віконницями та гойдалкою у дворі. Вродливий, як бог, нещодавно звільнений у запас, осяяний (він міг скільки завгодно від неї відхрещуватись, але факт залишався фактом) ореолом спортивної слави, він увесь семестр ніяк не міг наважитися підійти і запросити Дон на побачення, і то не тільки тому, що відверте милування її красою було для нього чимсь на кшталт підглядання в замкову шпарину, а й тому, що коли вони будуть разом, то вона неодмінно розпізнає в його думках ту роль, яку він готував для неї: стояти за плитою в кухні мурованого дому, куди він спішним кроком заходитиме з дочкою Меррі на плечах (чому Меррі? Бо англійською це «веселунка», а дівчинці на зроблений ним гойдалці завжди буде весело). Вечорами він подовгу слухав платівку з популярною в ті роки піснею «Петті, серце моє». І там були такі слова: «Стане моїм твоє ірландське серце», і щоразу, коли він на стежках Упсали зустрічав Дон Двайр, маленьку

й тендітну, то решту дня ходив, безперервно насвистуючи цю кляту мелодію, що чіплялася, наче реп'ях. Він насвистував її навіть за грою, коли стояв, помахуючи битою, у зовнішньому колі й дожидав своєї черги заступити на домашню базу. Тоді над ним було немов два неба — те, що належало Дон Двайр, і природне склепіння небес.

Проте він однаково не міг так просто взяти й підійти до неї — страх як боявся, що вона одразу «просіче» його думки і тільки посміється з того, як він на неї «запав», який він беззахисний перед нею, цей колишній морпіх — перед Упсальською Королевою весни. Вона ж гадатиме, що всі його фантазії, які він виплекав іще до їхнього знайомства і де її присутність зводиться лише до задоволення бажань Сеймура Левова, означатимуть тільки одне: він і надалі залишається хлопчиськом, з усім своїм марнославством і нездоровими амбіціями. Хоча насправді це означало б, що Швед раніше, значно раніше за своїх однолітків дозрів до цілей і бажань, які притаманні дорослим; став небайдужою до свого майбуття людиною, яка до найменших подробиць бачить свій життєвий шлях і куди він веде. Йому було двадцять, коли він після служби повернувся додому, й він горів бажанням жити «по-дорослому». Якщо ж у ньому й залишалося щось від дитинства, то хіба нетерплячка, з якою він чекав відповідальності дорослого; тут він і справді нагадував хлопчиська, що не зводить жадібних очей із вітрини з солодошами.

Чудово розуміючи, чому вона так хоче збутися старого дому, Швед змирився з цим і навіть не намагався пояснити, що це саме з тієї причини, з якої вона втікає звідси (через незриму присутність Меррі — однорічної, п'ятирічної, десятирічної Меррі, — що досі відчувалася в кожнісінькій кімнаті дому), він хотів залишитися тут, і для нього це було так само важливо, як і для неї. Проте якби вони залишилися тут, її це могло би доконати, а він, здавалося, ще може витримати що завгодно, хоч би це пустило за вітром *його* подальше життя; і Швед здався, покинув будинок, який так любив, і спогади в цій любові грали не останню скрипку. Він погодився перебраться в цілком новий дім, що буде звідусіль відкритий сонцю і сповнений світла, де вистачатиме місця для них

двох, і буде ще додаткова кімнатка для гостей — у закуті над гаражем. Сучасний дім, навіть не дім, а мрія — «розкішно-стриманий» будинок, як охарактеризував його Оркатт, коли Дон розказала йому, що хотіла би бачити всередині: плінтусне опалення (замість нестерпного потоку теплого повітря, від якого в неї синусит), вбудовані меблі як свідчення мінімалізму (замість меблів класичних, страшних і масивних), вмонтоване у стелю освітлення (замість розставлених під хмурими дубовими бантинами безліку торшерів і торшерчиків), стулкові вікна, світлі та великі (а не підйомні старомодні рами, в яких постійно щось заклинає), ну і щоб підвал з точки зору технічного оснащення виглядав не гірш атомної субмарини (а не як сирий і схожий на печеру льох, куди чоловік водив гостей похвалитися винами, які він «одкладав» на старість, і коли вони обережно ступали поміж запліснявілими кам'яними стінами, весь час застерігав, щоб вони не пошкодили свої голови об чавунні каналізаційні труби: «Бережіть ваші голови... пильнуйте... не вдартеся...»). Швед розумів усе, абсолютно все, він бачив, як їй важко залишатися в цьому домі, і що йому не зоставалось нічого іншого, крім як змиритися з її вибором.

— Зайве майно — зайвий клопіт, — казала вона. — А зараз тут ні техніки, ні худоби — уявляєш, як усе заросте! Двічі-тричі на рік доведеться косити, щоб все виглядало по-людськи. Десь скосити, а десь викорчувати, бо заросте — і будуть хаші. Косарів доведеться наймати, а це дорого, та й не дуже розумно з року в рік заривати в землю гроші. І за коморами дивися, щоб стояли і не западалися. Коли маєш справу із землею, у тебе тих обов'язків хоч відбавляй! І не зречешся всього. Тож найкраще і єдине, що можна зробити, — казала Дон, — це поїхати звідси.

Гаразд, домовилися, переїдемо. Але ж навіщо казати Оркатту, що ти ненавиділа цей будинок *від найпершого дня*? Що ти жила в ньому тільки тому, що чоловік *притяг* тебе сюди, а ти була ще надто молода, зелена і навіть гадки не мала, що означає доглядати величезний, старомодний, потемнілий і не дуже привітний будинок, де вічно щось протікає, гние чи потребує ремонту? Дон пояснила Шведу, що й худобою вона зайнялася тільки для того, щоб не сидіти в цих жахливих стінах.

Ну добре, а якщо це правда? І ти про неї дізнаєшся тільки зараз, так би мовити, перед фінальним свистком! Подумати тільки: всі ті роки вона лиш удавала вірність цьому дому! А ти їй вуха розвісив, ти повірив їй, як наївний хлопчик, повірив, що вона щаслива тут, із тобою, але на що спиралася твоя віра? То була дурість, а не віра, бо з року в рік у ній аж клекотіла люта ненависть до вашого дому! А ти так тішився, що тягнеш сюди все, що зміг добути! Тягнеш і думаєш: як було б добре, якби я міг добувати стільки, щоб вистачало і на мене, і на неї, і на дочку, і ще залишалося на когось іншого! От якби їм завести в цьому великому домі ще інших дітей, аби Меррі росла в оточенні братів, сестер; вона любила б їх, а ті відповідали б їй такою самою любов'ю, і не було б тоді в їхній сім'ї того жахіття. Але ж Дон хотіла від життя зовсім іншого, вона не збиралася бути покійною матусею півдужини дітей і разом покоївкою у двохсотрічному будинку; їй захотілося розводити м'ясну худобу. Оскільки де б вони не були, її величали не інакше як «колишня Міс Нью-Джерсі» (і тільки так!), вона жила з переконанням, що можна бути трічі бакалавром, але люди однаково сприйматимуть тебе як красуню в купальнику, як бездушну порцелянову ляльку, вся суспільна корисність якої — тішити очі своїм привабливим фасадом. І байдуже, що вже не раз, коли починалася мова про її регалії, Дон казала їм, що на конкурс округу вона пішла тільки тому, що в батька був інфаркт, родині бракувало грошей, а брат Денні закінчував школу святої Марії, тож вона сподівалася, що коли переможе (а шанс на перемогу, на її переконання, в неї був, і не тому, що їй вдалося стати Королевою весни в Упсалі, а завдяки диплому вчителя музики по класу фортепіано), то, крім титулу, ще здобуде стипендію, яку можна буде віддати на освіту Денні, знявши з батьків бодай частину навантаження...

А втім, що б вона не казала, скільки разів не згадувала б у розмовах фортепіано — її однаково ніхто не слухав. Люди не вірили, що Дон ніколи не хотіла бути найкращою. Хіба на світі мало інших способів отримати стипендію, думали вони, крім як дефілювати по Атлантик-Сіті в купальнику, ще й на високих підборах? Дон казала, що мала вагомні причини змагатися за

титул «Міс Нью-Джерсі», та хіба її слухали? Люди тільки всміхалися. Які ще вагомні причини? Їм не треба вагомних причин. Лице — єдине, що в ній бачили. Вони відходили від неї зі словами: «О, та що в ній є, крім личка!», і вдавали, що нітрохи їй не заздять, що їх геть не бентежать її зовнішні дані.

— Дякувати Богу, — неголосно казала вона Шведу, — що я не стала «Міс глядацьких симпатій». Якщо, на їхню думку, вже й «Міс Нью-Джерсі» має бути дурна, як чіп, то навіть страшно уявити, що б вони подумали, якби я виграла той дебільний титул. Хоча, — додавала вона після того замріяно, — зайва тисяча доларів удома теж не завадила б.

Після народження Меррі, коли влітку вони вперше поїхали в Діл, люди не зводили очей із одягнутої в купальник Дон — звичайної відпочивальниці в купальній шапочці. Вона не надягала суцільний купальник фірми «Каталіна» (в якому її бачили на конкурсі в Атлантик-Сіті) — білий, із логотипом трохи нижче стегна. Шведу страх як подобався цей купальник, він пасував їй просто дивовижно, проте після Атлантик-Сіті вона жодного разу так його й не вдягнула. Однак люди витріщалися на неї, незважаючи на колір і фасон купальника, який вона вдягала, зрідка підходили, щоб сфотографувати чи взяти автограф. Однак ще більше клопоту, ніж витріщання, викликала їхня підозріливість.

— Чомусь, — казала Дон, — жінки завжди бояться, що якщо я колишня хтось там, то відбиватиму їхніх чоловіків.

«А хтозна, — думав Швед, — може, й справді бояться, що Дон відіб'є у котроїсь її благовірного: жінки теж не сліпі, бачать, як витріщаються чоловіки на неї, де б вона не була». Та він і сам це бачив, але його це анітрохи не бентежило: Дон виховувалась у суворих традиціях, і сумніватися в її подружній вірності не було причин. Втім, це бентежило Дон, так бентежило, що спочатку вона перестала з'являтися в купальнику — взагалі будь-якому, — в пляжному клубі; а потім, хоч і дуже полюбляла прибережні хвилі, перестала ходити на клубний пляж. Якщо ж виникало бажання скупатися, вона сідала в автівку і їхала за милі до Ейвона, де ще маленькою не раз проводила із сім'єю тиждень батьківської відпустки. На пляжі Ейвона вона була

проста мініатюрна ірландка з зібраним у пук волоссям, до якої нікому не було діла.

Вона їхала в Ейвон, щоб утекти від власної краси, та в неї це виходило не краще, ніж відверто хизуватись нею. Щоб змиритися із цим і не журитись, що вона затьмарює все інше, слід мати сильну вдачу і садистську жилку. Коли природа наділила вас яскраво вираженими рисами, що виділяють вас на загальному тлі, роблять вас унікалом (і водночас — мішенню для недоброчливців), то щоб спокійно ставитись до власної краси й до того, як до неї ставитимуться інші, щоб гратись нею й витискати з неї все, що можна, потрібен специфічний гумор. Дон завжди відзначалась тверезістю думки, мала сильний, рішучий характер, могла відбутися дотепним жартом, де треба, але в ній не було самоіронії, яка дає людині відчуття свободи. Лише вийшовши заміж і втративши цноту, вона знайшла те місце, де можна не боятися власної краси, і місце те (на превелику втіху чоловіка та дружини) було в ліжку біля Шведа.

Ейвон інколи називали Ірландською Рів'єрою. Не надто маєтні євреї відпочивали в Бредлі-Біч, а не надто маєтні ірландці — у сусідньому Ейвоні, невеличкому приморському містечку за вдовжки в десять кварталів. Ірландські капшуки, у котрих ніколи не переводились грошенята — всілякі там судді, забудовники, пластичні хірурги, — ті їхали в Спринг-Лейк. Проминаєш солідні маєткові ворота і їдеш на південь від Бельмара — ще одного курортного міста, куди з'їжджалися євреї, католики і ще багато хто. Дон теж бувала в Спринг-Лейку, гостювала в тітки (по матері) Пег, яка була одружена з Недом Магоні, юристом із Джерсі-Сіті. Якщо ти ірландець, пояснював якимось їй батько, а на додачу юрист, і живеш у Спринг-Лейку та граєш у гольф з місцевою владою, то тутешній мер Гейг (на прізвисько *Закон — Це Я*) нікому не дасть тебе скривдити. Дядечко Нед — приємний співрозмовник, затятий гольфіст і просто ставний чоловіча — обіймав різні теплі посади в окрузі Гудзон ще з тих часів, коли закінчив Юридичну школу Джона Маршалла і почав служити в солідній фірмі на Джорнал-сквер, яка знаходилася просто через дорогу від його альма матер. З усіх своїх племінниць і племінників найбільше він

любив гарненьку Мері Дон, тому не дивно, що вона щоліта, провівши тиждень в товаристві мами, батька й Денні в мебльованих кімнатах Ейвона, ще тиждень гостювала в Неда, Пег і молодих Магоні в Спринг-Лейку простісінько на узбережжі, у величезному старому готелі «Ессекс і Сассекс», де щоранку в просторій їдальні, з вікон якої виднілося море, вона снідала французьким тостом з вермонтським кленовим сиропом. Білу накрохмалену серветку, що клалася на коліна, можна було накрутити на пояс, неначе саронг, а блискучого столового срібла було тут стільки, що заважило б чи не тонну. В неділю всі дружно йшли в церкву святої Катерини — найрозкішніший з усіх храмів, які доводилося бачити маленькій дівчинці. Аби потрапити до церкви, потрібно було перейти місток над ставком за готелем — таких гарних містків вона також ще в житті не бачила: вузький, горбатий, дерев'яний. І траплялося, коли їй ставало незатишно у купальному клубі, Дон вирушала через Ейвон у Спринг-Лейк і згадувала ті часи, коли щоліта невідь-звідки в її житті з'являлося це місто — той Бригадун, що належав лише їй, Мері Дон. У пам'яті спливали давні мрії: ось вона в білій сукні нареченої вступає в церкву Святої Катерини і шлюбується з успішним юристом (таким, як дядько Нед); ось вона поселяється в Спринг-Лейку, в розкішному літньому домі з величезною терасою, яка виходить на ставок, мости і церкву з куполом; від дому — рукою подати до бурхливих вод Атлантики. І все це могло стати явою, варто було тільки пальцем кивнути. Але Дон зробила свій вибір: закохалася, а потім вийшла заміж за Сеймура Левова з Ньюарка замість шукати собі пару з численних католиків, з якими зналася через кузенів Магоні, дотепних, одчайдушних шибайголів із Бостонського коледжу та Коледжу Святого хреста. Тому її життя минало не в Спринг-Лейку, а в Ділі й Олд-Римроку, поруч із містером Левовим.

— Ну, що сталося, те сталося, — сумно казала мати кожного охочому послухати. — Могла б жити не гірше за Пег, як у Бога за пазухою. Може, й краще за Пег. Там тобі й Свята Катерина, і Свята Маргарита... Храм Катерини — так той просто над ставом. Чудовий храм. Слів нема. Та наша Мері Дон

бунтарка — вона завжди була такою. Весь час робила тільки те, що хотіла, ну, а як ще пішла на цей конкурс краси, то хіба їй схочеться знову бути, як усі?

До Ейвона Дон їздила тільки щоб скупатися. Вона досі ненавиділа пляжне загорання, досі з прикрістю згадувала, як члени комітету від Нью-Джерсі щодня примушували її смажити на сонці світлошкіре тіло: уяви, переконували вони, виходиш ти така на подіум, смаглява, як мулатка, в білому купальнику — та всі попадають! Ставши матір'ю, вона робила все можливе, щоб дистанціюватись від речей, які нагадували ті часи, коли «вона кимось була»; від того, що викликало в жінках нездорову зневагу до неї, а саму Дон робило нещасною, пробуджуючи в ній почуття неповноцінності. Навіть роздала на благодійність увесь одяг, який директор конкурсу (котрий мав своє бачення, як має виглядати ньюджерсійська претендентка на звання «Міс Америка») обирав для неї у дизайнерських салонах Нью-Йорка, де вони провели цілий день за покупками перед конкурсом в Атлантик-Сіті. На думку Шведа, Дон у тих костюмах була неперевершена, і йому не подобалося, що вона позбувається їх із якимось маніакальним заповзяттям. Добре, хоч упросив залишити корону з «Міс Нью-Джерсі»: буде чим перед онуками похизуватися!

Потім, коли Меррі пішла в садочок, Дон почала доводити жіночому племені (не вперше й не востаннє), що вона може брати не тільки модельною зовнішністю. Вона взялася за розведення худоби. Своїм корінням ця ідея сягала ще її дитячих літ, коли дід, батько матері, у 1880-х, маючи двадцять років, перебрався з округу Керрі в портове місто, одружився, осів на південній околиці Елізабет біля собору святої Марії й став батьком одинадцяти дітей. Заробляючи на життя, він починав підсобником у доках, а згодом прикупив собі пару корів, щоб мати власне молоко. Надлишки він продавав багатіям з Вест-Джерсі-стріт — сімейству Мурів (власникам фірми «Фарби Мура»), адміралу Гелсі на прізвисько Бик, нобелівському лауреату Ніколасу Мюррею Батлеру — і скоро став одним із перших незалежних молочників у містечку Елізабет. На Мюррей-стріт у нього було близько тридцяти корів, а те, що землі було обмаль,

його не обходило: у ті часи худобу випасали де завгодно. Усі його сини подалися в молочний бізнес і пробули в ньому до повоєнних літ, а потім стали з'являтися великі супермаркети і витіснити з ринку дрібну рибу. Батько Дон, Джим Двайр, працював на сім'ю її матері — так вони й познайомилися. За молодих років Джима Двайра холодильників ще не було, й він виїздив вантажівкою о дванадцятій годині ночі та простоював до ранку, відпускаючи молоко з кузова. Як він ненавидів таку роботу! Надто важким було життя. Зрештою він плюнув на це і подався у слюсарі-водопровідники. В дитинстві Дон охоче ходила дивитися на корів, а коли їй виповнилося років шість чи сім, хтось із кузин навчив її доїти, і їй надовго закарбувався в пам'яті той невимовний захват, коли туга молочна цівка дзвінко б'є по дну дійниці; корова стоїть собі, ремигає, а ти доїш її, скільки хочеш!

Утім, із м'ясною худобою вона не потребувала зайвих рук для доїння, і всю справу могла вести фактично сама. Сименталки, які давали вдосталь молока, хоч і вважалися м'ясними, тоді ще не були офіційно зареєстровані в США, і їх можна було придбати за доволі скромну ціну. Схрещування — сименталів із безрогими герефордами — ось що її цікавило; стійкість отриманого гібриду, закладена в генах, збільшення продуктивності як наслідок такого схрещення. Вона читала спеціальну літературу, купувала журнали, передплачувала каталоги, а вечорами підкликала чоловіка та казала:

— Правда, гарна телиця? Потрібно з'їздити на неї подивитися. — Досить скоро вони роз'їжджали удвох по різних виставках і ярмарках. Їй сподобались аукціони. — Це так нагадує Атлантик-Сіті! — пошепки казала вона Шведу. — Та сама «Міс Америка», тільки для корів.

На ній був значок із написом: «Дон Левов, “Скотарі Аркадії”» (так звалася її компанія, назву якої підказала їй їхня адреса в Олд-Римроку: Аркадія-Гілл-роуд, 62), і так було важко не придбати гарненьку корову!..

Корову чи бика виводили на майданчик і показували глядачам, а організатори виставки розповідали родовід тварини, хто її предки і кому та чим вона завдячує, який її потенціал, а тоді

починалися торги. Дон не була азартним покупцем, але й просто підняти руку, перебивши ціну попереднього купця, було для неї величезним задоволенням. І хай би як йому хотілося мати побільше не корів, а дітей, Швед мусив визнати, що Дон ніколи не була такою гарною (навіть тоді, коли він тільки-но побачив її в Упсалі), як на тих аукціонах, коли її красу доповнював азарт купівлі й торгу. Ще до появи Графа — бика-рекордсмена, якого Дон купила малим за десять тисяч доларів (і навіть чоловік, який завжди підтримував усі її починання, мусив визнати, що це перебір), його бухгалтер, наприкінці кожного року підбиваючи баланс «Скотарів Аркадії», казав Шведу:

— Це безумство, так далі не можна!..

Втім, про якісь серйозні збитки там не йшлося, адже здебільшого вона робила все сама, і Швед відповідав:

— Не хвилюйтесь, вона ще заробить! — Він і не мріяв зупинити її, навіть якби в кінцевому підсумку вона не заробила ані цента. Спостерігаючи за нею, собакою та чередою, він нерідко казав собі: — Ось її друзі.

Вона працювала як проклята, все робила сама, приймала логи в корів, напувала телят із пластмасової пляшки з соскою, коли ті не знали, як смоктати вим'я, пильнувала, аби кожна матір нагодувала своє маля, і тільки після того повертала їх у череду. Щоб зробити обору для худоби, їй таки довелося найняти робітника, а сіно вона заготовляла з ним на пару — то тисячу вісімсот, а то й дві тисячі тюків, потрібних на зиму. Коли Граф став старий і одного зимового дня загубився, вона героїчно шукала його аж три дні, прочісувала всі ліси, аж поки не знайшла на острівці серед болота. Повернути бика додому було завданням неймовірним! Дон важила сто три фунти при зрості п'ять футів два дюйми, а Граф важив дві з половиною тисячі. Це був показний, першокласний екземпляр з великими бурими плямами навкруг очей, батько сили-силенної бичків, що були нарозхват серед фермерів. Бичків Дон продавала скотарям на плем'я, теличок продавала рідко, та коли продавала, то фермери охоче купували і їх. Щороку Графові нащадки брали призи на всеамериканських виставках, тож гроші, вкладені в нього, повернулися сторицею. А потім Граф

застряг у болоті, бо пошкодив собі задню ногу на згині. Був морозець, усе обледеніло, мабуть, нога потрапила між корінняччя. Коли ж Граф побачив, що повертатись назад доведеться по холодній рідоті, він здався, й поки Дон його знайшла, збігло три дні. Знайшовши Графа, вона подалася по налігач, собаку і разом з Меррі повернулася на болото. Вона спробувала підвести Графа, але в того дуже сильно боліла нога і він odmовився вставати. Тоді вони сходили по пігулки і начинили Графа кортизоном і ще чимось, відтак просиділи під дощем біля нього ще кілька годин і, нарешті піднявши, погнали додому. Коріння, каміння, розкисла земля... Бик ступав кілька кроків, тоді зупинявся, йшов ще трохи — і знову вставав. Собака забігала ззаду, гавкала, і він знову ступав кілька кроків — отак вони рухались кілька годин. Дон і Меррі тримали його за налігач, а він час від часу мотав своєю величезною, кучерявою головою, а тоді, зиркнувши своїми чудовими очима, як мотне головою — і ось вони летять на землю, наче збиті кеглі! Потім вони підіймалися, і все починалося знову. В них було трохи зерна, тож бик їв — і вони просувалися ще трохи вперед. Загалом, поки його вивели з лісу, минуло цілих чотири години. Зазвичай вести Графа було легко, але цього разу нога йому боліла так, що додому вони повзли, як черепахи. Швед на все життя запам'ятав ту мить, коли він уздрів свою тендітну половинку, яка за бажання могла б усе життя знімати вершки зі своєї вроди, та маленьку дочку, мокру як хлющ, забр'юхану від ніг до голови. Вони вели бика по розкислому полю за хлівом. «Усе гаразд, — подумав він. — Вона щаслива. У нас є Меррі, і більшого щастя нам не потрібно». Він ніколи не був релігійним, але у той момент возніс Творцю свою подяку, а вголос сказав:

— На мене ллється сяйво з неба.

Ще з годину Дон і Меррі заводили бика у хлів, і він чотири дні пролежав плазом на солом'яній підстилці. Коли покликали ветеринара, той сказав:

— Того Графа, що був, уже не буде. Єдине, що я можу зробити, — полегшити його страждання.

Дон носила йому відрами корм і воду, і одного дня (як казала Меррі всім, хто приходив до них) він подумав: «Еге, та я здоровий!»,

зіп'явся на ноги і вийшов надвір. Він оклигав, зійшовся зі старою кобилою, і вони подружилися. Коли прийшла пора відправити його на бійню, Дон ходила в сльозах і примовляла:

— Не можу, не можу я так!..

— Треба... — вмовляв її Швед, і таки вмовив.

Немов чародійною силою (як казала Меррі), у ніч перед відправкою він зачав першокласну маленьку теличку — це був його прощальний жест. Навкруг очей у неї були бурі цятки («В-в-він усім п-п-передав такі очі»). Після нього кожен бик, хай би який породистий, видавався лише нікчемною подобою Графа.

Так от, нехай вона зізналася комусь, що терпіти не може цей дім, і що з того? Він був у значно сильнішій позиції, ніж Дон, а вона — у значно слабшій, ніж він. Він був щасливчиком, а через те аж ніяк не заслуговував на те везіння, що йому випадало; саме з тієї причини він приставав на все, чого б вона від нього не зажадала. Якщо йому щось подобалось, а їй — ні, він ні в якому разі не міг знехтувати її думкою. У Шведовому розумінні тільки так чоловік міг залишатися чоловіком, ну, а такий щасливчик, як він, і поготов'ї! Від самого початку її прикрості забирали в нього куди більше сил, ніж його власні клопоти; здавалося, її розчарування страшні тим, що позбавляли його здатності бути самим собою: варто було йому проїнятися її проблемою — і він уже не міг відсторонено спостерігати, він мусив діяти, якимось цю проблему вирішувати. На половинчасті заходи він не погоджувався. Він завжди домагався того, чого хотіла Дон, і робив це від щирого серця; і ця мовчазна щиросердність була його постійним супутником. І тоді, коли його обсідало нараз кілька справ, і тоді, коли треба було зайнятись домашніми чи фабричними проблемами — оперативно розібратися з партацтвом постачальника, з претензіями профспілок чи скаргами купців, відреагувати на коливання ринку чи залагодити якесь закордонне діло, — за першої ж потреби він віддавав увагу малій дочці-заїці, своїй дружині, яка на все мала власну точку зору, батькові, який лише формально відійшов від справ і заводився з півоберта, і йому ніколи не спадало на думку, що весь час працювати з такою шаленою самовіддачею означає працювати на знос. Він переймався таким не більше, ніж

землею, по якій ходив. Здавалося, що він не розумів і навіть у хвилини втоми не хотів визнати, що природна обмеженість його сил — це не конче щось варте догани, бо ж він — не зіперта на дубові колоди стара кам'яниця, якій сто сімдесят років, а створіння проминальне і високоорганізоване.

Так чи інакше, Дон ненавиділа не будинок; вона ненавиділа спогади, від яких не сховатися, всі пов'язані з домом спогади, які, звісно, були і його. Ось Меррі, яка ходить у молодші класи, розляглася на підлозі в кабінеті Дон біля столу, і поки мати підсумовує прибутки свого фермерського бізнесу, вона малює Графа. Меррі — сама зосередженість, як і мама, малює завзято і тихо радіє: вона ж майже доросла, а як ще виросте, то буде зовсім як матуся. Спогади, надто про ті роки, коли вони не були тими, ким стають батьки в дев'яти з десяти випадків (наглядачами, візрцями для наслідування, моральними авторитетами, причепами на прізвиська «Ану-Збери!» чи «Не-Бабрайса-Там!», людьми, чії обов'язки нагадувати про обов'язки та повсякденні справи); спогади здебільшого про ті часи, коли вони знову відкрили одне одного, вже вільні од протистояння між батьківською владністю і недоладною дитячою непостійністю; миті передиху в родинному житті, коли вони невимушено спілкувались одне з одним.

Перші пробліски ранку: Швед голиться у ванній кімнаті, Дон пішла будити Меррі; для нього не було кращого початку дня, ніж стати свідком цього ритуалу. Меррі росла щаслива, не знаючи, що таке будильник: роль цього пристрою виконувала Дон. Задово до шостої ранку вона вже поралася у хліві, але о шостій тридцять рівно Дон покидала своє стадо і йшла в дім, вона підіймалася в дитячу, сідала на краечку ліжка — і починався світанковий ритуал «Пустунка». Починався без слів, Дон просто гладила по голові сплячу Меррі, й це мовчазне дійство могло тривати навіть дві хвилини. Потім напівспівучим шепотом Дон питала дочку: «Може, час оживати?» У відповідь Меррі, не розтуляючи очей, ворушила мізинцем. «Може, ще?» — не відступала Дон. Гра набирала силу, Меррі морщила ніс, облизувала губи, потім ледь чутно зітхала і, як заключний акорд, сідала в ліжку, ладна встати і піти. Це була гра, що зображала втрату: рано чи пізно Меррі

покине батьківський кокон, де вона в цілковитій безпеці; рано чи пізно Дон не зможе огорнути захисними чарами ту, кого наразі може захищати. Цей ритуал «Пробудження дитини» проіснував ледь не до дванадцятиріччя Меррі; єдиний з ритуалів раннього дитинства, який погоджувалася терпіти Дон: ані вона, ані її дочка ще не вирости з нього.

Як він любив дивитися, коли вони, мати й дочка, робили щось удвох! Він бачив їх очима батька і буквально відчував, як сила матері перетікає в дочку — і навпаки. Ось вони в купальних костюмах вибігають із хвиль і кидаються — хто скоріше? — до своїх рушників: дружина, яка не так давно сягнула вершини свого розквіту, і дочка, яка щойно вступила в пору цвітіння. Яскраве унаочнення циклічності життя, і згодом йому навіть здавалося, що він цілком пізнав жіночий рід. Ось Меррі, з дня удень допитливіша щодо всього, що стосується жіночності, приміряє на себе біжутерію Дон, а та стоїть коло дочки перед дзеркалом і наводить красу. Або ж: ось Меррі довіряє матері свої страхи: діти з нею не дружать, подруги женуть геть... У миті таких одкровенень, в яких не було місця Шведу (дочка довірялася матері, і Дон з Меррі зливалися в єдине емоційне ціле, ховалися одна в другій, як російські матрешки), він ще гостріше відчував, що Меррі — не копія дружини чи його самого, а самостійна маленька істота. Так, вона схожа на них, ніби їхнє повторення, але повторення нове, удосконалене, багато в чому не таке. В такі моменти від любові до дочки йому аж серце щемило.

Те, що ненавиділа Дон, був не будинок; вона ненавиділа (і Швед це добре тямив) сам спонукальний мотив, саму необхідність мати дім (заправлення ліжок, накривання на стіл, прання фіранок, влаштування свят, розподіл справ на тиждень і розподіл своїх сил), і цей мотив розлітався на друзки разом із магазином Гемліна. Відчутна наповненість буднів, заяложена регулярність, що правила колись за базис усього їхнього життя, збереглися хіба лиш в ілюзіях, у дратівливо-недоступних, більших за життя фантазіях. Усе це було реальністю для всіх сімей Олд-Римрока, окрім її сім'ї. До Шведа знання доходило не тільки через міріади спогадів, а й через номер місцевого тижневика «Денвілль-Рендольф

кур'єр», який він уже десяток років тримав на роботі в шухляді свого столу. На першій шпальті там була поміщена стаття про Дон та її селекційні здобутки. Вона погодилась на інтерв'ю лише тоді, коли журналіст пообіцяв, що їй словом не обмовиться про те, що у 1949 році їй пощастило стати «Міс Нью-Джерсі». Інтерв'ю відбулося і вийшло з заголовком «Мешканка Олд-Римрока щаслива обраною справою». Закінчувалося ж воно абзацом, від якого, попри всю його простоту, Шведа щоразу переповнювала гордість, щойно він його прочитував: «“Люди щасливі, коли мають можливість займатися тим, що їм подобається і що вони вміють”, — заявила місіс Левов». Стаття в «Кур'єрі» розповідала, як сильно місіс Левов любить свій будинок, а разом з ним — усе, з чого складається їхнє життя. І знімок: вона стоїть на тлі олов'яних тарелів, поставлених рядочком на камінній полиці, в білій водолазці, у кремовому жакеті, із зачіскою «під паж». Делікатні руки виставлені наперед, пальці сплетені, погляд лагідний і простуватий. А під знімком напис: «Місіс Левов, «Міс Нью-Джерсі-49», любить свій дім, збудований 170 років тому, й цілком розподіляє родинні цінності». Коли Дон зателефонувала в редакцію, зла, як чорт, бо комусь закортіло згадати її модельне минуле, журналіст відказав їй, що він свого слова дотримав і жодним словом не обмовився про ту злощасну «Міс», а підпис помістив редактор, от у нього й питаєте...

Авжеж, предметом її ненависті був не дім, аж ніяк не дім, але яке це мало значення тепер? Сьогодні важило тільки одне — повернення її благополуччя; пустопорожні зауваги з того чи іншого приводу були важливі лиш як свідчення її можливого одужання. Можливо, його бентежило ще й те, що повернення в норму, покладене нею в основу одужання, вважалося йому сумнівною дорогою до зцілення й зовсім не тішило його, якщо не сказати — ображало. Не міг же Швед розповідати людям чи, тим паче, собі, що він почав ненавидіти те, що колись любив...

І знову та сама історія. Швед не міг нічого із цим вдіяти, а особливо, коли згадував, як семирічна Меррі випікала шоколадне печиво (у неї зазвичай виходило дві дюжини) й куштувала сире тісто, а потім цілий тиждень з усіх закутків, і навіть з холодильника,

вони вимітали малесенькі шматочки тіста. Тож як йому ненавидіти холодильник? Чи зайнятись підміною почуттів, узяти собі в голову на кшталт Дон, що він буде врятований, коли викреслить із життя цілковито безшумний «Айс-темп» — оцей «роллс-ройс» між холодильників! Йому язик не повернувся б заявити, що він ненавидить кухню — ту саму кухню, в якій Меррі випікала своє печиво, плавила для бутербродів сир і запікала *dzimi*. І навіть якби шафи на кухні не були з нержавійки, а стільниці — з італійського мармуру, він однаково не пішов би на це. І ні за що у світі не сказав би, що ненавидить свій погріб (де Меррі інколи бавилась у хованки з галасливими подругами), хоча, ніде правди діти, він не дуже полюбляв спускатися туди, а надто взимку, коли там табунами сновигали миші. Він не зміг би сказати, що ненавидить величезний камін, прикрашений старовинним металевим чайником, який Дон ні сіло ні впало обізвала потворною даниною сентиментальності; і навіть згадуючи, як щороку на початку січня він рубав засохлу Різвяну ялинку та кидав її в камін, і сухе, наче скіпка, гілля займалося тріскучим і гудючим полум'ям, а на чотирьох кімнатних стінах демонами витанцюували тіні, деручись до стелі. І Меррі, дивлячись на їхній танок, поринала в якийсь напівсон-напівтранс, де змішувалися страх і захват. Так само він не міг сказати, що ненавидить ванну на ніжках, у якій купав Меррі: як можна розлюбити ванну лише за те, що за десятки літ від твердої води на емалі та навкруг стічного отвору утворилися плями, які годі чимсь вивести? І навіть унітаз його не дратував, а там треба добре посмикати за важіль, поки закриєш тік води; він згадував, як Меррі стояла, схилившись над цим унітазом: її нудило, а він, припавши коло неї, притримував дівчинку за гаряче чоло.

І так само він не міг сказати, що ненавидить дочку за те, що вона скоїла; це вже було б занадто! От би перестати йому бовтатися в трьох світах — у тому, що без Меррі, у тому, де вона колись була, і в тому, де вона тепер, — от би її зненавидіти так, щоб зовсім утратити інтерес і до неї — тодішньої, і до неї — теперішньої!.. Було б добре знову йому навчитися мислити так, як мислить більшість люду, знову стати абсолютно звичайним мужиком, покінчити з цим клятим шарлатаном від щирості —

Шведом, привабливим зовні, та Шведом, який гине від терзань, покінчити із благополучною обгорткою і виснаженою душею Шведа, покінчити із Шведом усміхненим, який не стомлюється прикидатися щасливим і повністю застить іншого, похованого живцем Шведа! Якби він міг бодай приблизно відтворити непорушену цілість існування, звідки черпала сили його пряма фізична певність і свобода, поки він не став батьком людини, звинувачуваної у вбивстві! Якби ж він міг стати таким нетямущим, як дехто вважав, — якби ж йому стати таким бездоганно простим, як міф про Шведа Левова, що свято берегли тодішні діти — шанувальники героя! От уявіть собі, що він набрався духу і сказав: «Терпіти не можу цей дім!» — і знов перед нами віквейський Швед Левов. Уявіть, що він каже: «Ненавиджу цю дитину! Щоб духу її більше тут не було!» — і живе собі далі, відрікшись, на віки вічні відхрестившись і від неї, і від її химер, в ім'я яких вона готова... ні, не вбити, але холоднокрівно відсторонитися від своєї сім'ї; від тих химер, які не мають жодного стосунку до якихось «ідеалів», крім хіба що безчестя, відвертого злочину, манії величності та збоченого сприйняття реальності. Сліпий антагонізм, інфантильне бажання насильства — ось її «ідеали». Вічні пошуки, куди і на кого виплеснути свою лють. Авжеж, тут річ не тільки в заїканні. Злостива ненависть до Америки — вже хвороба сама по собі. А Швед любив Америку. Йому подобалося бути американцем. Але навіть тоді він ніяк не міг зважитись і пояснити Меррі, чому він пішов на образу, хоча вже й тоді боявся вивільнити джина з пляшки. Їхнє життя тривало під постійним гнітом заїкання Меррі. І доти він жодним чином на це не впливав. І Дон не впливала. Так само не впливали і його батьки. От як вона могла б і далі залишатися «його», якщо навіть тоді вона йому не належала; ну, звісно ж, не належала, якщо його батьківська спроба пояснити їй, чому він із такою теплотою ставиться до країни, у якій народився та виріс, умить приводила її до стану повної боєготовності до стрімкого бліцкригу. Заїко ти заслинена, стерво нещасне! Та хто ти взагалі така!

Уявіть, скільки різного бруду вона б вилила на свого батька, якби дізналася, що той, як був хлопчиськом, аж чманів, перера-

ховуючи назви сорока восьми штатів. А як він тішився дорожнім картам, що їх роздавали безплатно на автозаправках! А як пишався своїм прізвиськом, що з'явилося в нього по-буденному сіро! Він саме перейшов у старшу школу, і в перший день занять, на першому уроці фізкультури, коли він розминався з баскетбольним м'ячем, поки решта класу перевзувалася в кеди й шикувалася перед початком занять. І він двічі поцілив у кошик м'ячем, із п'ятнадцяти футів, навісом — раз! раз! — просто так, двічі поспіль! І тут почувся смішкуватий добродушний голос Дока, як звали Генрі Ворда — фізкультурника і тренера з боротьби, недавнього випускника Монклерського університету.

— Де це ти так наловчився, Шведе?

Він стояв у дверях свого кабінету і дивився на стрункого чотирнадцятирічного блондина з блискучими блакитними очима і такими легкими граційними рухами, яких ще не бачив у цьому спортзалі.

Оскільки це прізвисько одразу відділило Сеймура Левова від Сеймура Мюнцера і Сеймура Вішноу, які вчилися з ним, то у перший рік навчання воно стало прозивним у спортзалі; згодом його підхопили інші тренери та вчителі, школярі, потім воно пішло за межі школи, і поки Віквейк залишався колишнім єврейським Віквейком і тамтешні мешканці з шанобою ставилися до своєї минувшини, Док Ворд лишався в їхній пам'яті тим чоловіком, завдяки якому Швед став Шведом. Це ім'я приросло до нього. Попри всю простоту, старе американське прізвисько, яким фізкультурник нагородив його в спортзалі, яке зліпило з підлітка міфічного героя, чого не могло б зробити просте ім'я Сеймур; і не лише на той час, поки триватиме шкільна наука, а допоки його пам'ятатимуть однокласники. Це був його незримий паспорт, з яким він чимраз глибше поринав у все американське, безповоротно перетворюючись на великого, врівноваженого, оптимістичного американця, про що й помріяти не могли його неотесані предки і навіть вічний упертюх батько — давно вже не новачок в Америці.

Він перейняв від батька і його манеру спілкуватися з людьми, коли той, як стовідсотковий американець, звертався до

заправника на станції: «Мак, бензину повний бак, о'кей? Шеф, пірни під капот, глянь, чи там усе добре». Їхній «де-сото», поїздки, задоволення від цих вояжів. Малі, непримітні будиночки для туристів, де вони зупинялись на ніч, а потім мальовничими путівцями штату Нью-Йорк їхали до Ніагарського водоспаду, щоб упитися грандіозним видовищем. А ще була їзда у Вашингтон, і Джеррі всю дорогу приндився. Перше звільнення Шведа додому під час служби в морській піхоті, паломництво в Гайд-парк із батьками та Джеррі. Ось уся їхня сім'я, схиливши голови, стоїть перед могилою Франкліна Рузвельта. Швед щойно з табору для новачків і тут, перед могилою, відчував, що діється щось серйозне; запеклий, темний від засмаги (коли їх муштрували на плацу, стояла неймовірна спека, яка в окремі дні сягала і ста двадцяти градусів за Фаренгейтом), він стояв і врочисто мовчав; на ньому нова літня форма: накрохмалена сорочка, вузькі, без кишень, штани кольору хакі, що ідеально облягали тіло, туга краватка, кашкет, рівно насунутий на коротко стрижену голову, начищені до блиску черевики з чорної шкіри і ремінь, у якому він почувався найсправжнісіньким морським піхотинцем — плетений ремінь кольору хакі, що туго облягав солдатську талію, в якому він, новачок Перріс-Айленду, вже встиг зробити щонайменше десять тисяч віджимань для м'язів пресу. От хто вона така, щоб виставляти все на глум, щоб ненавидіти це, бажати його знищення? Невже вона ненавиділа і війну, і перемогу в ній? Сусіди на вулиці, які плакали та обіймалися в День Перемоги, сигналізували, ходили по галявах перед будинками і гучно били в різний посуд. Сам він був тоді в Перріс-Айленді, а знає все це з материнського листа, який зайняв аж три сторінки. Знав він і про гулянку на шкільному спортмайданчику (яка була в той самий вечір), і про те, що там були всі їхні знайомі та друзі сім'ї, однокласники, м'ясник, який жив по сусідству, бакалійник, аптекар, кравець і навіть касирка з цукерні; охоплені ейфорією, всі ці середніх літ статечні городяни ставали низкою і, як шалені, удавали Кармен Міранду, танцювали конгу — раз-два-три, вихиляс, раз-два-три, вихиляс — і так до другої години ночі, і навіть довше! Війна. Перемога в цій

клятій війні. Перемога, перемога, перемога прийшла! Кінець смертям і війні!

Довчаючись останні місяці в школі, Швед щовечора читав газети, відстежуючи дії морпіхів на Тихому океані. Він бачив у журналі «Лайф» (а потім у нічних кошмарах) тіла понівечених піхотинців, що полягли на острові Пелеліу з групи Палау. Містечко з назвою Криваве Перенісса. Там, у старих фосфоритних копальнях, засіли япошки, і поки їх спалили вогнеметами на головешки, вони поклали не одну сотню молодих американців, яким було по вісімнадцять, дев'ятнадцять років. Практично Шведові однолітки! В своїй кімнаті він повісив карту і прапорцями відзначав на ній просування морських піхотинців, котрі тіснили японців, то атакуючи невеличкий атол, то захопивши гряду островів, а вузькоокі, засівши в коралових укріпленнях, огризалися лютим вогнем з мінометів і рушниць. Першого квітня 1945 року, якраз на Великдень і в рік його випуску, зайняли Окінаву. Двома днями раніше він зробив «дабл» і «хоум-ран», коли їхня команда програвала Вест-Сайду. Менш як за три години після висадки шостий дивізіон морпіхів захопив Йонтан — одну з двох військово-повітряних баз на Окінаві. А ще через тринадцять днів був узятий півострів Мотобу. Чотирнадцятого травня (за день до того Швед у грі з Ірвінґтоном заробив один «сингл», один «трипл» і два «дабли») коло берегів Окінави два пілотованих смертниками літаки протаранили флагманський авіаносець «Банкер-Гілл»: начинені бомбами машини врізалися у злітну палубу, де стояли готові до злету літаки американців із повними баками та боекомплектами. У небо шугонув вогненний стовп заввишки тисячу футів, а в пеклі пожежі, яку гасили вісім годин, загинуло чотири сотні моряків і літунів. Чотирнадцятого травня 1945 року морпіхи шостого дивізіону взяли Шугар-Лоуф-Гілл — а Швед зробив тоді три «дабли» в переможній грі з Іст-сайдом; мабуть, то був найгірший, найчорніший день в історії морської піхоти. А може, й в історії людства. Печери і тунелі, які пронизували південну частину острова і куди вгризалися, маскуючись, японці, були залиті вогнеметним вогнем, всі ходивиходи підривалися то гранатами, то вибухівкою. Рукопашні

сутички тривали день і ніч. Японські стрільці та кулеметники, прикуті ланцюгами до позицій, не могли відступити і билися до останнього. Двадцять другого червня, у день випуску з Віквейської школи, коли Швед побив рекорд Ліги Ньюарка за кількістю «даблів», зроблених за сезон одним гравцем, шостий дивізіон морської піхоти підняв американський прапор над Каденою — другою окінавською авіабазою: плацдарм для просування на Японію був готовий! За період від 1 квітня до 21 червня 1945 року, який з різницею плюс-мінус кілька днів збігся з останнім (і найкращим у спортивній кар'єрі) сезоном Шведа на позиції першого бейсмена за час навчання в старшій школі — острів завдовжки із півсотні миль і з десять миль завширшки був повністю зайнятий американськими військовими, хоча й ціною п'ятнадцяти тисяч молодих життів. Кількість убитих японців, військових і цивільних, склала 141 тисячу чоловік. Подальше просування на північ з метою окупації всіх островів і припинення війни означало б, що кількість загиблих з обох боків зростає удесятеро, у двадцять, у тридцять разів... Проте Швед не став ховатись од війни, він хотів долучитися до вирішального удару по японському агресору, відтак обрав морську піхоту, що зазнавала страшних втрат повсюди: Окінава, Тарава, Іводзіма, Гуам, Гвадалканал...

Морська піхота. Служба морпіхом. Табірна муштра. Нас ганяли до сьомого поту, обзивали найостаннішими словами, три місяці вбивали і морально, і фізично, але це був найкращий час у моєму житті. Мені кинули виклик — і я не спасував. Моє прізвище перетворилося на «Е-ео». Так, інструктори з Півдня вимовляли «Левов»: губили «л», обидва «в», зате розтягуючи голосні. «Е-ео!» Як осяяче ревіння. «Е-ео!» — «Так, сер!» Одного дня майор Данліві, спортінструктор, здоровенний атлет, футбольний тренер з університету Пердью, спиняє взвод, і величезний сержант на прізвисько Рундук викликає рядового Е-ео. Я, не знімаючи каску, вибігаю зі строю, а серце калатає, наче скажене: ану, якщо мама померла! Тільки-но, щойно тиждень минув, мене направили в табір Лежене в Північній Кароліні для поглибленого вишколу, але майор Данліві викреслив мене зі списків, тож мені не судилося постріляти з автоматичної рушниць

Браунінга. А я задля цього в морпіхи й пішов, страх як хотілось постріляти з неї, лежачи плазом на землі, поклавши дуло на підпірку. Мені вісімнадцять, і для мене корпус морської піхоти був невіддільний від швидкострільної автоматичної рушниці 30-го калібру. О, яким патріотом був отої невинний хлопчик! Йому хотілося гатити з протитанкової зброї, з ручної базуки, хотілося показати собі: я не боюсь, я зможу все! Гранати, вогнемети, повзання під колючим дротом, підрив бункерів, атаки на печери... Хотілося десантування на човні-амфібії. Хотілося зробити власний внесок у перемогу в цій війні. Але майор Данліві отримав листа від ньюаркського друга, де той в усіх барвах розписував, яким класним спортсменом був Левов, перераховував усі мої досягнення — тож плакало моє старе призначення: лишився я на острові інструктором зі стройової підготовки, щоб грати з ними в бейсбол та інші ігри. На той час наші вже провели атомне бомбардування, і стало ясно, що війні кінець. «Ти в моєму підрозділі, Шведе. Я радий». О, так, великий перелом! Коли в мене відросло волосся, я знову відчув себе людиною. До мене більше не зверталися «салага» чи «рухай задом, салабон», тепер я був інструктор-стройовик, і новачки зверталися до мене «сер». А стройовик звертався до них: «бійці». Бійці, лягли! Бійці, встали! Бійці, швидким кроком уперед! Є, таки є що згадати хлопцю з Кір-авеню! Кого я тільки там не бачив! Яких акцентів там не чув! Середній Захід. Нова Англія. Кількох фермерів із Техасу і далекого Півдня я взагалі розумів через слово. Знайомитись доводилося з усіма. І навіть симпатизувати їм. Суворі хлопці, бідні хлопці, чимало в старших класах займалися спортом. Якийсь час у нас жили боксери. Банда, що розважала нас боями. І був там хлопчина, єврей, як і я, Менні Рабінович з Альтуни. Я ще не бачив такого крутелика серед євреїв. Отакенний боєць! І першокласний друг. Він навіть школу не закінчив. Е, такого друзяки, як Менні, я не мав ні до, ні після. І ні з ким не веселився так, як з Менні. Надійний, як стіна. Ніхто не тицяв нам у вічі, що ми двійко євреїв. Ось у таборі для новачків таке часом траплялося: що було, те було. Коли Менні виходив на ринг, хлопці ставили куриво на його перемогу. Чи проти. Бадді Фальконе, Менні Рабінович —

вони завжди перемагали в боях проти бійців із інших баз. Після боїв із Менні ті, котрі билися з ним, зізнавалися, що їх ніхто ще так не духопелив. Ми з Менні, щоб розважитись, проводили боксерські бої без правил. І дуетом — пара морських піхотинців-євреїв. Якось Менні підмовив одного призваного мудрагеля, який до всіх чіплявся і важив сто сорок п'ять фунтів, щоб він знайшов собі суперника вагою фунтів зо сто шістдесят. Мовляв, тоді отого задираку відлупцюють так, що мама рідна не впізнає. «Е-е-о, завжди обирай рудих, — повчав Менні, — ніхто не б'ється так, як руді. Рудий радше здохне, ніж здасться». Тут Менні — професор. Він їде в Норфолк, щоб битися з матросом, своїм ще довоєнним суперником у середній вазі, й побиває його. Муштра батальйону перед сніданком. Щовечірне водіння новобранців у басейн, щоб навчити їх плавати. Ми практично кидали їх у воду — старий дідівський спосіб навчити плавати; кожен морський піхотинець мусить триматися на воді. Завжди будьте готові зробити на десять віджимань більше за будь-якого новачка. Мені кидають виклик, але я у формі. Їздимо автобусом на ігри. Якщо відстань довша, то добираємося літаком. Член команди Боб Коллінз, здоровань із Сент-Джона. Мій товариш по команді. Фантастичний спортсмен. І не менш фантастичний пияк. Це з ним я вперше у житті напився, дві години годував його байками про виступи за Віквейк, а потім усе довкола себе заблював. Ірландці, італійці, словаки, поляки — круті засранці з Пенсильванії, котрі дременули від своїх батьків, які гарували на шахтах і лупцювали їх ремінними пряжками, кулаками; і я жив з цими хлопцями, їв з ними, спав під одним дахом із ними. Був у нас навіть один індіанець, черокі, третій бейсмен. Не всі благополучні, але загалом усе гаразд. Класні хлопчиська. Багато різного дозвілля. Грали з Форт-Беннінгом, з Черрі-Пойнтом, військово-повітряною базою морпів у Північній Кароліні. Взули їх. Ще взули «Нейві-ярд» у Чарлстоні. Було в нас кілька хлопців — класних пітчерів. Один навіть потрапив у «Тайгерс». Їздили на грудо Рима, що в штаті Джорджія, і до Вейкросса в тій же Джорджії, на базу. Тамтешніх хлопців прозивали цуциками. Взули їх теж. Кого ми тільки не взували! Я надивився на Південь. Багато що бачив уперше. Побачив, як

живуть там негри. Бачив там усі мислимі та немислимі раси. Зустрічався з красунями Півдня. Простих повій теж не минав. Презервативи? Так, аякже! Задер на ній спідницю — і до бою! Бачив Саванну. Новий Орлеан. Сидів у підозрілому брудному кублі в Мобіле, штат Алабама, і щастя моє, що за дверима звідкись узявся береговий патруль! Був баскетбол і бейсбол з двадцять другим полком. Став морським піхотинцем Сполучених Штатів. Носив кокарду з якорем і глобусом. «Тут тобі, Е-ео, ніяких пітчерів... Ішов би ти звідси, Е-ео...» Я став Е-ео для всіх цих хлопців з Мену, Нью-Гемпширу, Луїзіани, Вірджинії, Міссісіпі, Огайо — неосвічених хлопців з усієї Америки, для них я був тільки Е-ео. І мені це подобалось. Я звільнився в запас 2 червня 1947 року. Одружився з красунею на прізвище Двайр. Прийняв від батька бізнес, започаткований ще дідом, який англійською ні бе ні ме. Оселився в найкращому місці на світі. Ненавидіти Америку? За що — він жив в Америці, як риба у воді. Він зобов'язаний Америці всіма своїми юнацькими радощами. Його успіх і щастя кроїлись за американськими лекалами, і він більше не мовчатиме, щоб не давати волю її тупій ненависті. І власній самоті, яка затопила б його без цих американських почуттів. І тузі, що була б неминучою, якби доля занесла його в іншу країну. Як не крути, а все, що надавало сенсу його звершенням, мало американське походження. Все, до чого він був небайдужий, існувало тут.

Для неї ж бути американкою означало гидувати Америкою, а він не міг відкинути любові до Америки, так само, як не міг відкинути любові до батька і матері, так само, як не міг відкинути свою порядність. Як вона може *ненавидіти* цю країну, коли вона навіть не розуміє, що це за країна! От як могла його рідна дитина бути такою сліпою, щоб ганити «гнилу систему», завдяки якій її сім'я знайшла свій шлях до успіху? Паскудити своїх батьків «буржуїв», так ніби їхні капітали не були плодом невтомної праці трьох поколінь. Представників трьох поколінь (включаючи і Шведа), які гарували в смороді та слизоті дубильні. Сім'я, що починала з дубильні, працюючи пліч-о-пліч із вихідцями з найнижчих верств, в її очах перетворилася на «псів-капіталістів». Від ненависті до Америки до ненависті до батьків

один крок, і вона розуміла це. Швед любив Америку, яку вона терпіти не могла та винуватила в усіх своїх негараздах, і всім серцем бажала її зруйнування. Він шанував «буржуазні чесноти», а вона їх ненавиділа, насміхалася з них, намагалася знищити. Він любив її матір, яку вона ненавиділа і замалим не вбила своїм вчинком. Тупа засранка! Вони заплатили сповна! Чому він не порвав той лист від Рити Коен? Рита Коен! Вони повернулися! Ці ворохобниці-садистки зі своїм бездонним талантом до антагонізму... Вони видоювали з нього гроші, задля розваги вициганили і її альбом із Одрі Гепберн, щоденник заїкання, балетки... П'ять років тому ці жорстокі молоді почвари, ці горе-«революціонерки» злісно насміялися з його надій, а зараз вирішили, що треба знову поглумитися зі Шведа Лєвова.

Усе, що нам залишається, — стояти збоку і дивитися на страждання, що надають їй ореолу мучениці. Рита Коен, яка називає себе Ученицею Меррі. Вони насміхалися з нього. Так, насміхалися. Адже, якщо це не поганий жарт, тоді справи ще гірші. Ваша дочка божественна. Моя дочка яка завгодно і хто завгодно, тільки не така. Вона надто слабка, заплутана, вразлива — та просто безнадійна! Навіщо ти сказала їй, що спала зі мною? А мені кажеш, ніби вона хотіла це почути? Ти це кажеш, бо ненавидиш нас. А ненавидиш нас за те, що ми цього не робимо. Ти ненавидиш нас не за те, що ми дурні, а за те, що ми розважливі, нормальні, працьовиті, згодні грати за правилами. Ти ненавидиш нас за те, що ми не стали невдахами. За те, що ми сумлінно й чесно працювали, щоб стати кращими в обраній справі, і стали кращими, а тепер процвітаємо, а ти заздриш, ненавидиш нас і хочеш нас знищити. І для цього ти використовувала її. Шістнадцятирічне дівчисько-заїку. Еге, ви не розмінюєтесь на дрібнички. Ви зробили з неї «революціонерку», сповнену великих думок і високих ідеалів. Сучі діти! Ви дивитесь на нашу смерть і радієте. Боягузливі покидьки. Вона стала рабинею не пихатого пустодзвонства, ні — вона стала вашою рабинею, і вам допомагали в цьому ваші пустодзвонні штампи та кліше, а вона, лиха, обурена дитина, котра через своє заїкання гостріше за інших відчувала кривду, не мала взагалі ніякого захисту. Ви змусили її повірити у те, що вона

заодно з упослідженим людом, і зробили з неї свою маріонетку, свою підбріхувачку. І ось вам результат — гине лікар Фред Конлон! Ось кого ви вбили, щоб зупинити війну — начальника штабу в госпіталі в Дуврі, чоловіка, який в лікарні невеликого містечка організував блок для сердечників на вісім ліжок. Ось і весь його злочин.

Замість розірватися серед ночі, коли там не було ні душі, бомба (чи так було задумано, чи просто щось не спрацювало) бахнула о п'ятій ранку, за годину до відкриття магазину Гемліна, саме в ту мить, коли Фред Конлон відвернувся від поштової скриньки, куди вкинув конверти з чеками про оплачені напередодні рахунки. Він ішов у лікарню. І відірвана вибухом залізняка (фрагмент якоїсь конструкції) влучила простісінько йому в потилицю.

Дон після прийому заспокійливого була не в змозі говорити ні з ким, а Швед пішов до Расса й Мері Гемлінів, висловив їм співчуття, сказав, що він і Дон дуже любили їхній магазинчик, без якого неможливо уявити це містечко. А потім він пішов на похорон: Конлон лежав у труні як живий, гідно, з тим самим виразом привітності, що й за життя. А на другому тижні Швед сам (Дон от-от мали покласти в лікарню) відвідав удову Конлон. Проте, чого йому вартувало прийти на чай до цієї жінки, можна писати цілу книжку, та якщо в двох словах, то він зміг це зробити, і вона мужньо наливала йому чай, а Швед від імені всієї родини казав їй слова співчуття, які він із п'ятсот разів промовив подумки до того, проте коли дійшло до справи, усе це виявилось таким пустим, виявилось ще більшою банальністю, ніж сказане Рассу й Мері Гемлінам: «мої глибокі щирі співчуття... страждання вашої родини... моя дружина хоче, щоб ви знали...». Вислухавши все, що він мусив сказати, місіс Конлон спокійно відповіла йому, зберігаючи всю свою врівноваженість і душевну доброту (від чого Шведу, як малому хлопчику, схотілося втекти, сховатись, провалитися крізь землю, хоча водночас він ледве стримував себе від того, щоб упасти їй в ноги і застигнути розпростертим, вимолюючи в неї прощення до кінця своїх днів).

— Ви гарні батьки, і ви виховували свою дочку так, як вважали за краще, — сказала вона. — Ви ні в чому не винні, я не

триматиму на вас зла. Не ви купували вибухівку. І робили бомбу. І не ви підкладали її. До неї ви не маєте жодного стосунку. Якщо раптом підтвердиться, що за вибухом стоїть ваша дочка, я вважатиму винною тільки її. Дуже співчуваю вам і вашій родині, містере Левов. Я втратила чоловіка, діти втратили батька. Проте ваша втрата незмірно більша, бо ви — батьки, що втратили дитину. Жодного дня не минає без того, щоб я не згадала вас у думках чи молитвах.

Швед був знайомий з Фредом Конлоном побіжно, вони перетиналися на парі коктейльних вечірок і благодійних зустрічей, де обоє нудились. Здебільшого він чув про нього від інших: що лікар з однаковим сумлінням дбає і про свою сім'ю, і про лікарню, що він чудовий фахівець і гарний чоловік. При ньому лікарня почала розширятися вперше за час свого існування, і крім новозбудованого кардіологічного відділення модернізували давно застаріле обладнання в блоці екстреної медицини. Але кому цікава невідкладна допомога в якомусь загумінку? Кому цікавий магазинчик, власник якого керує ним ще від 1921 року? Ми ж тут вирішуємо долі всього людства! А коли шлях до прогресу людства обходився без дрібних помилок і незначних відхилень? Люди обурені, і вони сказали своє слово! Поки людство не звільниться, відповіддю на насильство буде інше насильство, а до наслідків байдуже! Одним поштовим відділенням у фашистській Америці менше, його рознесло вщент.

І раптом з'ясувалося, що пошта Гемлінів — цілком офіційна установа, а Гемліни — працівники американської поштової служби за контрактом; за єнну кількість доларів вони виконували функції поштового відділення, такий собі дрібний поштовий бізнес. Контора Гемлінів була схожа на державну установу не більше, ніж кабінет бухгалтера, в якому той складає податкову звітність. Але для носіїв революційних ідеалів це лише технічна деталь. Об'єкт знищено! І тисяча сто мешканців Олд-Римрока цілих півтора року змушені проїжджати зайвих п'ять миль, щоб купити поштових марок, зважити свою посылку, відправити рекомендований лист чи оформити термінову доставку. Вони покажуть цьому Ліндону Джонсону, хто тут голова!

Вони насміхалися з нього. І те саме робило життя.

Місіс Конлон казала:

— Ви такі самі жертви трагедії, як і ми. З однією відмінністю. Так, нам потрібен буде час, щоб відновитися після трагедії, але ми — тобто наша сім'я — витримаємо це випробування. Ми залишимося такою ж дружною сім'єю, як були. Ми шануємо наші спогади, вони — наша підтримка, і завдяки їм ми нікуди не подінемося. Нам буде не легше, ніж вам, знайти бодай якесь пояснення такої безглуздої трагедії. Але ми — все та ж сама сім'я, якою залишалися при Фреді, і ми залишимося нею.

Та недвозначність, з якою вона натякала, що Швед з його сім'єю не переживуть цього випробування, змусила його замислитись, а чи справді її доброта і співчутливість аж такі безмежні, як це йому спершу здалося. Кілька тижнів цей сумнів свердловив його мозок.

І більше він до неї не заходив. Ані разу.

Швед сказав секретарці, що їде в Нью-Йорк, у консульство Чехословаччини, з яким уже мав попередню домовленість про здійснення робочої поїздки в цю країну, орієнтовно — восени. У Нью-Йорку в нього вже була нагода ознайомитися зі зразками продукції — рукавички, взуття, паски, блокноти, гаманці, — виробленої в Чехословаччині, а ще Швед хотів би побачити їхне обладнання та розширити власні уявлення про весь асортимент товарів. І з цією метою чехи влаштували йому відвідини фабрик у Брно та Братиславі. Вже не доводилося сумніватися у тому, що в Чехословаччині шкіряні речі будуть дешевшими, ніж у Ньюарку чи Пуерто-Рико, і можливо, навіть кращими. Бо в Ньюарку вже неможливо було зупинити падіння якості продукції, що почалося під час заворушень і тривало донині, а тут ще й Вікі — майстриня швейного цеху — пішла з роботи. Навіть якщо припустити, що бачене Шведом у консульстві було чимсь ексклюзивним, воно справляло досить непогане враження. Ще колись у тридцятих американський ринок був насичений прекрасними чехословацькими рукавичками; пізніше «Ньюарк Мейд» наймала на роботу закрійників-чехів, і навіть зараз на їхній фабриці працював механік-чех, який вже тридцять років

налагоджував швейні машинки, підтримував робочу форму цих конячок: міняв зношені шпинделі, важелі, вушка пластинок, шпульки, весь час регулював натяг нитки, синхронізував голку та човник. Чудовий робітник, він знав усі рукавичні машинки на світі, міг полагодити що завгодно. Швед запевняв старого, що лише повернувшись додому з найдокладнішим звітом, він даватиме хід перенесенню частини свого бізнесу в країну, де при владі комуністи, хоч добре розумів, що забирати виробництво з Ньюарка доведеться дуже скоро.

Дон на той час підновила обличчя і семимильними кроками поверталася у свій колишній стан, а от Меррі... Ну, люба Меррі, доню мила, безцінна, єдина й незамінна дівчинко Меррі, от як, скажи, лишатися на Централ-авеню, боротися за збереження фабрики, коли там все побили, все потрощили чорношкірі, які чхати хотіли на якість продукції — цим людям до лампочки все! Вони загнали мене в глухий кут, бо знають, що в Ньюарку не лишилося людей, яких можна було б навчити і поставити натомість. А зараз я мушу боятись, що якщо покину Централ-авеню, ти обізвеш мене расистом і не захочеш більше бачити — так? Я стільки часу чекав зустрічі з тобою, і мама, і дід, і бабуся — ми всі, двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень, п'ять років чекали хоч якоїсь вісточки від тебе. От ну скільки ще можна відкладати життя на колись! Зараз 1973 рік. Мама стала як нова копійка. Якщо ми хочемо почати жити заново, то починати треба вже.

Чекання Шведа проминало не в чехословацькій місії у товаристві консула за чаркою сливовиці (як могли б подумати батько чи Дон, зателефонувавши в офіс і не заставши його там), а напроти ветклініки на Нью-Джерсі-Рейлроуд, за десять хвилин їзди від фабрики.

Десять хвилин їзди. А скільки це в роках? Усі ці роки вона була в Ньюарку? Меррі жила в єдиному на світі місці, де він навіть із тисячної спроби не додумався б її шукати! Невже йому не вистачало розуму, неਵже вона була така зухвала, затята, ненормальна, що йому бракувало фантазії уявити щось із того, на що здатна його дочка? Чи таки бракувало? А втім, якому батькові не забракло б? Це суще безглуздя! Його дочка жила в Ньюарку, працювала

по той бік колій Пенсильванського вокзалу, в Айронбаунді, але не там, де бідняків району Даун-Нек, іммігрантів ранішої хвили, помалу витісняють португальці, а тут, на західній окраїні Айронбаунда, в тіні залізничного віадука, що відтинав шматок Рейлрод-авеню із західного боку. Тут, у Ньюарку, ця похмура споруда здавалася чимось на кшталт Китайської стіни: змурована з пісковикових брил, вона підносилася на двадцять футів над землею і тягнулася довше милі, пронизана по всій довжині тільки півдюжиною загиджених підземних переходів. Уздовж цієї захланної вулиці, яка була нічим не краща і не гірша, ніж будь-яка вулиця в будь-якому з мертвих міст Америки, в'юнилася стіна шляхопроводу, без охорони і без різноколірних плям графіті. Абсолютно голі стіни віадука (якщо не брати до уваги прив'ялих бур'янів, що стирчали посохлими жмутами там, де висипався будівельний розчин) своїм виглядом наче засвідчували перемогу осоружної промзони в боротьбі за ствердження й увічнення власної осоружності.

На східному боці вулиці темніли заводські будівлі, які були ровесницями Громадянської війни: ливарні та мідеплавильні цехи, заводи й фабрики важкої промисловості, які сто років вивергали в небо чорний дим. Тепер вони стояли почорнілі й сліпі: заставлені цеглою отвори вікон, закладені шлакоблоками входивиходи не пропускали всередину жодного променя сонця. Колись люди втрачали тут пальці та руки, розтросували ноги та нівечили обличчя; колись тут в лютий холод і нестерпну спеку гарували діти, на фабриках ХІХ століття, де в нескінченному людському вирі з'являлося на світ то те, то се; а зараз ті будівлі стояли запечатані, замуровані, наче склепи. Це було поховання Ньюарка — міста, яке вже не збиралося повертатися до життя. Піраміди Ньюарка, такі ж величезні та темні, зухвало непроникні — за історичним правом усіх видатних поховальних споруд, де знайшли свій останній притулок цілі династії.

Заворушники не пішли далі залізничного насипу, де тягнулися колії; якби пішли, то всі ці фабрики, весь заводський район перетворився б на згарище, як підприємства на Вест-Маркет-стрит, що починалася одразу за «Ньюарк мейд».

— Пісковик і цегла, — казав колись батько. — Ось і весь тобі бізнес. Тут пісковик добували. Ти знав це? Коло Бельвілля, вище по течії. В цьому місті все є. Той хлопець, котрий продавав Ньюаркський пісковик і цеглу, аж ніяк не бідував.

Уранці щосуботи батько брав Шведа в машину, і вони колували по Даун-Неку, забираючи в надомників нашиту за тиждень продукцію. Машина, стрибаючи на вибоїнах брукованої вулиці, один за другим минала небагаті каркасні будиночки, масивний залізничний віадук, який то пропадав із поля зору, то знову виривав, ніколи не втікаючи далеко. Швед уперше побачив рукотворного велета, що розділяв це місто і зменшував людей, і попервах навіть боявся його. Хлопець уже тоді чутливо ставився до власного оточення, ладний вбирати його в себе і навзаєм сам розчинятись у ньому. Він мав років шість-сім. А може, і п'ять, коли ще Джеррі не було на світі. Контрастно величезні брили, завдяки яким це місто видавалося йому ще «велетенськішим», аніж було насправді. Рукотворний обрій, глибокий поріз у плоті міста-велета — так наче відкрилось сутінкове царство пекла, коли залізницю змусили реагувати на популістський хрестовий похід, піднявши колії над переїздом, щоб покласти край аваріям і смертям пішоходів.

— Пісковик і цегла, — казав батько захоплено. — Той малий вже може ні про що не думати.

Усе це сталося ще до того, як вони замешкали на Кір-авеню, навпроти синагоги, в домі на три сім'ї в бідняцькій частині Вейнрайт-стрит. Батько не мав навіть горища, але шкури скупляв — в одного роботяги з Даун-Нек, який тримав у гаражі всяке добро, яке вдавалося поцупити з дубильні, запхавши в здоровенні гумові чоботи чи накрутивши на себе під комбінезоном. Той кожум'яка, здоровенний, вайлуватий поляк із грубими, укритими наколками ручиськами, теж працював у дубильні, і Швед зберіг туманні спогади, як батько, стоячи біля єдиного гаражного вікна, вивчає вироблені шкури на позір, чи нема де ушкоджень, а потім, перш ніж ухвалити рішення, розтягує їх на коліні. «Спробуй на дотик, — казав він Шведу, коли вони щасливо поверталися в машину, і малий посмикував м'яку козячу шкуру, цілком

наслідуючи дії батька; проводив пальцями, щоб оцінити ніжний дотик, оксамитову структуру відрізу, його зернисту пружність. — Оце справжня шкіра, — казав батько. — Від чого шкіра така делікатна, Сеймуре?» — «Не знаю». — «Добре, а що таке козеня?» — «Дитинча кози». — «Правильно. І чим воно харчується?» — «Молоком?» — «Так! І саме через те, що козеня не їло нічого, крім молока, шкіра його така гладенька і чудова. Поглянь на пори цієї шкіри через збільшувальне скло — вони дрібні-дрібні, такі дрібні, що ти їх навіть не бачиш. Але козеня береться їсти траву, і тут починається зовсім інша історія. Коза їсть траву, і шкіра в неї робиться як наждачний папір. Сеймуре, з кого беруть найтоншу шкіру для вихідних рукавичок?» — «З малят». — «Добре, хлопчику! Але розумієш, синку, недостатньо, щоб це була шкіра дитинчати, її ще слід виправити правильно. Ти мусиш навчитися це робити. Це як хороший кухар і поганий кухар. Дай поганому кухарю кусень чудового м'яса — і він зіпсує його. Чому в одного торт смачний, а в іншого — поганий? У першого — смачний і ніжний, а в другого — сухий? Так само й зі шкірою. Я працював у дубильні. Це хімікалії, температура, час. Ось тут усі відмінності й вилазять. Якість товару, який ти купив, то питання десяте. Дубити і погану, і хорошу шкіру коштує однаково. Погана навіть більше винесе: до неї треба більше рук докласти. Гарна, гарна, — приказував він, — класна шкіра. — І додавав, продовжуючи посмикувати клаптик шкіри: — А чи знаєш ти, Сеймуре, чи знаєш, як отримати цю шкіру?» — «Ні, тату, як?» — «Треба над нею працювати».

У Даун-Неку загалом проживало вісім чи десять, а може, й дванадцять іммігрантських родин, яких Лу Левов забезпечував і шкірою, і викрійками власного виробництва. То були вихідці з Неаполя, які в Італії займалися рукавичками, і найкращих із них він узяв на роботу, коли нашкріб достатньо грошенят на оренду першого в історії «Ньюарк мейд» робочого приміщення. То було невеличке горище фабрики, де клепали стільці, на Вест-Маркет-стрит. І старий дідуган-італієць чи батько сімейства кроїли на кухонному столі, озброївшись французькою лінійкою, величезними ножицями і скобелем, привезеними ще з Італії.

Їхні бабусі або матері зшивали скроєне докупи, а дочки розпрасовували рукавички старим дідівським способом — прасками, нагрітими в ящику, який стояв на череватій грубці. Жінки працювали на допотопних, ще із минулого століття «зінгерах», які Лу Левов, щойно навчившись їх збирати-розбирати, накупив за безцінь, а потім сам і обслуговував; щонайменше раз на тиждень він мусив надвечір проїхатись по Даун-Неку і присвятити кілька годин лагодженню машинок. А решту часу він удень і вночі гасав містами Нью-Джерсі, торгуючи рукавичками, яких йому нашили італійці. Спочатку він продавав їх з багажника, просто серед центральних вулиць, а потім почав здавати на реалізацію галантерейним магазинам і універмагам. Це були перші серйозні клієнти компанії. А в маленькій кухоньці, за якихось півмилі звідси, Швед уперше побачив, як найстаріший неаполітанський майстер кроїть рукавички. Він точно пам'ятав, що сидів на руках у батька, котрий дегустував сімейне винце, а проти них сидів закрійник — столітній, як казали, дід, котрий нібито шив рукавички ще для королеви Італії. Старий розрівнював краєчки шкіри, проводив по них туполезим ножем — і так з півдюжини разів.

— Дивись уважно, Сеймуре. Бачиш, який маленький цей клаптик шкіри? Найважче в світі — точно розкroїти шкіру козеняти чи ягняти. Вона така маленька!.. Але дивись уважно, що він робить. Перед тобою — геній, справжній майстер. Італійський закрійник, сину мій, завжди художник у своїй справі. А цей — усім художникам художник.

Інколи на сковорідці шкварчали фрикадельки, і Швед пригадував, як один італійський закрійник, який завжди мугикав «*Che bellezza...*», звав його Piccirell («хлопчинка» італійською), гладив по світлій чуприні та показував, як вмочати хрусткий італійський хліб у каструлю з томатним соусом. Яким тісним не був би задній двір, в ньому завжди знаходилося місце для помідорів, виноградної лози та груші, а ще в кожній родині неодмінно був дід. Дід був домашнім виноробом, і саме йому адресувалася фраза (єдина фраза італійською, яку Лу знав і вимовляв з неаполітанським акцентом, супроводжуючи її доречним, як йому здавалося, жестом): «*Na mano lava 'nad*» («Рука руку

миє»), коли Лу викладав на клейонку доларові купюри за тижневу роботу. Потім хлопчик і батько підводилися з-за столу, забирали готову продукцію та поверталися додому, і Сильвія Левов прискіпливо вивчала на розпірці кожен шов на всіх пальцях кожної рукавички.

— У парі рукавичок, — казав батько Шведу, — має бути однакове все: і зернистість, і колір, і відтінок — геть усе. І першим ділом мама дивиться, чи пасують одна одній.

За роботою мати пояснювала хлопчику всі хиби, можливі пришитті рукавички; розпізнавати їх вона навчилася від чоловіка. «Через один пропущений стібок може розійтися весь шов, але, — казала вона хлопчику, — ти його не побачиш, поки не натягнеш рукавичку на розтяжку й не розтягнеш той шов. Пропущених стібків узагалі не має бути, однак вони трапляються, коли швачка схибила, проте шиє далі, мов нічого не сталося. І ще буває така штука, як порізи різника; вони трапляються, коли ніж у процесі білування врізається в шкіру глибше, ніж потрібно. І навіть коли шкіру обстригли, ці порізи лишаються. А потім ви розтягуєте рукавичку на розвилці, і зовсім не обов'язково, що вона там розійдеться — це може статися й тоді, коли хтось надягатиме її на руку. У кожній партії продукції, пошитої в Даун-Неку, траплялась як мінімум одна рукавичка, де напалок був не з такої шкіри, що платок і стрілки. Батька це просто бісило».

— Бачиш? Диви, розкрійник хоче вирізати зі шматка всю рукавичку, але йому бракувало на напалок, і він схитрував: узяв для нього інший шматок шкіри, але він пасує сюди, як сідло корові, і побий його грім, я такого не люблю! А тут, бачиш? Перекошені пальці. Те, що Маріо показав тобі вранці. Коли ти викроюєш стрілку чи напалок, розтягувати шкіру треба рівномірно. Найменша нерівність — і будуть проблеми. Розтягуючи цю стрілку, він дав косину, і зшитий палець закручується штопором. Мама якраз вишукує подібні речі. Бо рукавички, які роблять Левови — затям собі! — це бездоганні рукавички.

Щоразу, коли мати знаходила помилку, вона давала рукавичку Шведу, і той у місце, де знаходили дефект, втикав шпильку, але втикав її під стібок, ніколи не пронизуючи шкіру.

— Дірка в шкірі — це вже назавжди, — наставляв його батько. — Це тобі не тканина, де раз — і затягнулася. Тому лише стібок, завжди через стібок!

Коли Швед разом з матір'ю переглядали всю партію, мати зв'язувала пари спеціальною ниткою, що легко рвалася, щоб, як пояснював батько, вузли не пошкодили шкіру, коли покупець роз'єднуватиме рукавички. Зв'язавши рукавички попарно, мати їх пакувала — кожну пару клала на окремих аркуш цигаркового паперу і загортала так, щоб вийшло два шари обгортки. Швед уголос відраховував дюжину пар, і вся партія йшла в коробку. Тоді в них були популярними ще не яскраві коробки, а просто упаковки із сірого картону, де збоку проставлявся номер партії та розмір рукавичок. Вигадлива чорна коробочка із золотою обвідкою та назвою «Ньюарк Мейд», витісненою золотом, з'явилась аж тоді, коли батько зумів отримати доленосне замовлення від Бамбергера, а згодом — і від «Мейсі Літл Аксесорі Шоп». Помітна і приваблива коробочка з назвою компанії та чорно-золотий плетений лейбл негайно змінили ставлення до фірми не тільки з боку торгівців, а й з боку покупців із вищих верств, які вміли відрізнити гарні речі від дешевих підробок.

Щосуботи, коли батько зі Шведом знову виїжджали в Даун-Нек по наступну тижневу партію рукавичок, вони повертали назад рукавички зі Шведовими шпильками в тих місцях, де було виявлено ваду. Якщо з одної рукавички виглядало три і більше шпильок, батько попереджав сім'ю, що зробила її: хочете далі працювати з «Ньюарк Мейд» — забудьте про недбале ставлення до праці!

— Лу Левов не торгує рукавичками, якщо вони не бездоганні, — казав він. — Ми тут не в ігри граємо. Я займаюсь тим самим, що й ви, я заробляю гроші. *Na mano lava 'nad*, пам'ятайте це!

— Що таке *опойок*, Сеймуре?

— Це шкіра з молодих телят.

— Рельєф?

— Рівний, гладенький. Дуже рівна. Блискуча.

— На що вона йде?

— Здебільшого на чоловічі рукавички. Бо важка.

— А що таке *кейн*?

— Шкіра південноафриканської грубововної вівці.

— А кабрета?

— Вівця, що дає нам не вовну, а хутро.

— Де їх розводять?

— У Південній Америці. У Бразилії.

— Неповна відповідь. Цю породу розводять трохи на північ і на південь від екватора. У всьому світі. Південна Індія. Північна Бразилія. Вся субекваторіальна Африка.

— Ми ці шкури беремо в Бразилії.

— Правильно. Чиста правда. Я просто уточнив, що в інших країнах їх також розводять. Щоб ти знав на майбутнє. Яка операція при підготовці шкір є ключовою?

— Розтягування.

— І завжди пам'ятай це. У цій справі одна шістнадцята дюйма вирішує все. Розтягування! У самісіньке яблучко! Скільки час-тин у парі рукавичок?

— Десять, і дванадцять, якщо є обшивка.

— Назви.

— Шість стрілок, два напалки і два платки.

— Одиниця виміру довжин у рукавичній справі?

— Французький дюйм.

— Що таке однодюймова рукавичка?

— Це рукавичка, в якій від основи напалка до верху один французький дюйм.

— Близько одного дюйма. Що таке шовковий декор?

— Три ряди стібків на затиллі рукавички. Якщо не затягувати кінці, всі нитки повилазять.

— Чудово! Я навіть не питав тебе про затягування кінців. Який найважчий шов на рукавичці?

— Повний піку.

— Чому? Думай, сину, — це складне запитання. Ну, кажи, чому?..

І так до безкінечності. Потайний шов. Оздобний шов. Оди-нарний вистіг. Стрілка-клин. Лосина. Мока. Смушок. Відмочка.

Мездріння. Пікльовання. Класифікація. Оцінка якості. Обробка мереї. Полірування. Клеєна підкладка. Вільна підкладка. Безшовна плетена вовна. Підкладка з вовняного начосу на нитковій основі...

І так — усю дорогу, поки їздили по Даун-Неку. Щосуботи, між шістьма і дев'ятьма роками, поки нарешті «Ньюарк мейд» не заробила на своє приміщення.

Ветклініка тулилася в куті обдертої цегляної будівельки одразу біля пустища, яке було завалене старими скатами й покрите латками трави заледве не як Швед заввишки. Рештки сіткової загорожі давно вже попадали і лежали на краю тротуару, де він чекав свою дочку... яка, виявляється, була тут, у Ньюарку... скільки вже часу? І де, в якій оселі цього міста вона мешкала? Що ж, йому вже вистачало фантазії — він міг намалювати в думках картину будь-якого ступеня огидності, а от допетрати, як із Олд-Римрока вона потрапила сюди, не міг. У нього більше не було ілюзій, за які він міг би зачепитися, аби згладити всі несподіванки, що чекали на нього в майбутньому.

Вигляд будівельки та околиць аж ніяк не наводив на думку, що тут працює людина, покликана змінити хід американської історії. Заіржавіла аварійна драбина, на яку тільки встань — і лежатимеш на землі разом із нею. Її призначення зводилося не до того, щоб рятувати людей від пожеж, а до безцільного й безглузлого висіння, у зайвий раз нагадуючи про безмежну самоту — нерозлучну супутницю людського життя. Швед не бачив у ній жодного іншого сенсу — як не крути, а користі для цієї будівлі від неї не було жодної. Так, ми самотні, безнадійно самотні, а попереду — пласт іще більшої самоти. І годі щось зробити, щоб цього позбутися. Втім, ми не мали б дивуватися з тієї самоти, хай би яка гірка вона була. Можна, звісно, набратися духу і вивернутися назовні, але тільки й того, що будеш ти тоді самотній і нутром навиворіт, а не самотній усередину нутром. Дурненька ти моя, дурненька дорогенька Меррі, ще дурніша, ніж твій дурний батько, бо й підривом будівель нічого не зміниш. Є будівлі — самота, нема — та ж сама самота. Проти якої не попреш: за всю історію від цих ігор з бомбами хоч би подряпина на ній залишилась. Навіть най-

згубніша створена людиною вибухівка не може її порушити. Побожно схиляйся не перед комуністами, дитино моя нерозумна, а перед простою, буденною самотою. Виходь першого травня разом із друзями на демонстрацію, прославляй її, прославляй її владу та міць, яка дасть великої фори будь-якій іншій владі, іншій моці, прославляй її всепереможну силу. Роби ставки на неї, укладай парі, вознось її — не схиляй покірно свою голову перед Карлом Марксом, моя злючко-заїко, чи перед Хо Ші Міном або Мао Цзедунум, а вклоняйся великій богині на ймення Самота!

«Мені одиноко», — скаржилась вона йому, коли була маленькою, і він довго не міг зрозуміти, де ж вона підчепила це слово. *Одиноко*. Чи може бути щось сумніше з вуст дворічної дитини? Вона заговорила рано, багато що могла сказати, і попервах мовлення її лилося легко, гарно; хтозна, може, тут лежать витoki заїкання, у тих словах, що їх вона якимось незбагненим чином знала ще до того, як її однолітки вчилися вимовляти власне ім'я; плюс емоційний перегрів від словникового запасу, де було навіть оте сумнозвісне «мені одиноко».

Швед був одним із тих, із ким вона могла поговорити. «Тату, побалакай зі мною». Здебільшого інші розмови крутилися навколо мами. Дівчинка говорила, що мама занадто опікується її гардеробом, ревно стежить, яка в неї зачіска. Їй хотілося, щоб дівчинка виглядала дорослішою за однолітків. Меррі хотіла собі довге волосся, таке, як у Патті, а мама наполягала на короткому.

— Вона була б страшенно рада, якби я ходила у формі, як колись вона в школі Святої Женев'єви.

— Та ну, просто в мами консервативні смаки. Ну й ти ж любиш ходити разом з нею в магазини.

— Найкраще в цих походеньках — це добре і смачно пообідати, то справді клас! Інколи приємно вибрати щось з одягу. Тільки однаково мама дуже багато ч-ч-читає нотацій.

У школі за обідом вона ніколи не їла того, що давала вдома мама.

— Копчена ковбаса на білому хлібі — фе-е-е!.. І ліверна — фе-е-е!.. А від тунця розмокає пакет зі сніданком. Мені подобається тільки вірджинська шинка, але з обрізаною скоринкою. Я люблю гарячий с-с-суп.

Якщо вона брала гарячий суп, то неодмінно розбивала термос. Як не в перший тиждень, то в другий. Дон купувала небиткі термоси, проте вона примудрялася розбивати і їх. От що значить руйніницька природа!

Після школи, коли вона разом із подружкою Патті щось пекла, бити яйця завжди мусила Меррі, позаяк Патті казала, що від розбитих яєць її нудить. Якось Меррі, вважаючи, що то все дурощі, розбила яйце просто в Патті перед носом — і її таки знудило. Ну що взяти з руйначки: розтрити термос, розбити яйце — та скільки забажаєте! І позбутися всього, що давала мама на обід у школі. Вона ніколи ні на що не ремствувала — просто не їла, і все. Коли Дон щось запідозрила і почала питати, що Меррі їла на обід, то з'ясувалася цікава річ: інколи Меррі викидала пакет з їжею, навіть не дивлячись, що в ньому є!

— Інколи з тобою дуже важко, — зітхала Дон.

— Ні. З-з-зовсім не важко, якщо не питати, що я їла на обід.

А мати розчаровано відповідала:

— Тобі й самій важко з собою, правда, Меррі?

— Я гадаю, мені з собою легше, ніж комусь б-б-біля мене. —

А батькові чесно казала: — Фрукти мені не с-с-сподобались, тому я їх викинула...

— А молоко, значить, вилила.

— Тату, молоко було дуже тепле.

А на дні пакета разом зі сніданком завжди лежали десять центів — на морозиво, яким вона й харчувалася. Ще вона страх не любила гірчицю. У ті роки гірчиця була найголовнішою мішенню для її нападок — поки її не заступив капіталізм.

— Де це бачено, щоб дитина любила гірчицю! — казала вона. Втім, тут якраз було чим крити: Патті з апетитом наминала бутерброди з гірчицею і тертим сиром. Меррі якось зізналася батькові, що вона *абсолютно* такого не розуміє. Зате вона обожнювала бутерброди з плавленим сиром. Плавлений мюнстерський сир, намазаний на білий хліб. Меррі приводила до себе після школи Патті, і оскільки обід свій вона викидала, дівчата бралися робити бутерброди з плавленим сиром. Інколи плавили самий сир на фользі. Меррі хвалилася перед батьком,

що в разі чого легко протягне на самому плавленому сирі. Мабуть, її найбільший безвідповідальний вчинок — на пару з Патті після школи плавити сир на фользі й наїдатися ним донесхочу — звісно, поки не стався підрив магазину. Вона навіть боялась сказати, що Патті діє їй на нерви: а якщо образиться!

— Тут така заковика: коли хтось приходиться до тебе додому, то по деякім часі він т-т-тобі набридає.

А перед Дон завжди трималась так, ніби їй страх як не хочеться, щоб Патті йшла від них:

— Мам, а можна Патті з нами повечеряє? Мам, а можна Патті заночує в нас? Мам, а можна Патті взує мої туфлі? Мамо, ти не підкинеш нас із Патті до села?

А в п'ятому класі вона зробила мамі подарунок на День матері. У школі їм загадали зробити серветки для мам, а на серветках написати якусь обіцянку. І Меррі написала, що кожної п'ятниці вона готуватиме вдома вечерю — серйозний крок як для десятирічної, але вона сумлінно виконувала взятий на себе обов'язок. Щоправда, не обійшлося тут без хитрості: внаслідок цієї обурудки тепер у них щоп'ятниці, раз на тиждень, на вечерю було запечене *dzimi*. А крім того, хто готує вечерю, той вже не має посуду. Інколи Дон допомогала їй зробити лазанью, фаршировані трубочки, але *dzimi* Меррі весь час запікала сама. Деколи щоп'ятниці вона готувала макарони з сиром, проте пальма першості незмінно залишалася за *dzimi*. «Тут що важливо, — пояснювала вона батькові, — по-перше, сир має розплавитись, а по-друге, і це не менше важливо, зверху *dzimi* має взятися хрусткою скоринкою». Коли вона робила *dzimi*, прибирати на кухні випадало йому, і роботи там не бракувало! Але йому подобалося це заняття.

— Куховарити — приємно, а прибирати — ні, — чесно зізнавалася вона йому, проте коли куховарила Меррі, у Шведа не було таких думок. Коли він почув від одного клієнта з Блумінгдейла, що в ресторані «У Вінсента» на Вест-стрит, 49 найкраще у Нью-Йорку роблять запечене *dzimi*, то став раз на місяць возити туди і сім'ю. Вони відвідували «Радіо-сіті» чи бродвейський мюзикл, а потім ішли в ресторан. Меррі там дуже подобалось.

Вона й сама сподобалася молодому офіціанту Біллі: як потім з'ясувалося, у нього був молодший брат, який так само заїкався. Він розказував Меррі, які в них бували знаменитості телебачення та кіно.

— Оце бачите, синьйорино, де сидить ваш тато? Так от, на тому самому стільці вчора сидів Денні Томас. А знаєте, що каже Денні Томас, коли до його столика підходять люди, щоб по-знайомитись?

— Н-н-не знаю, — відповідала синьйорина.

— А він каже їм: «О, як я радий вас бачити!»

І в понеділок у школі Меррі переказувала Патті все, що наговорював їй напередодні Біллі в нью-йоркському ресторанчику. Чи була десь у світі дитина, щасливіша за неї? Чи з меншими руйнацькими задатками, ніж Меррі? Або маленька синьйорина, яку батьки любили б більше, ніж батьки Меррі любили її? Ні.

До Шведа, викидаючи ноги на високих підборах, підійшла негритянка, здорова, наче кінь-тягловик, що став дибки, і протягнула малесенький клаптик паперу. Лице її було дуже знівечене шрами. Так, зараз вона скаже, що його дочки більше немає. Це нашкрябано на її папірці. І шкрябала, звичайно, Рита Коен...

— Сер, — звернулася негритянка, — ви не підкажете, де тут поблизу Армія Спасіння?

— Хіба тут є Армія Спасіння? — здивувався Швед.

Висновуючи з міміки, вона чудово знала, що ніякої Армії Спасіння тут нема. Але сказала:

— Так, я знаю, вони тут. — І підняла папірець до очей. — Тут пише, що є. То ви не знаєте, де це, га, сер?

Усе, що починається або закінчується на «сер», зазвичай означає: «Дайте грошей!» Тож Швед видобув із кишені декілька купюр, і негритянка хисткою ходою на своїх безглузких підборах хутко вшилася у свій тунель, і після неї він не бачив нікого.

Він почекав іще сорок хвилин, чекав би й ще сорок, і стояв би до потемок, а може, й довше — цей чоловік у костюмі за сім сотень, пошитому на замовлення; тепер він стояв тут, обпершись на ліхтарний стовп, мовби який волоцюга в дранті, хоч виглядав як чоловік, що зустрічається з бізнес-партнерами, підписує різні

контракти, словом, не дарма топче ряст на цьому світі, просто зараз він змушений неприкаяно тинятись привокзальними нетрями, немов заїжджий товстосум у пошуках червоних ліхтарів, котрий заблукав і вдає, що просто стоїть собі, дивлячись кудись у порожнечу, а в голові аж гуде від таємних думок, ще й серце відчайдушно гупає (а в Шведа воно справді гупало). Якщо Рита Коен йому не брехала, і всі ті жахи, про які вона розповідала, — це правда, то в нього є вагомі підстави сподіватися, що простовбичивши тут усю ніч, вранці можна побачити Меррі, коли вона прийде сюди на роботу. Але доля змилоствилася над ним, якщо це можна так назвати, і вона з'явилася вже за сорок хвилин: особа жіночої статі, височенька на зріст, в якій він ні за що не впізнав би свою рідну дочку, якби не чітка вказівка, що це буде вона.

І знов уява підвела його. У Шведа з'явилося відчуття, ніби він не владний над власними м'язами — над м'язами, якими добре володів з двох літ; і якби раптом на асфальт з нього випали закривавлені тельбухи, то він би не здивувався. Такого йому вже не збороти. І прийти з цим додому, до жінки, він також не міг. Ніякі автоматичні світлові люки, вмонтовані в стелю модернової кухні, по центру якої пишався острівець дивовижної куховарської техніки — ніщо вже не допомогло б їй оговтатися від такого шоку. Тисячу вісімсот ночей уява — уява батька, чия донька стала вбивцею, — готувала його до цієї таємної зустрічі, проте так і не змогла як слід підготувати. Так змінити себе, щоб не потрапитися на очі ФБР, — це перебір. І дуже страшно було думати про те, як вона докотилася до такого життя. Але ж не давати йому драла від своєї рідної дитини! Хіба можна так — налякатися і втекти? В неї ще є душа, яку потрібно відігріти. «Таке життя! — переконував він себе. — Не можна відмовлятися від неї! Це наше життя!» А Меррі вже побачила його, і він не провалився крізь землю (не провалився б, якби навіть міг) і не побіг, бо бігти було надто пізно.

Та й куди б він побіг? До того Шведа, до якого щастя само пливло в руки? До щасливчика Шведа, який не переймався ні собою, ні своїми думами? До Шведа Левова, який давним-давно... З таким самим успіхом він міг попросити оту здоровенну

пошрамовану негритянку допомогти йому знайти себе: «Мадам, чи не підкажете, де це я опинився? Скажіть хоч приблизно, куди я потрапив?»

Меррі побачила його. Та й як не побачити? Вона помітила б його і в натовпі, а тут була порожня, мертва вулиця! Її око вловило б його в людській веремії, де кожен поспішає до своєї цілі, долаючи життєві перешкоди та незгоди, а що вже казати про недобру, лиховісну порожнечу? Ось він, вродливий і високий батько (аж шість футів на зріст), найвпізнаваніший батько у світі, найвродливіший із усіх батьків, які мають дочок. Вона метнулася до нього через вулицю — та, кого він боявся, — і наче безтурботна дитина ще з тих часів, коли він сам був схожий на таку дитину і хизувався, коли вона, скочивши з гоїдалки при кам'яниці, кидалась йому назустріч, — так-от, мов та дитина, кинулась йому на груди й міцно-міцно обійняла за шию. Нижня частина обличчя — рот, підборіддя — була запнута якоюсь подобою маски (зі старої панчохи з продертою п'яткою), і, не знімаючи цієї «маски», вона, не заїкаючись, по-дитячому сказала чоловікові, який був їй колись ненависний:

— Тату! Таточку!..

При цьому виглядала так, наче ніколи — ось де трагедія! — не була чиєюсь дитиною.

І ось вони стоять і гірко плачуть: батько, вірець надійності та джерело всілякого порядку, батько, який не міг би ні прогавити, ні стерпіти навіть натяку на хаос, для кого приборкання хаосу було інтуїтивно найправильнішим шляхом до чіткості та ясності, чимось само собою зрозумілим і водночас продиктованим жорсткими вимогами життя; і його дочка — ходяче втілення безладу й хаосу.

6

Вона подалася в джайни. Хто це такі, батько не знав, і Меррі плавно, співучо (без натяку на заїкання, як розмовляла б удома, під батьківським крилом, якби коли-небудь пододала своє заїкання) терпляче почала йому пояснювати. Джайни — це не дуже

велика релігійна секта в Індії. З цим фактом Швед ще міг змиритися. Але так і не зміг повірити, що поведінка Меррі диктується їхніми звичаями, а не її почином, навіть коли вона доводила, що все нею роблене до найменших дрібниць має те або інше релігійне наповнення. Обличчя вона закривала панчохою, щоб не шкодити мікроскопічним організмам, які живуть у повітрі, яке ми вдихаємо. Не купалася в річці, бо шанувала все живе, в тім числі й паразитів. Казала, що не миється, аби «не шкодити воді». Коли поночіло, вона вже не пересувалась навіть по своїй кімнаті, позаяк боялася наступити на щось живе. В усіх формах матерії, пояснювала вона, ув'язнені чийсь душі, і чим нижча форма життя, тим сильнішим є біль ув'язнених у матерії душ. Єдиний спосіб звільнитися колись од матерії та досягти того, що вона описувала як «самодостатнє блаженство на віки вічні», полягав у тому, щоб витворитися, за її благоговійним висловом, «у досконалу душу». А до цієї досконалості можна прийти тільки через суворий аскетизм, самозречення й через доктрину *ахімси*, або ненасильства. П'ять даних нею «обітниць» були надруковані на каталожних картках і скотчем приліплені до стіни над вузьким лежаком з брудного поролону на неметеній підлозі. Тут вона спала, а висновуючи з того, що крім матраца в одному кутку та купи ганчір'я — її одягу — в іншому, більше в кімнаті не було нічого, тут вона, мабуть, і їла: треба ж чимось підтримувати життя в тілі. І їла мало, судячи з неї, дуже мало. Складалося враження, що вона мешкає не за п'ятдесят хвилин їзди від Олд-Римрока, а в Делі чи Калькутті, балансує на межі голодної смерті, причому не як праведник, очищений аскетичним подвижництвом, а як парія з касты недоторканих, що ледь переставляє кволі ноги.

Кімнатка, здатна довести до клаустрофобії своєю мализною, була навіть менша за камеру в тюрмі для неповнолітніх, яку безсонними ночами уявляв собі Швед, готуючись ходити на побачення до Меррі, коли її заарештують. Добиралися до її халупи пішки, проминули ветклініку, станцію, тоді повернули на захід, пройшли підземний переїзд, який виходив на Мак-Картерхайвей; тунель не більше півтораєста футів завдовжки, але якраз із тих, пірнаючи в які водій завбачливо блокує на машині всі

дверні замки. Освітлення в тунелі не було, пішохідні смуги за-
харащені уламками меблів, пивними бляшанками, пляшками,
шматками та уламками невідь-чого. Під ногами валялися авто-
мобільні номери. Тут не прибирали багато років. Чи взагалі ні-
коли. Кожен крок супроводжувався хрускотом битого скла.
Посеред хідника стояв високий барний табурет. Як він тут опи-
нився? Хто його приволік? Он валяються зіжмакані чоловічі
штани. В якомусь бруді. Хто їхній власник? Що з ним сталося?
Якби йому на очі трапилась відірвана рука або нога, то Швед
уже не здивувався б. Дорогу їм перегородив мішок для сміття.
Чорний пластик. Зав'язаний на вузол. Цікаво, що в ньому? Труп
туди влізе легко. Були в тунелі й живі люди, страшні, як смерть,
вони копирсалися в бруді під покривом темряви. З-над почор-
нілих кроків долітав глухий перестук коліс; шум поїздів, що
в'їжджали на станцію, докочувався аж сюди. П'ятсот, шістсот
поїздів на день прокочувалися над головою. Дорога до кімнатки,
яку знімала Меррі, неподалік від Мак-Картер-хайвею, лежала
крізь тунель — місце, небезпечне не тільки в Ньюарку, а й будь-
де на Землі.

Вони пішли пішки, бо Меррі не поїхала б машиною. «Я тіль-
ки ходжу, тату, я машинами не їжджу». Тому він залишив свою
автівку на Рейлроуд-авеню, де її могли поцупити за п'ять хвилин,
і пройшов разом з нею ті десять хвилин, потрібні, щоб дістатися
її халупки, і ця прогулянка змусила б його заплакати вже із
першого десятка кроків, якби він безнастанно не повторював
про себе: «Це життя. Таке наше життя. Я не можу її відпустити»;
якби не взяв її за руку й не нагадував собі повсякчас, поки вони
удвох проходили отой страшний тунель: «Це її рука. Рука Мер-
рі. Її рука — все решта байдуже». Не витримав би і заплакав,
бо коли їй було років шість чи сім, вона любила гратися з ним
у морпіхів: «Шикуйсь! Струнко! Вільно!»; вона любила кроку-
вати з ним на пару: «Прямо кроком руш! Праве плече вперед!
Кру-гом! Півоберта праворуч!»; любила разом з ним робити
вправи для морпіхів («Усім лягти на палубу!»). Їй подобалося
називати землю палубою, ванну кімнату — носом корабля,
власне ліжко — гамаком, а Дон, коли та куховарила на кухні, —

коком; але найбільше вона любила стрийові гуканки, які виводила, сидючи у Шведа на плечах, коли вони прямували вигоном шукати маминих корів: «Ба-йо-ле, ра, ле, ра, ле, ра, йо, ле. Ле, ра, йо, ле...» І ніякого тобі заїкання! Коли вони грались у морпіхів, Меррі на жодному слові не заїкнулася.

Кімната розташовувалася на першому поверсі будинку, який сто років тому ще міг бути пансіоном, і то непоганим, респектабельним пансіоном: фундамент із пісковика, добротна цегляна кладка, фігурне коване поруччя на цегляних сходах, що вели до двостулкових дверей. Але зараз старий пансіон був руїною на вузькій вулиці, де, крім нього, стояло лише дві будівлі. Неймовірно, але там ще віціло двійко старих ньюаркських платанів. Будинок був затиснутий між порожніми пакгаузами та пустирищами, де чергувалися височенні зарості трави та чагарів і купи іржавого брухту. Фронтону над центральним входом не було, його просто поцупили, так само виламали й карнизи — акуратно виламали і відвезли до Нью-Йорка, щоб здати в антикварний магазин. З усіх старих будівель у Ньюарку позникали орнаментальні кам'яні карнизи, навіть ті, що висіли на рівні четвертого поверху. Робилося це дуже просто: серед білого дня підганяється автолюлька з устаткуванням на сто тисяч баксів, а поліція спить або куплена, і ніхто не зупиниться, щоб бодай запитати, з якої агенції ця автолюлька, що підхалтурює на стороні. «Індичий» фриз, який оперізував старий Ессекський продуктовий ринок на розі Вашингтон і Лінден, з теракотовими індіками та величезними рогами достатку, з яких «сипалися» фрукти, — вкрадений. В будівлі сталася пожежа, і за ніч оцей фриз наче корова язиком злизала. Великі негритянські церкви (баптистська на Бетані закрита, забита дошками, розграбована і в решті знесена бульдозером; Вайкліфська пресвітеріанська понівечена пожежею) — також утратили свої карнизи. Алюмінієві водостоки навіть із населених будинків, із будівель респектабельних — поцуплені. Жолоби, дренажні труби, риштаки — все розкрадено. Розтягнуто все, до чого можна дотягнутися. Просто хапай і бери. Мідні труби з позакриваних фабрик — видирай, продавай. Будь-яке місце, де вікна зачинені й забиті дошками,

наче промовляє людям: «Зайди і обдери. Що залишилося — віддери, вкради, продай». Здирство — це харчовий ланцюжок у природі. Їдеш ти повз будинок з оголошенням «Продається», а там уже нема нічого, і продавати — нічого! Все розкрадено бандами на машинах, розтягнуто людьми, які кружляють по місту з магазинними візками, поцуплено злодюжками-самітниками. Люди доведені до ручки і хапаються за все, що бачать. І «йдуть на поживу», як акули на рибу.

— Дай їм шматок стіни із двох цеглин, — обурювався якоесь батько, — і в них одразу думка: «Між цеглинами розчин, може на щось придатися!» І роздовбують цеглу, вишкрябують розчин. А що? Розчин же! Сеймуре, це вже не місто, а кістяк! Їдь звідси!

Вулиця, де жила Меррі, була мощена цеглою. На ціле місто залишалися нечіпані не більше дюжини таких бруковок. А остання брукована вулиця, приємна, старовинна брукована вулиця, була обкрадена десь тижнів за три після заворушень. У місцях найбільших руйнувань ще курився димок, а якийсь забудовник з околиці міста уже пригнав о першій ночі три вантажівки і щось зо двадцять чоловік, і до ранку, без найменшого ризику наразитися на полісмена, вони геть-чисто по-зłodійському видлубали всю бруковку з неширокої вулички, яка діагонально йшла від «Ньюарк Мейд», а відтак відвезли її в невідомому напрямку. І коли Швед наступного ранку прибув на роботу — вулиці як не було.

— То тепер крадуть цілі вулиці? — обурився батько. — Вже Ньюарк навіть вулиць не може утримати? Сеймуре, їдь звідси до бісової матері!

Батьків голос став голосом розуму.

Вулиця Меррі мала завдовжки пару сотень футів, затиснутих у трикутнику поміж Мак-Картер-авеню (де, як завжди, вдень і вночі носилися важко ладовані вантажівки) та руїнами Малберрі-стрит. Малберрі — нетрі китайського кварталу, які Швед знав ще з 1930-х, коли ньюаркські Левови (Джеррі, Сеймур, мама, тато), бувало, в неділю по обіді підіймалися вервечкою по вузьких крутих сходах сімейного ресторанчика, щоб поласувати чоу-мейном, а вже дорогою на Кір-авеню батько, правлячи

автівкою, розповідав синам неймовірно історії про давні «війни тонгів» тут, на Малберрі.

Давні. Історії про давнину. Більше не було ніяких історій про давні події. Не було нічого. Був матрац, злинялий, обважнілий від вологи, схожий на карикатурного п'яничку, що сидить під стовпом. І на стовпі висів покажчик вулиць. Оце, власне, і все.

Вище даху її дому, за якихось півмилі, малювалися обриси ділової частини Ньюарка і виднілись три знайомих слова, навіваючи легкість і затишок (які нізащо не навіяли б інші англійські слова). Слова каскадом спускалися по фасаді розкішної брили, де сплітались у вузол всі ниточки тутешнього ділового життя; великі, білі, аскетичні літери, які, зайнявши десять поверхів, декларували надійність і стабільність фінансових інституцій, суспільний прогрес, безмежні можливості та невимовну гордість; непорушні літери, видні навіть з літака, коли ваш персональний лайнер, прямуючи з півночі, заходить на посадку в міжнародному аеропорту.

БАНК ВАШОЇ МРІЇ

Ну, й де наші мрії? Ніде. Перетворилися на жах. Банк вашого жаху — *жаху!* Знизу, від перетину Колумбії-стріт і Грін-стріт, де його дочка жила ще гірше, аніж її злиденні прадіди, коли щойно припливли пасажирами четвертого класу та поселилися у прибутковому будинку на Принц-стріт, — ви бачили гігантський рекламний щит, поставлений, аби приховувати правду. Тільки безумець міг повірити в те, що на ньому написано. Не щит, а казочка.

Три покоління. Всі три росли. Працювали. Ставали грошовитішими. Успішнішими. Три покоління в битвах за Америку. Три покоління вливалися в народ. А тепер, на четвертому поколінні, все скінчилося пшиком. Усе було зруйновано дощенту.

В її кімнаті не було вікна, тільки вузька фрамуга над дверима, яка виходила в коридор без світла — просяклу сечею двадцятифутову стайню, чії стіни з облупленою штукатуркою йому схотілося рознести голіруч у ту саму мить, як він зайшов

сюди і відчув тутешні пахощі. Коридор вів на вулицю через двері, які не мали ні замка, ні ручки, ні скла в подвійній рамі. Він пошукав у цій кімнаті бодай якусь подобу крана з водою чи опалювального радіатора, та не знайшов. Швед не міг уявити, де тут туалет і як він виглядає, а запах наводив на думку, що і для Меррі, і для блудяг з хайвею чи Малбері-стрит туалетом слугує коридор. Якби Меррі була коровою в материній череді, вона жила б краще, набагато краще: в сараї, куди худобу заганяли в лиху негодю, тварини зігрівали одна одну теплом своїх тіл, та і їхнє густе хутро на зиму густішало, а мати Меррі щоранку, навіть у сльоту чи під крижаним холодним вітром, приносила їм тюки сіна. І Швед подумав, що в зимову пору худоба там була цілком щаслива, згадав ту нерозлучну парочку — відставного плідника Графа і стару кобилу Саллі, — яких прозвали «непритиками»: за людськими мірками їм обом було по сімдесят — сімдесят п'ять років. Їхнє життя вже заходило за обрій, коли вони знайшли одне одного і стали нерозлийвода: куди одне, туди і друге, весь час і всюди разом, і були при цьому цілком собою задоволені.

Приємно було спостерігати за ними та їхнім безхмарним існуванням. Згадавши, як вони в погожі дні лягали на осонні, прогріваючи спину та боки, Швед подумав: от і їй би теж стати твариною!

Розум Шведа відмовлявся осягнути не тільки те, як Меррі могла жити в цій дірі, наче парія, не тільки те, як Меррі могла стати утікачкою, розшукуваною за вбивство, а й те, як він і Дон також були причетними до цього. Як же могли їхні невинні слабкості позначитися на цій людині? Якби не сталося нічого з того, якби вона залишилася вдома, закінчила б школу, вступила до коледжу, то з нею все одно були б проблеми, так, серйозні проблеми: в ній надто рано пробудився дух бунтарства, так що проблем і без в'єтнамської війни було б там задосить. Вона б ще довго борсалась у задоволенні від спротиву та усвідомлення своєї відчайдушності. Зате вона була б удома. А вдома як: повибрикував трохи — і доста! Тут не досягнеш пікового задоволення, того градусу, коли ти трохи повибрикуєш — уперше,

вдруге, втретє, — і нарешті вирішуєш: це ж так класно, так круто, чому б не повибрикувати ще, і ще, і ще!.. Хіба вдома хтось дозволить пірнути в цей бруд? Удома ти не зможеш жити там, де панує безлад. Удома ти не зможеш жити там, де панує безвладдя. Удома — величезна прогалина між тим, яким повинен бути світ в її уявленнях, і тим, яким він був для неї. Що ж, більше не існує цього дисонансу, який би порушував її рівновагу. Ось її римрокські фантазії, а їхня кульмінація вселяє жах.

Якби не час, трагедія могла б їх обминути: їм постійно бракувало часу на дочку. Коли вона під твоєю опікою, коли ось вона, тут, тоді щось іще можна зробити. Коли ти певний час стабільно контактуєш із дитиною, всі неминучі огріхи — ті хибні судження обох сторін, — так чи інакше, завдяки цьому постійному, терплячому контакту, виправляються й виправляються, поки нарешті, дюйм за дюймом, день у день і дюйм за дюймом, огріхи щезають зовсім, і тебе охоплює звичайне задоволення: твоє батьківське терпіння винагороджено, все спрацювало... Але не в цьому разі. Як розв'язати цю проблему? Хіба він міг привести сюди Дон, аби вона побачила дочку? Дон, з її підтягнутим, яскравим новеньким лицем — і Меррі, котра сидить по-турецькому на лежку: в замазаному светрі, у безформних штанах і чорних пластикових капцях, у яких приймають душ, та з виразом смиренного спокою за бридкою ганчіркою на обличчі? Яка ж вона плечиста! Як і він сам. Але її плечі — кості та шкіра. Те, що сиділо перед ним, не було ні його дочкою, ні жінкою, ні дівчиною; така собі пародія на людину, макет людини в натуральний розмір, схожий на зліплене з палиць опудало і навіть одягнутий, як справжнє опудало; недолугий символ живої істоти на обійсті у фермера, де тільки геть дурнувятий птах міг би прийняти це створіння за вихідця з родини Левових. Хіба можливо привести сюди Дон? Везти Дон по Мак-Картер-хайвею, повернути з Мак-Картера на цю вулицю, проминути склади, каміння, звалище, якісь уламки... А коли вона побачить цю кімнату, відчує запах у ній, доторкнеться до стін?.. А чи зможе вона доторкнутися до немитого тіла, до брудного волосся, обтятого абияк?

Він припав на коліно, читаючи написи на картках, прикріплені на стіні над матрацом; над ліжком в Олд-Римроку на тих самих місцях висіли фотографії обожнюваної нею Одрі Гепберн.

Я відмовляюся від будь-якого вбивства живих істот, великих і малих, рухомих і нерухомих.

Я відмовляюся від брехливих промов, породжених гнівом, жадобою, страхом чи веселощами.

Я відмовляюся брати все, що не дано, в селі, в місті чи в лісі, хоч би велике воно було чи мале, хоч би живе воно було чи неживе.

Я відмовляюся від будь-якого задоволення в сексі — з божествами, з людьми чи тваринами.

Я відмовляюсь від усіх прихильностей, великих і малих, глибоких і дрібних, живих чи неживих; і сама не стану прихилитися, і не схилитиму до цього інших, і сама не ставатиму предметом чиєїсь прихильності.

Швед, як успішний бізнесмен, коли було потрібно, вмів під добродушною машкарою загального улюбленця зберігати здатність до холодного розрахунку; і зберігав саме стільки, скільки було потрібно для справи. Але він бачив, що в цій ситуації йому не допоможе навіть найтверезіший розрахунок. Тут були б безсилі батьківські таланти всіх батьків світу, навіть якби їх вдалося зібрати до купи і втиснути в когось одного. Він знову прочитав ті п'ять обітниць, обміркував їх з усією серйозністю, а в голові весь час крутилося: *заради чистоти — в ім'я чистоти.*

Чому? Вона когось убила, чи їй потрібна чистота, навіть якби за все життя не вбила й мухи? Чи пов'язане це якимось чином із ним? З тим дурним поцілунком? Десять років між ними, та й що там, зрештою, такого? Нічого особливого, дрібничка, що й тоді абсолютно нічого для неї не важила. Невже щось таке незначуще,

звичайне, ефемерне, зрозуміле, порожнє, невинне... Ні! Як можна знову і знову просити його, щоб він серйозно ставився до того, що не є серйозним? І все ж таки це Меррі загнала його в таку скруту, коли вона за обіднім столом почала таврувати аморальний характер їхнього буржуазного життя. Чи можна брати до серця дитячі просторікування? Він повівся пристойно — як повелася б більшість батьків: не підвівся з-за столу, не вийшов з кімнати, поки вона не виплесне до дна своє обурення, а довго слухав її, кивав, погоджувався там, де допускав хоч краплю згоди, а якщо заперечував — скажімо, щодо певних моральних аспектів прагнення до прибутку, — то з незмінною стриманістю, з усім терпінням і розсудливістю, на які він був здатен. А було це непросто, з огляду на те, що дитина, яка потребує десятків тисяч доларів на ортодонта, психоаналітика та логопеда, не кажучи про уроки балету, верхової їзди і великого тенісу (поки вона росла, їй все здавалося, що вона жити не зможе то без того, то без сього), така дитина саме до гонитви за прибутком, здавалось, мала б відчувати якщо не повагу, то принаймні хоч крихту подяки. Може, він помилився в тому, що надто серйозно ставився до того, що серйозним не було і близько; хтозна, може, замість уважно, гречно вислуховувати її бридню, слід було перегнутись через стіл і лягнути по губах, щоб не патякала?

Та чи навчило б це її чогось у плані прагнення до наживи — і які висновки вона могла б зробити щодо нього, Шведа? Втім, якби він вчинив так, то рот, завішений панчохою, слід було б вважати за серйозну відповідь. І тепер він картав би себе: «Так, я зробив це з нею, не витримав, зірвався». Однак скидалося на те, що він зробив усе, що призвело до цього, саме тому, що не терпів запальності, не хотів чи не смів проявляти запальність. Він зробив це своїм поцілунком. Але ж такого бути не може! Всього того не мало б статися.

Та це сталося. І ось ми тут. Ось вона, ув'язнена в цій шурячій норі зі своїми «обітницями».

Їй більше подобалось бути зневаженою. Якби він мусив вибирати між сердитою товстункою Меррі, котра, заїкаючись, обрушувалася на них з комуністичною люттю, і цією немитою,

блаженною Меррі з ганчіркою на обличчі, безмежно чулою до всього сушого опудала в лахмітті... Але чому він має вибирати? Чому вона постійно опиняється в рабстві у найближчої пусто-порожньої ідеї? Від того моменту, коли вона подорослішала настільки, що могла вже думати сама, її тиранили ідеї різних йолопів. Як же так сталося, що дочка — після багаторічного успішного навчання в школі, — не захотіла жити власним розумом, люто заперечувала все побачене, до сліз жаліла все живе, включно із мікроорганізмами в повітрі, яким дихаємо? Чому така розумна дівчина, як Меррі, хоче, щоб за неї думав хтось? Чому їй не спало на думку хотіти — як Швед хотів усе своє життя — ввімкнутися на всю катушку і вже аж до кінця нічого не міняти?

— Та ні, це ти не хочеш жити своїм розумом! — огризалася Меррі, коли Швед робив зауваження, що вона, як папуга, повторює чужі кліше. — Ти в нас ходяча ілюстрація людини, яка не думає своєю головою!

— Та ну? — відповідав він сміючись.

— Ну так! Ти — найбільший конформіст з усіх, яких я знаю! Ти робиш тільки те, чого від тебе ч-ч-чекають!

— І це теж страшний злочин?

— Так це і є не думати, т-т-тату! Не думати! Це так наче бути д-д-дурним ав-ав-автоматом! Р-р-роботом!

— Ну добре, — казав він, гадаючи, що з часом Меррі подолає цю стадію підліткового розвитку. — Мабуть, не пощастило тобі з батьком-конформістом. Нічого, пощастить у чомусь іншому.

Він не показував, як нажахав його вигляд тремтячого, запіненого рота, з якого вона виштовхувала оце «р-р-роботом» йому в обличчя з несамовитістю шаленого клепальника. Вікове, думав Швед, заспокоюючись, і йому ані разу не спало на гадку, що ця його думка — непоганий зразок конформістського мислення.

Фантазія та магія. Вічно удавати з себе іншого. Те, що почалося як невинна гра в Одрі Гепберн, усього за десять років виродилося в цей химерний міф про самозречення. Спершу — самозречений нонсенс про Народ, тепер — самозречений нонсенс про Досконалу Душу. Що далі — хрест бабусі Двайр?

Назад, до самозречених дурниць про Вічну Свічку, Святе Серце? І незмінна грандіозна химера, найбільша з абстракцій — жодного прояву себелюбства за мільйон років. Облудливий, нелюдський жах усього цього самозречення.

Так, він сильніше любив свою дочку тодішню, коли вона була такою ж егоїсткою, як інші люди, ніж теперішню, з бездоганною мовою й нелюдським альтруїзмом.

— І скільки часу ти вже тут? — запитав він у неї.

— Де?

— У цій кімнаті. На цій вулиці. У Ньюарку. Скільки часу ти вже в Ньюарку?

— Приїхала півроку тому.

— То ти була...

Стільки всього слід було сказати, спитати, стільки відповідей зажадати, що далі він просто не зміг говорити. Півроку. Півроку в Ньюарку. Раптом Швед перестав розуміти, що таке *зараз* і що таке *тут*, залишилося тільки те збудливе, сухо мовлене слово: *півроку*.

Він стояв і дивився на неї згори, і міць його була пришпилена до стінки. Ледь помітно хитнувся назад на підборах, ніби прикидав, чи зможе піти від неї крізь стіну; тоді трохи хитнувся вперед, перенісши вагу свого тіла на пальці, неначе для того, щоб схопити її і, стиснувши, забрати. Він не міг вернутися додому в Олд-Римрок і спокійно почивати у своєму ліжку, знаючи, що дочка лежить тут, у лахмітті, з завішеним ротом, на своєму матраці, як найсамотніша особа на Землі; а просто за стіною коридор, який рано чи пізно цю стіну знесе.

Це дівчисько злетіло з катушок, не маючи навіть п'ятнадцяти, а він через доброту своєї дурнуватої душі, як з писаною торбою, носився з навіженством рідної дочки, приписуючи їй тільки світовідчуття, якого сам не розділяв, упевнений, що і його вона переросте — разом із бунтівною юністю. І ось подивіться на неї! Найпотворніша доця, яку тільки могли породити вродливі батьки. Я виступаю проти цього! Я виступаю проти того! Я виступаю проти всього! Скажіть, як таке могло статися? І поміж іншого — відмовитись навіть від схожості на батьків? А все тому, що

колись Дон була «Міс Нью-Джерсі»? Невже життя таке при-
низливе? Не може бути! Я такого не хочу!

— І як давно ти у джайнах?

— Один рік.

— Як ти про це дізналася?

— Вивчаючи релігії.

— Скільки ти важиш, Мередіт?

— Більше, ніж треба, тату.

Очниці в неї були величезні. Великі-великі темні очниці за
півдюйма над панцохою, а ще за кілька дюймів над очницями —
волосся, не те, що довгими густими хвилями спадало по спині,
а клоччя, так ніби невідь-звідки взяте й приторочене до голови;
біляве, так, як і колись, але обстрижене рукою варвара. Хто ж
обчикрижив його? Вона сама чи хтось іще? І чим? Виконуючи
всі свої обітніці, вона, напевне, жодну не виконувала з такою
ревністю, як відмову од свого розкішного колись волосся.

— У тебе такий вигляд, ніби ти взагалі не їси, — Швед мав
намір промовити це без емоцій, але в нього вийшло щось подібне
на стогін; голос, вирвавшись із-під його контролю, видав весь
його розпач. — Що ти їси?

— Нищу рослинне життя. Я ще не достатньо спочувлива, щоб
від цього відмовитись.

— Тобто ти харчуєшся лише зеленню? Це хотіла сказати? Ну,
й що тут поганого? Як ти збираєшся відмовляти від цього?
І навіщо?

— Це питання особистої безгрішності. Благоговійного став-
лення до життя. Я дала обіцянку не шкодити жодній живій іс-
тоті — ні людині, ні тварині, ні рослині.

— Але помреш, якщо це зробиш. І як ти могла дати цю «обі-
цянку»? Ти що, тепер нічого не їси?

— Ти поставив дуже серйозне запитання. Тату, ти дуже ро-
зумна людина. Ось ти запитуєш: «Якщо ти поважаєш життя
в усіх його проявах, то як ти можеш жити?» Відповідаю: ніяк.
Традиційний кінець життєвого шляху для святого джайна —
салла хана, свідомо смерть від голоду. Ритуальна смерть салла
хана — ось платня досконалого джайна за досконалість.

— Повірити не можу, що це ти. Мушу сказати тобі те, що я думаю.

— Звісно, мусиш.

— Я не можу повірити, що ти, попри свій інтелект, розумієш, що кажеш, що робиш, і навіщо це робиш. Я не можу повірити, що ти кажеш мені, ніби настане мить, коли ти вирішиш, що більше не губитимеш ніякого життя, навіть рослинного, і зовсім перестанеш їсти, ти приречеш себе на смерть. Заради кого, Меррі? Заради чого?

— Та все нормально. Все нормально, тату. Я вірю в те, що ти не віриш у мої слова, не розумієш моїх вчинків та їхніх причин.

Вона зверталася до нього так, ніби це він її дитина, а не вона — його: нічого, крім співчуття і розуміння, терпіння близької людини, якими колись огортав її він, не знаючи, які трагічні наслідки це матиме для неї. І це дратувало його. Поблажливість із боку божевільної. І все ж він не рвонув до дверей, не кинувся до неї, щоб зробити те, що слід було зробити. Він залишався розважливим батьком. Розважливим батьком безумного створіння. Роби щось! Що-небудь! В ім'я всього розсудливого годі бути розсудливим! Дитині потрібна лікарня. Навіть дрейфуючи у відкритому морі на дошці, Меррі не була б у більшій небезпеці, ніж тепер. Вона переступила через корабельний облавок, і зараз не краща пора міркувати, як це сталося. Треба її рятувати, й то вже!

— Розкажи мені, де ти займалась вивченням релігій.

— По бібліотеках. Хто мене там шукатиме? Я була частим гостем у бібліотеках, отам і читала. Багато читала.

— Ти й у дитинстві багато читала.

— Справді? Я люблю читати.

— Ось де ти долучилася до цієї релігії. В бібліотеці.

— Так.

— А церкви, храми? Щось таке ти відвідуєш?

— Ця релігія не будується навколо конкретної церкви. І бога в її центрі теж нема. Це юдейсько-християнська традиція спирається на божество. І божество може сказати: «Візьми це життя». І тоді вбивство не просто дозволене — воно обов'язкове. Весь Старий Заповіт має його в своїй основі. І навіть у Новому це

трапляється. І в юдаїзмі, і в християнстві прийнято вважати, що твоє життя належить Богу. Священне не життя, а Бог. А в центрі нашого вчення не вищість Бога, а святість життя.

Нудна пісня доктринерки, з ніг до голови закутої в броню ідеології, нудна і гіпнотична пісня тих, чию турбулентність може утримати тільки задушлива гамівна сорочка найлогічніших мрій. Її легкій мові бракувало не святості життя, а самого життя.

— Скільки ж вас там? — запитав він, силкуючись переварити її пояснення, які тільки ще більше заплутували.

— Три мільйони.

Три мільйони таких, як вона? Та ні, не може бути! В таких самих кімнатах? Три мільйони людей, замкнених у жахливих кімнатах?

— Ну, й де ж вони, Меррі?

— В Індії.

— Я не про Індію тебе питаю. Яке мені діло до Індії? Ми живемо не в Індії. В Америці, скільки вас в Америці?

— Не знаю. Хіба це важливо?

— Я думаю, що дуже мало.

— Не знаю.

— Меррі, а може, ти сама, як палець?

— Духовними шуканнями я займаюсь одна.

— Щось я не розумію, Меррі, не розумію. Як ти прийшла від Ліндона Джонсона до цього? Як це ти з точки А потрапила в точку Я, якщо між ними взагалі нема ніякого зв'язку? Меррі, щось тут не сходиться.

— І дуже навіть сходиться. Запевняю тебе. Все сходиться. Ти просто не бачиш.

— А ти бачиш?

— Так.

— То поясни мені. Я хочу, щоб ти мені пояснила, так, щоб я зрозумів, як це могло з тобою статися.

— Проста логіка, тату. Не треба говорити на підвищених тонах. Я поясню. Все пов'язано між собою. Я стільки вже над цим думала. Все так і є. Ахімса, джайністська концепція ненасильства, була близька Махатмі Ганді. Сам він не був джайністом. Він був індуїстом. Але коли він в Індії шукав людей, які були б справжніми

індійцями, які ще не зазнали західного впливу і за обсягом своєї добродійності не поступалися б християнським місіонерам, він зупинився на джайнах. Нас, джайнів, дуже мало. Ми не індуїсти, але наші вірування близькі. Наша релігія з'явилася в шостому столітті до нашої ери. Махатма Ганді запозичив у нас це поняття ахімси, ненасильства. Ми — осердя істини, яка породила Махатму Ганді. А Махатма Ганді, проповідник ненасильства, — ядро тієї істини, що породила Мартіна Лютера Кінга. А Мартін Лютер Кінг — осердя істини, що породила рух за громадянські права. Наприкінці свого життя, коли він вийшов за межі захисту громадянських прав, коли він виступав проти в'єтнамської війни...

Хоч би раз заїкнулася. Промова, яка колись примусила б її кривитися, полотніти й лупцювати по столу, неначе відбиваючи навалу слів, які напосіли на неї, тепер лилась невимушено й легко, тримаючись у цій нудній тональності, однак із дуже лагідними нотками релігійного подвижництва. Все, чого не допомогли їй досягнути логопед, психіатр, щоденник заїкання, було блискуче досягнуте за допомогою божевілья. Ставши самітницею та поринувши в злидні, наражаючись на страшну небезпеку, вона отримала моральну і фізичну владу над кожним вимовленим звуком. Інтелект, який більше не сковувало заїкання.

І саме інтелект звучав у тому, що він чув, швидкий, проникливий, допитливий розум Меррі з усім його логічним складом, що проявився в неї ще змалку. А почувши його, Швед несподівано відчув і біль, такий пронизливий і сильний, якого він ще в житті не відчував. Інтелект лишився непошкоджений, але вона божевільна; у тому, як працює її нинішня логіка, не залишилося і сліду від тієї сили міркування, яка була їй притаманна ще до того часу, коли їй виповнилось десять років. І з його боку було повним абсурдом, безумством підходити до неї з якихось раціональних позицій. Сидіти тут і намагатися робити вигляд, що ти поважаєш її релігійні почуття, коли її релігія — цілковита нездатність розуміти, чим є життя, а чим воно не є. І він, і вона удають, що він прийшов сюди, аби розширити свої знання. Вона читає йому лекцію!

— ...ми не дивимось на спасіння як на таку собі форму єднання людської душі з чимось за її межами. Дух джайнського благочестя

живе в словах нашого засновника Махавіри: «О, чоловіче, ти сам собі друг. Навіщо ти шукаєш друга іншого, ніж ти сам?»»

— Меррі, це твоя робота? Я мушу знати відповідь на це питання. Це ти зробила?

Швед хотів поставити їй це запитання одразу, шойно вони прийдуть до неї, ще до того, як почнуть копирсатися в речах малоприємних і страшних. Йому здавалося, що він тягнув з ним через те, що не хотів, аби вона подумала, ніби його цікавить щось іще, крім довгоочікуваної зустрічі з нею, окрім можливості подбати про неї, налагодити її життя. А вже запитавши, зрозумів, що зволікав він через свій страх перед її відповіддю.

— Яка робота, тату?

— Це ти підклала бомбу на пошті?

— Так.

— І ти хотіла підірвати магазинчик Гемліна?

— А там іншого виходу не було.

— Був інший вихід — нічого не підирати. Меррі, ти мусиш сказати мені, хто примусив тебе це зробити?

— Ліндон Джонсон.

— Ні! Це не відповідь! Відповідай мені. Хто підмовив тебе? Хто промив тобі мізки? Для кого ти старалася?

Мали бути якісь зовнішні сили. Як там каже молитва? «Не введи мене в спокусу». Якщо люди не йдуть за своїми проводирями, то чому ця молитва така знаменита? Дівчинка, котра, дякувати Богу, мала все, не могла це вчинити з власної ініціативи. Їй пощастило з любов'ю. Пощастило з люблячою, добропорядною, заможною сім'єю. Хто запудрив їй мізки, хто підбив на це?

— Як же сильно, — сказала вона, — ти й досі чіпляєшся за образ свого невинного нащадка.

— Хто це був? Не покривай їх. Хто винен у цьому?

— Тату, можеш ненавидіти лише мене. Все нормально.

— Тобто, ти хочеш сказати мені, що все зробила ти сама. Знаючи, що магазинчик Гемлінів теж буде знищений. Це ти хочеш сказати.

— Так. Я мерзенна. Можеш мене зневажати.

І тут Швед пригадав, *що* вона написала десь у шостому-сьомому класі, до переходу в Моррістаунську старшу школу. Учня її класу в Монтессорі запропонували відповісти на десять запитань щодо їхньої «філософії», по одній відповіді на тиждень. І в перший тиждень вчитель запитав: «Навіщо ви прийшли в цей світ?» І Меррі, замість відповідати, як усі: прийшли робити добрі справи; щоб змінити на краще цей світ, — відповіла запитанням: «Навіщо в цьому світі мавпи?» Вчительку така відповідь не задовольнила, і вона порадила Меррі, щоб вона вдома як слід ще раз обміркувала це питання.

— Подумай, помізкуй, — сказала вчителька.

Вдома Меррі подумала, помізкувала — і назавтра здала аркуш паперу з новим запитанням: «Навіщо в цьому світі кенгуру?» І ось тоді вчителька вперше сказала, що в Меррі є «осляча впертість». Останнім запитанням, яке пропонувалося класу, було: «Що є життя?» Відповідь Меррі викликала того вечора в батьків задоволену посмішку. Згідно з Меррі, поки решта учнів сумлінно працювала над оформленням своїх «глибоких» дум, вона — по годинному роздумі за робочим столом — спромоглась на однісіньку, хоча й небанальну, вербальну конструкцію: «Життя — це просто короткий відтинок часу, коли ти живеш».

— А знаєш, — сказав тоді Швед, — у ньому більше сенсу, ніж можна подумати. Вона — дитина, і як вона зрозуміла, що життя коротке? Вона себе ще покаже, зарозумна як на свої літа. Гарвард уже за нею плаче.

Але вчительці знову не сподобалось, і вона поряд із відповіддю Меррі написала: «Це все?» Так, думав зараз Швед, це все. Дякувати богу, все, але й навіть це неможливо витерпіти.

По правді кажучи, він завжди знав правду: в ту мить назовні вирвалося все, що було в ній лихого, й не знадобилося ніякого спокусника. Вона не боялася, страх був їй невідомий, цій дівчинці, яка не написала вчительці, як інші діти, що життя — безцінний дар, що перед ними відкриті приголомшливі перспективи, місце для шляхетних діянь і Божа благодать, а написала, що життя — короткий часовий відтинок, коли ти живеш. Так, від початку до кінця вона все сама вирішила. Так і мало бути. Її антагонізм мав

привести її до вбивства, не більше, але й не менше. Інакше не було б такого результату, як оцеї безумний супокій.

Він знову спробував звернутися до розуму по допомогу. І ще як спробував! Що далі має казати розважливий чоловік? Якщо не впаде під ударами і стримає ридання, що знову ладні вирватися від щойно почутого і від її буденного тону (всі ці неймовірні речі повідомлялися напрочуд буденним тоном), що він зможе сказати? Що каже розсудливий, відповідальний батько, якщо йому, звичайно, ще доступні якісь батьківські почуття?

— Меррі, можна, я скажу тобі, що думаю? Я думаю, тебе жахає перспектива покарання за скоєне. Я думаю, ти вирішила не втікати від покари, а сама себе покарати. Золотце, я не думаю, що до цього так важко дійти. І я не думаю, що я один такий на світі, хто, побачивши тебе тут, побачивши, як ти виглядаєш, подумав би так само. Ти гарна дівчинка й тому хотіла б покаятись. Проте це не каяття. Навіть держава не скарала б тебе так сильно. Я мушу це тобі сказати, Меррі. Чесно сказати, як я бачу ситуацію.

— Так, звичайно.

— Подивися, що ти з собою зробила, — ти ж помреш, якщо й далі так житимеш. Ще рік, і ти замориш себе голодом, помреш від поганої їжі, від бруду. І ще: не треба тобі шастати туди-сюди під колією. Цей тунель аж кишить відщепенцями, безхатками, які чхати хотіли на твої ідеали. Їхній світ не знає жалю. Вони безжальні, Меррі, їхній світ — жорстокий.

— Мені вони нічого не зроблять. Вони знають, що я їх люблю.

Його занудило — від цих слів, від її жахливої дитячості, від грандіозного сентиментального самообману. І що знайшла вона в цих безнадійних покидьках, якщо виправдовує таке до них ставлення? Вишкребки з дна — і любов? Те, що людина живе в підземному переході, саме по собі раз і назавжди відбиває в будь-кого здатність проймається до неї любов'ю. Це було жахливо. Тепер, коли вона звільнилася від заїкання, він чує з її вуст усякі непотребства. Те, про що він так мріяв — що його прекрасна, обдарована дочка однієї чудової днини заговорить не заїкаючись, — нарешті сталося. Вона якимось дивовижним чином вибавилася від дефекту, що тримав її в постійній напрузі, зате поринула в стан

хворобливої ясності й спокою, які дрімали до пори, до часу в нетрищах її душі, щоб вивільнитися у слухну мить. Яка розкішна помста! Тату, ти цього хотів? Ну то ось тобі.

Та найгіршим з усього була її здатність усе пояснювати і розжовувати.

Швед не хотів, аби його слова звучали різко, але голос його видавав.

— Мередіт, це добром не закінчиться! Ти двічі на день випробуєш їхній терпець, і якщо продовжувати в такому дусі, то дуже скоро знатимеш, якої вони думки про твою любов. Вони голодні, Меррі, та не за любов'ю. Хтось візьме і приб'є тебе!

— А тоді я відроджуся заново.

— Я б не був такий впевнений, сонечко. Чесно, не вірю.

— Тату, але ж ти готовий визнати, що моя точка зору нічим не гірша за твою?

— Ти не могла б хоч зняти маску, поки ми говоримо? Щоб я міг тебе бачити?

— Тобто, бачити, як я заїкаюся?

— Ну, не знаю, як носіння цієї штукенції може допомагати із заїканням. По-твоєму, це можливо, так? Хочеш сказати, що, заїкаючись, ти намагалася не чинити насильства над повітрям і організмами, які живуть у ньому... так правильно? Я правильно зрозумів?

— Так.

— Ну... навіть якщо я в це й повірю, то все одно скажу, що до заїкання ти рано чи пізно могла б призвичаїтись. Так, це було б дуже важко, я згоден. Але якщо для того, щоб позбутись цього клятого дефекту, ти мала дожитися до цього... Не знаю, чи воно того варте.

— Тату, не можна пояснити все, що я робила, якимись мотивами. І я точно не стала б шукати мотиви у твоїх діях.

— Але вони там є. У всіх вони є.

— Не слід зводити духовні пошуки до подібної психології. Я б тобі цього не радила.

— Ну тоді поясни це. Будь ласка, поясни мені. Чим ти поясниш, що коли ти прийняла оце все... те, що я називаю убозством

і тільки убозством, коли ти вирішила це зробити, пройти через справжнє страждання — інакше не скажеш, — Меррі, справжнє страждання, не більше, не менше, — голос його тремтів, та він все говорив, не забуваючи бути розумним-розумним, відповідальним-відповідальним, — тоді, тільки тоді — ти розумієш, про що я? — твоя заїкуватість відступила?

— Я вже казала. Просто поклала край пристрастям і себелюбству.

— Мила, мила моя дівчинка. — Він опустився просто на застібчену підлогу, бажаючи лише одного: не втратити рештки свого самовладання.

Кімнатку, де вони зараз сиділи не більш ніж на відстані витягнутої руки один від одного, освітлювало тільки сяйво, що пробивалося через брудну фрамугу. Меррі жила тут без світла. Чому? Відмовилася від електрики, вважаючи за гріх користуватись нею? Жила без світла, без усього. Он як вийшло: вона живе в Ньюарку без усього, а він у своєму Олд-Римроку має все, окрім неї. За це він також повинен дякувати власному везінню? Помста неможливих можливим, власникам. Помста всіх цих молодиків, котрі оголосили себе неможливими, усіх цих самозванок Рит Коен, які не минають нагоди прийняти сторону злих ворогів своїх батьків; котрі будують життя за лекалами, ненависними тим, хто любить їх над усе.

Колись на шматку картону вона крейдою написала двоколірне гасло і почепила в себе над столом, змінивши ним його спортивний вимпел ще шкільних часів, і цей саморобний плакат щасливо провисів там цілий рік, аж до самого її зникнення. Вона якось завжди хотіла, щоб той футбольний вимпел належав їй, бо на ньому, по нижній стороні оранжево-коричневого фетрового трикутника, його тодішня подружка, ще в 1943 році на уроці вишивання вишила грубими білими нитками напис: «Левов — гордість нашого міста. Арлен». Плакат — єдине, що він зважився прибрати з її кімнати і знищити, але навіть на це йому знадобилося три місяці: брати чуже, чийм би воно не було, дорослого чи дитини, суперечило його принципам. Проте через три місяці після вибуху він рішуче піднявся нагору, зайшов в її кімнату і зірвав цей плакат

зі стіни. Текст був такий: «Ми проти всякої моралі та добропорядності білозадої Америки. Грабуймо, руйнуймо, палімо! Ми — втілення нічних жахів твоєї матері». І підпис великими друкованими буквами: «ПРОГНОЗИСТИ ПОГОДИ». Як чоловік терпимий, він терпів і це. Слово «білозадої» — рукою його дочки, червоними літерами, жирно обведеними чорним. І цілий рік це провисіло в його домі.

І тому, хоча цей страшний плакат був огидний йому, він — поважаючи її особисту свободу, поважаючи право власності, поважаючи її працю, й так далі, й так далі, — не вважав за можливе прибрати його; тому що навіть у праведному гніві він не міг дозволити собі ні найменшого акту насильства, тепер перед ним наяву розгортався жахливий сон, щоб піддати освічену Шведову толерантність ще більшим випробуванням. Меррі гадає, що, порухавши рукою, вона обов'язково вб'є безневинну мошку, яка довірливо літає коло неї; інакше кажучи, вважає, що вона перебуває в такому тісному єднанні з природою, що найменший її порух може призвести до страшних наслідків. Отак і він: якщо забрати бридкий плакат, який вона тримала в кімнаті, то це буде вторгнення в її світ; він завдасть шкоди її психіці, це буде замах на її права, гарантовані Першою поправкою. «Чим я не джайн, — подумав Швед, — такий самий наївно-жалюгідний прихильник ненасильства. І цілі собі ставлю правильні аж до ідіотизму».

— Хто така Рита Коен? — запитав він.

— Не знаю. А хто це?

— Дівчина, яку ти прислала. У шістдесят восьмому. Після твого зникнення. Вона приходила тоді до мене на роботу.

— Ніхто не міг прийти до тебе від мене; я нікого не послала.

— Невисоке дівчисько. Біде як смерть. Африканська зачіска. Темноволоса. Я віддав їй твої балетки, альбом Одрі Гепберн і щоденник заїкання. Скажи, це вона тебе втягнула в цю історію? Вона зробила бомбу? Ще коли жила вдома, ти весь час розмовляла з кимось по телефону, вела секретні перемовини. — Секретні перемовини, які він також «поважав», як і плакат. Потрібно було цей картон роздерти, висмикнути телефон з розетки, а її — під замок! — Це вона була? Кажі правду.

- Я кажу тільки правду.
- Я дав їй десять тисяч доларів для тебе. Готівкою. До тебе ці гроші дійшли?
- Сміх її пролунав добродушно:
- Десять тисяч доларів? Ні, тату, ще не дійшли.
- Тоді ти повинна мені відповісти. Хто ця Рита Коен, від якої я дізнався, де ти є? Чи, бува, не Мелісса з Нью-Йорка?
- Ти знайшов мене, бо шукав. Я й не думала, що не зможеш знайти. Ти мав шукати — і знайшов.
- Ти приїхала в Ньюарк, щоб полегшити мені пошуки? Ти для цього приїхала?
- Ні.
- Тоді навіщо ти приїхала? Про що ти думала? Ти про щось думала? Ти знаєш, де мій офіс. Ти знаєш, що він тут неподалік. Де логіка, Меррі? Так близько, і...
- Мала нагоду приїхати — і приїхала. От і все.
- Ах, так? Нагода, значить. Ніякої логіки. Абсолютно ніякої логіки.
- Наш світ — не місце, де я можу чи хочу так-сяк на щось впливати. Я принципово ні на кого й ні на що не намагаюся вплинути. А що ж до нагоди, то, тату, ми з тобою...
- Ти принципово ні на кого не впливаєш? — не витримав він. — Таки вже ні на кого? — Ніколи ще жодна розмова не доводила його до такого сказу. До абсурдного простакувата серйозності, із якою вона без запинки проголошувала очевидні істини, явне її психічне нездоров'я, відверта вбогість її житла та вулиці, відверта вбогість усього, з чим він зіткнувся, — все це нестерпним тягарем тиснуло на нього.
- Ти на мене впливаєш, — кричав він, — на мене! Ти мошок не вбиваєш, а мене вбиваєш! От сидиш ти і кажеш: «нагода», а це «вплив» і є, твоя слабкість «впливає» на мене, ще й як впливає, бляха-муха! На мене, на матір твою, на діда, на бабу, на всіх, хто тебе любить. Ганчірка на морді — яка маячня, повна, абсолютна маячня! А ти — ніяка не слабачка, ти дуже сильна особистість!
- Марно шукати утіхи, повторюючи: це не справжнє моє життя, це сон про моє життя. Легше не стане. Не допоможе лють, виплеснута

на дочку, не допоможе обурення малою аферисткою, яку він так покvapно прийняв за рятівницю. Спритна, цинічна шахрайка, яка легко обкрутила його довкола пальця. Вициганила в нього купу грошей всього за чотири візити по десять хвилин. Яке нахабство! Нічого святого. Нерви як канати. Звідки беруться такі діти?

Тут він пригадав, що одна така дитина «взялася» з його власного дому. А Рита Коен — ще з чийогось. Вони повиростали в таких самих домах, як і його. Їх випестували такі самі батьки, як він сам. І дівчат, які з головою поринули у політику, войовничих, агресивних, схильних до збройних «акцій» не менше за чоловіків, хоч греблю гати. В актах насильства, які вони чинять, і в їхньому жаданні самовдосконалення є якась страшна, бездонна чистота. Вони відриваються від свого коріння, а навзамін, як приклади для наслідування, беруть найстійкіших революціонерів, найнещадніших борців за власні переконання. Їхні організми наче безперервно генерують зле неприйняття, що штовхає вперед сталеву машину їхнього ідеалізму. Їхній гнів вибухонебезпечний. Заради того щоб зіпхнути історію з наїждженої колії, вони ладні на все, що може підказати їм їхня розбурхана уява. Над ними навіть призов в армію не висить; вони самовільно — щоб займатися тероризмом заради миру — вільно й безстрашно вербуються в терористи, бо вже засвоїли науку калічити і вбивати за допомогою вибухівки, навчилися грабувати, погрожуючи жертві пістолетом. І ніщо їх не стримує — ні страх, ні сумніви, ні внутрішні конфлікти: це дівчатка-бойовички, які нападають із засідки, безжальні екстремістки, повністю асоціальні елементи. В газетах, у рубриках «Увага, розшук!», йому не раз траплялись імена дівчат, які вчинили злочин на ґрунті антивоєнної діяльності: Бернадіна, Патриція, Джудіт, Кетлін, Сьюзен, Лінда... І він уявляв собі, що Меррі з ними знається, що всі вони пов'язані одним шнурочком. Батько його, котрий через дурний розум якось подивився поліцейський репортаж про піймання «прогнозистів», котрі переховувались у підпіллі (серед яких були Марк Рудд, Кетрін Буден і Джейн Алперт — єврейські хлопці та дівчата віком од двадцяти до тридцяти, з вищою освітою, із забезпечених сімей), які насильством заперечували зло

війни, віддані справі революційного перетворення суспільства та сповнені рішучості скинути уряд США, після цього ходив і казав: «Я пам'ятаю ті часи, коли єврейські діти сиділи по домах і робили уроки. Що сталося? Що, дідько забирай, сталося з нашими розумними єврейськими дітьми? Якщо батькам — тьху-тьху, щоб не наврочити! — вдається вирватися з-під гніту й перевести дух, тоді їхні діти одразу ж біжать і знаходять для себе новеньке ярмо. Не можуть без цього. Раніше євреї втікали від утисків, тепер вони шукають утисків. Раніше втікали від бідності, зараз утікають від статків. Усе догори дригом. Вони не можуть відкрито ненавидіти своїх батьків, адже ті з них пилинки здувають, і кому відтак перепадає на горіхи? Америці!» Та Рита Коен — особливий випадок: це просто хвойда і злодійка.

Але якщо вона така, то чим пояснити її лист? Що, справді, трапилось з нашими розумними єврейськими дітьми? Вони звихнулися. Щось так на них діє. Щось налаштувало їх проти геть усього. Щось підштовхує їх до катастрофи. Це не ті розумні єврейські діти, котрі наполегливо рвуться вперед, просто роблячи краще за інших те, що слід робити. Ці ж діти почуваються у своїй тарілці лише тоді, коли краще за інших роблять те, що не треба робити. Невіра, заперечення — той безум, під чіми прапорами вони служать.

І ось вам сумний результат: тут, на підлозі, сидить ще одна релігійна фанатичка. Якщо не можеш змусити світ прогинатись під тебе, тоді прогниє під нього сам.

— Я люблю тебе, — пояснював він Меррі, — ти знаєш, що я шукав тебе. Ти моя плоть від плоті. Але я міг марно шукати тисячу років: лице ти ховаєш, важиш сорок кілограмів, живеш казна-як. І ніхто б тебе таку не знайшов навіть у цій окрузі. Де ти була? — кричав він. Обурення батька, якого зрадила рідна дитина, дійшло свого краю, і він злякався, що зараз воно рознесе йому мозок, і він витече, як у застреленого Кеннеді. — Де ти була? Відповідай!

Вона розповіла йому про свої поневіряння.

А він? Він слухав і запитував себе: якщо в їхньому житті був якийсь критичний момент, до того як вона ступила на манівці,

то де, коли? Відповідав: не було такого моменту, ні в чому і ніколи вони не утискали Меррі за всі ті роки, поки вона присипляла їхню пильність, прикидаючись домашньою, слухняною дитиною. Думав: марно це все, бо все те, чим він займався в житті, є нічотою. Осягнення основ, відточування майстерності, слухняність; безмежна зосередженість на головному в житті, відданість найважливішим речам; раціональне вибудовування системи, скрупульозне вивчення будь-якої — великої, дрібної — проблеми; і ніякого дрейфу за течією, ніякого розслаблення чи лінощів; неухильна обов'язковість, повна віддача сил та енергії в будь-якій ситуації... Якось Конституція США — цей перелік статей його віри. А все це — лише марнота марнот. Раціональне створення системи марноти — цим він був зайнятий усе своє життя. Єдине, що йому вдалося утримати в руках своїм відповідальним ставленням, — він сам.

«Не маю я над нею влади, — думав Швед, — і раніше не мав. Над нею владне щось абсолютно... безверхе. Недоумкувате. Верховодить нами всіма. Старші в цьому не винні. Вони самі в цьому не винні. Винувате в цьому щось інше».

У віці сорока шести, в 1973 році, за чверть відтинку до кінця століття-монстра, що не переймаючись тонкощами поховальних обрядів, усюди накидало трупів знівечених дітей та їхніх понівечених батьків, Швед дійшов думки, що ми всі перебуваємо під владою чогось геть схибнутого. І стривай, білозадий, воно ще всіх візьме за горло!

Він чув їхній сміх — усіх цих «прогнозистів», «пантер», цієї осатанілої армії лютих і непідкупних, які називали його злочинцем і смертельно ненавиділи за те, що він належав до заможних. Нарешті Швед це зрозумів! Вони мліли від радості, ледь не репали од захвату, бачачи, як низько впала його випещена, голублена дочка, як руйнується його привілейоване життя; вони не тямалися з радості, бо нарешті пригнали його, як худобину в стійло, до розуміння своєї правди, правди, яку вони вважали правдою в'єтнамських чоловіків, жінок і дітей, геть усіх чорношкірих Америки, котрі живуть, як в колонії, всіх, кого опустили капіталісти зі своєю невиситимою жадою. А оте саме щось, оте

звихнуте, білозаде, — це історія Америки! Це Американська імперія! Це «Чейз-Мангеттен», і «Дженерал моторс», і «Стандард ойл», і «Ньюарк Мейд лезервер»! Ласкаво просимо на борт, собако-капіталісте! Вливайся у траханий-перетраханий Штатами рід людський!

Вона розповіла йому, що перші сімдесят дві години після вибуху переховувалася у свого логопеда Шейли Зальцман у Моррістауні. Вона без перешкод добралася до Шейли, її впустили, і вдень вона сиділа в кімнаті біля кабінету, а ночувала в самому кабінеті. А там пішли поневіряння нелегалки. За два місяці вона змінила п'ятнадцять імен, кожних чотири-п'ять днів перебиралася на нове місце. В Індіанаполісі — її прийняв священник, знаючи лише, що вона активістка антивоєнного руху і переховується від поліції, — вона, якимось блукаючи кладовищем, побачила могилу дівчинки, яка народилася того ж року, що й Меррі, але рано померла. Вирішила прибрати собі ім'я цієї дитини, подала заяву про відновлення нібито загубленої метрики — і стала таким чином Мері Штольц. Записалася в бібліотеку, отримала картку соцзахисту, а коли їй виповнилось вісімнадцять — і водійські права. З рік пробула посудомийкою в богадільні, куди її прилаштував священник, і раптом якимось вранці він зателефонував їй на роботу з автомата, сказав негайно прийти і зустрітися з ним на автобусній станції. Там він вручив їй квиток до Чикаго, сказавши, щоб звідти вона через два дні їхала в Орегон: у містечку на північ від Портленда є комуна, де їй зможуть дати притулок. Дав адресу, забезпечив грошима — на їжу, квиток і тяку-сяку одіж, — і вона поїхала в Чикаго, а там її згвалтували в перший вечір по приїзду. Затягли кудись, замкнули, згвалтували ще й пограбували. Її щойно стукнуло сімнадцять.

Вона пішла посудомийкою в якусь підвальну винну забігайлівку — це було геть не схоже на затишну кухню в домі для пристарілих! — слід було заробити на дорогу в Орегон. У Чикаго не було наставника-священника; шукати якихось нелегалів вона боялася — ану як зробить щось не так і опиниться в лапах поліції. Вона боялася навіть зателефонувати священнику в Індіанаполіс по міжміському. Її згвалтували ще раз (у четвертих за

ліком умебльованих кімнатах, де вона квартирувала), та цього разу хоч не грабували, тож через півтора місяці вона мала гроші на дорогу в комуни.

У Чикаго вона майже фізично відчувала свою самоту. Вона мов цупкою тканиною облягла її зусібч і навіть проникала всередину. Не було й дня, а подеколи — навіть години, коли б вона не думала зателефонувати в Олд-Римрок. Але думки про отчий дім могли вибити з рівноваги, й тоді вона знаходила якусь забігайлівку, сідала біля стійки бару і замовляла бутерброд — бекон-салат-томат — і молочно-ванільний коктейль. Вона промовляла звичні слова, спостерігала, як закручуються на гарячому грилі краї беконної скибочки, дивилась, як вискакує із тостера хліб, акуратно відсувала сіль-перець-зубочистки, звільняючи місце для тарілки з їжею, відкушувала кусень бутерброда, запивала коктейлем, ретельно пережовувала позбавлені смаку волокна салату, вичавлювала в роті з підсушеного бекону жир із запахом диму, висмоктувала ароматний сік із м'якого помідора і заїдала политим майонезом хлібом; вона неквапно рухала щелепами, перемелюючи відкушені шматки в поживно-заспокійливу силосну масу, — точнісінько як мамині корови біля годівниць; і ця зосередженість на поглинанні їжі підтримувала в ній здатність жити далі в цілковитій самоті. Вона з'їдала бутерброд, допивала коктейль і лиш тоді згадувала, як опинилася тут і що повинна якось існувати далі. На час від'їзду з Чикаго вона вже не мала потреби в якомусь пристойному житлі; і ніколи більше туга за отчим домом та близькими не стискала їй горло.

В Орегоні вона взяла участь у двох вибухах.

Убивство Фреда Конлона не лише не спинило її, а навпаки, розохотило: після Фреда Конлона вона почулася вільною від останніх крихт страху й розкаяння — про нескінченні муки совісті не йшлося взагалі. Жах позбавлення життя (хай навіть ненавмисного) невинної людини, такої самої, як будь-хто із її знайомих, не повернув її свідомість до найглибшої з усіх заповідей, яку — і це неабияк вражає! — їхне виховання не зробило для неї очевидною. Це вбивство лише підігріло її ідеалістичний запал, зміцнило в ній дух революціонерки, яка, не здригнувшись, удасться

до найбільшої жорстокості, атакуючи й атакуючи цей несправедливий світ. Вона показала, що бути ворогом усього добродісного в білозадій Америці — це вам не графіті над ліжком на стіні!

— Ти підклала бомби, — сказав він.

— Підклала.

— І Гемлінам, і в Орегоні — ти.

— Так.

— В Орегоні хтось загинув?

— Так.

— Хто?

— Люди.

— Люди, — відлунив він. — Скільки людей, Меррі?

— Троє, — відказала вона.

Їжі в комуні було вдосталь. Багато чого вирощували там самі, тож не було потреби, як попервах у Чикаго, ночами нищпорити біля супермаркетів, шукаючи протерміновані продукти. В комуні вона стала спати з жінкою, в яку закохалася, — з дружиною ткача; на його верстаті вона навчилася працювати у вільний від бомб час. Після другого й третього своїх вибухів вона опанувала збирання вибухових пристроїв і стала фахівцем у цій галузі. З'єднання дротами динаміту з підричним капсулем, а підричного капсуля — з будильником (з магазину дешевих товарів) потребувало терплячості й точних рухів, але їй подобалася ця робота. Ось тоді вперше й почало зникати заїкання. Працюючи з динамітом, вона забула про заїкання.

Якось між тією жінкою та її чоловіком стався скандал з мордобоем, і Меррі мусила покинути комуну, щоб подружжя не розпалося.

Тепер її занесло до Айдахо, і там, працюючи у фермера на зборі картоплі, вона вирішила утікати до Куби. Вечорами в батрацькій халабуді вивчала іспанську. Поживши з іншими робітниками, вона ще більш утвердилася у своїх переконаннях, дарма що чоловіки, коли напивалися, сказано ворохобились і не давали їй проходу. Вона була певна, що на Кубі їй не загрожуватиме жодне насильство з боку товаришів-робітників. І на Кубі вона зможе бути вже не Мері Штольд, а Меррі Левов.

На той час вона дійшла висновку, що в Америці просто неможлива революція, яка з корінням видерла б расизм, пожадливість і мракобісся. Підрипати бомби в містах — марна справа, це як комарині укуси для ядерної супердержави, що негайно всією міццю кинеться обстоювати принцип вільної гонитви за наживою. А якщо вона не може роздмухувати полум'я революції в Америці, то треба присвятити життя революції, що вже стала. Для неї це ознаменує кінець вигнання й початок справжнього життя.

Увесь наступний рік Меррі шукала, як потрапити до Куби, до Фіделя, який дав свободу пролетаріату, встановив соціалізм і викоренив несправедливість. Але у Флориді вона вперше зіткнулася з ФБР. У Маямі є парк, де збираються біженці з Домініканської Республіки. Там можна було підтягти іспанську, а незабаром і вона знайшла собі справу — взялася вчити хлопчиків англійської. Вони незлобиво називали її *La Farfulla* (заїка), і, повторюючи за нею англійські слова, жартуючи, передражнювали оте заїкання. Іспанською ж вона розмовляла без жодної запинки: чим не причина накивати п'ятами і кинутись в обійми революції!

Якось, розповідала Меррі батькові, вона помітила, що за її розмовами з хлопчачками спостерігає якийсь чорний хлопець, досить молодий, злидарського вигляду, але не із паркових зазвсідників. Вона одразу зрозуміла, що до чого. Тисячу разів Меррі здавалося, що за нею по п'ятах іде ФБР, і тисячу разів помилялася: в Орегоні, Айдахо, Кентуккі, Меріленді — усюди їй ввижалися агенти, які вистежували її в магазинах, де вона працювала; у кафе та забігайлівках, де вона мила посуд; на занедбаних вулицях, де жила; у бібліотеках, де ховалася і читала газети та праці теоретиків революції, студіювала Маркса, Маркузе, Малкольма Екса і Франца Фанона — французького мислителя, чий сентенції, які вона на сон повторювала, як молитву, підтримували її дух десь так, як ритуальний молочний коктейль і бутерброд бекон-салат-томат. Не слід забувати, що ідейна алжирка вживається в роль «самотниці на вулиці» та осягає революційну місію інстинктивно. Алжирська жінка — не таємний агент. Без учнівських спроб, без чиїхось настанов, без

метушні вона йде на вулицю з трьома гранатами в сумочці. Їй не здається, що вона грає роль. Вона ніким не прикидається. Натомість: триває інтенсивний процес драматизації, що перетворює жінку на революціонерку. Алжирка одразу виходить на рівень високої трагедії.

А дівчисько з Нью-Джерсі, думає Швед, скотилося до ідіотки. Дівчинка з Нью-Джерсі, яку віддали ми до школи Монтессорі, бо вона така розумна, дівчинка з Нью-Джерсі, яка в Моррістанській школі отримувала тільки вищий бал, — ця дівчинка з Нью-Джерсі дійшла до вульгарного лицедійства, і, схоже, з психікою там також не все гаразд.

У всіх містечках, де ховалася, їй ввижалися федерали, але тільки в Маямі її врешті-решт запримітили — у той момент, коли вона, вчителька-заїка, проводила урок англійської для тамтешніх хлопчиськ. Ну як їй було їх не вчити? Чи треба було відвернутися від них, від уже народжених знедоленими, приреченими на убогість, які самі себе не мали ні за що? Коли другого дня Меррі прийшла в парк і побачила того ж хлопця — тоді він удавав, що спить на лавці під купою газет, — вона швидко чкурнула назад, дійшла до дороги, побігла. Вона бігла та бігла, аж поки на якомусь повороті не запримітила сліпу та вбогу величезну негритянку з собакою. Жінка трусила кухлем і тихо примовляла: «Люди добрі, згляньтесь на сліпу...» Біля її ніг на асфальті валялося пошарпане вовняне пальто, і Меррі подумала, що могла б схватися в ньому, зачaitися в його порожнині. Але ж не могла вона просто його забрати; і вона запитала, чи можна постояти поряд, помагаючи їй жебрати. «Валяй», — сказала негритянка, і тоді Меррі попросила в сліпої темні окуляри й це пальто. Негритоска сказала: «Бери», і ось Меррі стоїть під жарким маямським сонцем у старому зимовому пальті, чорних окулярах і трусить кухлем під тужливе негритянчине: «Люди добрі, згляньтесь на сліпу...» Ту ніч вона провела під мостом сама, ховалась, а назавтра прийшла туди знову і старцювала разом з негритоскою, закутана в пальто, у чорних окулярах. Незабаром вона замешкала разом зі сліпою та її псом, доглядала за ними двома.

Тоді ж вона почала цікавитися різними віруваннями. Вранці, коли вони прокидалися усі в одному ліжку — Буніс (так звали негритянку), Меррі та собака, — співала їй спіричуел. А потім сталося страшне: Буніс захворіла на рак і померла; і це був справжній жах: лікарі, лікарня, похорон, на якому була сама лише Меррі, що проводжала в останню путь наймилішу людину у світі. Так важко їй ще не було ніколи.

За місяці хвороби Буніс Меррі прочитала в бібліотеках книжки, які назавжди відвернули її від єдео-християнства і вказали шлях до вищого етичного імперативу ахімси — беззастережного шанування життя й обітниці не шкодити жодній живій істоті.

Батько вже не питав себе, де той момент, коли він утратив владу над її життям, більше не вважав, що всі його діяння були марні й що над нею панувало щось, не наділене розумом. Тепер він думав, що Мері Штольц — це не його дочка: його дочці просто не до снаги пережити стільки болю. Його дочка була римрокською дитиною, розпещеним долею райським дитям. Це не вона працювала на картопляних полях, шукала під мостами притулок і п'ять років прожила в страху бути спійманою. Не вона спала в одному ліжку зі сліпою жінкою та собакою. Індіанополіс, Чикаго, Портленд, Айдахо, Кентуккі, Меріленд, Флорида — ні, не могла б Меррі у всіх цих містах бідувати сама, жити самотньою волоцюжкою, мити посуд задля заробітку, ховатися від поліції та знатися з жебраками, котрі ночують у парку на лавках. І звичайно, вона нізащо не з'явилася б у Ньюарку. Ніколи. Півроку жити за десять хвилин пішки від нього, ходити в Айронбаунд через цей тунель із замотаним ганчіркою ротом, щоранку ішовечора самій, як перст, пробиратися через усі ці сміттєві завали та бруд — ні! Її розповідь — брехня. Навіщо ця брехня? Щоб знищити того, кого вони вважають лиходієм, тобто його. Ця розповідь — карикатура, зла, обурлива карикатура, а вона — професійна актриса, найнята і накручена, щоб його помучити, бо він — їхня цілковита протилежність в усьому. Вони хочуть добити його історією про парію, котра тужить у вигнанні в тій самій країні, де її сім'я так переможно вкорінилася — в усіх можливих значеннях цього слова; тому він і не вірив жодному

слову з її розповіді. Він думав: її згвалтували? Які ще бомби? Вона — легка здобич для кожного психопата? Те, що вона розповіла, — не просто бідування та поневір'яння. Це пекло. Меррі не пережила б і одної такої пригоди. Її б просто розчавили ті чотири смерті, що вона заподіяла. Вона не зважилася б на холоднокровне вбивство і не змогла б жити після нього так, мовби нічого не сталося.

І тут він усвідомив істину: її ж якраз і розчавило! Хай би що там творилося, хай би що їй довелося пережити, її рішуча готовність відринувати від себе й залишити позаду зневажене життя своїх батьків, перетворивши його на руїни, довела її до катастрофи саморуїнування.

Так, усе це могло статися з нею. Такі речі стаються на кожному кроці, куди не глянь, в усіх куточках планети. Він і гадки не мав, як можуть поводитися люди.

— Ти не моя дочка. Ти не Меррі.

— Не віриш — не вір. Може, так буде найкраще.

— Чому ти не запитуєш про матір, Мередіт? Може, мені про щось тебе спитати? Де народилась твоя мати? Яке її дівоче прізвище? Як звали її батька?

— Я не хочу говорити про матір.

— Бо ти про неї нічого не знаєш. І про мене теж. І про ту людину, за яку себе видаєш. Розкажи мені про дім на узбережжі. Про свою першу вчительку. А як звали твою вчительку в другому класі? Скажи, навіщо ти видаєш себе за мою дочку?

— Якщо відповім, тобі стане ще гірше. Я не знаю, на скільки тебе вистачить.

— О, не хвилюйся за мене, не думай про мої страждання, дівчинко, просто відповідай. Навіщо тобі прикидатися моєю дочкою? Хто ти? Хто така ця Рита Коен? Що ви удвох затіяли? Де моя дочка? Якщо не поясниш мені, що відбувається, і не скажеш, де моя дочка, я негайно піду в поліцію.

— Тату, жодна з моїх дій не є підставою для кримінального переслідування.

Ач, яка буквоїдка! Мало їй цього бісового джайнізму, так вона ще й правник.

— Дії теперішні — так. Усе, що ти робиш тепер, воно просто мерзенне. Я ж маю на увазі те, що ти робила раніше.

— Я вбила чотирьох людей, — сказала вона таким тоном, яким у колишні часи могла заявити: «Я спекла чотири кекси».

— Годі! — заволав Швед. Джайнізм, знання законів, непробивна невинність, все це — через відчай, усе — щоб втекти від чотирьох мертвяків. — Це все не те! Ти не алжирка! Ти не з Алжиру і не з Індії! Ти — американка з Олд-Римроку, штат Нью-Джерсі! Американка, і в тебе проблеми з головою, великі проблеми! Ти вбила чотирьох людей? Бути такого не може!

Ось тепер уже він відмовлявся повірити в реальність усього, тепер його розум заперечував поняття провини й факт провини. Доля завжди надто надійно берегла її від зла (і його заразом), аби це було правдою. Не міг, не міг він бути батьком дівчини, яка позбавила життя аж чотирьох людей. Усе, що життя їй давало, горизонти, які відкривалися перед нею, те, як вона жила від самого народження, — все це відсікало саму можливість подібного шляху для неї. Вбивства? Їх це не стосується. Життя прихильно захистило їх від того простору, де кояться вбивства. Це ген-ген за колом інтересів Левових. Ні, вона не його дочка — вона не може бути його дочкою.

— Якщо ти така свята, що не брешеш і нічому не шкодиш, малому й великому — Меррі, я не хочу повторювати ці нісенітниці, абсолютну абракадабру, — відтак, благаю, скажи правду!

— Правда проста. Ось вона: мусиш покласти край своїм прагненням і себелюбству.

— Меррі! — кричав він. — Меррі, Меррі! — І раптом усе, що він тримав у собі, вирвалося з-під гніту, і, безсилий приборкати себе, він кинувся на неї всією м'язистою вагою. Вона, зіщулившись на брудному матраці, не пручалася, коли він зривав її з обличчя пов'язку, вирізану з нижньої частини панчохи. Панчішна п'ята була натягнута на підборіддя. Чи є щось смердючіше за ганчірку, в якій потіла людська нога? А вона притискає цю ганчірку до рота! Ми любили її, вона любила нас — і ось вона натягує собі на обличчя панчохи і так ходить. — Кажі! — звелів він.

Але вона ослухалась. Тоді він розтиснув їй рота, нехтуючи принципом, якого не переступав раніше: заборона на насильство. З будь-яким розумінням покінчено! Більше я тебе не розумію, хоч знаю, що насильство — річ негуманна і марна, а взаєморозуміння — підсумок довгого, аж до повної згоди, втлумачування одне одному своїх позицій, терплячого взаємного напучування — єдиний спосіб досягти стійкого результату. Батько, який і думки не допускав про силювання рідної дитини, для якого силювання розцінювалося як прояв морального банкрутства, розжав їй рота і схопив пальцями язик. Замість одного з передніх зубів — її чудових зубів! — зяяла дірка. Ага, це все-таки не Меррі! Та роками носила пластинки, фіксатори, нічні дужки — всі ці штучки для прикусу, ясен, для усмішки, — щоб у ній все було досконале. Переді мною інша дівчина!

— Ану кажи! — зажадав він, і тут нарешті його ніздрів досягнув її запах, наймерзенніший людський сморід, за винятком хіба що смороду від мертвечини чи живої плоті, яка розкладається. Чомусь раніше він його не чув, хоча вона й розповідала, що не миється, щоб не нашкодити воді; ані коли вони обнялися на вулиці, ані тепер, сидячи навпроти її брудного матраца в цій напівтемній норі; нічого, тільки цей незвичний, кислуватонудотний запахок, який він списав на випари з просочених сечею стін і підлоги в цьому будинку. Але тепер він зрозумів, що з її роззявленого рота пахло не будівлею, що руйнується, — звідти тхнуло мерзотною гнилістю людини, що відчуває задоволення від колупання у своїх фекаліях. Від неї тхнуло. Вона викликала огиду. Його дочка — брудна людська особина, просякла вигрібною ямою. Просякла гниллю внутрішньою й зовнішньою. Цільні, далекі від розпаду створіння так не пахнуть. Так пахне те, на що вона перетворилася. Меррі вважала за можливе досягти цього, і вона досягла, а все її благоговіння перед життям — апофеоз вульгарності та й годі.

Він спробував послати імпульс м'язам у своїй голові заткнути вхідний отвір у своїй горлянці, законопатити його, а ще — не дати їх тілам сповзти в бруд на підлозі, та жоден м'яз не зголосився на його команду. Спазм підштовхнув шлункову секрецію

та неперетравлену їжу вгору по стравоходу, його язик відчув кисло-гіркий смак блювотних мас, і, коли він закричав: «Хто ти?», блювота линулася їй на лице.

Напівтемрява в кімнаті не завадила йому впізнати її зразу, щойно він навис над нею. Її не конче було говорити без своєї захисної маски, аби він зрозумів, що місце всього того, що, як йому здавалося, він колись розумів, тепер безповоротно зайняло нез'ясовне. Якщо заїкання вже не було брендом Меррі Левов, то її виразною міткою були очі. З величезних, ніби долотом прорубаних очниць дивилися його очі. І зростом вона вдалася в нього, й очі були його. І вся вона була його. А зуб, якого бракувало, або випав, або вибили.

Коли він відійшов до дверей, вона дивилась не на нього, а якось знервовано озиралася навкруги: мабуть, побоювалася, що він у нападі люті знищив безневинних мікроорганізмів, що мешкали разом із нею в цій тісній кімнатці.

Вбила чотирьох людей. Не дивно, що вона пропала, як кризь землю провалилася. Не дивно, що й він сам пропав. Перед ним була дочка, але — невпізнанна. Вбивство здійснив я. Лице її було забльоване — лице, яким вона не схожа зараз ні на матір, ні на батька, крім хіба що очей. Пов'язка скинута, але під нею виявилась інша. Воно завжди так, хіба ні?

— Ходімо зі мною, — заблагав він.

— Ти йди, тату. Йди.

— Меррі, як ти можеш про таке просити! Щоб я кинув тебе? Я ж тільки-но тебе знайшов. Будь ласка, — благав він, — ходімо зі мною! Йдемо додому.

— Тату, облиш мене.

— Але я мушу тебе бачити. Я не можу покинути тебе тут. Я мушу бачити тебе!

— Ну, побачив. А тепер, будь ласка, йди. Тату, якщо ти мене любиш, дай жити так, як я живу.

Твою дівчинку, найкращу дівчинку на світі, згвалтували.

Він ні про що не міг думати, окрім того, що її двічі згвалтовано. Четверо загиблих від її бомб — це так фантастично, так поза всякими рамками, що просто неймовірно. Інакше й неможливо

до цього ставитися. Бачити їхні обличчя, знати, що одна з загиблих — мати трьох дітей, інший — тільки-но одружився, третій мав от-от вийти на пенсію... Вона знала тих людей? Їй було все одно, хто це?.. Нічого цього він собі не уявляв. Не міг уявити. Уява була зайнята згвалтуванням. Варто було про це подумати, як усе інше блокувалося: тікали в тінь обличчя, елементи зовнішності типу окулярів або зачіски, деталі родинного життя, роботи, дні народження, адреси, сам факт їхньої небувалої невинності — все тонуло в мороці.

Не один Фред Конлон, усі четверо Фредів Конлонів. Поглинулися. Згвалтували — все інше випускалося з уваги. Все неначе силує: не думай ні про що — лише про згвалтування.

Як це сталося? Ким були ті чоловіки? Хтось із її життя, теж якийсь пацифіст на втіках? Знайомий чи сторонній, волоцюга, наркоман, псих, який крався за нею, проник у будинок і погрожував ножем? І що дали? Її повалили на підлогу та приставили до горла ніж? Били? Що вони змусили її робити? Допомогти їй не було кому? То що ж вони примусили її робити? Він їх уб'є. Нехай вона розкаже, хто то був. Я хочу знати, хто це. Хочу знати, де це сталося, коли сталося. Ми поїдемо туди і знайдемо цих покидьків, я їх уб'ю!

Картини насильства ні на мить не полишали його уяву, на жодну хвилину, на жодну мить його не відпускало бажання піти і когось упорати. Всі зведені ним стіни не захистили її від наруги. Опікав-опікав, захищав, а від наруги не вберіг. Розкажи мені, що пам'ятаєш! Я прикінчу їх!

Пізно. Справу зроблено. І запобігти цьому він не міг. Аби цього не сталося, він мав би вчинити щось до того, як вони це скоїли. А як? Швед Левов? За межами ігрового майданчика Швед Левов хоч раз зачепив когось пальцем? Нічого так не гидилось це мускулисте диво, як застосування фізичної сили.

Де її не носило! З ким вона не лигалася! Як вона вижила без нормальних людей! І де живе тепер! Цікаво, всі її помешкання були такі? Чи, може, бували ще гірші? Так, звісно, їй не слід було робити того, що вона зробила, у жодному разі, але все ж таки, коли подумаєш, як вона жила цей час...

Він сидів за своїм столом. Йому потрібен був відпочинок — спинити плин небажаних картин, що поставали перед його очима. Фабрика стояла порожнем. Один нічний сторож приходив із собакою та відпрацьовував зміну. Зараз він був на парковці, обходив територію, обгороджену сітчастим, подвійної товщини парканом, по верху якого після заворушень дали ще й спіраль колючого дроту — для того начебто, аби щоранку, коли він підїжджає та паркується, автівка казала йому, босу: «Їдь звідси! Їдь! Їдь!» Він сидів один у будівлі останньої фабрики, що залишилася в цьому найпаскуднішому з міст. Зараз його відчуття були навіть гірші, ніж під час заворушень, коли горіла Спрингфілд-авеню, горіла Саут-Оранж-авеню, на Бергер-стрит ішли погроми, всюди завивали сирени, гриміли постріли, снайпери стріляли з дахів по вуличних ліхтарях, юрма мародерів прочісувала вулиці; діти розтягували транзистори, люстри й телевізори, чоловіки оберемками цупили одяг, жінки котили дитячі коляски, вщерть набиті упаковками випивки в пляшках і ящиками пива; меблі з магазинів витягували просто на середину вулиці — дивани, дитячі ліжка, кухонні столи; цупили пральні машинки, холодильники, газові плити, крали не під покровом темряви, а серед білого дня. Їхня сила безмежна, їхні дії напрочуд злагожені. Лоскоче нерви дзенькіт розбитих вітрин. Жодної платні за товар, не схочеш — оп'янієш! Американський смак до володіння всім на світі вирвався на волю і просто засліплював! Оце справжня магазинна крадіжка! Бери задарма все, що хочеш! Без жодних обмежень! Нечувана гульня, і гульня на дурницю! Люди наче подуріли: ось воно! Давай! На вулицях Ньюарка, що палали, під час Марді-Гра шаленіє якась неначебто спокутна сила, діється щось схоже на ритуал очищення, дійство духовної та революційної природи, що зрозуміле всім без винятку. Сюрреалістичні картини пральних машин під зоряним небом, з відблисками вогню на їхніх поверхнях, серед охоплених пожежею вулиць центрального району віщують звільнення всього людства! Так, ось воно! Зараз вона прийде, грандіозна хвилина, унікальний в історії людства момент перетворення навиворіт: давні страждання догоряють у полум'ї, щоб ніколи більше

не воскреснути, а всього через декілька годин їх замінять нові страждання, такі страхітні, такі жахливі, такі жорстокі й такі численні, що звільнення від них забере п'ятсот років. Цього разу — пожежа, а потім? Після пожежі — що? А нічого. Більш у Ньюарку нічого не буде.

І весь час, поки Швед сидить з Вікі — одна Вікі при ньому — і чекає, коли його фабрика запалає, чекає поліції з пістолетами, солдатів з кулеметами — чекає, що його захистить ньюаркська поліція, поліція штату, Національна гвардія — захистить хоч хтось, устигне до того, як вони дотла спалять справу, випестувану його батьком, довірену йому батьком... Але й тоді йому не було так паскудно, як тепер. Поліцейська машина відкриває вогонь по бару через дорогу, у вікно він бачить, як на землю, зігнувшись, падає жінка, вбита з одного маху, в нього на очах... Та навіть це не дорівнюється до нинішніх пригод. Людські крики, стрілянина, пожежники безсилі проти вогню, бо притиснуті до землі кулеметним вогнем, що пронизував простір; вибухи; звідкись раптом — сплеск дробу барабанів бонго; серед ночі — залпи пістолетних пострілів по всіх вікнах перших поверхів, де був знак вікторії... Але сьогодні йому набагато гірше. А потім усі зникли, кинувши тліючі руїни, — фабриканти, торговці, власники магазинів, банки, корпорації, універмаги; весь наступний рік із Саут-Ворд, із кожної вулиці житлового кварталу щодня виїжджали по два фургони з меблями; тікали власники скромних жител, які вони розпродували за безцінь — і на тому спасибі! Але він навіть з місця не рухається, відмовляється виїздити, «Ньюарк Мейд» залишається в місті — проте навіть такою ціною він не викупив їй порятунок від наруги. В найгірші часи він не кидав свою фабрику на поталу вандалам; він не кинув робітників, не відвернувся від цих людей — але його дочку все одно згвалтували.

Просто за його столом, у заскленій рамочці, на стіні висить лист Спеціального комітету з громадянських заворушень при губернаторі, в якому містеру Сеймуру І. Левову оголошується подяка за свідчення у зв'язку з масовими заворушеннями та робиться наголос на його мужності й відданості Ньюарку, офіційний

лист, підписаний десятима іменитими громадянами, зокрема — двома католицькими архієпископами і двома екс-губернаторами штату. Поряд з листом, теж у зашкленій рамочці, стаття зі «Стар Леджер», що з'явилася на півроку раніше, з його знімком та під заголовком «Фірма з виробництва рукавичок рішуче налаштована залишатися в Ньюарку» — а її все одно згвалтували.

Згвалтування проникло в його кров, і йому ніколи не позбутися цієї зарази. По його кровоносній системі текли їхні запахи, руки, ноги в різних видах, волосся, штани. І звуки — удар тіла об землю, її крики, ритмічний стукіт у тісному просторі. Мерзенний гавкаючий звук, видаваний оргазмуємим гвалтівником. Його мукання. Її плач. Згвалтування заповнило свідомість, витіснивши все інше. Вона, не сподіваючись біди, без страху виходить із дому, ззаду на неї нападають, хапають, кидають на землю. Її тіло в їхньому розпорядженні, і тільки одяг його захищає — одяг вони зривають. Між її тілом та їхніми лапами — нічого. Вони в її тілі. У вузькій порожнині її тіла. Груба сила, з якою вони проникли в неї. Рвучка сила. Вибили зуб. Один гвалтівник був психічно хворим. Він сів на неї й випорожнився. Ці паскуди згвалтували її всю. Вони говорили чужинською мовою. Реготали. Удовольнили всі свої бажання збоченців. Один удовольняв, другий чекав. Вона бачила, як другий дождається своєї черги. І була геть безпорадна.

Він теж безпорадний. Людина рветься діяти, шаленіє, казиться — їй то тоді, коли вона позбавлена найменшої можливості зробити бодай щось.

Її тільце в ліжечку. Її тільце у ванні. Її тільце, коли вона намагається встояти на його животі. Черевце, що проглядає між штанцями та сорочкою, коли вона, виконуючи ритуал зустрічі його з роботи, висне на ньому. Її тільце, коли вона підстрибує і злітає до нього на руки, безмежно довіряючи себе його батьківським обіймам. Абсолютне обожнювання несе до нього це летюче тільце, яке здається досконалим, довершеним крихітним витвором, наділеним усією красою мініатюри. Тільце, яке вона мовби нашвидкуруч накинула на себе, наче плаття, щойно по-прасоване — ніде ані зморшки. Безпосередність, наївна свобода

в поведженні з власною наготою. Яку хвилю ніжності збурує це в тобі! Її босі ніжки схожі на лапки малої тваринки. Новенька, ще не розтоптана пара гладесеньких лапок. Маленькі чіпкі пальчики-кігтики. Довгі тонкі ніжки. Витривалі ніжки, найбільш м'язиста частина її тіла. Рожеві трусики. Лінія між її дитячими сідничками, задок, непідвладний силі тяжіння, яка в маленької Меррі явно відносилася не до «низу», а до «верху». Ніде ані грама жиру. Внизу живота неначе тонким вістрям прокреслена лінія з'єднання тонко скроєних пелюсток, які в потрібну мить часового круговороту розкриються і перетворяться на оригами жіночого дітородного органу. Неперевершений пупок. Пропорційний тулуб. Яка гнучкість хребта! Кістяні гребінці уздовж спини — наче клавіші маленького ксилофона. Анатомічно вивірена реберна клітка. Десь у її глибині дрімають, чекаючи пробудження, груденята. Пристрасті, які з часом вирвуться на поверхню, ще блаженно-блаженно дрімають. Але шия говорить про жінку, яка вже формується, — це проглядається в з'єднанні хребців, у ніжному малюнку ліній, що сковзають донизу. Обличчя. Її сокровенна суть. Це обличчя не буде з нею все життя, однак несе на собі відбиток її майбутнього. Мета, яка зникне, та все ж проглядатиме навіть через півсотні літ. У дитячому личку майбуття ще не проглядається. Видно лише свіжість. Вона тільки щойно вступила у свій життєвий цикл. Ще ніщо не встоялось, але могутній час уже енергійно взявся до роботи. Контури черепа м'які. Опуклість не до кінця сформованого носа — це все-таки ніс. Колір її очей. Найтонша білизна білків. Прозора блакить. Безхмарні очі. Безхмарне все, та очі — особливо; вони наче вимиті вікна, за якими нічого поки що не видно. Досвідченість ледь намічених брівок. Вуха — кружечки кураги. Ніжні. Так би й з'їв. Вушка, що завжди старші за неї. Вушка, про які в житті не скажеш, що їм тільки-но чотири стукнуло, й водночас майже такі самі, як і коли їй було чотирнадцять місяців. Майже неймовірна тонкість її волосся. Їхній напрочуд здоровий вигляд. Рудизна, що надавала йому більшої схожості з материнським волоссям, ніж із батьковим; відчуття, що вони мовби освітлені вогнем і ввібрали в себе запах цілого дня. Безтурботне й незоре розчинення в його обіймах. Котяча довіра

до весилюного і великого тата, з яким не страшно. Вона така велика, що своєю безмежною довірливістю будить у ньому інстинкт захисника свого дитяти, інстинкт, що настільки пронизує весь його організм, що, напевне, нагадує ті відчуття, які — з її розповідей — переживала Дон, годуючи грудьми. Ось дочка підстрибує, опиняється в нього на руках, горнеться до нього — і він відчуває, що їхня близькість абсолютна. Але водночас просочена впевненістю, що він не заходить надто далеко, що цієї небезпеки не існує, що безмежна свобода і безмежне задоволення, які він відчуває, схожі на узи, що пов'язували Меррі з Дон, коли та прикладала малу до грудей. Це правда. Жодних сумнівів. І він, і вона були частиною гармонії. Такої чудової гармонії. Що ж трапилося з цією чудовою дівчинкою? Вона заїкалася. І що? Що в цьому такого страшного? Що ж усе-таки сталося з цим абсолютно нормальним дитям? Чи доведеться припустити, що саме так і стається з чудовими, цілком нормальними дітьми? Пришелепуваті такого не роблять, а нормальні — так. Ти опікаєш, захищаєш їх, а захистити, виявляється, ніяк! Не опікати — нестерпно, й опікати — нестерпно. Нестерпно все. Її ворожа автономність жахала. Найстрашніше, що є в цьому світі, зтягнуло у свій вир її дитину. Краще б уже це дивовижно виточене тіло ніколи не з'являлося на Божий світ.

Він телефонує брату. Джеррі — не той брат, який тебе втішить, але що поробиш? Коли тобі потрібна втіха, у тебе завжди не той брат, не той батько, не та мати, не та дружина, — тож утішай сам себе, живи та втішай інших. Але тепер він мусить відпочити від цієї ноші, йому потрібно, щоб вантаж наружи виїняли з його душі, інакше це його доб'є. Він не може змиритися з тим, що сталося, й телефонує до єдиного брата, який у нього є. Якби був другий, він звернувся б і до нього. Та брат лише один — це Джеррі, і в Джеррі тільки один брат — це він. І Меррі — дочка-одиначка. І в неї один-єдиний батько. І цього ти ніяк не оминеш. Як не крути, нічого тут не поміняєш.

П'ятниця, опів на шосту. Джеррі у своєму кабінеті оглядає післяопераційних хворих. Але так, може поговорити. Хворі почекають. То що трапилося?

Щойно почувши голос Джеррі, різко-самовпевнений, з нотками нетерпіння, він розуміє: користі з їхньої розмови буде мало.

— Я знайшов її. Щойно від Меррі. Вона в Ньюарку. Недалеко звідси. Знімає конуру. Я був у неї. Що вона пережила, на кого вона схожа, як живе — ти не можеш собі уявити, навіть приблизно. — І він починає розповідати, безупинно, намагаючись дослівно передати все, що вона говорила про свої поневіряння, про те, як жила і що з нею стало, — розповідає, бо хоче, щоб усе це вклалося в його власній голові, хоче знайти всьому цьому місце у своїй свідомості, хоча в його свідомості не може вміститися навіть та тісна халабуда, у якій вона мешкає. Розповідаючи, як її двічі згвалтували, він ледве стримує сльози.

— Усе? — запитує Джеррі.

— Що?

— Якщо це все, то скажи, що ти збираєшся робити. Що робитимеш, Сеймуре?

— Я не знаю, що тут можна зробити. Це вона влаштувала вибух у Гемліна, через неї загинув Конлон. — Язик не повертається сказати ще про трьох загиблих в Орегоні. — Це все її рук справа.

— Так, звичайно, її. Чорт! Ми ж так і думали. Де вона зараз? У тій конурі?

— Так, там жахіття.

— То візьми й забори її звідти.

— Не можу. Вона не піде. Просить дати їй спокій.

— Плювати на її прохання. Сідай, йолопе, в машину, їдь і витягни її з цієї чортової халабуди за патли. Всипи. Зв'яжи. Але вивези звідти. Послухай, та ти сам не свій! Я не вважаю, що найважливіше в цьому житті — зберегти родину, але так вважаєш ти. Тож їдь і забори її!

— Не вийде. Я не можу тягти її силоміць. Це набагато складніше, ніж ти думаєш. Навіть якщо я зціплю зуби й затягну її в дім — що далі? Можна бравувати і діяти силою — але далі що? Так все заплутано, дуже заплутано. Не вийде по-твоєму.

— Тільки по-моєму й вийде.

— Вона вбила ще трьох. Вона чотирьох людей убила.

— Та й чорт із ними всіма! Що з тобою? Ти пасуєш перед нею, як усе своє життя пасував перед батьком і взагалі перед усім на світі.

— Її згвалтували. Вона звихнулася, вона божевільна. Це видно з першого погляду. Її двічі гвалтували.

— А ти чекав чогось іншого? Чого дивуєшся? Не згвалтувати її не могли. Тож обирай: або відірви свій зад від крісла і їдь по неї, або її згвалтують утретє. Ти її любиш чи ні?

— Як ти таке питаєш!

— Ти мене змушуєш.

— Не треба, тільки не тепер; не добивай мене, не позбавляй останніх сил. Я люблю дочку. Над усе.

— Як річ.

— Що?

— Як річ, ти її любиш, як річ. Так, як любиш дружину. Господи, чи дійде коли-небудь до тебе, чому ти робиш те, що робиш? Знаєш чому? Здогадуєшся? Тому, що боїшся справити погане враження! Боїшся випустити звіра з клітки!

— Про що ти? Якого звіра? Що за звір?

Ні, він не чекав справжнього співчуття, але щоб так накидатися? Чому він накинувся на нього, навіть не удав, що співчуває? Після того як Швед усе розповів, і Джеррі знає, як усе обернулося — у тисячу й тисячу разів гірше, ніж вони думали.

— Знаєш, що ти таке? Ти той, хто постійно все згладжує. Вічно стриманий. Помреш, але не скажеш правду, якщо вона, на твою думку, когось зачепить. Завжди готовий до компромісу. Завжди безмежно прекраснодушний. Завжди й у всьому бачиш світлі сторони. Вихований. Терплячий. Ходяча добропорядність. Хлопчик, який ніколи не порушує моральний кодекс. Суспільство каже: «треба», ти — руки по швах і — «так точно!». Порядність, пристойність. Тільки порядності зазвичай плюють в пику. За тебе плюнула твоя дочка. Четверо вбитих, кажеш? Серйозна така критика порядності...

Якщо він кине слухавку, то відразу залишиться сам у тому коридорі, за спиною хлопця, який чекає своєї черги після другого, що вже навалився на Меррі; він побачить усе, чого не хоче

бачити, дізнається все, що нестерпно знати. Не може він сидіти і вкотре прокручувати в голові всю цю історію. Якщо він кине слухавку, то ніколи не почує, що скаже Джеррі, коли скінчить говорити все те, що йому з якоїсь причини треба сказати, — про звіра. Якого звіра? Джеррі не накидається, це його повсякчасна манера поводитися, він з усіма такий — Джеррі є Джеррі. Такий вродився. Ми з ним живемо по-різному. Брат — а ніби і не брат зовсім. Я запанікував. Це паніка. Я зателефонував до людини, яка найменш до цього пасувала. Цей хлопець заробляє на життя, орудуючи ножом. Зціляє, орудуючи ножом. Вирізає гниль. Я зломлений, зі мною трапилося те, з чим ніхто не може впоратись, а для нього це черговий хворий, і він прикидає, де встроїти в мене ніж.

— Я не виродок, — каже Швед. — А ти — виродок.

— Ні, ти не виродок, це точно. Ти все робиш правильно.

— Не розумію. Ти вимовляєш це, як образу. — Швед аж розсердився. — Що поганого в тому, щоб робити правильні речі?

— Нічого. Нічогісінько. Тільки твоя дочка все життя розбиває об це своє чоло. Ти ховаєшся за ширму, Сеймуре. Ніколи не розкриваєшся. Ніхто не знає, чим ти є насправді. От об це вона й б'ється — об твій фасад. Об твої бісові норми. Подивися гарненько, як відважно вона з ними поквиталася.

— Не розумію, чого ти хочеш від мене. На жаль, я не такий розумний. Більше нічого не хочеш сказати? Це все?

— Ти виграєш усі призи. Завжди чиниш, як треба. Всі тебе люблять. Одружився не з кимось — з «Міс Нью-Джерсі». І тут варто замислитись. Чому, власне, ти з нею одружився? Бо виглядає, як картинка. Навіщо взагалі ти щось робиш? Для гарної картинки.

— Я любив її! Так любив, що пішов проти батькової волі!

Джеррі сміється.

— Ти певен? Ти і справді вважаєш, що взяв гору над ним? Ти одружився з нею, бо не знав, як виплутатися. Батько витер об неї ноги тоді, у себе в офісі, а ти сидів і мовчав. Скажеш, не так?

— Джеррі, моя дочка сидить у загидженій халабуді. Про що ми торочимо?

Але Джеррі його не чує. Він чує тільки себе. Чому саме зараз Джеррі вважає, що настав його зоряний час і він нарешті може різонувати в очі братові всю правду? Чому хтось вирішує, що коли тобі найгірше, настає слухна пора під виглядом міркувань про твою вдачу вилити на тебе всю зневагу, зібрану за стільки літ? Чому людей так розпирає від почуття переваги над постраждалим, чому вони так радіють, бачачи це? Що за радість саме тепер зігнати на мені всю образу за те, що він жив у моїй тіні? Чому якщо йому так кортіло все це сказати, він мовчав, поки я був на коні? І чому він гадає, що був у тіні? Найвідоміший кардіохірург Маямі! Доктор Левов, котрий рятує людей із хворим серцем!

— Батько, чорт забирай, прогавив і дозволив тобі прослизнути в щілинку — ти це розумієш? Якби він сказав: я ніколи не згоджуся, я не хочу, щоб мої онуки були якимись половинками, — тоді тобі довелося б робити вибір. Але тебе ця доля обминула: ти ніколи не робив вибору. Так, ніколи. Бо він дав тобі шанс прощмигнути. Всі завжди давали тобі можливість прослизнути до мети, щоб ти не стояв перед вибором. І тому дотепер не зрозуміло, хто ти такий насправді. Ти не проявив себе — ось де причина, Сеймуре, ти «не проявлений». І тому твоя дочка вирішила забрати тебе з власного життя. Ти завжди й у всьому вихляєш, і вона це зненавиділа. Завжди ховаєшся за ширмою. Постійно уникаєш вибору.

— Навіщо ти це кажеш? Що ти хочеш, аби я вибрав? Про що в нас тут ідеться?

— Думаєш, ти знаєш, що таке чоловік? Де тобі таке знати! Чи знаєш, що таке дочка? Де тобі знати, що таке дочка! Думаєш, що розумієш цю країну? Хоч би часом! У тебе перекручені уявлення про геть усе! Тільки знаєш свої довбані рукавички! Ця країна огидна! Так, її згвалтували. От з ким, по-твоєму, вона лигалася? Так, у такій компанії не згвалтувати її просто не могли. Це тобі, друже, не Олд-Римрок, це хащі Америки. Вона увійшла в цей світ, у цей звихнутий світ, і пірнула в те, чим він повен, так чого ж ти хотів? Дівчинка з Римрока, Нью-Джерсі — авжеж, де їй знати, як у ньому поводитись, ну й всяка покидь користала з цього. От що вона знає? Вона як те звіря, що знагла викинули у великий світ.

Ще не наситилася ним, ще досі намагається з ним гратися. Конура на Мак-Картер-хайвеї? А чого ж? Та хто завгодно втік би на її місці. Ти готував її до скону доїти корів? До якого життя ти її готував? До штучного, гаданого. Ти будуєш життя на припущеннях. Донині живеш у світі фантазій нашого старого, донині витаєш із Лу Левовим у його рукавичному раї. Рукавички тиранять родину, душать її, силують обернутися навколо найважливішого в цьому — навколо дамських рукавичок! Він, як і перше, запально розповідає про продавчиню, що, пропонуючи товар, споліскує руки, перш ніж доторкнутися до пари рукавичок іншого кольору? О, де ти, де, статечна старозаповітна Америко, країно, де будь-яка жінка мала двадцять п'ять пар рукавичок? Твоя дочка похерила всі твої норми, а ти й далі думаєш, що знаєш життя!

«Життя — це просто короткий відтинок часу, поки ми живі». — Мередіт Левов, 1964 рік.

— Ти хотів мати «Міс Америку»? Що ж, ти отримав її, але вона помстилася — вона твоя дочка! Ти хотів бути справжнім американським атлетом, американським морпіхом, крутим американським хлопцем, під ручку з красунею зі «шляхетних»? Ти волів стати частинкою Сполучених Штатів Америки? Що ж, ти став нею, друже, подякуй доні. Ця країна з усією своєю красою лізе тобі просто в горлянку. Дочка тицьнула тебе носом у лайно, у смердюче американське лайно, і тепер ти такий, як усі. Америка тріщить по швах! В Америці напад казу! Трясця, Сеймуре, тебе побий, якби ти був батьком, який любить свою дочку...

Голос Джеррі гримить у слухавці; і дідько з ними, з пацієнтами, які одужують, які чекають у коридорі, щоб він подивився, як приживляються в них нові клапани й артерії, і щоб сказати, які вони вдячні йому за «подовження ліцензії». Джеррі кричить, кричить, коли прикортить, усе, що хоче, — чхати він хотів на лікарняні правила. Він з тих хірургів, що кричать у будь-якому разі; кричить, коли ти з чимось не згоден, кричить, коли ти його розсердив, кричить, коли просто стоїш перед ним і мовчиш. Робить не те, що радять лікарняні приписи, не те, чого чекає батько, не те, чого хочуть дружини; а робить те, чого він хоче, й так, як хоче він; кожним словом і вчинком, щохвилини він

пояснює всім, *що* він і *хто* він, нічого не криє за ширмою — ані думок, ані голоду, ані зривів, ані бажань, ані злості. У царстві волі він — тиран, монарх безкомпромісний, непохитний. Він не марнує часу на жалі — навіщо я зробив те-то й те-то? чому я не зробив оте? — не виправдовується за свої паскудства. Імпульс ясний: приймай мене таким, яким я є, іншого мене не буде. «Проковтувати» що б то не було він не збирається. Коли щось йому не до вподоби, він здійсмає гвалт.

І це — рідні брати: в одного агресія витравлена з генів невідомим селекціонером, зате до генів другого агресія прищеплена.

— Був би ти люблячим батьком, — кричить Джеррі на Шведа, — ти б ні за що не кинув там свою дочку! Очей з неї не зводив би!

Швед сидить за столом; в очах повно сліз. Таке відчуття, немов Джеррі чекав цього дзвінка все життя. Потворність того, що трапилося, викликала в нього напад люті проти старшого брата, і тепер він не може зупинитися. «Все життя чекати можливості виплеснути на мене ці жахливі звинувачення», — думає Швед. Люди діють безпомилно: дізнаються, що тобі треба, і навідліг б'ють відмовою.

— Я не хотів залишати її, — каже Швед. — Ти так начебто не розумієш. Не хочеш зрозуміти. Я пішов не через те. Мені ноги підкошувалися, коли я йшов! Ти не хочеш зрозуміти. Як можна казати, що я її не люблю? Це жорстоко. Огідно. — Її забльоване лице мигтить йому перед очима, і він зривається на крик: — Та тут сама гидота!

— Ну, нарешті доходить! Мій брат формує власну точку зору. Власну, не позичену в чужого дядечка. Відмінну від широкого загалу. Блиск! Перший крок зроблено. Наші думи не такі вже й безжмарні. «Тут сама гидота». І що робитимеш? Нічого. А хочеш, я поїду й заберу її? Що скажеш?

— Ні.

— А якщо ні, тоді чого телефонуєш?

— Не знаю. Щоб ти допоміг.

— Тобі ніхто не допоможе.

— Ти жорстокий. І зі мною жорстоко поводишся.

— Це правда, я не вмію прикидатись цяцею. І не вмів — он у батька спитай. Це ти в нас білий та пухнастий. І ось догрався. Нікого словом не образиш. Усі провини вішаєш на себе. Усяка думка має право на життя. Авжеж, це «ліберально», а ти — ліберальний татусь, що й казати. І що? У чому фокус? Хочеться зберегти все у цілості. І подивися, у якому ти лайні!

— Не я почав війну у В'єтнамі. Не я показував її по телевізору. Не я зробив Ліндона Джонсона Ліндоном Джонсоном. Ти забуваєш, як це починалося, чого вона кинула бомбу. Ця клята війна...

— Так, війну почав не ти. Зате ти виростив таке накачане ненавистю дівчисько, якого ще не бачила Америка. Що не слово, то бомба.

— Я давав їй усе, що міг дати, все-все. Присягаюся, все. — Він більше не стримує сліз, розчиняється в плачі, й це зовсім незвідане відчуття, так ніби виплакати було найбільшою метою в його житті, найдорожчою серцю мрією, і він досяг її, у мить, коли згадує все, що дав Меррі, а вона прийняла, оте спонтанне спілкування душ, яке наповнювало їхнє життя, що одної чудової днини зненацька (хай що б казав там Джеррі, скільки звинувачень не висував би проти нього з такою зловтіхою), нез'ясовним чином знавісніло їй. — Тебе послухати, так з цією бідою кожен дурень упорається. Але ніхто не може з нею впоратись. Ніхто! Нема такого способу. Ти думаєш, я нічого не петраю в житті, геть не петраю? Якщо вже так, то де ти візьмеш тих, хто петрає... якщо я... розумієш до чого? Яким я маю бути? Якщо вже я живу неправильно, то що тоді інші?

— О так, я тебе розумію.

Розплакати було для Шведа практично так само немислимо, як, скажімо, утратити рівновагу при ходінні чи підбити когось на злий вчинок; іноді він ледь не заздрих тим, хто віднаходив утіху в плачі. Та братова реакція знищила останні рештки металевої стіни, які ще трималися купи, перегороджуючи шлях чоловічим сльозам.

— Якщо хочеш сказати, що я не... — схлипнув він, — що я не... що це життя мені не по зубах... то я скажу тобі, воно нікому не по зубах.

— От! Нарешті дійшло! Не по зубах. Усім нам не по зубах. І всяким праведникам — теж! Завжди жити за правилами! — Джеррі не приховував огиди, що клекотіла в голосі, — ходить тут, бачте, і все робить правильно. — Скажи, ти перестанеш корчити із себе цяцю, кинеш свою силу волі проти волі дочки? Так чи ні? На стадіоні в тебе виходило. Там ти набирав очки. Пам'ятаєш? Ти кидав свою волю проти волі суперника — і вигравав. Може, уяви собі, що це всього лиш гра? Хоча ні, не pomoже. Ти ж у нас людина дії, ти гожий для стандартно чоловічих справ, а в нас тут не стандартна чоловіча справа. І ти не знаєш навіть, як до неї підступитися. Ти бачиш себе тільки на полі з м'ячем, виробником рукавичок і чоловіком «Міс Америки». Тупієш, гинеш від нудьги зі своєю «Міс Америкою». Дівчина-ірландка з елізабетських корабелень і єврейський виходець із віквейської школи корчать із себе білих англосаксів-протестантів — БАСП. Корови. Коров'яче товариство. Стара колоніальна Америка. І ти гадав заволодіти цим фасадом задарма? Гарні манери, добрі наміри. Але за це так само слід платити, Сеймуре. Тут би і я жахнув бомбою. Став би джайном, оселився б у Ньюарку. БАСП, щоб я здох! Я і не знав, що ти такий законопачений. Але ти справді законопачений. Тугенько сповив тебе наш старий! Чого ж ти хочеш, Сеймуре? Зав'язати з цим? Теж незле. Будь-хто інший на твоєму місці вже давно струсив би прах із ніг своїх. Ну, дерзай! Визнай, що вона поклала на твоє життя, — і кінчай із цим. Визнай, що є речі в тобі, які їй ненависні, — і проведи межу: порви з цим стервом, раз і назавжди. Визнай, що воно чудовисько, Сеймуре. Навіть чудовисько від когось родиться, усі чудовиська від когось та й пішли. Але чи потрібні батькам такі діти? Кінчай! Ну, а якщо ти не готовий і просто дзвониш, щоб поплакатися, то ради Бога, їдь туди, забери її звідти. Можу і я по неї з'їздити. Що скажеш? Це твій останній шанс. Остання особлива пропозиція. Якщо ти хочеш, щоб я приїхав, я підтягую кінці, стрибаю в літак — і до справи! Поїду туди, і, будь певен, я витягну її з Мак-Картерхайвею, витягну цей міх лайна, що просякнуло егоїзмом мерзотницю, що втягує тебе в свої мерзенні ігрища. Зі мною такі жарти не проходять. Ну то як, мені їхати?

«Ні, не хочу». Джеррі гадає, що на всьому знається, але насправді це не так. Він думає, що все пов'язане з усім. А зв'язку тут ніякого і нема. Який зв'язок між тим, як ми жили, і тим, що вона наробила? Між тим, де росла, і тим, що скоїла? Нема тут жодного зв'язку, як і ніде його нема, все це — частина вселенського хаосу! А він, тобто Джеррі, нічого не петрає. Джеррі сердиться. Гадає, що злістю і криком вижене з голови ті кляті запитання. Та все, що він кричить, неправильно. Все неправда. Причини, наслідки, хто винен. Причини! А причин немає. Вона просто така, яка є. І всі ми такі, які є. Причини, наслідки — це в книжках. Хіба могло життя нашої родини породити весь цей дикий жах? Не могло. І не породило. Джеррі шукає раціональних пояснень, але де таке бачено! Тут щось інше, таке, про що він і гадки не має. І не він один. Це — ірраціональність. Хаос. Хаос від початку до кінця.

— Ні, не хочу, — одказує Швед. — Це немислимо.

— Для тебе це надто грубо. У цьому світі — і надто грубо. Дочка — убивця, та все ж надто грубо. Муштрував морпіхів, але — надто грубо. Гаразд, Великий Шведе, наш розманіжений велете, у мене в приймальні повно хворих, а ти роби собі, як знаєш.

ІІІ. ЗАГУБЛЕНИЙ РАЙ

7

Того літа тривали слухання у Вотергейтській справі. Левови чи не всі вечори просиджували на терасі перед телевізором, переглядаючи по 13-му каналі повтор денних засідань. Колись, іще до того, як були розпродані селянський реманент і вся худоба, саме звідси в теплу надвечірню пору вони спостерігали, як під самісіньким підніжжям пагорба нагулює боки череда Дон. Неподалік будинку було поле на вісімнадцять акрів, і в деякі роки вони випускали на нього худобу й забували про неї. Коли корови розбрідалися з виду, а Меррі, надягнувши піжаму, хотіла побачити їх перед сном, Дон гукала: «Минь!.. Минь!..», як, напевне, гукали їх тисячі літ, і ті озивалися, підіймалися схилом і вилазили з баговиння — сходилися звідусіль, де б не були, і ревли на ходу, відгукуючись на голос Дон. «Правда, наші дівчатка прекрасні?» — запитувала Дон в дочки, а на завтра вони двоє вставали удосвіта і знову гнали череду, й він чув, як Дон каже: «Так, зараз ми йдемо через дорогу», — і Меррі відчиняла браму, і мати та мала дочка за допомогою лозини та собаки — австралійської вівчарки Апу — гнали дванадцять, п'ятнадцять чи й вісімнадцять голів, кожна з дві тисячі фунтів завважки. Меррі, Апу, Дон, та інколи ветеринар або хлопчина з сусідньої ферми, коли була потрібна пара зайвих рук допомогти із загорожею чи сінокосом. Меррі завжди допомагала з сінозаготівлею. Якщо від стада відбивається теля, Меррі займає його. Коли до хліва зайде Сеймур, то в отих двох корів мов диявол вселяється: вони риють копитами землю, махають до нього рогами,

та варто з'явитися Меррі, й вони ластяться до неї, на всі лади показують, чого їм хочеться. Вона своя для корів, і ті добре знають, чого сподіватись від неї.

Що ж таки змусило її сказати: «Не хочу говорити про маму»? Боже, Боже, чим же ця мати так їй допекла? Який злочин скоїла? Була надто м'якою до цих добрих корів? Це її злочин?

Оцеї останній тиждень, поки Шведові батьки гостювали в них (вони щороку наприкінці літа приїздили сюди з Флориди), Дон не було й потреби розважати їх. Коли вона верталася з новобудови чи контори архітектора, вони сиділи перед телевізором у товаристві її свекра, котрий вдавав із себе помічника юрисконсульта при комітеті. Чоловікові батьки весь день дивилися ті слухання, а ввечері передивлялися в записі. Ті часові лакуни, які Шведів батько залишав собі вдень, він заповнював написанням листів на адресу членів комітету, а потім зачитував їх усім за вечерю.

«Шановний сенаторе Вайкер! Ви здивовані тим, що коїлося в Білому домі Хитруна Дікі? Не будьте простаком! Гаррі Трумен розкусив його ще в 1948 році, коли й обізвав Хитрим Дікі». — «Шановний сенаторе Герні! Ніксон нічим не поступається Тифозній Мері. Він заражає все, чого торкається, включаючи й вас». — «Шановний сенаторе Бейкер! Вам цікаво *чому*? Та тому, що це банда звичайних злочинців, ось *чому*!» — «Вельмишановний докторе Деш, — писав він до нью-йоркського комітетського адвоката, — я аплодую Вам стоячи. Нехай береже Вас Господь! Завдяки Вам я пишаюся тим, що я — американець і єврей».

А найбільшу зневагу він притримав для досить-таки незначної постаті, юриста на ймення Кальмбах, який організував незаконну передачу великої грошової суми на вотергейтську операцію та, на думку старого джентльмена, заслуговував найглибшого презирства й осуду. «Шановний містере Кальмбах! Якби Ви були євреєм і зробили те, що зробили, увесь світ заволав би: «Знову євреї! От вони — справжні користолюбці!» Але хто в нас користолюбець, шановний містере Заміський Клуб? Хто в нас злодій та ошуканець? Хто в нас американець і бандит в одній особі? Вам не вдалося приспати мою пильність своїми солодкими промовами, містере Заміський Клуб Кальмбах. Вам не вдалося замилити

мені очі ні гольфом, ні вишуканими манерами. Я завжди знав, що Ваші миті руки — брудні. А зараз це знає весь світ. Ганьба!»

— Думаєш, цей сучий син відповідь мені? Треба б видати мої листи окремою книжкою. Знайду когось, хто видрукує, і роздам безкоштовно, щоб люди знали, що відчуває простий американець, коли ці сучі діти... Диви-диви, ти тільки глянь на нього!.. — На екрані з'явився Ерліхман, колишній начальник штабу при Ніксоні.

— Мерзенний тип, — каже Шведова мати. — І ця Трісія така сама.

— Ну, вона дрібна риба, — заперечує чоловік. — А от він — справжній фашист, та й усі вони одна банда: фон Ерліхман, фон Гальдеман, фон Кальмбах.

— Однаково від неї верне, — каже дружина. — Як же вони з нею носяться! Теж мені принцеса.

— Ці так звані патріоти, — Лу Левов звертається до Дон, — так і дивляться, як би загарбати Америку і зробити з неї нацистську Німеччину. Знаєш книжку — «Тут такого не буде»? Чудова книжка, тільки автора призабув. Дуже-дуже сучасна. Ці добродії підвели нас до краю прірви. Ти тільки глянь на цього сучого сина.

— Навіть не знаю, хто брудкіший: він чи той, другий, — говорить дружина.

— Один чорт, — каже старий, — що той сучий син, що цей.

Ось вона, спадщина Меррі. Напевно, думав Швед, батько розпинався б так само, якби тепер вона сиділа поряд з ними перед телевизором, але ж її нема, і хто, скажіть, більше, ніж ці вотергейтські мерзотники, винуватий у тому, що сталося з нею?

Під час в'єтнамської війни Лу Левов почав слати Меррі копії листів, які він відправляв президенту Джонсону, але писав він їх в надії вплинути не так на президента, як на Меррі. Його онука-підліток через війну в такій люті — напевне, він і сам реагував би не менш бурхливо, якби, скажімо, сімейний бізнес пішов косо-криво, — і старий так засмучувався, що, відвівши сина вбік, починав казати: «Чому вона так переживає? Звідки вона взагалі все це знає? Хто забиває їй баки? Яке їй діло? Вона й у школі так поводить? У школі так не можна, вона попусе

всі стосунки. Зіспеє атестат і не вступить до коледжу. Люди тако-го не люблять, їй відкусять голову, вона всього лише дитина...» Намагаючись якось пом'якшити — ні, не погляди Меррі, а лють, із якою вона, розбризкуючи слину, висловлювала їх, він усіляко показував, що солідарний з нею, посилав їй статті з флоридських газет, додаючи свої антивоєнні гасла на полях вирізок. Під час своїх відвідин він ходив будинком, тримаючи під пахвою портфель із листами до Джонсона, і читав їй вибрані місця — намагався врятувати її від самої себе, волочився за дівчиною по п'ятах, як мале дитя. «Треба знищити це в корені, в зародку придушити, — шепотів він до сина. — Так не можна, категорично не можна».

— Ну, — казав він, зачитавши чергове послання президенту про те, яка велика країна Америка, якою брилою був Франклін Делано Рузвельт, у якому неоплатному боргу родина Левових перед цією країною і як прикро йому та його близьким, що наші хлопці в іншому кінці світу воюють невідь за що, коли їм треба бути вдома, з рідними, — ну, як тобі твій дід?

— Д-Д-Джонсон — військовий злочинець, — відповідала вона, — він не п-п-припинить війну тільки тому, що ти, діду, закликаєш до цього.

— Але розумієш, він ще й просто людина, котра має таку роботу.

— Він — акула імперіалізму.

— Є така думка.

— Що він, що Г-г-гітлер — одне й те саме.

— Ти перебільшуєш, дорогенька. Не те щоб Джонсон виправдав наші сподівання. Але ти забуваєш, що зробив з євреями Гітлер, дорога моя Меррі. Тебе тоді ще не було на світі, тому й не знаєш.

— Те саме робить Джонсон із в'єтнамцями.

— В'єтнамців не саджають у концтабори.

— В'єтнам — це і є один в-в-величезний концтабір! Річ не в тому, що там «наші хлопці». Це однаково, що сказати: «Треба встигнути вивести штурмовиків з Аушвіца до Р-різ-різдва».

— Доводиться бути дипломатом, дорогенька. Не можу ж я називати президента вбивцею і сподіватися, що він мене послухає. Правда, Сеймуре?

— Думаю, це не дуже доцільно, — погодився Швед.

— Меррі, ми всі солідарні з тобою, — переконував її дід. — Ти це розумієш? Повір, коли я читаю газети, я теж починаю казирися. Отець Кафлін, сучий син. Відважний літун і так званий національний герой цієї країни Чарльз Ліндберг — нацист, гітлерівець. Містер Джеральд Л. К. Сміт. Великий сенатор Більбо. Так, у цій країні повно доморощених мерзотників, ніхто не заперечує. Містер Ренкін. Містер Дайс зі своїм комітетом. Містер Дж. Парнелл Томас із Нью-Джерсі. Ізоляціоністи, расисти, фашисти-«нічогонезнайки» — не десь, а у конгресі США! Негідники типу Парнелла Томаса, котрі заgrimіли зрештою за ґрати. А зарплату ж їм платять американські платники податків. Страшні люди. Гірше не буває. Містер Мак-Каррен. Містер Дженнер. Містер Мундт. Геббельс із Вісконсина, вельмишановний містер Маккарті — в геєні вогненній йому горіті! Його приятель — містер Кін. Мерзотник. Паскудник, дарма що єврей! Тут завжди вистачало покиді, як і в будь-якій іншій країні, й до влади їх приводили виборці, оті мудрагелики з правом голосу. А газети? Містер Герст. Містер Мак-Кормік. Містер Вестбрук Пеглер. Справжні фашисти й реакціонери, пси погані. Як я їх ненавиджу! Запитай свого тата. Так, Сеймуре? Я ж їх ненавиджу?

— Так.

— Але в нас демократія, люба. І подякуймо за це Богу. Тобі не конче злитися на своїх рідних. Хочеш — пиши листи. Хочеш — голосуй. Можеш на першому-ліпшому розі стати на ящик і виголосити промову. Зрештою, можеш піти в морську піхоту, як твій батько!

— Ой, діду, морська піхота — це про-про-про...

— Чорт забирай, Меррі, тоді переходи на інший бік! — вигукнув він, закусивши вудила. — А що? Якщо хочеш, іди в їхню морську піхоту. Таке бувало в історії. Це правда. Коли тобі стукне стільки, скільки треба, ти можеш перейти на той бік і воювати в армії противника, якщо хочеш. Але я не раджу. Люди цього не люблять, і, сподіваюся, тобі вистачить розуму зрозуміти чому. Неприємно, коли тебе називають зрадником. Але таке бувало. Така можливість є. Наприклад, Бенедикт Арнольд,

він так і вчинив. Перейшов на бік ворога, як я пам'ятаю. Мій однокласник. І, мабуть, я поважаю його. Він мав мужність відстоювати те, у що вірив. Важив життям, захищаючи те, у що вірив. Але він, Меррі, був не правий, як на мене. Він перейшов на інший бік у революційній війні, і, на мою думку, хлопець сильно помилився. А ти не помиляєшся. Ти права. Твоя сім'я на сто відсотків проти цієї довбаної в'єтнамської війни. Тобі не треба бунтувати проти родини, бо родина з тобою заодно. Ти тут не одна така противниця війни. Ми всі проти неї. Боббі Кеннеді проти...

— Зараз проти, — презирливо процідила Меррі.

— Ну так, зараз. Краще зараз, аніж в інший раз, правда ж? Будь реалісткою, Меррі, витати в хмарах — марна справа. Боббі Кеннеді проти війни. Сенатор Юджин Мак-Карті проти. Сенатор Джавітс проти, а він — республіканець. Сенатор Френк Черч проти. Сенатор Вейн Морс проти, і то як! Я в захваті від цього чоловіка. Я написав йому і удостоївся відповіді з власноручним підписом. І звісно, сенатор Фулбрайт проти війни. Він, як вважають, запропонував Тонкінську резолюцію...

— Ф-ф-фул...

— Ніхто не каже...

— Тату, дай Меррі сказати.

— Вибач, дитино. Я слухаю.

— Фу-фулбрайт — расист.

— Хіба? Ти певна? Сенатор Вільям Фулбрайт з Арканзасу? Та ну. Ти щось плутаєш, дівчинко. — Яюсь вона уже висловилася не дуже схвально про одного чоловіка, якого він поважав, — супротивника Джо Мак-Карті, й тепер він щосили стримувався, щоб не накинутися на неї через Фулбрайта. — Але дай і мені закінчити. Що я казав? На чому я зупинився? На чому, чорт забирай, я зупинився, Сеймуре?

— Твоя думка полягає в тому, що ви обидва проти війни і хочете, щоб вона припинилася. Тут нема через що сперечатися — от що ти мав на увазі, по-моєму, — сказав Швед. Він тримався нейтрально, рівновіддалений від обох вогнедишних жерл, це влаштовувало його значно більше, ніж бути опонентом кожного. — Меррі вважає, що писати листи президенту вже пізно.

Вона каже, що це марна справа. Ти ж вважаєш, що марна, не марна, але ти можеш це робити і робитимеш далі; принаймні залишиш своє ім'я в історії.

— Точно! — вигукнув старий. — Послухай, що я тут йому пишу: «Я все життя є членом демократичної партії». Слухай, Меррі. «Я все життя є членом демократичної партії...»

Проте жодні його звернення до президента війну не спинили, і ніякі розмови з Меррі не «знищили в корені» й не «придушили в зародку» катастрофу. Він єдиний у сім'ї бачив її наближення.

— Я знав. Було ясно як день — щось насувається. Я відчував. Я намагався запобігти цьому. Вона стала некерована. Щось зламалося. Я чув це. Я казав вам: з цією дитиною слід щось робити, з нею щось не так. Та вам в одне вухо влітає, в інше вилітає. Ви мені постійно: «Тату, заспокойся. Тату, ти перебільшуєш. Тату, в неї складний період. Лу, дай їй спокій, не сперечайся з нею». — «Ну, вже ні, — казав я вам, — не дам. Вона — моя онука. Я проти того, щоб дати їй спокій. Не хочу втратити онуку і не заспокоюсь. У неї ж не всі вдома». А ви дивилися на мене, як на божевільного. Ви, всі. А я був правий. Щодо помсти я був правий!

Удома жодних новин не було. Він молився, щоб прийшла звіточка від Мері Штольц.

— Нічого? — запитав він у Дон, яка готувала на кухні салат із щойно зірваної на городі зелені.

— Нічого.

Він налив випити собі та батькові й виніс келихи на терасу, де ще працював телевізор.

— Ти приготуєш смажене м'ясо, любий? — запитала його матір.

— Так, буде м'ясо, кукурудза й улюблені помідори Меррі. — Звичайно, він хотів сказати «улюблені помідори Дон», та вже коли обмовився, то виправлятися не став.

Мати сторопіла, але, переборовши хвилювання, сказала:

— Ніхто не готує м'ясо так, як ти.

— Дякую, мамо.

— Мій великий хлопчик. Найкращий у світі син. — Вона обійняла його і вперше за весь тиждень не стримала сліз. — Вибач, я згадала, як ви мені телефонували.

— Я розумію тебе, — сказав він.

— Коли вона була маленька, ти набирав мене, давав їй слухавку, й вона казала: «Привіт, бабусю! Знаєш що?» — «Не знаю, дитинко. Що?» І вона мені щось розказувала.

— Ну-ну. Ти так добре трималася. Не здавайся. Ну ж, тримайся.

— Я передивлялася її дитячі фотографії...

— Не треба. Краще не дивися. Ти ж умієш тримати себе в руках, мамо. Нічого не вдієш, треба.

— Любий, ти такий сильний, ти так підтримуєш нас, поруч із тобою ми просто оживаємо. Я так люблю тебе.

— Добре-добре, мамо. Я теж тебе люблю. Але, будь ласка, будь обережна при Дон.

— Так-так, постараюся.

— От і молодець.

Його батько, який — о чудо! — вже десять днів зберігав цілковите самовладання, вимовив, дивлячись на екран телевізора:

— Жодних новин.

— Жодних новин, — відлунив Швед.

— Зовсім ніяких.

— Зовсім.

— Ну, що ж, — сказав його батько, показуючи, що скоряється долі, — гаразд, так, значить, тому й бути, — і повернувся до телевізора.

— Як ти вважаєш, Сеймуре, вона ще в Канаді? — спитала матір.

— Я ніколи не вважав, що вона в Канаді.

— Але ж туди їхали хлопці...

— Слухайте, краще про це не говорити. Дон може зайти в будь-який момент...

— Вибач, таки твоя правда, — сказала мати. — Вибач, будь ласка.

— Ніщо не змінилось, мамо. Все, як і було.

— Сеймуре, — нерішуче почала вона. — Одне запитаннячко, любий. Якщо вона здасться поліції, то що тоді буде? Тато каже...

— Що ти чіпляєшся? — перебив її батько. — Він же сказав тобі, що тут Дон. Учися стримуватися.

— Я — стримуватися?

— Мамо, не треба прокручувати в голові ці думки. Її немає. Вона, може, взагалі більше не схоче нас бачити.

— Ну, вже ні! — зірвався батько. — Як це — не схоче! В житті не повірю. Неодмінно схоче!

— Де твоя стриманість? — запитала матір.

— Авжеж, вона хоче нас бачити. Та заковика в тому, що не може.

— Лу, любий, часто діти навіть у звичайних сім'ях виростають, їдуть геть, і тільки ти їх бачив.

— Але ж не в шістнадцять років! Не за таких обставин! Про які «звичайні сім'ї» ти кажеш? Ми ж і є та звичайна сім'я. А це — дитина, якій потрібна допомога. Дитина потрапила в халепу, а наша сім'я не відвернеться від дитини, яка потрапила в халепу!

— Їй двадцять один рік, тату. Двадцять один.

— Двадцять один, — підтвердила мати. — У січні виповнилося.

— Вона не дитина, — промовив Швед. — Я тільки хочу сказати, щоб ви нічого не чекали, щоб не засмучуватися.

— Ну, я вже не сумую. Не такий я дурний. Точно кажу тобі, не сумую.

— От і не треба. Я дуже сумніваюся, що ми колись її побачимо.

Ще гірше, ніж не бачити її ніколи, було б побачити її такою, якою він її покинув там, на підлозі тієї кімнатки. Останні роки він помалу «підводив» усіх — якщо не до цілковитої відмови від надії, то хоча б до реалістичної оцінки майбутнього. Як розповісти їм, що пережила Меррі, якими словами описати все і при цьому не вбити їх? Те, що вони уявили, навіть віддалено не було схоже на реальний стан справ. Ну та й навіщо комусь знати про цей стан? Що за потреба така?

— Сину, ти не просто так кажеш, що ми більше її не побачимо?

— П'ять років. Минуло п'ять років — це вам не просто так.

— Сеймуре, часом я йду вулицею, а переді мною йде якась дівчина, й якщо вона високого зросту...

Він узяв матір за руки:

— ...то ти думаєш, що це Меррі.

— Так.

— Ми всі так думаємо.

— Нічого не можу з собою вдіяти.

— Розумію.

— І коли дзвонить телефон, — сказала вона.

— Знаю.

— Я їй кажу, — забурчав батько, — що вже по телефону вона точно не об'явиться.

— А чому? — запитала вона чоловіка. — Чому б їй не набрати наш номер? Найбезпечніше — зателефонувати до нас.

— Мамо, то все марні сподівання. Давайте хоча б сьогодні не говорити про це. Я розумію, що спекатися цих думок неможливо. Ніхто з нас не може їх спекатися. Але слід намагатися. Мріями ситий не будеш. Ти спробуй хоч трохи посунути від себе ці думки.

— Спробую, любий, — відказала мати. — Мені вже легше, поговорили — і вже легше. Весь час тримати це в собі я не можу.

— Я розумію, але ж ми не можемо шушукатись при Дон.

Він якось завжди легко розумів свою матір — на відміну від батька, котрий чималу частину життя провів у перепадах настрою та свого ставлення до близьких — від співчуття до ворожості, від співчутливого розуміння до цілковитої байдужості, від м'якої довірливості до нестримуваного гніву. Він ніколи не боявся суперечити їй, ніколи не завмирав здивовано через те, чію сторону вона приймає, чи що її роздратує наступної миті, як траплялося з батьком.

Її індустрією, на відміну від чоловіка, була тільки любов до рідних. Проста душа, вона клопоталася лиш одним — щоб її хлопчикам було добре. Ще дитиною він відчував, що коли вона з ним розмовляє, то нібито пускає його простісінько у своє серце. Що ж до батька, до серця якого він мав доволі вільний доступ, то спершу слід було пробитись через батькове чоло, міцне чоло зятятого сперечальника, розкрити його з найменшою крововтра-тою, а вже тоді добуватися всього іншого.

Яка вона стала маленька, просто дивно! І тут не тільки остеопороз постарався: що не вдалося йому, те зруйнувала Меррі. Зараз мати, за його молодечих років — життєрадісна жінка, якій навіть у доволі зрілому віці кидали компліменти про юнацьку жвавність, була бабусею, із зігнутою та покривленою спиною, із викарбуваним зморшками виразом образи та подиву на лиці. Коли їй здається, що ніхто не бачить, в неї на очах проступають сльози. У цьому погляді — і давня звичка зносити біль, і здивування — як можна такий біль терпіти стільки часу? І однак усі його дитячі спогади (навіть цинічний, зневірений в усьому Джеррі, якби його спитали, підтвердив би їхню вірогідність) повертають йому інший образ матері — високої, яка наче здіймалась над ними всіма, рудуватої білявки, котра пашіла здоров'ям, вміла гарно сміятися і насолоджувалася своїм становищем єдиної жінки в чоловічому оточенні. Зараз — так, а коли він був малий, йому зовсім не було дивно і незвично, що людину однаково легко можна розпізнати за її обличчям і сміхом. Її сміх — не тепер, а раніше, коли ще існували причини для сміху, — він порівнював би з легким птахом у небі, що злітає все вище та вище, а побачивши вас — якщо вам пощастило бути її дитиною, — у недосяжну вись, на вашу превелику радість. Не конче було її бачити, щоб зрозуміти її місце в домі — у домі, який не стільки відображувався в його мозку, скільки й був самим мозком (у Шведа кора головного мозку ділилася не на передні, тім'яні, скроневі й потиличні долі, а на перший поверх, другий поверх і підвал, а ті — на вітальню, їдальню, кухню та інше).

Була одна річ, що гнобила її цілий тиждень, від самого приїзду з Флориди: у сумочці вона ховала лист Лу Левова до другої дружини Джеррі, яку той нещодавно покинув. Чоловік дав Сильвії Левов пачку листів і попросив відправити, але саме цього листа її рука не піднялася кинути в поштову скриньку. Вона зважилася відкрити його і прочитати, а от зараз привезла з собою, щоб показати Сеймуру.

— Уявляєш, як розлютиться Джеррі, якщо Сьюзен отримає це? Та він лусне од люті. Джеррі — хлопчик гарячий. Завжди заводився з півоберта. На відміну від тебе, любий. Він

не дипломат. А твоєму батькові всюди треба запхнути свого носа, йому до лампочки, що з того вийде, головне — запхати носа, куди не слід. От він пошле їй чек, поставить Джеррі в неприємну ситуацію, і Джеррі дасть йому такого прочухана!..

Лист, який вміщався на двох сторінках, починався так: «Люба Сьюзі, чек, який ти знайдеш у листі, для тебе, і нехай про нього ніхто не знає. Ці гроші я знайшов. Сховай їх десь і не кажи нікому. Я нікому не скажу, і ти нікому не кажи. Знай також, що я згадую тебе у своєму заповіті. Гроші ці — тільки твої, ти вільна робити з ними все, що хочеш. Дітям буде своя окрема частка. Якщо тобі захочеться ці гроші вкласти куди-небудь, то я настійно радив би вкладати їх у золото. Долар скоро зійде на пси. Радив би тобі компанії: «Беннінгтон майнз», «Кастворп девелопмент», «Ішли-Вейган мінерал корпорейшн». Це надійне вкладення. Назви я взяв із «Бюлетеня Баррінгтона» — я жодного разу не втратив, прислухаючись до його порад».

До листа скріпкою — крий Боже, випаде і залетить десь під диван — був прикріплений чек на ім'я Сьюзен Р. Левов на сім з половиною тисяч доларів. Удвічі більша сума була відправлена їй на другий день після її дзвінка, коли вона сказала, що Джеррі покинув її, зійшовшись із новою медсестрою, і розридалася, благаючи допомоги. Вона сама була новою медсестрою в кабінеті в Джеррі, коли той завів з нею інтрижку, яка скінчилася розлученням із першою дружиною. Мати розповіла Шведові, що, дізнавшись про чек на п'ятнадцять тисяч, Джеррі зателефонував батькові та вилаяв його останніми словами, і вперше в житті в Лу Левова так заболіло за грудиною, що довелося о другій ночі викликати лікарів.

І тепер, через чотири місяці, він знову за своє. «Сеймуре, навчи мене, що робити? Він ходить і горлає: «Друге розлучення, друга розбита сім'я, знову мої онуки залишилися без батька, ще троє дітей, прекрасних дітей, ростимуть без батьківської опіки!» Ти знаєш, як це в нього буває. Він кричить і кричить, бурчить і бурчить — я просто дурію! «Чому мій син з такою легкістю розлучається? Чи колись у нашій родині хтось із кимось розлучався? Ніхто й ніколи!» Я більше не можу, люба. Він дивиться на мене

і горлає: «Нехай іде в дім розпусти! Нехай звідти візьме проститутку, одружиться з нею та й квит!» Якщо вони знову посваряться, Джеррі не щадитиме батька. Джеррі ж не має твого такту. І ніколи не мав. Як вони через ту шубку посварилися — пригадуєш? Джеррі зшив шубку з хом'якових шкурок? Мабуть, ти був тоді в армії.

Дістав десь шкурки — у школі чи деінде, — і зшив шубку для якоїсь дівчинки. Думав її потішити. Загорнув шубку, як ведеться, і послав поштою. І от дівчинка отримує посилку, а з неї такий сморід, що аж небо знудило. Дівча в сльози, мати надзвонує до нас... А до батька хоч санітарів викликай. Він почувався, ніби його зганьбили. І вони з Джеррі посварилися, і то так, що до смерті мене налякали. П'ятнадцятирічний хлопчисько — і щоб так верещати на рідного батька! «Я маю право! В мене є права!» Мабуть, за п'ять вулиць від нас було чути, що він має право. Джеррі не вмів відступати. Він не знає, що це таке. А тепер він верещатиме не на сорокап'ятирічного чоловіка, а на дідугана, якому сімдесят п'ять і в якого стенокардія. І все закінчиться не розладом шлунку. Не головними болями. А найсправжнісіньким інфарктом». — «Не буде інфаркту, заспокойся, мамо». — «Я зробила щось не так? У житті не рухала чужих листів. Та як він хотів послати все це Сьюзен? Вона ж язика за зубами не триматиме. Зробиь те саме, що й тоді. Використає це проти Джеррі — неодмінно йому розповість. І тепер уже Джеррі уб'є його». — «Джеррі не вб'є його. Він не хоче вбивати його і не вб'є. Відправ листа, мамо. Він у тебе?» — «Так». — «Конверт не пошкоджений? Ти не порвала його?» — «Мені сором зізнатись, але я тримала його над парою. Конверт цілий. Але я не хочу, щоб це вбило його». — «Нічого не буде. Він міцний. Не встрягай в їхні справи, мамо. Відправ Сьюзен і листа, і чек. А коли зателефонує Джеррі, піди з дому погуляти». — «А якщо йому знову заболить у грудях?» — «А заболить, викличеш лікаря, як того разу. Просто не втручайся. Від себе самого ти його не захистиш. Пізно вже». — «Дякувати Богу, що в мене є ти. Ти єдиний, до кого я можу звернутися. У вас свого клопоту вдосталь, ви стільки натерпілись, але все одно ти єдиний в сім'ї, від кого я чую щось осмислене».

— Дон тримається? — запитав його батько.

— Так, у неї все добре.

— Виглядає на мільйон доларів. Знову схожа на саму себе. Покінчити з коровами — пречудова ідея, мудрішого ти ще нічого не придумував. Мені вони ніколи не подобалися. Я ніколи не розумів, навіщо їй це. І молодчина, що зробила підтяжку. Я був проти, але помилявся. Як останній ідіот, визнаю. Цей хлопець постарався на славу. Дякувати Богу, що по нашій Дон зараз не скажеш, скільки довелось їй пережити.

— Він чудово все зробив, — сказав Швед. — Стер страждання. Повернув їй обличчя. — Більше вона не буде дивитися на себе в дзеркало і бачити в ньому хроніки свого нещастя. Геніально: дивися просто перед себе і надихайся своїм відображенням.

— Але ж вона продовжує чекати. Я бачу, Сеймуре. Матері таке бачать. З обличчя, може, і зітреш страждання, але з душі не витравиш. Обличчя обличчям, але вона таки чекає, сердешна.

— Дон не сердешна, мамо. Вона — боєць. У неї все гаразд. Їй вдалося багато чого подолати.

Це правда: весь той час, поки він героїчно терпів нещастя, вона долала горе, крок за кроком — спочатку була просто вбита, знищена горем, відчувала його нестерпність, а потім скинула його з душі, як дерево скидає листя. На відміну від нього, вона не пручається ударам, приймає їх, падає під їхньою силою, але потому підводиться і вирішує самовідтворитися. Кожен її крок гідний захвату: спочатку відмовляється від імені, яке дочка знівечила, тоді покидає будинок, якому також перепало від дочки. Зрештою, це її життя, і Дон відбудує з руїн себе справжню, чого б їй це не вартувало.

— Мамо, годі про це. Ходімо зі мною, я хочу розпалити камін.

— Ні, — сказала вона, готова заплакати. — Дякую, любий. Я побуду тут з татом, подивлюся телевізор.

— Ти цілий день дивилася. Ходімо, допоможеш мені.

— Ні, любий. Дякую.

— Вона чекає, коли там доберуться до Ніксона, — пояснив батько. — Коли доберуться до Ніксона й устромлять йому в серце осиковий кіл, мати буде на сьомому небі від щастя.

— А ти хіба ні? — запитала вона. — Він не спить, — пояснила вона Шведові, — і все через отого *мамзера*. Серед ночі шпарить йому листи. А я мушу бути цензором, а деколи просто відбирати в нього ручку, бо лається мовби швець.

— Ця падлюка, ця мерзота паршива! — промовив гірко батько. — Бридкий фашистський посіпака! — І він, чимраз більше розпалюючись, вибухнув тирадою на адресу президента Сполучених Штатів, яка за ступенем ядучості не поступалася б шедевральною інвективам і самої Меррі — з урахуванням заїкуватості, яка робила її обурення не менш нищівним, аніж кулетметна черга. Ніксон своїми діяннями звільнив батька від усякої поваги до нього, як Джонсон колись звільнив Меррі, й він міг дозволити собі казати на його адресу все, що заманеться. Схоже було, що лаючи Ніксона на всю губу, Лу Левов просто імітує лайливу ненависть онуки до Джонсона. Ніксона геть! Під суд його! Усі методи добрі! Не буде Ніксона — все стане на свої місця. Якщо намастити Ніксона дьогтем і викачати в пір'ї, то Америка знову буде Америкою, без цього всього свавілля, без насильства, без злості, без божевілля й ненависті. Посадіть його в клітку, посадіть цього пройдисвіта — і в нас знову буде велика країна!

З кухні вибігла Дон — що там сталося? — і от вони вже всі залилися слізьми, обійнялися, попригорталися одне до одного та й плакали всі разом на своїй великій веранді, наче ту бомбу підклали під їхній будинок, і після вибуху вціліла тільки ця веранда. І Швед нічого не міг вдіяти ні з ними, ні із собою.

Ще ніколи сім'я з такою силою не відчувала свого краху. Попри всі Шведові зусилля пом'якшити шок від пережитого в той день жаху і не дозволити своєму розуму звихнутися — попри рішучість, з якою він спробував залатати дірки, що з'явилися у його захисній оболонці, коли він бігцем здолав тунель і знайшов свою машину на цій похмурій Даун-Нек-стріт цілу та неушкоджену на тому ж місці, де її залишив; попри рішучість, із якою він удруге спробував відновити свою захисну оболонку, пошкоджену телефонним розносом Джеррі, попри рішучість і втретє зібрати в кулак свою мужність — коли він стояв із автомобільним ключем в руках на парковці, під спіралями колючого

дроту, попри те що тримав себе в руках, попри розпачливі намагання бути невразливим, попри ретельно підіграну до обличчя машкару впевненості в собі, за допомогою якої він увесь цей час намагався боронити своїх рідних від чотирьох скоєних нею вбивств, — варто було йому тільки сказати: «улюблені помідори Меррі» замість «улюблені помідори Дон», як усі вони відчували: те, що їх спіткало, — трагічно непоправне.

Того вечора Левови чекали на вечерю шістьох гостей. Першими приїхали архітектор з дружиною, Білл і Джессі Оркатти, які мешкали в старому родинному будинку Оркаттів за кілька миль від Левових по тій самій дорозі та були спочатку просто сусідами, відтак знайомими, а після почали і гостювати — коли Білл Оркатт зайнявся новим домом для Левових. Родина Оркаттів була добре відома в окрузі Морріс, вона давно вже постачала штату юристів — адвокатів, суддів, сенаторів. Як президент місцевого товариства охорони пам'ятників, яке уже здобуло репутацію «історичної совісті» нового покоління — покоління шанувальників збереження старовини та довкілля, — Оркатт програв битву за те, щоб нову автотрасу прокладали в обхід історичного центру Моррістауна, і здобув перемогу в боротьбі проти будівництва аеропорту неподалік від Чатема, яке зруйнувало б Велике болото, а з ним — і чималу частину окружної флори та фауни. Наразі він намагався вберегти озеро Гопетконг від забруднювачів води. На бампері Оркаттової машини пишався стікер: «За зелений, чистий, тихий Морріс», а коли вони зі Шведом познайомилися, він, добродушно поплескуючи Шведову автівку по капоті, сказав: «Ми всіх збираємо під свої прапори. Треба приборкати язви сучасності». Дізнавшись, що нові сусіди вирости в місті й що сільська частина нагір'я Морріс їм геть не відома, він запропонував повозити їх по території округу. То була цілоденна екскурсія, й вона плавно перетекла б у дводенну, якби Швед не сказав екскурсоводу, що завтра, в неділю, він разом із Дон і дитиною їде до її батьків.

Дон рішуче відмовилася від поїздки. В ту першу зустріч щось у манері Оркатта їй не сподобалось: надто вже по-хазяйському він поводився, а від його експансивної люб'язності її якось

корчило; їй здалося, що цей гречний сільський джентльмен прийняв її всього лише за привабливу міщаночку-ірландку, котра якимось чином перейняла звички дам із вищої верстви, а зараз намагається непрошеною гостею припхатися в його садибу, зачинену для простих смертних. Самовпевненість — ось що вивело її із себе, його безмежна самовпевненість. Так, вона побувала в королевах краси, але... Шведу доводилося кілька разів бачити її поряд із цими багатенькими, у светрах із шотландської вовни, борцями за збереження природи і членами Ліги плюща. Швед щоразу дивувався, що вона нібито ображається на таких людей, починає чомусь найжачуватись. Її не бракувало самовпевненості — але тільки доти, поки поруч не з'являлися люди з «верхів». «Вибач, — казала вона, — я розумію, що це мій ірландський комплекс меншовартості, та я не люблю, коли на мене дивляться згори вниз». І хоч у глибині душі він схвалював цю колючість — знай, мовляв, наших: не дамо принизити себе якимсь нахабам! — водночас вона бентежила його і наганяла сум. Він хотів думати про Дон, як про напрочуд вродливу молоду жінку, котра багато чого досягла в житті — достатньо багато, аби не відчувати жодних соціальних утисків. «Просто ми трохи зазираємо в склянку, от і вся відмінність, — казала вона, розуміючи під словом «вони» протестантів, — але я так і чую насміх в його інтонації, коли він каже друзям-снобам: «У моєї нової сусідки кельтське коріння. А чоловік — єврей». Якщо тобі чхати на це, то їдь, а я, звиняй, не можу сумирно терпіти його зневагу до нашого з тобою непершосортного походження».

Вона була впевнена — і навіть без усяких з ним розмов, — що холова пружина характеру Оркатта — це усвідомлення тієї найбільшої глибини шляхетного минулого, з якої виростають він сам і його вишукані манери. Тому вона того дня залишилася вдома, анітрохи не заперечуючи проти того, щоб побути самій із дитиною.

Рівно о восьмій ранку її чоловік і Оркатт вирушили в дорогу, перетнули округ по діагоналі — з південного сходу на північний захід, а відтак поїхали у зворотному напрямку, тепер не прямо, а вздовж звивистого кістяка цієї землі — хребта зі старих залізних рудників; усю дорогу Оркатт просторікував про славне

XIX століття, коли всім правило залізо, коли мільйони тонн руди видобувалися з цієї самої землі; у всіх селищах і селах від Ібернії та Бунтона до Моррістауна годі було навіть кроку ступити, щоб не наткнутися на кузню, ливарню, цвяхівню чи вальцювальний цех. Оркатт показав йому старий металургійний завод, де робили перші рейки та вагонні колеса й осі для Морріс-Есекської залізниці. Показав порохову фабрику в Кенвіллі, що виробляла динаміт для будівництва шахт, а відтак — уже для цілей Першої світової, — тринітотолуол; певною мірою це підготувало ґрунт для створення арсеналу в Пікатінні, де вже під час Другої світової війни виготовляли потужні артилерійські снаряди. Саме тут, у Кенвіллі, 1940 року стався вибух на складах боєприпасів — п'ятдесят дві людини загинуло, причина — недбалість, хоча спочатку шукали шпигунів і диверсантів. Він провів його трохи понад старим річищем Морріс-каналу, яким із Пітсбурга доставляли антрацит для тутешніх ливарень. Несподівано для Шведа Оркатт з легкою усмішкою зауважив, що прямо навпроти Філіпсбурга на тому боці Делаваара був Істон, а в Істоні, сказав він, був бордель для молодиків з Олд-Римрока.

Східний термінал на Морріс-каналі називався «Джерсі-Сіті та Ньюарк». Про ньюаркську частину каналу Швед знав ще змалку: йому розповідав батько, коли вони бували в центрі чи в районі Реймонд-бульвару, що неподалік від місця, де знаходилася єврейська молодіжна асоціація, ще в рік народження Шведа справжній канал з водою тягнувся вздовж Гай-стріт у бік нинішнього Реймонд-бульвару — цієї головної міської магістралі, по якій машини йдуть із Бруд-стріт, пірнають під Пеннстейшн і через старий Пассаїк-авеню виходять на Скайвей.

У голові юного Шведа те каналне «Морріс» завжди асоціювалося не з округом Морріс — який тоді здавався далеким, як, скажімо, Небраска, — а зі старшим батьковим братом на ім'я Морріс. У 1918 році, в двадцять чотири роки, вже маючи взуттєвий магазин — точніш сказати, магазинчик на Феррі-стріт, де мешкала польська, італійська та ірландська біднота, — яким він заправляв разом з молодою дружиною і який був найбільшим родинним досягненням, поки контракт із Жіночою службою

Армії США не вивів на перший план «Ньюарк мейд», він помер буквально одразу від грипу під час епідемії. Навіть на тій екскурсії, скільки б разів Оркатт не згадував Морріс-канал, Швед спочатку згадував дядька-небіжчика, якого ніколи не бачив, улюбленого, досі оплакуваного батькового брата, на чию честь, як колись здавалося малому Сеймуру, був названий канал під Реймонд-бульваром. Навіть коли його батько купив на Централ-авеню (не більше як за сотню метрів од місця, де канал повертав на північ до Бельвілля) фабрику, що буквально тулилася до будівлі міської залізниці, назва «Морріс-канал» у нього однаково пов'язувалася не з історією розбудови Сполучених Штатів Америки, а з історією боротьби власної родини за виживання.

Пройшовшись моррістаунським штабом Вашингтона — він для ввічливості вдав, що не бачив ще жодного разу цих мушкетів, гарматних ядер, старих окулярів, хоч уперше побував тут у четвертому класі, — вони з Оркаттом покинули Моррістаун, проїхали далеченько на південний захід і дісталися стародавнього, часів Американської революції, церковного цвинтаря, де спочивали вбиті воїни, а в братській могилі — двадцять сім солдатів, жертв епідемії віспи, яка охопила в цій стороні військові табори навесні 1777 року. Оркатта, котрий усю дорогу читав йому лекції з історії, екскурсводницький запал не полишав і тут, серед давніх могил, і він безупинно просвіщав Шведа. Пізніше, за вечерею, коли Дон запитала, куди Оркатт його возив, він зі сміхом відповів, що той «обслужив його на всі сто. Він — просто жива енциклопедія. Я ще ніколи не почувався таким неуком».

— Дуже нудно було? — поцікавилася Дон.

— Ні, аж ніяк не нудно, — озвався Швед. — Він класний малий. Приємний. Не розгледеш одразу, але щось у ньому є. Не тільки пиха. — У Шведових вухах бриніло Оркаттове зауваження про істонський бордель, а вголос він сказав: — Його родина знана ще з часів Революції.

— Хто б міг подумати! — обізвалася Дон.

— Він знає все на світі, — промовив Швед, удаючи, що не розчув її сарказму. — Наприклад, ми були на старому цвинтарі, що на вершечку найбільшого пагорба в цій околиці. Там є давня

церква; так от, вода, яка в дощ падає на північний бік її даху, стікає на північ і потрапляє в Пассаїк, а потім у Ньюаркську затоку, а вода, яка падає на південний бік, стікає на південь, у Раритан, і зрештою опиняється в Нью-Брансвіку.

— Не вірю, — промовила Дон.

— Але це факт.

— Нізачо не повірю. Не може вона стікати в Нью-Брансвік.

— Та годі тобі, Дон. Це цікаво з точки зору геології. Дуже цікаво. — Він навмисно додав оте «дуже цікаво», щоб вона зрозуміла, що він не співчуває її «ірландському комплексу меншовартості». Негоже йому (так само, як і їй) мати подібний комплекс.

Уже вночі, у ліжку, він думав, що коли Меррі стане школяркою, він умовить Оркатта взяти і її на таку саму екскурсію, аби вона з вуст справжнього експерта дізналася історію місцевості, в якій росла. Щоб побачила, де проходила на початку ХХ століття залізниця, якою із садів округу Гантердон через Вайтхаус у Моррістаун возили персики. Проклали тридцять миль залізниці лише для того, щоб возити ці фрукти. Поміж багатіїв у великих містах було страшенно модно ласувати персиками, і їх із Моррістауна переправляли в Нью-Йорк. Спеціальний персиковий поїзд — хіба це жарти? У погожий день із Гантердона виїздило сімдесят вагонів персиків. Два мільйони дерев росло там, поки не сталася навала попелиці, яка й знищила їх усі. Але він сам може розповісти їй і про поїзди, і про дерева, і про попелицю, сам покаже, де були ті рейки. Для цього вже не треба Оркатта.

— Перший Оркатт в окрузі Морріс. — Оркатт жестом показав на побурілий, ветхий кам'яний надгробок із вирізьбленим на ньому ангелом; надгробок горнувся до задньої стінки цвинтарної церкви. — Томас. Із Північної Ірландії, протестант. Приїхав у 1774 році, маючи двадцять років. Записався в місцеве ополчення. Другого січня 1777 року брав участь у другій битві під Трентоном. Цей бій уможливив перемогу Вашингтона в Принстоні на другий день.

— Не знав про це, — зізнався Швед.

— Переведений на базу в Моррістауні, служив інтендантом артилерійського обозу. Після війни придбав металургійний завод

у Моррістауні, який був зруйнований повинню 1795 року. Тут двічі несподівано відбувалися повені — у 1794 та 1795 роках. Активний прихильник Джефферсона. Життя йому врятувало те, що за розпорядженням губернатора Блумфельда був призначений суддею округу Морріс у справах про спадки та опіку. Був членом суду справедливості. Закінчив кар'єру секретарем міської адміністрації. От який був чоловік. Міцний, плідючий патріарх.

— Цікаво, — обізвався Швед, хоча в цю мить усі ці повідомлення здавалися всуціль мертвизною. Цікаво було тільки те, що він уперше зустрівся з такою людиною.

— Сюди, — гукнув його Оркатт до іншого древнього каменя з вирізьбленим ангелом у верхній частині його коричнюватої поверхні та з чотиривіршем, який ближче до підніжжя вже विकрищувався. — Його син Вільям. Батько десяти синів. Один помер у тридцять з чимось років, решта були довгожителлями. Розкидало по всьому Моррісу. Ніхто не подався у фермери, всі — мирові судді, шерифи, джентльмени на виборних посадах, поштмейстери. Оркатти жили всюди, дісталися навіть у Воррен і Сассекс. Вільям був з-поміж усіх найуспішнішим. Будував дороги. Займався банківською справою. Був вибірником від Нью-Джерсі в 1829 році. Встав під прапори Ендрю Джексона. Завдяки перемозі Джексона отримав серйозне суддівське призначення. Став вищою посадовою особою в судовій системі штату. Членом колегії адвокатів ніколи не був. Тоді це не мало значення. Помер шанованим суддею. Бачите, що написано на камені? «Доброчесний громадянин, який прожив життя з користю для суспільства». Його син — тут, оцей, — його син Джордж працював в Августі Фіндлі й став його компаньйоном. Фіндлі був членом Законодавчих зборів штату. Кампанія за ліквідацію рабства привела його у лави Республіканської партії...

Як Швед сказав Дон, не запитавши, чи бажає вона слухати — ні, саме тому, що вона не бажала слухати, — «це був урок з історії Америки. Джон Квінсі Адамс. Ендрю Джексон. Авраам Лінкольн. Вудро Вільсон. Його прадід навчався на одному курсі з Вудро Вільсоном. У Принстоні. Він назвав мені рік, але я забув. 1879-й? Голова тріщить від дат, Доні. Він мені все розповів. А ми

всього лише блукали з ним по цвинтарю за церквою на вершині пагорба. Це було щось! Цілий курс з історії».

Але одного разу йому вистачило. Він був дуже уважний, намагався втримати в голові подробиці майже двохсотрічного поступу родини Оркаттів на шляху до процвітання — хоча й далі, чуючи «Морріс», думав про Морріса Левова. Швед не пам'ятав, щоб ще коли-небудь його почуття були такі схожі з почуттями його батька: йому здалося, що не він — син свого батька, — а сам батько ступає поміж могилами всіх цих Оркаттів. Їхній родині не наздогнати Оркаттів у питаннях родоvodu — Левови вичерпали б список пращурів на другій хвилині. Про те, що було до Ньюарка, на колишній батьківщині, ніхто не знав. Ані імен, ані занять доньюаркських предків, не кажучи вже про те, хто за кого голосував. Натомість Оркатт про своїх прабатьків міг говорити годинами. Левови долали шлях в Америку східцем за східцем, а цей чоловік від народження був уже там.

Чи не тому Оркатт так наголошував на заслугах своїх предків? Аби насправді, як казала Дон, показати — вже самим зверненням до тебе усміхом, — що не місце тобі поміж достойників? Ні, так вважати — це вже надто в стилі Дон і геть у батьковому стилі. Єврейський комплекс меншовартості буває не менш сильний, ніж ірландський. А буває й сильніший. Не для того вони сюди їхали, щоб загрузнути в такій нісенітниці. Сам він не причетний до Ліги плюща. Він, як і Дон, здобув освіту в скромному Упсальському коледжі в Іст-Оранжі та довго не знав, що вислів «Ліга плюща» має стосунок не до стилю одягу, а до престижних університетів. Звісно, помалу картина прояснилася: там, де плющ увивав будинки і де люди мали гроші та вдягались особливо, був світ багатства, куди євреїв не пускали, де євреїв не знали і, можливо, не дуже й любили. Може, не шанували й ірландських католиків і теж дивилися на них зверхньо — мабуть, у цьому разі він повірить Дон на слово. Але Оркатт — це Оркатт. Я мірятиму його своєю власною міркою, а не висновуватиму про нього за мірками Ліги плюща. Він до мене з повагою — і я до нього з повагою, він зі мною по-чесному — я з ним також по-чесному.

Удосталь наміркувавшись про це, Швед вирішив, що Оркатт стає просто занудою, коли мова заходить про історію роду. Нехай хтось доведе йому, що він не правий, але Швед не збирався дивитися на це якось інакше. Вони сюди їхали не для того, щоб мордувати себе думками про сусідів, чий дім на тому боці пагорка навіть очі їм не моголи. Вони їхали сюди тому, що він, як жартома казав матері, бажав «володіти тим, що не можна купити за гроші». Усі, хто багатів і залишав Ньюарк, їхали в затишні передмістя, у Мейплвуд чи Саут-Оранж, — вони ж були, можна сказати, на «фронтирі», як свого часу піонери, що просувалися на захід. Ті два роки, які Швед провів у морпіхах у Південній Кароліні, він страшенно радів, що потрапив на Південь: «Це ж старий Південь! Я південніше так званої лінії Мейсона-Діксона. Я на самісінькому Півдні!» Так, із самого Півдня він не зміг би їздити на роботу, але в Нью-Джерсі йому вдалося заїхати на самий захід, за Мейплвуд і Саут-Оранж, залишити позаду резервацію Саут-Маунтін і все-таки мати можливість щодня діставатися за годину Централ-авеню. Чому б ні? Сто акрів Америки. Землі, розчищеної на початку не для хліборобства: ліс, тисячами акрів у рік, зжирали ці стародавні кузні. (Леді з ріелторської контори, виявляється, знала історію не гірше за Білла Оркатта й так само щедро виливала потоки інформації на потенційних покупців, котрі бажали покинути вулиці Ньюарка.) Клуня, струмок з млиновою гребелькою, рештки фундаменту млина, який постачав борошно армії Вашингтона. І ще занедбана залізна рудня десь на околиці ділянки. Дерев'яний будинок і лісорізня згоріли одразу після революції, і тоді був збудований цей: у 1786 році, якщо вірити даті, вибитій на камені над дверима в підвал і вирізаний на кутовій бантині у вітальні. Будинок з каменів, що були знесені з околиць пагорбів з кострищ, де стояли солдати армії Революції. Кам'яний будинок, саме такий, про який він завжди мріяв: з мансардним дахом, не більше й не менше, і з геть небаченим каміном у їдальні, що правила колись за кухню, — величезним, хоч бика в ньому смаж на вертелі, із заслінкою та важелем для повертання залізного чайника над вогнем; з дев'ятнадцятидюймовою колодою, яка тяглася по всій ширині кімнати. Чотири менших камені

в інших кімнатах, усі справні, з давніми камінними полицями. Різьблення на дерев'яних деталях і ліпні прикраси, ледве помітні під багатьма шарами фарби, яка лягла на них за сто шістдесят з гаком років, тільки й чекають, щоб їх реставрували та відкрили людям. Десятифутовий завширшки коридор через увесь будинок. Сходи з поруччям і стійками, виточеними зі світлого тигрового клена (ріелторка розповіла, що цей різновид клена в ті часи був тут рідкістю). По дві кімнати з кожного боку від сходів на кожному поверсі, тобто цілих вісім кімнат, плюс кухня, плюс велика веранда за домом... Чому б цьому всьому не стати його власністю? Чому б йому не захазяйнувати тут? Я не хочу жити під боком у когось. Це ми вже проходили. Я виріс у тісному кварталі. Я не хочу бачити веранду з вікна — я хочу бачити землю. Хочу бачити, як усюди жебонять струмки. Хочу бачити корів і коней. Їдеш дорогою, а там, трохи осторонь, водоспад. Чому ми мусимо жити, як усі, — ми тепер можемо жити, як нам захочеться. В нас для цього все є. Ніхто не зміг нас зупинити. І за яким правом? Ми одружені. Ми можемо їхати, куди забажаємо, робити все, що нам заманеться. Ми вільні наче птахи, Доні!

Так, однак ця свобода далася їм не без боротьби: батько страшно тиснув на нього, переконуючи купити дім під Саут-Оранжем, у Ньюстеді, сучасний дім, новенький, а не «мавзолей», який от-от розсиплеться. «Тобі його не обігріти», — лякав сина Лу Левов у ту суботу, коли вперше побачив величезну, стару, порожню кам'яницю з оголошенням «Продається», самотній будинок при дорозі, яка тяглася по пагорбах, за одинадцять миль на захід від найближчої залізничної станції — станції Лакаванна, в межах Моррістауна, звідки зелені вагони з екранованими дверима та плетеними жовтуватими сидіннями везуть пасажирів аж до Нью-Йорка. До будинку додавалися сто акрів землі, стара клуня і зруйнований млин, і пустою він стояв уже цілий рік, чекаючи на покупця — з усіх цих причин він продавався менше, ніж за половину того, що просили у Ньюстеді за будинки з ділянками в якихось два акри.

— Опалюй чи не опалюй — витратиш купу грошей і однаково будеш мерзнути. А якщо снігу навалить, як ти до станції діставатимешся, га, Сеймуре? По цих дорогах тобі не доїхати. І на біса

йому стільки землі? — питав він дружину, яка, закутавшись у пальто, стояла між двома чоловіками і, щоб ухилитись від дискусії, уважно розглядала верхівки дерев при дорозі. (Чи це так здалося Шведу; пізніш він дізнався, що мати напружувала зір, марно видивляючись ліхтарі вздовж дороги.) — Що ти робитимеш із цією землею, — питав його батько, — годуватимеш голодуючих вірмен? Скажу тобі, як є: ти витаєш у хмарах. Ти хоч уявляєш собі, що то за місце? Будьмо відверті — тут живуть фанатики й сектанти. У двадцяті роки в цих місцях процвітав Ку-клукс-клан — знаєш це? Ку-клукс-Клан. Люди палили на своїй землі хрести.

— Тату, Ку-клукс-клану більше нема.

— Та невже? Сеймуре, в цій частині Нью-Джерсі живуть затяті республіканці. Тут усе наскрізь просякнуте республіканським духом.

— Тату, в нас президент — Ейзенгауер. Уся країна республіканська. Президент — Ейзенгауер, а Рузвельт помер.

— Так, але тут республіканці окопалися ще за життя Рузвельта. Надворі Новий курс, а в цьому містечку суцільна республіканська пропаганда. Подумай про це. Чому тут ненавиділи Рузвельта, Сеймуре?

— Не знаю. Бо він був демократ.

— Ні, тут не любили Рузвельта, бо тут не любили євреїв, італійців, ірландців, — ті фанатики й поїхали сюди передусім саме тому. А Рузвельта вони не любили, бо він прийняв отих нових американців. Він розумів їхні потреби і намагався їм допомогти. На відміну від цих вилупків. Євреїв в них і торішнього снігу не випросить. Я кажу про фанатизм, синку. Не про сліпу відданість комусь або чомусь, а про натуральну ненависть. І ці люди ненависники саме тут і живуть.

І отже, треба їхати в Ньюстед. У Ньюстеді в нього не болітиме голова за сто акрів землі. У Ньюстеді він буде між затятих демократів. У Ньюстеді його родина житиме в оточенні молодих єврейських пар, у дитини будуть друзі-євреї, а дорога на «Ньюарк мейд» займатиме від сили півгодини, якщо їхати прямо по Саут-Оранж-авеню.

— Тату, я до Моррістауна доїжджаю за п'ятнадцять хвилин.

— Це без снігу. А коли засніжить, не доїдеш. Без порушення дорожніх правил не доїдеш.

— Я сідаю на експрес о 8:28, а о 8:56 уже на Брод-стрит. Пішки йду до Централ-авеню і приходжу на роботу о шість хвилин на десяту.

— А в снігопад? Ти не відповів мені про снігопад. А якщо поїзд зламається?

— Цим поїздом їздять біржовики. Юристи, бізнесмени, яким треба в Мангеттен. Люди не бідні. Це не поїзд, що курсує ні світ ні зоря, і він не ламається. Та й в ранніх поїздах є вагон-салон, ти не думай. Це ж не якась глухомань.

— Ти вже майже запудрив мені мізки, — відповів батько.

Швед же, неначе піонер-переселенець давнини, не збирався повертати назад. «Нерозумно», «непрактично» — це для батька нерозумно й непрактично, а він сприймав своє рішення як акт мужності. Після одруження з Дон Двайр купівля цього дому із сотнею акрів угідь і переїзд в Олд-Римрок були найзухвалішими його вчинками. Нью-Джерсі для його батька — це все одно, що Марс, а для нього це була Америка — він почувався піонером, котрий освоює Нью-Джерсі. В Олд-Римроку за їхнім порогом лежала сама Америка. От що гріло йому душу. Єврейський комплекс меншовартості, ірландський комплекс меншовартості — до біса все. Чоловіку з дружиною всього по двадцять п'ять, дитині ще й року немає: це й справді було актом зухвалості — вибратися в Олд-Римрок. Проте він не раз уже чув, що в шкіряному бізнесі батьки нерідко підминають під себе сильних, розумних, талановитих хлопців, і не збирався поповняти їхні лави. Він душею полюбив ту справу, якою займається батько, зробив усе, що мав зробити від народження, а тепер він віддаляється в інші межі, і хай йому грець, якщо він не житиме там, де захоче!

Ні, в нас уже не буде жодних комплексів меншовартості на ґрунті національності. Ми від'їхали на тридцять п'ять миль від усяких комплексів. Ніхто, звісно, не каже, що переходити межі релігій — це просто. Ніхто не каже, що немає упереджень — він сам із ними зустрічався в морській піхоті: у тренувальному таборі пару разів довелося приводити до тями антисемітів. Дон теж мала

дізнатися, що таке несосвітений антисемітизм. На тому конкурсі в Атлантик-Сіті приставлена до неї патронеса з неприхованою гидливістю обізвалася про 1945 рік, коли «Міс Америкою» стала Бесс Маерсон: «Тоді перемогла єврейка». Їй доводилося чути багато жартів про євреїв у рідному місті, але ж Атлантик-Сіті — це вже великий світ, такий, який він є, і вона була шокована. Тоді Дон нічого йому не розказала — боялася, що він може образитися, бо вона чемно промовчала замість послати цю дуринду під три чорти, а надто, коли та сказала: «Ні, я нічого не кажу, Маерсон була красуня, але для конкурсу це все одно ганьба». У всякому разі, тепер це не має ніякого значення. Дон була всього лише однією з учасниць, їй було двадцять два — і що вона могла сказати чи зробити? Він має на увазі, що вони обоє знають *не з чуток*, що упередження такого роду реальні. Але в освіченому Олд-Римроку на релігійних відмінностях не наголошують із такою силою.

Дон перебільшує. Якщо вона змогла вийти заміж за єврея, то вже точно зможе подружитися з сусідом-протестантом, а тим паче, коли те саме зробить чоловік. Протестанти — всього лише одна з категорій американців. Їх було мало там, де вона росла; де ріс він, їх також було мало, — але їх не так уже й мало в Америці. Давайте відверто: вони і є Америка. Але якщо ти не вихвалитимеш усе католицьке, як твоя мати, а я не стану вслід за батьком твердити, що євреї — сіль землі, тоді ж, напевно, з'ясується, що навколо багато людей, які не носяться з протестантизмом так, як їхні батьки й матері. Зараз ніхто ні над ким не вивищується. За це ми й боролися на війні. Наші батьки не вловлюють нових віянь, не відчують реалій повоєнного світу, де люди можуть жити в цілковитій злагоді — різні люди, пліч-о-пліч, незалежно від свого походження. Ми — нове покоління, і не потрібні нам ніякі комплекси, ні свої, ні чийсь. І багатих не треба боятися. Знаєш, що виявиться, коли зійдешся з ними ближче? Що це — звичайні люди, які хочуть жити так, як усі. Дивімося на це тверезо.

Швед мусив пустити в хід усе своє красномовство, щоб утихомирити Дон із приводу Оркатта, тим паче, що той рідко з'являвся на їхньому горизонті після знаменитої поїздки (Дон називала її не інакше, як «екскурсія родинним цвинтарем Оркаттів»). Тоді між

Оркаттами і Левовими ще не було ні світського спілкування, ні навіть натяку на приятельські стосунки, хоча Швед суботніми ранками регулярно з'являвся на галявині за домом Оркатта, щоб зіграти в тач-футбол з його знайомими й такими самими, як сам Швед, колишніми солдатами з усього округу Ессекс, які, нещодавно одружившись, один за одним перебралися сюди, на широкі простори.

Одним із них був Баккі Робінсон, оптик за професією, дужий клишоногий коротун із круглим янгольським обличчям, який в часи, коли Швед закінчував школу, грав захисником у другому складі команди «Гіллсайд-Гай», традиційного суперника Віквейка в День подяки. У ту суботу, коли Баккі вперше з'явився в їхній компанії, Швед почув, як він розповідав Оркатту, загинаючи при цьому пальці, про спортивні подвиги Шведа в останній рік у школі: «...найкращий гравець у футбольній збірній міста, центровий у баскетбольній збірній міста й округу, перший базовий у бейсбольній збірній міста, округу та штату...» За інших обставин Шведу геть не сподобалася б така відверта демонстрація благоговіння перед ним у компанії, від якої він не хотів нічого, крім дружнього ставлення, і де його цілком влаштувало становище пересічного громадянина, котрий прийшов поганяти м'яч на галявині; проте Баккі заражав своїм ентузіазмом щодо нього не когось там, а Оркатта, і проти цього Швед не заперечував. Вони не були опонентами — що їм ділити? — але чути, як Баккі захоплено розписує Оркатту, що за інших обставин Швед волів би сховати за завісою скромності, було приємно, і то навіть більше, ніж він міг уявити, — це було як удовольнити бажання, про яке він навіть не підозрював, — бажання поквитатися.

Оптик не вірив своєму щастю, коли він кілька тижнів поспіль опинявся зі Шведом в одній команді. Для всіх новий сусід був Сеймуром, але Баккі незмінно звав його Шведом. Хто б із гравців не був готовий прийняти м'яч, хто б не розмахував щосили руками, намагаючись привернути увагу Баккі, той бачив тільки Шведа і пасував тільки йому. «Давай, Великий Шведе!» — кричав він, коли Швед, прийнявши черговий пас від Робінсона, знову губився в купі гравців. Зі шкільних часів ніхто, крім Джеррі,

не називав його Великим Шведом; щоправда, у Джеррі це завжди звучало іронічно.

Якось Баккі попросив Шведа підкинути його до автосервісу, де ремонтували його автівку, і дорогою несподівано заявив, що він також — євреї і що вони з дружиною нещодавно вступили в общину Моррістаунської синагоги. Тут, сказав він, вони чимраз більше зближуються з єврейською общиною. «Відчуваєш підтримку. У місті ж в основному неєвреї. Добре, коли поряд є друзі-євреї». Єврейська громада Моррістауна, хоч і не дуже велика, була утворена ще до Громадянської війни; вона була в пошані, й туди входило чимало впливових городян — скажімо, опікун Меморіального шпиталю (на його наполегливу вимогу два роки тому в штат лікарні були нарешті прийняті двоє лікарів-євреїв) і власник найкращого в місті універмагу. Заможні єврейські родини вже років сорок жили тут у великих оштукатурених домах на Вестерн-авеню, хоча загалом цей район не вважався особливо дружнім до євреїв. У дитинстві батьки возили Баккі в Маунт-Фрідом, курортне містечко на довкільних пагорбах, де вони щоліта тиждень замешкували в готелі Лібермана. Там Баккі й полюбив сільські пейзажі Морріса, безтурботну, мальовничу сільську місцевість. Зайве й казати, що у Фрідомі євреям було добре; ще б пак, десять-одинадцять чималих готелів, і всі — власність євреїв, десятки тисяч відпочивальників — і всі євреї, які жартома самі ж називають це місце «Маунт-Фрідман». Якщо живеш у міській квартирі в Ньюарку, Пассаїку чи Джерсі-Сіті, тиждень у Фрідомі сприймається, як тиждень у раю. А сам Моррістаун, місто хоч явно не єврейське, все-таки був багатонаціональною общиною юристів, лікарів і біржовиків; Баккі з дружиною любили їздити туди в кіно, любили місцеві магазини — чудові, варто зауважити, — любили гарні стародавні будівлі і той факт, що багатьма оздобленими неонововою рекламою магазинами на Спідвелл-авеню володіли євреї. А чи відомо Шведу, що до війни на вивісці майданчика для гольфу на окраїні Маунт-Фрідома була надряпана свастика? Чи знає він, що ку-клукс-кланівці збирались на свої зустрічі в Бунтоні й Дуврі? Що до Клану вступали прості селяни та міські робітники?

І зовсім близько, миль за п'ять від центру Моррістауна, на галвинах коло будинків палили хрести?

Від того дня Баккі все намагався затягнути Шведа — було б солідне поповнення! — до єврейської общини Моррістауна, уламати його якщо вже не ходити в синагогу, то хоч приходити пограти в баскетбол у Міжцерковній лізі за команду від синагоги. Ці намагання Баккі дратували Шведа; так само він сердився, коли — Дон була ще вагітна — мати ошелешила його запитанням, чи не збирається його дружина до народження дитини прийняти юдаїзм. «Чоловік, який сам не дотримується юдейських звичаїв, не проситиме свою дружину прийняти цю релігію». Він ще ніколи не розмовляв із матір'ю так різко, і вона мовчки відійшла з повними сліз очима, чим нажахала його; того дня він мусив багато раз обійняти її, щоб вона зрозуміла: він не гнівається на неї, а просто хоче сказати, що він — доросла людина і має всі права дорослої людини. А зараз, у ліжку, він розговорився з Дон про Робінсона.

— Я не для того сюди переїхав. Мене це взагалі ніколи не цікавило. Я ходив з батьком у синагогу на Песах, Шавуот і Суккот, але я так і не зрозумів, що це таке. І що там робив батько, я не зрозумів. Ніби не він це був зовсім — так це з ним не в'язалося. Він скорявся чомусь такому, що для нього не обов'язкове, чомусь такому, в чому він нічого не петрав. Скорявся задля свого батька — мого діда. І я геть не вловлюю, як усе це співвідноситься із його людською та чоловічою суттю. Який стосунок має рукавична фабрика до його людської суті — це зрозуміло. Дуже прямий. Коли мій батько каже щось про рукавички, то він знає, що каже. А як заводить мову про це все? Ти послухала б його. Якби він про шкіру знав стільки, скільки знає про Бога, то наша родина вже давно жила б у богадільні.

— Так, але Баккі Робінсон не про Бога провадить розмову, Сеймуре. Він просто хоче з тобою дружити, — сказала Дон, — от і все.

— Мабуть, що так. Але мене ці речі ніколи не цікавили, Доні, ніколи. Я не розумів їх. Чи взагалі їх можна зрозуміти? Про що вони там кажуть, для мене як китайська грамота. Я заходжу в синагоги, і все в них мені чуже. І завжди було чужим. Дитиною мене

відправляли в єврейську школу, але на цих уроках я тільки й чекав, коли нарешті все закінчиться і можна буде піти на баскетбол. Я сидів у класі та думав: «Якщо я в цю ж хвилину звідси не піду, то захворію». Від таких місць віяло чимось затхлим. Я підходив до синагоги і відчував, що не хочу туди. От на фабрику я хотів од самого дитинства. А на баскетбольний майданчик мене тягнуло, ще коли я ходив у садочок. І що я хочу тут жити, я зрозумів одразу, коли побачив цей дім. Чому ж мені не жити там, де хочеться? Чому не бути з тими людьми, з якими хочеться бути? Хіба не так слід жити в цій країні? Я хочу бути там, де хочу бути, і не хочу бути там, де бути не хочу. Це і є бути американцем, чи не так? У мене є ти, у мене є дитина, вдень я на фабриці, решту часу я тут, і в цій конкретній точці земної кулі я й хочу залишатися, тепер і взагалі. Дон, нам належить шматочок Америки. Я абсолютно щасливий. Я всього домігся, досяг усього, про що мріяв!

Якийсь час Швед не з'являвся на футболі — він не хотів займатись тільки тим, що постійно відводити Баккі Робінсона від теми синагоги. У товаристві Робінсона він почувався не своїм батьком — він почувався Оркаттом...

Ні, мабуть, навіть не ним. Ким же він почувався насправді? Не в ті години-другу раз на тиждень, коли йому доводилось ловити паси від Баккі, а весь інший час? І, зрозуміло, нікому не скажеш про це: чоловіку двадцять шість років, молодому татусеві — засміють. Він і сам глузував із себе. Воно, може, й цікаво приміряти на себе образ, який запав у душу ще змалку і не тьмяніє з роками, але в Олд-Римроку він почувався Джонні Епплсідом. Кому цікавий Білл Оркатт? Вудро Вільсон був знайомий з дідом Оркатта? Томас Джефферсон знав дядька його діда? То й на здоров'ячко! Джонні Епплсід — оце хлопець! Не єврей, не ірландський католик і не протестант. Ні, Джонні — просто американець і щасливий чоловік. Великий. Здоровий. Задоволений життям. Може, не дуже тямущий, але голова йому й не потрібна. Йому потрібні міцні ноги для ходіння та нічого більше. Радість руху. Сягнестим кроком, з мішком яблучних зерен на плечі, цей молодик, безмірно закоханий в землю, ходив пішки країною і де б не з'являвся, всюди розкидав своє насіння. Дивовижна історія. Все обійшов,

усюди побував. Швед любив цю історію все життя. Хто написав її? Ніхто, нема в неї автора. Просто її проходили в початковій школі. Всюдисущий Джонні Епплсід усюди садив яблуні. Мені так подобався його мішок з насінням (чи то він сипав його в капелюх і так носив?). Несуттєво. «А хто казав йому садити яблуні?» — питала Меррі в тому віці, коли дітям уже розказують казки на сон, але ще геть мала, яка, варто йому було розпочати якусь іншу історію, скажімо там, про персиковий поїзд, починала кричати:

— Джонні! Хочу про Джонні!

— Хто казав йому? Ніхто, сонечко. Джонні Епплсиду не треба казати, щоб він садив яблуні. Він просто бере і саджає.

— А хто його дружина?

— Звісно, Дон. Дон Епплсід.

— А він має дочку?

— Аякже! І знаєш, як її звать?

— Як?

— Меррі Епплсід!

— А вона теж саджає зернята в капелюсі?

— Ну так. Тільки вона не саджає їх у капелюсі, сонечко, а тримає їх у капелюсі, а потім розкидає. Старається розкидати якнайдалі. І знаєш, що стається в тих місцях, де падають зернята?

— Що?

— Там починають рости яблуні. А коли щосуботи він ходив у центр Олд-Римрока — не міг сидіти вдома: вранці першочергово взував черевики і йшов по горбкуватій дорозі п'ять миль туди і п'ять миль назад, пішки долав увесь той шлях, аби лише купити свіжу газету, — ніяк не міг відмовити собі в цьому, — він думав: «Ну, я викапаний Джонні Епплсід!

Безмежне задоволення. Якою безтурботною, нестримною радістю озиваються в душі ці бадьорі, пружинисті кроки! Можна навіть не грати більше у футбол, досить просто отак-от виходити з дому і йти собі, йти не спиняючись. Чомусь здалося, що спорт якось підвів до того, що йому з якогось часу дозволялося робити це — вийти з дому й піти пішки по газету, йти цілу годину, щоб купити свіжий номер «Ньюарк ньюс» у місцевому універсальному магазинчику, де присусідилася самотня бензо-

заправна колонка «Санок» і де товари виставлені для огляду на східцях у коробках і джутових мішках. У п'ятдесятих роках це був єдиний магазин у місті, й там нічого не змінювалося відтоді, як після Першої світової війни він перейшов від Гемліна-батька до Гемліна-сина — Расса: вони продавали тази й пральні дошки; щит на підступах до магазину повідомляв, що є газувана вода «Фрості», а про дріжджі «Фляйшман» і пітсбургські фарби звістили оголошення, прибиті до дощатої обшивки стін; навіть було оголошення про сиракузькі плуги, і висіло воно на фасаді з тих часів, коли магазин торгував ще й фермерським реманентом. Расс Гемлін пам'ятав колісну майстерню, притулену між будівлями на тій стороні вулиці. Малим він, бувало, дивився, як фургонні колеса котилися похилим настилом у річку для охолодження. Пам'ятав ще, що поруч знаходилася винокурня (яких в окрузі було чимало), де робили знамениту тутешню марку яблучної горілки; вона закрилася аж після прийняття Акту Волстеда, що обмежував виробництво спиртного.

У самісінькій глибині магазину було обладнане відділення Пошти США: одне віконце і штук тридцять скриньок з кодовими замками — отаке відділення. Цей майданчик — універсальний магазинчик Гемліна з поштою та дошка оголошень, флагшток і бензоколонка — слугував давній фермерській общині місцем зустрічей ще від президентства Воррена Гамалієля Гардінга, коли Расс став тут власником. Навкис від магазину з іншого боку вулиці, поряд із місцем, де була колісна майстерня, стояла школа-шестирічка — перша школа дочки Левових. Діти чекали батьків, сидячи на сходах магазину — там і зустрічала тебе твоя дівчинка. Місце зустрічей, місце, де обмінювалися привітаннями. Швед любив його. У старій «Ньюарк ньюс», до якої він звик, була спеціальна рубрика, присвячена їхньому району, яка так і звалася — «По Лакаванні». Це Шведу теж було приємно; і йому подобалось не тільки прочитати, сидячи вдома, про новини Морріса, а й просто йти додому, тримаючи в руці газету. А як гарно звучить саме слово «Лакаванна»! Він забирав із прилавка газету, на якій рукою Мері Гемлін на верхньому полі було написано: «Левов»; за потреби брав також, записавши на свій

рахунок, літр молока, буханець хліба, дюжину найсвіжіших яєць із ферми «Поля Гемліна» — тут, неподалік, — казав власнику: «Бувай, Расселе», тоді розвертався і йшов назад, аж до самого свого — улюбленого! — великого стародавнього кам'яного будинку, що стояв у затінку його — улюблених! — вікових кленів; і геть усе, що він минав дорогою, страх як його розчулювало: білі огорожі пасовищ, пагорбисті сіножаті, кукурудзяні поля, овочеві насадження, клуні, коні, корови, ставки, струмочки, джерела, водоспади, зарості хвощів і жерухи, галявини і лісові масиви — все викликало в ньому захоплену любов містянина, який щойно перебрався в село. Він ішов і розкидав уявні яблучні зернини.

Одного разу, коли він, спустившись із найближчого пагорба, підходив до дому, Дон побачила його з вікна саме за цим заняттям: він розмахував рукою, але не так, ніби кидав м'яч чи готувався вдарити битою, а ніби діставав з мішка жменю насіння і намагався якнайширше розсипати його по цій землі, яка багато що вже бачила і на яку тепер він мав не менше прав, ніж Вільям Оркатт.

— Що це за рух такий ти відпрацьовуєш? — сміючись, зустріла його Дон, коли він тими ж стрімкими кроками ввійшов у спальню: розрум'янений від ходьби (Джонні Епплсід, та й годі!), вродливий, хоч воду пий з лица, великий, безмежно привабливий чоловік, щасливий у цю хвилину всім, що дало йому життя. Коли люди, підіймаючи келихи, бажають юнаку: «Здоров'я тобі та удачі!», вони, мабуть, уявляють собі — чи, принаймні мали б уявляти — саме таку картину: сповнений земних бажань чоловік, живе втілення безмежної енергії, заходить, щасливий, у спальню, де на нього чекає чарівна дружина, уже звільнена від дівочої скутості, й радісно віддається йому душею та тілом.

— Сеймуре, а розкажи, що ти там робиш у Гемлінів? Береш уроки балету?

Великими, сильними, надійними руками він легко, наче пушинку, підіймає її, босоногу, з підлоги й обережно, але міцно-міцно притискає до себе це вдягнене в нічну сорочку живе тіло вагою сто три фунти, начебто скріплюючи та ув'язуючи в єдине й нерозривне ціле все, що є прекрасним і новим бездоганим

життям чоловіка та батька, Сеймура Левова, який мешкає за адресою: Аркадія-Гілл-роуд, Олд-Римрок, Нью-Джерсі, США. А там, на дорозі — хоч він не зізнається навіть Дон, не зізнається, так ніби йдеться про щось показне чи ганебне, — він зливався в любовних обіймах із власним життям.

Про бурхливе фізичне життя з молодою дружиною він тим паче волів би мовчати. На людях обоє були досить стримані в проявах почуттів, ніхто в житті не здогадався б, як виглядає їхнє огорнуте таємничістю інтимне життя. Він не мав близькості з жодною із тих дівчат, із якими ходив на побачення. Під час служби в морській піхоті переспав із двома проститутками, але це не береться до уваги; повна міра його пристрасності відкрилась їм обом лише після одруження. Він був неймовірно витривалий і неймовірно сильний, а її мініатюрність поруч із його масивністю, легкістю, із якою він її підіймав, громаддя його тіла в ліжку біля неї — схоже, все це розпалювало їх обох. Їй здається, казала вона, що, коли він засинає після любовців, вона лежить і тулиться до гори. Деколи їй уявлялося, що над нею нависає скеля, і ця думка заводила. Коли вона лежала під ним, він із силою поринав у неї та різко виринав, але тримав відстань, аби не роздушити власною вагою; сила та витримка дозволяли тривалий час зберігати цю позицію. Він міг однією рукою підняти її та, перевернувши, поставити цапки чи всадити собі на коліна і завиграшки рухатися під її ста трьома фунтами ваги. Спочатку вона — через багато місяців після весілля, — відчувши оргазм, починала плакати. Доходила до кульмінації — і в плач. Він губився, питав:

— Що таке?

— Не знаю.

— Щось болить?

— Ні. Я не знаю, чого плачу. Таке відчуття, ніби струмінь твоєї сперми вдаряє туди, де заховане джерело сліз.

— Але ж тобі не боляче?

— Ні.

— А хоч приємно, Доні? Тобі подобається?

— Мені дуже подобається. Щось є в цьому таке... Воно знаходить у мені якийсь куточок, недосяжний для всього іншого.

Отам і є ті сльози. Ти чіпаєш якісь мої струни, до яких не може дотягнутись ніщо інше.

— Добре. Найголовніше — що тобі не боляче.

— Ні-ні. Просто дивно... незвично... дивно, коли ти не сама.

Вона облишила плакати тільки тоді, коли вперше його губи ковзнули по ній нижче, до низу живота.

— Ти не заплакала, — сказав він тоді.

— Відчуття зовсім інші.

— Тобто як? У чому інші?

— Мабуть... Не знаю. Мабуть, я знову сама.

— Не робити так більше?

— Ні, ти що! — засміялася вона. — Я тільки за.

— Гаразд.

— Сеймуре... звідки ти знаєш як?.. У тебе вже було?..

— Ані разу в житті.

— Тоді чому ти це зробив? Скажи.

Проте він не вмів красиво пояснювати, тож навіть намагатися не став. Його затопило нове бажання, жага перевершити перший досвід; однією рукою, підхопивши її сідниці, він підтягнув її тіло до рота. Ввіткнувся обличчям — і став діяти. Далі, глибше, туди, де ще не був. А вона помагала. Вони з Дон — неймовірні партнери! І, звісно, він навіть думки не допускав, що колись вона зробить те саме йому, і раптом якоїсь неділі вона взяла й зробила. Він не знав, що йому думати. Крихітка Дон обхопила його член своїми гарними губками. Він ошалів. Вони обоє ошаліли. Для них обох це було табу. Але відтоді це тривало, рік за роком. Без перерв.

— Ти такий зворушливий, коли стаєш невіддільний над собою, — шепотіла вона. Такий зворушливий... Цей до знемоги коректний, урівноважений, моральний, вихований чоловік, який завжди тримає в незаперечній покорі свою велику силу й аж ніяк не схильний давати їй волю, ставав таким зворушливим, варто йому було проминути «точку неповернення», точку, після якої щезає всякий сором, точку, пройшовши яку, він більше не може щось висловувати про неї або думати, чи не розпусниця вона, якщо так наполегливо бажає насолоди; точку, після якої він увесь — саме бажання, що триває хвилин три-чотири і завершується

оргастичним скриком... — Я почуваюся страшно жіночною, — казала вона йому, — і страшенно могутньою... Все нараз.

Коли вона підводилася з ліжка — розпашіла, щоки горять, волосся навсібіч, очі в патьоках туші, губи розпухлі — і йшла в туалет, він вирушав за нею, де чекав, поки вона сходить і промокне себе туалетним папером, потім підіймав її із сидіння та вставав із нею на руках навпроти дзеркала; вони дивилися на себе, й обоє дивувалися не тільки з того, яка вона гарна, яким гарним може зробити жіноче обличчя акт плотської любові, а й з того, що вона здавалась іншою людиною. Обличчя, відкрите всім, щезало безслідно, і вони бачили в дзеркалі справжню Дон! Але все це було таємницею, знати яку не повинен був ніхто. А надто — дитина. Інколи, знаючи, що Дон весь день провела на ногах, із коровами, він після вечері присував своєї крісло до неї, клав її ноги собі на коліна та легенько починав масажувати стопи. І відразу ж Меррі морщила личко, кажучи: «Тю, тату, противно». Інших проявів бурхливих почуттів у присутності дочки не бувало. І все було добре, мама і тато поводитися одне з одним ніжно та ласкаво, як і належить батькам; без такої атмосфери, якщо вона раптом зникає, дітям у домі стає незатишно. Життя за дверима спальні було секретом, відомим їхній дочці не більше, ніж стороннім людям. І так воно йшло та йшло багато літ; тривало, поки не вибухнула бомба й Дон не потрапила до лікарні. А коли вона вийшла, настав початок кінця.

Оркатт побрався з онукою одного з дідових партнерів у справах моррістаунської юридичної фірми «Оркатт і Фіндлі», компаньйоном якої мав би стати й він сам. Проте, закінчивши Принстон, він не захотів вступати у Гарвардську школу права — хоча саме у Принстоні та Гарвардській школі вже понад століття здобували освіту всі хлопці з роду Оркаттів — і, порвавши з родовими традиціями, подався в студію на задвірках Мангеттена, щоб стати художником-абстракціоністом і людиною нового гарту. Цілих три роки він сидів на Гудзон-стрит у майстерні з брудними вікнами, за якими гриміли, проїжджаючи, вантажівки, і ревно малював, намагаючись побороити перманентну депресію, а потім одружився

з Джессі й повернувся в Джерсі, щоб вивчитись у Принстоні на архітектора. З мрією стати художником він до кінця не розпрощався, і тому, хоча його робота як архітектора — головню реставрація будівель XVIII й XIX століть у багатих куточках округу Морріс, а також перетворення комор на елегантні дачні будиночки у межах обширу від округу Сомерсет і Гантердон до округу Бакс у Пенсільванії — була успішною і начебто мала б поглинати увесь час, кожні три-чотири роки в одній із багатних майстерень Моррістауна відкривалася нова виставка його живопису, і Левови, улещені запрошенням, незмінно з'являлися на вернісажі.

Жоден вихід у світ не обтяжував Шведа так, як це стояння перед картинами Оркатта, створеними, як повідомляв глядачам буклет, що вручався при вході, під впливом китайської каліграфії, але, як здавалося Шведу, позбавленими будь-якого — навіть китайського — змісту. Побачивши їх уперше, Дон назвала їх такими, що «підхльостують думку»: їй вони відкривали геть несподіваний бік особистості Оркатта — його чуйну сприйнятливність, жодних ознак якої вона колись не помічала. Однак у Шведа творчість Оркатта підхльостувала тільки одну думку, а саме: скільки ще треба стовбичити перед картиною, прикидаючись, ніби ти весь поглинутий нею, перш ніж перейти до другої та прикидатися далі. Єдине, чого він хотів, то нахилитися й прочитати — в надії, що це допоможе, — назви, зазначені на табличках біля кожної з картин, але коли він робив це — незважаючи на смикання Дон та її шепотіння: «Не треба читати, ти дивись на манеру живопису», — то це бентежило ще більше, аніж власне «манера живопису». «Малюнок № 6», «Медитація № 11», «Без назви № 12», «Композиція № 16»... ну, і що ж там такого, на цій «Композиції», крім в'язки довгих блідо-сірих мазків, які майже зливаються з білим фоном? Скидалося на те, що Оркатт не писав картину, а зовсім навпаки, намагався стерти з полотна всі сліди фарби. Не допоміг і буклет, намальований молодою парою, власниками магазину: «Мазок Оркатта несе в собі таку напругу, що розчиняє конкретні форми, а відтак і сам тане, розплавлений своєю енергією...» З якого дива Оркатту, який непогано знає природу і сповнену драматизму історію своєї країни —

ще й прекрасному тенісисту, — прикортіло творити картини, на яких не зображено нічого? Оскільки Швед таки не вважав його шарлатаном — навіщо б Оркатту, освіченій і впевненій в собі людині, так упрівати лише задля того, щоб морочити людям голову? — він до пори до часу міг пояснювати неприйняття живопису Оркатта своїм невіглаством у царині мистецтва. Час від часу спадало на думку: «Щось із цим хлопцем не так. Він чимось страшно не задоволений. Чогось йому сильно бракує», — а потім він читав якийсь буклет і знову вмикав задній хід: нічого в цьому не тямив, мовляв, а мудрагелиш! «І через два десятиліття після від'їзду з Грінвіч-Віллідж, — писалося в завершальних рядках, — Оркатт не зрадив високій меті: творити, знаходячи свій спосіб виражати глобальні теми, одна з яких — споконвічне питання морального вибору, що визначає все людське існування».

Шведу, звісно, не спало на думку, коли він читав анотацію, що можна нагромадити хоч цілу гору мудрованих слів, але їх усе одно бракує, щоб пояснити такі пустопорожні твори, і казати, що в цих картинах відображається усесвіт, доводиться саме тому, що в них ніщо не відображається, і всі слова алегорично виражають лиш одне: Оркатт — нездара, і хай бундочиться, як хоче, йому однаково не сказати свого слова в живописі, та й взагалі ні в чому; а те, що він створює, — вузьке й жорстке, адже такими є канони, що скували його від самого початку. Шведу не спадало на думку, що він має рацію, що цей чолов'яга, котрий, якщо на нього подивитися, живе в цілковитій згоді з самим собою, чудово лагодить з людьми, бездоганно відповідає тому становищу, яке він посідає, може, й справді давно вже таїть у собі — і мимоволі видає — одне бажання: він не хоче залишатися в злагоді — йому хочеться розладу, але не тямить, як його створити. І він удається до єдиного доступного йому засобу — завзято пише картини, про які можна сказати, що вони й на картини не схожі. Мабуть, йому більше нічим угамувати свою жагу оригінальності. Сумно. Але хай би як сумно це було, що Швед не знав би про художника або знав, що розумів би чи не розумів, питав би чи замовчував, — усе це втратило будь-який сенс, тільки-но, за місяць після повернення Дон з оновленим обличчям із Женеві, одне з отих ребусних утілень споконвічних

тем, які визначають людське існування, з'явилося у вітальні Левових. І саме тоді в житті Шведа прорізалися нотки суму.

На полотні був жмут коричневих мазків — не тих сірих, які Оркатт ретельно витирав у «Композиції № 16», — й у світлому, але вже не білому фоні вгадувався пурпурний колір. Темний колорит, переконувала Дон, свідчить про революційний перегляд художником своїх формально-виражальних засобів. Вона сказала це Шведу, а він, не знаючи, як реагувати, та й не цікавлячись особливо «формальними засобами», промимрив у відповідь: «Цікаво». Коли він був малий, у домі в них не було жодного мистецького витвору, не кажучи вже про здобутки «модернового» мистецтва, — у його сім'ї захоплювалися подібними речами не більше, ніж у сім'ї Дон. У Двайрів висіли картинки релігійного змісту, і, може, Дон раптом стала експертом із «формальних засобів» через таємний сором за дитинство в домі, де, крім обрамлених світлин її самої та меншого братика, висіли тільки літографії Діви Марії та Серця Христового. Якщо ці піжони з витонченим смаком вивішують у себе на стінах витвори сучасного мистецтва, то що ж, тоді й на наших стінах вони з'являться. Ми й у себе повісимо формальні засоби. Чи не так? Дон може заперечувати скільки завгодно, та чи не оживає знову в ній оце? Ірландська *засдрість*?

Вона купила картину просто в студії Оркатта, й обійшлась вона їм десь у половину того, що було заплачено за новонародженого Графа. Швед сказав собі: «Пішло — то й пішло, гроші спишемо: це бик, а це — живопис», — і в такий спосіб заспокоїв себе. Та загалом засмутився, коли побачив «Медитацію № 27» точнісінько там, де висів колись такий милий йому портрет Меррі, старанно і дуже схоже виписаний, хоч і з ледь помітним надміром рожевої барви. Зображення здоровенької шестирічної Меррі у світлих кучериках. Цей олійний портрет написав для них у Нью-Гоупі один життєрадісний літній джентльмен, котрий зустрів їх у студії в блузі й береті, ще й знайшов часину похастувати їх глінтвейном, розповідаючи, як він навчався малярства, копіюючи в Луврі картини. Він шість разів приходив до них малювати Меррі, котра сиділа за роялем, і взяв усього лише дві тисячі за картину разом із позолоченою рамою. Але, як було сказано Шведу, оскільки Оркатт

не просив тридцять відсотків, які вони мали б сплатити, якби купили «№ 27» у магазині, п'ять тисяч — це просто задарма.

Батько його, узрівши на стіні нову картину, запитав:

— І скільки він злупив із вас?

Дон пом'ялася:

— П'ять тисяч доларів.

— Дороженько для ґрунтовки. А що там буде?

— Що буде? — кисло запитала Дон.

— Ну так вона ж не закінчена... наскільки я розумію. Не закінчена ж?

— У тому й сенс цієї картини, що вона «не закінчена», Лу, — сказала Дон.

— Он як? — Він знову глянув на картину. — Що ж, якщо цей тип надумає її закінчити, я підкажу йому, як це зробити.

— Тату, — втрутився Швед, аби не дати розгорітися мистецтвознавчій дискусії, — Дон купила її, бо вона їй подобається.

І хоча він теж міг сказати художнику, як скінчити картину (можливо, навіть у тих самих висловах, які крутилися на батьковому язичі), він був радий повісити на стінку геть усе, що Дон купила б в Оркатта, *тільки тому, що це купила Дон*. Ірландська заздрість це чи не ірландська заздрість, але купівля полотна була ще однією ознакою того, що її бажання жити пересилило бажання вмерти, через яке вона аж двічі опинялася в психлікарні.

— Картина, звісно, лайно, — сказав він потім батькові. — Головне, що *вона її захотіла*. Головне, що в неї *знову* з'явилися якісь бажання. Заради Бога, — попросив він, з подивом почувачу, що й сам от-от зірветься, хоча предмет не вартував і виїденого яйця, — про картину більше ні слова.

І що ж тоді Лу Левов? У наступний приїзд до Олд-Римрока він насамперед підійшов до картини і голосно заявив:

— Знаєш, мені подобається ця річ. До неї звикаєш, і вона починає подобатися. Дивися, — звернувся він до Дон, — здається, що картина не дороблена, але ж насправді це чудово. Бачиш, смуги розмиті? Це так таємничо. То мистецтво.

У кузові свого пікапа Оркатт привіз величезний картонний макет нового будинку Левових, і після вечері мала відбутись

його демонстрація перед гостями. В Дон на столі уже багато тижнів накопичувалися ескізи та креслення, і поміж ними — схема, яка показувала кут падіння сонячних променів у вікна першого числа кожного місяця року.

— Світло! — вигукнула Дон. — Цілі потоки сонячного світла.

Вона уникала категоричності формулювань, що могла переповнити чашу співчуття до страждань дружини та задуманого нею рятівного засобу, та все ж у її словах знову прослизала ненависть до милих його серцю кам'яниці та кленів — велетенських дерев, що влітку захищали дім від спеки, а восени врочистим золотим наметом обступали галяву, в центрі якої колись йому майнуло видиво Меррі, що літала на гоїдалці.

У перші роки життя в Олд-Римроку Швед ніяк не міг при звичаїтися до думки, що ці дерева — його. Володіти деревами — геть не те, що володіти фабриками; те, що він — власник дерев, дивувало ще більше, ніж те, що він, хлопчисько, який жив на спортмайданчику Ченселлор-авеню та бруднуватих вулицях Віквейку, став господарем цього величного кам'яного будинку, ровесника Війни за незалежність, в ході якої Вашингтон двічі розбивав зимовий табір на тутешніх пагорбах. Власні дерева, ошелешено думав він, це не власний бізнес і навіть не власний будинок. Краще сказати, що йому довірили опікуватися ними. Так, саме так! Він — опікун дерев, його завдання — передати їх нащадкам: ланцюжку, який почнеться з Меррі та її дітей.

Аби ці клени не зламали буревії та хурделиці, Швед обв'язав їх тросом, пропустивши його навколо найбільших дерев. На тлі неба, якщо поглянути знизу, трос викреслював щось схоже до паралелограма на висоті півсотні футів, і понад ним розходилося обабіч могутнє галуззя крон. Дріт громовідводів, що зміївся по стовбурах аж до самих верхівок, перевіряли про всяк випадок щороку. Двічі на рік клени обробляли інсектицидами, через два на третій — підживлювали, і до них регулярно приходив озеленювач — обітнути відмерле гілля і взагалі припилувати самопочуття персонального гаю Левових, що починався просто від порогу. Дерев Меррі. Фамільні дерева Меррі.

Восени він завжди планував усе так, щоб повернутися додому завидна, і, як він і чекав, вона завжди була на гойдалці; злітала над килимом жовтого листя, що встеляв землю під найбільшим і найближчим до дому кленом; він прив'язав до цього клена гойдалку, щойно їй стукнуло два роки. І, розгойдавшись, дівчинка злітала майже на висоту другого поверху, до гілок, що впирались у вікна їхньої спальні... Та якщо для нього ці безцінні миті на заході дня означали повне втілення всіх його сподівань, то для неї вони не означали нічого: вона, як виявилось, любила ці дерева не більше, ніж її мати — будинок. Вона переймалась Алжиром. Любила Алжир. Дитина на гойдалці, дитина в обрамленні дерев. Та дитина, обрамлена деревами, сиділа тепер на долівці у своїй конурі.

Оркатти приїхали раніше, щоб Білл і Дон ще встигли обговорити проблему сполучення між одноповерховим домом і двоповерховим гаражем. Оркатт на кілька тижнів їхав у Нью-Йорк, і Дон хотіла скоріше вирішити цю останню проблему, позаяк вони вже місяць кумекали, як досягти архітектурної гармонії між парою таких різних будівель. Гараж нагадував сарай, але Дон не подобалося те, що він стоїть заблизько до будинку, який сам по собі є особливим, і відтак псує загальне враження; їй не подобалась ідея Оркатта про перехід у двадцять чотири дюйми завдовжки — здавалось, через нього вся споруда буде схожа на мотель. Вони дискутували майже не щодня, обговорюючи не тільки розміри, а й «образ» цього переходу: чи не надати, скажімо, йому вигляду теплиці, а не просто коридору, як спершу планувалося. Дон сильно дратувалася, коли відчувала, що Оркатт намагається, нехай і делікатно, замість стриманого модернового стилю, в якому вона бачила свій новий дім, нав'язати їй щось у дусі любові йому архітектурної естетики давнини; двічі він просто вивів її з себе, і вона навіть подумала, що, напевне, даремно звернулася до архітектора, який, попри весь свій авторитет у місцевих підприємців — що гарантувало першокласну якість будівництва — і бездоганну професійну репутацію, все-таки був головно «реставратором старовини». Вона вже давно не була тим зеленим дівчатком, котре тільки-но покинуло Елізабет і рідний дім зі статуєю в коридорі та картинками на стінах і торопіло перед снобами,

до яких вона, ні миті не вагаючись, зарахувала й Оркатта. Під час суперечок вона особливо допікала свого опонента з приводу його (обґрунтованих) претензій на статус нетитулованого дворянина. Проте від гніву та зневаги дуже скоро не залишалося й сліду, і менш ніж за добу Оркатт знову з'являвся у неї з «чудовим рішенням» — як вона називала його ідеї, хай би то було місце для прально-сушильної машини, верхнє світло у ванній чи сходи в кімнату для гостей над гаражем.

Разом із макетом в одну шістнадцяту від натуральної величини Оркатт привіз зразки нового прозорого пластику, який він хотів запропонувати на стіни і дах для гаражного переходу. Він пішов з ними в кухню, до Дон, і там вони, вимоглива клієнтка і вигадливий архітектор, вкотре пустилися в дебати з приводу плюсів і мінусів прозорого переходу (спершу Оркатт хотів обшити його вагонкою, як і гараж) — Дон тим часом помила салат, нарізала помідорів, налушила дві дюжини кукурудзин, які привіз Оркатт зі свого городу. Поки вони сперечалися, за будинком, на зверненій до пагорба веранді, з якої колись у такі ж самі серпневі вечори вони милувалися силуетами своїх корів на фоні яскравих західних барв, Швед готував вугілля для барбекю. Поряд із ним були його батько та Джессі Оркатт, яка останнім часом рідко з'являлась разом із чоловіком і проходила (за словами Дон, у якої Оркатт стомлено поцікавився по телефону, чи не проти вони, якщо він приїде з дружиною) період «затишку перед маніакальною бурею».

Три сини й дві дочки Оркаттів, усі вже дорослі, жили і працювали в Нью-Йорку, а в минулому були п'ятьма діточками, яким Джессі, на загальну думку, була гарною мамою. Випивати вона почала вже тоді, коли діти покинули дім; спочатку задля підняття настрою, тоді — щоб придушити тугу, а потім — щоб просто випити. Але це зараз, а коли два подружжя тільки зійшлися, Шведа вразив сам здоровий вигляд Джессі: така свіжа, що одразу видно — не любителька сидіти в чотирьох стінах; така життєрадісна, жодної фальші, жодної пози... Такою її бачив Швед; дружина ж, мабуть, бачила її інакше.

Джессі була «багатою нареченою» з Філадельфії, з манерами інститутки; вдень, а деколи і ввечері, вона ходила в заляпаних

брудом бриджах, а своє шовковисте, солом'яної барви волосся заплітала в коси. З цими косами, з чистим, округлим, гладеньким обличчям — за яким, казала Дон, ховається не мозок, а яблуко «макінтош», — вона скидалась на сорокарічну міннесотську фермерку, хоча, закручуючи волосся догори, ставала схожою на хлопця, як, зрештою, і на юне дівча. Швед навіть уявити не міг, що особистість Джессі мала якусь ваду, яка не дала їй спокійно линути за течією, до старості лишаючись взірцевою матір'ю й енергійною дружиною, що перетворює збір осіннього листя на веселе свято й влаштовує в День незалежності пікніки на галяві біля дому Оркаттів, на які залюбки з'їжджалася вся округа. Тоді Швед уявляв собі її характер як таку собі складну суміш, де значна частина складників була вкрай, до жахиття токсична. А серцевина складалася з упевненості в собі, яка в його уяві асоціювалася з її охайними, туго заплетеними косами.

От і її життя розбилося на «до» і «після». Зараз у неї на голові був вічно скуйовджений сивий пучок солом'яного волосся, а сама Джессі у свої п'ятдесят чотири була схожа на стару, засушену, виснажену алкоголічку, котра ховала обвисле черево п'янички під безформними платтями а-ля «мішок без викрійки». В тих випадках, коли вона могла вийти з дому і спілкуватися з людьми, вона говорила лише про одне — як «класно» вона жила, поки не випила першу чарку спиртного, поки не впустила в голову різні думки, не отримала чоловіка, дитину і не навчилася страшно радіти з того, що була надійною людиною, на яку можна покластися (на його думку, вона явно раділа).

Те, що люди — істоти складні, для Шведа не було сюрпризом і не дуже його шокувало, коли це раз у раз підтверджувалося. Його тут дивувало інше: здавалося, що в деяких людей завчасно закінчувалися поклади духовного матеріалу, з якого вони були зліплені, що вони самі себе вичерпували і, спустошені, ставали індивідами того стибу, яких самі колись жаліли. Так наче, хоча життя їхнє повнокровне і багате, вони в глибині душі самі собі гидкі та не можуть дочекатися, коли їх покине розумове й фізичне здоров'я і будь-яке почуття відповідності, й вони зможуть віддатися своєму другому, справжньому «я» — «я» невдах, геть-чисто

збитих з пантелику. Неначе жити в злагоді зі світом — це випадковий стан, що деколи наздоганяє окремих молодих пестунчиків долі, та загалом не притаманний людям органічно. Як дивно! І як дивно було йому думати, що, напевне, він сам, який завжди вважав себе везучим членом незліченного братства нормальних, не ворожих до світу людей, насправді є чимось аномальним, «стороннім» у реальному житті — саме тому, що так міцно вкорінений у нього.

— Ми мали дім під Паолі, — розповідала Джессі його батькові. — І там було повно всілякої звірини. Коли мені виповнилося сім, хтось із родичів зробив мені чудовий подарунок — поні з візком. І мене після того було не спинити. Я обожнювала коней. Усе життя їздила верхи. Брала участь у виставках, полювала. В школі у Вірджинії брала участь у полюванні з приманкою.

— Стривайте-стривайте, — зупинив її Лу Левов. — Пррру! Що таке полювання із приманкою? Притримайте коників, місіс Оркатт. Я простий хлопець із Ньюарка.

Він назвав її «місіс Оркатт», і вона стиснула губи, вочевидь, невдоволена з того, що він звернувся до неї ніби «знизу вгору», підкреслюючи соціальну дистанцію між ними. Почасти, і Швед знав це, батько справді з цієї причини називав її «місіс Оркатт». Та розділяло їх не тільки це, а ще й зневажливе ставлення Лу Левова до її пятики, до третьої порції віскі з водою за годину та до четвертої за ліком сигарети, що догоряла в її тремтячих пальцях; усе це знайшло своє місце в словах «місіс Оркатт». Він дивувався, що вона не тримає себе в руках; його завжди вражали люди, не здатні тримати себе в руках, а особливо — пияки-неєвреї. Демон пияцтва таївся в кожному з них. «Великі цабе, — казав він, — президенти компаній, а самі наче індіанці з їхньою любов'ю до вогненної води».

— Заради Бога, зовіть мене Джессі, — промовила вона з удаваною посмішкою, яка, за Шведовими підрахунками, могла замаскувати відсотків із десяти, не більше, болючого співчуття, яке вона переживала. Краще б лишилася вдома й сиділа з собаками і своєю пляшкою віскі перед телевізором, ніж (смішно: на що вона сподівалася?) їти, як порядна, з чоловіком у гості. Вдома, на столику біля телевізора, поруч із пляшкою був телефон, і вона

була ще спроможна, сягнувши рукою і поставивши келих, узяти слухавку й набрати номер. І навіть неодягнена, вона могла, уникаючи жажіття очної зустрічі, казати знайомим, як вона любить їх. Бувало, вона місяцями нікому не телефонувала, а потім ні сіло ні впало телефонувала аж тричі за вечір, коли люди були вже в ліжку. «Сеймуре, я телефоную, щоб сказати, який ти мені симпатичний». — «Дякую, Джессі. Ти мені теж симпатична». — «Правда?» — «Ну, звісно ж! Хіба ти не знаєш?» — «Так, Сеймуре, ти мені подобаєшся. Завжди подобався. Ти знаєш, що подобався мені?» — «Так». — «Я завжди була від тебе в захваті. І Білл так само. Ми завжди були від тебе в захваті й любили тебе. І Дон нам теж подобається». — «Джессі, ти нам теж подобаєшся». Увечері в день вибуху, точніше, близько півночі, по тому вже, як знімок Меррі показали по телевізору і вся Америка дізналася, що напередодні вона бовкнула перед кимось у школі, ніби Олд-Римрок чекає сильне потрясіння, Джессі намагалася дійти до Левових (три милі пішки), але в п'їтьмі на вибоїстій сільській дорозі підвернула ногу і дві години пролежала на землі. Крім того, її ще ледь вантажівка не переїхала.

— Добре, подруго Джессі. Ну, просвіти мене. Що таке полювання з приманкою? — Не можна сказати, що батько не старався лагодити з людьми. Якщо діти запросили її в гості, він буде з нею дружелюбний, хай би як його дратували оті сигарети, віскі, нечесане волосся, збиті туфлі й мішкувате плаття, що ховає за недбане тіло, хай би як відволікав його той факт, що вона розтринькала всі дані її життям дари і стала якимось ганебством.

— Полювання з приманкою — це полювання, але не на лисицю. Вершник мчить перед вами й тягне на мотузці мішок... із чимось смердючим. Це створює дух полювання. Гончаки біжать услід. На шляху мисливців, як ото на спортивній дистанції, ставлять великі, височенні перешкоди. Страшенно цікаво. Мчиш щодуху. Височенні навали з гілок. Вісім, десять футів завширшки, зверху — поперечина. Клас! Проводиться багато гонів, купа класних вершників і простолюду приїздить у ті місця гнати навзаводи. Дуже цікаво.

Шведу здалося, що вона намагається трохи приховати ніяковість. І справді непросто: п'яненко балакуха, в гостях у пристойних

людей, а тут ще й батько жартома під'юджує (я, мовляв, темний, як ніч, і нічого не знаю), і це збиває з пантелику, слова розлітаються, але кожна невдача призводить до нової спроби змусити свої губи говорити чітко і ясно, сказати щось схоже на дзвінке «Татусю!», що вирвалося з-під ганчірки, яка завішувала рот дочки-джайни.

У нього не було потреби відривати очі від яскравих вуглинок, які він брав щипцями і складав пірамідою; він і не дивлячись на батька знав, що той думає. Їм, бачте, цікаво, думав його батько. Що це з ними? Який такий інтерес? Що там цікавого? Що там страшенно цікавого? Відколи син придбав будинок і сотню акрів землі за сорок миль на захід від Кір-Авеню, батько нерідко питав себе, як і зараз: чому він хоче жити із цими людьми? Навіть без п'янства — вони й тверезі не кращі. Такі за дві хвилини наскучили б мені до смерті.

У його дружини були до них одні претензії, у батька — інші.

— У кожному разі, — казала Джессі, роблячи колові рухи рукою із затиснутою в ній сигаретою, неначе намагаючись дійти якогось висновку, — саме тому я й поїхала з конем до школи.

— З конем до школи?

І знову вона знервовано стиснула губи — мабуть, тому що цей старий, який думає, що своїми розпитуваннями допомагає їй виплутатися, надто швидко її поганяє, і неминуча катастрофа, це з усього видно, настане ще скоріше, ніж звичайно.

— Так. Ми їхали з ним в одному поїзді, — пояснила вона. — Так вдало, правда?

І, на подив обох Левових, вона мовби й не мала ніяких серйозних проблем, а претензії до питаючих, що їх, бува, виказують гидкі самозакохані тверезники, це просто курям на сміх, раптом кокетливим жестом приклала долоню до щоки Лу Левова.

— Вибач, але я не розумію, як ти потрапила на поїзд із конем. Він був великий?

— У ті часи коней перевозили на платформах для коней.

— Ага, — сказав містер Левов, і звучало це так, ніби він на решті звільнився від цікавості щодо уявлень нееврея про життєві радості, яка мучила його все життя.

Він відійняв її долоню від своєї щоки і міцно стис обома руками, ніби хотів через неї втиснути в Джессі все, що знав про сенс життя і що сама Джессі, схоже, забула. Тим часом Джессі під впливом тієї самої сили, що, не розбираючи дороги, тягнула її і до закінчення вечора, зіштовхнула в прірву приниження, лопотіла собі далі:

— Вони всі їхали, забирали із собою причандалля для поло, всі їхали на південь у зимовому поїзді. Поїзд їхав до Філадельфії. Я поставила коня на платформу за два вагони перед своїм, помахала сім'ї на прощання, і це було класно.

— Скільки тобі було років?

— Тринадцять. Я геть не нудилася, все було просто чудово, розкішно, шикарно, — тут вона почала схлипувати, — просто клас!

«Тринадцять, — думав його батько, — якась плюгавка — *нішерке*, а вже махає сім'ї на прощання. У чому річ? Що з ними? Якого дідька ти робиш сім'ї ручкою в тринадцять літ? Не дивно, що тепер ти п'яниця, чиста *шикер*».

А вголос сказав зовсім інше:

— Нічого, можна й поплакати. Тут же твої друзі.

І, перемігши гидливість, узяв у неї з руки келих, з іншої — щойно запалену сигарету й обійняв її, чого вона, можливо, й сподівалася весь час.

— Бачу, що знову мені бути татусем, — сказав він тихо, а вона нічого не могла сказати й тільки плакала.

Він тримав її в своїх обіймах і погойдував, батько Шведа, якого вона в єдину їхню попередню зустріч років із п'ятнадцять тому, на Четверте липня, під час пікніка на галявині Оркаттів, хотіла зацікавити стрільбою по тарілках — ще одною забавою, яку Лу Левов ніяк не міг осягнути своїм єврейським розумом. Натискати на курок і гатити заради розваги? Та вони точно *мешуге* — ненормальні.

Того дня, проїжджаючи повз Конгрегаціоналістську церкву дорогою додому, вони побачили саморобне оголошення: «Продаються намети. Недорого». Меррі одразу ж загорілася й стала благодати Шведа, щоб він купив їй намет.

Якщо Джессі дозволено на плечі його батька оплакувати той факт, що в тринадцять років вона «помахала сім'ї на прощання», що в тринадцять її відпустили з дому саму, з одним конем, то чому тоді Шведу від цього спогаду про свою джайну в шестирічному віці — «Татусю! Зупинімося, тут продають на-на-намети!» — не могли навернутися сльози на очі?

Вирішивши запитати в Оркатта, звиклого до витівок дружини, чим можна її допомогти, і просто бажаючи трохи побути самому, бо раптом відчув усю важкість свого становища, думки про яке щосили намагався спекатись хоч до закінчення гостини, — становища батька, чия дочка не тільки вбила (можна сказати, ненавмисно) одну людину, а твердою рукою в ім'я істини та справедливості спровадила на той світ іще трьох, а відтак зреклась усього, чого вчили батько й мати, і докотилася до цілковитої відмови від життя цивілізованої людини, що починалося з чистоти тіла і спиралось на здоровий глузд, Швед покинув ненадовго батька й Джессі та пішов в обхід дому, до задніх дверей кухні, до Оркатта. Через дверне скло він побачив кинуту на стіл пачку його малюнків — мабуть, нові ескізи такої проблемної галереї, — а потім раптом і його самого.

На Оркатті були малинові лляні штани й вільна, навипуск, гавайська сорочка з яскравими тропічними квітами, до якої найкраще пасувало б слово «кричуща», що його так охоче вживала Сильвія Левов на позначення будь-якого одягу, позбавленого смаку. Дон твердила, що цей «прикид» був невід'ємною частиною того образу надсамовпевненого Оркатта, що наганяв колись на неї, як це не смішно зараз прозвучить, такий трепет. В інтерпретації Дон, у якій Шведові знову почулася нотка не зовсім забутого старого комплексу, цими гавайськими сорочками Оркатт казав усьому світу просту річ: я — Вільям Оркатт Третій і можу дозволити собі носити те, що тутешня публіка не зважиться надягти. «Чим вище ставиш ти себе у вибраному товаристві округу Морріс, — казала Дон, — тим яскравіше дозволяєш собі одягатися. Гавайська сорочка, — глумливо усміхнулася вона, — це екстрим аристократії, блазнівське вбрання білої кості. Наскільки я зрозуміла, живучи тут, навіть

у Вільямів Оркаттів Третіх раптом іноді виникає бажання трішечки подуріти».

Рік тому приблизно те саме сказав Шведів батько: «От що я зауважив. Не встигне ще настати літо, як ці багаті гої, ці скромні, пристойні люди натягують найнеуявніший одяг». Швед тоді засміявся. «Один із їхніх привілеїв», — сказав він, солідаризуючись із Дон. «Привілей? — запитав Лу Левов і засміявся разом з сином. — Може, й так. І все ж віддамо належне цьому гою: слід бути сильною людиною, щоб з'являтися на люди в таких штанях і сорочках».

Побачивши великого, ставного Оркатта в такому костюмі, ви, як і Швед, здивувалися б, згадавши, що на його полотнах наявні тільки стерті та розмиті фарби. Людина, темна в абстрактному мистецтві, — а таким, якщо вірити Дон, був і Швед, — легко уявила б собі, що художник, який ходить у яскравій сорочці, писатиме інші картини: скажімо, щось на кшталт зображення Луїса Фірпо, який одним ударом викидає Джека Демпсі за канати в другому раунді на старому стадіоні «Поло Граундз». Проте очевидно, що мотиви і прийоми художньої творчості лежать десь за межами розуміння Шведа Левова. На його погляд, уся ця творча енергія йшла у «свисток»: ходити в таких «прикидах» — от і все, на що він здатний у плані зухвалості, яскравості, бунтарства; може, розчарування й відчай теж виливались у нього в носіння таких сорочок.

Ні, схоже, у «свисток» ішла не вся енергія. Швед стояв на широкому гранітному східці та дивився крізь двері. Чому не відчинив їх, аби просто зайти в свою кухню та сказати Оркатту, що Джессі потребує чоловікової допомоги? А тому що побачив, як Оркатт схилювся над Дон, яка лушила над зливальницею кукурудзу. Першої миті Швед подумав, що Оркатт показує Дон, як треба лушити кукурудзу, хоча вона й сама це знала: він стояв позад неї і, прикривши її руки своїми, допомагав освоїти навички чисто видаляти з качанів листки та шовковисті ниті. Але якщо він просто помагає чистити кукурудзу, то чому його стегна та сідниці аж ходором ходять під куполом цієї превульгарної сорочки? Чому щока Оркатта притискається до її щоки? І чому Дон примовляє —

наскільки можна прочитати по її губах — «не тут, не тут...»? Чому ж чистити кукурудзу — не тут? А де ж її чистити? За мить Швед зрозумів, що, по-перше, вони не просто разом чистять качани, а по-друге, що не вся його енергія й зухвалість, не все бунтарство, розпачі й розчарування, які підточували традиційну родову витривалість, знаходять вихід у любові до гавайських сорочок.

Так ось чому вона завжди сперечається з Оркаттом — просто збиває мене зі сліду! Глузує з його нечулості, з його походження, з його показної приязності — шельмує щоразу, коли ми лягаємо з нею в постіль. Якщо вона так каже, то виходить, що вона закохана в нього — це ж ясно як день! Зрада дому ніколи не мала стосунку до дому — це була просто зрада. «Напевне, бідна жінка запила не без причини. Він завжди дуже стриманий. Так старається бути ґречним, — казала Дон, — так виставляє напоказ усі ці принстонські манери. Хоче постійно залишатися в рамках. Культивує панську ласкавість. Живе на відсотки з родинного минулого. І в половині випадків його тут просто нема, а замість нього порожнеча».

Але зараз Оркатт був тут, просто за дверима. Перш ніж скоренько повернутись на терасу, до м'яса, що підрум'янювалось над вогнем, Швед побачив — і навряд чи це був обман зору, — як Оркатт вставляв себе точно туди, куди збирався потрапити, і, видихаючи «тут! тут! тут!», сповіщав Дон, як просувається справа. І цього разу, висновуючи з усього, він себе не стримував.

8

За столом — застелено на свіжому повітрі, на веранді за домом, а поночіє так повільно, що Шведу здається, ніби вечір завмер, застиг і більше, як не сумно це, ніщо не зрушиться з місця, ніщо ніколи не станеться й ніщо не відкриє труну, витесану з часу, і не випустить його з цієї труни, — за столом, окрім членів родини, присутня пара Уманофф, Баррі та Марсія, і Зальцмани, Шейла та Шеллі. Лічені години минули з моменту, коли Швед дізнався, що після вибуху бомби їхню Меррі ховала в себе її психотерапевтка Шейла Зальцман. Зальцмани про це йому нічого не казали. А от якби вони це зробили — якби зателефонували

одразу, щойно вона в них з'явилася, виконали свій громадянський обов'язок, тоді... Думка зависає в повітрі. Як уявити собі все, чого могло б не трапитися, якби вона не стала персоною, котра переховується від закону... І ця думка теж зависає. Він сидить за столом, внутрішньо стиснувшись — скутий, вибитий з колії, заціплений, позбавлений того благодатного дару відкритості та життєрадісності, яким був нагороджений за гіпероптимізм. Активність бізнесмена, атлета, солдата морської піхоти США, яка була його супутником усе його життя, жодним чином не підготувала його до ролі бранця, навек ув'язненого в ящик, позбавленого права думати про те, що сталося з дочкою, про Зальцманів, що їй допомагали, про те, що... так, про те, що спіткало дружину. Треба було провести весь обід, не думаючи про це, хоча лише про це він і міг думати. Треба було так прожити всю решту життя. І хай би скільки намагався він прорватися назовні, він мусив залишатись наглухо закопачений у цьому ящику, змайстрованому з часу. В іншому разі світ просто вибухне.

Баррі Умановф, котрий грав колись в одній команді зі Шведам і певний час вважався його найкращим другом, тепер був юристом, професором Колумбійського університету, і щоразу, коли з Флориди прилітали погостювати батьки, Швед неодмінно запрошував на обід Баррі та його дружину. Зустрічі з Баррі завжди покращували настрої батькові: почасти через те, що той, син кравця-іммігранта, зміг піднятися до рівня університетського професора, і почасти тому, що Лу Левов вважав — хибно, проте Швед легко з цим погоджувався і не сперечався, — ніби це Баррі Умановф переконав Шведа попроситися з бейсболом і податися в бізнесмени. Щоліта Лу нагадував Раднику — так він охрестив Баррі ще в старших класах — про ту позитивну роль, яку він, завзято гризучи граніт наук, зіграв для всього сімейства Левових, а Баррі щоразу відбувався, що якби в нього була хоча б сота частинка спортивних талантів Шведа, він би і на гарматний постріл не наблизився до дверей юрфаку — і ніхто б його не примусив.

Саме в цій родині Баррі та Марсії Умановф Меррі пару разів ночувала в Нью-Йорку, поки Швед не поклав край її самостійним

поїздкам, і з Баррі ж він радився про юридичний аспект справи, коли вона зникла з Олд-Римрока. Баррі відвів його до Шевіца — мангеттенського спеца, який займався підготовкою справ до судочинства. Коли Швед попросив Шевіца визначити, що в найгіршому разі чекає дочку, якщо вона постане перед судом і буде визнана винною, той сказав: «Від семи до десяти років. Але, — відразу додав він, — якщо дія була вчинена в запалі антивоєнного протесту, випадково, попри намагання уникнути жертв... А чи знаємо ми, що все, від початку до кінця, було зроблене тільки нею? Не знаємо. Чи впевнені в тому, що це зробила вона? Не впевнені. За нею не числиться жодних серйозних політичних виступів. Суцільна риторика. Так, вона постійно сипала лютими звинуваченнями, та чи здатна ця дівчинка сама, з власної ініціативи когось убити? Звідки ми знаємо, що це вона сама зробила бомбу і приєднала вибуховий пристрій? Виготовлення бомби потребує серйозних знань, а ця дівчинка, може, тільки і вміє, що сірник запалити». — «Природничі науки були її коником, — зізнався Швед. — У неї найвищий бал за самостійні з хімії». — «Хіба вона робила бомбу в рамках самостійних робіт з хімії?» — «Ні, звісно ж, ні». — «Отож, нам, як і раніше, невідомо, чи вміє вона запалювати сірники. Цілком могло бути й таке, що вона не пішла далі балаканини. Ми не знаємо, що вона зробила і що вона збиралася зробити. Не знаємо нічого, інші теж не знають. Вона могла отримати премію Вестінгауза за успіхи в точних науках, а ми могли цього не знати. Що тут можна довести? Гадаю, дуже мало. Якщо ви запитали, відповідаю: в найгіршому разі — від семи до десяти. Та припустімо, що її судитимуть як неповнолітню. За законом про неповнолітніх вона отримає від двох до трьох років, навіть якщо частково визнає свою провину. Верхня планка встановлена чітко, і ніхто не має права її підняти. Все залежить від того, якою мірою вона причетна до вбивства. Може, все буде не так уже й страшно. Якщо вона з'явиться, у нас є непогані шанси майже повністю її «відмазати» — навіть якщо вона якось до цього причетна».

І доти, поки кілька годин тому він не дізнався, що, вступивши в орегонську комуна, вона весь свій час присвячувала майструванню бомб, поки вона, повністю звільнена від заїкання,

не розказала йому, що йдеться не про випадкову смерть одного чоловіка, а про холонокровне вбивство чотирьох чоловіків, слова Шевича залишали йому хоч примарну надію. Адже ця людина не з тих, що розказують казочки, щоб утішити. Ти розумів це одразу, потрапляючи в його офіс. Шевич був із тієї породи людей, які люблять бачити свідчення власної правоти, бути правим — це його покликання. Баррі завчасно з'ясував, що Шевич — не та людина, яка гладить по голівці й безкінечно заспокоює. Говорючи «якщо вона з'явиться, у нас є непогані шанси майже повністю її «відмазати» — навіть якщо вона якось до цього причетна», він це робив не тому, що Швед жадав почути щось таке. Та це було тоді, коли вважалось можливим переконати суд, що Меррі й сірника не може запалити. І це було до п'ятої години нинішнього дня.

Дружина Баррі, Марсія, викладала в Нью-Йорку літературу і була, навіть на смак безмежно толерантного Шведа, «міцним горішком» — разюче самовпевненою, войовничою фрондеркою зі схильністю до сарказму та обдуманно-апокаліптичних заяв, мета яких — убити спокій сильних світу цього. Все, що вона казала чи робила, недвозначно вказувало на її позицію. Їй було досить найлегшого руху — просто глитнути, слухаючи, як ви щось говорите, потарабанити пальцями по бильці крісла або й просто ледь кивнути, неначе погоджуючись, — аби продемонструвати: все, що ви тут сказали, — все не так. А щоб ще активніше підкреслити свої переконання, вона ходила в широких балахонах із набивної тканини та виступала такою великою жінкою, для котрої абияке ставлення до власної зовнішності не стільки виступ проти умовностей, скільки зовнішня ознака мислителя, де важить тільки суть. Жодних дрібних буденних перешкод між нею та найсуворішою правдою.

І Баррі все ж таки розкошував у її товаристві. Більш несхожих одне на одного людей важко було знайти, отож, скоріш за все, це був той випадок, коли кажуть, що крайнощі сходяться. Баррі був уособленням вдумливості та доброти — від самого дитинства, а він був найбільш бажаною дитиною з усіх, кого знав Швед. Він був стараний, чесний, благородний, надійно грав на позиції кетчера, помалу вибився в найкращі учні класу і, відслуживши в армії, вступив на

солдатську стипендію в Нью-Йоркський університет. Саме там він познайомився з Марсією Шварц і одружився з нею. Шведа було важко зрозуміти, як такий міцно збитий і не позбавлений привабливості хлопець, як Баррі, у двадцять два роки зміг відмовитись від будь-якої перспективи зустрічатися з дівчатами на користь Марсії Шварц, яку вже тоді, у коледжі, настільки переповнювали власні думи, що, опинившись у її товаристві, Швед ледве-ледве міг боротися зі сном. Але Баррі її уподобав. Баррі сидів і слухав. І нібито не помічав, що вона — нечупара і, хоча ще студентка, вдягається, наче бабуся, а очі її блищать, немов у лихоманці, збільшені до неприродних розмірів грубими лінзами окулярів. Повна протилежність Дон. Марсія, безумовно, здатна була виховати на свій страх і ризик справжню революціонерку. Якби Меррі виростала в межах досяжності її промов... Але як вона стала такою поряд із Дон? Де причина? Де пояснення цієї дивної невідповідності? Що це — просто злий жарт генів? Під час маршу на Пентагон, маршу з вимогою припинити в'єтнамську війну, Марсія Умановф і ще десятків зо два жінок були вкинута в поліцейський фургон, а потім, на її превелике задоволення, їх замкнули на всю ніч у в'язниці округу Колумбія, і до самого ранку, коли їх звільнили, вона гучно протестувала. Якби Меррі була її дочкою, все було б зрозуміло. Якби Меррі брала участь у словесних баталіях, якби вона, як ця фанатичка, в якій рот не затулявся, боролася проти всього світу лише на словах, то історія її життя не обмежилася б кинutoю бомбою, а стала б зовсім іншою історією. Але в неї була бомба. Бомба. Вся паскудна історія зводиться до цієї бомби.

Важко сказати, чому Баррі одружився з нею. Може, якось вплинула бідність, у якій він виростав. Хтозна. Її агресивність, пиха, відчуття немитого тіла — все, що було нестерпним для Шведа як друга і було б геть нестерпним для нього як коханця, — можливо, саме це будило в Баррі потяг до дружини. Дійсно, загадка, чому одна, безумовно, розумна людина могла пишатись тим, що іншій такій самій розумній людині було б важко витерпіти навіть упродовж години. Але тому, що це була насправді нерозв'язна загадка, Швед докладав усіх зусиль, щоб сховати свою антипатію, віднаходити аргументи на захист Марсії Умановф і розглядати її просто

як дивакувату штучку з невідомого йому світу академічних кіл, де постійно киплять словесні баталії, а провокації співрозмовника, вочевидь, викликають загальне захоплення. Результат, якого вони домагаються цією нескінченною конфронтацією, був йому незбагнений; Швед вважав, що було б значно продуктивніше нарешті подорослішати і спільними силами подолати цю стадію. І все ж, як на нього, вічні під'юджування Марсії та підніжки аж ніяк не означали, що вона дійсно намагалася під'юдити і збивати з ніг. Збагнувши, що для неї це — єдиний спосіб адаптуватися на Мангеттені, він уже не міг дивитися на цей стиль поведінки як на щось мерзенне, і ще менше міг вірити, що Баррі Уманофф, який колись був йому рідніший, ніж брат, міг одружитися з недостойною жінкою. Як звичайно, цілковита нездатність Шведа намацати зв'язок між причиною та наслідком привела його (на противагу інстинктивній батьковій підозрілості) до звичних і завжди притаманних йому терпимості та поблажливості. Так що, зрештою, він зачислив Марсію до розряду «важких», або ж принаймні тих, про кого кажуть: «такій палець у рот не клади».

А Дон її терпіти не могла. Ненавиділа, бо знала, що Марсія ненавидить її за давній титул «Міс Нью-Джерсі». Дон терпіти не могла людей, котрі зводили її життя до перемоги на конкурсі. А Марсія була особливо нестерпна ще й тому, що навіть не приховувала свого задоволення, з яким пояснювала кожен вчинок Дон, відштовхуючись саме від цього епізоду, який і колись (а тепер і поготів) не розкривав її характеру. Коли вони тільки познайомилися, Дон розказала парі Уманофф і про батьків інфаркт, і про те, що сім'я опинилася на фінансовій міліні, а вона зрозуміла, що двері коледжу, найімовірніше, так і залишаться для брата мрією... Словом, історію про те, що треба було грошей на його навчання, та ніякі пояснення не похитнули ставлення місіс Уманофф до «Міс Нью-Джерсі» як до предмета своїх жартів. Марсія і не приховувала, що Дон Левов для неї — порожнє місце, а її фермерство — претензійна забава для створення іміджу; не серйозна робота, якою Дон займалася щодня по дванадцять-чотирнадцять годин, а примха в стилі журналу «Дім і сад», яка допомагає багатенькій дурепі, котра мешкає не в просоченому різними пахощами Нью-

Джерсі, а на природі, коротати вільний час. Дон ненавиділа Марсію за її неприховану пиху, викликану статками Левових, їхніми смаками та любов'ю до сільської пасторальності, вона аж кипіла, бо вірила, що в глибині душі Марсія просто тішиться з того вчинку, який досі приписують Меррі.

Найніжніший закут свого серця Марсія віддала в'єтнамцям — ясна річ, північним. Навіть коли нещастя сталося в неї під носом, у домі чоловікового друга, вона й на мить не вгамувала власні політичні пристрасті та палкий інтерес до міжнародних справ. Це й спричинило в Дон підозри, які — Швед точно знав — не мали жодних підстав, бо чесність Баррі була для нього поза всякими підозрами, хоч він і не ручався за шляхетність Марсії.

— Не пуцу її навіть на поріг! Навіть свиня за неї людяніша. Плювати, скільки в неї дипломів, вона нічого не тямить і нічого не бачить. Ще в житті не бачила таку сліпу, бридку егоїстку. Інтелектуалка!.. Більше ноги її тут не буде!

— Але ж якось незручно просити Баррі їхати без неї.

— Нехай не їде, коли так!

— Баррі має приїхати. Я хочу, щоб він був. Його присутність важлива для батька. Він знає, що Баррі приїде. І згадай, Дон, це ж Баррі відвів мене до Шевіца.

— Але ця жінка переховувала в себе Меррі. Ти що, не розумієш? Меррі поїхала до них. У Нью-Йорк — і до них. Вони її сховали! Хтось же мав це зробити. Підривниця в неї вдома. Вона була в захваті. І вона ховала її від нас, ховала від батьків, коли дівчинці були так потрібні батьки. Марсія Умановф, вона й тільки вона, скерувала її в це підпілля.

— Меррі й до того не любила залишатися в них. Вона всього лише двічі ночувала в Баррі. Саме так. Утретє вона там не з'явилася. Ти, мабуть, забула. Вона пішла в інше місце і більше вже не спілкувалася з Баррі та Марсією.

— Ні, Сеймуре, це зробила Марсія. У кого ще стільки зв'язків? Дивовижний преподобний Ікс, дивовижний преподобний Ігрек, які плямують кров'ю списки призовників. Вона в таких чудових стосунках із цими священиками, котрі виступають проти війни, вони такі нерозлучні друзі, та річ у тому, Сеймуре, що вони

не священники! Священники — не прогресивно-ліберальні мислителі. Якби вони були такими, то не прийняли б ніякого сану. Бо священники не повинні так чинити і не повинні припиняти молитися за хлопців, яких відправили туди, за море. Їй у тих священниках подобається те, що вони не священники. Вона така закохана в них не тому, що вони служать Церкві, а тому, що вони роблять те, що, на її думку, підточує Церкву. Виходять за рамки Церкви, за межі відведеної священникам ролі. Їй дико подобається, що ці священники ламають те, на чому виховувались я й такі, як я. Ось що заповнює цю жирну сучку. Я її ненавиджу! До кольок ненавиджу!

— Прекрасно. Я все розумію. Ненавидь її скільки завгодно. Але не за те, чого вона не робила. Вона не робила цього, Дон. Ти дурієш від припущень, які не відповідають істині.

Вони справді не відповідали. Не Марсія переховувала в себе Меррі. Марсія обмежувалася балачками, завжди обмежувалася тільки балачками — безглуздим, показним потоком слів, єдина мета яких — скандально заявити про себе непримиренними, агресивними словами, які навряд доводять хоч щось, окрім інтелектуальних домагань Марсії та її дурнуватої переконаності, що, вимахуючи ними, вона доводить незалежність своїх помислів. А притулок Меррі дала Шейла Зальцман, психотерапевт із Моррістауна. Гарненька, доброзичлива, з лагідним голосом, вона якийсь час давала Меррі стільки надій і впевненості, вела її за собою, пропонуючи масу «стратегій», здатних перехитрувати її мовний дефект, і, відтіснивши Одрі Гепберн, стала її кумиром. У ті місяці, коли Дон сиділа на заспокійливих, поверталася з лікарні й знову опинялась там, у ті місяці, поки Шейла і Швед раптом забули про відповідальність як головну основу їхнього життя, в ті місяці, поки ці люди, що любили порядок і моральну стійкість, ще не змогли примусити себе покінчити з усім, що могло загрожувати такій цінності, як стабільність, Шейла Зальцман була коханкою Шведа — першою і останньою його коханкою.

Коханка. Найхімерніший стосовно Шведа життєвий складник — непідходящий, неймовірний, навіть смішний. «Коханці» не було місця в незаплямованій матриці цього життя. І все ж чотири місяці після зникнення Меррі Шейла відіграла в ньому цю роль.

Розмова за обідом крутилася навколо Вотергейту і «Глибокої горлянки». Всі, крім батьків Шведа й Оркаттів, бачили цей заборонений для широкого показу фільм з молодою Ліндою Лавлейс у головній ролі. Стрічку вже крутили не тільки в «кінотеатрах для дорослих», а й пустили в широкий прокат по всьому Джерсі.

— Що найбільше дивує, — сказав Шеллі Зальцман, — що той самий електорат, який бурхливо голосує за президента й віце-президента з республіканців, які претендують на роль суворих адептів моральності, б'є касові рекорди, щоб переглянути фільм, де до найменших подробиць смакують сценами орального сексу.

— Може, голосують одні, а фільм дивляться інші? — припустила Дон.

— І хто ж — прихильники Мак-Говерна? — запитала Марсія.

— Якщо говорити про присутніх за цим столом, то так, — відповіла Дон, яка від самого початку обіду ледве стримувала лють на цю жінку, що кипіла в ній.

— Слухайте, мені геть не зрозуміло, який зв'язок існує між такими різними речами, — заявив батько Шведа. — Крім того, я геть не розумію, навіщо ви всі витрачаєте гроші, щоб побачити стовідсоткову гидоту. Це ж гидота, так, Раднику? — звернувся він до Баррі за підтримкою.

— Можна сказати й так, — озвався Баррі.

— Тоді навіщо ж ви впускаєте її у своє життя?

— Вона сама просочується, містере Левов, не питаючи, подобається нам чи ні, — з приємною усмішкою пояснив Оркатт. — Усе, що є в світі, так чи інак до нас просочується. А у світі, хоч, може, ви про це не чули, багато що змінилося.

— Ні, сер, я чув. Я ж із Ньюарка, який врізав дуба. І чув більше, ніж хотів би почути. От самі поміркуйте: спочатку справами в місті орудували ірландці, відтак — італійці, а зараз підбираються негри. Мене це не обходить. Я нічого не маю проти. Чорні дочекалися своєї черги й собі потягнулися до пирога? Слухайте, я ж не вчора на світ народився. Корупція в Ньюарку — частина гри. Нове — це, по-перше, расова проблема і, по-друге, податки. Складіть це до купи з корупцією — і ось вона, проблема. Сім доларів сімдесят шість центів. Ось яка податкова ставка в місті

Ньюарк. Байдуже, заможні ви чи бідні, я стверджую: з такими ставками вам не втриматись у бізнесі. «Дженерал електрик» вїхала вже в 1953-ому. Крім «електриків», «Вестінгауз», «Браєрс» із бульвару Раймонд, «Целулоїд» — усі припинили своє виробництво в місті. То все були великі підприємства, і всі пішли ще до початку расової ненависті. Расові проблеми — останній штрих. Вулиці не прибирають. Згорілі автомобілі не вивозять. Незаконне захоплення покинутих будинків. Пожежі в покинутих будинках. Безробіття. Бруд. Бідність. Бруду щоразу більше. Злидні чимраз безпросвітніші. Закриття шкіл. Кошмар у школах. На кожному розі повно малолітніх ледацюг. Ці нероби промишляють наркотою. З радістю вплутуються в будь-яку історію. Програми з урегулювання! Я вас прошу, не будемо про ці програми. Поліція дивиться крізь пальці. Яка хочеш зараза, які хочеш хвороби. «Сеймуре, настав час виїжджати, — сказав я синові влітку 1964 року, — чуєш мене? Їдь!» Але він не послухався. «Петерсон, Елізабет, Джерсі-Сіті на грані вибуху. Тільки сліпий не бачить, хто наступний. І це буде Ньюарк, — сказав я йому. — Ти перший, кого я про це попередив. І станеться все влітку 1967 року». Так я пророкував. Так, Сеймуре? З точністю ледь не до дня.

— Чиста правда, — підтвердив Швед.

— Усе виробництво в Ньюарку рухнуло. Сам Ньюарк рухнув. У Вашингтоні, Лос-Анджелесі, Детройті заворушення були навіть сильніші. Але ви ще згадаєте мої слова: це місто вже не воскресне. Не зможе воскреснути. І що ж рукавички? Виробництво рукавичок в Америці? А кінець йому! Теж завалилося. І тільки мій син далі висить на волосинці. Мине років зо п'ять, і, як не брати до уваги державних замовлень, в Америці не шитимуть жодної пари рукавичок. І в Пуерто-Рико не шитимуть. Міцні хлоп'ята вже орудують на Філіппінах. На черзі Індія. Потім Індонезія, Пакистан, Бангладеш. От побачите: рукавички шитимуть у всіх цих закутках світу, але тільки не тут. І нас прикінчили не тільки профспілки. Авжеж, вони не дуже відали, що творять, але ж і підприємці теж не дуже петрالی. «Не платитиму цим сучим синам зайві п'ять центів на годину» — і от вони уже катаються на кадилаках і зимують у Флориді. Так, багато бізнесменів просто не вміли

мислити тверезо. А профспілки не враховували закордонної конкуренції, висували тверді вимоги, знижували прибутковість, і в результаті, як я це ясно бачу, пришвидшили переїзд рукавичної промисловості. Вимоги профспілок підняти розцінки змусили практично всіх або прикрити бізнес, або вивести його з країни. У тридцяті потужними конкурентами були Чехословаччина, Австрія, Італія. Потім почалася війна і врятувала нас. Урядові замовлення. Інтендантське управління закупило сімдесят сім мільйонів пар рукавичок. Рукавичники забагатіли. Але війна закінчилася, і одразу ж, хоча нібито все ще йшло добре, підкрався початок кінця. Ми занепали, бо не могли конкурувати із закордоном. Ми самі пришвидшили занепад дурними діями обох сторін — і підприємців, і робітників. Та хай там як, ми однаково були приречені. Єдине, що спинило б процес — я за таке не ратую: навряд чи можна зупинити світову торгівлю і навряд чи треба намагатись це зробити, — та все ж, єдине, що спинило б, — це митні бар'єри, збільшення мита від п'яти до тридцяти, а то й до сорока відсотків...

— Лу, — сказала йому дружина, — до чого тут оце, коли йдеться про фільм?

— Про фільм? Про всі оті мерзотні фільми? Власне, тут нічого нового. Був у нас картярський клуб... пригадуєш, давним-давно — «Клуб п'ятничного вечора»? І був один хлопака, бізнесмен, якимось боком причетний до електрики. Пам'ятаєш, Сеймуре, такого собі Ейба Сакса?

— Аякже! — обізвався Швед.

— Так от, неприємно казати це, але він мав удома всякі фільми такого штибу. Їх було там хоч греблю гати! На Малбері-стрит, куди ми ходили з дітьми поласувати китайською кухнею, був зал, де торгували спиртним, і там можна було купити всякої порнухи. І знаєте, що я скажу? Я подивився її хвилин зо п'ять і повернувся на кухню, і радий сказати, що те саме зробив і мій друг, на жаль, вже покійний: чудовий хлопака, закрійник рукавичок, дай Боже пам'яті, як його звали...

— Ел Габерман, — підказала дружина.

— Точно! Ми з ним цілу годину сиділи удвох і грали в джин, поки там, у вітальні, стояв дикий гвалт навколо того паскудства,

всіх тих охань і ахань! Для мене то була щаслива мить. Минуло вже десь років тридцять-сорок, а я ще й досі пам'ятаю, як сидів з Елом Габерманом і забавлявся в карти, поки ті бевзі у вітальні стікали слиною.

З якоїсь миті він розповідав це, звертаючись тільки до Оркатта. Попри п'янючу дружину, котра сиділа праворуч від нього, попри впевненість у перевазі єврейської мудрості, можливість безпутності серед «шляхетних» білих здавалась йому особливо немислимою, а отже, Оркатт мав співчувати його нападкам на вульгарність більше, ніж решта. Такі, як він, повинні контролювати ситуацію. Вони першими ступили на цей ґрунт. Хіба ні? Встановили правила, прийняті потім тими, хто прибув сюди пізніше. Оркатт має бути в захваті з того, що він вийшов на кухню і спокійно став грати в джина, поки сили добра не подужали сили зла, і враження від сороміцької стрічки не розчинилось у повітрі далекого 1935 року.

— На жаль, містере Левов, мушу сказати, що тепер це вже не зупинити грою в карти, — заперечив Оркатт. — Цей спосіб впливу втратив свою силу.

— Що не зупинити? — запитав Лу Левов.

— Те, про що ви кажете. Вседозволеність. Яка в неприродний спосіб перетворилася на ідеологію. Безперервний протест. Були часи, коли ти міг просто ступити вбік і цим засвідчити свою позицію. У вашому випадку звичайна гра в карти вже була свідченням позиції. Проте в наші дні дедалі важче заховатись у спокійній затоці. Покруччя витісняє звички, які завжди цінували люди цієї країни. Демонструвати те, що вони називають «скутістю», сьогодні так само соромно, як колись було соромно демонструвати розбещеність.

— Це правда, так, це правда. А можна, я розповім вам про Ела Габермана? Ви ж хочете поговорити про колишні манери, про те, як вони проявлялися, тож побалакаймо про Ела. Ел був чудовим хлопцем, красенем. Розбагатів, розкроюючи рукавички. В ті дні таке було можливо. Якщо в чоловіка з дружиною було досить амбіцій, вони могли знайти кілька шкур і почати робити з них рукавички. Зрештою, вони започаткували невеличку майстерню

з двома закрійниками і двома швачками. Уміли зшити рукавички, відпрасувати їх і продати. Все це було прибутково, вони були самі собі господарі та вміли працювати шістдесят годин на тиждень. Тоді, у ті давні часи, коли заробіток у Генрі Форда досягав нечуваної суми — долар за день, гарний закрійник заробляв п'ять доларів за день! Але не забувайте, в ті часи чи не в кожній жінки було двадцять-двадцять п'ять пар. Це вважалося нормою. До кожного плаття, костюма — свої рукавички. Різних барв і фасонів, різних довжин, і як підсумок — цілий рукавичний гардероб. У ті дні можна було частенько побачити, як жінка дві-три години обирає собі в магазині рукавички: приміряє по черзі тридцять пар, а продавчиня, перш ніж запропонувати новий колір, щоразу мие руки в раковині, встановленій за прилавком. Дамські лайкові рукавички йшли від четвертого розміру до восьмого з половиною, і кожен розмір ділився ще на чотири чверті. Розкрій рукавичок — дивовижне ремесло, принаймні було таким. Зараз до всього мушиш додавати «було». Закрійник на взірєць Ела завжди працював у сорочці з краваткою. Тоді всі працювали так. І можна було працювати далі — і в сімдесят п'ять, й у вісімдесят. Декотрі починали, як-от Ел, у п'ятнадцять років, а чи й раніше, і могли працювати до вісімдесяти. Тоді ще не вважалося, що сімдесят — поважний вік. А ще могли працювати у вихідні: суботу, неділю. Ці люди могли працювати весь час. Заробляли на навчання дітям. Заробляли на гарні будинки. Ел, наприклад, міг просто так, жартуючи, взяти шмат шкіри й сказати: «Що ти хотів би з неї мати, Лу, — номер восьмий чи номер дев'ятий з довжиною на шістнадцять?» — і одразу, на око, без лінійки, робив точну викрійку. Закрійник аж світився, наче якась примадонна. А зараз ця фахова гордість відійшла в минуле. З тих, хто, працюючи за розкрійним столом, міг одним махом витяти рукавичку на шістнадцять дюймів, Ел Габерман був, я гадаю, останній на всю Америку. Та й взагалі нема більше довгих рукавичок. Ось вам ще одне «було». Певний час були в моді шовковисті рукавички на вісім дюймів, але до 1965 року закінчилось і це. Ми почали обтинати довгі рукавички, перетворювати їх на короткі, а з обтятих манжет кроїти нові пари. Колись по всій довжині вгору від шва біля основи великого пальця

через кожний дюйм ішов гудзик, тому ми міряємо довжину рукавичок і на французькі дюйми, і на гудзики. Дякувати Богу, в 1960 році Джекі Кеннеді стала з'являтися в маленьких рукавичках до зап'ястя, в рукавичках до ліктя, в рукавичках вище ліктя, у капелюшках-менінгїтках, відтак рукавички негайно знову стали модними. Перша леді рукавичної індустрії. Її розмір був шість з половиною. Усі, хто був у рукавичному бізнесі, молилися на цю леді. Сама вона все купувала в Парижі. Але яке це мало значення? Аніякого, бо вона воскресила ошатні жіночі рукавички. А коли Кеннеді вбили і Жаклін Кеннеді покинула Білий дім, то ці події і плюс тодішня мода на міні-спідниці поховали елегантні дамські рукавички. Убивство Кеннеді й прищезтя міні — все це разом завдало непоправного удару по жіночих пальчатках. Колись потреба в рукавичках існувала цілий рік. У давнину жінка ніколи не виходила на вулицю без рукавичок — хай це була весна чи навіть літо. Зараз їх надягають, лише коли холодно, коли сідають за кермо мотоцикла, на спортивних змага...

— Лу, — обережно нагадала дружина, — ніхто ж не каже про...

— Будь ласка, дай мені закінчити. Дай мені доказати і не перебивай. Так от, Ел Габерман дуже любив читати. Жодного дня не вчився у школі, але виявився затятим читачем. Його улюбленим письменником був сер Вальтер Скотт. І от в одній своїй класичній книжці сер Вальтер Скотт описує суперечку між шевцем і рукавичником про те, хто з них майстерніший. І рукавичник виграє цю суперечку. І знаєте, що він каже? «Твоя справа, — каже він шевцеві, — всього лише зробити рукавицю для ноги. Дбати про кожен пальчик окремо тобі не доводиться». Сер Вальтер Скотт був сином рукавичника, тому не дивно, що саме так він обернув цю суперечку. Ви не знали, що сер Вальтер Скотт був сином рукавичника? А знаєте, хто ще був сином рукавичника, крім сера Вальтера й моїх синів? Вільям Шекспір. Батько Шекспіра був рукавичником і не вмів прочитати власне ім'я. А знаєте, що каже Ромео своїй Джульєтті, коли та стояла на балконі? Усі пам'ятають «Ромео, де ти? Де ж ти, мій Ромео?!» — але це каже вона. А що каже Ромео? Я з тринадцяти років працюю в чинбарні, але знаю це — завдяки любому

покійному другу Елу Габерману. В сімдесят три роки він вийшов із дому, послизнувся, впав і зламав собі в'язи. Жах! Так от, він розказав мені, що каже Ромео. Він каже: «На руку ось схилилась край віконця, притиснувши долоню до щоки... Якби мені за рукавичку бути і доторкатись до щоки її!» Шекспір. Найславетніший автор всіх часів.

— Лу, дорогенький, — знову лагідно втрутилася Сильвія Левов, — який стосунок має все це до того, що ми обговорювали?

— Облиш, будь ласка! — відмахнувся він роздратовано, навіть не подивившись у її бік. — А щодо містера Мак-Гаверна, то мені зовсім не зрозуміло. Який зв'язок між містером Мак-Гаверном і цим брудним фільмом? Я голосував за Мак-Гаверна. Я агітував за нього у своєму кондомініумі. І якби ви знали, чого тільки я не наслухався від усіх наших євреїв, які гудуть, що Ніксон зробив для Ізраїлю і те, і се, але я нагадав їм, якщо забули, що Гаррі Трумен підловив його в 1948 році на різних шахермахерах, а зараз подивіться на врожай, який доводиться збирати моїм милим друзям, котрі голосували за містера фон Ніксона та його штурмовиків. Я скажу вам, хто ходить на ці мерзенні фільми: покидьки, ідіоти і підлітки, за якими не дивляться батьки. А от чому мій син повів на цей фільм своєю гарненьку дружину, я не збагну й до смерті.

— Щоб побачити, як живе інша половина суспільства, — сказала Марсія.

— Моя невістка — леді. Такі речі їй не цікаві.

— Лу, — звернулася до нього дружина, — хтось дивиться на це інакше.

— Не могу в це повірити. Вони інтелігентні й освічені люди.

— Ви перебільшуєте значення інтелігентності, — із добре прихованим глузуванням мовила Марсія. — Інтелігентність не знищує закладеного природою.

— Що? Інтерес до таких фільмів закладений природою? Газрад, а що ви скажете дітям, якщо вони вас запитують про цей фільм? Скажете, що він шикарний і захопливий?

— Мені не доведеться нічого їм казати. В наші дні діти не ставлять запитань, а просто самі йдуть у кіно.

Найбільше його, звичайно, здивувало, що ця ситуація «наших днів» її — викладачку — *єврейку*-викладачку, в якій є діти, схоже, аж ніяк не засмучувала.

— Все ж я не гадаю, що діти дивляться цей фільм, — промовив Шеллі Зальцман, аби зам'яти багату на наслідки розмову і заспокоїти Шведового батька. — Підлітки — так.

— І ви, докторе Зальцман, це схвалюєте?

Шеллі мимохіть усміхнувся, почувши зворот, якого Лу Левов неухильно дотримувався навіть після довгих років знайомства. Шеллі був блідий повненький чоловік із похилими плечима, одягнений в легкий костюм зі смугастої тканини, з краваткою-метеликом, — до краю завантажений роботою сімейний лікар із завжди добродушним голосом. Ця блідість і пухкість, старомодні окуляри в сталевій оправі, залисина на маківці й білі закрутки волосся над вухами — вся ця невимушена відсутність лоску та глянцю примушувала Шведа почуватись особливо винуватим упродовж тих чотирьох місяців, поки тривав його роман із Шейлою Зальцман... І все ж це він, премилый доктор Зальцман, сховав у себе вдома Меррі, сховав не тільки від ФБР, а й від нього, її батька, від людини, якої та потребувала над усе.

«А я, а я соромився своєї таємниці», — думав Швед, слухаючи, як Шеллі пояснює батькові:

— Моє схвалення чи несхвалення ніяк не впливає на їхнє ходіння в кіно.

Коли Дон уперше заговорила про підтяжку в женеvській клініці, про яку вона читала в журналі «Vog» — про поїздку до невідомого лікаря на незрозумілу процедуру, — Швед, нікому нічого не кажучи, зв'язався з Шеллі Зальцманом і з'їздив до нього на роботу. Він поважав свого сімейного лікаря, уважного і тямущого старшого чоловіка, який проконсультував би його, відповів би на всі запитання і спробував задля Шведа відмовити Дон від цієї ідеї. Проте натомість він зателефонував до Шеллі та попросив у нього дозволу приїхати через проблему, яка виникла в сім'ї. А приїхавши, одразу ж усвідомив, що приїхав, щоб зізнатися — із запізненням на чотири роки — у своєму романі з Шейлою, одразу ж після зникнення Меррі. Коли Шеллі запитав із усмішкою:

«Ну, і чим я можу допомогти?» — Швед насилу стримався, щоб не відповісти: «Прощенням». І далі, впродовж усієї розмови, розтуляючи рота, він ледве стримував бажання у всьому зізнатися, сказавши: «Я прийшов сюди не для розмови про підтяжку обличчя. Я прийшов, бо зробив те, чого не слід було робити. Зрадив дружину. Зрадив тебе. Зрадив себе». Але, сказавши це, він зрадив би Шейлу. Він мав не більше прав на зізнання її чоловіку, аніж вона — на зізнання його дружині. Хай би як він хотів позбутися таємниці, що плямувала, обтяжувала його, хай як здавалося б, що це зізнання принесе якусь користь, чи мав він право на полегшу коштом Шейли? Коштом Шеллі? І коштом Дон? Ні, бо існує така штука, як етичні зобов'язання. Ні, він не може бути таким нерозсудливим егоїстом. Дешевий хід, зрадницький хід, та й результат, який він дасть, навряд чи буде довговічний, — і все ж таки щоразу, збираючись заговорити, він відчував потребу сказати цьому добряку: «Я був коханцем вашої дружини» — і дістати від Шеллі Зальцмана чарівне повернення відчуття стійкості, яке Дон сподівалася знайти в Женеві. А натомість він виклав усі свої резони проти підтяжки, навів усі доводи і почув на свій подив, що, як на думку Шеллі, Дон, можливо, надібала плідну ідею. «Якщо вона гадає, що це допоможе їй почати все з нуля, — сказав Шеллі, — то чому б не дати їй шанс? Чому б не дати їй можливість випробувати всі шанси? В цьому ж немає нічого поганого, Сеймуре. Перед нею життя, а не довічне ув'язнення. У підтяжці обличчя нема нічого аморального. Те, що жінці хочеться цього, не свідчить про якусь аморальність. Вона дізналась про це з «Вог»? Але це не має тебе відштовхувати. Вона знайшла те, що шукала. Ти навіть не уявляєш, скільки жінок, які пройшли через важкі випробування, приходять до мене з тією чи іншою скаргою, а в підсумку виявляється, що в них на гадці саме це: пластична хірургія. І без найменшої підказки з боку «Вог». Емоційні та психологічні фактори можуть бути дуже і дуже серйозні. Не треба недооцінювати полегшу, яку отримують ті, котрі її отримують. Не можу похвалитися, що розумію дію цього механізму, не беруся казати, що він спрацьовує завжди, але я багато разів бачив успіх; це допомагало жінкам, котрі втратили чоловіків, жінкам, котрі

пройшли через важкі хвороби... Судячи з твого обличчя, ти мені не віриш». Проте Шведу краще було знати, що коїться з його обличчям: на ньому величезними літерами пишалося «Шейла». «Можу погодитись, — продовжував тим часом Шеллі, — що це виглядає як суто фізичний вплив на обставини, які мають глибоку емоційну природу, але для багатьох це вже стало правильною стратегією виживання. І випадок Дон цілком може поповнити їхнє число. Не думаю, що тобі слід ставати на пуританську точку зору. Якщо Дон налаштована на підтяжку серйозно і якщо ти в змозі поїхати з нею та допомогти їй пройти через це...» Ближче до вечора Шеллі зателефонував Шведу на фабрику — він уже дещо знав про лікаря Ла-Планта. «Певен, у нас є хірурги не гірші, але якщо хочеться побувати в Швейцарії, відірватися від дому, пройти там, далеко, відновлювальний період, то чом би й ні? Цей Ла-Плант — фахівець екстра-класу». — «Шеллі, дякую за турботу», — сказав Швед, почувуючись на тлі цієї чуйності ще більшою свинею... І все ж саме цей чоловік разом зі своєю дружиною дав Меррі змогу сховатися не тільки від ФБР, а й від власних батьків. Годі придумати щось химерніше. В яких тільки масках не ходять люди! Я був певен, що вони на моєму боці. Проте на моєму боці були тільки маски! І я чотири місяці ходив у масці — перед ним, перед Дон. Це було нестерпно, і я приїхав до нього, щоб у всьому зізнатися. Приїхав сказати, що зраджував його, і змовчав, щоб не ускладнювати зраду, а він жодного разу навіть не натякнув на те, як жорстоко зрадив мене.

— Моє захоочення чи несхвалення, — казав Шеллі, звертаючись до Лу Левова, — жодним чином не вплине на їхнє ходіння в кіно.

— Але ж ви лікар, — наполягав Шведів батько, — особа поважна, не байдужа до етики, відповідальна...

— Лу, — сказала його дружина, — мені здається, любий, ти узурпував розмову...

— Будь ласка, дай мені закінчити, — відповів він і, звертаючись до всіх за столом, запитав: — Що, справді? Я узурпував розмову?

— Анітрохи, — заявила Марсія, дружньо обіймаючи його за плечі. — Слухати, як ви витаєте у хмарах, суцільне задоволення.

— Не розумію, що ви хочете цим сказати?

— Що американські форми життя суттєво змінилися відтоді, як ви водили дітей в китайські ресторани, а Ел Габерман в сорочці та краватці розкрюював рукавички.

— Справді? — обернулася до неї Дон. — Справді змінилися? Нам про це не казали, — і, підвівшись, вона вийшла на кухню. Там чергували, чекаючи вказівок, двоє дівчат-старшокласниць із місцевої школи, які допомагали — в ті дні, коли Левови запрошували на обід гостей, — подавати страви і прибирати зі столу посуд.

Марсія сиділа по один бік від Лу Левова, Джессі Оркатт — по другий. Перед Джессі знову стояв наповнений келих віскі, який вона, судячи з усього, прихопила на кухні, проте він посунув його так, щоб вона не могла дотягтися. Коли вона схотіла встати, Лу не дозволив. «Сидіть, — суворо сказав він. — Сидіть і їжте. Келих вам не потрібен. Треба їсти. Займіться краще тим, що на тарілці». Варто їй ворухнутись на стільці, як він твердою долонею притискав її руку до столу, нагадуючи, що нікуди вона не піде.

У двох високих керамічних підсвічниках горіло дванадцять свічок, і Шведа, котрий сидів між матір'ю та Шейлою Зальцман, очі людей у лагідному світлі видавались — облудно, включаючи й очі Марсії — сповненими глибоким розумінням, бездонною добротою і тими відтінками почуттів, які всі ми мріємо побачити в наших друзях. Завдяки тому місцю, яке Шейла займала в житті його батьків, її, як і Баррі, щорік запрошували на обід у День праці. Коли Швед телефонував у Флориду, батько дуже рідко прощався, не запитавши перед тим: «А як там наша мила Шейла? Як проживає, чим займається ця любуся?» — «В ній стільки гідності, — весь час повторювала мати. — Така витонченість. Любий, хіба вона не єврейка? Твій батько переконує, що ні. Ні — і край!»

Швед не розумів, чому ця суперечка триває роками, але хай там як, питання про релігійне коріння блондинки Шейли Зальцман було невід'ємним складником життя його батьків. Для Дон, котра багато років намагалася бути терпимою до його аж ніяк не ідеальних батьків, як і він намагався проявляти терпимість до її далекої від ідеалу матері, це був найменш зрозумілий з їхніх дивних

пунктиків — і до того ж він лютив її (передусім тому, що Дон бачила: в очах її дочки в Шейли було щось, чого не було в неї, Дон, і, як наслідок, Меррі довіряла своїй лікарці більше, ніж матері). «Що? Хіба ти єдиний білявий єврей на весь світ?» — запитувала в нього Дон. «Це ніяк не пов'язане з її зовнішністю, — пояснював Швед, — а пов'язане з Меррі». — «Як пов'язане з Меррі те, єврейка вона чи ні?» — «Не знаю. Шейла була її психотерапевтом. Вони обожнюють її за все, що вона зробила для Меррі». — «Але все-таки, скажімо прямо, матір'ю ж вона їй не була?» — «Вони чудово це розуміють, — спокійно відповідав Швед, — але її професіоналізм для них — це як різновид чародійства».

Саме так його бачив і він; і то не так тоді, коли Шейла була лікарем Меррі, — тоді він хіба що зауважував несподівану сексапільність її суворой стриманості, — як тоді, коли Меррі зникла, а Дон поринула в безодню горя.

Нешадно скинутий зі своєї обжитої висотки, Швед відчув спрагу, джерело якої було десь у самісінькій глибині його єства, спрагу бездонну, яка підштовхнула його до рішення, такого чужого для нього, що він навіть не міг досягнути всю неймовірність того, що відбувалося. У спокійній вдумливій жінці, яка навчила Меррі природніше сприймати саму себе, навчила її долати мовну фобію й давати раду фразам, які сипались одна на другу, та при цьому посилила її дитяче почуття непідвладності, він відчув у ній ту, яку хоче влити у своє життя. І чоловік, котрий майже двадцять років зберігав подружню вірність, вирішив закохатися нерозважливо та покірно. Збігло три місяці, поки він зрозумів, що це нічого не вирішує, зрозумів, бо Шейла пояснила це йому. Йому дісталася не романтична, а схильна до відвертості коханка. Вона спокійно пояснила Шведу, чим було насправді його безмірне обожнювання, розповіла, що з нею він був самим собою не більше, ніж Дон, яка лежала в психіатричній клініці, була справжньою Дон, пояснила, що просто ним рухає прагнення до руйнації. Але він був у тому стані, що і надалі наполягав на тому, щоб вони вдвох тікали в Понсе, де вона вивчила б іспанську і стала університетською викладачкою з техніки мовної терапії, а він перетворив би фабрику в Понсе на центр керування своїм

бізнесом, і вони зажили б тоді на упорядженій гасьєнді серед гір і пальм, високо над Карибським морем...

А от про Меррі у своєму домі — про Меррі, котра ховалася у неї після вибуху, — вона змовчала. Розповіла йому про все, крім цього. Відвертість закінчилася в тій точці, де мала б тільки розпочатися.

Невже й в інших мозок працює так ненадійно? Чи це лише він не в змозі роздивитись помисли та вчинки інших? Невже всі роблять такі самі хиби, як і він: по сто разів на день то розуміють, то не розуміють, то діють розумно, то так само по-дурному, як і сусід, то ще дурнуватіше, ніж останній дурень на світі? От чи виродок він сам, затаврований дурістю, простакуватий син простакуватого батька, чи все життя — сама облуда, і всі, окрім нього, задіяні в ній?

Колись він міг би описати їй це почуття неадекватності, міг обговорювати його з Шейлою, говорити про свої вагання, тривоги — її спокійний погляд на речі дозволяв відкритися тій жінці-чарівниці, яка подарувала Меррі велетенські можливості (але та знехтувала ними, не використала їх); яка вселила в неї, за словами самої Меррі, «дивовижне відчуття легкості», яке дозволило наполовину звільнитися від фрустрації, спричиненої заїканням; жінці, яка все розуміла і чия професія — дати страждальцям ще один шанс; коханці, яка розумілась на всьому, включаючи й те, як дати притулок убивці.

Меррі була в Шейли вдома, а та йому нічого не сказала.

Уся довіра між ними, все щастя, яке він колись спізнав, узагалі все, включаючи вбивство Фреда Конлона, — все було лише випадковістю.

Меррі була в її домі, а вона нічого не сказала.

І зараз мовчить. Гарячковість, яку проявляли інші, здавалася їй, висновуючи з уважного лікарського погляду, чимось на кшталт патології. Справді, навіщо вони все це кажуть? Сама вона не вимовила за весь вечір ані слова: ні про Лінду Лавлейс, ні про Річарда Ніксона, ні про Гаррі Роббінса Гольдемана, ні про Джона Ерліхмана; вона мала перед іншими ту перевагу, що в голові її не було того, чим були забиті інші голови. Її манеру

ховатися в собі Швед свого часу сприймав як ознаку відчуття власної переваги. Зараз він думав інакше. Крижана сучка! Чому? Колись вона сказала йому: «Вплив, який ти дозволяєш справляти на себе іншим людям, є абсолютним. Ніщо тебе не поглинає так, як чужі потреби». А він їй відповів: «Як на мене, ця риса більше пасує Шейлі Зальцман» — і, як завжди, помилився.

Він вважав її мудрою, а вона була просто холодною.

У ньому клетотіла скажена недовіра до всіх. Знищення якогось опор, останніх опор, створило відчуття, що впродовж цього дня він із п'ятирічного хлопчика перетворився на столітнього дідугана. Як було б добре, думав він, як це допомогло б йому зараз, якби там, на лузі, на віддалі від обіднього столу, паслася череда Дон і в ній, захищаючи його, — здоровенний бик Граф. Якби Дон і надалі залишалася власницею Графа, якби Граф... Війнуло неземним спокоєм, і тільки тут він зрозумів, у чому річ. Якби Граф, як і раніше, походжав там, у темряві, серед корів, то тут, серед гостей, походжала б у своїй строкатій піжамі Меррі та, притулившись до спинки його стільця, шепотіла б йому просто у вухо: «Місіс Оркатт увесь час п'є віскі. Від місіс Уманофф тхне потом. Лікар Зальцман лисий». Пустотна й геть безневинна спостережливість, яка — тоді — жодним чином не порушувала порядок; дитяча спостережливість, яку навіть на гадку не спаде вважати чимось непристойним.

— Тату, ще біфштексу? — почув він раптом свій голос, виразно забарвлений безнадійним зусиллям чемного сина, котрий намагається якщо не заспокоїти зануреного у свої думи батька, то хоч пом'якшити його переживання через вади неєврейської частини роду людського.

— Так, я візьму ще біфштексу, і ось для кого — для цієї молоді леді.

Підчепивши кусень м'яса з таці, яку піднесла до нього одна з дівчат, котрі прислужували за столом, він акуратно опустив його на тарілку Джессі; видно було, що він має намір цілковито заопікуватися нею.

— Візьміть ніж і виделку та беріться до їжі, — сказав він. — Смажене м'ясо вам корисне. Сядьте прямише.

І Джессі Оркатт, ніби справді повіривши, що якщо вона не послухається, він може вдатися до сили, пробурмотіла невідразно: «Я саме думала цим зайнятися» — і так ніяково взялася різати м'ясо, що Швед злякався: чого доброго, батько ще й це за неї зробить. Уся ця енергія, хоч скільки б ти не пнувся, не може змінити цей світ, що втратив спокій.

— Але це ж дуже серйозно, усе, що стосується дітей, серйозно. — Упевнившись, що Джессі їсть, Лу Левов знову виявив бажання повернутися до «Глибокої горлянки». — Якщо вже це несерйозно, те що можна назвати серйозним?

— Тату, — втрутився Швед, — Шеллі не каже, що це несерйозно. Він згоден: це дуже серйозно. Він каже, що якщо ми раз висловили підлітку свої аргументи, то ми зробили, що могли; не можна ж замкнути його в кімнаті, а ключі викинути.

Його дочка — ненормальна вбивця, що тулиться на підлозі ньюаркської халабуди, у дружини — коханець, який гладив її по заду, стоячи над зливальницею в їхній кухні, його колишня коханка свідомо навела на їхній дім нещастя, а він намагається заспокоїти батька якимись там «з одного боку», «з другого боку».

— Ви не повірите, — сказав старому Шеллі, — як далеко просунулись останнім часом підлітки.

— Але, гадаю, навряд чи треба просуватися в бік деградації! А якщо вони рухаються саме туди, то можна й замкнути. Я ще пам'ятаю часи, коли діти сиділи вдома за уроками, а не ходили на таке кіно. Ми говоримо зараз про моральний дух країни. Хіба ні? Чи я здурів? По-моєму, це образа моральності та всіх, хто її дотримується.

— А чим, власне, так приваблива моральність? — запитала Марсія.

Запитання настільки його ошелешило, що він розгублено обвів очима стіл, шукаючи когось досить освіченого, щоб як слід збити пилу з цієї жінки.

І Оркатт, цей близький друг сім'ї Білл Оркатт, прийшов на допомогу Лу Левову.

— А чим погана моральність? — запитав він, широко всміхнувшись до Марсії.

Швед не мав сили дивитись на нього. На додачу до всього, про що він не мав сили думати, тут були двоє — Шейла та Оркатт, — на кого він не мав сили дивитися. Чи вважала Дон красенем Білла Оркатта? Сам він ніколи так не вважав. Кругло-видий, схожий на рильце ніс, рухлива нижня губа — словом, покидьок з поросячою мордою. Ні, це щось інше привело її до дикої сцени над кухонною зливальницею. Але що? Легка можливість самоствердитись? Може, саме це додавало їй сил? Радість від того, що Білл Оркатт — це Білл Оркатт, його приємне відчуття себе Біллом Оркаттом? Чи це спричинено тим, що він ніколи й ні за яких обставин не вдостойть вас суперечки, навіть коли обом буде зрозуміло, що ти її заслужив? Чи це спричинено задоволенням від того, що він почувается господарем, що так хазяйновито виступав у ролі гіда, розповідаючи їм про минуле округу Морріс? Чи спричинено це відчуттям, що йому ніколи не доводилось боротися за щось і діставати ляпаси від когось, або мучитись, не розуміючи, як бути, навіть якщо дружина, яка сидить тут, поряд, напилася до поросячого вереску? Чи спричинено тим, що він ступив у світ, гадаючи отримати від нього значно більше, ніж могли мріяти найкращі відмінники Віквейської школи, ніж хтось із нас сподівався отримати, навіть якщо потім ми й заробляли це, працюючи до сьомого поту, але все ж розуміючи, що всіх прав на все це ми не маємо? Невже вона так розпалася над зливальницею тому, що він з народження мав відчуття невід'ємного права? Чи тому, що він так вишукано вписувався у доквілля? Чи все це через високе мистецтво? Чи вся річ у його... дітородному органі? Дон, люба, невже все так просто? Мені потрібна відповідь. Я хочу отримати її сьогодні ж.

Весь секрет — у його органі?

Деталі цієї сцени — Оркатта, який злягається з його дружиною, — мигтіли у Шведовій уяві, і він не мав сили від них відкараскатись, як не мав сили відкараскатися від подробиць сцени наруги над його дочкою. У той вечір уява чітко тримала його в своїх лапах.

— Моральність? — Марсія, лукаво посміхаючись, повернулася до Оркатта. — А вам хіба не здається, що чесноти моральності, пристойності та ввічливості цінуються вище, ніж вони

того варті? Вони ж не дають можливості долучитися до всіх багатств життя.

— А що б ви порадили для долучення до цих «багатств»? — поцікавився Оркатт. — Знехтувати всіма правилами і зайнятись розбоєм на великій дорозі?

Архітектора з гарної сім'ї розважала як сама викладачка літератури, так і загрозлива схема, яку вона креслила, руйнуючи кордони та правила. Він розважався. Розважався! Проте Швед не міг перетворити званий обід на битву за честь дружини. Все й так було дуже кепсько, і зчепитися з Оркаттом на очах у батьків стало б вінцем безглуздя. Залишалось одне: просто не слухати. І все ж щойно Оркатт починав говорити, як кожне його слово породжувало дику ворожість, примушувало здригатися від зневаги й ненависті, а коли Оркатт замовкав, Швед мимоволі скеровував погляд туди, де він сидів, і старався розгледіти, що ж у цьому обличчі, Боже праведний, могло так розбурхати почуття дружини.

— Ну, — заявила Марсія, — нема гріха — нема пізнання, хіба ж ні?

— Боже! — викликнув Лу Левов, — скільки живу, не чув такого! Даруйте, професорко, але де ви взяли такі ідеї?

— У Біблії, передусім у Біблії, — смакуючи слова, відповіла Марсія.

— У Біблії? В якій Біблії?

— У тій, що починається з розповіді про Адама та Єву. Хіба не цього вчить нас Книга Буття? Чи не про це йдеться в історії про вигнання з раю?

— Про це? Про що — про це?

— Про те, що без гріха нема пізнання.

— Мене вона навчила іншого, — відповів Лу. — Вигнання з раю. Що ж, я закінчив усього вісім класів.

— Але чого ж вона навчила вас, Лу?

— Що коли Всевишній забороняє щось робити, то й не треба цього робити. А зробиш, то будеш покараний. Зробиш — і страждатимеш до кінця своїх днів.

— Корися Всевишньому, і всі жахи припиняться, — протягнула Марсія.

— Загалом... так, — промовив він без особливої впевненості, відчуваючи, що з нього насміхаються. — Але стривайте, ми відхилилися, ми ж говорили не про Біблію. Дайте Біблії спокій. Зараз вона не на часі. Ми розмовляємо про фільм, у якому, як я розумію, доросла жінка стає перед камерою і за гроші відкрито виробляє для мільйонів і мільйонів глядачів, зокрема і для дітей, усе, що тільки може вигадати, — і це принизливо. Ось про що ми розмовляємо.

— Для кого принизливо?

— Для неї ж, Боже ти мій! Передусім для неї. Вона втоптала себе в земну скверну. Не можете ж ви це схвалювати?

— Лу, але ж вона ні в що себе не втоптувала!

— Натомість, — засміявся Оркатт, — вона зажила плодів з Дерева пізнання.

— І стала суперзіркою, — додала Марсія. — Першорядною. Гадаю, зараз міс Лавлейс розкошує як ніколи.

— Адольф Гітлер теж розкошував як ніколи, кидаючи євреїв у газові камери. Насолода не виправдовує вчинків. Ця жінка отруює уми молоді, труїть країну і втоптує себе в земну скверну. Крапка!

У Лу Левові-сперечальнику не було нічого трухлявого, і, мабуть, лише вигляд заповзятого старого, який досі міцно вкорінений у свій світ ілюзій, був тим єдиним, що змушувало Марсію наполягати на своєму. Піймати на гачок і вкусити до крові. Це було її улюбленим заняттям. Швед ладен був її вбити. Дай уже йому спокій! Дай уже йому спокій, і він сам замовчить. Не велика заслуга — підбивати старого на все нові й нові висловлювання, тому краще спинися!

Але проблема, якій він уже давно навчився давати раду, почасти придушуючи свої думки та зовні погоджуючись із батьком, а почасти вдаючись до тонких маневрів, — проблема батька, збереження синівської любові, попри необхідність спілкуватися з твердим і непримиреним батьком, — не належала до тих проблем, з якими вона мала справу впродовж десятиліть. Джеррі, той просто затикав батька; Дон ледве не дуріла від нього; Сильвія Левов терпіла його стоїчно, але дратувалася і мала тільки один

спосіб дієвого захисту — холодну закритість і віддаленість, яка рік за роком знищувала її саму. Проте Марсія поставилася до нього, як до тупака (яким він і був), котрий досі вірив, ніби заборони в змозі поміняти гріхи сьогодення на гріхи учорашнього дня.

— Лу, а що б ви пропонували? Стати офіціанткою в барі?

— А чом би й ні? Нормальна робота.

— Не зовсім так. Її навряд чи вибрав би хтось із присутніх тут.

— Он як? — сказав Лу. — Їм більше до вподоби те, що вона робить зараз?

— Не знаю, — відказала Марсія. — Пропоную опитування. Що б ви обрали — кар'єру офіціантки чи порнозрітки? — спитала вона в Шейли.

Але Шейла не мала жодного бажання брати участь у дво-значних іграх, що затівала Марсія, і, дивлячись мовби крізь неї та вглиб себе, вона так і сказала. Швед пригадав, що коли Шейла вперше познайомилася тут, в Олд-Римроку, з парою Уманнофф і він запитав її: «Як може Баррі кохати цю особу?», вона не відповіла в манері Дон «як той, хто постійно чудить, але в кого не завжди стоїть», а сказала: «В кінці званої вечери майже завжди хтось задається цим питанням стосовно іншого, а інколи всі дивуються з приводу всіх». — «А ти?» — спитав він. «А я постійно думаю про це, дивлячись на будь-яку пару».

Мудра жінка. І все ж ця мудра жінка зважилася дати притулок убивці.

— А що скаже Дон? — запитала Марсія. — Офіціантка, що ронсить коктейлі, чи порнодіва?

— Тобі вирішувати, Марсіє, — всміхаючись, як гречна дівчинка з католицької школи, яка тішить черниць тим, що ніколи не спирається на спинку стільчика, сказала Дон.

— Що це за розмова? — запитав Лу Левов.

— Проста застільна бесіда, — відповіла Сильвія Левов.

— А ти чого так розм'якла?

— Я не розм'якла, Лу, я просто слухаю.

— Отже, Марсіє, голосування не відбулося, — почав Білл Оркатт. — А що б обрали ви, якби вас раптом поставили перед вибором?

Вона заливисто розсміялась у відповідь на глузування, що майнуло в його тоні.

— О, товсті жінки частенько трапляються в порнофільмах. І до речі, в чоловічих фантазіях теж. І викликають у людей не тільки сміхову розрядку. Ви, панове, надто суворі до Лінди. Чому якщо красуня знімає плаття в Атлантик-Сіті, то це відбувається заради премії та перетворює її в американську богиню, а якщо вона зніме плаття та майне в сцені сексу, то все задля брудних грошей і вона — проститутка? Чому так? Чому? Так, насправді, ніхто не знає відповіді. Та, чесне слово, люди, мені подобається оте слово «премія». Дівчину зняли на розі та привели в готель. І скільки ти заробляєш, цікавиться чоловік. Розумієш, відповідає вона, якщо сказати навпростець, то моя премія — триста доларів, якщо зовсім прямо — п'ятсот, а якщо зовсім-зовсім прямо...

— Марсіє, — промовила тихенько Дон, — не марнуй часу, сьогодні ти мене не розізлиш.

— Та ну?

— Сьогодні — ні.

Середину столу займала гарна композиція з квітів.

— Це з саду Дон, — гордо повідомив усім Лу Левов, коли вони ще тільки розсідалися.

Навколо стояли пласкі таці з грубо нарізаними, заправленими олією та оцтом помідорами, що йшли гарніром до біфштекса і лежали в кільці тонких скибочок щойно принесеної з грядок рожевої цибулі. А поряд із ними стояли два дерев'яних цеберка — два старовинних дерев'яних цеберка для корму, які вони знайшли в торговця всяким мотлохом у Клінтоні та купили по баксові за штуку, — кожне цеберко було встелене всередині червоною банданою та вщерть наповнене кукурудзяними зернами, які допомагав лушити Оркатт. У плетених кошиках з обох боків столу затишно вместилися свіжі французькі батони — розігріті в духовці багети, які не так давно почали продавати в Мак-Ферсонів і які напрочуд приємно ламати руками. Тут же добре міцне бургундське, півдюжини пляшок найкращого помару зі Шведових запасів, чотири вже відкриті — всі ці пляшки він одклав п'ять років тому, щоб відкоркувати їх у 1973 році,

заклав цей помар у підвал, як нагадували записи, рівно за місяць до того, коли Меррі вбила лікаря Конлона. На самому початку вечора він знайшов власноручний напис «1.3.68», зроблений у перекидному блокноті, куди він зазвичай занотовував усе, що стосувалося нових придбань... «1.3.68», — написав він своєю рукою, ще не знаючи, що 2.3.68 його дочка скоїть вчинок, який обурить всю Америку, крім хіба що професорки Марсії Уманофф.

Дівчата, котрі прислужували за столом, щокілька хвилин виходили з кухні та мовчки обходили стіл, пропонуючи на олов'яних таях приготовлене для них м'ясо, майстерно розрізане на шматки, що сочилися кров'ю. Набір ножів для розрізання м'яса Швед купив у магазині Гоффрітца — з найкращої німецької нержавіючої сталі. Він спеціально їздив по нього та пристосування для заточки в Нью-Йорк — перед їхнім найпершим в Олд-Римрокському домі святкуванням Дня подяки. Тоді він надавав величезної ваги таким речам. Любив точити лезо, поки воно не ставало гострим, як бритва. Любив звук точильного верстата. Солідність добротного домашнього реманенту. Хотів, щоб сім'я мала все найкраще. Хотів, щоб сім'я мала все.

— І все-таки, — сказав Лу Левов, — чи може хтось відповісти на моє питання про вплив усього цього на дітей? Ви дуже відхилилися від теми. Чи не забагато трагедій переживають зараз наші діти? Порнографія. Наркотики. Насильство.

— Розлучення, — вставила, допомагаючи, Марсія.

— Професорко, не провокуйте мене на розмову про розлучення. Ви розумієте французьку?

— Якщо треба, — посміюючись, відказала вона, — зрозумію.

— Так от, я маю сина, котрий живе у Флориді, брат Сеймура. І, як з'ясувалося, його *spécialité* — розлучення. Я вважав, що його *spécialité* — кардіохірургія. Аж ні, з'ясувалося, що розлучення. Я гадав, що послав його на медичний факультет, що чеки, які я оплачую, приходять звідти. Проте з'ясувалося, що я послав його на факультет розлучень. Він — дипломований фахівець із розлучень. Чи є щось жахливіше для дитини, ніж нависла над нею тінь розлучення? Навряд чи. Та коли це закінчиться? Де межа? Ви не росли в такому світі. І я не ріс. Ми

росли в той час, коли все довкіл було інше, коли почуття добросусідства, дому, сім'ї, батьків, роботи... словом, усе було інше. Зміни, що сталися, лежать за межами розуміння. Інколи здається, що світ після 1945 року змінився набагато більше, ніж за всю попередню історію. Просто не розумію, як жити, коли стільки всього минулося. Ніякої турботи про людину, як ми бачимо з цього страшного фільму, ніякої турботи про місце, де живуть люди, як це бачимо в Ньюарку. Як це сталося? Зовсім не конче шанувати свою родину, зовсім не конче шанувати свою країну, зовсім не конче шанувати місце, де живеш, але ж потрібно пам'ятати, що вони є, потрібно розуміти, що ти — їхня частина. Бо якщо цього не розумієш, ти залишаєшся сам-один, і тебе залишається тільки жаліти. І я справді жалію. Я правильно говорю, містере Оркатт, чи ні?

— Коли запитуєте, де межа? — уточнив Оркатт.

— Загалом, так, — сказав Лу Левов, котрий, як Швед уже не вперше зауважував, говорив про насильство та дітей, зовсім не усвідомлюючи того, що цей сюжет безпосередньо стосується життя його сім'ї. Меррі використали для чийхось мерзенних цілей — і всім їм було конче зубами триматися за цю версію. Він пильно відстежував кожне слово і вчинок, щоб переконатися, що ніхто ні на мить не засумнівався в цьому тлумаченні подій. Уся сім'я повинна твердо вірити в абсолютну невинуватість Меррі — принаймні поки він живий.

Серед багатьох речей, не доступних для осмислення замурованому у свій ящик Шведу, було й те, що сталося б із батьком, якби він дізнався, що всіх смертей було чотири.

— Ви правильно все кажете, коли міркуєте, де тут межа, — казав Білл Оркатт до Лу Левова. — Гадаю, всі, хто тут є, запитують себе, де та межа, і в тривозі шукають її кожен раз, коли розгортають газети. Всі, крім професорки, котра сповідує гріх. Але ми всі скуті традиційними нормами. Ми — не великі беззаконники на зразок Вільяма Берроуза, маркіза де Сада чи святого Жана Жені. Ми — не частина тієї літературної школи, яка проголошує: «Нехай кожен робить усе, що бажає. Хвалений блиск цивілізації — це гніт, а моральність ще гидкіша».

Сказав і навіть не почервонів. Промовив «моральність» не кліпнувши й оком. «Гріх» — ніби він далекий від гріха, ніби не він, єдиний із усіх присутніх — Вільям Третій, останній у довгому ланцюжку Оркаттів, представлених на своєму цвинтарі добродіями чоловіками, — вчинив страшний гріх, до кінця зруйнувавши сім'ю, вже й так напівзруйновану.

У його дружини є коханець. І заради цього коханця вона пройшла через усі випробування, пов'язані з підтяжкою, зробила це, аби кокетувати з ним і завоювати його. Так, тепер він розумів прихований зміст палких подяк, яких вона не шкодувала в листі до пластичного хірурга за «п'ять годин Вашого часу, витраченого на мою красу», подяк, висловлюваних так, наче він, Швед, не заплатив за ці п'ять годин дванадцять тисяч доларів плюс ще п'ять за палату в тій клініці, де вони провели дві ночі. «Це так чудово, милий лікарю! Мені здається, що я народилася до нового життя.»

І зовні, і внутрішньо. Він сидів із нею в Женеві всю ніч безперервно. Тримав її за руку, поки вона мучилася від нудоти та болю, і все — заради іншого. Заради іншого вона буде дім. І вони разом продумують усе — одне для одного.

Коли зникла Меррі, йому хотілося втекти в Понсе і жити там із Шейлою, але Шейла привела його до тям і повернула рішуче бажання повернутися до дружини й до того, що залишилося від їхнього спільного життя, до того, що ще збереглося, умовила повернутися до дружини, якій він — навіть вона, коханка, розуміла це — не в змозі заподіяти біль, а тим паче покинути зараз, коли вона проходить через таке страшне випробування. І ось тепер ці двоє збиралися все обнулити. Швед зрозумів це в ту саму мить, коли побачив їх на кухні. Їхню домовленість. Оркатт покидає Джессі, вона покидає мене, і дім стає їхній. Для неї наша катастрофа вже в минулому, і вона збирається поховати це минуле, розпочати все з чистого аркуша. Обличчя, дім, чоловік — усе нове. Не гайнуйте часу, сьогодні вам мене не розлютити. Сьогодні — ні.

Вони — злочинці. Оркатт, сказала Дон чоловікові, живе коштом того, чим колись була їхня сім'я. Що ж, а вона — коштом того, чим стала. Дон і Оркатт — обоє хижакі.

Злочинці. Вони всюди. Не за порогом, а тут.

Його покликали до телефону. Одна з дівчат, що прислужували за столом, вийшла з кухні й сказала:

— Здається, то Чехословаччина.

Він узяв слухавку вниз, в кабінеті Дон, куди Оркатт уже переніс великий, зроблений з картону макет їхнього нового дому. Лишивши Джессі на терасі зі Шведом, його батьками та виставленою на столик випивкою, він, мабуть, повернувся до пікапа, взяв звідти макет і розмістив його на столі в кабінеті Дон, а вже потім подався на кухню луцтити з нею кукурудзу.

На дроті була Рита Коен. Вона знала про Чехословаччину, бо «вони» за ним стежили і на початку літа відстежили його візит у консульство; відстежили його появу біля ветлікарні та шлях у кімнату Меррі, де вона сказала, що не знає ніякої Рити Коен.

— Як можна робити таке зі своєю дочкою! — заявила вона.

— Я нічого з нею не зробив. Просто зустрівся. Ви самі мені написали про її місцезнаходження.

— Ви розповіли їй про готель. Сказали, що між нами нічого не було.

— Про готель не було ані слова. Не розумію, про що ви.

— От і брешете. Ви сказали їй, що не спали зі мною. А я ж попереджала вас. Попереджала в листі.

Просто на рівні очей Шведа стояв макет дому, і тепер він бачив те, що не міг зрозуміти з розповідей Дон. Стало зрозуміло, як видовжений, зроблений дашком дах за допомогою ряду високо розташованих вікон, розташованих уздовж усього фасаду, пускає світло в головний хол. Видно, як сонячне проміння має переломлюватися з південного боку і як воно омиватиме білі стіни. Як стало зрозумілим і те, чому їй так подобалось повторювати «світло» й одразу по ньому — «омиватиме».

Виявилося, що картонний дах знімається, і, піднявши його, він побачив нутро. Іграшковий будинок мав усі перестінки, двері, комори; в кухні висіли стінні шафки, стояв холодильник, посудомийна машина, газова плита. Оркатт продумав усе до дрібниць, і вітальня була обставлена акуратно вирізаними з картону меблями.

Під заскленою західною стінкою стояв письмовий стіл, поруч — диван, в кутках — два столики; отоманка, крісла і кавовий столик стояли перед піднятим над підлогою каміном, що займав усю середину кімнати. У спальні стіна навпроти напівкруглого вікна, була зайнята вбудованими ящиками — шейкерськими ящиками, як називала їх Дон, — а широке двоспальне ліжко обіцяло комфорт і спочинок. Обабіч узголів'я — вмонтовані в стіну книжкові полиці. Склеївши декілька книжечок, Оркатт розставив по місцях і ці мініатюрні вироби з картону. Навіть назви були на обкладинках. Виріб був неперевершений. Тут він сильніший, ніж у живописі, подумав Швед. Може, і життя було б значно осмисленіше, якби він міг освоїти його в масштабі 1 фут в 1/16 дюйма? У спальні, мабуть, бракувало лиш одного: картонного пеніса з написом «Оркатт». Ще треба було б змайструвати, витримуючи обраний масштаб, картонну фігурку Дон, яка лежала б долічерева, і цей пісун заходив би їй в зад. Дуже кумедно, бачачи картонну мрію Дон і вислухаючи словесне нетримання Рити Коен, споглядати ще й це.

Який стосунок має Рита Коен до джайнізму? Як можуть бути зв'язані ці два полюси? А ніяк, Меррі, ніяк. Що мають спільного ці демагоги-пустодзвони із тобою — істотою, котра боїться стривожити водну гладінь? Нічого спільного, зв'язку — ніякого. Він тільки у твоєму мозку. В усіх інших місцях він логічно неможливий.

Рита переслідує Меррі, тягається за нею, вистежує, але зв'язку між ними нема й не було. І запорука цьому — логіка!

«Ти зарвався. Зарвався, кажу. Гадаєш, ти тут керуєш парадом, т-т-таточку? Нічим тобі керувати, чуєш?»

Та керує він чимось чи ні, то вже байдуже. Якщо Меррі та Рита хоч якось пов'язані, якщо вона сьогодні набрехала, сказавши, що не знає ніякої Рити Коен, то виходить, і те, що після вибуху вона сховалася в Шейли, теж може бути неправдою. А якщо це так, то коли Дон з Оркаттом втечуть у свій картонний дім, він із Шейлою так само зможе дати драла — до Пуерто-Рико. Ну, а якщо це раптом доб'є батька, що ж, вони його поховають. Саме це й треба зробити: поховати його, глибоко-глибоко.

(І раптом він згадав смерть діда, і як вона подіяла на батька. Швед був зовсім малий, семирічний. Діда відвезли на «швидкій» у лікарню напередодні ввечері, і батько з братами просиділи коло нього всю ніч. Додому батько повернувся о пів на восьму ранку. Дід на той час уже помер. Батько вийшов з машини, піднявся сходами, зайшов у дім і опустився на стілець. Швед стежив за ним, сховавшись за фіранкою вітальні. Батько сидів, не рухався, не ворухнувся й тоді, коли мати підійшла до нього і спробувала втішити. Годину з гаком він просидів нерухомо, подавши уперед, вперши лікті в коліна й сховавши обличчя в долонях. Голова його так наповнилась слізьми, що, стримуючи їх, він мусив увесь час із силою стискати череп обома руками. Відчувши, що нарешті може звести голову, батько підвівся зі стільця, повернувся в машину і поїхав на роботу.)

Чи бреше Меррі? Може, їй промили мізки? А якщо раптом вона лесбіянка? А Рита — її коханка? І Меррі заправляє всім цим балаганом? А якщо мучити його — їхня єдина справа? Може, це гра така, їхня гра, зміст якої — гнобити й мучити його?

Ні, Меррі не бреше, Меррі на боці правди. Рити Коен не існує. Якщо так думає Меррі, то так думаю і я. І нема чого слухати того, кого взагалі не існує! І палких її звинувачень не існує також! І влади не існує теж. Якщо її зовсім нема, то нема і ніякої влади. Чи може Меррі поєднувати свою релігію та Риту Коен? Слухаючи вигуки Рити по телефону, одразу ж розумієш, що для неї нема нічого святого: ні на землі, ні на небі. От який вона має стосунок до цілковитої відмови від їжі, до Махатми Ганді, до Мартіна Лютера Кінга? Його немає, бо вона не вписується в цю картину. І слова ці — не її. Це не слова молоденької дівчини. В неї для цього нема ніяких підстав. Вона явно когось копіює. Хтось їй каже, що робити, що казати. Це вистава — від самого початку вистава! Усе, що вона каже, придумує не вона. Вона просто грає. А там, за лаштунками, хтось захланний, цинічний, розбещений примушує таких дівчат діяти за його вказівкою, позбавляє таку Риту Коен і таку Меррі Левов усього доброго, що закладене в них від народження, і змушує грати в його виставі.

— Ви знову хочете втягти її у світ синтетичних радощів? Розтрощити її життя, зробити з неї частку примітивного, бездушно-го виправдання життя? Такі, як ви, — нижчі істоти на Землі, ви це ще не зрозуміли? Гадаєте, ви, з вашим поглядом на світ і злочинним багатством, можете щось їй запропонувати? Цікаво знати що? Мета усього вашого злочинного життя — гімняна власність, і це вже доведено. Де вам її зрозуміти? Невже ви не бачите, ким вона стала?! Ви там хоч віддалено відчуваєте, з ким вона зв'язана вищими узами?

Що ж, це все вічні звинувачення середнього класу. Але обвинувачки не існує. Захват із приводу деградації його дочки і вирок «винуватий» щодо всього його класу виливаються з неіснуючих вуст.

— Хочете відібрати її в мене? Так вас же ледь не знудило, коли ви її побачили! Вам нудота підступає до горла, бо вона випурхнула з клітки мікроскопічного світика смердючої моралі. А скажіть-но, Шведе, як це вам вистачило рішучості взагалі до такого додуматись?

Він обірвав потік, поклавши слухавку. Дон має Оркатта, я — Шейлу, Меррі з Ритою, а може, і без Рити. Можна, Рита залишиться на вечерю? Можна, Рита залишиться ночувати? Можна, я віддам Риті свої черевики? Мамо, ти не можеш підкинути нас із Ритою до села?

Мій батько не витримує всього цього та помирає. Що ж, якщо так судилося, так тому й бути. Він пережив смерть свого батька. І я переживу смерть свого. Я все переживу. Мені однаково, є в цьому якийсь сенс, чи допустимо це. Мене вже ніщо не обходить. Мене нема. Я можу показати їм лише людину, яка ні за що не відповідає, людину, якій усе байдуже. Можна, ми з Ритою підірвемо пошту? Так. Усе, що забажаєш, любя. І кому судилося померти, хай помре.

Божевілля та підбурювання. Все стало невпізнаним. Неймовірним. Вирваним із контексту. І сам він вирваний із контексту. Вичерпалась навіть здатність страждати.

Сполох блискучої ідеї осяває його мозок: механізм, який викликає страждання, зламаний!

Та попри весь свій блиск, ця ідея не в змозі звільнити його. Теж не вписується в контекст, від самого початку не вписувалась. А платня виявилася страхітною. Ріст атлетичний, вік — сорок шість, бізнес на мільйони доларів, а вдруге поспіль стає жертвою безжальної, куцої шльондри. Вона — його ворог, і вона існує. Звідки ж вона взялася? Чому пише, телефонує, наїжджає на мене? Що спільного в неї з моєю бідною поламаною дівчиною? Нічого!

Після цієї розмови він, як і того разу, весь упрів. Від болю тріщить голова. Знемога така, що здається, смерть от-от упіймає за горло. І все-таки цей ворог у спідниці реальніший, ніж якесь міфічне чудовисько. Вона — не тінь ворога, не фантом, але хто вона? Чиясь посланниця. Так. Заманує його, звинувачує, експлуатує, вислизає, пручається, спантеличує, обстрілюючи шквалом диких і сумбурних образ, облутує тенетами безумних словесних кліше. І весь час то з'являється, то зникає. Посланниця. Але чия посланниця? Звідки її присилають?

Він нічого про неї не знає. Тільки те, що вона — еталонний взірць твердолобості цього штибу людей. І те, що в її очах він, як і раніше, страшний лиходій, а її ненависть до нього безмежна. І ще те, що їй двадцять сім. Уже не підліток, доросла жінка, але жінка, яка патологічно застрягла на якомусь щаблі розвитку. Діє, наче механізм, складений з частин людського тіла. Як репродуктор. І цей репродуктор із плоті створений для постійної трансляції оглушливих шумів, які руйнують геть усе навколо і доводять до сказу. Минуло п'ять років, але змінився тільки кут подачі тих самих скреготливих звуків. Скалічена своїм джайнізмом Меррі, ця Рита, понівечена чимось більшим, страшнішим. Він знає про неї тільки те, що вона жадає дій і прагне дедалі більшої непередбачуваності. Він знає, що перед ним — нещадна руйнівниця, незборима сила в мініатюрному тілі. Збігло п'ять років. Рита повернулася. І щось трапиться. Знов щось немислиме і несусвітне.

Йому вже не переступити межу, перед якою він спинився цього вечора. Вийшовши за поріг нори, де залишилася Меррі із закритим обличчям, він зрозумів, що вже не є людиною, яка здатна знову і знову витримувати удари, які обрушує на нього доля.

Більше я нічого не прошу й ні до чого не прагну. Ти домоглася цього.

Хтось відчинив двері.

— З тобою все гаразд? — спитала Шейла Зальцман.

— Чого тобі?

Вона зайшла в кімнату, зачинивши за собою двері.

— Ти погано виглядав за обідом. А зараз ще гірше.

У Дон над столом висіла обкантована світлина Графа. Обабіч пришпилені всі призи-стрічки, якими він був нагороджений на виставках. Саме це фото Дон використовувала для щорічної реклами ферми в журналі «Скотарство». Заголовок рекламного повідомлення вибрала Меррі — один із трьох, які запропонувала їм на вибір Дон, коли вони вечеряли на кухні. **ГРАФ — ЧАРІВНИК ДЛЯ ВАШОГО СТАДА. ЯКЩО Я КУПУВАТИМУ БИКА, ТО ТІЛЬКИ ГРАФА. БУДЕ ГРАФ — БУДЕ СТАДО.** Спочатку Меррі запропонувала свій варіант: **ГРАФ — ВІН І В СТАДІ ГРАФ**, проте Дон і Швед почали заперечувати, і вона сказала: добре, тоді — **«БУДЕ ГРАФ — БУДЕ СТАДО»**, і цей слоган пишався в журналі весь час, поки Граф лишався зірковим плідником у Дон.

Колись на самому столі стояла любительська фотографія тринадцятирічної Меррі, яка позувала поряд із їхнім величезним плідником-призовиком, володарем Золотого сертифіката, тримаючи його за шкіряний ремінь, продітий у носове кільце. Її, ученицю четвертого класу, навчили, як треба вигулювати, мити і відрекомендувати бичків: спочатку однорічок, а потім і недолітків — і Дон навчила її ходити коло Графа: тримати його за ремінь так, щоб голова була трохи піднята, поволі тягнути вперед і легенько рухати рукою, щоб у всій красі показати бичка та весь час бути з ним у контакті, даючи йому можливість відчувати її краще, ніж якби її рука, що притримувала ремінь, вільно звисала збоку. Граф був слухняний і не норовистий, але Дон таки пояснила Меррі, що завжди слід бути обережною. Він може взяти і почати норовитись, навіть коли він буде з Меррі або Дон — двома створіннями на світі, до яких він найдужче прихильний. Саме ця фотографія, яку він цінував не менше, ніж

знімок на першій сторінці «Денвілль-Рендольф кур'єру» з Дон у блейзері, зіпертою на камінну полицку, свідчила про терпіння, з яким Дон займалася з Меррі, та з яким захопленням Меррі за-своювала матеріні уроки. Тепер цієї фотографії не було, як не було й миттєвого знімка ще з дитинства Дон із чудовим дерев'яним містком у Спринг-Лейку, перекинутим через став до церкви Святої Катерини. Знімали в ясний весняний день, обабіч мосту квітнули азалії, а на задньому плані виднілися куполи церкви, в якій дівчинка Дон мріяла вздріти себе в білій сукні нареченої. Тепер на столі в Дон стояв лише виконаний Оркаттом картонний макет.

— Це і є новий дім? — спитала Шейла.

— Сука!

У неї не здригнувся жоден м'яз. Не рухаючись і не кажучи ні слова, вона дивилася просто йому в очі. Якби він зірвав зі стіни обкантивану світлину Графа і торохнув її в тім'я, Шейла й тоді примудрилася б зберегти відчужену замкненість. П'ять років тому вони чотири місяці були коханцями. Хіба можна сподіватися, що вона скаже правду, якщо навіть тоді вона її від нього приховала!

— Дай мені спокій! — вигукнув він.

Проте коли вона обернулася, щоб виконати це прохання, в якому аж бурхав гнів, він грубо схопив її за руку і притиснув до дверей.

— Ти сховала її в себе. — Шепіт, який вирвався з горла, був повен люті. Він міцно стиснув її голову. Не вперше його руки стискали її голову, але не так, ні, геть не так, як зараз. — Ти сховала її!

— Так.

— І мовчала!

Вона нічого не відповіла.

— Убив би! — видихнув він і одразу відпустив її.

— Ти бачився з нею. — Шейла стояла, склавши руки на грудях. Який втілений спокій, хоч він щойно погрожував убити її! Постійно цей нелюдський самоконтроль. Постійно продумані стримані реакції.

— Ти завжди в курсі, — зло констатував він.

— Я знаю, через що тобі довелося пройти. Що можна для неї зробити?

— Ти хочеш щось для неї зробити? Як так сталося, що ти дала їй утекти? Вона прийшла до тебе. Вона підірвала будівлю. Ти все знала — чому не зателефонувала мені, не зв'язалася зі мною?

— Я тоді ще не знала, що сталося. Дізналась аж увечері. Коли вона прийшла, то була сама на себе не схожа. Нещасна, тільки через що? От я й подумала: вдома щось сталося.

— А за кілька годин ти все знала. Скільки вона була в тебе? Два дні? Три?

— Три. На третій пішла.

— Тож ти вже знала, в чому річ.

— Я це пізніше зрозуміла. Все ще не могла повірити...

— Це все показували по телевізору.

— Але вона вже була в мене. І я обіцяла їй допомогу. Обіцяла зберегти в секреті будь-які її зізнання. Вона попросила, щоб я зрозуміла її. А теленовини я побачила потім. Як я могла її зрадити? Я — її лікар, вона — пацієнт. Для мене її інтереси над усе. І який тут був вибір? Здати її?

— Зателефонувати до мене. Ось який вибір. До її батька. Ти би просто сказала: «Не хвилюйтесь, вона в безпеці». І потім тримала б її в полі зору...

— Вона була доросла дівчина. Як тримати її в полі зору?

— Посадити під замок і не пускати з дому.

— Вона не тварина. Не кішка, не птах, яких можна посадити в клітку. Вона збиралася зробити те, що уявлялося їй правильним. Вона довірилася мені, Сеймуре, і зрадити цю довіру... Ні, я хотіла, щоб вона розуміла: у світі є людина, якій вона може довіритись.

— У такий момент! У такий момент вона потребувала не твоєї довіри! Вона потребувала мене!

— Та ж було ясно, що її шукатимуть саме в тебе. Що доброго міг дати мій дзвінок? Привезти її я не могла. Крім того, вони могли запідозрити її присутність у моєму домі. В якийсь момент мені раптом здалося, що це найвірогідніше, і вони можуть до цього додуматися. Неважко було припустити, що і мій телефон прослуховується. Як же я мала телефонувати?

— Треба було знайти спосіб зв'язатись зі мною.

— Вона з'явилася накручена, кричала щось, як із гарячки. Війна! Сім'я! Ну, я ї подумала: щось у вас сталося. Щось жакливе для неї. Сама не своя, Сеймуре. Видно було, що дівчинці дуже ї дуже зле. Годї було її впізнати. А про тебе вона говорила з такою ненавистю... що в мене виникли страшні підозри. У той період, коли ми були разом, я, ймовірно, намагалася в них розібратися.

— Що? Що ти кажеш?

— Я намагалася зрозуміти, чи не закладене в тобі зло. Чи, можливо, що вона перейшла через щось, що привело її до цього жакливого вчинку? В мене всі думки перемішалися. Хочу, щоб ти зрозумів: я ніколи до кінця не вірила в цю можливість і не збиралася в неї вірити. А чіткого пояснення не було. Лишалосся губитися в здогадах.

— І? Що ж прояснив тобі наш роман? Що ти, чорт забирай, взнала, завівши зі мною цей брудний роман?

— Що ти добрий і чуйний. Робиш майже все можливе, щоб триматися інтелігентно і достойно. Що ти такий, яким я тебе уявляла до того, як вона підірвала цю бомбу. Сеймуре, повір, я піклувалася тільки про її безпеку. Тому ї прихистила її. Примусила її прийняти душ і привести себе до ладу. Вклала спати. Я справді не думала...

— Шейло, вона підірвала будівлю. Загинула людина. Довбане телебачення весь день про це торочило!

— Так, я ввімкнула телевізор потім.

— О шостій годині вечора ти вже знала. Вона пробула в тебе три дні. А ти як води в рот набрала.

— А що б змінилося, якби ти знав?

— Я її батько.

— Так, ти її батько, а вона підірвала будівлю. Навіщо знову привозити її до тебе?

— Ти що, не розумієш, що я кажу? Це ж моя дочка.

— Вона дуже сильна дівчина.

— Аж так, що може сама-одна дати собі раду? Ні!

— Повернути її до тебе не означало б допомогти її. Вона ж не збиралася чемно сидіти. Не можна підірвати будівлю, а потім...

- Твій обов'язок — сповістити мене, що вона в тебе.
- Боялася, що так її скоріше зловлять. Вона здолала такий шлях і так подорослішала, що я подумала: вона зможе діяти сама. Вона і справді дуже сильна, Сеймуре.
- У неї звихнута психіка.
- У неї гострі проблеми.
- Господи! Хіба батька не хвилюють проблеми дочки?
- Хвилюють. Навіть дуже. Тому я й не могла... Я ж думала, що у вас сталося щось страшне.
- Щось страшне сталося з магазином.
- Але бачив би ти її. Вона так погладшала!
- Бачив би я її? А де вона, на твою думку, жила? І ти мала негайно зв'язатися з батьками, а не дати дівчиську бігти світ за очі. Я був потрібен їй більше, ніж коли-небудь. Я, її батько! Хочеш сказати, їй того не було треба? Ти дуже страшно помилилася. Сподіваюсь, ти це розумієш. Це була страшна, дуже страшна помилка.
- А чим би ти їй допоміг? Чи будь-хто інший?
- Я заслуговував на те, щоб мене сповістили. Я мав право це знати. Вона неповнолітня. Вона моя дочка. Ти мала сповістити мене.
- Мій найперший обов'язок стосувався її. Як-не-як, це ж моя пацієнтка.
- Вона вже не була твоєю пацієнткою.
- Але ж колись була. І дуже незвичайною пацієнткою. Вона багато в чому досягла прогресу. Мої найперші зобов'язання стосувались її. Її довіру не можна було обманювати. Вона вже була потерпіла.
- Вухам своїм не вірю.
- Це прописано в законі.
- В якому законі?
- У законі, що забороняє зловживати довірою пацієнта.
- Але є ще інший закон, ідіотко. Закон, який забороняє вбивати. Її шукала поліція.
- Не кажи про неї в такому тоні. Авжеж, вона мала ховатися. А як інакше? Я припускала, що вона сама віддасться в руки правосуддю. Але пізніше. І так, як вважатиме за потрібне.

— А я? А мати?

— Думка про тебе вбивала.

— Ми постійно бачилися упродовж чотирьох місяців. Вона вбивала тебе щодня?

— Кожної нашої зустрічі я думала, чи зміниться щось, якщо ти знатимеш. І не бачила, що тут може змінитися. Моя відвертість нічого б не змінила. Ти й так був зламаний.

— Та ти не тільки сука, а ще й нелюд!

— Я нічого не могла придумати. Вона попросила тримати язика за зубами. Попросила, щоб я довіряла їй.

— Не розумію, як можна бути такою сліпою. Як можна було слухати дівчисько з явно схибнутою головою?

— Я розумію, як тобі важко. Все це не вкладається в голову, але чіпляти провину на мене, вдавати, ніби якісь мої дії могли щось змінити... нічого вони не змінили б — ні в її житті, ні у твоєму. Вона втекла. Повернути її було немислимо. Вона змінилася, стала геть іншою. У житті її трапилося лихо. Я не бачила сенсу в її поверненні. Вона була така товста...

— Вгамуйся! Яке це має значення?

— Я подумала: і ця повнота, і ця лють показують, що справи вдома дуже кепські.

— І винуватець усього цього — я.

— Ні, цього я не думала. У нас у всіх є сім'ї. І негаразди в сім'ях — не така вже й рідкість.

— І через це ти зважилася відпустити шістнадцятирічну дівчину, яка щойно скоїла вбивство. Саму. Без жодної підтримки. Без розуміння, що з нею трапиться.

— Ти кажеш це про неї так, ніби вона беззахисна.

— Так, беззахисна. Завжди була беззахисною.

— Бомба повністю закреслила минуле. Я обманула б її довіру, і до чого це привело б?

— До того, що я був би з нею. Захищав би від того, що сталося. Ти ж не знаєш, до чого вона докотилася. Не бачила її сьогодні, а я бачив. Вона геть звихнулася. Шейло, я бачив її сьогодні. Вона вже не товста. Вона перетворилася на скелет. Скелет, замотаний у рам'я. Живе в ньюаркській кімнатці просто

в жахитних умовах. Її життя не описати словами. Якби ти тоді не змовчала, все було б інакше.

— Не було б нашого роману — от і вся інакшість. Авжеж, я розуміла, ти ображений.

— Чим?

— Тим, що я її бачила. Навіщо було заново підіймати це? Я ж не знала, куди вона ділася. В мене не було ніякої інформації. От і все. Божевільною вона не була. Засмучена. Зла. Але не божевільна.

— Хіба підірвати магазин — не божевілля? Хіба не божевілля змайструвати бомбу і підкласти її в поштовий відділ магазину?

— У мене вдома жодних ознак божевілля вона не виказувала.

— Але ж вона уже виказала божевілля. І ти знала, що вона його виказала. Може, вона втекла, щоб ще когось убити? Як можна було взяти на себе таку відповідальність? І знаєш, Шейло, вона так і зробила. Так, зробила. Вбила ще трьох. Як тобі таке?

— Ти кажеш це, аби зробити мені боляче.

— Я кажу тобі правду. Вона вбила ще трьох. Ти могла б не допустити цього.

— Ти мене мучиш. Навмисно намагаєшся зробити боляче.

— Вона вбила ще трьох!

І тут він зірвав зі стіни Графа та жбурнув його долі, просто їй під ноги. Але це її не збентежило — радше навпаки, повернуло до тями. Повернувшись у свій звичний імідж, вона не тільки не розізлилась, а жодним чином не відреагувала на цю витівку: мовчки, з гідністю розвернулася й вийшла з кімнати.

— Що можна було для неї зробити? — голосив він, повзаючи навколішках і збираючи скалки в смітник, що стояв біля столу. — Що можна було для неї зробити? Що взагалі можна зробити для когось? Нічого. Їй було шістнадцять. Шістнадцять років і звихнуті мізки. Їй була потрібна допомога дорослих. Це була моя дочка. Вона підірвала будівлю. Вона була шалена. Ти не мала права відпускати її!

Він повернув на місце нерухомого Графа, що втратив скляне покриття, і, відчуваючи далекий гомін голосів як заклик виконати

своє призначення, виліз із тих диких джунглів, у яких щойно був, і повернувся до званого обіду — цієї благопристойної, добре поставленої комедії. Участь у званому обіді — лише це тепер могло допомогти йому зберегти свою форму. Тепер, коли все його життя стрімко котилося до катастрофи, званий обід був єдиним, за що він поки що міг ухопитися.

І, несучи в собі тягар усього, що не піддавалося осмисленню, він, як і слід було, повернувся на освітлену свічками терасу.

Там ще раз поміняли тарілки; салат уже з'їли, подали десерт: свіжий торт із полуницею та ревенем від Мак-Ферсона. Гості, зауважив Швед, перегрупувалися. Оркатт, який успішно переходує своє огидне ество під гавайкою та малиновими штанами, підсів до подружжя Уманофф, і тепер, коли розмова про «Глибоку горлянку» закінчилась, вони задушевно спілкувалися та сміялися. Власне, цей фільм і до того не був справжньою темою для обговорення. За її обговоренням усі несвідомо переходили на значно страшніші та неприпустиміші теми: Меррі, Шейла, Шеллі, Дон і Оркатт, розпуста, омана і зрада серед добрих сусідів і друзів, жорстокість. Насміх із гуманності, можливість нехтувати будь-якими нормами етики — ось що було темою нинішньої розмови.

Шведова мати сіла біля Дон, котра розмовляла із Зальцманами, батька та Джессі не було.

— Щось серйозне? — запитала Дон.

— Чех. З консульства. Дав інформацію, яка мене цікавила. А батько де?

Йому здалося, що вона зараз скаже «помер», але Дон лиш повела очима над столом і, сказавши «не знаю», повернулася до розмови з Шеллі та Шейлою.

— Тато пішов кудись із місіс Оркатт, — неголосно промовила мати. — Здається, в дім.

Оркатт підійшов до нього. Вони були приблизно одного зросту, обидва широкоплечі, міцні, але Швед сильніший, завжди сильніший, весь час, відколи їм обом було по двадцять п'ять, коли Меррі тільки з'явилася на світ, подружжя Левов переїхало в Олд-Римрок з квартири на Елізабет-авеню в Ньюарку, і одного

суботнього ранку новосел з'явився на майданчику за домом Оркатта, де регулярно грали у футбол. Приїхавши просто так, для розваги, заради свіжого повітря, приємного відчуття командної гри в м'яч і перспективи нових знайомств, Швед жодним чином не хотів справляти враження чи показувати власну перевагу, він робив це, коли його змушували: коли Оркатт, завжди добродушний і гречний за межами футбольного поля, дозволяв собі брутальність, більшу, ніж міг допустити Швед за умови чесної гри, і завдавав ударів, які Шведу здавалися недостойними, дратували його як неприпустимі, навіть коли команда Оркатта була близька до програшу. Коли це повторилося двічі, Швед зважився на те, що запросто міг би зробити одразу: збив його з ніг. Ближче до кінця гри він — використовуючи в своїх цілях вагу супротивника — зумів точним швидким рухом одночасно перехопити довгий пас Баккі Робінсона і, пересвідчившись, що Оркатт упав на траву, помчав уперед заробляти очко. «Не дам дивитися на мене згори вниз», — думав він на бігу словами Дон, яка відмовилася взяти участь у сімейній вилазці Оркаттів для огляду цвинтаря. Тільки зараз, стрімко наближаючись до лінії, яка ділила поле навпіл, він усвідомив, наскільки глибоко його зачепила ураженість Дон і як непокоїв його найменший натяк (натяк, існування якого він люто заперечував у бесідах із дружиною) на те, що тут, в Олд-Римроку, трохи сміються з неї, дочки ірландця-сантехніка, котра виросла в Елізабет. І, ще до того як, здобувши очко, він повернувся пересвідчитися, що Оркатту ще не піднятися, у голові блискавкою сяйнула думка: «Що ж, гарно приземлилася на п'яту точку двохсотрічна історія округу Морріс — може, навчиться дивитися на Дон Левов не згори вниз. Вдруге ти мені всю гру будеш ялозити задом по полю». Подумавши це, він підтюпцем кинувся до Оркатта, щоб подивитися, чи з ним усе гаразд.

Швед розумів, що, збивши Оркатта з ніг, він міг би без великих труднощів стукати його головою об плити тераси стільки, скільки треба, щоб спровадити його на цвинтар, у компанію до родовитих предків. Було в цьому типі щось нездорове, і він, Швед, завжди знав це — відчував це в його бридких картинах,

у готовності застосувати заборонений прийом під час гри в тач-футбол на спортивному полі за домом, відчував навіть на цвинтарі, коли той, неєврей, добру годину пригощав гостя-єврея своїми історіями... Глибока невдоволеність просочувала все його життя. Дон гадала, що він творить мистецтво, сучасне мистецтво, але ні, він просто горлав про свою невдоволеність; і свідчення безмежної невдоволеності Вільяма Оркатта безсоромно прикрашало стіну їхньої вітальні. А зараз він оволодів моєю дружиною. Посунув жалюгідну Джессі та повернув життєлюбство і сексуальність «Міс Нью-Джерсі — 49». Домігся цього і тепер користується цим. Захланний злодюга, сучий син.

— Ваш батько — чудова людина, — сказав Оркатт. — Джессі рідко так догоджають. Тому вона й не любить покидати дім. А він такий люб'язний. І щирий, наскільки я бачу. Жодних прихованих думок. Відкритий до спілкування. Не боїться підступів. Нічого не соромиться. Спокійно йде собі життям. Це чудово. Ні, він насправді дивовижний. Особистість. Незалежність думок. Я, витвір свого середовища, заздрю цьому.

Б'юсь об заклад, що так воно і є, сучий ти сину. Що ж, смійся з нас, жеребчику. Давай, не соромся.

— А де вони? — спитав Швед.

— Він сказав їй, що найкращий спосіб з'їсти шматок свіжого торта — сісти за кухонний стіл і запивати його склянкою смачного холодного молока. Тож вони, мабуть, на кухні, молоком ласують. Потік відомостей про виробництво рукавичок, що ллються на Джессі, значно перевищує її потреби, але нічого страшного: хай слухає. Сподіваюся, ви не в претензії, що я не зміг залишити її вдома.

— Ми б засмутились, якби ви її залишили саму.

— Ви всі такі тактовні.

— Я щойно з кабінету Дон, дивився на макет будинку, — сказав йому Швед, розглядаючи, поки говорив, бородавку на лівій щоці Оркатта. Темна бородавка ховалася на дні складки, що збігала від крила носа до кутика рота. Мало того, що Оркатт носатий, так у нього ще й потворна бородавка. Чи він вважає її привабливою? Чи цілує вона її? Чи помічає вона інколи, що

в цього типа розгодовано-пухка мармиза? Або, оскільки йдеться про нащадка однієї з найкращих римрокських родин, зовнішність уже не важить і сприймається з крижаною байдужістю, притаманною професіоналкам з істонського борделю?

— О-о, он як, — сказав Оркатт, вишукано маскуючи невпевненість, яка гризла його десь там, на рівні підсвідомості.

Хапає, порушуючи правила, футбольний м'яч, носить такі сорочки, базграє такі картинки, спить із сусідською дружиною — і все ж примудряється виглядати стриманим і непізнаним. Суцільна видимість і викрутаси. Він намагається знайти свій стиль, сказала якось Дон. На поверхні — джентльмен, по суті — пацюк. Демон, який таївся у душі його дружини, — пияцтво, демони, які мучили його душу, — сластолюбство і заздрість. Герметично закритий, вилощений і хижий. Агресивність, і то дуже сильна, дісталася йому від предків, але він зі своїми бездоганними манерами пішов ще далі. Гуманно опікується збереженням докільля і з холодним розрахунком виглядає здобич, оберігає те, що дане від народження, і тихо підкрадається до того, що не дано. Вихований дикун Вільям Оркатт. Виховане свинство. Ні, я віддаю перевагу коровам.

— Ми планували оглянути його після вечері. Коли встановимо шпиль. Хіба він має вигляд без шпиля? Мені таке здається неймовірним.

Авжеж, він хоче залишитися непізнаним. Це дозволяє спритно йти життям, кладучи свою лапу на гарних чужих дружин. Чому, побачивши їх на кухні, він посоромився розтрити голови цієї парочки важкою сковородою?

— Ні, він і без того гарний. Враження сильне, — обізвався Швед і потім, не вміючи, як завжди з Оркаттом, вчасно зупинитися, додав: — Макет цікавий. Тепер я зрозумів, як задумана гра світла. Світло обмиває стіни. Це буде ефектно. Гадаю, ви заживете там дуже щасливо.

— Ви заживете, — зі сміхом виправив Оркатт.

Але Швед не почув своєї обмовки. Не розчув, бо раптом опинився під владою думок про те, що слід було зробити, і про те, де він дав слабіну.

Він повинен її перебороти. У жодному разі не можна було залишати її там. Джеррі мав рацію. Треба їхати в Ньюарк. Негайно. Взяти з собою Баррі. Удвох вони впораються і привезуть її на машині сюди, в Олд-Римрок.

А якщо там Рита Коен? Уб'ю. Якщо вона вештається біля моєї дочки, обіллю цю сторчкувату кучму волосся бензином — і підпалю. Руїнує доччині життя. Крутить переді мною своїм лоном. Нищить мою дитину. Так, це саме те слово: нищить. Вони нищать задля задоволення нищити. Взяти з собою Шейлу. Взяти Шейлу. Спокійно. Взяти Шейлу в Ньюарк. Меррі послухає Шейлу. Шейла поговорить з нею і переконає, що треба йти з тієї мерзеної конури.

— ...і нехай наша інтелектуальна гостя все розуміє не так. Відверта брутальність, з якою вона на стародавній французькій лад розправляє з буржуазією... — Оркатт ділився зі Шведом своїм захватом із приводу шокуючих заяв Марсії. — Те, що вона плює на регламент званих обідів, які забороняють переконано висловлюватися з будь-якого приводу, гадаю, безперечно, робить їй честь. І все ж дивно, завжди дивно, як тісно сусідять марнослів'я і розум. Вона не має навіть зеленого уявлення про те, про що, власне, говорить. Знаєте, що любив повторювати мій батько? «Блискучі мізки і ні грама розуму. Чим тонші, тим дурніші». Саме той випадок.

Чи брати Дон? Ні. Дон чути більше не хоче про їхню катастрофу. Щойно дім буде готовий, піде від нього. Треба поїхати туди і все зробити самому. Сідай, чорт забирай, в машину і рушай по неї. Любиш ти її чи ні? Скоряєшся їй, як завжди скорявся батькові, як завжди всім скорявся? Боїшся випустити звіра на волю? Вона покінчила з твоїми нормами. А ти завжди ховаєшся. Ніколи нічого сам не вибрав. Але як привезти в дім Меррі з її пов'язкою, що закриває півобличчя — сьогодні, коли батько тут? Побачивши її, батько просто помре. А якщо не сюди, то куди ще поїхати? Куди її відвезти? Чи можуть вони разом, удвох, поїхати в Пуерто-Рико? Дон плювати, куди він поїде. Їй потрібно одне: щоб поряд був Оркатт. А Меррі потрібно забрати, поки вона не спустилася в цей підземний перехід. Не думати про Риту

Коен. Забути про безжальну ідіотку Шейлу Зальцман. Забути про Оркатта. Він не береться до уваги. Відвезти Меррі кудись, де нема цього моторошного переходу. Ось що головне. Ліквідувати небезпеку підземного переходу. Врятувати від наглої смерті в цьому переході. Почати з цього — з'явитися там до ранку, перш ніж вона вийде з тієї бридкої кімнатки.

Він намагається пробитися до розв'язку, робить це одним-єдиним доступним йому способом, але нікуди він не пробивається, він тоне, весь цей вечір стає поступовим неминучим зануренням під дією ваги, яка тисне на нього. Він — людина, яка не здатна рвонути вперед і вибухнути, він може тільки тонути... Проте зараз він принаймні розуміє, що робити: треба дістатися до неї до світання.

До світання. Після Дон. Неможливо уявити собі життя після Дон. Без Дон він не зможе нічого. А їй потрібен Оркатт. «Пустоб'яка БАСП», — промовила вона і ледь не позіхнула, показуючи своє ставлення до нього. Але ця пустоб'яка сліпучо приваблива для дівчини-ірландки та католички. Мати Меррі Левов не погодиться на щось менше, ніж Вільям Оркатт Третій. Чоловік-рогоносець це розуміє. Авжеж! Він уже все розуміє. Хто поверне її у казку, про яку вона мріяла? Містер Америка. У парі з Оркаттом вона знову переможно піде вперед. Спринг-лейк, Атлантик-Сіті, а тепер — Містер Америка. Спекавшись ганебної плями, накладеної на неї нашою дитиною, плями, що бруднить її репутацію, спекавшись заплямованості ганебним спогадом про магазин, що злетів у повітря, вона зможе повернутися до неспоганеного життя. А я зупинився біля того підірваного магазину. І вона знає це.

Знає, що далі я не маю ходу. Далі я безкорисний. Зі мною можна йти лише до цієї лінії.

Швед приніс стілець, сів між дружиною та матір'ю, взяв за руку Дон, яка продовжувала говорити. Існує сотня різних способів брати за руку. Одним беруть за руку дитину, другим — приятеля, третім — старих батьків; по-різному беремо руку того, з ким прощаємося, хто вмирає, хто помер. Швед тримав руку Дон так, як чоловік тримає руку обожнюваної жінки, вкладаючи в потиск пробігаюче по тілу хвилювання, відчуваючись так, ніби дотик долонь дає обмін душами, а сплетення пальців дає всі відтінки

інтимних пестошів. Він тримав руку Дон так, наче й гадки не мав про те, що сталося з їхнім життям.

Потім, щоправда, подумалось: вона ж теж хоче повернутися до мене. Але не може, бо все надто страхотно. Хіба в неї є вибір? Вона ж, мабуть, вважає себе отруйною — жінкою, котра дала життя вбивці. І їй слід, необхідно увінчати себе новою короною.

Треба було послухати батька та відмовитися від цього шлюбу. А він повстав проти нього, повстав єдиний раз у житті, але більше й не треба було — і так спрацювало. «Навколо сотні, тисячі дивовижних єврейських дівчат, — казав батько — але ж ні, примудрився знайти десь її. Колись ти знайшов ще одну, в Данліві, Південна Кароліна, але тоді ти прозрів і позбувся її. А далі? Прийшов додому і знайшов цю Двайр. Чому так стається, Сеймуре?» Він не міг сказати «дівчина з Південної Кароліни була вродлива, але Дон удвічі вродливіша», не міг сказати «влада краси ірраціональна»; йому було двадцять три, і єдине, що він міг сказати, — «я закоханий в неї». «Закоханий? А що це означає? Чим тобі допоможе закоханість, коли у вас народиться дитина? Ким ти її виховуватимеш — католиком? Євреєм? Ні, ти будеш приречений виховувати її ні тим, ані тим. І все через те, що ти, бач, закоханий».

Батько був правий. Саме так воно й сталося. В них виросла дитина, котра не стала загалом ані католичкою, ні юдейкою, а натомість спершу стала заїкою, потім — убивцею і, врешті, джайною. Все своє життя він намагався чинити правильно, і от що він наробив. Усе те зло, яке він замкнув у собі на замок, закопав так глибоко, що куди вже глибше, вихопилося на волю і перемогло, і тільки тому, що дівчина була красунею. Головне, до чого він прагнув чи не від народження, було відгородити своїх близьких від страждань, бути добрим, добрим не тільки зовні, а й по суті. Тимто він і привів Дон до батька — зустрітися за зачиненими дверми, в його офісі, на фабриці, спробувати розв'язати релігійні суперечності і захистити їх обох від гіркоти. Ініціатором зустрічі був батько. Побачитися віч-на-віч мали «ця дівчина», як він милосердно звав Дон у присутності Шведа, і «страховисько», як вона називала його. Дон не злякалася і, на Шведове здивування, дала

свою згоду. «Змогла ж я пройтися подіумом у купальнику. А це, скажу тобі, дуже непросто. Двадцять п'ять тисяч людей витріщаються на тебе. Проте я вийшла в цьому параді купальників. У Кемдені. Четвертого липня. Мусила вийти. Я згадувала про той день з відразою. Мій батько ледь не помер. Але я змогла. Щоб цей бісів купальник виглядав на мені, наче вилитий, я, Сеймуре, приліпила його до спини клейкими стрічками. І почувалась виставленою напоказ потворою. Але я взялася робити все, що мусить робити «Міс Нью-Джерсі», тож і з цією роботою впоралася. Страшенно втомлива робота. В кожному місті штату. П'ятдесят доларів за вихід. Але якщо багато працюєш, сума росте на очах. Мені все це було чуже і лякало до смерті, але ж я змогла. А те Різдво, коли я розказала батькам, що стала «Міс округ», — це, гадаєш, було приємно? Але якось дала собі раду. І якщо я дала собі раду з отим, то дам і з тим, що має бути зараз; адже це вже не виступ дурного дівчиська на подіумі, тепер ставка — все моє життя і все моє майбутнє. Я все зроблю, щоб виграти. Але ти будеш поруч, правда? Я не можу піти туди сама. Прошу тебе, ти мусиш бути поруч!»

Шквал слів збив його з ніг, і єдине, що він міг сказати у відповідь: «А де ж мені ще бути?». Дорогою на фабрику він попросив її не згадувати слова «чотки», «хрест», «блаженні небеса» і, наскільки можливо, не чіпати Ісуса.

— Якщо він питає, чи висять у вас на стінах розп'яття, кажи «ні».

— Але ж це неправда. Я не можу відповісти «ні».

— Тоді скажи: одне.

— Це неправда.

— Доні, якщо ти скажеш: три, це все ускладнить. Яка різниця — одне чи три? А тема буде закрита. Скажи так. Заради мене. Скажи: одне.

— Добре, подивимось.

— І не згадуй про всі інші штуки.

— Про які штуки?

— Про Діву Марію.

— Це не штуки.

— Добре, це статуетки. Забудь про них. О'кей? Якщо він спитає тебе: «У вас є статуетки?», відповідай «ні», просто відповідай йому «ні», просто скажи: «У нас немає ані статуеток, ані картин, тільки одне розп'яття».

Будь-яка релігійна атрибутика, пояснював він, скульптурні зображення святих, подібні до тих, що стоять у них у їдальні, у спальні її матері, картини, схожі на ті, що її мати розвішує на стінах, завжди викликають в його батька хворобливу реакцію. Сам він не розділяє батьківської позиції, просто роз'яснює, що батько вихований у певному дусі, таким він уже є, змінити його не можна, тож і нема чого наступати на болючі мозолі.

Не послухати батька, як і послухати його — кепське задоволення. От що він починав розуміти в цей момент.

Ще однією слизькою темою був антисемітизм.

— Говорячи про євреїв, будь обережна. І не говори про священників, у жодному разі не говори про священників. Не надумай розповідати йому цю історію про твого батька і священників, що сталася, коли він був хлопчиком і збирав м'ячі в замиському клубі.

— З якого дива я захочу це йому розповідати?

— Не знаю, але навіть словом цього не згадуї.

— Чому?

— Не знаю. Просто прошу тебе: не роби цього.

Але він знав чому. Бо якщо вона розповість, як її батько, працюючи на вікендах хлопчиком, які підносили м'ячі, уперше зрозумів, зайшовши в туалетну кімнату, що й священники теж мають геніталії — колись йому й на думку не спадало, що вони можуть мати ознаки статевої приналежності, — його батько не стримається і запитає, а чи знає вона, на що використовується після обрізання крайня плоть єврейських дітей чоловічої статі? І коли їй доведеться сказати: «Не знаю, містере Левов, а на що вона йде?», містер Левов відповість (це один із його найулюбленіших жартів): «Її посилають в Ірландію. Вичікують, поки набирається достатня кількість, тоді звалюють у мішок, відсилають в Ірландію і там ліплять з неї священників».

Розмови, що відбулась опісля, Швед не забув до сьогодні, і зовсім не через те, що казав батько, — бо тут якраз усе було очіку-

вано. Цей діалог зробила незабутнім поведінка Дон. Її правдивість, те, як вона уникла незручностей в усьому, що стосувалося її батьків чи предметів, по-справжньому — наскільки він знав — для неї важливих, мужність, яку вона проявила, — все це було незабутнім.

Вона була на півтори голови нижча за свого нареченого і, за словами одного із суддів, якого потягнуло на відвертість з Денні Двайром з приводу конкурсу в Атлантик-Сіті, не пройшла у десятку тільки тому, що без каблуків вона мала всього лише п'ять футів два дюйми, а того року півдюжини не менш обдарованих і гарненьких дівчат мали чудовий високий зріст. Ця мініатюрність (яка, можливо, й перешкодила її участі у фінальній боротьбі — Швед вважав це пояснення сумнівним, адже «Міс Аризона», яка перемогла в конкурсі, мала всього лише п'ять футів і три дюйми) тільки підсилювала Шведову прихильність до Дон. Для юнака з таким, як у нього, глибинним почуттям обов'язку — до того ж красеня, котрий завжди докладає особливих зусиль, щоб його не сприймали передусім як якогось мазунчика, — цей зріст у п'ять футів два дюйми сприяв прискореному дозріванню природного чоловічого бажання захищати й оберігати. І до того важкого, виснажливого порозуміння з батьком він навіть не підозрював, як сильно любить цю дівчину.

Збрехала вона тільки двічі: з приводу кількості розп'ять у домі та з приводу хрещення — пункту, за яким вона нібито капітулювала, але аж після добрих трьох годин перемовин, під час яких Шведу здалося, що — як це не дивно — його батько ще трохи і геть-чисто програє всю битву. І тільки згодом до нього дійшло, що той свідомо зтягував перемовини, чекаючи, коли двадцятидворічна дівчина знесилиться, і потім, різко розвернувшись на сто вісімдесят градусів, він закрив би питання хрещення, дозволивши їй лише святкування Святвечора, Різдва та Великодня.

Проте коли народилася Меррі, вона одразу похрестила дівчинку. Дон могла б зробити це сама чи доручити своїй матері, але вона хотіла, щоб усе було по-справжньому. Домовилися зі священником, запросили хрещених батьків, дитину носили до церкви, але поки Лу Левов не наткнувся на свідectво про хрещення в комоді рідко використовуваної спальні в глибині рим-

рокського дому, про це не знав ніхто — тільки Швед, якому Дон зізналася ввечері, після того як похрещена дитина була покладена в ліжечко — очищена від скверни первородного гріха та призначена зажити небесної благодаті. На момент виявлення свідoctва про хрещення Меррі була загальною улюбленицею шести років од народження, і спалах обурення скоро вщух. Що, звісно, не скасовувало непохитної упевненості Шведового батька, що таємне хрещення — джерело всіх проблем, з якими довелося зіткнутися дівчинці. Це хрещення, а також ялинка на Різдво, та ще Великдень — цього абсолютно достатньо, щоб бідна дитина так і не змогла розібратися в собі. Навіть більше, ще була бабуся Двайр — і це тільки ускладнювало справу. Через сім років після народження Меррі з батьком Дон стався другий інфаркт, і, встановлюючи водогрійку, він помер, а бабуся Двайр буквально оселилася в церкві Святої Женев'єви. Щоразу, коли Меррі опинялася в неї, вона тягнула дівчинку до церкви, і тільки Бог знає, чим її там напихали. Швед, тепер, коли він сам уже став батьком, набагато вільніше обговорював із батьком це питання (та й не тільки це), пояснював йому:

— Тату, Меррі сприймає це як неминучий доважок. Усе це для неї — бабуся, бабусині справи. Ходіння в церкву в товаристві з мамою Дон не справляють на неї абсолютно ніякого враження.

Проте батько не готовий був проковтнути це пояснення.

— Вона клякає. Так? Вони роблять усе, що там у них робиться, і вона клякає, вірно?

— Так, імовірно, так, клякає, думаю. Але для неї це нічого не важить.

— Та невже? А для мене важить, і то багато важить!

У розмовах із сином Лу Левов утримувався від заяв, що хрещення — причина несамого плачу Меррі. Але в розмовах із дружиною він говорив навпростець, а дізнавшись про «якусь католицьку олію», якою ця стара Двайр кропила його онуку, поцікавився вголос, чи, бува, не потайне хрещення було причиною несамого плачу, що так страшно лякав усіх членів родини впродовж першого року життя Меррі. Можливо, що й все погане, що сталося з нею, включаючи й найгірше, ставалося саме тому.

Закричавши після з'яви з материнського лона, вона кричала безнастанно. Заходячись у плачі, вона так сильно розтуляла рота, що на щоках аж тріскали тоненькі кров'яні судинки. Спершу лікар пояснював ці крики шлунковими кольками. Минуло три місяці, мала кричала далі, наче навіжена, слід було знайти інше пояснення, і Дон узялася возити її до різних фахівців, на всілякі обстеження. Меррі трималася на висоті — волила й там як недорізана. В якийсь момент Дон навіть було сказано викрутити пелюшку і привезти сечу на аналіз. Тоді по господарству їм допомагала добросерда Міра — огрядна життерадісна дочка бармена з моррістаунського пабу «Малий Дублін», і, хоча вона відразу ж підхоплювала Меррі, притискала малу до своїх м'яких, немов подушка, пишних грудей і ніжно воркотала над нею, мовби над власною дочкою, коли та вже встигала зайтися, Міра давала їй раду не краще, ніж Дон. Намагаючись перехитрувати механізм, який провокував надсадний плач, Дон вигадувала тисячі різних способів. Поїздки з Меррі в магазин передували складні приготування, метою яких було загіпнотизувати дитину і ввести у стан спокою. Заради цього виїзду на закупи її купали, укладали в ліжечко поспати, вдягали в чисте і м'яке, влаштовували зручно в машині, а потім обережно везли в магазин у продуктовому візку — і все йшло чудово, поки хтось не схилився над малою зі словами «яка чарівна дитина», після чого вона одразу віддукувалася вереском і верещала надсадно наступну добу. Дон за вечерею казала Шведду: «Стільки зусиль — і всі намарне. Я скоро геть здурію. Я вже б навіть на голові ходила, аби допомогло, але ніщо не допоможе». Домашній фільм, знятий, коли їй виповнився рік, показує, як усі, що зібралися, наспівують «Із днем народження!», і Меррі, що репетує у своєму високому стільці. Проте за декілька тижнів, без жодних видимих причин, лементи послабшали, а проміжки між ними подовшали, і до півтора року все було чудово й лишалося таким, поки не почалося заїкання.

Заважало Меррі те, що й мало завадити; її єврейський дід знав це вже в той ранок знаменної зустрічі на Централ-авеню. Швед сидів у кріслі в куті кабінету, осторонь від лінії вогню. Коли Дон вимовила ім'я Ісуса, сумно поглянув крізь скло на сто двадцять

жінок, котрі працювали в цеху на швейних машинках; весь інший час він дивився собі під ноги. Лу Левов з кам'яним лицем сидів за столом — не за своїм улюбленим столом, який стояв у гущі робочого шуму пошивного цеху, а за майже не використовуваним столом, у тихому кутику за скляними перегородками.

А Дон не піднімала голосу, не виказувала обурення, майже не брехала і міцно трималася ґрунту, мобілізуючи для цього кожную клітинку свого стрункого мініатюрного тіла. Підготовлена до цього «підсмажування» лиш однією жорсткою відбірковою співбесідою, яку їй, «Міс Нью-Джерсі», довелося пройти перед національним конкурсом, стоячи перед п'ятьма сидячими суддями й відповідаючи на запитання щодо своєї біографії, Дон була неперевершена.

Ось початок інквізиторського допиту, якого Швед ніколи не забуде:

— ВАШЕ ПОВНЕ ІМ'Я, МІС ДВАЙР?

— Мері Дон Двайр.

— ВИ НОСИТЕ НАТІЛЬНИЙ ХРЕСТИК, МЕРІ ДОН?

— Носила. Недовго. Коли навчалася в старших класах.

— ОТЖЕ, ВИ ВВАЖАЄТЕ СЕБЕ РЕЛІГІЙНОЮ?

— Ні. Хрестик я носила не тому. Мене відправили до літнього табору, і, повернувшись додому, я стала його носити. Він не був для мене суто релігійним символом. Радше знаком того, що я насправді провела вікенд у цьому таборі та подружилася там з багатьма дітьми. Хрест значно більшою мірою був пов'язаний з цим, аніж із почуванням набожною католичкою.

— У ВАШОМУ ДОМІ ВИСЯТЬ РОЗП'ЯТТЯ?

— Одне.

— ВАША МАТИ НАБОЖНА?

— Так... Вона ходить у церкву.

— ЯК ЧАСТО?

— Часто. Щонеділі. Не пропускаючи жодної. Під час посту — щодня.

— І ЩО ВОНА МАЄ ВІД ЦЬОГО?

— Що має? Я не зовсім розумію, що ви маєте на увазі. Вона має розраду. Церква дає розраду. Коли померла моя бабуся,

мама часто ходила до церкви. Коли хтось помирає чи хворіє, церква втішає вас. Каже, що робити. Ви починаєте перебирати чотки і молитися, щоб...

— ЧОТКИ — ЦЕ ТАКЕ НАМИСТО?

— Так, сер.

— І ВАША МАТИ ЇХ ПЕРЕБИРАЄ?

— Так, звичайно.

— І ВАШ БАТЬКО ТАКИЙ САМИЙ?

— Який?

— НАБОЖНИЙ.

— Так. Так, він набожний. Церква дає йому відчуття власної гідності. Відчуття, що він виконує свій обов'язок. Мій батько дуже суворий у питаннях моралі. Він отримав надзвичайно суворе католицьке виховання, набагато суворіше, ніж моє. Він — робітник. Ремонтує сантехніку. Ставить масляні обігрівачі. В його розумінні Церква — могутня сила, що змушує тебе чинити правильно. Для нього дуже важливі поняття добра і зла, неминучості покарання за зло і сексуальну розбещеність.

— ЩО Ж, І Я ПРОТИ ЦЬОГО НЕ ЗАПЕРЕЧУЮ.

— Звісно. Якщо замислитись, ви з батьком дуже схожі.

— ОСЬ ТІЛЬКИ ВІН КАТОЛИК, НАБОЖНИЙ КАТОЛИК, А Я — ЄВРЕЙ. РІЗНИЦЯ ВЕЛИКА.

— Втім, може, не таке вже й велика.

— НІ, ВЕЛИКА.

— Як скажете, сер.

— А ЩО ВИ СКАЖЕТЕ ПРО ІСУСА ТА МАРІЮ?

— Що конкретно?

— ЩО ВИ ПРО НИХ ДУМАЄТЕ?

— Як про людей? Я ніколи не думаю про них як про людей. Малою я казала мамі, що люблю її над усе, а вона відповідала, що це неправильно: над усе треба любити Бога.

— БОГА ЧИ ІСУСА?

— Гадаю, вона говорила про Бога. Може, про Ісуса. Мені це однаково не подобалося. Я хотіла любити її над усе. Інших випадків розмови про Ісуса як про людину й особистість я не пригадую. Все, пов'язане з ним, бачиться мені в людській оболонці,

тільки коли я проходжу Хресною дорогою в Страсну п'ятницю, йдучи за Ісусом на Голгофу. В цю мить він мовби втілюється. Ну й, звісно, в яслах.

— ІСУС У ЯСЛАХ. ЩО ВИ ДУМАЄТЕ ПРО ІСУСА В ЯСЛАХ?

— Що я про це думаю? Я люблю малого Ісуса, котрий лежить у яслах.

— ЧОМУ?

— Ну, тому що в усій отій сцені є щось миле і заспокійливе. І важливе. Мить замирення. Усе навколо вистелене сіном; маленькі чотириногі туляться одне до одного. Тепла сцена, що зігриває душу. Не віриться, що десь може бути холодно, вітряно. Свічки горять. Усі дивляться на немовля з обожненням.

— І ВСЕ? ТАК ПРОСТО ДИВЛЯТЬСЯ З ОБОЖНЕННЯМ?

— Так. Не бачу в цьому нічого поганого.

— НУ, ТАК. А ЩО ВИ МЕНІ СКАЖЕТЕ ПРО ЄВРЕЇВ? ДАВАЙТЕ-НО ПРО ГОЛОВНЕ. ЩО КАЖУТЬ ВАШІ БАТЬКИ ПРО ЄВРЕЇВ?

Пауза.

— Знаєте, в нашому домі рідко говорять про євреїв.

— ЩО КАЖУТЬ ВАШІ БАТЬКИ ПРО ЄВРЕЇВ? Я ХОТІВ БИ ПОЧУТИ ПРЯМУ ВІДПОВІДЬ.

— Гадаю, є річ, набагато важливіша, ніж та, до якої, наскільки я розумію, ви підводите, і полягає вона в тому, що моя мати усвідомлює, що має певне упередження щодо євреїв, бо вони — євреї, але не розуміє, що хтось відчуває ворожість до неї, бо вона — католичка. А якщо говорити про те, що мені не подобається, то я можу згадати ось що. Коли ми мешкали на Гіллсайд-роуд, одна з моїх подруг була єврейка і мені не подобалося, що я потраплю на небо, а вона — ні.

— А ЧОМУ ЇЙ НЕ ПОТРАПИТИ НА НЕБО?

— Нехристиянину на небо зась. Я дуже сумувала, що Шарлотта Ваксман не потрапить разом зі мною на небо.

— МЕРІ ДОН, ЩО ВАША МАТИ МАЄ ПРОТИ ЄВРЕЇВ?

— Даруйте, ви не могли б називати мене просто Дон?

— ДОН, ЩО ВАША МАТИ МАЄ ПРОТИ ЄВРЕЇВ?

— Мабуть, не те, що євреї — євреї, а те, що вони не католики. В очах моїх батьків і ви, і протестанти — всі на один штиб.

— **ЩО ВАША МАТИ МАЄ ПРОТИ ЄВРЕЇВ? ВІДПОВІДАЙТЕ.**

— Ну, тільки те, що кажуть зазвичай.

— **МЕНІ ЗАЗВИЧАЙ НІЧОГО НЕ КАЖУТЬ. ТОЖ ВІДПОВІДАЙТЕ, БУДЬ ЛАСКА, САМІ.**

— Ну, в першу чергу, що вони дуже напористі. (Пауза.) І завжди думають про вигоду. (Пауза.) Згадують ще про «єврейські вогні».

— **ХАНУКАЛЬНІ ВОГНІ?**

— Ні, єврейські вогні.

— **ЩО ЦЕ ТАКЕ?**

— Ви не знаєте, що таке «єврейські вогні»?

— **ПОКИ ЩО НІ.**

— Підпали, щоб отримати страховку. Це називається єврейськими вогнями. Ніколи не чули?

— **НІ. ЦЕ ДЛЯ МЕНЕ НОВИНА.**

— Я вас шокувала. Я не хотіла.

— **ТАК, Я ШОКОВАНИЙ. ТА КРАЩЕ ОБГОВОРЮВАТИ ВСЕ ВІДКРИТО, ДОН. ДЛЯ ЦЬОГО МИ Й ЗУСТРІЛИСЯ.**

— Так кажуть не про всіх євреїв. Про нью-йоркських.

— **А ЩО КАЖУТЬ ПРО ЄВРЕЇВ НЬЮ-ДЖЕРСІ?**

Пауза.

— Гадаю, їх вважають відгалуженням нью-йоркських.

— **ЗРОЗУМІЛО. ТОБТО ЄВРЕЇВ ШТАТУ ЮТА ЄВРЕЙСЬКІ ВОГНІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ. І ЄВРЕЇВ МОНТАНИ ТАКОЖ. ТАК? ЄВРЕЇВ ШТАТУ МОНТАНА ЦЕ НЕ СТОСУЄТЬСЯ.**

— Я не знаю.

— **А ЯК СТАВИТЬСЯ ДО ЄВРЕЇВ ВАШ БАТЬКО? ОБГОВОРИМО ЦЕ ВІДКРИТО Й ЗВІЛЬНИМО ВСІХ НАС ВІД ГОРЯ, ЯКЕ МОЖЕ ПРИНЕСТИ МАЙБУТНЄ.**

— Містере Левов, хоча інколи все це й кажуть, проте найчастіше не кажуть нічого. Моя родина взагалі не з говірок. Двічі-тричі на рік ми ходимо разом у ресторан: батько, мати, мій менший брат Денні та я. І мені завжди дивно, що навколо сидять

люди, які прийшли родинами, і розмовляють одне з одним. Ми просто сидимо та їмо.

— МИ ВІДДАЛИЛИСЯ ВІД ТЕМИ.

— Даруйте. Я зовсім не збираюся їх захищати, бо мені самій це не подобається. Просто показую, що з їхнього боку це жодним чином не глибоке почуття. За ним не тягнеться якась серйозна озлобленість чи ненависть. Часом він каже «єврей» з відтінком осуду. Це не показник його переконань, але час від часу такі почуття мають місце. Так, це правда.

— І ЯК ВОНИ ПОСТАВЛЯТЬСЯ ДО ТОГО, ЩО ВАШ ЧОЛОВІК — ЄВРЕЙ?

— Приблизно так само, як ви ставитеся до того, що ваш син хоче взяти католичку. Одна моя кузина вийшла заміж за єврея. Кожен трохи висловився з цього приводу, але скандалу не було. Щоправда, вона була старша за мене, і всі раділи, що вона хоч так прилаштувалася.

— БУЛА ТАКИМ ПЕРЕСТАРКОМ, ЩО І ЄВРЕЙ ПОГОДИВСЯ. СКІЛЬКИ Ж ЇЙ БУЛО РОКІВ, СТО?

— Тридцять. І ніхто не ридав. Та взагалі це все не має значення, якщо лише хтось не хоче свідомо образити іншого.

— А ЯКЩО ХОЧЕ?

— Що ж, тоді може з'явиться бажання якось вжалити. Та я не думаю, що шлюб з євреєм слід сприймати як проблему.

— ПОКИ НЕ ПОСТАНЕ ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.

— Ваша правда.

— І ЯК ЖЕ ВИ З БАТЬКАМИ ХОЧЕТЕ ВИРІШИТИ ЦЕ ПИТАННЯ?

— Це питання я вирішу сама.

— І ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?

— Я хочу, щоб моя дитина була хрещена.

— ВИ ХОЧЕТЕ ЦЬОГО.

— Варіанти можливі в багатьох випадках, але не тоді, коли йдеться про хрещення, містере Левов.

— ЩО ТАКЕ ХРЕЩЕННЯ? ЧОМУ ЦЕ ТАК ВАЖЛИВО?

— Це звичайний обряд змивання первородного гріха. А якщо дитині судилося померти, він відкриває їй дорогу на небо. Якщо ж

дитина померла нехрещеною, душа її приречена на вічне поне-
вір'яння в п'їтьмі.

— ШО Ж, МИ, ЗВІСНО, НЕ ХОТИЛИ Б ЦЬОГО. ДО-
ЗВОЛЬТЕ СПИТАТИ ПРО ІНШЕ. ЯКЩО, СКАЖІМО, Я ПО-
ГОДЖУСЯ, ЧОГО ШЕ ВИ ЗАХОЧЕТЕ?

— Гадаю, що коли вони підростуть, мені захочеться, щоб діти
прийняли перше причастя. Святі дари...

— ОТЖЕ, ГОЛОВНЕ, НА ЧОМУ ВИ НАПОЛЯГАЄТЕ, —
ХРЕЩЕННЯ, ЯКЕ, НА ВАШУ ДУМКУ, ЗАБЕЗПЕЧИТЬ ПО-
МЕРЛІЙ ДИТИНІ ШЛЯХ ДО РАЮ, І ПЕРШЕ ПРИЧАСТЯ.
ПОЯСНИТЕ МЕНІ, ШО ЦЕ?

— Це той перший раз, коли ми долучаємося до євхаристії.

— А ЦЕ ШО ОЗНАЧАЄ?

— Сказано: «Хто їсть Тіло Моє і Кров Мою п'є...»

— ЦЕ ЯКОСЬ ПОВ'ЯЗАНО З ІСУСОМ?

— Так. Чи ви цього не знаєте? Це мить, коли всі клякають.
«Хто їсть Тіло Моє і Кров Мою п'є, той у Мені перебуває». І тоді всі парафіяни виголошують «Господь — Бог мій» і за-
живають від тіла Христового.

— ЦЬОГО Я НЕ МОЖУ ПРИЙНЯТИ. ВИБАЧТЕ, АЛЕ ЦЕ
ВЖЕ ЗАНАДТО, І Я ВІДМОВЛЯЮСЯ.

— Якщо дитина буде хрещена, всім іншим можна до пори не
перейматися. Чому б їй самій не вирішити, коли прийде пора?

— НІ, ДОН, Я ВОЛІВ БИ, ШОБ ДИТИНА ЦЬОГО НЕ
ВИРІШУВАЛА. БЕЗПЕРЕЧНО, Я ВОЛІВ БИ САМ ЦЕ ВИ-
РІШИТИ. НЕ ХОЧУ ПОЗБАВЛЯТИ ДИТИНУ МОЖЛИ-
ВОСТІ ВИРІШУВАТИ, ЇСТИМЕ ВОНА ХРИСТА ЧИ НЕ
ЇСТИМЕ. Я ГОТОВИЙ З ЦІЛКОВИТОЮ ПОВАГОЮ ПО-
СТАВИТИСЯ ДО БУДЬ-ЯКИХ ВАШИХ ДІЙ, АЛЕ МІЙ
ОНУК НЕ ЇСТИМЕ ХРИСТА. ВИБАЧТЕ, АЛЕ ЦЕ НЕ ОБГО-
ВОРЮЄТЬСЯ. ТЕПЕР ПОСЛУХАЙТЕ, НА ШО Я ГОТО-
ВИЙ ПОГОДИТИСЯ. Я ДАМ ВАМ ПРАВО ОХРЕСТИТИ
ЙОГО. І ЦЕ ВСЕ.

— Як це — все?

— ХАЙ ШЕ БУДЕ РІЗДВО.

— А Великдень?

— ВЕЛИКДЕНЬ. СЕЙМУРЕ, ЇЙ ПОТРІБЕН ВЕЛИКДЕНЬ. ЗНАЄТЕ, ЛЮБА ДОН, ЧИМ БУВ ВЕЛИКДЕНЬ ДЛЯ МЕНЕ? ВЕЛИКДЕНЬ — ЦЕ ДЕНЬ, ЗАВДЯКИ ЯКОМУ МИ ОТРИМУЄМО КУПУ ЗАМОВЛЕНЬ. МАСОВІ ЗАМОВЛЕННЯ НА РУКАВИЧКИ, ЯКІ ПОВИННІ БУТИ В МАГАЗИНАХ І ЧЕКАТИ НА ПОКУПЦІВ, ЯКІ ЗАЯВЛЯТЬСЯ ПО ЦІ ВЕЛИКОДНІ АКСЕСУАРИ. ЗАРАЗ Я РОЗПОВІМ ВАМ ОДНУ ІСТОРІЮ. ЩОРОКУ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШОГО ГРУДНЯ, ВДЕНЬ, МИ ПОВНІСТЮ РОЗРАХОВУВАЛИСЬ З УСІМА СПРАВАМИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ РОКУ МИНУЛОГО, ВІДПРАВЛЯЛИ ПРАЦІВНИКІВ ДОДОМУ І СІДАЛИ З НАЧАЛЬНИКОМ ЦЕХУ ТА НАЧАЛЬНИЦЕЮ ЦЕХУ РОЗПИТИ ПЛЯШКУ ШАМПАНСЬКОГО. І ЩОЙНО ВСТИГАЛИ ЗРОБИТИ ПЕРШИЙ КОВТОК, ЯК — ЗАВЖДИ! — ЛУНАВ ДЗВІНОК ІЗ МАГАЗИНУ У ВІЛМІНГТОНІ, ПОТІМ — ІЗ МАГАЗИНУ В ДЕЛАВАРІ. ТЕЛЕФОНУВАЛИ ЗАКУПНИКИ, КОТРІ ХОТІЛИ ЗРОБИТИ ЗАМОВЛЕННЯ НА СОТНЮ ДЮЖИН КОРОТКИХ БІЛИХ ЛАЙКОВИХ РУКАВИЧОК. УПРОДОВЖ ДВАДЦЯТИ З ГАКОМ ЛІТ МИ ЗНАЛИ, ЩО, ПІДІЙМАЮЧИ КЕЛИХ ЗА УДАЧУ В НОВОМУ РОЦІ, МИ НЕОДМІННО ПОЧУЄМО ДЗВІНОК ІЗ ПРОХАННЯМ ПОСТАВИТИ СОТНЮ ДЮЖИН РУКАВИЧОК, І ЙШЛОСЯ ПРО ВЕЛИКОДНІ РУКАВИЧКИ.

— Що ж, у вас була своя традиція.

— ТАК, ЮНА ЛЕДІ, БУЛА. А ЗАРАЗ РОЗКАЗУЙТЕ, ЩО, ВЛАСНЕ, ОЗНАЧАЄ ВЕЛИКДЕНЬ?

— Його воскресіння.

— ЧИЄ?

— Ісуса. Воскресіння Ісуса.

— МІС, ВИ УСКЛАДНЮЄТЕ МОЮ ДОЛЮ. Я Ж ГАДАВ, ЩО ЦЕ ДЕНЬ, КОЛИ ВИ ВЛАШТОВУЄТЕ ВРОЧИСТУ ХОДУ.

— Так, ми влаштовуємо ходу.

— ДОБРЕ, Я НЕ ЗАБИРАТИМУ У ВАС ХОДУ. ЩО ДАЛІ?

— На Великдень у нас їдять шинку.

— ХОЧЕТЕ ЇСТИ НА ВЕЛИКДЕНЬ ШИНКУ — ЇЖТЕ. ЩЕ?

— На Великдень ми ходимо в церкву.

— У ДОБРОТНИХ БІЛИХ РУКАВИЧКАХ, СПОДІВАЮСЯ?
— Так.
— ВИ ХОЧЕТЕ ВІДВІДУВАТИ НА ВЕЛИКДЕНЬ ЦЕРКВУ
І БРАТИ З СОБОЮ МОГО ВНУКА.

— Так, ми будемо тими, кого моя мама зве «католики раз на рік».

— СПРАВДІ ТАК? РАЗ НА РІК? (Весело плескає в долоні.)
ЩО Ж, ПО РУКАХ. РАЗ НА РІК. УМОВИЛИ.

— Власне, двічі на рік. На Різдво й на Великдень.

— А ЩО ВИ РОБИТИМЕТЕ НА РІЗДВО?

— Поки дитина мала, просто ходити на службу і співати різдвяні хорали. Потрібно залишатися в церкві, поки не проспівують усі хорали. Інакше не зараховується. Різдвяні хорали співають і по радіо, але в церкві спів не починається, поки не вродилося дитя.

— УСЕ ЦЕ МЕНІ НЕ ЦІКАВО. ХОРАЛИ, ХАЙ БИ ЯК ЇХ СПІВАЛИ, МЕНЕ НЕ ОБХОДЯТЬ. СКІЛЬКИ ДНІВ ТРИВАЄ ВСЕ ЦЕ НА РІЗДВО?

— По-перше, Святвечір. Потім нічна меса. Нічна меса — це висока меса...

— НЕ ЗНАЮ, ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ. І ЗНАТИ НЕ ХОЧУ. ДАЮ ВАМ ПЕРЕДДЕНЬ РІЗДВА Й ДЕНЬ РІЗДВА. ДАЮ ВЕЛИКДЕНЬ. АЛЕ НЕ ДАЮ ЦЮ ШТУКУ, ЩО ОЗНАЧАЄ ПОЇДАННЯ ТІЛА.

— А катехизис? Як бути з катехизисом?

— ЦЬОГО Я НЕ МОЖУ ДОЗВОЛИТИ.

— Ви знаєте, що це?

— А МЕНІ Й НЕ ТРЕБА ЗНАТИ. ГАДАЮ, Я БУВ ДОСТАТНЬО ЩЕДРИЙ. СИН ВАМ ПОЯСНИТЬ — А ВІН ДОБРЕ МЕНЕ ЗНАЄ, — ЩО Я ВАМ ПОСТУПИВСЯ БІЛЬШЕ, НІЖ НАПОЛОВИНУ. ТО ЩО Ж ТАКЕ КАТЕХИЗИС?

— Можливість опанувати вчення Ісуса.

— КАТЕГОРИЧНО ПРОТИ. ЗРОЗУМІЛО? ВИ МЕНЕ ЗРОЗУМІЛИ? ВДАРИМО ПО РУКАХ? ЗАФІКСУЄМО ПИСЬМОВО? МОЖУ Я ВІРИТИ ВАМ НА СЛОВО ЧИ ЗАФІКСУЄМО ВСЕ ПИСЬМОВО? ЩО СКАЖЕТЕ, ДОН?

— Мені страшно.

— ВАМ СТРАШНО?

— Так. (Майже в сльозах.) Побоююсь, я не маю сил боротися далі.

— А Я У ЗАХВАТІ ВІД ТОГО, ЯК ВИ БОРЕТЕСЬ.

— Містере Левов, вирішмо все це потім.

— ВІД ТОГО «ПОТІМ» МАЛО КОРИСТІ. АБО ТЕПЕР, АБО НІКОЛИ. НАМ ПОТРІБНО ЩЕ ОБГОВОРИТИ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ДО БАР-МІЦВИ.

— Якщо народиться хлопчик і його готуватимуть до бар-міцви, спочатку він має бути похрещений. А потім сам вирішить.

— ЩО ВИРІШИТЬ?

— Ставши великим, він зможе визначитися з тим, що йому до душі.

— НІЧОГО ВІН НЕ ВИЗНАЧАТИМЕ. ЦЕ ЗРОБИМО ВИ І Я. ТУТ І ЗАРАЗ.

— Але чому не можна почекати й подивитися, що буде?

— МИ НІ НА ЩО НЕ БУДЕМО ДИВИТИСЯ.

— Я (повернувшись до Шведа) більше так не можу розмовляти із твоїм татом. Він дуже тисне. Я програю. Ми не можемо обговорювати це, Сеймуре. Я не хочу бар-міцви.

— ВИ НЕ ХОЧЕТЕ БАР-МІЦВИ?

— З Торою і всім іншим?

— САМЕ ТАК.

— Не хочу.

— СУМНІВАЮСЯ, ЩО МИ ДІЙДЕМО ЗГОДИ.

— Отже, доведеться відмовитися від дітей. Я люблю вашого сина. В нас буде бездітний шлюб.

— І Я НЕ СТАНУ ДІДОМ. ХОЧЕТЕ ПОРІШИТИ НА ЦЬОМУ?

— Ви маєте ще одного сина.

— Е, НІ, ТАК НЕ ПІДЕ. Я НЕ МАЮ ДО ВАС ЖОДНИХ ПРЕТЕНЗІЙ, АЛЕ, МОЖЕ, КРАЩЕ НАМ РОЗІЙТИСЯ?

— А не можна просто зачекати і побачити, як воно все піде, га, містере Левов? Стільки ще років попереду! Чому нам не дозволити хлопчику чи дівчинці вирішити все по-своєму?

— КАТЕГОРИЧНО НЕ ЗГОДЕН. У ЖОДНОМУ РАЗІ НЕ ДОЗВОЛЮ ДИТИНІ САМОСТІЙНО ВИРІШУВАТИ ЩОСЬ ПОДІБНЕ. ХІБА ВОНА, ЧОРТ ЗАБИРАЙ, У ЗМОЗІ ТАКЕ ВИРІШИТИ? ЩО ВОНА РОЗУМІЄ? МИ — ДОРΟΣЛІ. ДИТИНА — НЕ ДОРΟΣЛА. (зводиться і продовжує, стоячи за столом) МІС ДВАЙР, ВИ ГАРНІ, ЯК КАРТИНКА. ВІДДАЮ НАЛЕЖНЕ: ВИ БАГАТО ЧОГО ДОМОГЛИСЯ. НЕ КОЖНА ДІВЧИНА МОЖЕ ПІДНЯТИСЯ ДО ТАКОЇ ПЛАНКИ. ВИ, БЕЗУМОВНО, ГОРДІСТЬ БАТЬКІВ. ДЯКУЮ ВАМ ЗА ВІЗИТ У МІЙ ОФІС. ДЯКУЮ І ДО ПОБАЧЕННЯ.

— Даруйте, але я залишаюся. Не хочу йти і не піду. Я не картинка, містер Левов. Я — людина. Мері Дон Дваїр з міста Елізабет, штат Нью-Джерсі. Мені двадцять два роки. Я кохаю вашого сина. І тому прийшла. Я кохаю Сеймура. Кохаю. Прошу вас, продовжмо.

Домовленість була досягнута, молодята побралися, Меррі з'явилася на світ і була потай охрещена, і, поки батько Дон не помер у 1959 році від другого інфаркту, обидві родини щороку приїздили до Олд-Римрока на День подяки, і, на загальне — крім Дон — здивування, Лу Левов і Джим Дваїр стали скоро нерозлийвода і без кінця обмінювалися історіями про часи, коли ще обидва були молодими. Перетиналися два потужні потоки спогадів, і стримати їх було нереально. Йшлося про речі, ще важливіші, ніж католицизм чи юдейство, вели мову про Ньюарк і про Елізабет — і годі було відірвати співрозмовників одне від одного. «Всі іммігранти працювали там, у порту, — Джим Дваїр усяку розповідь починав із порту, — на фабриці Зінгера. Там була велика фабрика. Звичайно, був і суднобудівний завод. Але всі, хто приїздив в Елізабет, якийсь час працювали в Зінгера. Деякі діставалися до Ньюарк-авеню — до кондитерської фабрики компанії «Баррі бісквіт». Тобто робили або швейні машини, або печиво. Більша частина таки працювала в Зінгера — їхня фабрика була просто в порту, біля самої річки. Найбільші роботодавці в окрузі». — «Авжеж, усі іммігранти одразу ж після прибуття могли розраховувати на роботу в Зінгера. Найбільше

підприємство. Зінгер і «Стендард ойл». Підприємство «Стендард ойл» було в Ліндені. Над затокою. На самому краю передмістя, яке звалось Великий Елізабет... Хто був мером? Джо Брофі. Точно. Він був власником вугільної компанії, а водночас і мером міста. Потім його змінив Джим Керк... А, ну, так, мер Гейг. Ото вже мав вдачу! Мій зять Нед багато міг би розповісти про Френка Гейга. Він знає все про Джерсі-Сіті. Якщо ти в тому місті головував так, як треба, то за роботу міг не хвилюватися. А я знаю тільки про тамтешній стадіон. У Джерсі-Сіті було чудове поле для всіх ігор з м'ячем. Стадіон Рузвельта. Прекрасний. До Гейга, як ви знаєте, вони так і не дотягнулися, так і не вивели його на чисту воду. Пішов на спочинок і живе в чудовому місці: на узбережжі неподалік від Есбері-парку. Так, добре влаштувався... Тут, бачте, річ у тому, що Елізабет — напрочуд спортивне місто, хоча умов для спорту в ньому майже не було. Жодних зимових стадіонів для бейсболу, куди б ти міг прийти, заплативши, скажімо, п'ятдесят центів. У нас були тільки відкриті майданчики: поле Брофі, стадіон Маттано, стадіон Варананко — усе в муніципальному користуванні. І все-таки в нас були знамениті команди, чудові гравці. Міккі Макдермот у команді приходу Сент-Патрик, Елізабет. Ньюком, кольоровий, також наш хлопець із Елізабет. Живе в Колонї, але насправді він із міста Елізабет, був пітчером у команді «Джефферсон»... А купання в Артуровій протоці! Це, скажу я вам, було щось із чимось. Точно. Для мене це були канікули. Двічі на рік їздив в Есбері-парк. Так, це були канікули. Купався в каналі під мостом Гетал. Плавав на спині. Коли приходив додому зі злиплим від бруду волоссям, мати питала: «Що? Знову лазив в Артурову протоку?», а я відповідав: «Що? Купатися в протоці Елізабет-рівер? Чи я здурів?» А волосся ж від бруду аж злиплось і стоїть сторчма...»

Зі свахами було складніше: вони ніяк не могли знайти теми, що давали б простір для бесіди, і пов'язано це було з тим, що хоча Дороті Двайр і проявляла в День подяки певну балакучість — наполовину замішану на нервозності, — предметом її балачок була лише церква. «Спочатку в порту збудували церкву святого Патрика, і Джим був її парафіянином. Німці створили

свій прихід при церкві Святого Михайла, поляки — при церкві Святого Адальберта, що була на розі Третьої вулиці та Іст-Джерсі-стрит, а також при церкві Святого Патрика, що була за Джексон-Парком, одразу за рогом. Церква Святої Марії стоїть на півдні Елізабет, у районі Вест-енду, там і жили спочатку мої батьки. Вони володіли там молочарнею на Мюррей-стрит. Церкви святого Патрика, Святого Серця, та що в північній частині Елізабет, Святого причастя і Непорочного зачаття — всі ірландські. І святої Катерини — теж. Це вже віддалеки, у Вестмінстері. Можна сказати, на межі міста. Власне, це вже Гіллсайд, але школа через дорогу ще в Елізабет. Ну й, звісно, наша церква, святої Женев'єви. Спершу вона була під егідою церкви святої Катерини. Маленька дерев'яна церква. Але тепер це величенька гарна церква. Ця будівля... Пригадую, як я вперше зайшла туди...»

Стерпіти таке було важко. Дороті Двайр безупину сипала назвами, й Елізабет перетворювалося в її вустах на якесь середньовічне місто: у безбережних полях працюють селяни, а єдині будівлі, по яких можна орієнтуватися, — шпилі парафіяльних церков, що стирчать віддалік. Дороті Двайр невпинно говорила про святу Женев'єву, святого Патрика і святу Катерину, а Сильвія Левов сиділа навпроти, скута ввічливістю, кивала й усміхалася, але була біла, наче крейда. Вислуховувала до кінця — виручали гарні манери. Тож загалом усе було не так аж страшно, як вони боялися спочатку, та й бачились вони всього лише раз на рік — на нейтральному, нерелігійному ґрунті Дня подяки, коли всі їдять одне й те ж, і ніхто не мусить пирхати з причини не тих страв. Ні тобі галушок, ні фаршированої риби, ні гіркої зелені — лише індичка, величезна індичка на двісті п'ятдесят мільйонів громадян; одна величезна індичка, яка нагодує всіх. І мораторій на всілякі чужинські страви, чужинські звичаї, релігійну винятковість; мораторій на трьохтисячолітню єврейську тугу, мораторій на Христа, на хрест і на розп'яття, мораторій, що дозволяє всім, хто живе в Нью-Джерсі та в усіх інших штатах, спокійніше, аніж решту року, ставитися до нез'ясовних пристрастей своїх сусідів. Мораторій на гіркоту і жаль, накладений не тільки на Двайрів і Левових, а й на кожного американця,

котрий з підозрою позирає на того, хто не такий, як він. Ось вона, чиста американська пастораль, що триває лише добу.

— Це було чудово. У президентській каюті було аж три спальні й вітальня. От що таке в ті часи означало мати звання «Міс Нью-Джерсі». Лайнер трансатлантичної компанії. Гадаю, ніхто не зарезервував оту каюту, і коли ми піднялись на борт, її просто віддали нам.

Дон розповідала Зальцманам, як вони пливли через Атлантику, аби помандрувати по Швейцарії.

— Я ще не була в Європі, і всю дорогу хтось торочив мені: «Франція незрівнянна, ось заждіть, прибудемо вранці в Гавр, і ви одразу відчуєте аромат Франції. Він чудовий». У результаті я дуже очікувала цього, і раненько — Сеймур ще в ліжку, — дізнавшись, що ми швартуємось, кулею вилетіла на палубу і глибоко втягнула в себе повітря. І що ж? — Дон засміялася. — Так, справді, запах був, проте це був запах часнику та цибулі.

Він справді залишався в ліжку, а вона вибігла з каюти разом із Меррі, хоча тепер, слухаючи, можна було подумати, що вона, вражена тим, що Франція — геть не духмяна квітка, стояла на тій палубі одна.

— Поїзд у Париж. Прекрасні краєвиди. Цілі милі лісів, але всі дерева стоять рівенькими рядами. Вони так саджають ліси — під лінійку. Прекрасна подорож, так, любий?

— Так, звичайно.

— Ми розгулювали всюди з довгими батонами, що стирчали з кишень, і вони ніби казали: «Егей, дивіться на нас, ось як виглядає парочка дикунів із Нью-Джерсі». Може, ми й були тими американцями, з яких завжди сміються. Та нам було однаково. Блукали містом, пощипували ці батони, витріщалися на все підряд: Лувр, сад Тюільрі — божественно! Жили в «Крійоне». І це було найкращою частиною поїздки. Мені там так сподобалось! А потім сіли на нічний поїзд — «Східний експрес» — і рвонули в Цюрих, але провідник не розбудив нас вчасно. Пригадуєш, Сеймуре?

Він не забув. Меррі спустили на платформу в самій піжамі.

— Це було щось страшне. Поїзд мав от-от рушити. Я мусила хапати речі та викидати їх у вікно — знаєте, в них прийнято

користуватись таким способом, — а ми самі вискочили напіводягнені. Ми ж спали, а нас не розбудили. Жах! — і Дон весело засміялася, наново згадуючи цю сцену. — Уявляєте собі нас? Я і Сеймур у самому спідньому, а навколо валізи. Ну, але хай там як, — вона аж зігнулась од сміху і мусила зробити паузу, — хай там як, а ми таки потрапили в Цюрих, обідали там у чудових ресторанах, де все просякло пахощами ніжних круасанів і чудових паштетів — паштетні *patisseries* там на кожному розі. І ще багато всякого такого. О, як це було добре! Газети кріпляться до дерев'яних паличок і звисають зі спеціальної рами. Знімаєш із неї газету, сідаєш і снідаєш — дивовижа! Звідти ми їхали взятою напрокат автівкою, спустилися в самий центр кантону Симменталь, а потім подалися далі, в Люцерн — прекрасне, невимовної краси місто, а звідти — в Лозанну, в «Бо-Ріваж». Ти пам'ятаєш «Бо-Ріваж»? — запитала вона чоловіка, який все ще міцно тримав її за руку.

Так-так, він пам'ятав. Ані на мить не забував. За дивним збігом він згадав «Бо-Ріваж» саме сьогодні, дорогою від Централ-авеню в Олд-Римрок. Згадав Меррі, котра пила чай в кафе, де грав оркестр, Меррі, яка ще не стала жертвою насильства. Вона, шестирічна крихітка, танцювала тоді з метрдотелем, а четверо убитих нею ще були живі. Мадемуазель Меррі. В їхній останній день у «Бо-Ріваж» Швед спустився в ювелірну крамницю, що розташовувалась у готельному вестибюлі, — Меррі та Дон пішли прогулятися набережною, востаннє поглянути на пароплавчики, що борознили Женевське озеро, на Альпи по той його бік — і купив для Дон намисто з діамантами. Подумки він уявив, як вона надягає це діамантове намисто, доповнюючи ним корону, яка зберігалася в капелюшній коробці в шафі — срібну корону з двома рядами штучних діамантів, якою її увінчали як «Міс Нью-Джерсі». Та оскільки вона навідріз відмовлялася надягти цю корону, навіть щоб показати її Меррі («Ні-ні, це дурощі, я — її мама, і цього цілком досить»), він так і не зміг ублагати Дон поєднати ці прикраси. Знаючи Дон так, як знав її він, Швед розумів, що не вмовить її надягти корону з намистом, навіть жартома, і для нього одного, в їхній спальні. Мало в чому вона виказувала таку непоступливість, як в цьому небажанні

повертатися в роль «Міс Нью-Джерсі». «Цей конкурс у минулому, — відповідала вона вже тоді всім, хто намагався витягти її на бесіду про рік, увінчаний титулом «Міс Нью-Джерсі». — Більшість учасниць конкурсів краси ладні зненавидіти всіх, хто хоче про це нагадати, і я тут не виняток. Єдина нагорода за перемогу на будь-якому рівні — премія». І все ж, помітивши це колье у вітрині магазину в «Бо-Ріваж», він уявив його не на шії дівчини, яка виграла премію, а на шії королеви краси.

В одному з родинних альбомів були наклеєні фотографії, які він любив розглядати в перші місяці після шлюбу, а при нагоді залюбки показував. Почуття гордості за неї завжди переповнювало його при вигляді цих глянцевих світлин 1949—1950 років, зроблених під час її перебування (тривалістю 52 тижні) на посту, який глава комітету з регулювання громадських обов'язків «Міс Нью-Джерсі» любив називати виконанням ролі «господині штату», — роботи, яка потребує задіяння якомога більшого числа міст, маленьких містечок і учасників до всіляких заходів, роботи по-справжньому виснажливої, але такої, що давала п'ятсот доларів готівкою у вигляді премії та по півсотні баксів за кожную появу на публіці. Звичайно, тут була світлина коронації «Міс Нью-Джерсі» від 21 травня 1949 року, яка зображувала Дон у приталеній шовковій вечірній сукні з відкритими плечима, із твердим ліфом і широкою спідницею у формі дзвона, густо обшитою внизу квітами та оздобленою блискучими намистинками. На голові — корона. «У короні й вечірньому платті почувашся добре, — казала вона, — але корона в поєднанні з простим денним костюмом — цілковита нісенітниця. Якись дівчата питають, чи ти, бува, не принцеса, дорослим треба знати, чи це справжні діаманти. У повсякденному костюмі та із цією штукою на голові я почувалась ідіоткою, Сеймуре». Але вона аж ніяк не виглядала ідіоткою в короні та у стриманих, гарно пошитих костюмах, ні, вона виглядала шикарно! Серед знімків, де вона була в короні та у звичайному буденному вбранні — з приколотою до пояса стрічкою «Міс Нью-Джерсі», — є фото, зроблене на сільськогосподарській виставці, у гурті фермерів, і на з'їзді промисловців, серед бізнесменів. Одразу ще одна світлина

у вечірньому шовковому платті з відкритими плечима — у губернаторському особняку Драмсвокет у Принстоні, під час танцю з губернатором Нью-Джерсі Альфредом Е. Дрісколлом. Фотографії з урочистих збіговиськ, з розрізуванням стрічечок, на відкритті благодійних базарів у різних точках штату, знімки, які увічнили її — учасницю коронації місцевих королев краси, знімки на церемоніях відкриття магазинів, автосалонів: «Це Доні. Опасистий чоловік поряд — власник закладу». Кілька фото, де вона увічнена під час відвідування шкіл; сидячи за роялем у залі, повному дітей, вона звичайно грала популярну версію Шопенового полонезу, ту саму, що виконувала під час конкурсу на титул «Міс Нью-Джерсі», знову й знову перескакуючи через чорні грона нот, аби укластися в дві з половиною хвилини і не вилетіти за сигналом контрольного годинника з наступних змагань. І на всіх отих знімках, хай у що б вона була вдягнена, її голову завжди вінчала корона, що перетворювала її в очах чоловіка, як і в очах малих дівчат, котрі зверталися до неї із запитаннями, на принцесу, більше схожу на взірць принцеси, ніж будь-які представниці європейських монарших династій, фото яких він зустрічав колись у «Лайфі».

Далі йшли фотографії, зроблені в Атлантик-Сіті, у вересні, під час конкурсу на титул «Міс Америка», фотографії, де вона була і в купальнику, й у вечірньому туалеті, і знову й знову виникало питання, як можна було обрати не її, а іншу. «Ні, ти собі навіть не уявляєш, — казала вона, — якою ідіоткою почувашся на подіумі в купальнику й на високих підборах. До того ждесь на середині доріжки в тебе з'являється бажання завести руку за спину і поправити купальник, але робити це не можна...» Проте вона аж ніяк не була схожою на ідіотку. І хай би скільки разів його погляд падав на фото в купальнику, він захоплено скрикував: «Яка ж вона була прекрасна!» Публіка теж була від неї в захваті. Не дивно, що в Атлантик-Сіті всі здебільшого вболівали за «Міс Нью-Джерсі», але бурхлива овація під час Параду штатів показала, що річ не тільки в місцевому патріотизмі. У ті часи конкурс іще не транслювали по телебаченню, бачити його могла тільки публіка, яка ущерть заповнювала Палац конгресів; Швед, який сидів із братом Дон,

після церемонії зателефонував її батькам і, сказавши, що вона не виграла, небезпідставно додав: «Зате вона підкорила весь зал».

П'ять «Міс Нью-Джерсі» попередніх літ, які були на їхньому весіллі, безперечно, блякли перед Дон. Дівчата-конкурсантки утворили своєрідну спільноту і на початку п'ятдесятих завжди були бажаними гістьми на всіх весіллях, тож він познайомився щонайменше з десятком королев, увінчаних коронами своїх штатів, і з двадцятьма претендентками на неї, що мали титули «Міс Приморський курорт», «Міс Центральне узбережжя», «Міс День Колумба», «Міс Північні вогні», і всі програвали його дружині за всіма показниками: за талантом, за розумом, за яскравою особистістю, за витримкою. Якщо в якій-небудь ситуації була необхідність пояснювати, чому це Дон не стала «Міс Америка», він прямо зізнавався, що не розуміє цього. Дон дуже просила його не повторювати це на кожному кроці, бо таке формулювання наштовхувало на думку, що вона шкодує про свій провал, хоча насправді програш дав полегшення, і це було головне. Щасливо впоратися з цим усім і не завдати шкоди почуттю власної гідності та репутації родини вже було неабиякою удачею. Звісно, після всіх проявів палкої підтримки жителів Нью-Джерсі дивувало й трохи ображало те, що вона не потрапила в трійку кращих і навіть не ввійшла в десятку, але, як не дивно, навіть це зрештою обернулося благом. І зайве казати, що такому борцеві, як Швед, програш не здався б ні полегшенням, ані удачею, проте витримка Дон — а про витримку переможених безугавно говорили всі — приводила його в захват, хоч і сам він не міг зрозуміти своїх почуттів.

Провал на конкурсі, передусім, дозволив їй відновити стосунки з батьком, майже перервані через її вперте бажання брати участь у тому, що він категорично засуджував. «Плювати, що ти там заробиш, — заявив містер Двайр, коли Дон почала говорити про премію. — Уся ця бісова затія створена для того, щоб пускати слину, витріщаючись на дівуль. І чим більше за це платять, тим гидотніше. Тож моя відповідь: ні та ще раз ні!»

Зрештою містер Двайр погодився приїхати в Атлантик-Сіті, і це було результатом тонкої дипломатії Пег — улюбленої тітки Дон по матері, вчительки, котра вийшла заміж за багатого

дядечка Неда і брала з собою маленьку Дон до готелю на курорті Спринг-Лейк. «Звичайно, будь-якому батькові нелегко від думки побачити доню, виставленою на подіум, — казала вона зятю м'яким спокійним голосом, що завжди так подобався Дон. — Усе це викликає в уяві певні картинки, які батько не хотів би пов'язувати зі своєю дочкою. Якби йшлося про мою дочку, я почувалася б так само. А в мене ж відсутній комплекс почуттів, які мають тати до дочок. Безсумнівно, все це хвилювало б мене. Гадаю, більшість тат розділила б твої почуття. З одного боку, гордість, від якої сяєш, наче мідна бляха, а з іншого: «О Боже, моя дівчинка виставлена на загальний огляд!» Але, Джиме, все це так невинно й бездоганно з морального погляду, що й хвилюватися нема про що. Простачок відсівають дуже скоро — і вони повертаються до нехитрих обов'язків. Усе це звичайні провінційні дівчата, гарненькі слухняні дочки сімейств, що є власницями бакалійних крамничок, а не членами заміських клубів. Їх одягають і зачісують, як дебютанток, котрі виїждять у світ, але в них нема ні доброго виховання, ні солідної підготовки. Ці милі дівчата найчастіше повертаються додому, нічого більше не пробують і виходять заміж за сусіда. А судді на конкурсі — люди серйозні. Джиме, це ж конкурс на звання «Міс Америка». Було б у ньому бодай щось компрометуюче, його б заборонили. Але ж усе навпаки: участь у ньому — це честь. І Дон хоче розділити цю честь з тобою. Джиммі, якщо тебе там не буде, вона дуже засмутиться. Це буде удар, а надто, якщо всі інші батьки прийдуть». — «Пергі, цей конкурс не гідний її. Не гідний нас усіх. І я нікуди не поїду». Після цього вона почала говорити про його зобов'язання не лише стосовно Дон, а й стосовно всієї країни: «Ти ухилився від участі, коли вона перемогла на місцевому конкурсі. Ухилився від участі в її перемозі на конкурсі штату. Невже ти хочеш сказати, що залишишся осторонь, навіть якщо вона виграє в національному конкурсі? Якщо її оголосять «Міс Америкою», а ти будеш відсутній, не зможеш піднятися на сцену і з гордістю обійняти дочку — що тоді всі подумують? А подумують от що: «Чудова традиція. Одна з церемоній, яку ми перейняли в батьків, а її тато — відсутній. Купа знімків «Міс Америки»

в колі сім'ї, і на жодній з них немає батька». Скажи, будь ласка, як це виглядатиме наступного дня?»

Змирившись, він піддався на вмовляння, перемагаючи себе, погодився поїхати разом з іншими родичами до Атлантик-Сіті на завершальний вечір конкурсу — і результат був жахливим. Побачивши його у вестибюлі, коли він, одягнений у вихідний костюм, стояв разом із матір'ю в групі дядечків, тіток, кузенів — усіх без винятку Двайрів, які мешкали в округах Юніон, Ессекс і Гадсон, вона, отримавши дозвіл наставниці, змогла тільки потиснути йому руку, і він аж похолов. Її поведінка диктувалася конкурсними правилами, які забороняли будь-які обійми, щоб випадковий свідок, не знаючи, що цей чоловік — батько дівчини, чогось не запідозрив. Було зроблено все, аби не допустити навіть натяку на якусь непристойність, але Джим Двайр, котрий щойно оклигав після першого інфаркту, з напруженими, наче струни, нервами, все зрозумів не так і вирішив, що дочка запишала-ся так, що посміла принизити батька й буквально повернутися до нього спиною, та ще й привселюдно.

Звісно, впродовж усього тижня в Атлантик-Сіті їй було заборонено зустрічатися зі Шведом — ані в присутності кураторки, ані на публіці, — тож до останнього вечора він лишався в Нью-арку й так само, як її сім'я,удовольнявся лише телефоном. Повернувшись в Елізабет, Дон детально розповідала батьковій, яким важким випробуванням стала для неї тижнева розлука з цим хлопцем-євреєм, проте це не справило на нього враження і не спинило бурчання з приводу того, що він ще довгі роки згадував як «її пиху».

— Цей старомодний європейський готель був просто дивовижний, — розповідала Дон Зальцманам. — Величезний. Чудовий. Біля самої води. Схожий на те, що показують у кіно. З вікон просторих кімнат виднілося Женевське озеро. Нам там дуже подобалось. Проте вам це не цікаво, — раптом обірвала вона себе.

— Ні-ні, анітрохи, — хором відповіли вони.

Шейла вдавала, що уважно ловить кожне слово Дон. Їй доводилось прикидатися. Вона ще не отямилась від потрясіння, пережитого в кабінеті Дон. А коли отямилася, ну, тоді він геть

нічого в ній не розумів. Вона була не такою, як він уявляв. І не тому, що вона спробувала вдавати когось, ким насправді не була, а тому, що він розумів її так само кепсько, як і кожного, з ким зустрічався. Розуміння внутрішнього світу іншої людини було вмінням чи даром, якого він не мав. Він не знав комбінації цифр, що дозволяє відімкнути цей замок. Видимість доброти він приймав за саму доброту. Видимість вірності — за вірність. Видимість розуму — за розум. І тому не зміг зрозуміти ні дочки, ні дружини, ні єдиної в житті коханки. Може, й не підійшов до розуміння самого себе. Ким він був, якщо відкинути завісу зовнішнього? Навколо були люди. Кожний, підхоплюючись, кричав: «Це я! Це я!» Варто було вам глянути на них, як вони з готовністю підхоплювалися й повідомляли, хто вони, а правда полягала в тому, що вони знали про себе аж ніяк не більше, ніж знав він про себе. Вони теж вірили своїм зовнішнім проявам, але ж насправді було б значно справедливіше підхоплюватися з лементом «Це не я! Це не я!». Усі б так вчиняли, якби були хоч трохи чеснішими. «Це не я!». Можливо, цей лемент допоміг би зірвати зовнішні покрови і зазирнути в суть.

Шейла Зальцман могла б слухати або не слухати кожне слово, що злітало з губ Дон. Але вона слухала. Уважна лікарка, вона не просто грала роль уважної лікарки, а й, зважаючи на все, потрапила під чари Дон — чари цієї гладкої поверхні, чий виворіт, у тому вигляді, як вона подавала її іншим, теж виявлявся чарівно чистим. Після всього, що з нею сталося, вона виглядала так, ніби з нею нічого й не трапилося. Для нього все було двобоким, два боки будь-якого спомину: те, як було, і те, як видається тепер. Проте у вустах Дон досі все залишалось таким, яким було колись. Після трагічного повороту їхнього життя вона змогла в останній рік знову повернутись у саму себе й зробила це, просто вигнавши з думок певні речі. При цьому повернулася не до тієї Дон, котра зробила підтяжку, затято намагалася бути хороброю, лежала в психіатричній клініці, вирішувала поміняти своє життя, а до тієї, котра жила на Гілсайд-роуд, місто Елізабет, штат Нью-Джерсі. В її мізках з'явилася хвіртка, психологічно змодельована міцна хвіртка, через яку не могло просочитись ніщо, здатне

завдати болю. Вона замкнула цю хвіртку і цілком убезпечилася. Все це були якісь дива, чи принаймні він так думав, поки не дізнався, що у хвіртки є ім'я: Вільям Оркатт Третій.

Якщо ви розлучилися чомусь із нею ще в сорокових, то дивіться, ось вона перед вами: Мері Дон Двайр, котра мешкає в районі Еломора, місто Елізабет, енергійна ірландська дівчина з благополучної робітничої сім'ї ревних парафіян зразкової католицької церкви святої Женев'єви, що за багато миль від портової церкви, де її батько, а відтак і брати прислужували в дитинстві біля вівтаря. До неї ще раз повернулася та непоборна чарівність, яка будила інтерес до неї, двадцятирічної, хоч вона це і заперечувала, і торкала внутрішні струни вашої душі — якість, рідкісна у дівчат, які змогли перемогти в Атлантик-Сіті. А їй це було дано, вона уміла оголити в дорослих щось дитяче, і домогалася цього одним лише непідробним пожвавленням, яке освітлювало її личко у формі сердечка, лякаючи своєю бездоганністю. Її сліпуча зовнішність, мабуть, навіть відлякувала, але це почуття зникало, варт було їй розкрити рота і виявити, що вона мало чим відрізняється від нормальних, звичайних людей. Побачивши, що вона геть не богиня і геть не пнеться видаватися нею — з'ясувавши, що вона з ніг до голови проста, — ви з новою силою зачаровувалися блиском цього каштанового волосся, сміливим контуром обличчя маленької — трохи більшої за котячу — голівки й величезними ясними очима, майже неправдоподібно уважними та беззахисними. Дивлячись їй у вічі, ви нізащо не повірили б, що ця дівчина згодом перетвориться в активну ділову жінку, яка завзято рухатиметься до прибутковості своєї ферми. Жодною мірою не тендітна, зовні вона завжди видавалася витонченою і граційною, і ця дивна невідповідність викликала у Шведовій душі особливу ніжність. Його хвилювала комбінація її справжньої сили (колишньої сили) із зовнішньою слабкістю та піддатливістю, нав'язаними їй особливостями її краси, що й далі впливали на нього, чоловіка, ще довший час після того, як сімейне життя ніби й мало б розвіяти ці чари.

Якою безбарвною виглядала Шейла, яка сиділа біля неї — уважна до кожного слова, зібрана, спокійна; вона своїм виглядом

наганяла нудьгу. Так, нудьгу. Застебнута на всі гудзики. Зачаєна в собі. У Шейлі не було життя. У Дон життя кипіло. Колись кипіло воно й у ньому. І становило його внутрішню сутність. Важко збагнути, як ця манірна, сувора жінка, яка крилася від усіх (якщо там взагалі було з чим критися), вабила колись його до себе дужче, ніж Дон. Який же він був жалюгідний, розбитий, поламаний і безпомічний, щоб кинутись, про все забувши, уперед (як це й властиво переможеним), намагаючись заховатися від поганого в ще гіршому! Передусім приваблювало те, що Шейла інша. Її чіткість, щирість, урівноваженість, ідеальна витримка спершу здавались просто неймовірними. Сахнувшись від катастрофи, яка засліпила його, вперше відірваний від свого цільного життя, вперше виставлений на позір і зганьблений, він розгублено потягнувся до єдиної (за винятком дружини) жінки, котра грала якусь роль в його приватному житті. Загнаний, він у ревних пошуках зцілення опинився поруч неї — примарна надія привела до того, що цей нерозривно пов'язаний із дружиною, глибоко й бездоганно моногамний чоловік раптом опинився в страшний момент свого життя в ситуації, що мала б вселяти в нього жах: ганебно забувши всі свої принципи, він зважився на подружню зраду. Амурні мотиви були тут практично відсутні. Про пристрасне кохання навіть не йшлося — вся його пристрасть була віддана Дон. Хіть — надто приземлене почуття для людини, на яку щойно звалилося таке нещастя, для батька, який у нещасливу мить зачав свою дочку. Він опинився тут в надії врятуватися за допомогою ілюзії. Лягав на Шейлу, як чоловік, котрий сам шукає сховку, входив у неї, мовби намагаючись сховати своє сильне чоловіче тіло, розчинитися, сподіваючись, що — вже коли вона інша — він також стане іншим.

Проте все ламалося саме тому, що вона була інша. Порівняно з Дон, Шейла здавалась випестуваною, знеособленою мислячою машиною, голкою, просунутою в нитку мозку, істотою, до якої не хотілося доторкатися і з якою ще менше хотілося спати. Дон була жінкою, що надихнула його на подвиг, задля якого було мало навіть досвіду розриву з блискучою спортивною кар'єрою, — на те, аби побороти волю батька. На те, щоб

помірятись із ним силою. І надихнула тим, що хоч була неперевершеною, та все ж поводитися, як усі навкруг.

Чи було це значніше, важливіше, достойніше, аніж причини, які зазвичай спонукають обрати подругу життя? Чи, може, в основі кожного шлюбу лежить щось ірраціональне, нище та химерне?

Шейла могла б це пояснити. Шейла знала все. Відповіла б і на це запитання... Вона здолала таку путь, стала такою сильною, що, здалося мені, вона могла впоратися із цим сама. Вона — сильна дівчина, Сеймуре. *Вона — схиблена дівчина. Вона схиблена!* Вона у тривозі. *І батько не має жодного стосунку до тривоги дочки?* Безумовно, він має стосунок до них. Але мені здалося, що вдома у вас сталося щось страшне...

О, як би йому хотілося, щоб дружина повернулася, годі навіть собі уявити, як він хотів її повернення — повернення дружини, котра так серйозно ставилася до материнських обов'язків, жінки, котра так хотіла спекатись підозр у розпещеності та мрійній ностальгії за днями свого гламурного торжества, що навіть у родинному колі, навіть жартома відмовлялася ще хоч раз надягнути корону, яка лежала в капелюшній коробці на найвищій полиці шафи! Він більше не мав сил терпіти — йому треба було, аби Дон повернулася зараз, *негайно!*

— А які там ферми? — запитала Шейла. — Ви обіцяли розповісти нам про ферми в Цугу.

Шейлі завжди притаманне бажання все з'ясувати і розкласти по полицках, не зрозуміло, як він взагалі міг мати з нею хоч щось спільне. Особи, які вічно прокручують щось у мізках, були, мабуть, єдиною когортою людей, серед яких він не міг перебувати тривалий час. Нічого не виробляли і навіть не бачили, як виробляють, не знають, із чого що зроблене, не розуміють, як працюють компанії, крім машини чи дому ніколи і нічого не продали і не зможуть продати, не приймали на роботу і не звільняли з неї, не вчили працівників і не ставали жертвами їхнього крутіства — гадки не мали про тонкощі й підводне каміння при організації бізнесу чи керуванні фабрикою і все-таки впевнені, що знають усе, що є сенс знати. Все це розуміння, аналіз, ретельне — а-ля Шейла — вивчення кожної звивини та складочки

душі ворогувало, на його думку, з самими основами життя. Він вважав, що все було просто. Потрібно серйозно й спокійно, як і прийнято в сім'ї Левових, виконувати всі свої обов'язки, і життя влаштується саме собою: день за днем віддани чітким і осмисленим вчинкам, жодних потрясінь, будь-які зміни — передбачені, конфлікти можна розв'язати, несподіванки приємні, а все разом сповнює глибокою вірою, що бурі й урагани бувають тільки десь далеко, за багато тисяч миль, — он як воно уявлялось колись, коли *були вони собі*, і дружна сім'я з красуні мами, атлета-тата і веселої кмітливої дівчинки, видавалася такою ж непорушною, як три ведмеді з казки.

— Ах, я й забула! Ми бачили багато ферм, дуже багато! — вигукнула Дон, надихана самим лише спогадом про ферми. — Нам показували взірцевих корів. Чудові утеплені корівники. Ми були там ранньої весни, і стада ще не вигнали на пасовища. Приміщення для худоби під домом. Кахельні печі з дуже гарним орнаментом... — *Не розумію, як можна бути такою сліпою. Піти на повідку в дівчеська з явно скаліченою психікою.* Вона хотіла утекти. Її не можна було повернути. Вона стала геть іншою. Щось пішло косо-криво. І вона так погладшала. Я подумала: і ця повнота, і ця лють показують, що вдома щось не гаразд. *І що винний ву цьому я.* Ні, я так не подумала. Ми всі живемо сім'ями. І саме в сім'ях щось завжди йде косо-криво. — ...І вони пригостили нас домашнім вином, домашнім печивом, і взагалі, були напрочуд приязні, — казала Дон. — А коли ми приїхали вдруге, стояла вже осінь. Усе літо корови пасуться в горах, там їх доять, і корова, яка давала найбільше молока, йде першою, коли їх заганяють у зимові стійла, з найбільшим дзвоником на шії. Корова-переможниця. Її роги прикрашають квітами і всіляко проявляють шанобу. Спускаючись із високогірних пасовищ, корови йдуть низкою, і найкраща корова — попереду всіх. — *Може, вона пішла, щоб ще когось убити? Як можна було взяти на себе таку відповідальність? І знаєш, Шейло, вона так і зробила. Так, зробила. Вбила ще трьох. Як тобі? Не кажи мені цього, не муч мене. Я кажу тобі правду. Вона вбила ще трьох. А ти могла б цього не допустити.*

Ти мучиш мене. Ти це говориш, щоб мене помучити. *Вона вбила ще трьох.* — І всі, хто влітку ходив у гори доїти — діти, дівчата, жінки, — причепурюються у швейцарські народні костюми, приходять оркестр, звучить музика, і внизу, на майдані, застеляють святкові столи. А потім корів ведуть у зимові стійла, у ті, що під домами. Повсюди чистота і краса. Побачити все це було великою удачею. Сеймур сфотографував усіх корів, і діапозитиви можна дивитися через проектор.

— Сеймур фотографував? — запитала його матір. — А я вважала, що ти смертельно боїшся фотографувати, — і, нахилившись, Сильвія Левов поцілувала його; замилювання первістком світилося в її очах.

— І все ж цей прекрасний син переміг себе. Там, під час подорожі, він був людиною з «лійкою», — сказала Дон. — І ти зробив чудові знімки, правда, мій любий?

Так, усе було правдою. Це справді був він. Прекрасний син, який зробив світліни, купив Меррі швейцарське платтячко, а Дон — намисто з діамантами, і розповів своєму брату і Шейлі, що загалом Меррі убила чотирьох. Це він купив сім'ї на згадку про Цуг, про карколомну швейцарську епопею їхнього життя керамічний канделябр, наполовину заліплений воском свічок, що саме зараз опливають, він розповів брату й Шейлі, що Меррі вбила чотирьох людей. Він, який не розлучався з «лійкою», розповів їм обом — тим, котрі найменше вартували довіри, і він не мав над ними ніякої влади — про те, що накоїла Меррі.

— А куди ще ви їздили? — спитала Шейла в Дон, ніяк не показуючи, що в машині вона одразу розповість усе Шеллі, а Шеллі скаже «о Боже» і, може, навіть заплаче, бо він і добрий, і м'який, але, приїхавши додому, одразу ж зателефонує в поліцію. Якось він уже переховував убивцю. Прихистив на три дні. Прожив ці дні в страху: жахіття, нерви от-от не витримають. Але тоді був тільки один труп — це нестерпно само собою, проте є можливість якось замкнутись на цій «одиночності явища», до того ж дружина наполягає, нерозумно, звичайно, але й альтернативи теж нема, бо дівчина — її колишня пацієнтка, і вона пообіцяла їй, і професійна совість теж не дозволяє... А зараз четверо. Це вже занадто,

це вже неприйнятно. Вбити чотирьох невинних — варварство, неприпустима жорстокість, і тут є альтернатива, альтернатива — апеляція до закону. Обов'язок перед законом. Їм же відомо, де вона. Промовчавши, вони також можуть зазнати переслідування з боку закону. Ні, більше Шеллі не випустить ситуацію з-під контролю. Швед чудово це бачив. Шеллі одразу ж зателефонує в поліцію — він зобов'язаний це зробити. «Чотири жертви. Вона в Ньюарку. Адресу знає Сеймур Левов. Він був у неї. Він був у неї сьогодні». Шеллі був точнісінько таким, як описав його Лу Левов. Лікар, авторитетний, моральний, відповідальний. І він не дозволить своїй дружині стати співучасницею чотирьох убивств, скоєних зіпсованим бридким дівчуром, ще однією звихнутою рятувницею пригноблених. Безумна терористична налаштованість, зав'язана на хибній ідеології, — і ось вона скоює найстрашніший зі злочинів. Так Шеллі оцінить те, що сталося, і що він, Швед, може зробити, щоб змінити цю оцінку? Як можна змусити Шеллі інакше подивитися на речі, якщо він і сам більше не в змозі дивитися на них якимось інакше? Слід негайно відвести його вбік, подумав Швед, розповісти все самому, сказати все, що можна, аби зупинити його, вибавити його від думки, що законслухняний громадянин мусить негайно її здати, щоб захистити невинних людей; треба сказати йому: «Її використали. Її запудрили мізки. Її притаманний жаль. Вона була чудовою дитиною. Всього лише дитиною, яка потрапила під вплив поганих людей. Вона нізачо не додумалася б до такого сама. Просто вона ненавиділа війну. Ми всі її ненавиділи. Всі відчували лють і безсилля. А вона була маленькою дівчинкою, спантеличеним підлітком, дівчинкою із загостреною реакцією. І плуталась у справі, яких сама не розуміла. Хотіла рятувати людські життя. Я не намагаюся знайти для неї політичне виправдання, бо такого виправдання не існує. Та все ж неправильно бачити тільки один результат. Її дії мали причини, дуже важливі з її точки зору, тепер вони не мають значення: вона відкрила для себе нову філософію, а війна закінчилася. Ніхто з нас як слід не розуміє, що ж сталося. За позірним фасадом стоїть дуже і дуже багато чого. Авжеж, вона була не права — вона скоїла трагічну, страшну, жахливу помилку. Цьому нема виправдання.

Але тепер вона нікому не загрожує. Жалюгідна виснажена каліка, вона зараз і мухи не скривдить. Вона тиха й невинна. Це аж ніяк не запекла злочинниця, Шеллі. Це зламана істота, котра скоїла страхітні речі, але глибоко, неймовірно глибоко шкодує про це. Який сенс кликати тепер поліцію? Так, служити правосуддю необхідно, але ж вона вже не становить ніякої небезпеки. Тобі зовсім не треба втручатися. Нічий інтереси не потребують втручання поліції. І розплата вже без потреби. Розплата вже її наздогнала, повір. Вона винувата, це так. Питання в тому, що тепер робити. Полиш це на мене. Я догляну за нею. Вона вже не накоїть лиха — гарантую. Я подбаю про неї, про те, щоб їй надали допомогу. Шеллі, будь ласка, дай мені шанс повернути її до нормального життя — прошу, не йди в поліцію!»

Але він розумів, що подумає Шеллі: Шейла вже достатньо допомогла цій сім'ї. Ми обоє їй допомогли. Тепер вони знов у великій біді, проте лікар Зальцман більше не підмога. Тут вже йдеться не про підтяжку. Вбиті четверо. Дівчисько заслуговує на електричний стілець. Число «чотири» навіть із Шеллі зробить розгніваного члена суспільства, готового увімкнути месника. Він не без вагань здасть її поліції: мале стерво іншого не заслужило.

— Удруге? О, ми об'їздили все, — казала Дон. — В Європі можна їхати куди завгодно, всюди багато цікавого. Ми так і робили: їхали, куди бачили очі.

Але ж поліції відомо. Від Джеррі. Жодних сумнівів. Джеррі вже зателефонував у ФБР. Про що він думав, даючи йому її адресу? Розповідаючи Джеррі. Розповідаючи будь-кому. Зламатись так, щоб навіть не подумати про небезпеку, яку створює зізнання у вчинках Меррі. Зламаний, паралізований, він тримає Дон за руку і подумки повертається в Атлантик-Сіті, в «Бо-Ріваж», до Меррі, котра танцює з метрдотелем — не розуміючи наслідків свого необачного зізнання; позбавлений таланту впевнено ступати по життю Шведом Левовим, він став звичайним уламком, що крутиться у вирі, і тоне, тоне, тоне в мріях, у той час, як у Флориді його імпульсивний брат, засуджуючи все, пов'язане зі Шведом, не маючи до нього братніх почуттів, споконвічно ворожий до подарованого Шведа — до бездоганної досконалості,

тягар якої приречені були нести вони обидва, — цей вольовий і позбавлений сентиментальності брат, який завжди йде до кінця і тепер, безперечно, зрадіє можливості поквитатися з ним, так, остаточно поквитатися і довести всім...

Це він здав її. Не брат, не Шеллі Зальцман, а він — він сам. Чому не тримав язика за зубами? На що сподівався, даючи йому волю? На полегшу? Дитячу полегшу? На їхню чуйність? Сподівався такої смішної дурниці, як їхня чуйність? Заговоривши, він зробив найгірше з усього можливого. Переказавши їм, що дізнався від Меррі, — однаково що здав її за вбивство чотирьох людей. Тепер і він підклав свою бомбу. Не бажаючи того, не розуміючи, що робить, ніким не силуваний, він скорився: зробив те, що мав зробити, те, що не мав робити, — здав її за вбивства.

Щоб зрозуміти, що треба мовчати, потрібен був ще цілий день — день, який змив би сліди цього дня. Якби мене не заштовхнули в цей день! Стільки побачити, та ще й одразу. А з якою непохитністю він завжди оберігав здатність не бачити, яким дивовижним було його вміння усе впорядковувати! Проте новина про три нових убивства виявилася доважком, який навіть йому годі було втиснути в рамки впорядкованості. Дізнатись про них було страшно, але лише переказавши цю новину, він до кінця сприйняв її жахливість. Один плюс три дорівнює чотири. І тільки з допомогою Меррі він осягнув цей факт. Дочка змусила батька прозріти. І може, саме цього їй завжди хотілося. З її допомогою він прозрів, і тепер його зір такий гострий, що він може чітко розгледіти те, що не піддається упорядкуванню, те, що не можна побачити, те, що ніхто не бачить і не побачить, поки три з одиничкою не утворять четвірку.

Він побачив, як важко розраховувати на те, що ми повинні бути пов'язані одне з одним, і як рідко насправді ми буваємо пов'язані. Народження, передача спадку, покоління, історія — майже ніякої надії на те, що це насправді існує.

Він побачив, що ми не пов'язані одне з одним, що цей зв'язок — сама видимість.

Він побачив, як усе відбувається насправді, уздрів на тлі числа «чотири» все те, що ніяк не пов'язане між собою. Впорядкова-

ність — це щось виняткове і випадкове. Він завжди думав, що впорядкованість пронизує все життя, а хаос — випадковий. І йому завжди вдавалося відсунути його кудись углиб. Він вигадав свій світ, а Меррі його зруйнувала. І йшлося не про ту конкретну війну, проти якої вона боролася, а про війну як таку, і вона принесла цю війну в Америку, принесла її у свій батьківський дім.

І в цю мить вони всі почули розпачливий крик його батька. «Ні! О Боже, ні!» — гучно скрикнув Лу Левов. Із кухні долинув вереск дівчат, котрі прислуговували за вечерею, і Швед негайно зрозумів, що сталося. Туди зайшла Меррі у своїй пов'язці. Зайшла і сказала дідушеві, що вбила чотирьох. Звісно ж. Вона сіла в Ньюарку на поїзд, здолала пішки всі п'ять миль від села до дому і прийшла. Тож тепер усі все знають.

Страх перед можливістю ще раз пройтися тим страхітним переходом терзав його впродовж усього вечора. В лахмітті та драних ходаках вона йде по тунелю між бездомних волоцюг, які знають, що вона їх любить. А виявляється, весь час, що він був за столом, безсилий вирішити бодай щось, вона була аж ніяк не біля тієї підземної труби, а тут, в ідилічному мальовничому окрузі Морріс, любовно випещеному десятком поколінь американців, і йшла до дому пагорбистими доріжками, обрамленими зараз, у вересні, багряним і золотавим листям безмежного розмаїття рослин, назви яких вона добре засвоїла на уроках із природознавства і терпляче вчила їх його, міського хлопця, під час їхніх спільних прогулянок околицями. «Бачиш, тату, ці з-з-зазубринки зверху на пелюстці?» Цикорій, перстач повзучий, чортополох, гвоздики польові, жовті квіточки дикої гірчиці, що густо розрослася край дороги, конюшина, деревій, дикорослий соняшник, люцерна з сусідньої ферми, яка самосівом заповнила все навкруг, наповівши повітря м'яким лавандовим духом, пухирчастий ліхніс з його гронами квітів із білими пелюстками і маленькими кульками, які ховалися за ними і які їй так подобалось стискати в кулачку, поки ті гучно не ляскали; стрункі стебла дивини густоквіткової, чий м'які, схожі на язички листки вона, зірвавши, заклала собі в кросівки — бо так, як стверджувала вчителька історії, робили перші переселенці, використовуючи ці листки як устілки;

молочай — іще зовсім малою вона обережно розкривала його коробочки з насінням і дула на шовковисте денце, звіюючи насінини і чуваючись частинкою природи — вітерцем, який не знає спокою. Ліворуч од неї стрімко лине Індіанський струмочок із перекинутими через нього місточками, в кількох місцях поглиблений, від чого утворилися водойми, які впадали у багату на форель річку, куди вони удвох стільки разів ходили порибалити!.. Ліворуч ростуть плакучі верби, червоні клени та болотний чагарник, а праворуч — волоський горіх з уже майже достиглими, готовими от-от зірватися плодами в шкаралупах, які вимащували її пальчики темним соком і надавали їм приємного, гіркуватокислого запаху. Праворуч росте пізня черемшина, колосяться злаки і тягнуться поля, вже заставлені скиртами. Вище на схилах пагорбів — кизиллові дерева, а за ними великі лісові масиви: клени, дуби та густі зарості високих і прямих ріжкових дерев. Зазвичай восени Меррі збирала їхні стручки. Вона взагалі багато що збирала, розкладала, сортувала, все йому пояснювала, розглядала через подароване ним кишенькове збільшувальне скло павуків-хамелеонів (яких вона приносила в дім, щоб вони трохи пожили, харчуючись мертвими мухами, у кам'яному глечичку з вологими стінками, а потім знову відпускала на волю, де, висаджені на гілку золотарника чи мережива королеви Анни («Тату, дивися, що тепер буде»), вони одразу міняли забарвлення і застигали, пильнуючи здобич. Рухаючись на північний захід, де ще сяє на обрії надвечірнє сонце й оспівують захід дрозди, вона минає все ненависне — пасовища, обрамлені білими загорожами, скошені луки, поля, на яких дозрівають злаки, і поля, на яких виростає турнепс; сараї, коней і корів, ставки, струмочки, водоспади і джерела, галявини та пониззя, де росте кресалат, зарості зимового хвощу («А знаєш, мамусю, першопрохідці користувались ним для чищення сковорідок і каструль»); іде луками, долає численні акри лісу, який вона ненавидить, підходить до села і повторює той шлях, який проходив, чуваючись Джонні Епплсідом, її батько, і врешті наближається до вікових кленів, які вона так ненавидить, до величного старого дому-кам'яниці, вкарбованого в її життя й ненависного їй, до

того дому, де мешкала міцна сім'я, котра так само вкарбувалася в її життя і так само була їй ненависна.

У тиху вечірню годину, яка омивала куточок землі, думка про який вже так давно пов'язана винятково з уявленням про спокій, красу, гармонію, світло та радість, ішла колишня підривниця, котра з власної волі повернулася з Ньюарка в ці місця, які вона так ненавиділа і заперечувала, у розумний гармонійний світ, який зневажала з такою силою, що в юнацькій безрозсудній люті атакувала його з величезною силою, що він полетів шкереберть. Повернулася додому з Ньюарка й одразу сповістила діда, до яких дій примусив її безмежний ідеалізм.

«Їх було четверо, дідусю», — сказала вона йому, і його серце не витримало. Розлучення вже означало нещастя в сім'ї, але вбивство, і не одне, а вбивство одного і трьох! А вбивство чотирьох?

«Ні!» — вигукнув дід цій моторошній прибулді в ганчірці на нижній частині обличчя, яка заявила, що вона — їхня Меррі, та сама дивовижна, люба Меррі. «Ні!» — серце не витримало, розірвалося, і він помер.

Обличчя Лу Левова було закривавлене. Хапаючись за край кухонного стола, він міцно затискав рукою скроню і не міг промовити ні слова. Цей колись імпозантний батько сімейства, котрий дав життя синам на зріст шість футів і п'ять футів сім дюймів, стояв, забризканий кров'ю до невпізнання, і лише помітне черевце лишалося незмінним. З обличчя стерті будь-які емоції, крім відчайдушних намагань стримати сльози. Проте стримати їх не вдалося. Безпорадність затопила його, і годі було їй опиратися. Колись він навіть можливості такої не допускав, але тепер, здається, почав підозрювати, що вміння шити першокласні дамські рукавички, ідеально витримуючи четвертинку розміру, таки не досить, аби збудувати життя, яке ідеально пасуватиме всім, кого любиш. Ні, все зовсім не так. Ти гадаєш, що спроможний захистити сім'ю, а насправді ти навіть себе захистити не можеш. Здавалося, від людини, яка готова непохитно виконувати свій обов'язок, яка безкомпромісно веде кампанію з протидії безладу та вічній проблемі помилок і невдач,

не залишилося нічого — ані сліду перекonanого, твердо впевненого в собі стовпа суспільства, який ще тридцять хвилин тому був готовий затято сперечатися навіть із тими, хто й не думав йому перечити. Розчарування, що напливло тепер, було надто сильним. У ньому не залишилося твердості, необхідної, щоб уникнути смерті. Того, чого, напевне, не існує. Повсюди самі лише відхилення. І їх не виправити. Неймовірно, але те, чого не мало статися, сталося, а те, що мало статися, не сталося.

Система, яка раніше забезпечувала лад, уже не діє. Від неї zostалися лише його страхи та здивування, виставлені зараз на вселюдний огляд.

А за столом перед тарілкою з наполовину з'їденим десертом і повною склянкою молока сиділа Джессі Оркатт, тримаючи в руці закривавлену виделку. «Нею вона і вдарила», — пояснювала, стоячи біля раковини, одна з дівчат. Друга з лементом вибігла з дому, тож у кухні була тільки одна очевидиця, яка крізь сльози намагалася пояснити, що сталося. Місіс Оркатт відмовлялася від їжі, сказала вона, і містер Левов власноруч почав годувати її тортом — шматочок за шматочком. Годуючи, він пояснював, як добре пити замість віскі молоко, як добре це буде для неї, для її чоловіка, для її дітей. Скоро в неї з'являться онуки, а отже, й для онуків це також буде добре. «Джессі — гарна дівчинка, Джессі — дуже гарна дівчинка», — примовляв він, коли та ковтала шматочок, і пояснював, як зрадіють усі — а також він і місіс Левов, якщо вона, Джессі, кине пити. Коли він згодував їй майже весь шматок полунично-реченевого торта, вона сказала: «Джессі хоче їсти сама», і він дуже зрадів, засміявся, передав їй виделку, і вона водномить вдарила йому в око.

З'ясувалося, що схбила вона всього на дюйм. «Як для п'яної, то дуже непогано», — голосно заявила Марсія. Оркатт, вбитий вчинком дружини, який затьмарював усе, що вона скоїла раніше, щоб принизити свого світського, схильного до інтрижок чоловіка, який не був тепер ані помпезним, ані сповненим почуття власної гідності, а виглядав так само по-дурному, як і того пам'ятного ранку, коли Швед підім'яв його під себе під час гри у футбол, — Оркатт дбайливо підняв Джессі зі стільчика і звів

на ноги. Вона не пручалася; здавалося, вона втратила здатність відчувати і реагувати, і в неї не залишилося жодної клітини мозку, здатної усвідомити, що її поведінка вийшла за рамки норм, які є наріжним каменем фундаменту цивілізації.

«Однією чаркою менше, — сказала Марсія батькові Шведа, спостерігаючи, як дружина обережно протирає маленькі ранки мокрою серветкою, — і ви, Лу, стали б незрячим». Заявивши це, одягнена в балахон дебела і затята супротивниця існуючого соціального ладу раптом утратила самоконтроль. Гупнувшись на стілець, з якого щойно підвелася Джессі, і опинившись перед повною склянкою молока, вона затулила обличчя долонями та почала реготати з їхнього тупого нерозуміння крихкості всієї цієї конструкції. Думка про ці стовпи суспільства, які так швидко — на її задоволення — розвалюються на частини, знову і знову викликала в неї напади реготу, змушувала сміятись і радіти, як, схоже, сміються і радіють люди певного типу в усі історичні епохи, бачачи повсюди поширення дикого хаосу та вразливості, крихкості, слабкості того, котре ще вчора уявлялося здоровим і міцним.

Так, пробоїна в їхній міцності з'явилася навіть тут, в безпеченому Олд-Римроку, і вже коли вона з'явилася, годі її затулити. Їм цього вже ніколи не зробити. Вони ніколи не оклигають. Усе наїжилося проти них, усе і всі, кому не до вподоби їхній стиль життя. Голоси, що долинають зусбіч, таврують презирством і заперечують їхнє життя.

А що в ньому поганого? Що є на світі спокійнішого, аніж життя родини Левових?

У 1997 році роман Філіпа Рота «Американська пастораль» здобув Пулітцерівську премію. У 1998 році, у Білому домі, письменник отримав Національну медаль мистецтв, а у 2002 році — найвищу нагороду Американської академії мистецтв і літератури — Золоту медаль за літературні досягнення, якою раніше вже були пошановані такі письменники, як Джон Дос Пассос, Вільям Фолкнер, Сол Беллоу. Філіп Рот двічі ставав лауреатом Національної книжкової премії та премії Національного товариства літературних критиків. Тричі здобував літературну премію Фолкнера (PEN / Faulkner Award). У 2005 році його роман «Змова проти Америки» був відзначений премією Національного товариства літературних критиків як «видатний історичний роман про Америку за 2003—2004 рр.»

Не так давно Філіп Рот отримав дві найпрестижніші премії: у 2006 р. — премію Набокова «за оригінальність і високу майстерність», а в 2007 — премію Сола Беллоу за внесок в американську літературу, як письменник, чий «масштаб досягнень за час визнаної кар'єри... робить його одним із тих стовпів, на який спирається література Америки». У 2011 році Філіп Рот був відзначений Міжнародною Букерівською премією.

Літературно-художнє видання

РОТ Філіп
Американська пастораль

Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *Б. Б. Щавурський*
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректори *Т. І. Невєрова, А. В. Таланова*

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

- за телефонами довідкової служби (050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life); (067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

- на сайті Клубу: www.bookclub.ua
- у мережі фірмових магазинів див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів

e-mail: publish@ksd.ua

**Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів**

e-mail: editor@ksd.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57

e-mail: trade@ksd.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55

e-mail: kyiv@ksd.ua

Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28

e-mail: odessa@ksd.ua

Рот Ф.

P79 Американська пастораль : роман / Філіп Рот ; перекл. з англ. А. Сагана. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. — 432 с.

ISBN 978-617-12-4611-9 (PDF)

ISBN 978-617-12-4327-9

ISBN 978-0-099-77181-4 (англ.)

США після Другої світової війни. Епоха великих ілюзій та «американської мрії». Швед Левов — чесний і щирий хлопець з родини єврейських емігрантів. Усе його життя — це ідеально розпланований шлях: вступ до коледжу, продовження справи батька на фабриці, одруження з красунею «Міс Нью-Джерсі», власний мурований будинок, люба дитина — справжня «американська мрія», втілена в життя. Та несподівано рай перетворюється на пекло, причиною чого стає донька Меррі. Дівчина-підліток, фанатично захоплена комуністичними ідеями, скоює кривавий політичний злочин...

Чи зможе Швед Левов повернути втрачене щастя? І що, як насправді це була тільки його бездоганна ілюзія?

УДК 821.111(73)